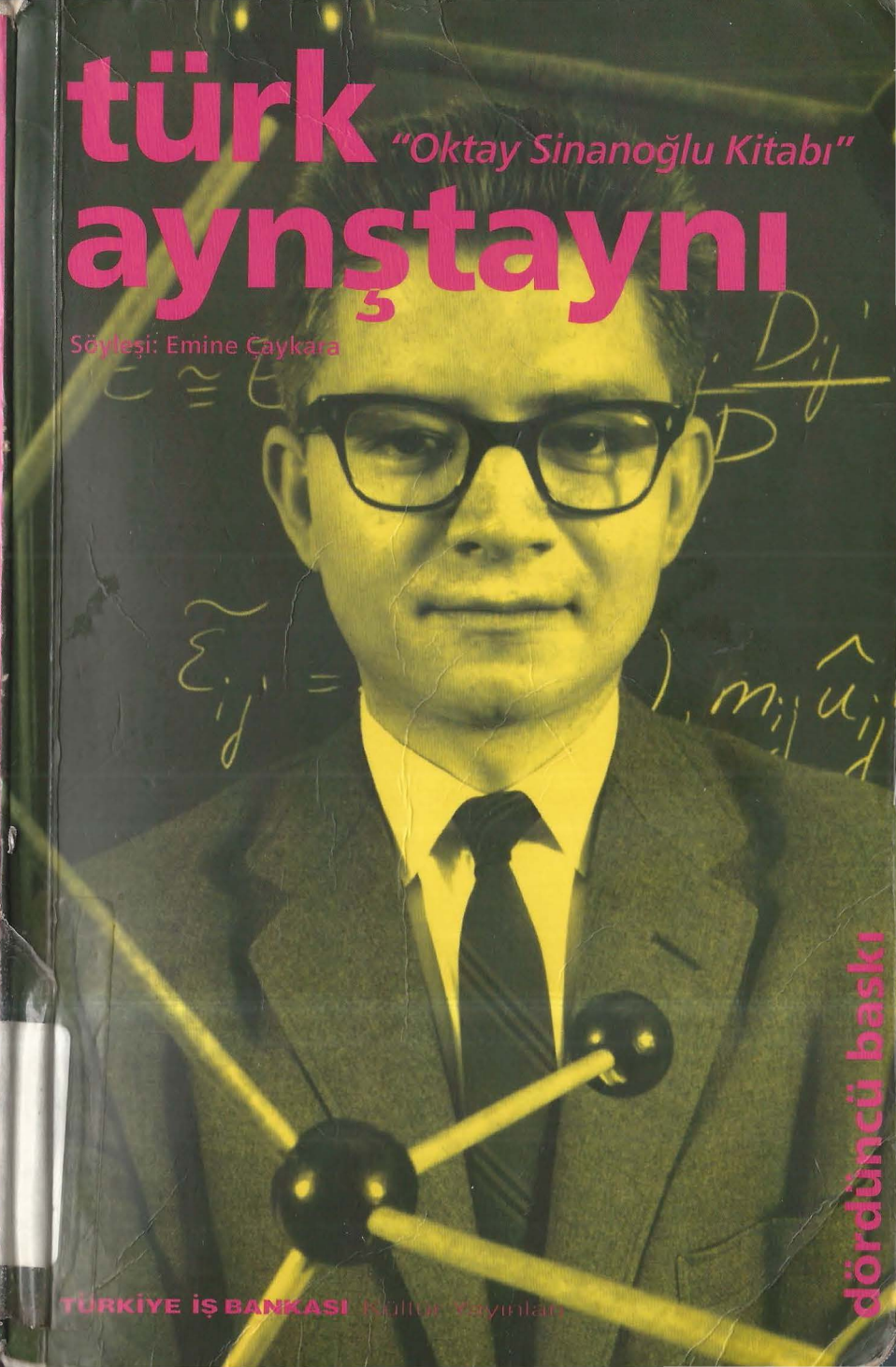
türk aynştaynı

"Oktay Sinanoğlu Kitabı"

Söyleşi: Emine Çaykara

dördüncü baskı

TÜRKİYE İŞ BANKASI Kültür Yayınları

Türk Aynştaynı "Oktay Sinanoğlu Kitabı"

540

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Genel Yayın: 540
Edebiyat Dizisi: 166

Emine Çaykara – 1964 İstanbul doğumlu.
İÜ Klasik Arkeoloji Bölümü mezunu. Fransızca turist rehberliği, *Panorama*, *Turkuvaz*, *Akşam* ve *Tempo*'da gazetecilik yaptı.
İletişim Yayınları Cep Üniversitesi dizisinden *Kölelik ve Eski Mısır*, Afa Yayınları'ndan *Ben Jane Tarzan'ı Arıyor* ve Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'ndan *İnsanın En Güzel Tarihi* kitaplarını çevirdi.
Mart 2001'de İletişim Yayınları Çağdaş Türkçe Edebiyat dizisinden *Melek Annem ve Ben* adlı kitabı yayınlandı.
Halen İDO'nun aylık *Sealife* dergisinin genel yayın yönetmeni.

© Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Yayına Hazırlayan Mürşit Balabanlılar

Kapak Tasarımı Mehmet Ulusel / Ayşe Topçu
Düzelti Okşan Özferendeci
Sayfa Düzeni Tipograf (0212) 249 01 01
Dördüncü Basım Ocak 2002
ISBN 975-458-294-7
OTM 11016604
Basımevi Mas Matbaacılık (0212) 285 11 96
İstanbul

TÜRKİYE İŞ BANKASI Kültür Yayınları

türk aynştaynı

OKTAY SİNANOĞLU KİTABI

Söyleşi Emine Çaykara

İÇİNDEKİLER

HEP BUGÜN VE YARINLA MEŞGUL OLDUM 7
BİR "DÂHİ"YLE KONUŞMAK 9
HAYAT: BÜYÜK KEŞİFLER DİYARI 13
YEMİN ETTİM 51
YALE'DE BİR HARİKA TÜRK 113
MOLEKÜLER BİYOLOJİ 197
ASYA'NIN KEŞFİ: TASAVVUF, BURHANİLİK, JAPONYA VE HİNDİSTAN 261
FIRTINALI HAVALAR YELKENCİSİ 335
TÜRKİYE GÜNLÜĞÜ 359
DÜNYA KÜÇÜK, GÖNÜLLER BÜYÜK 407
AD DİZİNİ 435
YAŞAMÖYKÜSÜ 441
BİBLİYOGRAFYA 451
ALBÜM VE BELGELER 469

HEP BUGÜN VE YARINLA MEŞGUL OLDUM

Geriye bakmak âdetim değildir. Hep bugün ve yarınla meşgul oldum. Onun için geçmiştekileri anlatmaktan memnun olduğumu söyleyemem. Ayrıca kendimden bahsetmek de anlayışıma aykırı. Bir dergi, gazete, radyo veya TV söyleşi yaptığı zaman kendimi, hatta özel hayatımı anlatmamı isterler. Bunu hiç yapmam ve derim ki: *"Ben sizinle bu söyleşiyi, halkımıza, gençlerimize bazı önemli meseleleri, Batı'nın Türkiye'nin başına yıllardır sinsi sinsi ne çoraplar örmekte olduğunu, bunlara karşı nasıl tedbir almamız gerektiğini, bilimde, teknikte, eğitimde, ve hatta, bunların hepsinin temelde dayandığı dış siyasette Türkiye'nin nasıl kendine özgü hedefleri olabileceğini, oralara doğru, dünyadaki güçler arasında denge sağlayarak nasıl hem küresel, hem de bağımsız, onurlu, şerefli, ulusumuzu köle olmaktan koruyacak, refaha ve huzura kavuşturacak bir yolda yürüyebileceğimizi, bugünkü vahim durumumuzdan sıyrılmak için yeniden Kuvayı Milliye ve Atatürk ruhunu nasıl canlandırmamız gerektiğini duyurmak için yapıyorum."*

İşte bu kitabın hazırlanmasına, önümde yığılmış bilimsel araştırmalar için sarf edilmesi gereken zamandan ödünç alma pahasına razı oluşum da öyle. Gençlerin hem bilim yolunu tutmada, hem de önce ülkemiz ve ulusumuz, sonra insanlık için değer yaratmada, hızla ve dünyanın dört bucağında koşarken, ama sürekli temel hedeflere doğru giderken

edindiğim deneyimleri, vardığım sonuçları kendi koşullarında yararlı bulacaklarını sanıyorum. Haysiyetine, kendi kaderini kendisi belirleme azmine, cihanda hak ettiği şerefli, itibarlı yerine yeniden kavuşmuş bir Türkiye temennisiyle.

Prof. Dr. Oktay Sinanoğlu
11 Mayıs 2001 Cuma, Mühürdar, İstanbul

BİR "DÂHİ"YLE KONUŞMAK

Bir çocuğun meraklı ve ayrıntıları kaçırmayan gözleri; bir sanatçının doğaya, insanlığa ve özgürlüğe âşık ruhu; bir bilgenin tevazu ile yoğrulmuş derin hayat bilgisi; bir vatanseverin kültürüne, kimliğini araştırıp ondan aldığı güçle duyduğu gururu; bir dâhinin şaşırtıcı ve keskin zekâsı... Oktay Sinanoğlu'nu düşününce ilk anda aklıma gelen ve aslında onu anlatmakta yetersiz birkaç tasvir...

Prof. Oktay Sinanoğlu ile 1997 yılında tanıştım; gazetecilik yapıyordum ve bir dergide kendisiyle bilim dünyası hakkında yapılan bir söyleşiyi okumuştum. "Türkçe eğitim yapılmazsa bilim olmaz" diyen, defalarca televizyonlara çıkmış, gazete ve dergi yazılarıyla gündeme gelmişti. Ve ben ne yazık ki ondan haberdar değildim; dünyanın el üstünde tuttuğu bu bilim adamı, üstelik Yale Üniversitesi'ndeki görevini artık Türkiye merkezli yürütüyordu.

Şansım yaver gitti ve Yale'e gitmeden önce –dönem dönem öğrencilerini takip etmek için ABD'ye gidiyor– onunla telefonla görüşerek randevulaştık. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Fakültesi'nin devlet dairesini andıran koridorlarından odasına ilerlerken merak içindeydim. Heyecanın içinde biraz korku olan bir merak... Söyleşi, dokusu farklı birini müjdeliyordu. Yanılmamıştım. Karşımda söylediği her kelimeyi bilgi imbiğinden süzerek aktaran, konuşmasıyla zihninizi açan ve düşünmeye sevk eden, ne davranışı ne sözleriy-

le hiçbir şeyin "takma" olmadığı gerçek bir entelektüel vardı; görüşmenin bitiminde masasının üzerindeki tarih, dil ve kültürle ilgili pek çok kitaba gözüm iliştiğinde kendi alanının dışında çok okuyan, düşünen, dünyayı ve insanlığı anlamaya çalışan derya insanlardan biriyle tanışmaktan memnun, zamanın azizliğiyle daha çok konuşamadığımız için üzgündüm doğrusu.

Oktay Sinanoğlu, dünyada bir Türk bilim adamı olarak kendini kabul ettirmenin ötesinde ürettiği teoriler, çözdüğü kuramlarla çığır açmış birisi. 1962 yılında, henüz 26 yaşındayken –bürokratik işlemler iki yıl sürdüğü için gazetelere 28 yaşında diye geçse de– Yale Üniversitesi'nde "en genç profesör" unvanını aldıktan sonra "Yale'de bir Harika Türk", "Altın Çocuk", "Bilimin Harika Çocuğu" manşetleriyle dünyaya tanıtılıyor... Yıllarca çözülemeyen teorileri son derece basit bir şekilde bilim dünyasına kazandırıyor. Pek çok alanda öncü oluyor, –Türkçe'nin korunması da dahil– ödüller alıyor... İki kere Nobel'e aday gösteriliyor... Bilim dünyasına değerli bilim adamları yetiştiriyor... Bilimsel alanda yaptığı son derece önemli işler dışında hayatını eğitimin Türkçe yapılmasının önemine ve Türk kimliğinin hak ettiği yere gelmesine adıyor. Tüm bilgisini, birikimini Türkiye için kullanmak üzere savaş veriyor... Türkiye'de birçok üniversitenin kuruluşunda yer alıyor, araştırma merkezleri kurulması ve bilimde söz sahibi olmamız için uğraşıyor... Öncü yanı o kadar çok ve etkileyici ki bir Türk olarak bunlarla gururlanmamak imkânsız, kitabı okurken keyfini çıkarmanız için burada özetle geçiyorum.

Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'nın Nehir Söyleşileri dizisi için Mürşit Balabanlılar'a Sn. Oktay Sinanoğlu'nu önermemin ardından hayatını kitaplaştırma çalışmasına başladığımızda 2000 yılının Haziran ayıydı. Moda Çay Bahçesi'ndeki ilk buluşmalarla birlikte yazdan sonbahara, sonbahardan kışa geçtik. Güneş çok yükselince ana mekânımız Tünel'deki K.V. Kahve oldu ve söyleşilerimizi burada sürdürdük; sessiz bir köşe, bir kafeinsiz, bir kafeinli "süzme

kahve" –filtre değil!– ve onun meşhur purosu eşliğinde geçen keyifli saatler... Sinanoğlu'nun Amerika ziyaretleri ve yurt çapındaki konferansları nedeniyle kısa süreli aralar verdik ve yoğun bir çalışmayla Şubat ayının sonunda tamamladık. Oktay Sinanoğlu, geleneklerimizden gelen söylemle söyleşiler boyunca "ben" yerine "biz" demeyi tercih etti hep. O kadar ki tek başına ürettiği teoriler için dahi "biz"i kullanması kendini yaptığı işe vermesi ve onun içinde erimesinin de deliliydi; onun için ben değil biz vardı öncelikle; kendi yarattığı önemli buluş ve teorilerde dahi... Ün, şöhret peşinde kesinlikle değil; pek çok bilim adamını Nobel'e aday göstererek ödül kazanmalarını sağlıyor ama asıl uğraşı kendisinin alacağı ödüller değil: "Kaç kere Nobel'e aday gösterildik. Belgelerini yolla diyorlar, iki sandık dolusu belge, üşeniyorum, yollamıyorum!"

Ürettiği bilimsel teorileri bir yana bırakırsak –ki asla bırakamayız– hayatı roman olacak kadar zengin bir dâhi vardı karşımda. Descartes'ın "Düşünüyorum, öyleyse varım" sözünü "Varım, öyleyse düşünüyorum" olarak okuyan Sinanoğlu, çok renkli, çok ilginç, çok yönlü, tüm dâhiler gibi sıradışı bir insan. O, merkezini ABD'den Türkiye'ye taşımaktaki asıl amacını, ülkemizin gittikçe kangrenleşen sorunları konusunda insanları aydınlatmak ve ülkesine mümkün olduğunca yardımcı olmak olarak özetliyor. Sorunların kökeni ve gidişatı konusunda söyleyecek çok şeyi var. Benim bizzat şahit olduğum bir gerçeği aktarmadan geçemeyeceğim. Oktay Bey, sekiz ay önce, yani söyleşimizin başlangıcında, kayıt dışı konuşmalarımızda bana inanmaya gönlümün razı gelmediği bir Türkiye panoraması çizmişti. Derin mi derin bir kriz, öz kaynaklarımızın başkaları için tüketileceği, tarım ve hayvancılığımızın biteceği, yurtdışına bağımlı olacağımız, her şeyin ithal ürünlerle döneceği bir Türkiye'ydi bu ve öylesine karamsar bir tablo bizi bekliyordu ki insanlar bir an önce başka ülkelere gitmek isteyecekti... Bir dâhiye saygı duyarak dinledim, benim göremediklerimi görüyor belki diye düşündüm ama yine de bu kadar

kısa sürede o günleri yaşayacağımızı hayal edemedim doğrusu. Ne yazık ki söylediklerinin tümü doğru çıktı. O krizi hep birlikte yaşadık, söylediği gibi tamamen elimiz kolumuz bağlandı, onun deyişiyle "son nokta" kondu ve ne yazık ki bizim için çok parlak olmayan bir geleceğe doğru tam gaz ilerliyoruz. Ve işin ilginci çoğumuz bunun farkında değil. Sn. Oktay Sinanoğlu gibi bir bilim ve düşün insanının hayatını okurken bu açıdan da sizi farklı bir portre bekliyor.

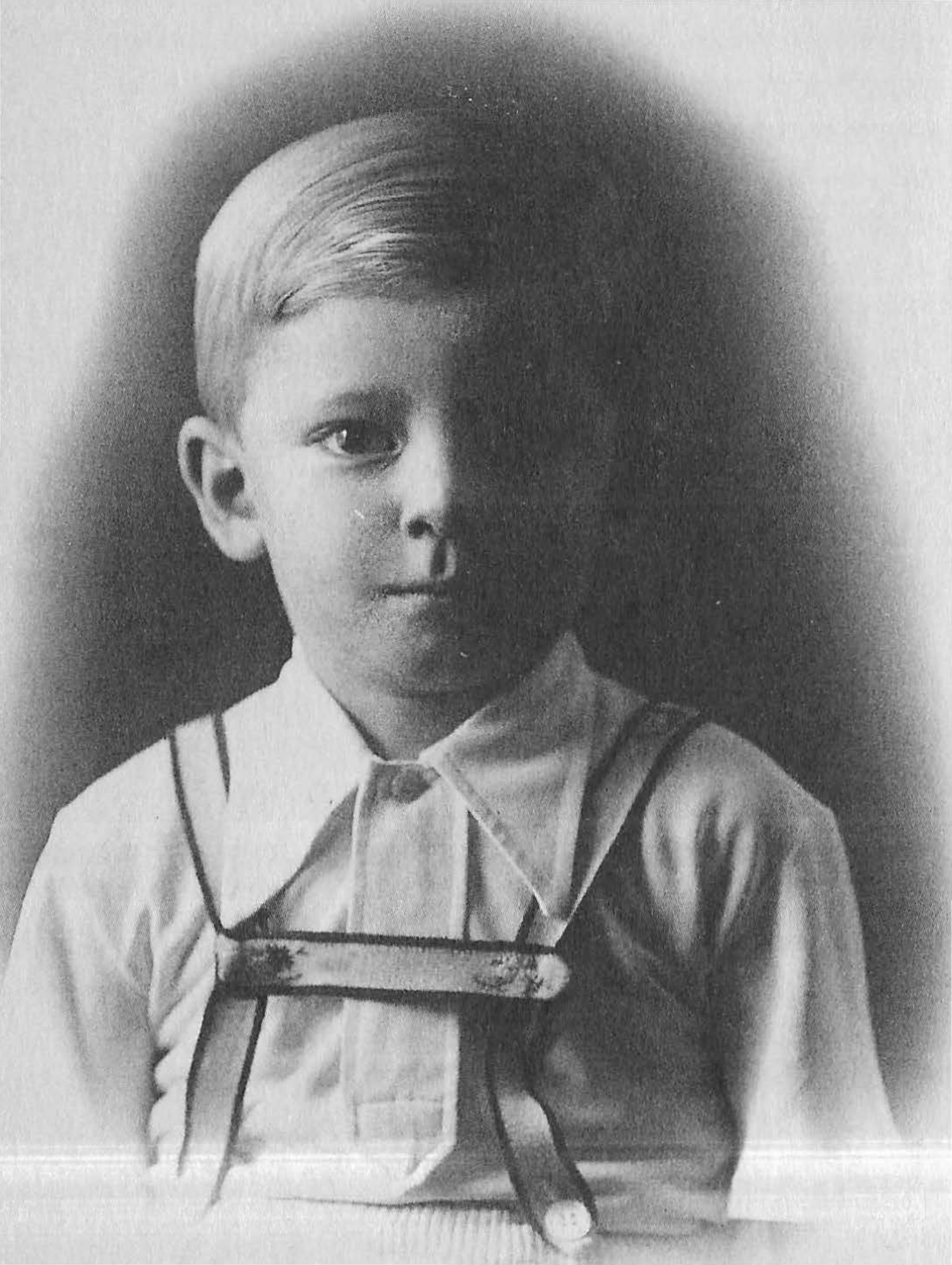
Kendisi, uzun söyleşimiz boyunca hayatının rengârenk ayrıntılarının kişisel bölümlerine yer vermeyi istemedi. Önemli olan özel yaşamım değil, herkese faydası olacak bilgilerdir, dedi ve özel yaşamından söz etmedi. Mutluluğu son eşi Dilek Sinanoğlu'nda bulması, ikinci eşinden üç çocuğu olması onu ilgilendiriyordu ve konumuz bu değildi. Çocuklar ve gençlerle çok güzel ilişki kurduğuna şahit olmuş biri olarak yaşadığı olumsuzlukları hatırlamak istememesini anlayışla karşıladım. Dolayısıyla bu konuların devamı olan soruları kitapta bulamayacaksınız.

"Benim çalışma alanım bir üçgendir; bu üçgenin köşelerinde fizik, kimya ve matematik vardır. Bazen de son çalışmalarımda olduğu gibi biyolojiye giriyorum" diyor tevazu ile. Cümleleri yaptıklarını çok basite indirgese de muazzam derinliğe sahip bir insanın dünyasına girmenin keyfini çıkarmanız dileğiyle...

Emine Çaykara
İstanbul, 15 Mayıs 2001

HAYAT:
BÜYÜK KEŞİFLER DİYARI

Birinci sınıftayken sayıları öğrendim.
Mesela bir sayfa 2 yazacaksın.
Aa 2'yi ters yazmışım, yazmayı öğrendim.
Derken o senenin sonuna doğru bir öğretmen
geldi, beni sınıftan ödünç alarak
5. sınıfa götürdü. Tahtaya aritmetik bir şey
yazmış, bana sordu, ben de tahtada çözdüm.
Sonra dedi ki, "1. sınıftan bu çocuk yapıyor,
siz ahmaklar bir şey yapamıyorsunuz".

— Doğum tarihiniz: 25 Şubat 1935. Yer; İtalya'nın Bari kenti. Babanız orada Türk devletini temsil ediyor. Başkonsolos olarak buraya gönderilmiş. Sizden önce biraz babanız Nüzhet Haşim Sinanoğlu'ndan bahsedelim, çünkü çok önemli ve değerli bir kişi. Nerede doğmuş, Bari macerasına gelene kadar neler olmuş?

— Babam Rumelili bir Türk ailesinden. Kavala ve Selanik'te büyümüş, aile tütün ihracatı yapıyor. Çok erken yaşta yazı yazmaya başlamış ve çok kabiliyetli; henüz 16 yaşında yayınladığı bir kitap dolayısıyla Selanik'teki validen merasimle kompozisyon ödülü almış. Kurtuluş Savaşı başlayınca milli mücadeleye katılmak için Anadolu'ya geçip Atatürk'le çalışmış. Aile mübadele ile önce İzmir'e gelmiş. Sonra babaannem ve iki halam İstanbul'a, babam Ankara'ya yerleşti. Yunanlılarla olan değiş tokuşta, orada kalan mallarına, Selanik'teki yalılarına vb. karşılık aileye Ankara yakınındaki Zir Köyü'nde bir köy evi verilmiş. Cumhuriyetin ilk yıllarında Atatürk, babamı başkonsolos olarak Bulgaristan'a, Sofya'ya gönderiyor. O zamanlar Bulgaristan'da Türk nüfusu çok fazla, Atatürk de burada yaşayan Türklerle el altından meşgul oluyor. Babamın asıl görevi de onları örgütlemek, orada bağımsız Türk devleti ilan etmelerini hazırlamak.

— *Yıl 1930'ların başı herhalde...*

Evet. Babam asıl bu gizli görevle gidiyor Sofya'ya ve bununla meşgul. Oradaki Türkler için "Deliorman" isminde Türkçe bir gazete çıkarıyor, başarılı da, ama sonradan Bulgar hükümeti işi anlamış ve babamı kara listeye koymuş. Oradan ayrılmak zorunda kalmış.

— *Ve İtalya'da başkonsolosluk macerası başlamış. Neden Bari?*

— Niye Bari'ye göndermiş? Çünkü Bari'de Mussolini'nin "Bizim Radyo" diye bir radyosu var ve devamlı olarak Türkiye'ye Türkçe yayın yapıyor. Mussolini'nin niyeti, Antalya civarlarını almakmış. Atatürk, bunun farkında olduğu için mahsus Bari'ye göndermiş babamı; ne oluyor, ne bitiyor anlasın diye...

— *Yer olarak da başkent değil, önemli bir şehir değil, yine gizli bir görev söz konusu.*

— Bari'de başkonsoloslukta bir iş olmaz. Görevlerinden biri, Mussolini'nin sistemini, faşizmin devlet sistemini incelemek ve Atatürk'e raporlar göndermek. Sonradan o raporlar "Faşizm ve Onun Devlet Sistemi" diye büyük bir kitap halinde çıktı. Dünyada faşizmi devlet sistemi olarak inceleyen, araştıran belki de belli başlı kitaplardan biri.

— *Babanızın tiyatro eserleri, çevirileri, özetle pek çok kitap çalışması var. "Latin Edebiyatı Antolojisi"de bunlardan biri...*

— Çok fazla, evet. İtalyan edebiyatını, Latin edebiyatını kendi kendine öğrenmiş. O ara, Ankara'ya görevle gelip giderken annemle tanışıp evleniyorlar; annem de İtalya'da İtalyanca'yı edebi seviyede öğreniyor. Babam zaten daha önceleri İstanbul'da Babıali'de "Yücel" adında bir dergiyi çıkaranlardanmış. Türkçedeki belki de ilk Latin Edebiyatı Antolojisi kitabı babamın. Sonra İtalyan Rönesans Edebiyatı'nı incelemiş. "Grek ve Romen Mitolojisi"

diye bir kitabı var. Bu konuları Türkiye'de ilk tanıtan kişilerden. İtalyanların Molière'i diyebileceğimiz Goldoni'nin "İki Efendinin Uşağı" temsilini çevirdi. Bu eser Devlet Tiyatroları'nda senelerce oynandı. Ayrıca kendisi de birtakım temsiller yazmış. Geçen sene Kaynak Yayınları, "Grek ve Romen Mitolojisi" kitabını yeniden bastı. Çoğu kitapları 1930'larda, 1940'ların başında yayınlanmış... İtalyan Rönesans şairi Petrarca'nın hayatını, eserlerini anlattığı bir kitabı var, bir de tiyatro oyunları yazmış. Dante'nin "Divina Komedia" (İlahi Komedya) çevirisini ilk yapanlardan.

— *Hangi dilleri biliyordu?*

— En azından İtalyanca, Latince, ve Fransızca'yı. Annem de kendi kendine öğrenmiş, hem de edebi seviyede.

— *Kız kardeşiniz Esin Afşar ve ikiniz de İtalya'da doğdunuz. Çocukluğunuzdan hatırladığınız karelerde neler var?*

— Biz İtalya'da doğduk. Hatırladığım boyuna seyahat etmemiz... Arabayla annem, babam, ben, Esin boyuna İtalya'nın her tarafına, İsviçre'ye gidiyorduk. Bir ara Nice'te oturduk. Deniz kenarında bir yerdi; evimizin olduğu cadde "Boulevard des Anglais"deydi galiba. Palmiyeli, bahçeli, iki katlı deniz gören bir villa. İsviçre'de Montreux'yü hatırlıyorum.

— *Yaklaşık beş yıl filan mı kaldınız İtalya'da?*

— Annemle babam orada 12 sene kalmış. Gele-gide. Ben orada 5-5,5 yaşına kadar büyüdüm.

— *Yabancı dil olarak ilk İtalyanca'yı mı öğrendiniz?*

— İlk öğrendiğim İtalyanca, sonra Fransızca. Çok seyahat ettikleri için İsviçreli bir hemşire de bakıyordu bana, hatırlıyorum. Herhalde ondan öğrenmişim. Mesela çocuk arabasında annem beni gezdirirken ben konuşurmuşum, İtalyanlar durup "Aaa! Bu kadarcık çocuk, nasıl olur da böyle

edebiyat gibi İtalyanca konuşuyor?" derlermiş. Hayal meyal hatırlıyorum.

— *Anneniz Rüveyde Karacabey. Annenizin ailesi Karacabey'den mi geliyor?*

— Anne tarafı Karacabey ailesi... Karacabey, Selçuk Ahi'lerden beri Türk soyu ve Ankara'nın yerlisi. II. Murat'ın ordusunda başkomutan Karaca Bey, 1444'te padişahla Varna seferine çıkıyor. Birleşik Haçlı Ordusu ile meydan savaşı yaşanıyor ve orada bizim asker önce bozguna uğrar gibi oluyor, hatta sultan atını çevirmiş, geri gidecekler. Karaca Bey, Sultan'ın atının yularını tutup çeviriyor. Tarih kitaplarında var bu, tekrar düşmanın üstüne gidiyorlar ve zaferi kazanıyorlar. Sonra Sultan kızını veriyor ve Karaca Bey'i Anadolu Beylerbeyi yapıyor. Ankara'da, bir de Bursa Karacabey'inde iki tımar veriyor kendisine. Meğersem Ankara'nın birçok yerinin arazileri –Hacettepe, Bahçelievler– Karacabey vakfına aitmiş. Cumhuriyet döneminde buralara el konmuş ama eski Ankara'da, Hamamönü semtindeki Karacabey Hamamı, Karacabey Camii duruyor. Karacabeylerin türbesi şimdi Hacettepe Üniversitesi'nin içinde kaldı. Karacabey Camii ve Türbesi'ninse altı oyulmuş. Duvarı falan berbat vaziyetteydi yakınlarda gördüğümde.

— *Dedenizi hatırlıyor musunuz?*

— Rahmetli dedem İzzet Karacabey, Karacabey Vakfı'nın mütevellisiydi; her nesilde biri vakfın mütevellisi oluyor ata borcu olarak. O vakıfların yaşaması, tamiratı ile meşgul oluyor. Tabii aileye bir gelir yok, mütevellinin çok cüz'i, sembolik bir ücreti olurdu. Hatırlıyorum, çocukken dedem gece, gündüz bu vakıfların tamiratı için ustalarla, işçilerle uğraşıp dururdu. Hatta hesabını bana yazdırırdı. Çocuktum. Sonradan dayım mütevelli olmuştu ya, o da vefat etti. Hatta dayım hayattayken, "sonradan da sen bunun mütevellisi ol" dedi ama, ben, çoğu kez yurtdışında bulunduğum için gerektiği gibi yapamam, dedim. İki yıl evvel, Karacabey Camii'nin

imamı beni buldu; televizyonda görmüş, bana telefon etti. "Aman" dedi, "burası yıkılmaya mahkûm edilmiş durumda, duvarı çatladı, çökecek, altını oymuşlar". Hacettepe Üniversitesi'nde diye, vakıflara, devletin her tarafına başvurdum. Elden bir şey gelmiyor, perişan vaziyette. Ankara'da kaç tane Selçuk eseri var, çok azdır. Önce bir şey yapamadım, üzüldüm bayağı, sonradan bir-iki ahbap biraz karışmışlar işe, bir şeyler düzeltilmeye başlanmış anlaşılan.

— *Siz yaklaşık 5,5 yaşındayken Türkiye'ye geri döndünüz. Nasıl oldu bu?*

— O sıra İtalya'da harp başladı. Normal yollar kapanmış. Eşyaları ardiyeye koyup iki arabayla Bari'den yola çıkmışız. Birini annem, birini babam sürüyor. Galiba sonra bire indi, biraz Yugoslavya ve Balkanlar kısmını hatırlıyorum. Bazen gece gidiyorduk, ben arabanın arkasında yatmışım, büyük bir mehtap var ve arabanın içine vuruyor. Ben yattığım yerden mehtaptan bahsediyormuşum. Sonra Yugoslavya'dan geçerken o toprak yolun üstünde kazlar uçuşuyor, kaçışıyordu. Beyaz kazlar... Sonra Sofya'ya geldik. Oranın meşhur bir Grand Hotel'i vardı; eski tarihi bir otel, avlusu, içinde havuzu var, orada bir gece kaldık ve İstanbul'a geldik, Taksim'de, halen Kadıköy-Şişli dolmuşlarının kalktığı yere yakın sokaklardan biriydi, ismini tam hatırlamıyorum. Orada Güzel İzmir Apartmanı'nda oturduk. Karşıda Kristal Gazinosu vardı. Bizim sokakta fazla dükkân, işyeri yoktu, ama tam karşımızda bodrumda bir tane model uçak malzemesi satan dükkân vardı. Onun önünde durup bakardım, onu hatırlıyorum.

— *Avrupa'dan sonra İstanbul... Ve Taksim. Ne kadar kaldınız orada?*

— Bilemiyorum. Yalnız Türkiye'ye geldiğim zaman İtalyanca, Fransızca biliyordum. Türkçe bilmiyordum. Şimdi o zaman insana uzun geliyor, anneme de sormamıştım, belki altı ay, en fazla bir sene kaldık. Oradan Ankara'ya gittik;

bulvar üstünde, Kızılay'a yakın bir apartmanda oturuyorduk. Kısa sürede gayet iyi Türkçe konuşmaya başladım. Şivem vardı ve "r"leri söyleyemiyordum.

— *Gerçi çok küçükmüşsünüz babanızı kaybettiğinizde. Ondan en çok ne hatırlıyorsunuz mesela?*

— Babam boyuna seyahat ediyordu. Mutfak masasında oturur, bana unutmamam için İtalyanca yazı yazmayı öğretirdi, tabii ben daha okula gitmemişim. Hatta bir kartonun üzerine harfleri yazdığımızı hatırlıyorum, ki öğrenseydim herhalde İtalyanca'yı unutmazdım. İlgili, anlayışlı bir insandı. Ankara'da bir gece yarısı beni uyandırdılar. Babamın Namık Bey diye beraber dergi çıkarttıkları bir ahbabı vardı, o gelmişti. Gecenin ortasında apar topar, üstümüze bir parka geçirip Namık Bey'in üstü açılan spor, küçük arabasına Esin'le beni bindirip eski Ankara'ya, dedemin evine götürdüler. Onlar o zaman hâlâ Hamamönü'nde oturuyorlardı. Ne olduğunu pek anlayamadık, ama ondan önce babamın oturur vaziyette yatakta olduğunu, arkasındaki yastıkları ve kan basıncı aletini hatırlıyorum. Bir gün Ankara'dan İstanbul'a yataklı ile gelirken kalp krizi geçirmişti, o geceye kadar da yaklaşık iki hafta geçmişti.

— *Babanız ölmüş diye mi götürülüyorsunuz?*

— Meğerse ölmüş, tabii benim haberim yok. Bir müddet orada kaldık. Herhalde babam nerede, diye soruyordum, bana da bir şeyler uyduruyorlardı. O sırada küçük halam Ayşe Hanım, Cumhuriyet devrinin yazarlarından ve Ordu milletvekili Ali Canip Yöntem ile evliydi. Keçiören'de bahçeli evler vardı. İlk meclisin üyeleri, Aka Gündüz, Ali Canip Yöntem orada otururlardı, bahçelerinde her akşam bir rakı masası kurarlar, edebiyat, siyaset konuşurlardı. Beni de oturtur, aslan sütü diye rakı tattırırlardı. Sohbetleri biraz hatırlıyorum, halam "baban İtalya'ya askeri görevle gitti, subay olarak" demişti. Ben de babama mektup yazıyorum; o sırada artık anaokuluna başlamıştım. Yani bu an-

laşılan bir süre böyle devam etti. Öldüğünü söylemediler, ben de hep mektup yazıyorum. Halam da sözüm ona postaneye götürüp atıyor. Cevap gelmiyor, "orada harp olduğu için posta kolay gelmiyor" diyorlardı. Bir kere evlatlık Tomris diye bir kız vardı, postaneye sözüm ona bizim mektubu o götürüp atacaktı. Demek ki şüpheleniyorum, Tomris postaneye giderken "ben de geleceğim" dedim. Beraber sözüm ona postaya attık. Belki de ben yazmıyordum da söylüyordum, yazıyorlardı. Bu bir müddet devam etti.

— *Sonra nasıl anladınız?*

— Biz tabii babam öldükten sonra bir müddet Hamamönü'nde, dedemlerle kaldık. O hamamın hemen yakınında toprak bir meydan, ortasında eski usul demirden bir çeşme vardı. Oradaki çocuklar bana çok değişik geldi. Yani Kızılay'dan sonra. Daha kaba saba çocuklardı. Ben babam İtalya'da subay diyordum ki bunlar bana "senin baban ölmüş" dediler. Ben de inanmadım. "Gel sana gösterelim babanı" dediler. Aldılar beni, o karanlıkta –hava kararmıştı– bir mezarlığa gittik. Film gibi geliyor şimdi. Mezarlığa da pek benzemiyordu da ne bileyim acayip bir yerdi; belki boş arsa... Yerde eski bir çene kemiği buldular; herhalde bir koyunun... "Bak" dediler, "işte babanın kemikleri". Böyle berbat bir zaman geçirdim orada.

— *Ve sonunda kötü bir şekilde gerçeği öğrendiniz. Neler oldu?*

— Kötüydü, sonrasını çok hatırlamıyorum... Annem beni Samanpazarı'ndan aşağı inen yerde, Anafartalar Caddesi'nde Çocuk Esirgeme Kurumu'nun yuvasına verdi. Kendisi de bir taraftan İtalyanca tercümeler yapıyor, bir-iki gazeteye yazı yazıyordu. Hatta bazen bir çocuk dergisine eski çocuk masalları da yazıyordu. Eski Türk masalları... Ben tabii yuvaya yürüyerek gidiyordum. Annem Samanpazarı'na kadar götürüyor, oradan yokuş aşağı Anafartalar Çocuk Esirgeme Kurumu'na kadar yürüyorum. Yukarıdan bakıyormuş me-

ğerse. Ben de aheste aheste gidiyorum, bütün dükkânların önünde beşer dakika durarak. İşte öyle hayal aleminde tıngır mıngır giderken birdenbire suratımda bir tokat patladı, "sen okula gidiyorsun" dedi bana... Hâlâ acır.

— *Oyalanmayın diye uyarıda bulundu diyelim...*

— Sonra aklımızı başımıza aldık, tıpış tıpış okula gittik. Bir yere giderken dosdoğru gitmeyi öğrendim. Ama tek hatırladığım şey, öğleden sonra iki saat orada yatmak... Bir sürü ranza vardı. Ben de bir türlü uyuyamıyordum. Kahroluyordum, çok sinir oluyordum.

— *Pek cazip gelmiyordu size anlaşılan.*

— Kıpır kıpırım, kalkmak istiyorum. İlla uyuyor numarası çekeceğim. Azaptı, azap... O zamandan beri mümkün değil gündüz uyuyamam. Uyursam hasta gibi olurum hâlâ, sonra oradan kurtuldum. Derken Ankara'da bir başka yere taşındık.

— *Çok sık mı taşınıyordunuz o zamanlar?*

— Annem çalışıyor, yerimiz yurdumuz yok.

— *Dedenizin bir evi yok muydu?*

— Kendi oturdukları bir ev var, onu sattılar bir yer aldılar, sonra Kocatepe'de bir yer aldılar.

— *Siz onlarla kalmıyorsunuz?*

— Yok, anneannem öyle pek sıkıntıya gelemiyor.

— *Anlaşıldı. İki kardeş yuvaya mı gidiyordunuz?*

— Ona ne oldu bilmiyorum, belki o anneannemlerde kaldı, küçüktü çünkü.

— *İtalya'da, İsviçre'de, Fransa'da bolluk içinde çocukluktan sonra yokluk yılları başladı galiba. Öyle mi?*

— Öyle oldu, evet. Annem İtalyancası sayesinde Basın-

Yayın Genel Müdürlüğü'nde çalışmaya başladı. Dışarıya İtalyanca yayın yapıyordu, çeşitli dillerden bir sürü faaliyet vardı o zaman. Derken parasız yatılı (meccani) olarak beni Türk Eğitim Derneği Yenişehir Lisesi'ne yazdırdı. Sıhhiye'de, Sağlık Sokağı'nda. Okula paralı olarak zengin çocukları gidiyordu ama birkaç da parasız yatılı alıyorlardı. Babamın hizmetleri nedeniyle annem beni oraya sokturabilmiş. Çok zor durumdayız, bir maaş alıyor ama ayın 10'unda para bitiyor; bakkala borç, sonra bakkal borç vermez oluyor. Bayağı sıkıntılı günlerdi... Kömür alamıyoruz sobada yakmak için.

— *Okulunuz da yatılıydı. Okula dair ne hatırlıyorsunuz o yıllardan?*

— O sırada harp var, İtalyanlar bozguna uğrayıp kaçıyor, çocuklar da bana –o zaman bizim millette bu kadar aşağılık duygusu yoktu tabii– "Kahraman millet Türklerdir, öbürleri korkaktır" havasında takılıyorlar. Çocuklar bana "İtalyan, İtalyan" diyor. Ben de sarı sarı bir şeyim. İtalya'da spagetti, kotlet pane (galeta ununda pişmiş pirzola) yemişim, alışmışım. Harp zamanı, nohut pilav filan yeniyor. Ben aç kalıyorum. Bir ekmek yiyorum, geceleri de ağlıyorum, "babam da babam, annem" diye. Bir keresinde yaprak dolması gibi bir şey vermişler, elimi süremedim. Gece nöbeti tutan Muzaffer Hanım diye bir öğretmen vardı, korkunç bir kadın, çok sert, masaların arasında dolaşırdı. Ben elimi sürmüyorum ya çatalla zorla ağzıma sokuyor, o sokuyor, ben çıkarıyorum. Mahvoldum. O Muzaffer Hanım'dan neler çektim ben. Yıllar sonra Amerika'da ben doktorayı bitirdiğim sırada bir telefon geldi, Muzaffer Hanım. San Francisco'da. Parasız da kalmış, pek de söyleyemiyor. 'Oktaycığım, sen benim sevgili talebemdin', diyor. Benim aklıma o dolmalar geliyor. "Oktaycığım, beraber gidelim, sana yemek yedireyim" dedi. Meğerse parası yokmuş, zor durumdaymış. Ben de o zaman moloz bir araba almışım, 15 senelik bir şey. Gidip Muzaffer Hanım'ı aldım, hiç belli etmiyorum, beni davet ediyor ama

giderken parası olmadığını fark ettim kadıncağızın. Yolda bana hababam çikolata ikram ediyor, yesin de doysun diye düşünüyormuş, sonradan anladım. Acıklı işler.

— *Başka öğretmenler....*

— Melahat Hanım vardı, bizim sınıfın öğretmeniydi. Bana "sarı kanaryam" diyordu, çok seviyordu. Okulun ilk günü: Eski Ankaralılar'dan akrabamız Naci Amca, oğlu Erdal'ı getirmiş. Erdal, tipik, eski Ankaralı tiplerden, siyah saçlı.

— *Hiç babanızın annesi ve babasıyla görüşmüyor muydunuz?*

— Babamın iki kardeşi, yani halalarım hayattaydı. Ayşe ve Safiye hala. Ben okula başladıktan sonra yazları onlarda kalırdım. Büyüğü Safiye Hala, yıllarca Basımevi'nde çalışmış, bizim sülale hep yazmak çizmek, matbaayla uğraşmış. Milli Eğitim Basımevi, Sultanahmet'te surun içindeydi, yazın beni götürürdü, orada bir şeyin müdürüydü. Matbaa kokusu, mürekkep kokusu içinde dolanırdım. Mürettiplerle tanıştırırdı.

— *Dede ve babaanne vefat mı etmişti?*

— Babaannemi birkaç kere görmüştüm, Rumeli şivesiyle "Uktaycığım" derdi. 85 yaşında vefat etti. Safiye Halamla otururdu. Dede, Selanik'te gitmiş zaten.

— *Safiye Hala bekâr mıydı?*

— Evlenip ayrılmış, Rıdvan adında bir oğlu vardı; Rıdvan kaptanlığa çok meraklıydı, küçükken bacağı sakat kalmış, kaptan yapmıyorlardı. Büroda çalışıyordu ama bütün gün Şirket-i Hayriye vapurlarının maketlerini yapardı, öyle tatmin oluyordu. Yaşını, adını filan bilirdi bütün vapurların. Ben de gelir gelmez vapura binerim, sulara bakarım. Kadıköy rıhtımının arkasında Tayyareci Sami Sokağı'nda otururdu. Daracık bir sokak. O zaman orada ince uzun tahta bir ev var, oralarda at arabaları, saman satan, nal ça-

kan dükkânlar vardı. Ben ilkokuldayım. Ahşap eski ev Pedro Efendi'nindi, son derece tatlı bir Rum'du. Halamın kirada oturduğu ev daracık, giriyorsun, biraz inince mutfak, çıkıyorsun orada yemek yenen bir küçük oda, bir daha çıkıyorsun, oturma odası ve hela, bir daha çıkıyorsun ufak bir oda, bir daha çıkıyorsun tepede güneş alan bir küçük oda. Burası benim odamdı. At kişnemeleri, nal çakma sesleri, saman kokulu bir yer... Yazın hava serinleyince çıkıp rıhtımda dolaşıyorum, takaları seyrediyorum, Mühürdar'a yürüyorum. Sekiz yaşında olmalıyım. Camilerin arkasından grubu izliyorum oturup. Kıpkırmızı güneşin batışını seyrediyorum. Yalnızım, halam da oğlu da işe gidiyor.

— *Seneler sonra burada oturmanızın sebebi o günlere özlem mi? Şimdi galiba bu semtte oturuyorsunuz?*

— Seneler sonra Türkiye'ye gidip gelirken, bağımı daha kuvvetli hissetmek için illa bir yer alayım istedim. Ev ararken sonunda oturup güneşin batışını seyrettiğim yerde bir ev buldum, hâlâ oradayım. Son yıllarda birkaç kere Tayyareci Sami Sokağı'nı aradım, bulamadım. Herhalde yıkıldı dedim. Geçen gün pat diye karşıma çıkmasın mı? Aaa, Pedro Efendi'nin saman sattığı yerler duruyor. Karşısındaki eski bir iki ev de duruyor.

— *Öbür hala?*

— Safiye hala, beyaz saçlı, topuz yapar arkaya, son derece işine bağlıdır. Sıkıntı çekiyor, çok sigara içiyor, gelir hemen kahve yapar içer. Tüm hayatı Maarif Matbaası. Ayşe Halam, tam tersi. Saçlar sarı, biraz Alman tipi var, şişmanca, kocası da rahmetli Hüsnü Sadık Durukal. Ali Canip Yöntem vefat etmişti, yeniden evlendi. Hüsnü Sadık Durukal, tam bir eski Osmanlı Babıâli efendisi. Fransız kültürüyle yoğrulmuş, Paris'te bulunmuş, Fransızcası çok iyi, yavaş konuşur, munis, Vagon-Lits şirketinin Türkiye mümessili olmuştu. Osmanlı zamanında göndermişler ya talebeleri Paris'e, o da o zamanlar –demiryolu yapılmış, posta telgraf

gelişmiş– posta telgraf uzmanı olarak yetiştirilmiş, o işlerde danışman, yönetim kurulunda. Fransızlar çok sevmişler, Vagon-Lits Şirketi'ne almışlar.

— *Birlikte Vagon-Lits ile gittiniz mi?*

— Vagon-Lits çok lüks, harika, pırıl pırıldı. Zırt pırt Ankara'ya gidip geliyorlardı, beni de götürürlerdi. Benim çok hoşuma giderdi. O gün bugündür her fırsatta yataklıyla giderim. Eski yataklı nerede? Tıkır tıkır eder, uyurum. Eskişehir'de tıss diye durunca uyanırım. Küçük yaştan beri öyle. Halamla kocası ara sıra Paris'e gider gelirlerdi. Malraux devri var ya, o tip bir adam. Son Osmanlı aydın takımı. Ara sıra gazetelere bir şeyler yazar. Kışın Şişli'de otururlardı, hemen arkasında Mecidiyeköy'de tarla, koyunlar otlardı, halamgilde kalırken çıkıp oynardım. Yazın önce Feneryolu'nda bahçeli villaları vardı, her taraf öyleydi o zamanlar, sonra Caddebostan'da iki katlı bahçeli evleri vardı, denize girerdik oradan.

— *Okula geri dönersek. En çok hangi dersleri severdiniz?*

— Okulun ilk günü annem beni Melahat öğretmene teslim etti, "sarı kanaryası" olduk. İlk gün Erdal'la ikimiz kapıda ağladık ve sınıfa girdik. Eski Ankaralı hemşehrilerden Erdal. Birkaç sene ayrılmadık, birlikte son derece haşarıydık. Pembe plastikten bir oyuncak bulmuştuk, üstünde kedi resmi var, sıkınca "miyav" diye ses çıkarıyor. Bizim sınıfta Tülay German var, sonradan ilk defa halk türkülerinden esinlenerek pop müziği yapan sanatçı oldu, biliyorsunuz, ondan sonra da Esin gelir. Tülay önümüzde oturuyor, biz de buna sulanıyoruz. Sandalyeler küçük küçük. Tam oturacak, pembe kediyi altına koyuyoruz, "miyav"; hoca gelip ona kızıyor.

— *O yaşlarda sulanınca böyle oluyor... Derslerde zekânızla dikkat çekmişsiniz.*

— Birinci sınıftayken sayıları öğrendim. Mesela bir say-

la 2 yazacaksın. Aa 2'yi ters yazmışım, yazmayı öğrendim. Derken o senenin sonuna doğru bir öğretmen geldi, beni sınıftan ödünç alarak 5. sınıfa götürdü. Tahtaya aritmetik bir şey yazmış, bana sordu, ben de tahtada çözdüm. Sonra dedi ki "1. sınıftan bu çocuk yapıyor, siz ahmaklar bir şey yapamıyorsunuz."

— *Farkındaydı hocalar o zaman?*

— Ben farkında değilim. Götürüyorlar, yapıp geliyoruz. Hatırlıyorum sınıfa dediklerini. Ben de nasıl çözdüğümü bilmiyorum. Birkaç defa böyle şeyler oldu. İkinci sınıfın başında biz Erdal'la gazete çıkarmaya karar verdik. Kurşunkalemle çizdik, renkli kalemle bir şeyler yaptık, sayfa düzeni, başlığı, makale, hepsi gözümün önünde, bir makale yazdım. Bir iki sayfalık gazeteydi.

— *Aileden alışıksınız zaten.*

— Yazmayı yeni öğrenmiştik. Çocuk şeyi gibi değil, bayağı ciddiydi. Bir iki sayı çıkardık. Dediğiniz gibi küçük yaştan beri böyle şeyler gördüğümden bana normal geldi. 3. sınıfta roman yazmaya kalktık ikimiz.

— *Nasıl yani? Hem de ortak çalışıyorsunuz?*

— O haylaz aslında, ben okulun en iyisiymişim, ne bileyim?

— *Siz hem haylaz hem en iyisi mi? Romanın konusu neydi?*

— O sadece haylaz. Dersleri berbat. Benim Sançe Pançom gibi. Romanda, işte güneş batarken at arabasıyla gidiyorlar, öyle böyle... Türkçe öğretmenine götürdük, okudu, dedi ki "roman 40 yaşından sonra yazılır, bir sürü tecrüben olur da ancak öyle. Bu yaşta yazılır mı?" İnsan "yazın" der, dedikleri doğru ama dur bakalım, çocuğun kendine göre dünyası var. Ciddi ciddi yazıyorduk. Bir kova su döktü, bıraktık.

— *Çalışkan olmayan başarılı öğrenci. En azından akşamları çalışır mıydınız?*

— Yok, zaten yatılıydım. Mütalaa saati vardı, millet ders çalışırdı, ben her türlü merak ettiğim şeyi okurdum.

— *Okulda iyi bir kütüphaneniz var mıydı?*

— Vardı. Kimse olmazdı, cam dolapların kilidi vardı, bana anahtarı veriyorlardı. Bütün kitapları okudum.

— *Ne gibi kitaplar?*

— Hatırladıklarımdan bir tanesi "Taras Bulba", çeşit çeşit. Gençlik kitapları vardı, "Son Yeniçeri" gibi. Zaten hâlâ "Son Yeniçeri"yiz. Bayılmıştım ona. "Köprüaltı Çocukları", Kemalettin Tuğcu'nun. Bir de büyük kitapları. Derken annem yazıyor çiziyor zaten, babamın kitapları var. Babam 43 yaşındaymış vefat ettiğinde; ben de kendime "vay canına, bir ton kitap yazmış kırk üç yaşına kadar" derdim. Onun hatırasıyla rekabet etmek kolay mı? Şimdi bende de bilimsel makale çok, ama kitaplara başlarım başlarım, bir tutukluk gelir, zor bitiririm.

— *Kendinize haksızlık etmeyin, yapmayın.*

— Noktasını koymak lazım, yaptığım teorileri, dallı budaklı bilimsel kuramları kitap haline getirmek lazım. Kimini yarısında bırakmışım, kimisinin yüzde 90'ını yazmışım, bir hal geliyor, bitirmiyorum. Oradaki yayınevleri illa ver şunu diyor, bir sürü teşvik, al şu kitap adayını oku, görüşünü bildir deyip 1000 dolarlık çek yolluyorlar ki beni kendilerine çeksinler; ben bitmedi, pişmedi, der yayınlayamazdım bir türlü.

— *Nedenini çözdünüz mü?*

— Babayla rekabetten korkma gibi bir his. Makale çok da, kitaba gelince psikolojik bir tutukluk oluyor. Rekabet edemem hissi. Neyse.

— *Çok kitap okuyormuşsunuz. Esin Afşar, anılarını anlattığı kitabında böyle diyor.*

— Sinemaya giderdik ikimiz küçükken, öğleden sonraları Ankara Sıhhiye'deki sinemada acayip filmler olurdu, bilmem nenin mumyası filan diye. "32 kısım tekmili birden," her gün bir kısmını gösterirler, benim cebimde hep kitabım olurdu. 10 dakikalık arada çıkarır okurdum. Muhakkak bir kitap vardı yanımda. Anamın da böyle okuyan bir çevresi vardı tabii.

— *Kimi hatırlıyorsunuz mesela?*

— Yazar çizer takımının arasında Yaşar Nabi Nayır var. Bahçelievler yapıldığında iki katlı bir evi vardı, biz gene sokaktaydık o ara. Anneannemler başka yere taşındı, zaten beraber oturamıyoruz, Yaşar Nabi'nin iki katlı, bahçeli evine taşındık.

— *Kiraya mı geçtiniz?*

— Alt katında bir iki odayı bize kiraladı. Kendisi de üstte annesiyle oturuyordu. Mahalleden bir iki çocuk kuzu aldık, çitin arkası tarlalar. Yaşar Nabi'nin bir de evlatlığı vardı; köylü kızı, şişman, biz koşarız, kuzu koşar. Bir baktık bir gün, bizim kuzu yok, Kurban Bayramı olmuş, kesmişler. Çok ağladıydım. Yaşar Nabi'nin bir odası vardı, dört duvarı, kapı hariç kütüphane. Arada bir odasına çıkıyoruz, merdivenle üst raflara çıkılıyor, o bakıyor kitap seçiyor. Başta tabii "Hayvanlar Âlemi" gibisinden bir sürü kitap. *Varlık* dergisi çıkıyor o ara, gelir gelmez önce ben okuyorum. Bir sürü kitap edindim orada ben. Çok küçüğüm ama kütüphanem oldu. Ne ağırbaşlı kitaplar ama. Hatırlıyorum, misafirler geliyor, ayakta dolaşıyorlar, ben yerde oturmuş kitaplarımı karıştırıyorum. Ufak gözlük takmaya başladımdı o aralar, bunlar bana "Âlim Efendi" diye hitap ediyor. Lakabım Âlim Efendi oldu.

— *Kitaptan başını kaldırmayan âlimlerden değil ama galiba.*

— Birileri vardır, sırf kitaptan anlar, başka şeyden anlamaz. Mesela böcek gibi çocuklar vardır, ben öyle değildim, bir taraftan da her türlü haşarılık var. Derken ne olduysa orası da bitti, bu sefer Karacabey Vakıfları'na ait bir apartmanın bodrum katına taşındık. Üç-dört katlı, Sıhhiye, Hanımeli Sokağı, Maden Apartmanı'nda, karşımızda da boş arsa var, yanında da Atatürk Lisesi. Harp zamanı yine. Gazetelerden hep harple ilgili haberleri kesiyorum, şerit gibi bir şey yaptım, tarihlerle günbegün, ferman gibi katladım. Herkes bayılmıştı bu yaptığım şeye.

— *Karanlık bir ev miydi?*

— Yarı zemindi ev, arkada kapıcının tahta kulübesi, kömürlükler var. Kışın, sabahın köründe –çoğu zaman annem yapıyordu ama– beşe doğru kalkıp iki kova kömür getirir, sobayı odunla yakar, kömürü koyarım. Gece söndürülüyordu. Çok çekiyorduk; kömür, odun bulamıyorduk. Annem Basın-Yayın'daki işinden otobüsle Sıhhiye'ye geliyor. Hava erken kararıyor, biz Esin'le bekleşip duruyoruz. Bazen geç kalıyor mesela, kapkaranlık, buz gibi, yiyecek yok, ısı yok. Annem gelmiyor. Hadi biz elele tutuşup Hanımeli Sokağı'ndan yürüyoruz, otobüs duraklarında bekleşiyoruz, ona da bir şey olsa ortada kalacağız, kimse yok. Korkulu akşamlar geçiriyorduk. Elinde bir fileyle geliyordu, bir şeyler pişiriyor, toparlıyor, sonra yemek masasının üzerine oturup bir yazı döşeniyordu. Ben hatırlıyorum, bu kadar akıcı bir üslup olamaz yani. Allah rahmet eylesin çok iyi kalemi vardı.

— *Anneniz Türkiye'nin ilk kadın gazetecilerdendi, üstelik bir köşesi vardı. Hangi gazeteye yazıyordu?*

— Bir ara *Akşam* gazetesine yazıyordu. Her gün kodamanların hanımlarını yazardı, sütunu vardı. Evlerine çok davet ederlerdi, çünkü çekinirlerdi annemden. Otoriter bir

tipti. Tek zaafı vardı, o da ben. Benim yanımda hep hasta olur, nazlanır. El âlemin yanında canavar gibi. Genelkurmay başkanı gibi kadın. Orduevine giderdik, "benim 14 ceddim asker" der, her yere girerdi. Kartı vardı.

— *Maden Apartmanı'ndasınız ve yatılı okula devam ediyorsunuz.*

— Evet, hafta sonu eve geliyorum. Maden Apartmanı'nda uzun süre oturduk; annemin yazar-çizer takımından ahbapları gelir, birçok şey konuşurlar; edebiyat, siyasi durum.

— *Siz kendinizi siyasetin ve solun içinde mi buldunuz?*

— Yerlerde dolaşıyoruz, dinliyorum, bazen yanlarına oturuyorum. Sabahattin Ali'nin hanımı annemin çok iyi arkadaşıydı. O sırada da Sabahattin Ali'yi hapse attılar. Hanımı yalnız, annemle beraber epey vakit geçiriyorlardı; kızı Filiz bizim yaşta, üçümüz oynuyoruz. Bazen de bize gece yatısına geliyorlardı galiba. Bir gece –tabii ayrıntısını değil ama olayı film sahnesi gibi hatırlıyorum– kapı çalındı. Bir vaveyla, ağlaşmalar. Sabahattin Ali'nin hanımı ile annem ağlaşıyor. Ne oluyor derken Sabahattin Ali'yi o gece Bulgar sınırında vurduklarını öğrendik. Altüst olduk. O zaman Sabahattin Ali'nin –annem de çok severdi kitaplarını– "Kürk Mantolu Madonna"yı okumuştum. Başka birçok hikâyelerini de. Annemin kütüphanesi var tabii ki, bir sürü de Nazım Hikmet kitabı... Hepsi o zaman çıkmış, ama yasaklanmıştı, tam böyle baskıcı İsmet Paşa dönemi. Bir sürü aileyi içeri atıyorlar. Bu hadiseler olunca annem korktu, kitapları topladı, yaktı. Çok üzüldüm.

— *O yıllar meşhur, gerçi sonra da bu tür sahneler çok yaşandı. Peki siz eve gelenler arasında kimleri severdiniz? Yoksa sadece kitaplarla mı ilgileniyordunuz?*

— Komünizm filan öyle şeylerden pek anlamazdık. Ama hepsi çok kültürlü, dehşet insanlardı. Bu arada Ankara'da,

bir iki yaz Esin'le kampa gittik. Abant Gölü'nün kıyısında otel gibi bir yerdeydi. Karşı sahilinde de İnönü'nün köşkü vardı. Şimdi nasıl fiyakalı yerlerde orduevi varsa o zaman da her yerde İnönü'nün bir köşkü vardı. Kimin oldu orası bilmiyorum. İsmet Paşa tam hanedan kurdu; Atatürk böyle işler yapmadı biliyorsunuz. Kampta iki kız kardeş vardı, annem annesiyle babasını tanıyormuş; biri Gönül, biri de Sevgi. Sevgi bizim yaşıtımız veya bir yaş küçük. Gönül de bizden iki yaş filan büyük. Biraz farklı tipler, biri anasına çekmiş biri babasına. Babası Mithat Fenmen'di, müzisyen, bestekâr. Gönül, Sevgi ikisi de piyano çalıyorlarmış. Tabii ben hemen orada şıp diye...

— *Birine vuruldunuz!*

— Gönül'e vurulduk ama Gönül olgun. Bizden haberi yok, bizse civciv. Neyse o yaz ben orada yüzmeyi öğrendim, gölde yüzüyoruz hep beraber. Gel zaman git zaman yıllar sonra Sevgi, Mümtaz Soysal ile evlendi.

— *Aaa! Peki Gönül?*

— Gönül'de sanat tarihi profesörü oldu, Dil Tarih'te.

— *Çocukluğun platonik aşklarından biri daha... Esin Afşar'ın kitabında okudum; Macar kimya profesörü bir komşunuz olmuş. Siz onun kızına âşık olmuşsunuz.*

— Esin bunu da mı kitapta yazmış! Macar değil Estonyalıydı. Ortaokuldaydı, neyse.

— *Bu konuyu geçiyorsunuz. Peki ortaokulda matematikte herhalde en iyi öğrenciydiniz. Lisede de fizik, kimyada en iyi miydiniz?*

— Şimdi o merakların oluşması yedi yaşında falan başlıyor. Bir taraftan edebi ne varsa okuyorum, bir taraftan da model uçak yapıyorum. Taksim'de gördüğüm o model uçak dükkânı beni çok etkilemiş demek ki. Ama o zaman böyle hazır şeyler de pek yok. Mesela ben tahtalarını alıyo-

rum, çizimle kâğıt üzerinde uçağın tasarımını yapıyorum, yapıştırıyorum. Kendim yapacağım bir tane, dedim. Küçük bir uçak yaptım, bayağı güzeldi. Koyduğun zaman çok güzel, hakiki uçağa benziyor, fakat uçmuyor, attığın zaman küt diye düşüyor. Tabii burnu ağır geliyor, o hesap yok o zaman. Yani bir taraftan da böyle işlerle uğraşıyoruz.

İLK ÖZGÜN DENEY VE YİRMİ YILLIK PLAN

— *Derslerde işin biraz tekniğini öğrenince ilerleme kaydettiniz mi?*

— Yedinci sınıfta fizik dersi başladı. Ben odadan odaya telefon, telgraf gibi bir sürü şeyler yapmaya başladım. Esin'e de Sanço Panço'luk yaptırıyoruz, sıkılıyor, bir süre sonra hadi bir kavga ediyoruz. Sen ne anlarsın, diyorum. Zor bela yardım ediyor. Her yaz böyle bir proje üretiyorum. Sonra derken sekizinci sınıfta ilk defa kimya dersi başladı. Fazıl Hoca sanayide falan çalışmıştı. O zamanlar ciddi hocalar vardı; şimdiki profesörlerin çoğundan bin kat üstün hocalar. Mesela bizim okuldaki edebiyat hocası –ismini unuttum– Fransız şairleri gibiydi; yaşlanmış, kocaman bıyıklar, saçlar; kendi şiirlerini okuyordu. Sonra resim hocası Cumhuriyet devrinin en büyük ressamlarından Eşref Üren'di. O da tip bir adamdı, bize Paris'te ressamlık hayatını anlatır, resimler gösterir, bütün sanat tarihini, resim sanatını sevdirirdi. Öyle bir sanat tarihi dersi aldık ki senelerce beni idare etti.

— *Peki Fazıl Hoca sizi etkiledi mi?*

— Tabii. Fazıl Hoca çok efendi, çok bilgiliydi. Hemen harika deneyler yapardı ki, hocalar genelde sınıfta deney yapmaya üşenirdi; laboratuvar vardı da deneyi yapıp göstermeye üşenirlerdi. Hemen gelir, bir sürü aletler kurar, yeşil gazlar çıkar filan... Ben hemen kimyaya çarpıldım! Vay canına, dedim. Yaa, bu göztaşının rengi niye mavi? Sınıfta

babası eczacı, yani ecza depoları olan bir arkadaş vardı, ona rica ettim: Gittik babasından istedik. Birkaç kimyasal madde verdiler, geldim eve, hemen deneyler yapmaya başladım. (*Fizik, 7. sınıfta, kimya 8. sınıfta başlıyordu. Tabii, o devrin harika eğitim düzeninde, sonradan Amerika'dan gelen, "seçmeli ders" saçmalığı yoktu. Öğrenci, konuyu hiç görmeden nasıl seçecekmiş ki?*)

— *Kız kardeşiniz Esin Afşar anılarında evin girişini laboratuvara çevirdiğinizi yazıyor...*

— Çevirdik. Karanlık bir yer, orada deneyler yapıyorum. Deneylerim için kitap arıyorum, İngiliz Konsolosluğu'nun kütüphanesine gidip az İngilizcemle kimya kitapları okuyorum.

— *İngilizce dersiniz yok muydu? İngilizce öğreniyordunuz herhalde. Yani en azından birkaç saat...*

— Bizim dersler Türkçeydi, bilimi de o yüzden kavrayabildik. Ayrıca yabancı dil dersi olarak Fransızca veya İngilizce dersi vardı, hangisini seçersen. Mesela Atatürk Lisesi'nde yabancı dil dersi haftada üç saatse bizde on saat. Sonra çat pat İngilizce öğrenmeye başladık. Ben gidiyorum, kalın bir İngilizce kimya kitabı alıyorum. Sonraları öğrendim ki meğer Oxford Üniversitesi'nin sonunda okutulan İnorganik Kimya kitabıymış. Ben ne bileyim? Geliyorum, onu karıştırıyorum, sonra gidip deneyler yapıyorum.

— *Evde patlamalar oluyor muydu?*

— Arada güm, pat, çat bir şeyler oluyor. Mahalle ayağa kalkıyor. Derken tabii bu da yetmiyor bana. Deneyler yapıyorum, ama diyorum ki ben kendim bir şeyler yapacağım. Kitaptakileri yapmak bana yetmiyor. Bir yaz, fotoğraf kâğıdı yapacağım, üstüne resim basacağım, dedim.

— *İlk özgün deney...*

— Kitaplarda yok. Bir tek şey var: Gümüş nitrat çözel-

tisi ile potasyum iyodür çözeltisini karıştırırsın ve gümüş iyodür dibe çöker. Onu oradan süzeceksin, kâğıda süreceksin. Çok basit kısmı var ama işin püf noktaları yok. Hesabını yaptım, kaç gram ondan kaç gram ondan diye... Şimdi bakıyorum da üniversitelerdeki eğitim o hale gelmiş ki, son sınıftaki öğrencilerin çoğu o basit hesabı yapamaz durumdalar. Gençlere yazık oluyor. Bizim sınıfta belki herkes yapardı. Şimdikiler bizim ortaokulda bildiğimizi bilmiyor. Benim özel marifetim değil, bizim eğitim o devirde çok üstündü.

— *Evet ama okulunuzda sizin gibi bir kâğıdın üzerine resim basayım diyen de yok.*

— Yok, ama sınıfta herkes bu işleri anlayabilirdi. Ben de ayrıca özel merak var, bir de fazla çalışmıyorum ama, merak sardığım şeye çullanıyorum. Neyse, mol hesapları yaptım, miktarlarını buldum, koydum karıştırdım, çöktü, süzdüm. Kâğıdın üstüne bunu yaydım, üstüne bir tane negatif koydum. Siyah beyaz. Kırmızı ışık yapmıştım, ışığı şu kadar saniye tuttum, kırmızı ışıkta baktım hakikaten resim görünüyor. Resimde annemle kız kardeşim bahçede duruyor. Bunu sabitleştirmen lazım, yıkayacaksın sonra, tiyo-sülfat falan. Onları da öğrendik, batırıp yıkıyorum, resim eriyip gidiyor. Hay Allah! Ne yapacağız? Bütün yaz uğraştım, o kitabı karıştır, bu kitabı karıştır.

— *Hemen bir başka bilen insan aramaya koyuldunuz...*

— Derken tuttum ben Amerika'ya Kodak şirketine mektup yazdım. Dedim ki işte ben böyle bir şey yapıyorum, bir türlü durmuyor, uçuyor. Püf noktası nedir? Bana cevap geldi; sen onu boşver, eskiden ozalit kâğıdı vardı, amonyaklı, onun tasvirini vermiş, onu yap diye. Hemen yaptık ama o bir şey değil, basit. Ticari sırmış meğerse. Neyse ona, buna sor, kimyacı arıyoruz, Hıfzıssıhha'nın biyokimya laboratuvarında tanıdık arıyoruz. Tanıdığın biri ipucu söylemiş, benim kulağıma geldi. Bir formaldehit lafı geçti, ben hemen

formaldehit aldım, tiyo-sülfatta kırmızı ışıkta yıkadıktan sonra birde bunu formaldehide batırdık. Çünkü öbür maddeyi jelatinle karıştırıyorsunuz, eritip onu sürüyorsunuz, ama sulu bir şeye batırınca jelatin eriyip gidiyor. Hatta bir alet yaptım, oradan zızzzt diye geçiyor, pille döndürüyorum, geçiyor banyodan. Formaldehidi koklayıp duruyoruz tabii, seneler sonra öğrendik ki bu çok tehlikeli bir maddeymiş.

— *Sonuçta fotoğrafı bastınız...*

— Kaskatı duruyor, kuruttum, çıktı fotoğraf. Büyük keyif! Bir iki fotoğrafı çıkardık, o iş bitti. Deftere de notları aldık. Araştırma yaparken, devamlı defter tutmak gerektiğini o zamandan anlamışım.

— *Bir yaz mı uğraştınız bununla?*

— Evet, ondan önce aynı yaz bir başka şey yaptım. Pazarda iyi, ev yapımı bir üzüm sirkesi vardı. Baktım sirke kokusu ekşi, ama bir de arkadan güzel bir koku geliyor. Ben bunu mutfakta damıttım, ilk çıkan kesimini ayırdım, bir parfüm çıktı ki inanamazsınız. Sonradan onu analiz ettim ve anladım ki amil asetatmış, muz kokusu...

— *Sirke ve muz kokusu?..*

— Bunları ben kendi kendime icat ediyorum, sonra o yetmedi bir de fotoğraf kâğıdı... Annem, konu komşu şikâyet edecek diye korkuyor. Patlamalı işler yapıyordum çünkü, fulminat yapmaya kalktık. İyi ki yapmadık, yine de çat, pat, güm, pat, alevler... Ben burnumu o karanlık yere bir soktum mu, on iki saat oradayım. Annem gelip, "yahu sen de elalemin çocuğu gibi oynasana, kız kovala filan" diyor. Anneme kızıyorum, anlamıyorsun beni, diyorum içimden. Bana çalış filan demedikleri gibi, git oyna diyorlar.

— *Hiç oyun oynamıyor musunuz?*

— Bir proje bitti mi gidip oynuyoruz. Atatürk Lisesi'nin

orada yarım kalmış inşaat vardı, bir çukuru kazmış bırakmışlar. Kenarları dimdik, orada çocuklarla bisikletle vuruyorsun, onun hızıyla öbür taraftan çıkıyorsun. Tam çıkmazsa ayvayı yedin, güm diye yuvarlanırsın. Böyle işler de yapıyorum bir taraftan. Motosiklet olsa diyorum, biri getirmiş, ona biniyorum. Her türlü numara var yani.

— *Yine de araştırmaya bir daldınız mı çıkamıyorsunuz?*

— Kimyaya merak sardım, hem de bayağı ciddi... Kimya dersinde periyodik cetvel – Türkçesi çevrimsel cetvel, elementler (öğeler), keşfedilmemiş elementler var. Ben diyorum ki, bu kimyada bir sürü eksik var, tamamlayacağım. Şunu yirmi sene içinde yapacağım, diyorum, hatta bunlara isim buluyorum. Yirmi senelik planlar yapıyorum, kimyada ne yapacağım, ne keşfedeceğim diye...

— *Kimsenin haberi yok tabii...*

— Yok. Bir taraftan edebiyat devam ediyor. O sıralarda yine kızın birine âşık olduk: Gül. Mahcubum da. Kızlar binası ayrı, telin arkasından uzaktan görüyoruz. Bizde daha yırtık çocuklar var, kaçıyorlar ve kızlarla konuşuyorlar, biz beceremiyoruz. Ne yapayım derken, oturdum bir hikâye yazdım.

— *Aşk hikâyesi...*

— Çocuk okuldan çıkıyor, sonra kız çıkıyor, ona bir şey veriyor, konuşuyor. Aşk hikâyesi gibi bir hikâye. Anneme verdim, annem de *Akşam* gazetesinde bastırdı. Kestim gazeteden, zarfa koyup gönderdim. Sonra çıkarken bakalım benim yüzüme bakacak mı diye arkadan takip ediyoruz. Bir heyecan, ölüyoruz!..

— *Baktı mı yüzünüze?*

— Havalı bir şeydi, baktı mı bakmadı mı, yok yüzü kızardı diye kafadan senaryolar yazıyoruz. Bir kere mi ne konuştum yürürken, mosmorum. Yıllar sonra bir doktorla evlendiğini duydum, ayrılmış. O sıralarda biz yine bekârız.

Gül'le annesi beni yemeğe davet ettiler, artık profesör olarak buraya gelmişim. 1960'larda, yaş yirmi sekiz, yirmi dokuz mu öyle bir şey. Bizi gazeteler boyuna yazıyor, bir temas kuruldu, beni yemeğe davet ettiler. Bunu alalım gibilerden.

— *Aşkınız bitmiş miydi?*

— Yine güzeldi, iyiydi de o ara biz başka bir yerlere takılmıştık. Ne bileyim Almanya'da bir tane, Türkiye'de başkası gibi. Birkaç kişiye birden tutulmuşuz, hepsine birden yer yok.

— *Bu konulardan söz etmekten hoşlanmadığımızı biliyorum, o yüzden cevabınızın devamı soruyu geçiyorum. Ailede yazıyla ilişkili insan çok. Başka hikâyeler yazdınız mı?*

— Bir iki hikâye daha yazdım, o zamanlar *Yeni Edebiyat* dergisi diye galiba, bayağı ciddi bir edebiyat dergisi çıkıyordu. Bir iki hikâyem orada basıldı, on altı yaşımdaydım, fakat ondan sonra ben ne zaman oturup bir hikâye yazacak olsam bir endişe hissi, bir tutukluk geliyordu.

— *Neden?*

— Çünkü bir kere anam gibi yazmam mümkün değil, yani bu sefer de onunla rekabet, ağabeylerimle rekabet, babamla rekabet. Bana psikolojik bir tutukluk geliyor. Ben dedim ki bizim ailede yazar-çizer bol, Türkiye'de de epey var. O sıralarda da harbin sonuna geliyoruz, atom bombası patlamış. Atomdur, Einstein lafıdır gidiyor. Tabii Türkiye'de böyle bir şey yok.

— *Zaten meraklısınız.*

— Fizik, kimya, matematik hepsine meraklıyız. Ben dedim ki, edebiyatçı çok var Türkiye'de, ailede de var, bunlarla başa çıkamam, değişik bir şey yapayım. Karar verip o tarafa yüklendim. Bir müddet şöyle bocaladım; içimden de şunu yazayım, bunu yazayım, şiir yazayım, diyorum. Sonra hepsi birden olmaz, deyip o tarafı körelttim. Lisede o za-

man edebiyat dersleri çok muazzamdı; divan, tasavvuf, halk, cumhuriyet, batı edebiyatı. Hepsi, derya bir edebiyat kültürü edindik, severek hem de. Çok dehşet bir edebiyat hocası vardı, genç, sonuna doğru yardımcı doçentlik tezini yazıyordu. Ayrıca Fars edebiyatı uzmanı, bir taraftan bize Fars edebiyatına merak sardırdı. Sadi-i Şirazi, Firdevsi okuyoruz.

— *Siz o yıllarda bir de saz çalarmışsınız.*

— Evet. Bir taraftan da tasavvuf edebiyatı, yok Pir Sultan Abdal'lar, halk edebiyatı. Hepsini yuttum. O arada saz dersleri aldım Ahmet Yamacı'dan. O zaman Ankara'da, o muhitte hiç öyle bir şey yok, çocuklara mandolin, Alman halk şarkıları falan öğretiyorlar. Ve Alman milli şarkıları mandolin ile çalınıyor. Sazdan kimsenin haberi yok. Annem tanıdıklar vasıtasıyla, aracılarla Ahmet Yamacı Bey'i buldu ve ben saz öğrenmeye başladım.

— *Nasıl karşıladı anneniz saz merakınızı?*

— Çok memnun oldu, Esin de o ara konservatuara gitmeye başladı. Evde klasikler dinleniyor; Beethoven'lar, Bach'lar... Ben de klasikleri seviyorum, ama arada da şu Türk müziğini dinleyelim, diyorum. Esin geliyor, çat kapatıyor.

— *Eyvah. Çocukluk halleri! Saz dersi aldığınız hocanız Ahmet Yamacı ile çalışırken yaşınız kaçtı?*

— On dört, on beş yaşındayım. Ahmet Yamacı, meşhur bağlama ustası ve radyoevinde çalışıyor, aynı zamanda TRT'nin de müdürü. Annem eve davet etti, o bize bir saz buldu; siyah bir saz. Saz dersi veriyor, "çarşıya vardım, erikten aldım" diye şarkıları çıkarıyorum...

— *Ne kadar sürdürdünüz dersi?*

— Az bir şey devam ettim, sonra kendi kendime çaldım. Her evde bir saz vardır bende, Amerika'da bile...

— *Yani hâlâ çalıyorsunuz...*

— Eh biraz. Pek vaktimiz olmuyor, ama böyle bir eğitim gördük. Şimdi bu Fars edebiyatı uzmanı olan edebiyat hocamız o sıralarda son sınıfa yaklaşıyoruz diye şey demeye başladı.

— *Kim ne olacak, karar verdiniz mi, diyordu?*

— Evet. Nereye gideceğiz? Bana Dil Tarih'e gel, Farsça öğren, diyordu, bayağı merak sardım, hoşuma gidiyor. Bir felsefe hocası var, Şeyma Hanım, kayış gibi esmer bir kadın. Diyor ki "sen mutlak felsefeye gitmelisin", matematik hocası diyor ki "sen muhakkak matematikçi olmalısın, matematiğe git," eh kimyaya zaten ağırlık verdik, fizikçi de "illa fizik" diyor.

— *Kafanız karıştı ve şaşırdınız.*

— Hepsine meraklıyız, edebiyat kısımlarına tıkaç koyuyoruz, oralara hiç bulaşmayacağım diyorum. Sonra fizik, kimya, matematik arası bir şeylere girmeye karar verdim. O zaman bu saha yok Türkiye'de. Aradık bir kimya mühendisi bulduk, adam Manchester'da okumuş, oradan harp zamanı gemiyle zor bela gelmiş –denizaltılar tarafından gemiler torpilleniyor çünkü–, Makine Kimya Sanayii'ne girmiş. Eve davet ettik, ona bir saat kimya deneyleri anlatıyoruz. Bir şeyler soruyorum, adam afallayıp kalıyor. Başta bana dedi ki "aman sakın kimya mühendisliğine filan girme, aç kalırsın, olsa olsa bir tıbbi tahlil laboratuvarında idrar tahlili yaparsın. Burada saha yok, ben pişmanım". Ben aldırmadım, iki saat kafasını ütüledim, kimyasal denklemler soruyorum, bu ne olur, ben şöyle yaptım, böyle çıktı, şöyle yaparsam ne olur diye... Adam giderken bana dedi ki "valla ben öyle dedim ama sen bildiğini oku". Tabii bildiğimizi okuduk. Bir taraftan da annem, tanıdıklar "baban gibi hariciyeci ol" diyor. Kimi doktor ol, diyor. Herkes bir şey söylüyor ama ben yirmi senelik planımı yapmışım zaten. Bizim yirmi senelik plan on se-

nede gerçekleşti, vay canına dedim, sonra bir plan daha yaptık.

KURTULUŞ SAVAŞINI NİYE YAPTIK?

— *Biraz o dönemlerden bahsedelim. 1950'lere yaklaşıyoruz, çok partili döneme geçilmiş ve değişimler yaşanıyor. Sizin çevrenizi algılamanız ne doğrultudaydı?*

— O zamanlar Turancı var ama sağ-sol lafı yok. Herkes milliyetçi ve tek vücut aslında. Şimdi bugünkü tabiriyle sol diyeceğimiz olay birkaç sene sonra geldi. Ben orta bire geçmiştim, on üç yaşındayım, 1947 mi 1948 mi ne Mizzuri (Missouri) gemisi geldi.

— *Büyük Amerikan gemisi İstanbul'da boy gösterdi.*

— Amerikan denizcileri İstanbul'a doldu. Bir sürü rezalet olmuştu, hatırlıyorum, tam kepazelik ve o gün Türkiye değişti. Birdenbire değişti. Yalta'da kararlaştırmışlar zaten, paylaşmışlar ama kimse bilmiyor. O zamana kadar bir yaşayış tarzı vardı Ankara'da. Harpten sonra naylon yeni keşfedilmişti, naylon kemer çıktı ortaya, Amerikan askerleri doluşunca herkeste bir naylon kemer, naylon çorap merakı.

— *Dünyanın Amerikanlaşması tüm Avrupa'da aşağı yukarı aynı zamanda oluyor.*

— Tabii. Avrupa'yı Amerika böyle şeylerle fethetti. Türkiye'de olanları adım adım hatırlıyorum, bir yerden okumak değil. Naylon kemer çıktı, şeffaftı. O zaman naylon ilkel, daha şeffaf, renksiz ve kaskatı oluyor soğukta. Neredeyse kırılacak, çatlıyor, sıcak olunca sünüyor, yumuşuyor, yapış, yapış... Derken ondan sonra herkesin dudağında bir ıslık: "You are always in my heart" şarkısı. O zamanki şarkılar yumuşak, acıklı, şimdiki gibi güm-güm değil, romantik şeyler. Bana da bulaştı. Derken Ankara'da birdenbire sokaklar üniformalı Amerikan askerleriyle doldu. Çavuşlar geziyor, bir sürü rezil-

lik. Birdenbire polisin kıyafeti değişti, yeni kıyafete şerif arması kondu, kovboy filmlerinden biliyoruz. Polise Amerika'dan yeni jipler geldi. Bulvarda herkes çıkar, akşamüstü piyasa yapardı. Amerikan askerleri doluşunca ev kiralamaya başladılar. Kızılay, Kavaklıdere. Böyle muhitlerde en kalburüstü insanlar evlerini Amerikalılar'a kiraya vermeye başladılar. Verdikleri de er, çavuş ayak takımı ve birdenbire Ankara'da kiralar korkunç bir şekilde artıverdi. Ankara'nın iktisadı alt üst oldu, çocukken görüyorum bunu. Amerikan "Hershey" çikolataları çıktı ortaya. Yatılıyım ben, çoğu yatısız, çoğu da zenginlerin yahut milletvekillerinin çocukları. Ahlak bozulmaya başladı. O zaman taksi elli kuruşsa Amerikalı'dan on lira alıyorlar. Büyük para. Ortalık altüst oldu.

— *Bütün düzen değişti birdenbire. Okula da yansıdı mı?..*

— Bizim okulda da biraz özenti çocuklar var. Bizim okul özel okul; Türk Eğitim Derneği Yenişehir Lisesi. O çocuklardan birkaç tanesinin evleri Amerikalılar'a kiraya verilmiş, Amerikalılar'la temastalar. Okula "Hershey" çikolatası getiriyorlar, tabii biz böyle aa deyip bakıyoruz.

— *Herkeste Amerikan malı merakı ve hayranlığı başladı.*

— Böyle bir heves var. Bir Amerikalı bulsam da naylon kemer alsam, bana "Hershey" çikolatası verse diye... Türkiye bunlara gitti, Avrupa da öyle gitmiş. Avrupa, daha da beter, bir sigaraya bir naylon çoraba gitmiş harpten sonra. Türkiye'de yiyecek vardı halbuki. Derken bir hadise oldu; bulvar üstünde Amerikalı'nın birine apartmanın üçüncü ya da dördüncü katını kiraya vermişler, adamın da bir tane yeni kocaman motosikleti varmış. Parıl parıl bir şey. O zaman nereden göreceksin öyle şeyleri, aşağıda kapının önünde duruyormuş.

— *Birisi çaldı mı onu?*

— Hayır, çok feci. Bir çocuk merak etmiş, gitmiş elle-

miş motosikleti, dokunmuş. Adam balkondan tüfekle vuruyor çocuğu... Hadise oldu bu. Türkiye'de mi yargılanacak, ne olacak derken adamı Amerika'ya götürdüler. Türkiye'de yargılanmadı. Ben bu olayı çok iyi hatırlıyorum ve o zaman Amerika'dan nefret ettim. Kendi kendime dedim ki yahu Kurtuluş Savaşı'nı niye yaptık? Burası sömürge olacak dedim. O yaşta geleceği gördüm.

— *Başka ilginizi çekenler nelerdi?*

— Bakanlıklarda hep soğuk Nazi mimarisi vardı. Yeni Meclis binası bitti mi bitmedi mi hatırlamıyorum ama o binayla bahçe duvarı arasına bir bina yapıldı ki bu Amerikan Askeri Karargâhı'ydı. Adı değişikti tabii. O sırada millette cıvıma başladı. Herkes diyor ki "ABD bize yardım edecekmiş", Amerikalılar laubali tipler, bize uyınuyor, mesela gidiyor, ayaklarını masaya koyuyor. Bizimkiler içlerinden "şunlara bak" diyorlar ama, hem muazzam bir özenti, hem bir hayranlık hâkim. Blu cin "Blue Jean" çıktı. Bir taraftan da "bu Amerikalılar amma aptal şeyler, inek bunlar, bu inekleri sağalım" deniyor. Ne çakal olduklarını, daha önce Güney Amerika'da, Asya'da neler yaptıklarını bilen, söyleyen de yok.

— *Siz merak edip dolaştığınız için mi bunları görüyordunuz?*

— Hayır, oturduğumuz muhitler. Her gün oradayız zaten. Yatılıyken çıktığım zaman, yazın, hafta sonları... Ben bayağı endişe ettim.

— *Şaşırıp anlamaya mı çalışıyorsunuz?*

— Hayır. Çok açık seçik, yahu Kurtuluş Savaşı'nı niye yaptık, biz sömürge olacağız, dedim. Tereddütsüz. Sonra mağazalar belirdi; Amerikalar PX ("post exchange") diye ordunun gittiği yerde ordu pazarını kuruyor, bütün malları ABD'den geliyor. Asker oldukları için vergisiz ve ucuz. Sonradan düşünüyorum da, her gittikleri yerde kasıtlı ola-

rak malları o ülkede ordu dışına kaçırıyorlardı. Zaten orduda hep böyle şeyler olur orada, yolsuzluk çoktur, şimdi de öyle. Çalışanlar malları alıp dışarı satıyor, karaborsa türüyor.

— *Özendirmek amacıyla mı dışarıya çıkarıp sattılar diyorsunuz?*

— Evet, pazar yaratmak için. Yerli ahaliyi Amerikan mallarına alıştırmak için. O ara PX'e kinaye, "bit-ex"ler türedi. Amerikan bit pazarı. Bunlar neredeyse kirli çamaşırlarını bile orada satıyor, denirdi o zamanlar, ama millet kapışıyor. Herkes görüyor ve kimse mâni olmuyor. Demek ki danışıklı dövüş durumu var; talep yaratılıyor.

— *Sizin okulda durum nasıldı?*

— Okulda bize Atatürk milliyetçiliği öğretilirdi hep. Standarttı. Birdenbire öğretmenlere birtakım yeni broşürler geldi. Milli davalar yerine, BM, demokrasi filan girdi. Halbuki o zaman bile demokrasi bir yönetim biçimi ve araçtı. Gaye değil. O zaman onu düşünüyorum. Çok partili sistem derken ilk defa seçim zamanı geldi. Bu sırada önemli bir hadise oldu; bilmiyorum kimse yazdı mı bunu? Biz yine Maden Apartmanı'ndayız. Komşu bir apartmanda, arada bir bahçe vardı ve biz mahalle çocuklarıyla hırsız-polis ya da kızılderili-kovboy oynuyoruz. Elde oyuncak tabancalar.

— *Kızılderili-kovboy oynuyorsunuz...*

— Kızılderililer suçlu, kovboylar haklı. Biz kovboyların, beyaz adamların tarafındayız. O sırada bodrumda oturuyoruz. Yandaki apartmanın üçüncü katında oturan bir çocuk var; Oluş Arık. Aynı yaştayız o sırada onunla. Kendisi şimdi AÜ Dil Tarih'te Sanat Tarihi Profesörü. Biz onunla hafta sonu dahil hep beraberiz. Zaten okulda da bir iki sene beraber okumuştuk, sonra başka okula göndermişlerdi onu. Mahallede iki kafadarız. Babası Dil Tarih'te arkeoloji profesörüy-

dü. 1930'larda Hitit kazılarında birçok şey keşfetmiş, dış yayınlarda adı geçen tarihçi ve büyük mütefekkir.

— *Remzi Oğuz Arık.*

— Evet. O zaman kalenin orada Hitit Müzesi yapıldı, onu da kuran kişiydi sanırım. Biz akraba gibi olduk. Bir de küçük kardeşi var, ama çoluk çocuğu karıştırmıyoruz araya, kardeşi Oluş'un tam tersi, Oluş şişmanca olmaya meyilli, annesine çekmiş; baba da ufak tefek, enerji dolu zayıf bir adam. Alev, yani Oluş'un kardeşi babaya benziyor. O ara onların evi misafirle dolup taşmaya başladı. Bir sürü kişi feyz almaya gelir gibi geliyor.

— *Kimler geliyor? Bir de ne için tabii?*

— Bir sürü kişi. 1950'lerde Çin Türkistan'ında Çinliler Uygurlular'a büyük katliam uyguladı. O kadar ki araziye yatırıp üzerlerinden tankla geçiyorlarmış. Şimdi de oluyor ama... Bir kısmı o ara kaçıyor, önce Hindistan'a, oradan buraya. Başkanları meşhurdu, adını hatırlayamıyorum. Türkiyat bölümlerinde profesörlük yaptı, şimdi oğlu devam ediyor. Onlar uzun uzun anlatıyor başlarına gelenleri. Remzi Oğuz Arık'ın bir kitabı çıkmıştı, bana da vermişti, ince bir kitap. Adı "İdeal ve İdeoloji". Ben o zamandan niye "ideal" diyor da "ülkü" demiyor diyorum. Biraz okumuştum kitabı. Ziya Gökalp'ten sonraki neslin ideologlarından Remzi Oğuz Arık. Biz oturup dinliyoruz orada. Bununla büyüyoruz bir yandan. Önce Sabahattin Ali, şimdi Remzi Oğuz. Dönem çok partili sisteme geçiş dönemi. Herkes parti kur diye Remzi Bey'e ısrar ediyor. "Bilim adamıyım, olmaz" diyor o da. Sonra gidişatı da iyi görmüyor ve kendisini güçlükle ikna ediyorlar. "Görev" diye birkaç akrabasıyla –Kozan'lıydı sülale, yörük– parti kuruyor: "Milliyetçi Köylü Partisi". Ve seçim kampanyalarına başlıyorlar. Hızla ilgi artıyor, seçim de kazanabilir diye intibamız var. Birkaç uzak akrabası da partide, birisi, Orhan Bey, partinin genel sekreteri. Adana'da seçim kampanyası yapmışlar, sonra bir

yerden uçağa binmişler. Toroslar üzerinden geçerken güm diye uçak patlıyor havada, hepsi gidiyor. Basında da çıkmıştı; görgü tanığı köylüler, uçak birdenbire bir alev aldı, güm diye patladı, diyorlar.

— *Bomba şüphesi mi vardı?*

— Bomba olduğu besbelli. Biz hemen bunu Amerika yapmıştır, dedik. Bütün üst kadro gitti, o iş de böyle bitti... Menderes hikâyeleri çıktı acayip bir şekilde. Biz Ankara'da her şeyi daha çok hissediyoruz. Benim yetiştiğim muhitte bir cami yoktu mesela; belki Kaledibi'nde ezan duymuşumdur. Sıhhiye'de senelerce yatılı mektepte ben ezan sesi duymadım. Gazetelerde gündem maddeleri şu: Ticaniler çıktı, Ticani avı başladı, irtica çıktı, o bitti, Nurcular çıktı. Biz anlamıyoruz da, eyvah diyoruz. Laik Atatürkçü yetiştiydik. Menderes gelince her yere cami yaptırıyor. Halk "İslam'ın kurtarıcısı" diyor. Ama her yere cami yapılırken de birkaç Amerikan oyunu başlıyor, sessizce.

— *Ne gibi?*

— Yazın İstanbul'a geliyorum; Beyazıt'ta yuvarlak havuz var, tramvay etrafından dönüyor, harika bir yer. Sultanahmet meydanı; koca çınar, çeşme, parke taşlar, ıssız... Oralarda çok huzurlu, tarihi hissettiğin bir hava vardı, Osmanlı İmparatorluğunu yaşıyordun gezerken. Biz her ne kadar müsamerelerle, Osmanlı döneminin kötülendiği bir ortamda yetiştiysek de İstanbul'a geldiğimde İstanbul'un tam bir Osmanlı şehri olduğunu hissederdim. Birdenbire o güzelim çeşmelerin hepsinin muslukları söküldü, zamanla oraları çöplüğe dönüştü. Arkadan tramvay hadisesi. Tünel'den tramvaya biniyorum, Şişli'ye gidiyorum, halama. Her yer tramvay. Bir süre sonra ya da o aralar tramvayların hepsini söktürmüşler.

— *Niye söktürüyorlar?*

— Dolmuş hikâyesi çıktı. Eski püskü Amerikan arabalarını askerler getirip satıyordu, her tarafı da dökülüyor.

Kuyrukta dolmuş beklemeye başladı millet. Amerikan araba ve petrol (neftyağı, taşyağ) siyasetinin başlangıcı. Ben de o sıralarda İngilizce ne bulursam okuyorum.

— *Özel bir şey mi okudunuz? Okulda da İngilizce dersi var.*

— "Readers Digest" okumaya başlamıştım; bir kelimenin manasını çıkaramazsam sözlüğe bakıp bir karta manasını yazıyorum. İngilizce'nin dilbilgisini öğrendik okulda ama, asıl böyle öğrendim. Orada Türkiye hakkında iki makale hatırlıyorum, son derece pohpohlayıcıydı; Türkler çok zeki, dolmuşu icat ettiler filan. Bizim gazetelerde de yazıyor tabii. Aman Amerikalılar bize çok zeki dedi, dolmuşu icat etmişiz gibi efsane çıktı. Yıllar sonra bakıyorum, Güney Amerika'da çok önceden beri "jitniy" diye bir şey var, dolmuşun aynısı. Bence bu da arabaya alıştırmanın bir adımıydı. Daha önce İstanbul'da tramvay vardı sadece, Ankara'da telli troleybüs vardı. Boynuzları telden çıkar, durur, adam takar, gideriz. Araba ortalıkta yokken dolmuş çıktı. İstanbul'un tarihi semtleri, meydanları yıkılıp otoyolları yapıldı. Beyazıt Meydanı mahvoldu, Beşiktaş Meydanı mahvoldu. Hatırlıyorum, Laleli'den geçen caddede yıkım oldu ve tarihi Osmanlı eserleri zemin seviyesinin altında kaldı. Bir taraftan da Bizans kalıntısı birkaç taşı ortaya çıkardılar. Şehrin Osmanlı havası gitti.

— *Menderes imar faaliyetlerinde bulunuyor...*

— Menderes için "İstanbul'un İkinci Fatihi" lafı çıktı. Ben bir şeyler dönüyor diye tedirginim. O sıralarda okulda değişiklik başladı. Şimdi bizim okul çok iyi, Atatürk Lisesi de, Gazi Lisesi de. Şimdi bakıyorum da dünyanın en iyi eğitim sistemlerinden biri varmış meğer... En iyi hocalar geliyor; hocalar birinci sınıftan itibaren değişik zamanlarda okulun niye kurulduğunu anlatmışlardı bize: Atatürk, Lozan'da misyoner okullarını kapattı, birkaçını kapatamadı. Robert, Saint Joseph gibi... Çünkü Batı bastırmış, harp de-

vam eder diye. Biz misyoner okulu diye gıcık oluyoruz bunlara. Bir yandan imreniyoruz, yemekler çok iyiymiş duyuyoruz. Bir yandan da alçak misyoner tezgâhı diyoruz. Oraya özentiler gidiyor, eğitim de yabancı dilde.

— *Siz normal Türkçe eğitim, artı İngilizce dersleri alıyorsunuz. Bütün dersler İngilizce değil.*

— Türkiye'de İngilizce ile eğitim yapan bir tek Türk okulu yok. Anayasaya, Milli Eğitim kanununa aykırı. Atatürk, yabancı dil öğrenmeye özenenlere, "öyle öğrenilmez, böyle öğrenilir" diyerek bizim okulu, Türk Eğitim Derneği'ni kuruyor. Hatta meclisin ilk milletvekillerini bağış yapsınlar diye üye yapıyor. Bizim okulun tarihini anlatan broşürler var. O derneğe bizim okulu,Yenişehir Lisesi'ni kurduruyor. Sistem şu: Bütün öbür liselerdeki gibi tamamen Türkçe ile eğitim ama öbürlerinde yabancı dil haftada üç saatse, bizimkinde on saat. Onlar üçte çıkıyor, biz dört buçukta çıkıyoruz, son iki saat yabancı dil dersi. Okulda Atatürk'ün sözlerini okuyoruz, "yabancı dili Türk harsı, kültürü içinde öğrenmek" diye...

— *Sizin okulda ne oldu?*

— Derken 1952 yılı oldu. Bizim okul özeldi, hocalar "okulun, yani derneğin parası bitti, okul kapatılacak" dediler. Benim de bir senem kalmış, parasız yatılı okuyorum. Yazın başında "başınızın çaresine bakarsınız" dediler. Eylül ayında okul duruyor mu diye endişeyle geldik. Bir de baktık, okulun durması bir yana, her taraf tamir edilmiş; boyanmış, ve okul para içinde yüzüyor. Daha da önemlisi, İngiltere ve ABD'den 15 yabancı öğretmen gelmiş. Türkiye'de o devirde hiç döviz yok halbuki.

— *Değişik bir okula devam etmeye başladınız. Neler düşünüyordunuz? Açıklama yapıldı mı?*

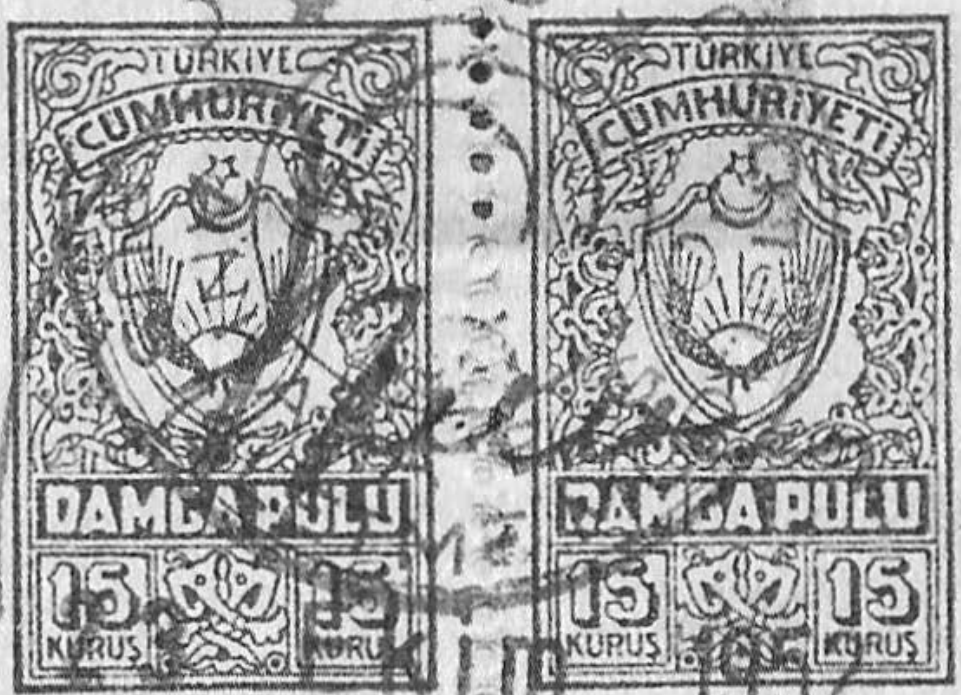
— Ben, nereden buldular parayı, dedim. O sıra bizde iyi bir müdür vardı, Rasim Başgöz. Eski terbiyeli, çok hoş bir

insandı. Bir de ilkokul başöğretmeni Fikriye Hanım. Türkün diye bir de kızı vardı. Birileri o ara "burası kolej olacak" dediler: "Siz mezun olduktan sonra İngilizce ile eğitim yapılacak". Ben, vay canına, dedim, Atatürk tam tersi gayeyle kurmuş, nasıl olur diye düşünüyorum. Biz eski usuldeki son mezunlar olacağız.

YEMİN ETTİM

Ben baktım, Türk bayrağı,
Atatürk karşımda, cam çerçeveli olduğu için
bayrağın üstünde kendi yansımamı
görüyorum. İçimden yemin ettim, dedim ki:
Gideceğim ve kısmetse orada söz sahibi
olacağım, ondan sonra gelip o
namussuzlarla burada uğraşacağım.
O zaman anlamıştım ki burada kalırsam
Amerika'nın kölesi olurum, oraya gidersem
Amerika'nın efendisi olur, buraya gelip
onlarla daha rahat mücadele ederim.
Ve işte bizi gönderdiler.

TÜRKİYE
CUMHURİYETİ
DAMGA PULU
15
KURUŞ
TÜRKİYE
CUMHURİYETİ
DAMGA PULU
15
KURUŞ
15
KURUŞ

— *Yabancı hocalarla ders yapmaya başladınız. Sevdiniz mi onları, ya da ne hissettiniz?*

— Biri Mr. Browning idi. Adamın Oksford (Oxford) Üniversitesi'nde "Don" unvanı vardı. Klasikçi, derya bir adam. 40'a yakın yaşlarda, çok disiplinli bir İngiliz. Derse Oksford Üniversiteli hocaların giydiği kara cüppeyle geliyor, üst tabakadan. Ben de meraklıyım, hocalara hep bir şeyler sorarım. Ders aralarında onu yakalıyorum; millet dışarıda oynuyor, ben yanına gidiyorum, o kürsüde oturuyor. Bakıyorum adama, Türkçe gazeteler okuyor. Bir tatil oldu, Doğu'ya gitti. O zaman da oralara giden yok, hatta yasak bölge. Ücra yerler. Döndükten sonra: "Mr Browning, oralara niye gittiniz?" dedim sırıtarak. "Ben casusum da ondan" dedi bana, yarı şaka tonlarda. Öbürlerinden seviye farkı çok büyüktü. Hele Amerika'dan gelenler çok paçozdu. Bu dehşet bir adam; burada ne işi var, bir gariplik var diyorum. Aradan 20 sene geçtikten sonra duyduk ki adam hep bizim okulda kalmış, İngiltere Kraliçesi de ona çok büyük bir nişan takmış.

— *Ne için takmış?*

— Belli değil. Kokteyl olmuş, nişanı alıp gelmiş. Kimse de sormuyor. Ankara'da kıtipiyos bir okulda ders veren bir adama niye nişan verilir? İngilizler bilhassa Atatürk'ün ter-

si amaçla kurduğu bir okuldan başladılar. Herhalde o sıralarda bu işi örgütleyip İngilizce ile eğitimi Türk okullarına yaydığı için nişan alıyor.

— *Diğer yabancı öğretmenler nasıldı?*

— Amerikalı, ama uzun boylu esmer bir hoca vardı. Konuşma tarzı çok değişikti, bize İngilizce dersi veriyor, vaaz verir gibi nutuk çekiyor. Şimdi o misyoner tiplerini görünce hemen anlarım, ama o yaşta tabii henüz bilmiyorum. Ama derste, bir konuda Hıristiyanlık propagandası yapmaya başladı. Bayağı vaaz veriyor. Ben böyle işlere gıcık oluyorum zaten, milleti biraz uyarıyorum.

— *Alevlendiriyor musunuz?*

— Biz hemen itiraz ettik, bir patırtı çıkardık sınıfta. Bu da "size Amerikan yardımı yapıyoruz, unutmayın" dedi ve bizi bir tersledi. Bayağı isyan ettik, o da dersin ortasında çıktı gitti.

— *Eyvah! İlk isyan!*

— Bayağı isyandır bu, kavgalı bir şekilde çıktı gitti. Sınıfa Rasim Başgöz, bizim müdür geldi. Elebaşı, başta ben, dört-beş kişiye bağırdı, ayıp değil mi, dedi. Son sınıfız, herkesin içinde bize bağırıyor. Sonra bizi odasına çağırdı, makamına çağrıldın mı hapı yuttun demektir. Ayakta duruyoruz ve eyvah ne yapacağız, son sene bizi okuldan atacaklar, diyoruz. Müdür içeriden kapıyı kilitledi ve bize "aferin çocuklar, çok iyi yapmışsınız" dedi, "benim elimden bir şey gelmiyor, siz Atatürk'ün yetiştirdiği çocuklarsınız, yabancılar her yere hâkim oldu vs." bir şeyler anlattı.

— *Ne hoş! Müdür de sizden yana.*

— Ne oldu ama biliyor musunuz? Bu müdürü aldılar, yeni bir müdür koydular. Okulun içinden olmayan, tam tersi bir türden.

— *Kısa bir süre sonra mı aldılar müdürü?*

— Hemen, hemen. Belki onu zaten alacaklardı, bilmiyorum. O sırada Türk Eğitim Derneği'nin başkanı Mümtaz Tarhan, bakan olmuştu galiba. Kırk yılda bir okula uğruyor tabii, derneğin yeri ayrıydı. Son senenin bitmesine birkaç ay kalmıştı, okula gelmiş, ben de teneffüse çıktığımız zaman merdivenleri üçer, beşer atlayarak inerdim. Ben yine inerken o da merdivenlerden yukarı çıkıyormuş, merdivenlerin döndüğü sahanlık gibi yerde beni gördü, durdu ve beni kenara çekti; dedi ki "Bu nasıl iş? Biz seni Amerika'ya göndermeyi düşünüyoruz, sen okulda isyan çıkarıyorsun." Biz de, "Ne Amerikası?" dedik. Bizim okulda sosyetik geçinen takımdan çocuklardan bir sürü Amerika heveslisi var, yeni türemiş heves, o zamana kadar böyle bir şey yoktu. Evinde Amerikalı kiracı falan bulunduran o tiplerin hepsi Amerika'ya gitmeye can atıyorlar.

— *Siz gitmem mi dediniz?*

— Amerika'ya gıcık oluyorum, sömürge oluyoruz, bu kurtuluş savaşını niye yaptık, deyip duruyorum. Benim aklım fikrim AÜ Fen Fakültesi'ne girmek ve orada kimya okumak. Ben, ne Amerikası, dedim. Sonra bana makamında randevu verdi. O ara burasının kolej olacağını, İngilizce olarak ders verecek öğretmenler yetiştireceklerini söyledi. Mesela İngilizce olarak kimya, fizik dersi verecek... İyi talebelerden birkaç kişi seçmişler; bizim sınıfta çalışkan iki tane kız vardı, onlar, bir de ben. Seçilenler arasında ilkokul öğretmeni Fikriye Hanım'ın (Okyay) kızı da vardı, evet. İyi talebe de değil. Biz dışarıda okuyup o fen derslerini İngilizce olarak verecekmişiz. Bursla göndermeyecekler, mecburi hizmet. Ben Amerika'ya kesinlikle gitmek istemiyorum, nefret ediyorum, bir de vatan hainliği yapacakmışım ha? Bu kafadayım. Makamına gidince diyeceğim ki katiyen olmaz. Bizim bir tanıdık bana nasihat etti; "oğlum senin bir yarım anan var" dedi: "Ona da bir şey olursa hiç okuyamazsın, git oku, sonra bildiğini yap." Ha sahi dedik, bir ta-

raftan da korkuyorum, bir anam var, yani okuyamayacağız belki, ona bir şey olsa, kimse yok. Neyse ben bu nasihati aldıktan sonra gittim Mümtaz Tarhan'ın makamına. Koskoca bir oda, makam masası, bakan odası gibi bir şey... Büyük masada oturuyor, arkasında da Türk bayrağının önünde Atatürk'ün resmi var. Tam karşısında da filmlerdeki gibi alçakta bir deri koltuk var; oraya oturdun mu, sen aşağılardasın, adam karşında yukarda, dev gibi.

— *Kendinizi küçük hissettiriyor.*

— Evet, oturduk yukarı doğru adama bakıyoruz. Bu göndereceğiz filan bir şeyler diyor, ben de oradan baktım yüzüne.

— *Bir şey desem mi acaba anlamında mı?*

— Hayır, ben baktım, Türk bayrağı, Atatürk karşımda, cam çerçeveli olduğu için bayrağın üstünde kendi yansımamı görüyorum. İçimden yemin ettim, dedim ki: Gideceğim ve kısmetse orada söz sahibi olacağım, ondan sonra gelip o namussuzlarla burada uğraşacağım. O zaman anlamıştım ki burada kalırsam Amerika'nın kölesi olurum, oraya gidersem Amerika'nın efendisi olur, buraya gelip onlarla daha rahat mücadele ederim. Bunları düşünüp içimden yemin ettim ve tamam gidiyorum, dedim. Ve işte bizi gönderdiler.

— *Anneniz herhalde çok sevindi. Sevindiler mi?*

— Yoo, annem, kardeşim ben giderken ağlıyorlardı.

— *Yani seçilmenizden ötürü sevindi herhalde diyordum...*

— Seçilmemize şaşıran yok ki, hep bir numaraydık, her sene iftihar listesindeydik, daima birinciydik, fazla uğraşmadan. Ondan önce veyahut o yaz ben çalıştım. Biz tabii devamlı mali sıkıntıdayız, ama annem yemiyor, bizi en iyi şekilde yediriyor, giydiriyor. Daha önce harp yıllarında müthiş sıkıntı içindeyiz. Bakkal veresiye vermez, ayın daha

onunda annem gelir evde ağlar. Ben de o zaman evin babası gibiydim, teselli ederdim onu. Bütçe yapardım, ben idare ederdim, tabii sonradan bakıyordum da bu hissi olarak çok zor bir şey bir çocuk için.

— *On iki yaşında kendini evin babası saymak...*

— Bir taraftan evin babası gibiyim, bir taraftan da ödüm patlıyor, anneme bir şey olursa Esin'le birlikte sokakta kalacağız diye.

— *Aileden hiç kimse yardım etmiyor mu?*

— Yok, hiç kimse yardım etmiyor. Çoğu akrabalar zaten, sonradan bütün gazeteler bizi yazmaya başlayınca ortaya çıktılar, "vay Oktay'cığım" diyerek...

— *Halalarınız...*

— Yazın gidiyorduk biraz, o kadar. Kendi yağımızla kavrulduk, dolayısıyla hep mali sıkıntı var. Neyse, çalışma macerama gelelim. Meclisin yanına bir Amerikan karargâhı kurulmuştu ya; "Joint USA Military Mission to Turkey" adı, o Amerikan meraklısı çocuklardan, Amerikalı çavuş kiracıları olanlardan Amerikan ordusunun tercüman aradığını ve iyi para verdiklerini duyduk. Okulda o zaman yabancı dil bilen pek yok, daha çok Fransızca, Almanca seçiyorlardı. İmtihan açacaklarmış, imtihan hakkında bir kitapçık varmış, onu bulduk. Biraz çalıştım, çünkü askeri terimler vardı, okulda bir yandan İngilizce öğrenirken elime geçeni de okuyorum. Dile meraklıyım, hatta büyük halamın evinde, saman satan o Pedro efendinin evinde yazın günün sıcak zamanlarında en üst katta "Kendi kendine Fransızca öğren", "Almanca öğren" kitaplarını okuyorum. Biraz Fransızca, biraz Almanca kendimi idare edecek kadar öğrendim. İngilizce de çizgi romanlarla başladım, ne bulursam okuyorum, okudukça daha çok anlıyorum. Bilmediğim kelimeleri karta yazıyorum, böyle kendi kendimi bayağı geliştirdim. Ama baktım ki bunda bir yığın askeri terim-

ler var, normal Amerikalı bilmez bu terimleri. Neyse sonra imtihana girdim. Yaş on yedi civarı. Sınavı geçmişim. Mektup geldi, "şu gün başlayacaksın" diye. O zamana göre de para fena değildi, yedi yüz elli lira alacağız, benim derdim biraz para kazanayım ve ilk defa anneme vereyim. Dediler ki "şimdi Erzurum'a gideceksin." Lise dönemimin son yazı. Tek başıma yataklı trene bindim, iki günde mi ne Erzurum'a gittim. Erzurum'da da eski akrabalardan bir tanıdığın tanıdığı varmış, Erzurum'da o zat beni karşıladı. Bir iki gün misafir kaldım, o zamanki Erzurum'da her taraf kerpiç ev dolu, köy gibi bir yerdi. Şimdiki köyler gibi değil ama... Erzurum'a o zaman Doğunun Paris'i denirmiş, bizim tanıdık gençti, 40 filan. Erzurum'da bahçe gazinosu varınış, millet doğunun başka yerlerinden oraya gelirmiş. Onunla oraya gittik, açık hava sineması gibi sıra sıra sandalyeler var, oturduk. Sahnede beş-altı tane hanım oturuyor; yemenili, gayet mazbut, uzun kollu kıyafetleri ve mahcup mahcup önlerine bakıyorlar. Ellerindeki mendilleriyle oynuyorlar. Saz heyeti çalıyor; bir tanesi kalkıyor şarkı söylüyor, oturuyor, derken vakit ilerledikçe biri kalkıyor, soyunuyor, o mahcup taze, göbek atıyor.

— *Allah Allah! Şaşırdınız tabii!*

— Orası en açık saçık yeriymiş Erzurum'un. Paris neyse orası da öyle mantığında... Sonra nasıl irtibat kurduğumu hiç hatırlamıyorum, onların binası mı vardı hakikaten hiç hatırlamıyorum. Yalnız beni Polonya asıllı Amerikalı çavuş "Sargent Kovalski"nin yanına verdiler. Kovalski, gariban Amerikalılardan. Polonyalılar çok iyidir, ABD'de sonradan onları tanıyınca bunu anladım. Jipe bindik; dağlar, taşlar, yolsuz yerlerden dağ tepe gidiyoruz. Bilmem nerede ordunun karargâhı var, çavuşla oraya gidiyoruz.

— *Siz tercümanısınız...*

— Evet. Bizim ordunun karargâhı var, onun başında bir paşa. O zamanlar paşaların pantolonlarında geniş kırmızı

şerit vardı. Birtakım subaylarla konuşuyoruz, Kovalski'nin elinde birtakım formlar var. Türkiye'de böyle formlar yok o zaman. Dilekçe yazıyorum, Amerikan ordusunda ihtiyaçları ısmarlama formunu dolduruyorum, tercüme ediyorum. Diyorlar ki bilmem ne topunun, tüfeğinin falanca parçası, vidası, lazım. Onun bir kod numarası var, Amerikan kitaplarından numarası bulunuyor, kod numarası yazılıyor, form dolduruluyor. Ama ben şaşıyorum yani, ıvır zıvır, onun bunun vidası gibi şeyler. Vay anasına derken, tekrar binip gidiyoruz jiple. Arada trene biniyoruz galiba.

— *Nerelere gittiniz?*

— Kars'a, Sarıkamış'a. Sarıkamış'a tren yoktu da, Kars'tan sonra Sarıkamış'a dar "dekovil" hattı vardı. Bir de Rus sınırına kadar geniş Rus demiryolu mevcut. Avrupa ve bizim demiryollarından daha genişti Rus demiryolları. Bizim tren oraya gidemiyor, orada o trenden iniyorsun, başka trene biniyorsun, Kovalski Çavuş ile bir yerden jipe bindik sonra; sanırım Ağrı, Karaköse civarında..

— *Siz sürekli ihtiyaçları not alıyor ve adama çevirmenlik yapıyorsunuz. Ağrı, Doğu size nasıl geldi?*

— Ağrı'da, Karaköse'de iki katlı sarı badanalı bir bina vardı; kasabanın kendisi de biraz ileride, orada da birkaç tane kerpiç ev var. O sarı binada da hiçbir şey yok; işte kaymakam, oranın askeri amiri, bilmem ne müdürü, yani devlet, o binada kalıyor, aşağıda lokantasında yemek yeniyor. Ben de orada bir odada kalıyorum. Bir keresinde hemen yakınında bir köye gittik; millet sahiden kovuklarda oturuyordu, hiç Türkçe bilmiyorlardı. Oradan yumurta aldık, otelin önüne çıkıp toprak yoldan yürüdüğümde küçük çocuklar peşime takılıyorlar, "Ermeni Ermeni!" diye bağırıyorlardı. "Yabancı eşittir Ermeni" gibiydi onlar için.

— *Kürt çocukları mıydı?*

— Herhalde, ne bileyim?.. Oradakiler Türkçe biliyor-

lardı da, biraz ilerideki köyde mağara gibi yerlerde yaşayanlar hiç Türkçe bilmiyorlardı. Ama nasıl yabani yerler... Dağın tepesinden gidiyoruz, sonra üstünde köprümsü gibi bir şey olan bir nehire geldik. Aşağıda şarıl şarıl sular akıyor, yüksek köprünün ortası yok. Hızla geçtik! Doğu Bayazıt'a geldik, orada koskoca bembeyaz Ağrı Dağı tepesini hiç unutamıyorum. Japonya'daki Fujiyama Yanardağı gibi, tepesi kardan beyaz bir takke, mevsim yaz, koskoca bir dolunay tepede parıl parıl parlıyor. Bir resim çekmiştim hatta. Doğu Bayazıt'a girdik, sokaklarda kimse yok. Sokak dediğin gariban bir yer, dükkân gibi yerin önünde birkaç tane sandalye var, birkaç kişi oturmuş, bir tanesi klarnet gibi bir şey çalıyordu. Öbür iki-üç kişi dinliyorlardı. Şimdi bu Kovalski Çavuş'un jipinde taşınır takımlar var; ocak gibi. Yakıyorsun, bir sürü ordu tipi kumanyalar, peksimetler bulunuyor yanında, onları yiyoruz. Açım. Neyse bir seferinde, Çavuş 10 tane yumurta aldı. Yumurtayı, kabuklu, dolayısıyla mikrop yoktur diye aldı. Dağın başında ocağı kurdu, bu taşınır kapları açınca tencere oluyor. Su kaynattı, yumurtaların hepsini attı, katı yumurta yaptı. Dağın başında bir de "Maxwell House" kahvesi yaptı, biz Amerikan kahvesi de görmemişiz, acı bir şey. Bu kahveyi yaptı ve o acı kahveyle o haşlanmış yumurtaları yedik ha! Yani bu kadar felaket bir şey olamaz, ekmeksiz filan hem de! İkisinin birlikteki o berbat tadını hiç unutamıyorum.

— *Konakladığınız yerlerde düzgün yemek yiyemiyor muydunuz?*

— Eh işte. O yumurtalardan sonra bana Ağrı'daki sarı otelde üstünde böcekler yüzen yemekler iyi geliyordu. Ağrı'da, bıyıklı izbandut gibi bir garson vardı, dedim ki, aa bak bunun içinde bilmem ne yüzüyor, "Ne varmış yani?" dedi, kaşıkla aldı attı, "ye" dedi, "işte gerisi duruyor".

— *Hep aynı kişiyle berabersiniz.*

— Derken bir ara beni Sargent Peterson diye başka bir

çavuşun yanına verdiler. Tam tersi, belli ki üst tabakadan geliyor, Anglo Sakson. Çok sempatik, güler yüzlü, esprili, klas bir adamdı. Yine dağ tepe gidiyoruz. O karargâhta böyle kırmızı şeritli paşa bizi yemeğe davet etti.

— *Siz yaşasın dediniz içinizden...*

— Paşa bunu iki yanağından öpmeye kalkıyor, bu huylanıyor, bu herif nedir, diyor. Öyle bir şey görmemiş. Dağ başında üst rütbeli subaylarla oturuyoruz, sohbet ediyorlar. Yılışıyorlar, sırıtıyorlar. Amerikalı ya! Koskoca paşa bile öyle, ben tabii gıcık oluyorum bu işlere. Şimdi Paşa: "Sor bakalım, Amerika'da da domates var mıymış?" dedi. Böyle abuk subuk şeyler.

— *Çeviriyorsunuz siz. Ne diyor Amerikalı?*

— Çoğunu çevirmiyordum, değiştirip söylüyordum. Utanıyordum söylemeye. Ne biçim paşası var, diyecek diye...

— *Bir yazı böyle mi geçirdiniz?*

— Evet, iki ay filan. Ankara'da Hanımeli Sokak'ta çatı arasına taşındık sonra. Oranın terasında güneşte Aristo okurken uyuyakalmışım. Hiç unutmam, MEB Klasikleri'ndendi. Güneş çarpmış, ateş 40'a çıktı. Bir hafta hastanede yattık, o sırada penisilin yeni çıkmıştı, verdiler, alerji olduk. Bayağı ağırdı. Yok mikrobik mi, yok tifo mu ne derken hiçbiri çıkmadı. Biri güneş çarpması olmuş, dedi.

— *Anneniz Rüveyde Hanım hep çeviri yapıyor, yazı yazıyor. Siz neler okumaya başladınız?*

— Evet. Ben o sıralarda Dekart'ın (Descartes) "Yöntem Üzerine Söyleşi" kitabını okudum ve çok etkilendim. Orada diyordu ki, mesela fizik için yeni teori kuracaksan önce etkisinde kalmamak için bildiğin her şeyi unutacaksın, sıfırdan başlayacaksın. Ama evini yıkarken oturacağın çadır da olsun, diyordu. Sonra orada "düşünüyorum öyleyse varım" diyor. Yıllar sonra bilimsel konuşmalar yaparken araya bu

cümleleri koyuyordum, ya da kimyada bir teori kuracağım diyelim, kuantum teorisini çıkarırken mevcut, bilinen, yarım yamalak bir sürü şeyi bir kenara bırakıp sıfırdan başlardım. Dekart'ın sözünü de şöyle düzeltmeli diye aklıma geldi: "*Varım, onun için düşünüyorum,*" bence doğrusu o.

AMERİKA YILLARI VE İLK ŞOK

— *Artık gitme vakti geldi herhalde.*

— O yazın sonunda ABD'ye gideceğim, ama "önce İngiltere'ye git" dediler.

— *Seçim yapma şansı mı vardı? İngiltere ya da Amerika gibi?*

— Hayır. Bir yerden kabul edecekler. Yalnız Eylül ayına geldik. Normalde baharda bu işler biter, yani daha o zaman bu işleri bilen de yok. İngiltere'ye gideceğiz diye orada bir üniversiteye mektup yazdık, "çok geç oldu, bundan sonra almayız" diye cevap geldi. Ne yapacağız derken bir tanıdık çıktı. Bir önceki yaz galiba, birisinin mühendislik bürosunda çalışır gibi bulunmuştum. Para almıyordum, bir şeyler öğreneyim diye. Ankara'da iki tane mühendisin bürosuydu burası, birisi tanınmış bir adamdı; Vecdi Diker. Diker, zannediyorum, Amerika'dan geldikten sonra o işleri ilk yapan Karayolları Genel Müdürü olmuş. Amerika'da ona Mizzuri (Missouri) Üniversitesi'nde burs vermişler, inşaat mühendisliği okumuş, okurken de aynı zamanda oradaki okul takımında Amerikan futbolu oynamış. Herkesin peşinde koştuğu tiplerden, hatta Amerikalı rektörün kızıyla da arkadaşlık etmiş, çok aranan biri olmuş herhalde. İyi talebeymiş, hatta döndükten sonra orada ödül vermişler ona. İlişkileri, itibarı yerinde.

— *Ona mı söylediniz?*

— Eyvah, geç kaldık gidemiyoruz, bir sene boşa mı gi-

decek, dedik. Onun üzerine orada üniversitedeki tanıdıklarına benim hakkımda mektup yazdı, beni Mizzuri'ye, geç olduğu halde kabul ettiler.

— *Şimdi onun bürosunda ne iş yapıyordunuz?*

— Büroda, kimya mühendisliğiyle ilgili, fabrikalarda kullanılan paslanmaz çelikten, içinde kimyasal işlemlerin yapıldığı kapların katalogları vardı. Amerika'dan malzemeler seçiyorlardı, onlara bakıyordum. Fazla bir şey yapmadık. Fiziğe, kimyaya, matematiğe meraklıyım, ama o zaman Türkiye'de kimya mühendisliği diye bir saha yok. İşte o adam da "kimya mühendisi olursan aç kalırsın" demişti. Ama ben aklıma koymuştum, kimya mühendisi olayım, hiç olmazsa burada bir şeyler yaparım diyordum. II. Dünya Savaşı sonrası dünyada kimya mühendisliği çok itibarlı bir meslek oluverdi. Naylon, bir sürü plastikler keşfedildi. Nasıl mesela bugün moleküler biyoloji, bilgisayar önemliyse o zamanın yeni teknolojisi de hep kimyada oluyordu. Yani ben tam farkında değildim de herhalde dergilerden filan hissetmiştim. Neyse, herkesten sonra Ekim'de oraya gitmek üzere hazırlandım. Annem ve kardeşimle İstanbul'a geldik, havaalanında annemle kardeşim ağlaşıyor, ben de sevinçten uçuyorum. Yani Amerika'ya gidiyorum diye değil de, maceraya atılıyorum diye... Uçakla seyahate gidiyorum diye seviniyorum. Neyse bizi bindirdiler KLM uçağına...

— *Yolculuk ilk olarak hangi şehre doğruydu?*

— Mizzuri'ye gideceğim asıl. Nev York (New York)'a gideceğiz, oradan uçak değiştireceğiz, oradan da Amerika'nın ortasındaki St. Louis'e gideceğiz. St. Louis'den de otobüsle okulun bulunduğu kasabaya... Uzun bir yolculuğa gideceğim.

— *O dönemde bu kadar uzun bir yolculuk tam bir macera olmalı. Yıl 1953.*

— Tabii, o zamanki uçak dört motorlu kocaman bir şey.

Jet yok ortalıkta. Jet II. Dünya Harbi'nin sonunda icat edildi. Sivil havacılığa sonradan girdi. Şimdi bu koskoca uçağa bindim ve Amsterdam'a geldik. Orada bir gece kaldık galiba, hatırlamıyorum, uçak değiştirdik. Benim Nev York'a varışım 36 saat. Bu uçaklar hem yavaş gidiyor, hem de öyle hemen gitmiyor. Amsterdam'dan doğrudan Nev York'a gitmiyor; İskoçya'da, İrlanda'da duruyor, bir iki saat kalıyor, yakıt ikmali yapıyor. O zamanın havaalanı binaları baraka gibi çok basit yerler. Oradan kalkıyor, bu sefer Gren mi ne, öyle bir yere iniyor. Ben de böyle pencere kenarındayım. Yanımda da motor var, vuuuu gidiyoruz. Aşağıya bakıyorum, sanki tutunmazsam aşağıya düşeceğim gibi bir his geliyor.

— *Nev York'a indiğinizde ne hissettiniz?*

— Geceydi bir kere; bir baktım karmakarışık, kalabalık, acayip bir yer. Her ırktan rengârenk insanlar dolaşıyor, böyle bir şey hiç görmemişiz. Kıyafetler değişik. Aptallaştım kaldım. Neyse beni uçak şirketinden "Trans World Airlines"ın (TWA) bir uçağına bindirdiler; gece Nev York'tan St. Louis'e yola koyulduk. Aşağıda bütün kasabaların ışıkları görünüyor, pırpırlı uçak olduğu için alçaktan gidiyor... O zamanki uçaklarda çok az yolcu oluyor, çünkü uçak henüz lüks bir şey; Amerika'da da öyle. İki hostes benimle pek ilgilendi, herhalde acıdılar. Çoluk, çocuk bir şey, civciv gidiyor diye... Bayağı küçük gösteriyorum zaten. Orada gidip ne yapacaksın diye bana soruyorlar.

— *Siz ne diyorsunuz? Zaten gördüklerinizden ötürü herhalde şoka girmişsiniz.*

— Şimdi bir kere ben yatılı mektepten çıkmışım. Türkiye'de Amerika'yı bilen bile yok, beni oraya gönderiyorlar. Önceden bir insanın iki hafta kurs alması lazım aslında; oranın âdetleri şöyledir, orada böyle yaparsın, şurası şudur diye. Yok, biz pat uçağa bindik, gidiyoruz ha! Yani Ankara'nın öbür mahallesine gitsem kaybolacağım, o durumda hem de Nev York'a gidiyorsun, başka uçağa biniyorsun,

oradan da otobüse bineceksin ve Kolumbiya (Columbia) Mizzuri denen yere gideceksin. Hani inanılır gibi değil; elimde bir siyah bavul, o da böyle taa İtalya'dan kalma antika bir şey. Hosteslerin insancıllığı bayağı hoşuma gitti. Yakama da bir Atatürk rozeti takmıştık, cebimin içine de annem bir adet beş liralık altın dikti.

— *Uğur olarak mı yoksa parasız kalırsınız diye mi?*

— Cepte de bir 20 dolar var, o zaman 20 dolar 200 dolar gibi bir şey, onu da zor bela bulmuştuk, Türkiye'de döviz möviz yoktu. İşte annem bir de cebin içine beş liralık bir altın dikti; lazım olur diye.

— *Tam bir maceraya açılıyorsunuz.*

— O siyah, dökülen bavulla, sabah birde ya da ikide 36 saatlik yolculuktan sonra indik. Basınçtan kulaklarım uğuldu duyordu. İki hostes, bir de pilot, beni uçaktan alıp otobüse kadar götürüp bindirdiler. Yoksa nasıl yaparım, imkânı yok! Otobüsün ön tarafına kuruldum; o zaman otoyollar da yok, çift şerit gitmeli gelmeli düzgün yollar var. Otoyollar, Eisenhower zamanında yapıldı. Neyse, o yolda gece giderken otobüs bana çok fiyakalı geldi. Anadolu'da Erzurum'a giderken bir iki kere otobüse binmiştim; içi tıklım tıklım insan doluydu, koltukların arasına tabure koyuyorlardı, insanlar bir de bunlara oturuyordu; sepetler, tavuklar... Her tarafı dökülüyor, toprak yollardan zırt pırt bozularak gidiyordu. Şimdi bu gıcır gıcır, hiç ses çıkarmıyor. En önde yolu görüyorum; iki taraf mısır tarlası.

— *Herhalde birkaç saatlik bir yoldu bu.*

— Gecenin dördünde Mizzuri'ye geldik. Pazar günüydü hem de. Kolumbiya, üniversite şehri, tarlaların arasında küçük bir yer. Ortasında birkaç tane bina var, bir tane de otelimsi çirkin tuğla bir bina. Elime bavulu aldım, bakındım etrafıma. Kovboy filmlerindeki oteller gibi bir otel, başka da yok ve Pazar günü ha!

— *Resepsiyonda birisi vardı ve uyukluyordu, doğru mu tahmin ettim?*

— Evet, kabulde bir adam uyukluyor, salonda da birtakım koltuklar var, sonradan baktım plastikmiş. Şimdi İngilizce biliyorum ya, kitaptan öğrenmişim. Mizzuri'de de değişik şiveler var, bizim onlardan haberimiz yok tabii; kitap gibi konuşuyoruz, bayağı da kendime güvenim var ve korkmuyorum. O zamanlar 17 yaşında, büyük adam gibiydik. Neyse, bir zil düğmesine bastık. Çınnn! Adam uyandı, adama İngilizce bir sürü şey dedim, hiçbir şey anlamadı. Bir şey dedi, ben de bir şey anlamadım. Biraz daha dikkat edip anlamaya çalışıyorum, yok! Adam bir de tersledi beni, anlamadı ya! Herif kızıyor, biz bir daha söylüyoruz, tersliyor, ne diyorsun gibilerden...

— *Oda istediğinizi anlayamadı mı bir türlü?*

— Ne dediğimi anlamayınca kızıyor, kitaptan öyle böyle zor bela anlaştık. Dedi ki, o hafta sonu büyük futbol şöleni mi, mezunlar günü mü ne varmış, hiç yer kalmamış! Ben dedim ki: Sabahın dördünde ne yapacağım? O gün Pazar! Vecdi Diker bana bir-iki telefon numarası vermişti; oranın dekanının adını, iş telefonunu... Öyle kaldım; adam en nihayet "şurada iki koltuğu çek, arasına yat sabaha kadar" dedi. İki koltuğu kenara çekip üstüne ayağımı koydum ve saat 6'ya kadar kestirmeye çalıştım. Sabah 7'de oranın ufak kafeteryası açıldı, garsonlar geldi. Kahvaltı etmek üzere girdim; iki yanı plastik kırmızı koltuklar, ortada masa, biz hiç böyle bir şey görmemişiz; çok garibime gitti. Şimdi ne var bunda diyebilirsiniz ama, o zaman çok değişik geldi... Bir garson hanım –tabii garson hanım da görmemiştik– mönüyü koydu, ben okumaya başladım. Mönüden de fazla bir şey anlamadım, şunu ver falan dedik! "Hot cereal," sıcak yulaf çıktı o da.

— *Yani ne olduğunu bilmeden mi ısmarladınız? Ve sevdiğiniz bir şey çıktı.*

— Bilmeden parmağımızı bastık, bu dedik. Sıcak yulaf, lapa gibi bir şey. Çanağın içinde duruyor, üstüne süt koyuyormuşsun, bir kaşık şeker katıp kaşıkla yiyormuşsun... Ben sonradan öğrendim ne olduğunu. Böyle bir şey geldi; hasta yemeği gibi, sıcak lapa gibi bir şey. Bir kaşık aldım, tadına baktım. Yiyemedim, felaket bir şey. Sonra ona, buna sordurduk, sonunda öğleyin, bende telefonu olan dekan, gelip beni aldı.

— *Onların evine gittiniz.*

— Herhalde ondan sonrasını pek hatırlamıyorum.

— *Niye?*

— Hatırlamıyorum, ne bileyim? Sanırım, evlerine götürdüler ve ertesi gün okula gidip kaydolduk. Kolumbiya, Mizzuri küçük bir kasaba. Üniversitesi var, başka bir şey yok; birkaç dükkân o kadar. Sokaklar, büyük ağaçlar, verandalı o tahta evler, aynı filmlerdeki gibi...

— *Üniversitede ilk izlenimler, ilk birkaç ay...*

— İşte bunlar çok ilginç. Ben geldiğimde ekimin sonuna doğruydu, tabii biz bilmiyoruz henüz ama, iki dönem var; güz dönemi-bahar dönemi. Güz döneminde iki defa, birer saatlik yazılı imtihan olur; bir de üç saatlik yazılı dönem sonu sınavı. Ben gittiğimde birinci sınavın vaktiymiş.

İlk girdiğim derste hoca sınav defteri dağıttı. Öğrenci, bu açık mavi kapaklı ince deftere cevaplarını yazıyor.

— *Kimya mühendisliği bölümüne gittiniz değil mi?*

— Kimya mühendisliği, ama girdiğim o ders cebir ya da matematikti. Uçak yolculuğundan kulaklarım hâlâ uğulduyor... Hoca: "Sen yeni geldin, bu sınava girmezsin" dedi. Ben, yok gireceğim, dedim.

— *Verin bir bakayım mı dediniz?*

— Şimdi biz bu derslerin hiçbirini İngilizce okumadık

Türkçe olarak çok dehşet öğrendik ama. Bir de İngilizceyi ayrı, yabancı dil dersi olarak okuduk. Ben kâğıdı aldım, sorulara baktım ve hepsini anladım. Çoğu formül, hoca geliyor, beni izliyor. Ben bunları biliyorum, dedim, herkesten evvel şakır şukur bir çözdüm; 100 almışız.

— *İlk şoklarını yaşadılar.*

— 100 aldık, ortalık birbirine girdi. Kimya dersine gittik, yine aynı durum; bu sefer ortalık toptan birbirine girdi. Şimdi orada da o zaman öyle mutlak not yok; eğri üzerinden not var. Şuradakiler C alıyor, şuradakiler B alıyor filan. Bir baktım çocuklar birbirlerine "şu dersi bırak, o derse girme" diyor. Niye? Çünkü bu giriyor diyorlar, beni gösterip. "O zaman ortalama yükselecek, bizim not küçük kalacak, eğri üzerinden düşük not alacağız" diyorlar. Ortalamayı yükseltme meselesi varmış. Benim girdiğim dersi çocuklar bırakıyor, ortalama yükselecek diye.

— *Birden ünlendiniz okulda.*

— Ünlendik, zaten okul koca bir arazide, binadan binaya yürüyorsun. Millet beni gösteriyor. Amerikan usulü giyiniyorlar, bizdeyse öyle şey yoktu, herkes takım elbise giyinirdi; çoluk çocuk bile kravat takardı. Bunlarda zıpır kıyafetler.

— *Siz de mi takım elbise giyiyorsunuz?*

— Tabii. Türkiye'de başka bir şey giymezdik ki o zaman. Resmi dolaşıyoruz. Orada takım elbiseyi bir tek hocalar giyermiş. Şunlara bak diyorum içimden, şimdi bunlar uzaktan görünce önce beni hoca zannedermiş. Sonra çok genç olduğumu görünce anlıyorlarmış.

— *Kimya dersinde özel bir olay olmuş galiba...*

— Kimya dersine girdik, çok iyi bir hoca vardı; Prof. Thomas. Esaslı bir adamdı. Büyük amfide güzel deneyler yapıyor, gösteriyor. İlk girdiğim derste, ya bunları biliyoruz, basit, dedim. Beni 1. değil 3. sınıfın dersine atlattılar hemen.

— *Bazı derslerde mi? Hepsinde mi?*

— Mesela kimyada hemen 3., 4. sınıfta verilen fizikokimya dersi vardır. En başta da, 1. sınıfta genel kimya dersi var. Biz hemen 3. ve 4. sınıfta verilen fiziko-kimya dersine atladık. Dersi veren de Thomas, fizikokimyacı. Ben Dr. Thomas'ın araştırma laboratuvarlarına gittim; asistanları, bir sürü laboratuvar cihazları... Asistanlarına, ben araştırma yapmak istiyorum, dedim. Daha yeni gelmişiz, birkaç hafta olmuş. Şimdi bunlar benimle "aa şuna bak, daha yeni gelmiş, araştırma yapmak istiyormuş, hah hah hah" diye dalga geçtiler. Onlar doktora talebesiymiş. Dr. Thomas geldi, bana cihazlarını gösterdi, izah etti, bir sürü şeyler anlattı. Ben dört köşe, ne harika laboratuvar diye... Yıllar sonra Dr. Thomas emekli olmuş, üniversite kendisine ödül vermek istemiş. Bana belki 80'lerin sonlarında mektup yazmıştı, ben de ona yazmıştım. Arada da hiç temas olmamıştı. Neyse meslektaşları bana mektup yazdı, "Dr. Thomas emekli oldu, kendisini bir ödüle aday göstermek istiyoruz, bir tavsiye mektubu yaz" diye...

— *Hayat! Geriye dönersek araştırma yapmak istiyordunuz, dalga geçti çocuklar..*

— İşte Dr. Thomas aletlerini, laboratuvarlarını, yaptığı işin ne olduğunu izah etti, hâlâ hatırlarım.. Biz böylece birkaç ayda üç sene atladık. Sonra ben altı-yedi ay sonra Kaliforniya'ya göç ettim, kendi kendime karar vererek..

— *Neden?*

— Kütüphanede kitapları, belletenleri karıştırdım; fizikte, kimyada en çok Nobel ödülü almışlar nerededir diye araştırdım. Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley çıktı. Onun üzerine, ben oraya gidiyorum dedim.

— *Seçim yapabiliyor muydunuz?*

— Bursluyken karışan görüşen yok. Türkiye'de ABD evrenkentleri ("üniversite"nin Türkçesi) hakkında bir şey bi-

len de yok. Mizzuri'yi de biz bulduk zaten. Buluyoruz, kabul ediliyoruz, onlar da para gönderiyor. O zaman ayda 160 dolar veriyorlardı. Yarısını da biriktiriyordum... Kaliforniya'ya gittim Norveçli bir öğrencinin arabasıyla, masrafları paylaşarak... Sonra müracaat ettim, beni Berkeley'e aldılar. Öbürleri çok üzülmüş, böyle bir talebeyi kaçırdık, elimizden gitti diye.. Hatta bana telefonlar ettiler, "ne olur gitme, bize gel tekrar" diye.. Ben sözüm ona yaz için gittim ama Kaliforniya'da kaldım. Üniversiteyi orada bitirdim.

GİZLİ MİSYONERLER

— *Kaliforniya'ya önce yaz tatili için mi gittiniz?*
— Orada dönem Mayıs başlarında bitiyor. Ama...

— *Ne oldu, birine mi âşık oldunuz?..*
— Üniversitenin başında sayılırım, 18 yaşımdayım, o da 23 yaşındaydı, Alman. Bir seneliğine mastır (master) yapmaya reklamcılık bölümüne gelmişti; o işler Amerika'da vardı o zaman. Yıl 1954. Harbin bitiminin üzerinden dokuz sene geçmiş, ama Almanya'da harbin tesirleri bitmemiş. Harp bittiğinde 14 yaşındaymış. Bana anlatıyordu hep, benden de beş yaş büyük·ya, âdeta bizi evlat edindi. Harp sonrası Almanya'da hiç yiyecek yok, bisikleti varmış, köy köy dolaşırmış bir yumurta bulabilmek için. Gıdasını alamamış gibi bir tipti. Biz de o zaman, "Almanlar bizi sever" telkinâtının etkisindeyiz. Dönem biterken tanıştık, ben bayağı çocuğum, dünyadan haberim yok. Alman, yaz için Kaliforniya'da bir iş buldu.

— *Mizzuri'de kısa bir süre kalmış oluyorsunuz.*
— Ekim'de başladık. Sonra mayıs oldu, mayısın başında Alman Kaliforniya'ya gitti; mayısta dönem bitiyor zaten. Bir adres aldık, illa ben de gideceğim ama, bir taraftan da düşünüyorum... Zaten her yaptığım işte birkaç sebep

birden oluyor. Görünür sebep, asıl sebep filan, karmakarışık.. Ben o ara düşünüyorum; Mizzuri Üniversitesi fena bir üniversite değil; ortanın iyisi sayılır. Mühendislikte de iyi; maden mühendisliğinde meşhur bir yer. Neyse, söylemiştim, karıştırdım baktım, fizikte, kimyada tanınmış bilginler Kaliforniya Üniversitesi'nde.. Ben Los Angeles'e, oraya gideyim, dedim. Los Angeles'te, Kaliforniya Üniversitesi'nin Los Angeles kısmı var. UCLA, meşhur bir yer. Önce Los Angeles'e gideceğim. Orada isteyene yaz okulu oluyor, yoğun bir şekilde bir iki ders alarak okulu hızlandırıyorsun. UCLA'ye başvurdum yaz okulu için, hem de Alman Los Angeles'a gidiyor diye tabii.. Yaz sonu ise asıl dönemde Berkeley'e girmeyi tasarlıyorum. Bir tane yine benden iki-üç yaş büyük Norveçli bir talebe vardı. Orada yabancı öğrenciler hep birbirini bulur.

— *En yakın arkadaşınız mı oldu?*

— Amerikalılar'la fazla temas olmuyor, çünkü adamlarla konuşacak bir şey yok zaten. Orada lise eğitimi çok zayıftır. Avrupa'dan gelenler bayağı kültürlü oluyor, yani daha çok o yüzden. Amerikalılar'ın hayatı bize çok acayip geliyor.

— *Ne bakımdan?*

— Futbol maçları, "fraternity" diye bir şeyleri var; "fraternity", "kardeşlik" demek, sözcük manası, ama özel bir tür öğrenci derneklerine deniyor. Mesela vaktiyle mezun olanlar o derneğe bağış yapıyorlar. Büyük, villadan büyük, köşk gibi binaları var; buralara hep Yunan harflerinden isim veriliyor. Üçer harfli. Mesela Alfa – Kapa – Gama. Derneğe üye alınanlar, bu köşklerden birinde yatıp kalkıyor; sabahtan akşama kadar eğlence ile meşguller; biralar içiyorlar, sabahlara kadar bir sürü rezillik... Bir de arada futbol maçları var. Orada üniversite böyle, dört sene eğlence gibi görünüyor. Şimdi o "fraternity"ler var, kızlarınki de "sorority". O da "kız kardeşlik" demek, onların da derneği var, fakat bazı

"fraternity"ler bazı "sorority"lerle kardeş dernek. Bunlar boyuna parti veriyorlar, o kızları oraya çağırıyorlar, sabahlara kadar bir sürü rezillik. Oraya da herkesi almıyorlar, belli bir çevre gidiyor. Zaten oradakilerin çoğu, babası, dedesi de orada okumuş, aynı derneğe mensup olduğundan, üye. Yahut aileden değil ama, futbolda başarı göstermiş, takımda, o zaman onu almak için yarışıyorlar. Almak için de önce bir davet ediyorlar, bunu bir müddet deniyorlar, bir sürü eziyet ediyorlar. Bunun bir adı var: "Hazing". "Hazing"de olana öbürleri, "git pabucumu boya, şunu getir, bunu götür" diyor, türlü türlü de eziyet ediyorlar. Hâlâ da oluyor, o zamanlar daha da çok vardı bu. Türkiye'den buraya okula geliyorlar, ama oradaki bu sosyal durumlardan kimsenin haberi yoktur. Gazetelere yansımış korkunç bir olay oldu; "hazing" yapıyoruz diye birkaç tanesini vapur iskelesinin direklerine, ayaklarına bağlamışlar. Orada gelgit olayı fazladır, bağlayıp bırakıp gitmişler, sonra su yükselmiş ve öldü bu çocuklar. "Hazing" rezilliktir, ama öyle bir yerleşmiş bir sistem ki, devam ediyor. Bir keresinde de –gene gazetelerden okumuştum– "hazing" yapıyoruz diye, çiğ ciğeri bunların ağızlarına tıkmışlar ve tıka basa yedirmeye çalışmışlar. İki öğrenci boğuldu böyle.

— *Niye böyle bir şeye katılıyor insanlar?*

— İlla orada yer alacak, böyle bir şey var. Yabancılar kenarda kalıyor; bir de büyük üniversitelerde "uluslararası ev"ler var, hatta Nev York'taki kocamanını Rockefeller vermiş. Yani yeni dünya düzeni pek yeni değil. Ondan da kimsenin haberi yok. Amerikan dolarının üzerinde yazar: "Yeni Dünya Düzeni" diye, 1776'dan beri. Rockefeller gibi "beynelmilelciler" var; hani bu da din gibi bir şey. Rockefeller'da beynelminelci olduğu için, eskiden bir yığın para vermiş; 1920'lerde mi, 30'larda mı ne. "Tek dünya, tek devlet, tek bayrak" yutturmacasına gelen yabancı öğrencilere aşılamak için. Uluslararası bir bina; yabancı öğrenciler orada kalıyor. Bir bakıma iyi, yabancılar sokakta kalmıyor,

ama yabancı öğrenciler daha çok yabancı öğrencilerle temas ediyor. Benim bu suretle her çeşit milletten çok yakın arkadaşlarım oldu. Çinlisinden, Yunanlısına, yerlisinden Güney Amerikalısına... Aynı binada kalıyorsun. Amerikalılardan ayrısın; zıpır takımla temasın olmuyor. Aslında garip bir durum. Avrupa'da yetişenlere Amerika ilkel, yabani geliyor. Bir taraftan dışlanıyorsun, bir taraftan da bu ne biçim şey, diyorsun. Aman Amerikalıların arasına gireyim demek de içinden gelmiyor.

Neyse, İsveçli benden birkaç yaş büyüktü. Kaliforniya'yı yazın gezmek için bir tane külüstür bir araba almış. Anlaştık, masrafları paylaşacağız. Benzin parasını ben vereceğim. Mizzuri Amerika'nın orta yerinde, yani bir haftada filan gidiyorsun Batı sahiline.

— *O zaman ünlü "Route 66"den mi geçtiniz? Sanırım Mizzuri de ona dahildi.*

— O zamanlar "Route 66", bir de "Route 101" vardı, onlardan geçtik tabii, başka yol yoktu zaten.

— *Issız yollar, kafeler, arada da ilginç moteller gördünüz... "Bagdad Cafe" diye bir film de bu "Route 66"de geçiyordu.*

— Tabii, motellerde kaldık. Moteller o zaman yeni icat edilmişti. Harpten sonra, Amerika'nın harp sanayii arabaya yüklendi, herkesi araba sahibi yapma seferberliği başladı. Kendi memleketinde de "General Motors" şirketi ufak tramvay şirketlerini satın alıp iflas ettirtti, rayları söktüler. Trenler de ihmal edildi. Halkın çoğunluğu şehirlerin dışında "suburbia"da oturmaya başladı. Kısacası araba toplum yapısını değiştirdi. Dediğiniz filmi görmüştüm. 1950'lerin Amerikası, şimdi geçmişe özlem şeklinde... Amerika'nın en şaşaalı devri çünkü. II. Dünya Harbi'nden sonra bir tek Amerika kalmış; Avrupa açlıktan ölüyor; Rusya öyle, darmadağın olmuş. Harpte 40 milyon insan ölmüş, Amerika'nın burnu bile kanamamış.

— *Bu farklı havada neler dikkatinizi çekiyordu? Bir öğrenci olarak size yansıyan tarafı oldu mu?*

— Mizzuri'nin ahalisi mazbuttu. Los Angeles'ta da öyleydi. Amerikalılar kendinden çok emin havadaydılar; bizim her şeyimiz var, biz dünyanın gelmiş geçmiş en büyük milletiyiz, diye yabancı talebelere hocalar nutuk atardı. Hıristiyan misyoneri kafasında aynen; Roma, ondan sonra Amerika var diye... Bir de yabancı öğrencileri zengin aileler evlerine davet ederlerdi mesela. Bayramlarda birkaç gün gider kalırdı insanlar. Aslında, bütün bunlar için o zaman zannediyorsun ki, ne iyi insanlar, sana sahip çıkıyorlar... Bunların hepsinin arkasında kilise ve misyoner teşkilatları var. Söylemiyorlar.

— *Herhalde sizin başınıza da geldi.*

— Girip çıkıyoruz tabii, inceliyorum ben. Mesela Kaliforniya'ya gittikten sonra oranın kalburüstü bir ailesinin –ki kereste fabrikası vardı adamın– ormanlık alandaki evine gittik. Pembe "Cadillac"ı vardı kuyruklu, yepyeni. Çeşitli milletlerden yabancı öğrencileri bir hafta sonu ya da üç-dört gün davet ediyorlar. Yemek veriliyor, arkadan öğrencilere konuşma yaptırıyorlar yahut hepiniz kendi memleketinizden bir şey yapın, diyorlar. Biri çıkıyor, Alman halk türküsü söylüyor, biri kendi dilinde fıkra anlatıyor. Bir taraftan da öyle bir hava var ki, biz şöyleyiz böyleyiz diye... O yıllar Amerikalıların kendine güveni çoktu; J.F. Kennedy'nin öldürülmesiyle çöküntü başladı; Vietnam harbi kaybedilince Amerika'nın kendine güveni sarsıldı.

Bizim paşa, doğuda Amerikalı çavuşa "Amerika'da domates var mı?" demişti ya. Ben çevirmemiştim ama, bunlar da sizin memlekette elektrik var mı gibi abuk subuk şeyler soruyorlar. Hiç unutmam bir tane Yeni Zelandalı kız vardı. Davet edenlerin cehaletini ortaya koymak için anlatmam lazım; kıza diyorlar ki, sen hangi memlekettensin? İngilizceyi nerede öğrendin. Şivesinden bunu yabancı zannediyorlar. Halbuki kız geçen asrın İngilizcesini konuşuyor, ana dili o...

— *Siz ne numaranızı gösterdiniz?*

— Ben de ortaokuldan itibaren saz çalardım; çıktım, tabii saz yoktu orada, (sonraları bir tane götürdüm) "aman avcı, vurma beni" diye Azeri türküsünü söyledik, bunlar bayıldı. Bir keresinde de yanımda Çinli bir arkadaşım vardı. Çinlinin pek şişmanı olmaz ama bu şişmanca, çok tatlı, yayvan suratlı bir Çinliydi. Zaten Çinlilerle çok iyi arkadaş olabiliyorduk, kültür yakınlığı var çünkü. Biz bununla kalktık, ikimiz ortak bir gösteri yaptık; o Çince konuşuyor, ben Türkçe konuşuyorum. Böyle tuluat gibi karşılıklı konuştuk; aslında ne dediğimizi anlamıyoruz ama, yüz ifadelerinden anlıyoruz. Çok komik olmuştu. Bir de tabii Laurel-Hardy gibi bir durum vardı ortada.

— *Şimdi siz yaz okulu ve biraz da arkadaşınız için gelmiştiniz, sonra ne oldu, geri dönüp sonra mı Berkeley'e geldiniz?*

— Hayır. Alman arkadaşım, ben yaz okuluna girdikten sonra ortadan toz oldu. Mahvoldum önce. Çocukluk işte. Sonra atlattık ve yazın Los Angeles civarında kaldıktan sonra biriktirdiğim paralarla hurdacıdan kendime eski bir araba aldım. Araba zar zor kapının önüne geldi. Bu arada da ehliyet sınavlarına hazırlanıyorum. Kimseye elletmiyorum arabayı; '46 model bir Ford. Ben Mizzuri'den aktarma yapmak istiyorum, dedim ve beni oradan aldılar. Bir daha da Mizzuri'ye dönmedim. Sonra oradakiler mektup yazdı, "aman dön" diye. Bayağı üzüldüler, kaçırdık bunu diye. Ondan sonra hemen o '46 model Ford'la iki haftada okyanus kenarında döne döne, uçurumların kenarından giden yoldan yeni üniversiteme geldim; tek bavulum arkada, 600 km. falan Los Angeles'ten San Fransisko'ya, oradan Berkeley'e...

— *Berkeley'de doğrudan üçüncü sınıfa mı geçtiniz?*

— Üçüncü sınıfa sanırım. Şimdi Mizzuri'de zaten sınıf atlamıştım, Berkeley'de fizik dersine soktular; imtihana girdim ve gene atladım.

— *Nerede kalıyordunuz? Yurtta herhalde.*

— Öğrencilerin bir kooperatifi vardı; bir apartman binası, alt katında da yemekhanesi. Ben yakın bir evde, bir oda buldum, bir odadaşım var. Odadaşın soyadı da "Turk". İrlanda asıllı, kırmızı saçlı falan. "Turk", çünkü İrlandalılar'ın Türkler'e sempatisi var; İngilizler İrlanda'ya çok çektirdi ya, Sultan Abdülhamit, İngilizler orada milleti açlıktan öldürürken İrlanda'ya yardım göndermiş; bunlar hiç unutmaz. Türkler'i severler, bir de tabii İngiliz'in karşısında olan herkesle Sultan Abdülhamit ilgilenmiş. Bu yüzden hâlâ "Turk" soyadını kullanırlar.

— *İyi arkadaş oldunuz herhalde.*

— Artık altı ay mı, bir dönem mi bilmem, aynı odada kaldık. O yatmadan yatmaya odaya geliyor. Ben, derslere gidip geliyorum, odada daha çok ben oturuyorum. Bir yazı masası vardı, oturup çalışıyordum. Kimya, fiziko-kimya çalışıyorum ama sadece bu da değil. Mesela çalışırken bir şey dikkatimi çekiyor, bu niye böyle oluyor diye başlıyorum incelemeye. Araştırma yapar gibi. Birçok şeyin arasında bağlantılar buluyorum. Kitapta öyle bir şey yok. Oradan bir şeyler çıkarıyorum. İrlandalı ne de olsa Batılı. Batılıların hepsi böyledir. Belki İrlandalılar, İtalyanlar biraz daha samimi olur. Sabah bir merhaba diyorsun, akşam merhaba, o kadar. Bunlarda ahbaplık bu kadar. Sonradan öğrendim, her tarafında gördüm. Sonraki yıllarda Yeni İngiltere, New England'da komşum vardı; bir iki sene sonra ancak merhaba demeye başlıyor.

— *Amerika'da insanların sıcak olduğu ve bu tür şeylerin tam tersi olduğu söylenir.*

— Avrupa'dan biraz daha samimidir, bir de kim olduğuna bağlı. İtalyanlar'la, Çinliler'le yabancılık çekmiyorsun; daha çok samimi oluyorsun. Normalde kendi aralarında ahbaplık filan yok; merhaba merhaba. On sene sonra bir daha merhaba, o kadar, bitti. Hatta aile içinde de var o

soğukluk. İngilizler'den gelme bu sanırım. Bir de misyoner tipleri var, yabancı gördüler mi sun'i bir gülümsemeyle yüzüne bakarlar, ilgi gösterir gibi "Adınız nasıl yazılıyor? Hangi ülkedensiniz? Amerika'yı beğendiniz mi" diye hep aynı soruları sorarlar. Hepsi, Dale Carnegie'nin "Dost Edinme Sanatı" (daha doğrusu "adamı kafaya alma sanatı")nı okumuşlar, satıcılar için yazılmış. Bilmeyen bu yapmacıkları samimiyet sanır, aldanır. Bizim safdiller de demek Amerikalı'yı samimi zannediyor. Vah! Bunlara elini uzatırsan kolun gider. Şimdi Türkiye'ye olduğu gibi. Neyse, o kooperatif evine aydan aya para veriyorsun, yemek yiyorsun; biz dışarda oda tuttuk, bir de orada yatanlar var.

— *Üniversite'nin değil mi bu?*

— Üniversite ile bağıntılı yarı bağımsız kooperatif. Şimdi oraya para veriyorsun fakat ayrıca herkesin orada çalışması lazım. Sade para vermekle olmuyor. Haftada bir-iki kere mutfak nöbeti geliyor sana, çizmeleri giyip hortumla yerleri suluyorsun.

— *İlginç, eşitlik ilkesi...* Siz *Berkeley'deki üniversiteyi sevdiniz mi?*

— O zamanlar Berkeley oradaki en sol yerdi. Daha Amerika'da böyle şeyler hiçbir yerde olmazken üniversitenin girişindeki meydanda ikide bir talebe gösterileri olurdu. FBI'ın adamları da –sivil tabii– ellerinde fotoğraf makinesiyle katılanların hepsinin resmini çekerdi. Bir iki kere ben de o kalabalığa karıştım. Kooperatife geri dönelim: İlla çalışacaksın orada, mutlaka... O zamanlar, Türkiye'de böyle bir şey yoktu. Hem bulaşık yıkayacak, hem talebe olacak! Orada zengin çocukları bile çalışırdı. Şimdi orada çalışırken böyle biraz sol havalar olurdu, ama, 50'ler o sıralar ve biliyorsunuz McArthur dönemi başladı.

— *Komünist avı dönemi... Sizin üniversite de bu yüzden kontrol altında. Mimlenmiş miydi?*

— Evet, cadı avı dönemi başlamıştı. O ara birtakım bilimcileri, sanatçıları, oyuncuları işten atıyorlardı. Daha solda, atom bombasının babalarından Oppenheimer vardı. Oppenheimer, doğu kıyısında, belki de Princeton'daydı, bizim orada değildi. Ama karşı kampta, yani bombacı kampta, hidrojen bombasının babası olarak bilinen Edward Teller vardı. Edward Teller boyuna "nükleer tehlike var, sığınaklar yapılsın, daha çok bomba yapalım" diyen hükümet tarafındaydı. Oppenheimer da atom bombasının yapılmasında önemli kişilerden biriydi, fizikçi, ama sonradan sözüm ona pişman olmuşlar. Hatta bir dernek kurmuşlardı, atom –o zaman atom deniyordu, sonradan nükleer demeye başladılar– bilimcileri birliği gibi bir şey. Dergileri hâlâ da çıkar. Oppenheimer'a da komünist dediler o zaman, sisteme karşı olana hemen komünist yaftası yapıştırılıyordu. Edward Teller da öbür tarafta, halbuki bunların hepsi aslında aynı takım. Bunu biz çok sonradan anladık. Yani orada bir danışıklı dövüş gibi bir şey vardı belki de. Hepsi aslında aynı takım ama birbirine ters gibi görünüyorlar, iki taraftan da nüfuzları artıyor belki de bu surette.

— *Teller hocanız mı oldu?*

— Edward Teller, fizik dersine geldi. Teller, Macar Yahudisidir ve İngilizceyi çok koyu bir şive ile konuşur. Bizde olsa, hemen, ya adam dosdoğru İngilizce bile bilmiyor, böyle bilim adamı mı olur, derler. Halbuki orada böyle bir yabancı şivesi olanlar takdir bile edilir; daha kültürlüymüş diye. Bazısı da, ben dahil, şiveden vazgeçmeyiz.

— *Teller sizi etkilemiş galiba.*

— İlk günü dedi ki, "beni şu saatlerde görebilirsiniz". İlk derste hoca işin kırtasiye tarafını konuşur ya... Talebenin biri sordu: "Hocam sizin odanızın numarası kaçtır?" Önünde asistanı oturuyor, Teller dedi ki, John'du galiba çocuğun adı, "John, senin ofisinin numarası kaçtı?" dedi. John, mesela "120" dedi. Sonra Teller, koyu şivesiyle, ama

bıçakla kesercesine ağdalı Macar şivesiyle, "haa, demek ki 120, ikiye böl, 60, 5 ekle 65. Benimki 65" dedi. "Bak" dedi, "*hatırlamıyorum ama, türetebiliyorum*". Şimdi tabii bu çok hoşuma gitti, sonra ilerde her derste ben bunu anlatırdım. Yani ezber değil, matematik yoluyla kendin türeteceksin, diye.

— *Teller'ın hayatını anlatan bir film vardı.*

— Edward Teller'a çok benzetilerek bir film yapılmıştı: "Dr. Strangelove". Teller biraz topaldı. Filimde özürlü tekerleklisinde oturuyor, bombacı ve hep askeri ilişkileri var. Generallerle konuşuyor, hep bomba yapılmasını istiyor. Nükleer tehlikeye karşı film yapılmıştı. Oradaki Dr. Strangelove, Edward Teller'in ta kendisiydi. Çok benzetmişlerdi.

— *Sizin sürekli hocanız mıydı, yoksa öyle bir ara mı ders verdi?*

— İşte o ara derse geldi. Sonradan onu ben meslektaş olarak da tanıdım, aradan 10 sene geçtikten sonra.. Oppenheimer'ı filan da... Arada bir de şunu hatırlıyorum: Berkeley'e gittiğim zaman üniversitenin hemen arkasında, yüksek bir tepe vardı, tepenin arkası zaten ağaçlık, ormanlık, aşağıdan da görünmüyor. Orada atom bombası araştırmaları yapılıyordu. Ve oradakilerin bir kısmı, Nobel aldı. Tesisin adı önce, "Radiation Laboratory" idi. Sonradan oranın meşhur fizikçilerinden Lawrence da Nobel aldı. Lawrence öldükten sonra ad değiştirildi, "Lawrence Radiation Laboratory" dediler. Şimdi biz orayı pek görmezdik, ama oradaki meşhur fizikçilerin bir kısmı üniversitede hocaydılar.

— *Teller'den devam edelim. Nasıl biriydi?*

— "Ezberlemiyorum, ama türetebiliyorum" çok önemli bir ileti idi. Bir dönem ders veriyordu. Pek fazla hoşuma gitmedi, sırf bomba yapılsın diyen, sevimsiz bir adam. O ileti (mesaj) çok önemliydi ama, ayrıca fizikte çok önemli

bir adamdır. O kuvantum, yani nicem mekaniği icat edildikten sonra, 1930'larda atomlara, moleküllere ilk uygulamalarını yapanlardan biridir. Tüm bunlar fiziko-kimyada, kimyasal fizikte kullanılıyor. Birçok şeyin içinde Teller'in ismi geçer. Hatta sonradan ben doktora yaparken ilham aldığım, kullandığım fizikteki teorilerden birini de talebesiyle yapmış o zaman; Axelrod ve Teller. Her yerde adı geçer boyuna; Teller etkisi, Teller kanunu vs...

— *Hâlâ soyadı "Turk" olan İrlandalı ile mi odadaştınız? Nerede kalıyordunuz?*

— İkinci dönemde yine bir pansiyon evinde oturuyordum, okulun yanında eski bir evde. Orada da yine bir odadaş var: Ürdünlü Muhammet Caber. Ufak tefek, Arap, çok iyi bir çocuk. Onunla bayağı kafadar olduk. O da kimya mühendisliği okuyor; yazın okul bitince, herkes iş arıyordu, yaz işi... Yani bizdeki gibi öyle, üç ay tatil köyüne git, ye yat, akşam çık piyasa yap, böyle saçmalıklar yok. Zengin de olsa, fakir de olsa herkes yazın iş arıyor. Şimdi herkes bir işler buldu. Öğrenciler dağıldı, biz garip garip kaldık pansiyonda.

— *Siz de iş aramaya başladınız.*

— Ciddi bir iş aradık, bulamadık, herkes garsonluk filan ne olursa yapıyor. Gazetelere bakıyoruz beraber. Gazete ilanlarında, haftada şu kadar kazanabilirsin, diye birtakım işler vardı, bir tanesine telefon ettik, kapı kapı dolaşıp naylon çorap satacaksın.

— *Pazarlamacılık...*

— Ama olmadı iş. Berkeley'in yanında, daha çok sanayi şehri olan Oakland var. Koca koca fabrika, depo binaları, beton her taraf. Oralarda dolaşıyoruz. O fabrikalara girip çıkıp, iş arıyoruz. Neyse, bir tane bulduk. Küçükçe bir fabrika; sokak işareti levhaları yapıyor, metalden levha basıyorlar. Ondan sonra emaye ile kaplıyor, püskürtüp fırın-

lardan geçiriyorlar, pişiyor, sonra soğutuluyor, böyle bir yer. Arada, demir üzerine emaye kaplı küvetler de yapıyorlardı galiba.

— *Siz ne yapıyordunuz orada?*

— Şimdi ikimiz iş bulduk. Bir kısımda metal kısmı var; saclardan makinelerle kesiliyor, parçalar basılıyor ve yazısı kabartma gibi oluyor. Sonra bunları boyama kısmı var; orada da maskeler, uzay elbisesi gibi şeyler, çizmeler giyip püskürtüyorsun. Püskürtme ile boyuyorsun. Bir iki gün orada çalıştık. Berbat bir yer. Sonra bir başka bölüme geçtik. Orada da tavanda bir zincir ve kancalar var. Bütün alanda dolaşıyor bu. Kancalarda da püskürtme boyanmışlar asılı. Sonra o zincirli hat giderek kocaman fırınlara giriyor. Orada pişiyor, arkadan çıkıyor. Geçtikten ve biraz soğuduktan sonra, kocaman amyant eldivenlerle bunları kancalardan alıyorsun, başka bir yere koyuyorsun, biz onu yapıyoruz. Şimdi bu geçerken yan yana da değiliz tabii. O orada, ben burada. Sabah 7,5'ta başlıyoruz, 10'da 10 dakika bir kahve arası oluyor. Herkes gidiyor, oradan bir kahve içiyor. Bir düdük çalıyor, düüüt, tekrar geliyorsun. Oraya bir bakıyorsun, çengelle asılı levhalar geçiyor, sıcak şeyleri amyant eldivenle alıyorsun, koyuyorsun. Zaten külüstür bir fabrika. O hat ikide bir bozuluyor, 10 dakika duruyor. Baktım 10 dakika durunca, oradaki işçiler yandaki kutuları oradan oraya koyuyor, iş yapar görünüyorlar. Son derece gereksiz. Ustabaşı aralarda dolaşıyor, yan tarafta camlı bir oda var, orada da kravatlı bir iki kişi oturuyor. Oradan bakıyor, her tarafı gözlüyorlar. Şimdi makineler durunca iş yapıyor görünmek için kutuları oradan oraya koyuyorlar ya, ben de, yahu ne lüzum var diyorum, öyle duruyorum. Sıkılıyorum da, öyle kafa çalışmadan durmaya alışmamışım.

— *Bu işin sizin kimya mühendisliğine katkısı da var herhalde... Yani az da olsa.*

— Kimya mühendisliğinde ısı aktarımı, ısıldevinge (termodinamik) gibi konular öğrenmiştik. Levha oradan oraya geçiyor ya, ben, işte bunun hacmi, eni, boyu şu, kaç dakikada soğur diye kafadan bayağı çetrefil hesaplar yapıyorum. Ayakta durmuşum, onun için o ustabaşı geçiyormuş, hiç aldırdığım yok. İki hafta sonra bunlar, çalışmıyor diye bizi işten attılar.

— *Eyvah. İlk iş ve yıkım.*

— Biz perişan olduk tabii, çok üzüldük. Aslında, burs yazın da devam ediyor. 160 dolar geliyor ama orada bu bir gelenek, yani herkes yazın bir işte çalışacak. Biz işsiz kaldık diye bayağı bir üzüldük Muhammet ile.. Haysiyetimize dokundu. Çağırdılar odaya, elimize iki haftalık bir çek verdiler. Size göre değil bu iş, deyip, bizi sepetlediler oradan. Derken ben üniversiteye uğradım. Kimya fakültesi dekanı, Amerika'da gördüğüm iki-üç tane muhterem zattan bir tanesidir; Kenneth S. Pitzer, iki sene evvel vefat etti. O zaman, Amerikan Atom Enerjisi Komisyonu'nda genel müdür olmuştu; Anglosakson, beyefendi bir adam. Bir sekreteri var; Miss Kittridge. Kuru, çiroz gibi, evde kalmış havasında yaşlı bir kadın, ama aslında fakülteyi idare eden kişi. Astığı astık, kestiği kestik, herkesin ödü kopuyor.

— *Miss Kittridge, size iyi mi davrandı yoksa?*

— Okulda da kimseler yok, yaz okuluna gidenler dışında ıssız. Miss Kittridge, beni görünce, o herkesin korktuğu kadın, "Aa aman ne iyi oldu da geldin" dedi. Ben, hayrola, ne oluyoruz diyorum içimden. "Yaz okuluna fizikokimya laboratuvar dersi koyduk, gel seni ona asistan yapalım" dedi. Ben daha talebeyim ha! Benden bir sene sonrakilerin aldığı ders bu. Laboratuvar dersine, benden bir sene sonrakilerin aldığı derse beni asistan yaptılar, hem de fabrikadan daha iyi parayla. Sonra dedim ki, bizde derler ya, "Her işte bir hayır vardır..." İyi ki işten atıldık, yoksa bu olmayacaktı.

— Berkeley, Kaliforniya Üniversitesi Kimya Mühendisliği'nde daha öğrenciyken kendinizden büyüklere asistanlık yaptınız.. Derslerde gösterdiğiniz başarılar, sınıf atlamalar... Siz tevazu gösterip kısaca geçseniz de bunları biliyoruz. Öğrenciler sizi kıskanıyor olmalı. Türkiye'de "kimya okuma, aç kalırsın" demelerine rağmen siz bu bölümü seçtiniz. Kimyaya duyulan merak dışında nedenleri var mıydı?

— Berkeley, çok büyük bir üniversite; ne olup, ne bitiyor anlamıyoruz. Şehir gibiydi, soğuk neva bir yer. Ama o kimya mühendisliğinde bayağı biz el üstünde tutuluyorduk. Niye kimya mühendisliği? Aslında temel bilimlere meraklıydım; fizik, matematik, kimyanın temelleri... Bir taraftan da felsefe-edebiyat. Ama o zaman Türkiye'de iş sahası olmamasına rağmen ileride Türkiye'de kimya sanayii kurulur, diye düşündüm. Dışarıda ise cazip bir saha bu. Bugün nasıl bilgisayar mühendisliği en cazip meslekse, (dışarıda iki en cazip alan var bugünlerde: Moleküler biyoloji ve yeni teknolojiler, bilişim ve iletişim) II. Dünya Harbi'nin hemen sonunda naylon, ilk plastikler, ilk antibiyotik penisilin icat edilmiş; dolayısıyla kimya mühendisliği, en cazip sahaydı o yıllar. Türkiye'de de sanayileşeceğiz diyerek Atatürk ruhu devam ediyordu. Biz böyle büyüdük, Batı'yı da geçeceğiz diye.... Hava bu. Şimdiki gibi değil, herkes istikbale umutla bakıyordu, kendine güveni vardı. Neyse, ben, kimya mühendisliği okursam, dönünce plastik yaparız, fabrika kurarız, bu sahayı başlatırız, diye düşündüm.

— Seçiminizi doğru mu yapmıştınız? Berkeley'deki üniversite kimya alanında ünlü bir yer miydi?

— Amerika'da bir tek yerde ayrı kimya fakültesi vardır, o da Berkeley'deki Kaliforniya Üniversitesi'dir. Kimyayı haritaya koymuş yerdir. Her yerde kimya fakültesi bir binaysa burada beş tane binada. Çok büyük ve çok önemli. Fakültenin içinde kimya mühendisliği var, bir de kimya var. İç içe. Ben kimya mühendisliğinde okuyorum. Atlamışım da son seneyi okuyorum. Kimya lisansı yapanlarla ay-

nı dersleri, ilaveten de kimya mühendisliği dersleri alıyorduk. Ayrıca çok zor dersler alıyoruz. Yani kimya mühendisliği, işin fabrika tarafı; projeler çiziyoruz, kimya fabrikalarının tasarımını çiziyoruz. Yani iki misli eğitim görüyoruz. Tabii mühendislik tahsilinin, oradaki temel bilim tahsilinden farkı şudur: Mesela işin sadece genel kurallarını öğrenmiyorsun. Kimya mühendisliği dediğin zaman, bir şeye baktığında büyüklüğü, hacmi ne kadardır, kaç paraya mal olur gibi şeyleri kafadan yapmayı öğreniyorsun. Bu en önemli mesele ve ben tabii bunların çok faydasını gördüm.

— *Ne gibi? Biraz konuyu açarsak...*

— Ben, bir taraftan da herkesten başka, oradan buradan bulup ileri seviyede matematik, fizik dersleri alıyordum. Kendi kendime... Böylece öğrenim havada kalmıyor, rakamlarla boğuşup, ciddi sonuçlar çıkarmaya alışıyorsun. Mesela, çok öğrenci bir problem çözdüğü zaman, bir rakam çıktığı zaman, bu rakam makul mu diye düşünmez pek. Oysa bu çok önemlidir; bizde de çok eksiktir bu işler. Hesap ettin, bir rakam çıktı, şimdi ona bakıp sonuca varıyorsun. Şu duvarın içindeki tuğla hacmi, şöyle bir bakınca olsa olsa üç metreküp çıkar diyorsun. Mesela bir hata yapmış, 30 metreküp çıkıyor; gerçekçi mi değil mi bakmıyor. Sonradan, danışman olarak koskoca fabrika tesislerini gezdiğimde elimde ufacık not defterimle bir iki ufak not alıp bütün miktarları kafadan çıkartabiliyordum. Yani buna ne kadar hammadde girer, ne kadar ürün çıkar, kaça mal olur; bunun eni boyu maliyeti ne olur, bunları, bakınca kafadan çıkarabiliyordum. Bu işin hesabını yapan, –ben "olurluk" diyorum Türkçe olarak, "fizibilite" yerine– firmalar var. Birkaç yüz bin dolar alıyorlar, bir iki ay çalışıp koca raporlar hazırlıyorlar. Onlarınki benimkinden yanlış çıkıyordu. Öyle bir alışkanlık ediniyorsun. Her fırsatta bir taraftan kimya mühendisliğini bitirirken, temel bilimlerde de ayrıca kendimi yetiştirdim. Derken o ara okul bitiverdi.

— *Nasıl yani, daha yeni başlamıştınız. Erken mi bitirdiniz yine?*

— Eh, tabii erken bitirdik de, daha dur diyoruz. Bir yüksek mühendis olayım, mastır alayım, dedim. Amerika'da temel bilimlerde mastır diye bir şey yoktur. Bu da Türkiye'de pek bilinen bir şey değil; fizik, kimya, matematik, biyoloji gibi temel bilimlerde lisanstan sonra hemen doktoraya başlarsın. Doktoraya başlamak, *yaparak öğrenmek* demektir. Mastır yoktur; doktoraya başlayıp, hani bir iki sene uğraştıktan sonra beceremezsen, sepetlerken teselli mahiyetinde bir master verirler. Yoksa temel bilimlerde master diye bir şey yoktur, mastır aldı diye utanılacak bir şey olur.

— *Siz ne yaptınız?*

— Şimdi temel bilimlerde master yok ama mühendislikte, mesleki dallarda vardır. Yüksek mühendis olabiliyorsun mesela. Çünkü çıkıp da fabrikada çalışabiliyorsun, üniversitede kalmaya niyetin yoksa, mesleki olarak doktoranın da pek bir önemi yok.

— *1956'da Berkeley Kimya Mühendisliği'ni birincilikle bitirdiniz, 1957'de 'mastır'a başladınız.*

— Mühendislikleri meşhur yerde, "Massachussets Institute of Technology"de, (MIT, [em ay ti] diye okuyorlar; ismi bizim MIT'e benziyor ama...). Kaliforniya, Berkeley, Pasifik kıyısında, öbürü Atlas okyanusunda, doğu kıyısında, arada üç bin küsur mil, yani beş bin kilometre var. O sene müracaat mı ettim ne olduysa, MIT'den çok büyük bir burs geldi; "Alfred Sloan" ödülünü verdiler. Berkeley'de o sırada, kimya mühendisliğini birincilikle bitirmişiz. Kimya mühendisliği bölüm başkanının odasına bir tane plaket astılar, bronz, Oktay Sinanoğlu, ilk birincilikle bitiren kişi diye... Hâlâ orada duruyor. Tabii bu duyulunca, MIT, bize ödül gibi bir burs verdi. Ben de o sıra 1946 model Ford'tan kurtulup 1956 Şevrole (Chevrolet) almıştım. Eski püskü bir şey o

da. Tabii gene taa İtalya'dan kalma siyah bavulumu arkasına attım. Ondan sonra dokuz gün orada burada dura dura, bütün Amerika kıtasını arabayla geçip, MIT'ye geldim. "Massachusetts" Eyaleti, kışı sert, kar, buz, yağmurlu... Kaliforniya ise hep günlük güneşlikti. "Massachusetts", Avrupalı'nın Amerika'sının en eski yeri, 1600'lerden beri var, eski Londra gibi. Tuğladan yapılmış çirkin çirkin evler, binalar... Evler bana çok çirkin geldi.

— *Berkeley'de bir Türk olarak, çok başarılı birisi olmanıza şaşırmış olmalılar. Bir de üstüne MIT bursu...*

— Nereye gitsek şaşırdılar zaten. Mizzuri'de efsane olmuştuk zaten, orada da tabii öyle oldu.

— *"Massachusetts"tesiniz artık, MIT'de. Değişiklik nasıl geldi size? Gençsiniz, kısa zamanda bir eyaletten diğerine geçiyorsunuz, üstelik el üstünde tutularak...*

— Bizim Şevrolet ile "Massachusets"e geldim. İç karartıcı bir yer. Kara kara tuğlalar, dökülüyor. MIT, "Cambridge", Massachusets'de, oralar 1600'lerde kurulmuş, Kaliforniya yeniydi; İspanyollar'dan 1850'lerde almışlar orayı. Amerika gasp edivermiş. Yani oralar yeni, bir de günlük güneşlik, Akdeniz kıyısı gibi bir yer. Boston ile Cambridge arasında, Şarl (Charles) nehri akıyor. Bir tarafı Boston, bir tarafı Cambridge. Cambridge'de de Harvard Evrenkenti de var. MIT ile arası tramvayla belki üç durak. Ondan sonra MIT geliyor, sonra nehir, karşıda da Boston. Neyse MIT'ye geldim. İkisinin arasında Merkez Meydanı, (Central Square) diye bir mahalle var. Orada gene bir pansiyon odası buldum. Eski püskü evler, eski Dublin veya Londra gibi. Hep yaşlı, emekli, gariban aileler oturuyor oralarda. Eylülde gelmiştim, evin yanına arabayı koydum, bir daha da ellemedim arabayı. Çünkü her yere metroyla, tramvayla gidiyorsun. Aslında Amerikan şehirleri böyle değildir, hep araba üzerinedir. Burası eski diye kalmış. Kış geldi, motoru donmuştu arabanın. İki katlı tuğladan bir evin bir odasında kalıyorum,

yanda bir mutfak var, kullanım iznim var. Sahibi 90 küsur yaşında, Danimarka asıllı bir adam ve devamlı pipo içiyor. Adam 92 miydi, 95 miydi bilmiyorum, çoğu zaman konuşması düzgündü ama ara sıra beyninde bir şeyler oluyor, sapıtıyordu. İsveç asıllı karısı 55 yaşında, vaktiyle hemşireymiş.. Ara sıra o mutfakta bu Danimarkalı adamla oturuyoruz. Gemi kaptanları gibi bir tip, piposu elinde, onunla biraz sohbet ediyoruz. Kafası yerinde iken çok iyi. Çay içiyoruz beraber. Kendi çayına da biraz rom katıyor. Arada bir sapıtıyor, başlıyor bana kızıp, bağırıp çağırmaya. Hanımı kendinden epey genç, vaktiyle aldatıyor diye huylanırmış. O hatıralar aklına geliyor, başlıyor bana bağırmaya; "vay sen benim karımlan" diye... Sapıtıveriyor! Eyvah!.. Neyse bir dönem orada oturdum, derken MIT'de master'a başladım. Bazı dersler alıyordum, bir taraftan da laboratuvarda tez araştırması, deneyler yapıyorum.

— *Ne üzerine tez?*

— Birbirinden çok farklı moleküllerden oluşan bir gaz karışımının "viskosite"sini, yani akışmazlığını ölçüyorum. Bir rakam elde etmek için değil de, bunların özelliklerini anlamak ve aralarındaki bağıntıları bulmak için bir tez yapıyorum. Bir taraftan da çeşit çeşit yüksek seviye kimya mühendisliği derslerine gidiyorum.

— *Ne gibi? Yani mesela hangi dersler?*

— Mesela, polimer (Türkçesi "çoğuz"; Bkz. O. Sinanoğlu, *Fiziksel Kimya Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu yayını, Ankara, 1978) dersi var. O zaman polimer oldukça yeni bir konuydu: Polimer ve Kolloid kimyası. Oldukça iyi, genç, enerji dolu, sevimli bir hocası vardı. Amfi gibi büyükçe bir sınıfta o anlatıyor, ben arada hemen, "yok öyle değil, böyle", elimi kaldırıp düzeltiyorum. Sonra çıkıp, "ya bu adamlarda iş yok" diyorum, kasılıyorum kendi kendime. Fazla da çalıştığım yok. Çalışıyorum da basit geliyor. Herkesin aldığı bazı dersler var, mecburi. Ben kendi kendime ders-

ler buluyorum. Ayrıca, ne bileyim, herkes üç ders alıyorsa, ben yedi ders alıyorum. Temel bilimlere meraklıyım ya, teorik (kuramsal) fizikte, teorik kimya, matematikte ileri seviyede dersler bulup, kimya mühendisliğinde okurken hiç kimsenin almadığı, bilmediği dersleri alıyorum.

Yıl 1957 olmalı. O ara ilk deneme nükleer santralleri tasarlanıyordu. Tabii ki ilk nükleer reaktör (tepkir) Şikago'da (Chicago) (büyük İtalyan fizikçisi Enrico Fermi yaptı) 40'larda yapıldı. Ama atom bombasından kullanılabilir atom enerjisi ile ilgili projelerin devamı olarak bir santral yapıp elektrik üretme işi daha yeni tasarlanıyor. O ara Ruslar da bu işe başladığından Amerika ile Rusya arasında yarış var. İlk olarak da MIT'de, yüksek lisans seviyesinde bir senelik nükleer reaktör teorisi dersi veriliyor. Devlet, hatta, özel olarak epeyce tanınmış Glastone diye bir fiziko-kimyacıya da ders kitabı yazdırmış. Amerika'da devlet her şeyi böyle başlatır. Bize, "serbest piyasa, herkes bildiğini okur" der ama, Amerika'nın kendisinde her şey çok güdümlüdür. Birçok yeni sanayii hep devlet başlatır.

— *Planlı, programlı herhalde...*

— Gayet uzun hedefli.. Başlatıyor, iş olur hale geldiği zaman önce yarı devlet bir şirket kuruyor, ama arkasında devlet var. Onunla bir süre götürüyor, kâr etmeye başlayınca bunu normal şirket haline sokuyor ve devlet çekiliyor işten. Ama hep devlet başlatıyor. Neyse ben ilk olarak verilmeye başlanan bu derse kendi kendime yazılıp gittim. Sınıfta yetişmiş mühendisler, birkaç tane de bahriye subayı vardı.

— *Size de bakıyorlar herhalde, bu nereden çıktı diye...*

— Bakıyorlar. O sıralarda bir Amiral Rickover vardı. Amerikan Deniz Kuvvetleri Amirali. Çok yaratıcı bir adamdı anlaşılan; demiş ki: "Nükleer denizaltı yapalım". Tabii o zamanlar bunlar hep hayal. (Sırası gelmişken diyeyim: Belki de dünyada ilk denizaltı nerede yapılmış? Biliyor musunuz? İstanbul'da...)

— *Nasıl yani? Ne zaman?*

— Abdülhamit zamanında, Haliç'te denizaltı yapılmış. İlklerden biri de bu tünel (Karaköy-Beyoğlu). Yani böyle bir devlettik... Şimdi Rickover'a dönersek: Malum, dünyadaki standart denizaltılar dizel motoru ile çalışır. Dizel motorunun çalışması için oksijene, havaya ihtiyacı vardır. Dolayısıyla bunların bir borusu vardır. Ara sıra, boruyu çıkarır, hava alır, ekzozu verir. Periskop gibi. Ondan sonra da dizel motorunu çalıştırarak akülerini doldurur. Boruyu indirip daldığı zaman da akülerden idare eder. Ama, çok az süre yapabilir bunu. Arada bir çıkmak zorunda. Çıkınca da harpte çok tehlikeli bir durumda kalıyor. Rickover demiş ki, nükleer yaparsak oksijen gerekmeyecek, çünkü kendi kendine enerji üretiyor. Deniz subaylarını da o göndermiş (Sonradan o subaylar ilk nükleer denizaltıların yapımında çalıştılar). Neyse, aslında pek de zor gelmedi o ders bana.

YAŞ 21, BERKELEY

— *MIT'de başka ne dersler alıyordunuz? Mesela o sıra hiç Türk yok muydu? Tek siz mi vardınız?*

— Şimdi MIT'de bir taraftan da ileri seviyede temel bilim, fizik gibi dersler alıyorum. O zamanlar fazla Türk yok Amerika'da. Ben mühendislikte mastır yapıyorum, üç tane de doktora yapan ağabeyimiz var. Biri, İTÜ'nün, en güzel döneminde yetişmiş –1950'lerin ortalarına kadar çok muazzam bir yerdi– çok efendi, Bab-ı âli efendisi gibi, çok kibar, matematikten çok derin bir şekilde anlayan, çok çalışkan, benden on yaş kadar büyük Vedat Arpacı. Gece gündüz tezi için çalışırdı; yeni matematikler yapıyor, önemli şeyler yaratıyor. Bir diğeri Hayrettin Kardeştuncer, öbürü de Turgut Burakreis. İkisi de Bandırma civarından, şiveleri de biraz öyle. İkisi de deniz subayıymışlar. Amerika bize denizaltı satıyor, teslim ediyorlar. Okyanustan geçip denizaltıları Türkiye'ye getirirken subaylığını, yani kaptanlığını

yapmışlar. Otuz yaşını biraz geçince de deniz kuvvetlerinden ayrılıp MIT'de doktora yapmaya gelmişler.

— *Çok başarılılar onlar da o zaman.*

— Çok başarılılar çok. Teknik olarak gayet iyi yetişmişler; birisi inşaat mühendisliğinde, biri de sanırım sanayi mühendisliğinde doktora yapıyor. Onlar da benden en az 10 yaş büyük. Dördümüz haftada bir, mesela Pazar günleri buluşurduk. Cambridge'de, o eski terk edilmiş fabrika binalarının birinin içinde bir İtalyan lokantası vardı, Simioni diye. Orada da 1,5 dolara falan istediğin kadar spagetti, arkadan bir İtalyan dondurması, üstüne likör gibi, tatlı Klaret suyu meşhur. Tıklım tıklım doluydu koca fabrikanın içi. Perşembeleri benim kaldığım pansiyonun mutfağında yemek pişirir, beraber oturur yerdik. Vedat Arpacı, sonradan Mişigan (Michigan) Üniversitesi, makine mühendisliğinde çok meşhur bir profesör oldu. Isı aktarımı, matematiğiyle ilgili, ileri seviyede kitap yazdı, meşhur bir kitap şimdi. Yıllar sonra Mişigan Üniversitesi'nde konuşma yaparken onu da ziyaret etmiştim, bir daha da birbirimizi görmedik. Şimdi artık emekli mi bilemiyorum. İyidir inşallah.

— *Diğerleri?*

— O sıralarda bilgisayar çok yeni. Hayrettin Kardeştuncer, büyük binaların, gökdelenlerin tasarlanmasında, ilk büyük otomatik bilgisayar yazılımlarını geliştiren kişi oldu. O da Konetikut (Conneticut) Üniversitesi'nde ünlü bir profesör ve bu sahanın kurucularından oldu. Sonradan zaman zaman görüştük, beyin tümörü gibi bir hastalıktan maalesef yavaş yavaş kötüledi ve vefat etti. Allah rahmet eylesin. Onun da kitapları var.

— *Ya Turgut Burakreis?*

— Turgut Burakreis de sanayi mühendisliğinde, işletmenin daha bilimsel ve teknik tarafında etkiliydi; Venezüella'da filan çok büyük şirketlerde çalıştı, sonradan Nev

York'ta büyük şirketlere danışmanlık yaptı. Manhattan'da oturuyordu; orada içi kitap dolu bir dairesi vardı. Manhattan'da zaman zaman evinde kalırdım. Amerika'daki Türk derneklerinden birinde, ikisinde faaldi. En son altı sene evvel Vaşington (Washington)'da Türk-Amerikan Bilim Adamları Derneği diye uyduruk bir şey var, orada bir konuşma yapmıştım, ona da rastlamıştım. Tek Türkçe konuşmayı ben yapmışım. Dernekte Türkçe yasaktı. Türkçe konuşmakta ısrar edip yapınca oradakilerin pek hoşuna gitmişti. Fakat sonra yöneticileri (Prof. Oktay Ural) beni bir daha davet etmedi (çünkü toplantının Türkler arasında Türkçe değil de İngilizce yapılmasına itiraz ediyordum).

— *Mastır'ınız kaç yıl sürdü?*
— İşte yedi ay filan.

— *Yedi ay mı? Onu da kısa bitirdiniz. Yedi aylık mastır olur mu?*
— Çok kısa sayılmaz işte, bitirdik.

— *Ama iki sene filan değil midir genelde?..*
— Orası öyle. Şimdi o ara, "Charles" nehrinde MIT'nin bir MIT Tech, yani teknikten kısaltılmış, "Tech Sailing Club", yelken kulübü, vardı. Üniversitenin önünde, nehrin kenarında kayıkhanesi, ufak ufak yelkenlileri. Bir taraftan da oraya gidiyorum, yelkenciliği öğreniyorum. Zaten çocukken de Küçükyalı'nın oralarda birkaç kere bir ahbabınkine binmiştim. 10 yaşındaydım herhalde. Yelken Kulübü'nde ehliyet veriyorlardı. Orası da çamurlu, berbat, pis bir nehir. Yani bunlar da devrilen tipten ufak yelkenliler. Mikroptan hasta olursun...

— *Sürekli çamura mı batıyordunuz?*
— Yani Allah'tan hiç devrilmedim ama... Bir taraftan da böyle şeylerle meşgulüm, geziyorum, tozuyorum. O sıra İsveçli hanımlara çok meraklıydım. İsveç'ten bir seneliğine

staj için gelen hemşireler vardı; beyin cerrahisi hemşiresiydiler.

— *Geziyorsunuz...*

— Bir taraftan eğlence, her türlü şeyle meşgulüz, ama, orayı da böyle birincilikle bitirdik.

— *Laboratuvarda geçmiyor ömrünüz...*

— Gece de laboratuvarda deneyler yapıyordum. Şimdi, mesela falanca derse giriyorum. Bunlar hep ileri seviyede dersler. Hemencecik, fazla uğraşmadan en iyi notları alıyorum. Hocaları beğenmiyorum. Soru sorup eleştiriyorum, sonra gelip bunları anlatıyorum. "Ya bu MIT de bir şey değilmiş" diyorum içimden, böyle bir havadayım. Vedat Arpacı da çok ciddi, gece gündüz çalışıyor. Odasında bir tane buzdolabı vardı, saatlerce çalıştıktan sonra buzdolabındaki koca koca, buzlu çikolataları çıkarıyor, yiyor, bana da veriyor. Çok da efendi, hani beni karşısına alıp, şöyle yap, böyle yap diyecek bir tip de değil, ima ederek konuşuyor. Ben, hangi derse girsem, en yüksek notları alıyorum, fazla da uğraştığım yok. Dedi ki bana; "sen burasını hemen bitiriverirsin; hep 'A' almıştır, birincilikle bitirmiştir gibi bir de diploma alırsın, çerçeveletir, duvara asarsın. İleride, ben orada hepsinde şöyle almıştım dersin". "Eee ne olacak?" dedi. "Do'cu olmak gerekir" dedi.

— *Ne demek o?*

— "Do" İngilizce "yapmak" demek. Yapıcı, yaratıcı olmak gerekir demeye getiriyor, biraz mizahi. Gayet kibarca, ima ederek, şaka mahiyetinde "Do'cu" dedi. Belki benim etkilendiğimi bile tahmin etmemiştir. Fakat böyle durumlarda, belli etmesem bile, böyle şeyler hemen benim kafamda yer eder, kulağıma küpe olur. Bu söz, beni senelerce etkilemiştir. O laftan sonra benim tavrım değişti. Dedim ki, "Yahu hakikaten burayı pat diye bitirivereceğiz, diplomayı duvara asacağız. Eee ne olacak?" Ve derhal gayet ciddi,

kendi kendime araştırmalara başladım. Yani, hayatımda, gelişmeme etkisi olmuş kişilerden biri Vedat Arpacı'dır. Kulakları çınlasın. Şimdi aslında ben MIT'ye gelmeden önce bir işte çalışmıştım. MIT'deki mastır'ımda da bu etkili olmuştu.

— *Yedi ay önceye mi gidiyoruz?*

— Evet, bu önemli. MIT'ye eylülde başlayacaktım. O yaz, Berkeley Kimya Mühendisliği'nde lisansımı bitirmiştim ki, "Stauffer Chemical" –Amerika'nın belli başlı kimya şirketlerinden biridir, her tarafta fabrikaları vardır– beni buldu. Kaliforniya'da, Berkeley'in olduğu yere "körfez bölgesi" denir. Büyük bir körfez var, o körfezin etrafında sırayla bir boğaz gibi bir yerden giriyorsun, üstünde de "altın kapı", "Golden Gate" köprüsü var. Bir tarafında yarımadada San Fransisko, körfezin etrafından dolaşırken de Oakland, sonra Berkeley, ondan sonra da bir iki kasaba daha var ki, bir tanesinde Amerika'nın deniz üssü bulunuyor. Körfezin öbür kıyısında da da Sosolito diye, yazarların, ressamların oturduğu şirin bir kasaba vardı. Karşı kıyı sanayi bölgesi. Bu kasabada bunların sülfirik asit fabrikaları, Stauffer'in bir iki fabrikası, bir de araştırma laboratuvarı bulunuyor.

— *Yaz için teklif aldınız. Fabrikadaki işiniz ne?*

— İyi maaşlı, araştırma kısmında kimya mühendisliği işi. O sıralarda "transistör", (ben Türkçe "geçirgeç" diyorum) yeni icat edilmiş. Silikon, silis kristalleri ince dilimler halinde kesiliyor ve içine bazı maddeler toplanıyor, çipler yapılıyor sonra. Bu işler daha çok yeni ve bunları yapmak için son derece saf silis, germanyum elementlerine ihtiyaç var. Böyle bir sanayii daha yeni başlamak üzere olduğundan, bu şirket bunların saf üretimini yapmak istiyor. Fakat teknoloji de daha gelişmemiş. Araştırma laboratuvarlarında bana verilen iş, çok saf silis ve germanyum yapmak için yeni yöntemler geliştirmekti. Yanıma birkaç kimyacı verdiler, biri Çin asıllıydı. Bir taraftan kuramsal hesaplarını ya-

pıyorum ve ne yapabilirim diye araştırıyorum. Yardımcılarımla beraber deneyler geliştiriyoruz, deniyoruz, başarılı olursa büyütüp pilot tesis yapacağız. Daha sonra da üretime geçecek. Benim için çok önemli oldu bu çalışma.

— *İşin pratiğine girdiğiniz için mi?*

— Hayır, şu bakımdan önemli oldu: Yeni bir işlemi tasarlamak için önce kâğıt üzerinde hangi tepkimelerden, hangi maddelerden olura bakmak lazım. Bunun içinde iki safha vardır. Birisi, termodinamik, yani Türkçesi "ısıldevinge", bir tanesi de ondan sonraki daha zor safha: Kinetik, yani hız meselesi. Kâğıt üzerinde bir tepkime yazdığın zaman, mesela A+B'yi koyuyorsun, C+D çıkıyor. Kâğıt üzerinde olur gibi görünüyor. Şimdi bunun ısıldevinge, yani ısı hesaplarını yaparken üç tane temel kanun işin içine giriyor. O kanunlara göre bunun hesabını, kitabını yapıyorsun ve görüyorsun ki bu mümkün değil. Yani sen ne yapsan olmaz, bazısı da olur. Önce onun hesabını yapıyorsun. Bunu yapmak için de her maddenin birtakım fiziksel özellikleri var. Nitelik, nicelik olarak. Şu kadar kalori filan gibi. Maddenin gram başına ısı miktarı vb.. Şimdi o veriler olacak ki o maddenin yapısıyla ilgili, onlardan bu tepkime olur mu olmaz mı hesaplayasın. Bunlar da yepyeni maddeler, daha yeni yapılacak. Onun için koca ciltlerde mevcut el kitaplarının hepsini karıştırdım, gerekli veriler yok! O veriler, iki yerden gelir: Bir, deneysel ölçümlerle gelir; buradaki maddeler çok yüksek sıcaklıkta olan şeyler, deneyleri çok zor ve de yapılmamış. Dolayısıyla o veriler yok. Yapman da mümkün değil. Çok pahalı ve zor işler. Ama ikinci yol var: Temel fizik kanunlarından matematik yoluyla bunları kâğıt üzerinde bulmak. Bunu yapmak için de nicem (kuvantum) mekaniği gerekiyor.

Her madde çekirdeklerden ve elektronlardan, yani eksiciklerden oluşuyor, bunların hareketleri de nicem mekaniğine göre... Matematiksel türetmeler, uzun hesaplar, ilke olarak maddenin ölçülecek özelliklerini önceden vermeli. O

konulara bayağı merak sarmışım, temelini de epeyce biliyorum. Dedim ki, bu, deneyden olmayacak. Veri bulmak için bütün dergileri taradım, baktım, Çekoslovak Akademisi'nin bilimsel dergisi dahil. Diğerlerini de... Kuramsal, nicem yoluyla bulmağa gelince, gördüm ki gereken matematik gelişmiş değil. Yaklaşık yollardan bazı tahmini değerler elde ettim; öylece yaptık o işi. Fakat oradan kafama takıldı.

— *Eksik bir şeyler gördünüz ve bunlara takıldınız.*

— Çok derin, temelde büyük bir eksiklik ve boşluk var. Bu niye zor? Bir molekülde mesela 20 tane, 30 tane, 40 tane eksicik var. Bunlar çekirdeğin etrafında birbirini ite kaka dolaşıyorlar. Bunun mekanik kanunlarını, denklemlerini çözmek çok zor. Hatta tarih boyu çok zor olarak bilinen, daha klasik mekanikte, üç tane tanecik olsa bile, mesela güneş, ay, ve arz, bunların hareketlerini, denklemlerini çözmek çok zordur. Şimdi bilgisayarlarla sayısal olarak yapılıyor. Üç tanesi için bile çok zor; burada 40 tane var. Hepsi birbirini itekliyor... Kitaplar, bu çok çetin meseleyi hiç kimse elli senedir çözememiştir, diyor. Bu benim kafamda yer etti. Yani bu, ihtiyaçtan doğdu. Benim orada yapmam gereken şey için bu ihtiyacı gördüm. Çok temel bir şeydi... Bir taraftan mastır yapıyorum, ama kafamın içinde hep bunlar işliyor.

— MIT'*desiniz ama, aklımızda orada fark ettiğiniz bilimdeki temel eksiklikler var.*

— Evet. Dolayısıyla ileride bir şeyler yapmam için kimya mühendisliğinin dışında temelden fizikte, matematikte dersler alıp öğreniyorum. O yedi ayda, ayrı bir eğitim görüyorum kendi kendime. Tabii o notlar diplomana yazılıyor ama, kimya mühendisliğinde o konular zorunlu değil. Derken MIT bitiverdi.

— *Önce kimyada en meşhur yer olan Berkeley, ardından kimya mühendisliğinde en meşhur olan* MIT. *Şimdi ne*

olacak mı dediniz? Herhalde bu kadar özel ve başarılı bir öğrenci olarak hemen teklifler almaya başladınız?

— Kimya mühendisliğindekiler, burada kal, doktora yap, diyor. Ben işin temeline inmeye karar verdim. Yani kimya mühendisliğinde fabrika hesabı yapıyorsun ama, maddenin temel özellikleriyle uğraşmak için fizik, kimya, matematik lazım. Oralara iyice kafayı taktım, zaten meraklıydım. Mühendislik işi daha böyle gündelik bir iş gibi gelmeye başladı. Berkeley'de temel bilimler de var, kimya mühendisliği de. Zaten kimya mühendisliğini bitirdim. Berkeley'deki hocalar, dekan Pitzer filan tanıyor beni. Onlar da fizikokimya, nicem mekaniği, nicem mekaniğinin kimyaya uygulanışında tanınmış adamlar; kitapları var. Bu sefer doktora için bir şeref bursu varmış; bir kişiye mi ne verilirmiş, "university fellowship" diye. Önemli bir paye imiş o. Berkeley, Kaliforniya Üniversitesi, Kimya Fakültesi Dekanı Pitzer, bana el yazısıyla bir mektup yazdı, "Sana 'University Fellowship' verelim. Buraya gel, burada devam et" diye. Tamam dedim ben de.

— *Kaliforniya'ya geri dönüyorsunuz?*

— Bu sefer gene arabaya atladık, bizim Vedat Arpacı da Kaliforniya'yı gezmek için geldi. Benim o 1956 model döküntü Şevrole'de, bir de İsveçli hemşire hanım arkadaş, üçümüz gidiyoruz. Arabayı ben sürüyorum, hadi bütün Amerika kıtası, dokuz gün yoldaydık; geçen sefer yani gelirken orta yerinden gitmiştik, bu sefer güney tarafından... O "Grand Canyon", New Meksiko, Kızılderililer, kabilelerin yerleri. Tekrar Kaliforniya'ya geldik. Sonra onlar otobüsle döndüler.

— *Yeniden Berkeley.*

— Tabii bu sefer başka bölüme. Geçen sefer kimya mühendisliğiydi, bu sefer aynı fakülte içinde ama tamamıyla ayrı bölüm. Kimya bölümünün içinde de çok ayrı anadallar var, her birinin binası ayrı. Fiziksel kimya var,

organik kimya var, biyokimya var, her biri ayrı bir saha. Başka üniversitede hepsi bir binada olur, burada ayrı ayrı. Neyse, biz fizikokimya kısmına geldik. Doktoraya başlayacağız. Zaten fizikokimyada dünyada en meşhur yer orası. O sahada da Pitzer dekan. Mühendislikte mastır var, önemli bir şey, ama temel sahada mastır yok demiştim, doktoraya başlanır hemen. Ben şimdi mühendislikten onu da aldığım için daha bir pratik yönlerim var. Gelince, ilk iki ay, herkes kendine danışman bir hoca arar ve bir an evvel bir dalda araştırmaya başlanır. Kendine lazım olacak bir iki ders alınır. (*Türkiye'de ise durum tam tersinedir: Bir kere temel bilimde de önce iki sene bir mastır [lisans üstü] yapacaksın, zorla; ondan sonra doktora. Her defasında, yok İngilizce sınavına gireceksin, yok şu, yok bu. En önemlisi sanki İngilizce, başka ne bildiğini, ne yapabildiğini soran yok. Mastır'da da, doktorada da önce iki yıl bir yığın ders alacaksın, aynı lise gibi, araştırma yok. Ondan sonra belki bir araştırma; o da bir şeyi tercüme ediyorlar [veya dışarıdaki birinin yaptığı işin ucunun ucu], oluyor doktora tezi.*)

— *Oradaysa tam tersine, hemen araştırmaya soyunuyorsunuz.*

— Bir an evvel araştırmaya başlayacaksın. Gerisi, dersler, senin araştırma yapıp bir şeyler yaratman için yardımcı. Tabii gelen de oradaki en iyi öğrenciler. Şimdi ben kendim yapmak istediğim çalışmaya danışman olmaya razı olacak hoca arıyorum, bu işlerden biraz anlaması lazım... Saha ise çok yeni, kimse yok. İki genç asistan profesör varmış. Bir tanesi, o sene ayrılmış, Los Alamos'taki atom bombası araştırmalarının yapıldığı yere geçmiş, Bernie Alder. Diğeri Frank Harris diye bir genç; böyle işlerle uğraşıyor ve IBM'in ilk bilgisayarlarını kullanıyor; firmanın bu işler için Berkeley'e verdiği ilk IBM 701 prototip (öntür) büyük bilgisayarı... Karakter olarak hemen belli oluyor ki işe yaramaz biri. Bizim dekan Kenneth Pitzer de çok sayılan bir adam. Az

konuşup, herkese iyi davranan, kibar, eski Anglosakson terbiyesi, köklü bir aileden...

— *Danışman olarak Pitzer'i mi seçtiniz?*

— Nicem kimyası üzerine belli başlı kitaplardan birini yazmış; ben kitabı okumuştum, hafif gelmişti. İşin matematiği derin değildi. Ama ortalıkta o zaman pek bir şey yok, onun için belli başlı kitaplardan. Adamın on sahada bir sürü araştırması, büyük bir grubu var. Önce ben Frank Harris'e gittim, insan olarak pek gözüm tutmadı. İlk bilgisayarı kullanıyor o zaman, koca bina dolusu bir bilgisayar, milyonlarca dolar ve birincisini Berkeley'e koymuşlar ama bir çarpma bölme yapmak için makine dilinde iki sayfa program yazıyorsun; bununla kimya teorisi hesapları yapmak olacak iş değil. Pitzer'e, "Ben şunu yapmak istiyorum, bunda beni serbest bırakacak tarzda danışman olmaya razı mısınız?" dedim. Açıkça, ben seninle çalışmayacağım aslında ama, resmen işin bir babası olması lazım. Onu ima ettim. Şimdi başka herhangi bir profesör katiyen kabul etmez, hatta belki bana düşman olurdu. Türkiye'de kesin öyle olur da, orada da öyledir. Fakat bu adam çok olgun birisi, ilk önce şaşırdı, sonra, "Eh hadi olur, denesin" dedi.

— *Belki de inanamadı, yapsın da görelim anlamında dedi. Gencecik birisi karşısında.*

— Hah! Türkiye'den gelmiş bir de, çoluk, çocuk. Bakalım ne olacak? Kendisi sıvılarla ilgili uygulamalı ama fazla derinliği olmayan, işe yarar araştırmalar yaptırıyor; devletten öyle işlere bolca araştırma fonları veriliyor. Hamaliye bir meselesi vardı elinde, birkaç kişi çalışıyor ve ona yetmiyordu. Ben üzerinde biraz çalıştım, sonra "Ben bunu yapmam" dedim. Başkası olsa belki beni üniversiteden attırır. Bahtım açıkmış. Müsamaha gösterdi. Büyük nimet.

— *Frank Harris ne oldu? Bir yandan da onunla mı çalıştınız?*

— Frank Harris'le tez için değil de, yanında kendim özel çalışıp o işleri de öğreneceğim. Ona, sen benim danışmanım olmayacaksın, tezim de olmayacak ama, bir yandan da seninle bu yeni bilgisayar işlerini yapacağım dedim. Razı oldu, adama ihtiyacı vardı.

— *Ona ne yapmak istediğinizi anlatmadınız ama...*

— Yok. Ne kadar anlardı o da belli değil. Yani keskin gençlerdendi o zaman, ama yine de... Bir taraftan da Frank Harris'le ilk bilgisayarın ilk programlarını yazıyorum ve bir işi de bitirdim aslında. Ama yayınlamadım. Bugün bakıyorum da hâlâ ilginç bir şey. Ben bayağı ciddi bir mesele çözdüm o hantal bilgisayarla.

— *Ne çözdünüz?*

— İşte hidrojen molekülü ile ilgili en temel bir tepkime var; hidrojen molekülü (H_2), bir döteryum (D) atomuyla çarpışıp HD molekülü artı yalın bir H oluşuyor. Bu tepkime, tepkime hızları kuramı için hep ön tür alınmış. O bakımdan incelenmesi önemli. Nicem mekaniğinden, atomlar arasında kuvvetlerle tepkime nasıl oluyor, bunu bayağı ayrıntılı bir şekilde, yeni bir tarzda formüle ettim. Ondan sonra da o bilgisayarda programını yazdık. Hep "makine dili" ile, o zamanlar Fortran gibi, C++ gibi yazılım dilleri henüz mevcut değildi. Sonradan işin sadece bir kısmını yayınladım.

TÜPLÜ BİLGİSAYAR!

— *Frank Harris de şaşırmıştır... O size bilgisayarı mı öğretti?*

— İlk bilgisayarın makine dilini öğretti bana. Gerisini ben yaptım.

— *Yıl 1958 herhalde. O dönemdeki ilk bilgisayar bayağı sorunlu olmalı.*

— Berkeley çok meşhur bir yer olduğu için, bu iş geliştirilsin de piyasası oluşsun diye IBM 701'i vermiş. Bütün bir bina dolusu, şimdiki ufacık bilgisayarlardan çok daha az iş yapabilen bir şey. Çok zordu onu kullanmak, canım çıktı. Kapıyı açıp kapatıyordun, makine şak diye duruyordu. Tüplüydü, ampul gibi tüplerle çalışıyordu. O zaman transistörlü değildi daha bilgisayar. Çok ısı neşrediyordu. Devamlı bir sıcaklığı sabit tutma sistemi, hassas havalandırma sistemi gerekiyordu. Kapıyı açıp kapadın mı mesela, 0.01 derece ısı değiştiği anda şak makine duruyor. Ve bugün benim defter bilgisayar onun kaç misli iş yapıyor.

— *İlginç! Sırf deneyim olarak ilginç...*

— Tabii, tabii. Fakat aslında ben Pitzer'le doktora yapıyorum. O sıra ben kendim oturdum, başka bir şey yaptım. Yeni bir teori çıkardım. Onun haberi yok! Bu arada Berkeley'de öncekinden başka bölüme girdiğim için arkadaşlarım da değişti. Zaten orada yabancılar hep birbiriyle ahbaplık eder. Amerikalılar'la pek ahbaplık olmaz. Yani öyle arkadaşlık kavramı yok. Asyalılar, Avrupalılar birbirini bulur, orada böyle bir takıma takıldım. İsviçre'den gelmiş Uhlrich vardı; kırmızı saçlı, zayıf, ufak tefek. Daha birkaç Avrupalı, belki bir iki tane de Amerikalı. 5-10 kişilik bir takım oluştu. Her hafta sonu bazen üç günlüğüne Sierra Nevada dağlarına sefere çıkıyorduk; sırt çantası, uyku tulumu, kurutulmuş yiyecekler... Aşağısı mülayim iklim, 4000 metreye çıktığında karlar, buzullar var. Oralara yürüyerek çıkıyorduk, buzların içinde uyku tulumunda yatıyorduk. Nöbette olan ilk ışıkta kalkıp ateş yakıyordu. Sonra o yumurta tozu. Yükün hafif olmalı, sırtında birazcık da su var. Hatta bazen karı eritip o suyla yumurta pişiriyoruz. Öyle bir sabah nöbet bendeydi, 4:30 mu ne, kalktım, uyku tulumundan çıktım. Donuyorsun, ateşi yaktım, sonra bu yumurta tozundan yumurta pişirdim orada.

— *O nasıl bir şey? Yani ne yapılıyor?*

— İşte karıştırıyorsun, omlet yapıyorsun. Bir kaşık aldım, zaten buz gibi, midem üşümüş. Aman Yarabbi! Hiç unutmam, öyle berbat bir şey, yiyemedim. Bazen da kayak kaymaya gidiyorduk. Daha önce biraz öğrenmiştim.

— *Bu arada araştırma için Pitzer size, "Ne yapıyorsun?" demiyor mu? Ya da, "Ne durumdasın?" filan.*

— Benim Pitzer'i de gördüğüm yok! Bir gün binada merdivenlerden çıkıyordum, Pitzer de aşağı iniyordu.. Aaaa, dedi, neredesin gibilerden. Duymuş ikide bir bu kayağa gidiyor diye. "Sen hâlâ kayak mı kayıyorsun" dedi. "Valla kayıyoruz ama, ben bir tane işi bitirdim" dedim. Şaşırdı, "Ne zaman bitirdin?" dedi. Üç ay mı ne olmuştu. Kendi kendime bir teori yaptım, bir matematik uyguladım ve onu bitirdim. Haberi yok! Valla ben bir tane bitirdim, istersen getireyim, göstereyim, deyip sonra da götürdüm. Kara tahtada anlattık. Önce bir inanmadı. "Vay! Nasıl olur?" dedi, iki türlü ispat ettirdi. Sonuçları hemen makale olarak yazdım, onun da adını koyduk. Dedi ki "İleride senin de taleben yapar, sen de adını koyarsın; ne yapalım bu işler böyledir." (Ama, yıllar sonra benim de araştırma, doktora öğrencilerim olduğunda ben öyle yapmadım.) Yayınladık. (Aslında burada Pitzer'in anısını eleştirmiyorum. Bana çok iyiliği dokundu. Helal olsun.)

— *O asıl yapmak istediğiniz şeyi yapmadınız tabii daha.*

— Daha o değil de, oralara doğru ısınıyorum şimdi. Kimsenin haberi yok ondan, aklımda o. O büyük iş. Bu da yeni bir şey.

— *Ama dekanın haberi var.*

— Valla tam haberi yok. Daha oralara gelmedik. Ama başka bir kuram (teori) yapıyorum. Alıştırma gibi yapıyorum, yayınlıyorum, sonra kitaplara geçiyor. Benim bir masam var; orada birkaç masa daha var, kitaplık falan. Birkaç

kişi araştırma yapıyoruz, en gençleri de benim, yeniyim. Bir taraftan onlarla konuşuyorum, bir de seminerler var, gidip dinliyoruz. Dünyanın her tarafından en büyük adamlar geliyor. Haftada bir-iki kere. Yandaki odalarda da başka sahalarda çalışan birkaç grup var: George Pimentel'in kızılaltı tayfları, Ignatio Tinoco'nun DNA sarmalı optik özellikleri, bir de M. Freeman'ın yüzey fizikokimyası grup ve laboratuvarları. Arada bir kapı, ara sıra onlarla da konuşuyoruz. Bir tanesi geliyor, orada anlatırken ben duydum. O ara bizim hoca da vardı, Pitzer yani, o hocayla beraber. "Deney yaptık, böyle böyle, hiç beklenmedik bir sonuç çıktı." deniyor. "Hesap ettik, kitap ettik, anlayamadık" diye bizim hocaya soruyorlar. Pitzer de saygın bir adam, "aaa" falan diyor. Ben bunu duydum ya, hemen aklıma çözümü geldi. Yeni bir kuram (teori) çıkardım. Nicem mekaniğinden, bir katı yüzeyin üzerine soğurulmuş moleküllerin arasında, yüzeyin etkisinden gelen yeni bir itiş kuvveti çıktı. Deneyleri yapmış olan yardımcı doçent Mark Freeman'dı. Ona dedim ki, sen bir deneyler yaptın anlatıyordun, şu verilere bir bakalım. Deneyden çıkan verileri verdi bana. Benim hesaplarımı çizgeye (grafiğe) koydum, deney verilerini de üstüne. Tak, tak, çakıştılar. Yeni kuvvet doğrulanmış oldu.

— *Çözdünüz.*

— Tuttu. İlginç bir matematikle işi çözmüştüm. Güzel bir şey çıktı. Geometrik falan, yeni matematiksel nicem mekaniği var içinde. Ama bunun bir katsayısı var, birtakım entegraller, (Türkçesi "tümlevler") alıyorsun.. Çetrefil işler, onları analitik olarak çözdüm. Bir sürü hesaptan, sayfalar dolusu tümlevden sonra (iki hafta gece gündüz uğraştım), geometrik katsayı tam "2" çıktı. Gene gittik Pitzer'e. Ya ben sizden orada duymuştum da, böyle bir şey yaptım, dedim.

— *Gene şaşırmadı mı?..*

— Bir iki ay sonra, ve başka sahada!.. Konu bir önceki çalışmamdan çok farklı. Birincisi gazlarla ilgiliydi, ikincisi

de katı yüzeye soğurulmuş atomlar arasındaki kuvvetler. Tamamen ayrı yordamlar gerektiriyor. Birinde "sayıtım mekaniği" ("sayıtım", "istatistik"in Türkçesi), ikincisinde nicem mekaniği kullanılıyor. Deneyin izahı buymuş, yeni bir kuvvet keşfettik, dedim. Karatahtada da bunu da ispat ettirdi; iki türlü matematikle ispat ettim. "Vay canına! Doğru ya!" dedi. Gene yazdım adını, ikinci isim olarak koydum. Sinanoğlu ve Pitzer diye. Şimdi kitaplarda "Sinanoğlu-Pitzer Kuvveti" diye geçiyor. İki etti, sonra bir üçüncü konu buldum kendime. Bir iki ayda da onu yaptım.

— *Dur durak bilmiyorsunuz. Pitzer hem memnun, hem şaşkın. Üçüncüsü hangi alandaydı?*

— Şimdi, biri bir çeşit tepkimelerin hızlarının kuramı, diğeri katı yüzeyler, soğurulmuş moleküller arasındaki kuvvet. Bir tanesi –bilgisayarla yaptığım– iki atomlu moleküller ile üçüncü... moleküller arasındaki değişik *kimyasal kuvvetler*. Birkaç atom olduğu zaman yepyeni şeyler çıkıyor ortaya. Oradan gazın değişmiş kimyasal-fiziksel özelliklerini hesap ediyorsun, karşılaştırıyorsun. Üçüncüsü de tepkimelerin kimyasal hızıyla ilgili; çok çetrefil bir matematik vardı, orada "Jakobiyan"ları kullanarak yeni bir yol buldum, o da kitaplara geçti (Bkz. H.S. Johnston'ın "Kinetics" kitabı ve "Advances in Chemical Physics" [Johnston ve Dudley Herschbach makalesi]).

— *Şimdi eğer yanlış hesaplamıyorsam siz Berkeley'e döneli bir yıl bile olmadı, yani hâlâ 1958'lerdeyiz. Bu kadar kısa sürede mi üç ayrı çalışma yaptınız?*

— Bütün bunlar ne zaman oluyor? Ne bileyim yani, bir senede falan oluyor. Doktora normal olarak dört sene, beş sene... Neyse, üçüncüye de "J. Chem. Phys."de yayınladık.

— *Bu sefer yayına hazırlarken Sinanoğlu mu dediniz sadece?*

— Hayır, hayır. Der miyim, hepsi Sinanoğlu da, nezake-

ten adını koyuyoruz, hiç olmazsa eleştirdi, destek oldu, "yap" dedi, "yapma" demedi. O şekilde faydası oldu tabii. Derken mayıs ayı oldu. Pitzer'le çalışan 20 kişi var; her biri ayrı bir sahada, bazısı da doktora üstü, yani yetişmiş insanlar da çalışıyor. Bir de biz varız. Araştırma gruplarının kendi aralarında her hafta bir semineri olur, biri yaptığı işleri anlatır, öbürleri eleştirir, bu suretle hem birbirinin yaptığından haberi olur, hem de biraz etkileşim olur. Bana dediler ki, "bu hafta sen konuş, anlat". Ben de o zamana kadar çıkıp millete seminer vermiş değilim. Ödüm patlıyor. Diyorum ki, ben beceremem anlatmayayım...

— *Korkuyorsunuz, daha bu yönünüzü keşfetmemişsiniz. Bir bakıma ilk keşfin eşiği herhalde.*

— Yani korkuyor insan. Fakat şimdi şunu hatırlıyorum. Vaktiyle, Ankara'da Sıhhiye'de, Hanımeli Sokağı'nda otururken –14 yaşındayım– annem, kardeşim, ben, bir misafirliğe gittik. Tabii o zaman annem bizi de yanında götürürdü; misafirlikte hiçbirimizin tanımadığı, tesadüfen oraya gelmiş bir başka misafir vardı; yüzbaşıymış. Dediler ki, "bu yüzbaşı muazzam, bunun ilmini yapmıştır, el falına bakar." Annem de faldan çok korkardı, vaktiyle bir fala bakmışlar, kocan ölecek mi demişler ne, faldan kaçardı. Birileri tutturdu, "bu konuda kitabı bile vardır, ille de senin el falına baksın". Annem, "yok istemem" diyor, "eh o zaman Oktay'ın falına baksın" dediler. Bizim böyle şeylerden hiç haberimiz yok, beni ilk defa görüyor. Adam elimi uzun uzun inceledi. İşte şu çizgi bilmem ne, bu çizgi bilmem ne, bir saat anlattı; bütün huyumu suyumu, karakterimi, her şeyi... Sabah yatılı mektepteyken hep kahvaltıya geç kalırdım. Müdür benle uğraşırdı. Adam böyle şeyleri bile söylüyor.

— *Özel şeyleri biliyor yani..*

— Her şeyi.. Ondan sonra dedi ki, "sen büyüyünce 'orator' olacaksın". Biz de, "orator ne demek?" dedik. Hatip demekmiş. Çok candan, hareketli, muzır bir çocuğum. Hiç ra-

hat durmuyorum ama, hatiplik en son aklıma gelecek şey, imkânı yok. Amma da atıyor dedim içimden. Ne alakası var benimle? Gel zaman git zaman, ilk defa seminer verme söz konusu oldu. İşin kendisinden korkmuyorum da çıkıp tahtada 10 kişiye anlatacağız diye çekiniyorum. Tahtada yaza çize bir seminer verdik. Millet bayıldı. O zaman, kendime güvenim gelmeye başladı tabii. Vay canına, oluyormuş, dedim. Sonra yaptığım işlerden birini fizik bölümü duydu. Aslında kimyacılara biraz hor bakarlar, fizik bölümünde de çok meşhur adamlar var. "Transistör"ü (geçirgeçi) keşfedenler, ünlü katı hal fizikçisi Kittel falan. Yayınladığımız bir şeyi mi gördüler, yahut duydular mı ne olduysa, beni fizik seminerine davet ettiler. Civciv! Kalabalık bir oda. Fizikte, kimyada bütün kodaman profesörler... Semineri verdik. Derken baktık ki, bunları irticalen anlatıyoruz. Galiba bu hitabet işini beceriyoruz, dedim. Nasıl oluyor derken, aklıma o el falıma bakan adamın lafları geldi. Tabii sonradan ve de şimdi, işimiz gücümüz her tarafta nutuk atmak...

— *Hatipliğiniz meşhur. O konuya sonra devam edelim. Fizikçileri de şaşırttınız. Bu arada araştırmanız devam ediyor.*

— O ara, tamamıyla ayrı anorganik kimyadaki grupta bir arkadaşım oldu; Bob Berg. Sık sık evinde birkaç arkadaş yemek yerdik. O da bambaşka bir konuyla uğraşıyor, şunu yapıyoruz, bunu alıyoruz, şu çıkıyor, bu çıkıyor, ama şunu anlayamıyoruz diye bana da anlatıyor. Yine nicem mekaniği kullanılıyor, ama kimyanın tamamıyla ayrı bir sahası. Bunların arasında ben oturdum, anlaşılamayan tayf işini nicem mekaniği ve değişik bir yöntemle çözdüm. Deneylerle karşılaştırdık, Bob'la birlikte. Hocası, Prof. Leo Brewer'dan izin aldık, ikimiz beraber bir makale neşrettik, ciddi bir dergide ("Journal of Chemical Physics"), Oktay Sinanoğlu ve Robert Berg diye. ("Bob", nasıl oluyorsa, "Robert"in kısaltılmışı. Bu abuk sabuk dil, İngilizceye akıl ermez.)

— *Her bölümü şaşırtıyorsunuz, insanların kafası karışmıştır. Kendi tezinizin yanında bir sürü buluş...*

— O ara Hintli, gökfizik (astrofizik) bölümünde genççe bir doçent profesörle ahbap oldum. Daha doğrusu o gelmiş, bizim Pitzer'e bir şeyler sormuş. O da, "ben bilmiyorum ama Oktay anlar" demiş, adamı bana gönderdi. Güneşte, yıldızlarda hidrojen gazının özellikleriyle ilgili birtakım sorunları varmış. Gökfizikte de temelini bilemiyorlar. Geldi, anlattı, oturdum onun üzerine de bir teori yaptım. Bilgisayarda yaptığım işin devamı oldu. Bunlar tezle ilgili değil... Kaynakları verdi, anlattı. Başka bir saha tabii. Güneşte, yıldızlarda ne oluyor? O hidrojen teorisini yapıp oraya uyguladım. Oktay Sinanoğlu ve M.S. Vardya diye yazdım. Gökfizik dergisine, "Journal of Astrophysics"e gönderdik. Şimdi bunlar bir senede falan oluyor.

— *Henüz 23 yaşındasınız. Ve ününüz katlanarak artıyor... Teklifler yağmıyor mu?*

— Tezde üç konu. Tezin dışında ayrıca böyle iki-üç konu. Derken düşünmeye başladım: Eyvah! Ne yapacağız? Tabii Pitzer dekan olduğu için, araştırma laboratuvarları, belli başlı üniversitelerle temas halinde. "Bende böyle biri var" demiş. Beni oraya buraya davet etmeye başladılar. Mesela "Bell Laboratories" vardır: Transistörün (geçirgeçin), daha bir sürü şeyin icat edildiği çok büyük telefon şirketi ATT'nin araştırma laboratuvarı. Elektronikte, çeşitli sahalarda birçok yenilik buradan çıkmıştır. Bana telefon ediyorlar; ben Kaliforniya'dayım, onlar Nev York'ta. Bana birinci mevki uçak bileti gönderdiler, "Gel buraya, bizim fizikçilere seminer ver" diye...

— *Gittiniz mi?*

— Daha talebeyim. Gittim. Jet yolcu uçakları ilk olarak çıkmış, yeni sefere başlamıştı. Boeing 707 miydi, hatırlamıyorum, Kaliforniya ile Nev York arasındaki jet seferleri yeni. Pırpır dört motorlu uçakla Amerika'ya gelmişim,

bu bir hızlandı, pistte şşşşşş diye bir ses çıkarıyor, motor sesi falan yok. Neyse Nev York'a geldik. Beni Manhattan'ın en lüks oteline yerleştirdiler, Plaza Oteli mi ne, bir suit.

— *Şaşırdınız mı?*

— Civciviz daha. Elimde hâlâ İtalya'dan kalma siyah bavulum. Suitin duvarları ipek kaplı. Bir hafta bana laboratuvarlarını gezdirdiler, başkanı ile tanıştırdılar, bir sürü iltifat, seminerler. Biz anlatıyoruz, onlar anlatıyor. Sonradan onların birkaçı Nobel aldı. Her akşam bana "Broadway"deki tiyatrolara bilet veriyorlar, gidiyorum...

— *Siz, rüya mı bu, ne oluyor mu diyorsunuz? Hisleriniz ne?*

— Hayır, ben bunları hiç ciddiye almıyorum, ben şöyle oldum, böyle oldum, demiyorum, aklım fikrim araştırmalarda, bilimde.

— *Niye ciddiye almıyorsunuz?*

— Bunlar gayet normal geliyor, başka ne olacak ki, gibilerden... Yani hiç öyle, vay canına neler yapmışım, gibi bir hissim katiyen yok. Böyle bir sürü yerlerden çağırmaya başladılar. Tabii, hem merak ediyorlar, bir görelim diyorlar, bir de bize alırız diyorlar. Üniversitelerden teklifler geliyor. Daha talebeyken konuşma turuna çıktık. Neyse Pitzer'e dedim ki, benim doktora daha kaç yıl sürer? Ben zannediyorum ki, daha üç sene doktora yapacağız... Samimi olarak sordum. Dedi ki, "sen çoktan bitirdin". "Birkaç konu teze" dedi, "bir de ilaveten yaptıkların var. Bitirdin" dedi. "Bunları bir dosyaya koy, bir de önsöz yaz" dedi. Yahu olur mu ne yapıyorsun, daha dur, yeni geldik diyorum ben...

— *Bir, bir buçuk yıl olmuş daha...*

— Öyle bir şey. Bir buçuk kadardır. Neyse, ben çok ciddi dergilerde yayınlanmış bu üç makalenin fotokopisini çektim, konuları birbirine bağlayan iki sayfa önsöz yazdım.

Ciltlettim, verdim. Bir de sözlü imtihan gibi bir şey oldu. Olduk doktor... –bir taraftan herkes beni çağırıp duruyor, gel diye... ama, benim aklımda asıl yapmak istediğim iş var– Şimdi Pitzer'e dedim ki: "Biraz daha dursam bari, yeni geldik." Pitzer'in "Lawrence Radiation Atom Energy" laboratuvarlarıyla ilişkisi vardı, hani tepenin arkasında saklı yer. Bana oradan hemen bir araştırma işi çıkardı. Doktora üstü araştırmacı diye. Tabii bizim maaş hemen dört misli oldu. "İyi, madem istiyorsun, bir sene daha otur." dedi.

— *Oraya mı gittiniz?*

— Hayır, gene aynı yerdeyim de, resmen oradan maaş alıyorum. Ben, aklımda bir şey var, onun üzerinde çalışacağım, dedim. Normal olarak biri seni oraya alırsa, kendi araştırma fonundan sana kaynak sağlarsa, kendi hamaliye işlerini yaptırmak ister. Ama Pitzer çok olgun çıktı. Karışmamaya razı oldu. Ben de orada oturdum, o önemli derin mesele üzerine şakır şakır bir teori yapmaya başladım. Altı ayda filan ortaya çok geniş kapsamlı yeni bir teori çıktı. Yeni matematik yöntemler kullandım, o sahada hiç kullanılmayan şeyler çıkardım ortaya. Tabii ben, "çözdüm" havalarında değilim, şimdi öyle diyorum ama.... Yani bana desen ki o zaman, sen çözdün, yok ya işte bir şey yaptık, diyeceğim. Hakikaten öyle hissediyorum. Merak sarıp yapıyorum. Bir şey için yapmıyorum ha... Para kazanacağım diye yapmıyorum, meşhur olacağım diye yapmıyorum... Merak sarmışım, acaba ne çıkacak diye uğraşıyorum o kadar... Derviş gibi. Bu teoriyi yazdım. Şimdi artık, buna Pitzer'in adını koymayacağım. Dergide 15-20 sayfa tutacak bir makale. Bilimsel dergilerdeki makaleler üç-dört sayfayı geçmez. Bu da bayağı geniş bir iş oldu. Biz de çalakalem, yaz babam yaz... Bir sürü formül, bir sürü rakam... Gönderdim. Pitzer'e fazla anlatmadım bile, biraz bahsettim, gösterdim, bu benim işim, dedim. Açıkça da söyledim. Çünkü burada 20 senelik iş var. Bu basıldı. Önce uzun muzun dediler ama sonra bastılar.

— *Nerede basıldı bu?*

— "Journal of Chemical Physics". En belli başlı bela dergilerden biridir, kaç hakemden geçiyor, öyle fasarya bir yer değil. Tabii onun arkasından çorap söküğü gibi geliyor. Yaz babam yaz, yeni kısımları geliştiriyorum, daha derinleşiyor, güzelleşiyor, etkinleşiyor. Boyuna değişik değişik bir sürü makale yazıyorum. Fakat bu birincisini yazdıktan sonra baktım masanın üzerinde ufacık bir kitapçık duruyor. Pitzer'in sekreteri bırakmış. İngilizce olarak tabii, üstünde "Yazıdan Sisi Gidermenin Yöntemi" yazıyor. Allah! Allah! Açtım okudum. Kitabı bastıran Amerikan Hava Kuvvetleri. Kitapta diyor ki: "Harp sırasında baktık ki bütün yazışmalarda herkes bol bol konuşuyor, yazıyor, verim düşüyor, uzun uzun anlatılıyor, aynı içeriği çok özlü olarak vermek mümkün. Bunun bir yöntemi olması gerekir diye düşündük" diyor. "İngiliz dili uzmanlarına görev verdik, para verdik, araştırma yaptırdık. Ve böyle bir kitap çıktı ortaya, bunu bütün personelimize dağıttık." diyor.

— *Üstü kapalı Pitzer mi yollatmış size?*

— Çok kibar adam. Bana, al bak, bun göre yaz, artık bundan sonra böyle uzun uzun olmaz, demiyor. Sekreter kazayla oraya bırakmış gibi. Kendi hiçbir şey demedi. Şimdi ben tabii derhal böyle şeylerden kapıyorum. Bir baktım, her sayfasında çok yararlı öğütler. Mesela diyor ki: "Böyle çiçekli laflar kullanmak, lafı uzatmak hata" diyor, misal veriyor. Çaresi, tedavisi: Yazınla "kes kes" oynayacaksın, diyor. Mesela şunların üstünü çizince mana değişiyor mu diye bakacaksın diyor. Değişmiyorsa çiz üstünü gitsin. Böyle birtakım pratik şeyler. Şimdi bu açıdan, yazdığım basılmış olan uzun makaleye baktım. Dedim ki bu ne? İşi hemen kavradım... İkinci yazdığım makalede her kelimesi hedefe isabet etmiş kurşun gibi oldu. Boş yok. Tık tık tık. Böyle keskin. Tarz tamamen değişti.

O ara Oksford Üniversitesi'nden, meşhur bir profesör, Prof. Linnett Berkeley'i ziyarete gelmişti. Nicem mekani-

ğiyle uğraşıyor ve ufak bir kitap yazmış. Kitabını bana verdi, o da bu işlerden Oktay anlar diye duymuş, benimle konuşuyor. Beni yemeğe götürüyor. Kitabını okudum, baktım bu işin yarısını kavramamış. Yani ders kitabı da değil, araştırma seviyesinde yeni şeyler yazmış. Ama işin yarısı bu, matematiği zayıf, işin temelinde bir şeyler eksik. Biz tabii o muhterem zat'a öyle paldır küldür söylemedik. Ama ben onun doğrusunu biliyorum, yaptım. O ara, dedim ki: "Böyle bir şey yazdım". Yeni tarzda yazdığım makaleyi ona verdim. Okuyunca bir çarpıldı. Vay anasına dedi! Adam İngiliz Kraliyet Akademisi üyesi. "Royal Society of London"ın üyesi, bir dergi çıkarıyorlar; "Proceedings of Royal Society" diye. Ancak üye olanlar yayınlayabiliyor veya onların dediği kişilerin makaleleri yayınlanıyor. "Ben bunu 'Proceedings of Royal Society'e vereyim, onlar bassın" dedi. Biz de olur dedik. Pitzer'in haberi yok, gizlediğimden değil de sırası gelmedi, söylemedik. Neyse Prof. Linnett yazımı gönderdi, bastılar. Şimdi bu da en belli başlı bilimsel dergilerden, birkaç yüzyıldır çıkıyor. İtibarı olan bir şey, kraliyet filan.

— *Bir de Avrupa diye belki önemli.*

— Newton, bir ara başkanıymış, yani köklü bir şey. Neyse bu yayınlandı, bir kıyamet koptu. Her taraftan bizi gene çağırıyorlar. Arkadan, fizikçilerin belli başlı dergisi olan "Physical Review"da, peş peşe birkaç makale yayınladım. Öyle bir temelden çözülmüş ki genel mesele, dokunduğum yerden açılıyor. Avrupa'dan, Amerika'nın her tarafından "aman gel, şunları bize anlat" diyorlar. Biz hâlâ işin gırgırındayız! Yaa ne var ki, işte oturduk çözdük, diyorum. Asıl daha da önemli yerlerini yapamadım, sıra oraya gelemedi diye hayıflanıyorum. Sonra yeni işlere başlıyorum, tabii yayınlanıncaya kadar altı ay geçiyor. Yayınlanınca bir ilgi yağmuru başlıyor, ama, bendeniz de diyorum ki: O işi yaptıktan sonra işin başka taraflarına geçmiş bulunuyorum. Arkada bıraktığım işler için oraya buraya konuşma yapma-

ya çağrılmam garibime gidiyor, çünkü yenisiyle meşgulken, bana göre eskileri artık pek ilgimi çekmiyor. Araştırmaları yaparken en büyük mükâfatım, gecenin üçünde filan sorunu çözdüğüm zaman, veya işin püf noktasını anladığım zaman duyduğum haz. Uçuyorum... Okuldan eve gece üçte, yarım saat koşarak Dumlupınar Marşı söyleyerek gidiyorum. "Ey Dumlupınar, geldik sana, toprağına yüz sürmeye..." diye... Ondan sonra, biraz uyuyayım da sabah hemen devam edeyim deyip sabırsız, mecburen yatıyorum. Şimdi aradan altı ay geçmiş, ben çok daha ilginç şeylerle uğraşıyorum artık. İnsanlar altı ay öncekine heyecanlanıyorlar; ben de, "Bunlara ne oluyor?" diyorum, düşününce değil ama, hissen, herkesin yayını yeni gördüğünü, duyduğunu idrak etmeden. Böyle bir hengâmedir gidiyor işte...

— *Sizi nerelerden çağırıyorlar mesela?*

— Amerika'nın birçok belli başlı üniversitesi, Avrupa'dan keza. John Hopkins, Amerika'da tıpta en meşhur üniversitesidir. Oradan tut, Batı kıyısında Seattle'daki Vaşington Üniversitesi –kimyada çok iyi o zaman–, Kaliforniya, birçok yer; Florida Üniversitesi (Gainesville'de) – yeni bir nicem teorisi enstitüsü kurulacakmış, oraya ikinci başkanlık öneriyorlar; kurucu başkan İsveç'ten yeni gelen Prof. Per-Olov Löwdin olacak.

— *Siz hiçbiriyle ciddi olarak ilgilenmediniz mi?*

— Hayır, bir hafta ziyaret ediyorum, konuşmalar yapıyoruz. Bir sürü iltifat. Sonra, yok, burası olmaz bana, diyorum içimden. Teşekkür ederiz, deyip dönüyorum. O ara Yale Üniversitesi'nden teklif geldi. O yıllarda Amerikan evrenkentlerinin (üniversitelerinin) hemen hemen hiçbir bölümünde başlı başına teorik kimya, kuramsal kimya diye ayrı bir alt ana bilim dalı yok. Fiziko kimya var, organik var, inorganik var. Kuramsal kimya diye ayrıca yok. Bir tek Yale'de, bölüm adı böyle olmasa da, bu işin babası gibi olan iki üç adam var.

— *Kim onlar?*

— Biri, Norveçli Lars Onsager. O zaman ben 24-25, o belki 60'a yakın. Kitaplardan biliyorum, dâhi bir adam. Adam mesela tutmuş bir şey çözmüş, yeni bir saha açılmış. Hamaliye işlerle hiç uğraşmayan, cins bir adam. Ben kendisini şahsen henüz görmemiştim o sıra ama, okuduklarımdan, "vay canına, büyük adam", diyorum. Yale'de bir ekol var. Başka üniversitelerde de böyle biraz bu işlerle uğraşanlar var ama ayrıca bir ekol, bölüm yok. Tam o sıralarda Sputnik atıldı. Sputnik atılınca Amerika'yı bir telaş aldı: "Vay canına! Ruslar bilimde bizi geçiyor" diye. Denk geldi. Birdenbire Amerika'da hükümet, üniversitelere temel fen bilimleri için para yağdırmaya başladı. Ruslarda bilgisayar bile yok, ama, üstün matematik bilgileriyle hesaplarını yaparak uydu gönderiyorlar. Amerika da, "Eyvah, geri kaldık, bu işleri geliştirmemiz lazım" diyerek matematiksel fizik ve kimyaya, devlet siyaseti olarak, ağırlık vermeğe başlıyorlar. Tam o sırada ben doktoramı bitirmişim, ve Yale'den bizi çağırmışlar.

Orada, o ekolden bir başka büyük adam varmış; John (Jack) G. Kirkwood diye. O sene mi ne, vefat etmiş; bölümün başkanıymış. O da ünlü bir adam; ben de Kirkwood takımının bütün çalışmalarını incelemiştim öğrenciyken, ayrı bir konu olarak. Kirkwood, 1950'lerde, sıvılar teorisinde önderdi. Sıvılar kuramı, sıvıların yapısı zor bir iştir. Büyük bir ekol kurmuş, bu işin babası, birçok doktoralı adam yetiştirmiş. Ben de, merak sarıp bütün öbür işler arasında o konuyu da incelemiştim. Hatta o konuda bir ufak çalışma da yapmış, bir de seminer vermiştim. O sahayı da seviyorum yani. (*Sıvılar kuramı, sonraki yıllarda, moleküler biyoloji araştırmalarımda, çok işime yaradı.*)

YALE'DE BİR HARİKA TÜRK

Bu işlere hiç aldırdığım yok,
profesör olayım diye de uğraşmadım,
kendi kendine oldu. Yale'de kimyanın
kemerli, kocaman binasının önünde bronz
bir heykel var; Silliman diye birinin heykeli.
1800'lerde taşyağı, yani petrol (neft yağı)
için kullanım alanları icat etmiş,
minerallerle uğraşan bir kimyacı.
Oldukça genç yaşta profesör yapmışlar.
Fakat o zaman doktora yokmuş,
doktorası yok. "Times" vb. bazı yayınlar
Silliman'ın heykeli önünde resmimi çektiler.

SCHOLARS

Precocious Prof

At 18, Oktay Sinanoglu was a budding short story writer in his native Turkey. But then he decided that Turks needed science more than fiction and switched to chemistry. Between 1956 and 1959, Sinanoglu managed to graduate from the University of California with a Phi Beta Kappa key, get an M.S. at M.I.T. and a Ph.D. at Berkeley, and become a nuclear notable for his "many-electron theory of atoms and molecules." Last week, 2½ years after joining the Yale faculty, where he teaches quantum chemistry to graduate students, Sinanoglu was named a full professor at the ripe young age of 28 years and three months.

Sinanoglu noses out by six weeks the 20th century Yale youth record held by Robert M. Hutchins, the boy wonder

NEW YORK HERALD TRIBUNE

YALE'S SINANOGLU & SILLIMAN
For not tarrying overlong.

— *İkisi de sizin ilginizi çekti. Kirkwood vefat etmiş olsa da havası herhalde devam ediyordu. Yale'e mi gitmeye karar verdiniz?*

— Şimdi ikisi, birbirinden çok farklı türden insanlarmış. Arada bir-iki tane ortak yayın da yapmışlar ama, Onsager hep kendi başına çalışan münzevi bir adam. Ama Kirkwood yılda yirmi yayın yapıyor, her tarafta eski öğrencileri var, nüfuz sahibi olmuş, bir de bölüm başkanı; devamlı büyük araştırma takımlarıyla çalışmış. Onsager onun tam tersi. Gerçek dâhi. Tebessüm ede ede bir araştırma yapıyor; bir sayfalık bir şey neşrediyor, koca bir saha açılıyor. Talebe de yok. Kırk yılda bir tane. Herkes onunla konuşmaya korkuyor. Aslında çocuk gibi adam, sarışın, tam Norveçli. Tabii sonradan tanıdım kendisini. Kirkwood daha dünyevi bir adammış. Makama, sahasındakilere hâkim, idareci. Yaptıkları işler iyi ama, Onsager'de başka bir şey var. O ara Kirkwood kanserden vefat etmiş. Yale de kuramsal kimyada bu zevat yüzünden en belli başlı yer. "Kirkwood'u yitirdik; ne yapacağız? Bu havamızı nasıl devam ettireceğiz?" telaşına girmişler.

— *Ve sizi çağırdılar!*

— Beni davet ettiler; önce bir haftalığına gittim. New Haven, 1600'lerde kurulmuş bir kasaba, Nev York'tan iki

saat mesafede. Amerikan anayasasının yazıldığı, tarihi bir yer; İngiliz kolonisi olduğu dönemden kalma tarihi binalar var. Kimya binası da Karatay Medresesi'ne benziyor; kemerler, kubbeler, içi loş, taş işçiliği, oymalar... Ama yeni bir binaymış, sonradan öğrendim. Meğer 1929'da yapılmış.

— *Amerikalılar zaten eski yaşamları, binaları iyi taklit edip canlandırıyorlar.*

— Birkaç sene sonra öğrendim ki, ünlü İngiliz Oksford Üniversitesi'nin birçok binaları 1200'lerde bizim Selçuk eski medreseleri taklit edilerek yapılmış. İngiltere'de Oksford neyse Amerika'da da Yale o. Yale, Amerika İngiliz kolonisiyken, 1640'da kurulmuş ve Oksford'u örnek almışlar. Yani Yale, İngiliz kültürünün devam ettiği bir üniversite. Zaten üst tabaka eski Anglosaksonların okuduğu yer... Amerika'nın öbür üniversiteleri, kocaman boş bir arazinin içinde bir sürü binalardan ibarettir; zevksiz, kültürsüz, etrafta bir şehir hayatının olmadığı... Yale kasabayla iç içe. Sokaklar üniversitenin içinden geçiyor, tarihi bir hava. Tabii bir de Onsager orada... Adamın mavi gözleri parlıyor, zekâ fışkırıyor. Çocuk gibi, her şeye meraklı. Tanıştık ve hemen kaynaştık. Hatta sonradan bayağı kafadar olduk. Arada en az 30 yaş var ama, o benim küçük kardeşim gibi oldu.

— *Herkes ondan korkarken siz arkadaş oldunuz.*

— Kardeş gibi olduk. Kimse onunla konuşmaya cesaret edemiyor, sertliğinden değil de dediğini anlayamayız, rezil oluruz gibilerden.

— *Nasıl tanıştınız? İlk karşılaşma nasıl oldu?*

— Gece trenden indim, istasyonda beni Yardımcı Doçent Al Tulinski karşıladı, bir otele yerleştirdi. Tatar asıllıydı galiba, Rusya'dan göçmen bir aileden. İstasyonun orada ufak bir lokantada yemek yedik. Gece yattım, ertesi gün beni alıp sırayla kodamanlara tanıştırdılar. Vay canına, Onsager! diyorum. Ben Yale'e hemen ısındım; tarihi ve kültürlü

bir havası var, fasarya Amerikan üniversiteleri gibi sonradan bitme değil.

— *Tanışmalar olduktan sonra onlardan teklif geldi herhalde?*

— Tabii. İşte o hafta bir iki seminer verdik. Şimdi, öbür hocalar, "Ne diyorsun?" diye bana soruyor. Onsager de diyor ki: "Elli senedir çözülemeyen işi çözmüş, vay canına." O öyle deyince öbürleri ne desin? Neyse, bana, yardımcı profesör olarak işe başla, dediler.

— *Pitzer, bu kararınıza ne dedi?*

— Seattle'daki Vaşington Üniversitesi, Florida'da Gainsville'de yeni Nicem (kuvantum) Kimyası Merkezi kuruluyor, onlardan da maaşı daha yüksek teklifler geliyor. Pitzer bana dedi ki: "Yale'e gitme, öbürlerinden birine git." Olur mu? Yale en meşhur yer. "Orası" dedi, "uzun vadede olmaz." Tabii Pitzer, şöyle yap, böyle yap diyen bir adam değil, ima eder. Orada bir şeylerden tedirgin, "Öbürlerine git, daha dinamiktir, yenidir" demek istiyor. Ama ben biraz da Onsager sebebiyle, biraz tarihi ve kültürel zenginliği açısından Yale'i seçtim; Pitzer'i dinlemedim. Çok uzun yıllar sonra, bazen, onun belki de haklı olduğunu düşünmüşümdür. Ama belki 20 sene sonra. Tabii 20 sene orada durmam da gerekmiyordu, durdum. O ara daha birçok yerlere gidebilirdim de gitmedim. Aslında epey de faydası oldu bana. Mesela Yale'de bana hiç karışmadılar. Şunu yap, oraya git, buraya gitme demedi kimse. Başıma buyruk.

— *Peki siz doktor olmuştunuz. Nasıl yardımcı profesör olarak işe başlıyorsun dediler? Doktorluktan doçentliğe geçilmiyor mu?*

— Şimdi orada sistem farklı. Doktoradan sonra belki doktora üstü araştırmacı olabilir. Ondan sonra akademik unvanlar geliyor: Yardımcı profesör, sonra ek profesör (İng.: "associate professor", sonra da tüm profesör (İng.:

"full professor"). "Asistan profesör" diye başlıyorsun ve birdenbire hatırı sayılır bir maaş alıyorsun. Ama o sırada belki beş yerden böyle teklifler var. Bazısının maaşı da Yale'den fazla. Ben burayı sevdim, derin bir kültür hayatı var. Mesela tarihte, edebiyatta, çeşitli dillerde, resim, sanat, mimaride de önde gelen bir üniversite... Ve bunlar iç içe. Bir de Yale, Avrupa'ya yakın, Kaliforniya olsa iki misli uzaklıkta. Hep ilk fırsatta Türkiye'ye gideyim diye düşünüyorum. Neyse, Yale'e karar kıldık. Tabii önce tekrar Kaliforniya'ya döndüm. Yeni akademik yıl önümüzdeki eylülde başlayacak. O zaman Yale'e gideceğim. O ara annem Rüveyde Hanım, Amerika'ya beni ziyarete geldi.

— *Tabii siz o sıralarda telefon görüşmesiyle haberleşemiyorsunuz da. Aradan en az dört yıl geçmiş.*

— Tabii, arada bir kart, mektup o kadar. Zaten müthiş yoğun bir tempodayım, zamanın nasıl geçtiğinin farkında değilim. Berkeley'e geldi, biraz kaldı. Hissi bakımdan biraz karışık bir dönem geçirdim.

— *Neden?*

— Çünkü o sıra evlenmiştim; ara bozuldu. Hanım'ın ailesi, annem, derken iş karıştı ve ben Yale'e gidecekmişim, şu bu, bunların tadını çıkaramıyorum, çok fenayım yani.

— *Anneniz biraz ortalığı mı karıştırmış oldu?*

— Yalnız annem değil, kızın anası, babası da, bir sürü şeyler. Çok üzülüyorum. Herkes bana "sen dünyanın tepesindesin, keyfini çıkar, kıymetini bil" diyor. Neyse eylüle doğru, o döküntü '55 Şevrole ile annemle birlikte yola çıktık.

— *Ama zaten 1960'a geliyoruz. Çok da döküntü olmaması lazım.*

— Neyse eski püskü bir araba ama Amerika'yı üç kere geçtim onunla. Biz birkaç bavulu koyduk arkaya, annemle tıngır mıngır gidiyoruz. Bu sefer, Viskonsin, vb., kuzeye doğ-

ru başka bir yoldan... Tabii her gün bir yerlerde dura dura 9-10 günde Nev Haven'e, Konektikut (Connecticut) eyaletine vasıl olduk.

RİTA AŞAĞI, RİTA YUKARI

— *Anneniz bayağı kaldı o zaman.*

— Bir yıl kaldı. Birkaç ay Berkeley'de, sonra da Nev Haven'de. Gerçi maaş filan artmış ama ben hâlâ talebe gibi siyah bavulumla dolaşıyorum. Tuğlalı, eski evlerden birinde bu sefer dairemsi bir mekân buldum; iki oda, bir eskipüskü mutfak. Döküntü bir yer. Annem malum çok iyi İtalyanca, Fransızca biliyor. Ama İngilizce bilmiyor. Şimdi kadın tek başına kalıyor, ben gece gündüz çalışırken annem sıkılır diye de üzülüyorum. Demeye kalmadı, daha geldiğimizin birinci ayı eve devamlı telefon geliyor, "Rita orada mı?" diye. Nev Haven'de, asrın başında, benim doğduğum İtalya, Bari'den gelmiş taş ustalarının torunları var; Yale'in o ilginç taş binalarını, oymaları, heykelleri onlar yapmışlar, sonra bir çoğu orada yerleşmiş; şimdi torunları, üçüncü nesil İtalyanlar var. İtalyan mahallesi var. Bizimki çıkmış, başlamış sağda solda İtalyanca konuşmaya... Derken, işte "Rüveyde" diyememişler, "Rita" demiş İtalyanlar. Vay Rita aşağı, Rita yukarı, her gün bir davette. Nev Haven yetmemiş, bir saat mesafedeki "Bridgeport" kasabasına da yetişmiş. Herkes Rita'nın peşinde.

— *Bayağı ahbap edinmiş. Siz şaşırdınız tabii.*

— Şaşırmak ne kelime. Derken, Nev Haven'in eski bir günlük gazetesi vardır, "New Haven Register" diye. Bir gün bir baktım, "New Haven Register"da bir sayfa annemle mülakat. Kocaman bir resmi, oturmuş, "İşte Türk hanım gazeteci, Amerikan kadınlarının hayatını inceliyor" diye bir havadis... Hadi onlarla İtalyanca konuşuyor, anladık, ama bir dışarı çıkıyoruz, bir bakıyorum milletle çatır patır İngi-

lizce konuşuyor. Ne zaman öğrendi, haberim yok. Kulaktan kapmış. Allah rahmet eylesin, öyle ilginç bir insandı.

— *Çok hoş bir insanmış.*

— Öyleydi. Bir derdi bendim ancak... Hâlâ çocuk yerine koyuyor. Biz de, dur ya diyoruz, hır çıkıyor. Onun dışında, orada böyle acayip hava yarattı. Hiç ama hiç sıkılmadı. Sonra bir iki kere Nev York'a götürdüm. Manhattan'ı gezdik. Bir ara ortadan kayboldu. Manhattan'da tabii sokakları yürüyerek dolaşıyoruz, döndüm baktım ki annem yok. Bütün civardaki sokakları dolaştım, yok, yok, yok. Eyvah dedim, ne yapacağım? Kayboldu. Birkaç saat geçti, yok. Karakola gittim, eşgalini tasvir ettim, hadi kayıp insan aranıyor. Gece oldu, karakolda bekliyorum, annem yok...

— *Sonunda nereden çıktı?*

— Artık ağlıyorum neredeyse. Gece oldu, trene bindim, bana komiser "sen dön, biz bulunca sana haber veririz" dedi... Ödüm patlıyor. Derken gece yarısı eve geldim. Eve geldim, kapıyı açtım ki, ne göreyim? Aa! Annem içeride oturuyor. "Neredeydin oğlum?" demez mi?

— *Kadıncağız bildiği tek adrese geri dönmüş kaybolunca...*

— Evet. Bana "ben döneyim artık" dedi birkaç ay sonra. Çünkü, Ankara'da da hayatı çok renkliydi; bütün siyasetçiler, komutanlar, Genelkurmay Başkanı'nın hanımı, Özal'ın hanımı, kim varsa o zaman hepsini tanıyordu. Özal, DPT'ye geldiği zaman tabii. Hepsinin hanımlarıyla ahbap. Müessese gibi bir kadın. Bir taraftan da gazetelere yazı yazıyor; bir sütunu var.

— *Hangi gazetelere yazıyordu?*

— Yukarıda bir yerde anlatmıştım o taraflarını. Devam edeyim: Gitmeden evvel bana "Bak oğlum, burası gençler

için bir ülke. İleride burası sana yaramaz" dedi, "Sen git, İsviçre'ye yerleş". Bak şimdi! Tabii İsviçre'de yaşamıştı, oraları çok iyi biliyordu.

— *İsviçre yaşlılar ülkesidir...*

— Tabii bana ne nasihat ettiyse, sonradan hak vermişimdir de, o zaman dinlemedik. Neyse nasihat edip gitti. Tabii ben orada pek mutlu değildim. Çalışıyordum, hafta sonları Nev York'a gidiyordum. Orada ahbaplar ediniyordum. Türk öğrenciler buluyordum. Aslında bir taraftan da bir sürü eğlenceyle meşguldüm de, ama Nev Haven'de hiç mutlu değildim. İç karartıcı bir yerdi o zaman, bir şey yoktu.

— *Ama okuldan memnunsunuz?*

— Tabii orası iyi; ayrıca zaten her tarafa davet ediyorlar, boyuna seyahatteyim. O üniversite, bu üniversite, konuşma yapıyorum. Nev Haven'de olduğum zaman da, çalışma kampı gibi bir durum. Geç vakitlere kadar kapanıyorum, bir hafta, iki hafta. Ondan sonra Amerika'nın öbür ucuna, oraya buraya dolanıp duruyoruz. İlk sene teoriyi geliştirdim: "Çok eksicikli atom ve moleküllerin temel nicem kuramı." Bunu iyice geliştirdim, yayınladım.

— *İstediğiniz noktaya geldi mi?*

— Geldi geliyor... O ara Sputnik'in de etkisiyle kuramsal kimya moda oldu. Avrupa'dan, Amerika'nın her tarafından bana mektuplar, davetler yağıyor. Öyle hani rasgele biraz başarılı oldum da iş buldum değil, olağanüstü bir durum var. Sonradan bakınca daha iyi idrak ediyorum, o zaman hiçbir şeyin farkında değildim. Yaptığım işe kaptırmışım kendimi. Şimdi Yale'e gider gitmez bir sürü doktora talebesi benimle çalışmak istedi.

— *Siz kimin yardımcı profesörü oldunuz?*

— Öyle değil o. Bağımsız; adı öyle, rütbe olarak. Başına buyruksun. Ama şöyle: Mesela yardımcı profesör üç se-

ne için atanıyor, belki bir üç sene daha atayabilirler. Ondan sonra ya terfi edip devamlı kalacaksın, yahut gideceksin. Ama çok iyi bir üniversitede isen başka bir üniversite alıyor seni, bu bir geçiş dönemi. Kendi araştırmanı yapıyorsun, kendi dersini veriyorsun, kendi doktora talebelerin var, kimsenin bir şeyi değilsin. Sistem öyle orada.

— *Gençsiniz ama bir sürü doktora öğrenciniz mi oldu?*

— Hemen doktora öğrencileri benimle doktora yapmak istedi. Amerika'nın TÜBİTAK'ı gibi olan "Ulusal Bilim Vakfı" diye devletin bir kuruluşu vardır, hükümet, o kanaldan araştırmalara fon verir ve yönetir aslında; adı vakıftır, ama devlet kurumudur. Oradan araştırma fonu, projeler almak için milletin göbeği çatlar. Bana telefon ettiler. İşte şöyle bir sayfa bir şey yaz da, sana şu kadar para verelim araştırmaların için, diye. Konuyu da sen belirliyorsun! Peki, sağol diyorum, bir sürü de para geliyor. Bir de gene bir Alfred Sloan'ın ödülü var. Üç sene için her masrafını ödüyor, her türlü parayı veriyor. Bir de bunu kazandık, onu verdiler. Amerika'da birkaç kişiye veriliyor. Şimdi bir yığın param var; araştırma fonu; şahsımdan bahsetmiyorum. Bölüm başkanı bunu kazandığım zaman dedi ki –Sloan ödülünde hiç sınırlama yok– "ya işte Mersedes alma da..." Şaka yapıyor; ne yaparsan yap. Birçok da doktora öğrencisi geliyor. Onların asistanlıklarını üniversite ödüyor. Çok kısa sürede benim bayağı kocaman bir grubum oldu. Her birine ayrı bir konuda doktora yaptırıyorum ve ilk öğrencilerim benden yaşlı. (Şimdi onlar birçok yerde meşhur profesör konumundalar.)

— *Sizinse "tüm ('full') profesör" olmadan önceki yılınız değil mi, anladığım kadarıyla?*

— Profesörün üç kademesi var: Bunların üçü de aslında profesör ve üçü de tam bağımsız çalışıyor. Yani biri birinin yardımcısı filan değil. Orada ciddi üniversitelerde araştırma bir profesörün zamanının yüzde 80'ini, yüzde 90'ını alır.

Her dönemde bir tane, haftada üç saatlik ders verilir, o kadar. Araştırma ağırlıklıdır işi. Bir profesörün sabahtan akşama kadar ders vermesi görülmüş şey değil. İki senelik okullarda bu vardır, bunlar ön lisans gibi, lisenin uzantısı yerlerdir; bunlara zaten orada kimse üniversite demez.

— *Buradakinin tersi yani.*

— Şimdi tabii bizde biraz böyleydi de, YÖK kurulunca durum bozuldu. 1970'lerde bayağı bir araştırma vardı üniversitelerde. Hatta o zaman ben biraz işkillenmiştim. Yani bu şimdi dışarıda birilerinin hoşuna gitmez, tedbirini alırlar diye düşünmüştüm. Ve nitekim ihtilali yaptırdıkları zaman hemen YÖK'ü kurdurup işi bitirdiler. ODTÜ gibi yerlerden en iyi hocalar başka ülkelere gitmek zorunda kaldı. Kimisini de üniversitelerden attılar. Kimine faşist dediler, kimine komünist. Ama mesela faşist dediklerinden de, komünist dediklerinden de tanıdıklarım vardı. Ciddi, bayağı araştırma yapan, bir şeyler yaratan insanlardı. Aslında tek suçları o; hele bir de ulusal düşünceleri, Türkçe bilim dili gibi merakları vardıysa...

— *Peki dışarıda asistanlar mı ders veriyor?*

— Asistanlar katiyen ders vermez, profesörler verir. Asistanların ders vermesi yasaktır. Mesela hastalandın, veya böyle sık sık seyahatlere gidip bilimsel konuşmalar yapıyorsun, ki bir bilimci için o faaliyetler çok önemlidir. Öyle bir şey yapacağın zaman başka bir profesörü ikna ediyorsun. "Lütfen dersi sen veriver, böyle bir durumun olursa seninkini de ben vereceğim" diyorsun. Asistana yıkarsan başın derde girer.

— *Yani ağırlık araştırmada ve profesörler birkaç saat ders veriyor.*

— Evet. Dönem başına bir ders, yani yılda her hoca iki ders verir. Her biri de haftada üç saat. Büyük ağırlık araştırmadadır. Araştırma olmadan üniversite olmaz. Bunun

birçok nedeni var: Eğitim açısından önemli, çünkü üniversite seviyesinde ve lisans üstü seviyede bir kere öğrenci bir şeyi yaparak ve hocasının kılavuzluğunda öğrenir. Bu da bizden, 700-800 yıl önce Avrupa'ya geçen sistem: Usta-çırak usulü gibi. Yaparak öğrenme en iyi öğrenmedir. Yoksa birisi anlatsın, sen orada masal gibi dinle, kafa salla; olmaz. Kendisi de bir şey yapacak, etkileşim olacak; öğrenci sorunlarla karşılaşacak, kafası karışacak ki bir şey yaratsın. Bizde eğitim şimdilerde, hani kafa boş bir kutu, açıyorsun ve içine bir şeyler tıkıyorsun gibi görülüyor. Birtakım ezber laflar. Zaten onun için bizim üniversitelerde öğrencilerin soru sorması neredeyse yasaktır. Sorarsa hoca kızar. Böyle şey olur mu? İkincisi, araştırma, yani bilim, böyle kutuda duran bir bilgi değildir; bu organik bir şey. Devamlı tazeleniyor, yaratılıyor, değişiyor. Araştırma yapan, bir şeylerin peşine düşen, araştıran insanda bilimin heyecanı olur. Ve en önemli şey öğrenciye bu heyecanı aşılamaktır; heyecan bulaşıcıdır. Bu olmazsa, hoca bir müddet sonra bir gramofon plağı haline gelir. (Yahut artık CD demeli.) Bir şeyleri tekrarlayıp duruyorsun her yıl. Böyle eğitim olmaz.

— *Nitekim öyle zaten bizde.*

— Öyle. Ne yarattın? Ekol mü kurdun? Yeni bir ufuk mu açtın? Araştırmanın gelişmiş olduğu ülkelerde, birisi profesör olacağı zaman, –ki zaten belli bir konuda araştırma yapmaktadır– o sahadaki, dünyadaki belli başlı bütün insanlara mektup yazılır. "Bizim falancanın çalışmaları hakkında ne düşünüyorsun?" denir.

— *Amerika'ya geri dönersek, siz o arada, fonlar, araştırmalar sürerken istediğiniz hedef için çalışıyor muydunuz?*

— Elbette. Araştırma yönlerimi, hedeflerimi tayin etmiştim, gece gündüz yükleniyorum o konuya. Ve yüklenirken de profesörlüğe terfi edeceğim, maaşım artacak, yok meşhur olacağım, katiyen böyle bir düşüncem yok. Zaten

böyle bir düşüncen olursa bir şey yaratamazsın. Bu, Hindu felsefesinin temel kitaplarından Bhagavad Gita'da, –ki Ecevit de bunu pek severmiş, ben de vaktiyle okumuştum– der ki, oradaki bir cümle kafamda yer etmişti: "*Bir iş yaparken, kendini yaptığın işin meyvelerinden soyutla*". Kendini o işin içinde kaybedeceksin. Ummana dalacaksın. Onunla bir olacaksın; gece, gündüz bunu teneffüs edeceksin ve o zaman dünyadan haberin olmuyor. O zaman bir şey yaratabilirsin.

— *Sizin ailenizde de yaratıcı insanlar var; babanız kaç kitap yazmış, anneniz gazeteci, her gün yazı yazıyor. Çocukluğunuzda çevreniz okur yazar insanlarla doluymuş. Bunun muhakkak etkisi olmuştur.*

— Evet, o çevrelerde çok bulundum. Yale Üniversitesi de buna çok uygundu, çünkü hakikaten sanat, kültür meselelerinde, toplumsal bilimlerde en iyi yerdi. Amerika'da başka üniversitelerde olmayan özel, değişik bir sistemi var. İngiltere'de Oksford'da, Kembriç (Cambridge)'te var. Bir de bu Yale'de. Yale'nin 15 kadar "koleji" var. Bizde "kolej", lisenin yabancı gibisi demek, orada ise, "college", üniversitenin bir kısmı demek oluyor. Yale'nin 15 tane "college"inin ayrı ayrı binaları ve tarihi adları var. Mesela "Trumbull College". Trumbull, George Washington'un portresini yapmış olan ressam. Fakat aynı zamanda, Amerika henüz koloniyken buranın kalburüstü insanlarından. Nev Haven'de oturmuş, hem o "college"in, hem de bir sokağın adı "Trumbull". Bu kolejlere Yale öğrencileri alınıyor. Bu kolejlerin "Fellow"ları oluyor. İlk sene beni "Trumbull College"a "fellow" yaptılar. Hâlâ da öyleyim.

— *"Fellow" ne demek oluyor?*

— Herhalde "asli üye" gibi tercüme edebiliriz. "Fellow" nasıl seçiliyor? Mesela her daldan bir-iki kişi var. Benim oraya girmemin sebebi de bölümümüzdeki kodamanlardan Onsager. Bir de onunla zaman zaman beraber çalışmış, çok kültürlü meşhur bir adam daha vardı: Raymond

Fuoss diye. İkisi de Trumbull'un üyesiydi. Beni oraya aday gösterdiler, ve seçildik. Böylece kimya bölümünden üç kişi olduk. Ama üçümüz de zaten standart kimyacı değildik; fizik-matematik-kimya arasıydık. Bizden başka mesela tarihten, İngiliz Edebiyatı'ndan profesörler var, o var, bu var. Amerika'nın ve dünyanın, sahasında en meşhur adamları. Haftada bir toplanıyoruz; perşembe akşamı beşte gidiyoruz, özel bir odamız var. Ahşap kaplamalı, tarihi bir mekân; George Washington'ın el yazısıyla Trumbull'a yazdığı mektup duvarda asılı. 6'ya kadar ayakta sohbet ediyoruz.. Ondan sonra aşağıya inip hep beraber yemek yiyoruz. Tekrar "fellow"lar odasına çıkıyoruz; her hafta bir program oluyor: Toplam 20-30 kişi gibi. En az 15 kişi gelir. O hafta biri, bir konuda, konuşma yapıyor; mesela adam Maya antropolojisinin (budunbilim) en meşhur hocası. Ertesi hafta başka biri, Şekspir'in zamanında özgeçmişini yazmış olan adamın hayatını anlatıyor. Herkes soru cevapla katılıyor, sohbet tarzı. Her hafta oraya gittiğinde muazzam bir tahsil görmüş oluyorsun. Birkaç kere biz de konuştuk. Kimyada, fizikte yeni teorilerle neler yapıyoruz, anlattım. Kural, herkesin anlayacağı dilde anlatmak. Bir kere Japonya'dan yeni geldiğimde Türk-Japon kültürünün ortak noktalarını, Türkçe-Japoncayı anlattım, grupta bir iki kişi de Çin-Japonya uzmanıydı; meşhur tarihçi veya dilbilimci. Bunlar bir şey diyor, cevap veriyoruz. Muazzam bir kültürel hava. Başka üniversitelerde bunu bulamazsın. Yale'in en sevdiğim tarafı buydu. Bazısı o toplantılara pek gelmez; at gözlüklerini takmış, bir şeyle uğraşır durur.

— *Bayağı yoğunsunuz. Hem öğrenciler, hem toplantılar, hem araştırmalar...*

— Bir taraftan gece üçlere kadar benim çok eksicikli atom molekül teorisini çıkartmışım, onu geliştiriyorum. Matematikler, denklemler çözüyorum. O zamanki büyük bilgisayarlara uygulanmalarını başlatıyorum. Fizik, kimya, matematik, kaptırmışım gidiyorum. Yayınlar hazırlıyorum.

Derken o ara geleli altı ay olmuş. Oksford Kraliyet Akademisi'nin yayın organında, ve belli başlı fizik-kimya dergilerinde birkaç makalem çıktı. Birdenbire yayıldı.

— *Yeni bir teklif mi geldi?*

— Harvard daha önce de beni almak istemişti. Ama orası biraz siyasi bir yerdir; birtakım klikler, çeteler var. Amerika ve hatta dünya çapında klikler. Hep kendi adamlarını ortaya çıkarmak istiyorlar; o hava pek hoşuma gitmemişti. Ama altı ay geçince, bu makaleler yayınlanınca yeniden "aman illa buraya gel" dediler. Neyse şeref payesi gibi bir adı olan bir unvan verdiler, davet ettiler. Yale ile de anlaştık. Hem Yale'de, hem Harvard'da olacağım. Haftada üç kere arabayla gidiyorum. Lojman gibi bir ev verdiler. Harvard'da da aslında fena bir hava yok ama, Yale'deki sükûnet daha hoşuma gidiyordu. Harvard'da bütün o meşhur profesörler, daha gençleri, eski adamlar, vb., hepsi bir amfiye doluyor, ben yeni kuramlarımı anlatıyorum; atomlar, moleküller...

WATSON, CRICK, LIPSCOMB

— *Harvard'da ders mi veriyorsunuz?*

— Ders değil de böyle bir şey; daha çok hocalara anlatıyoruz, kendi bulduklarımızı, yeni şeyleri anlatıyoruz.

— *Kimler geliyordu mesela, hatırladığınız var mı?*

— Mesela W. Lipscomb diye, sonradan Nobel alan, bir hoca vardı. Çok meşhur kitapları olan E.B. Wilson vardı; o Nobel almadı ama, oğlu fizikçi oldu. Oğlu Nobel aldı. Kistiakovski de gelmişti birkaç kere (ABD Cumhurbaşkanı'nın bilim danışmanı)...

— *Hep kimya alanında değil mi? Yoksa fizik, kimya, matematik alanında da insanlar var mıydı?*

— İşte fizik-kimya-matematik arası şeyler. Hatta biraz

biyokimya da. Bir de daha genç takım vardı; parlak gençler, yeni ortaya çıkacak yıldızlar. Tabii yaşı bize daha yakın olanlarla arkadaş olduk. Bir taraftan parti veriyorlar. Lionel Salem diye Fransa'dan biri vardı; Harvard'da bir-iki seneliğine bulunuyordu. Benim yaşımdaydı, aşağı yukarı benim sahadaydı. Konuşurken, Salem'le, öğrendim ki, meğerse babası, dedesi Selanikli imiş; 1910'larda, İttihat Terakki döneminde Selanik'te matematik profesörü. Herhalde Osmanlı Seferad Musevilerinden. Osmanlı İmparatorluğu batınca Fransa'ya gitmiş, orada tanınmış. Lionel de birkaç yıl sonra Paris, Sorbon (Sorbonne)'da profesör oldu.

— *Bir de partiler eklendi yaşamınıza.*

— Sosyal hayat bayağı renkli geçiyordu. Salem bir parti veriyor, bir başkası veriyor. Çağırıyorlar. Sanırım Salem'in verdiği bir partiydi, çok kalabalık maskeli balo gibi bir partiye herkes bir kıyafetle geldi. Ben de matador oldum. İçimde hep yatar matadorluk.

— *Kiraladınız mı, aldınız mı?*

— Valla bir şeyler uydurduk. Siyah kalemle matador bıyığı çizdik. Millet tıkış tıkış ayakta. Yıl 1961. Bir tanesi geldi, tavşan kıyafetine girmiş. Uzun kulakları var. Tanıştırdılar, biraz konuşup ahbap olduk.

— *Tavşan olan kimdi?*

— DNA'nın yapısını keşfeden Watson ve Crick vardır ya, işte o Watson! Crick de acayip bir şey giymişti, DNA'nın sarmal yapısını bulan insanlar bunlar. Nobel almışlardı. Gençtiler o zaman. Tabii benden büyüktüler ama gene de bayağı gençtiler. Sonradan da bir yerlerde rastladık, arada bir konuştuk.

— *Bir Nev Haven'de Yale, bir Harvard, Boston'un karşısındaki Kembriç (Cambridge)'te. İki aradasınız. Bu arada grubunuz ne alemde?*

— O arada bir sürü bilimsel işler çıkarıyorum, yayınlıyorum. İlk talebem Vincent McKoy'du. Güzel çalışmalar yaptık, bir taraftan da arkadaş olduk. Vincent, şimdi dünyaca meşhur; Kaliforniya'daki "Kaliforniya Teknoloji Enstitüsü"nde profesör. Amerika'nın en büyük roket, uzay araştırmalarının merkezi burası; birçok Nobel'li vardır orada da...

— *McKoy hangi alanda profesör?*

— İşte benim alanda, kimyasal fizik, matematiğin yoğun olduğu nicem kimyası ve fiziğinde. Eksiciklerin atom ve moleküllerle çarpışmaları olaylarını inceliyor. Çok efendi bir çocuktu; yıllarca ahbaplığa devam ettik; Polonya'daki, başka ülkelerdeki, uluslararası toplantılarda beraber olduk. İkinci talebem Neil Kestner idi. Daha değişik bir tipti, ama o da çok çalışkandı; birlikte güzel işler yaptık. Doktorasını aldıktan sonra Kestner, bir ara Stanford Üniversitesi'nde çalıştı. Sonra Luisiyana Devlet Üniversitesi'ne geçti; orada zamanla profesör, sonra bölüm başkanı, dekan oldu. Yani hepsi bir şeyler oldular. Sonra Şarlot (Charlotte) Hollister diye bir kız vardı. Kızcağız zekiydi ama çalışmasını yaparken bir yerlere takılır, zorlanırdı. Talebelerle haftada bir iki kere teke tek görüşüyoruz. Yol gösteriyoruz. Bu gelir, bir yerde takılmış, hemen ağlamaya başlar. Hay Allah, ben ne yapacağımı şaşırırım! Talebelerle de benim yaş aynı gibi bir şey. "Ağlama" diye önce bir teselli, ondan sonra biraz düzelir. Böyle insanların hâlet-i ruhiyesi türünden meseleler beni, bilimden fazla yorardı. Neyse o da iyi bir şeyler yaptı ve mezun oldu. Birkaç iyi yerde çalıştı. Derken bir gün, aradan epey sene geçmiş, önemli bir derginin kapağında Hollister'in resmi. Efendim, Amerika'da birkaç tane "en başarılı hanım" seçmişler, biri de o. Çünkü dünyanın en büyük ilaç firmalarından birinin bilgisayarla, yeni yöntemlerle, yeni ilaçlar bulma işlerini kurmuş ve o işin başı olmuş.

— *Hanımlar da başarılı oluyor...*

— Dünyanın her yerinde hanımlar bu işlere meraklı;

ben bunu aslında hiç yadırgamıyorum da, kadınların kendilerini ayrı bir sınıf gibi sayıp sırf kadınlar için birtakım dernekler, faaliyetler, "kadın dergisi", gibi şeyleri yadırgıyorum. Çünkü ben hiçbir zaman, bu kadınmış, bu erkekmiş, bu yapar, bu yapamaz demedim. Ne ilgisi var? Kişinin yeteneklerine bakmalı.

— *Siz öyle yapmadınız belki ama dünyada böyle bir ayrım ne yazık ki var.*

— Bende hiçbir zaman böyle bir his olmadı, herkesi aynı gördüğüm için.. Kadın-erkek diye ayrım yapmak, ırk ayrımı gibi bir şey. Dedim ya, her insanın içinde birtakım cevherler vardır, onlara bakmalı, kalıplara değil.

— *Kadınların ezildiğini, ikinci sınıfa atıldıklarını kabul ediyorsunuz umarım.*

— Türkiye'nin dışarıda bir görüntüsü yok da, orada bizim kadınları haremde gibi zannederler. Halbuki her meslekte eskiden berilerde Türkiye'de, avukat, hâkim, profesör, mühendis, doktor olan kadınların oranı Amerika'dakinden çok yüksektir. Üstelik kadınlara oy hakkı verilen ilk ülkelerden biri de Türkiye. Daha ABD'de 1970'lerin "kadın özgürlüğü" ("Women's Liberation", "Women's Lib") hareketi başlamazdan önce bir şey dikkatimi çekmişti benim. Orada, II. Dünya Harbi'nden sonra şehirlerin dışına kaçma olmuş, araba körüklenince; millet şehir dışında oturuyor. Bakıyordum oradaki hanımların hayatına: Etrafta komşuluk zaten çok az, arabasıyla alışverişe bilmem kaç kilometre öteye gidiyor. Bilmem kaç kilometre gidiyor, çocuğunun birini okula bırakıyor, ondan sonra bilmem kaç kilometre gidiyor, onu alıyor; evde oturuyor; o zamanlar çalışan kadınlar azdı. Ben o zaman dedim ki: "Yahu aslında bunlar Türkiye'deki hanımları köle zannediyor, ama aslında kendi hanımları, bunlar köle. Hayatları çekilecek gibi değil" diye hanımlara anlatıp duruyordum. Aradan bir-iki yıl geçti. Bir gün, bir de baktım ki, meşhur antropolog Margaret Mead

televizyonlarda, açık oturumlarda benim lafların aynısını söylüyor. Vietnam harbi sonrası Amerika'da ilk defa böyle hareketler, toplumun kendini sorgulaması başladı. Çok sıhhatli bir şeydi; Amerikalıları patateslikten kurtardı bu hareketler. "Women's Lib"i çıkaran kadını belki bilirsiniz; ben onu gördüm: Gloria Steinham. O zaman genççe, uzun boylu, güzelce bir hanım. Daha önce Vaşington'da çalışıyormuş. Benim o zamanki hanımım da Washington'da çalışmıştı ve arkadaşı olmuş. Dolayısıyla bu "Women's Lib" hareketi başlarken, ben biraz içinden, yanından neler olduğunu görüyorum. İlk eşim de içindeydi. Hanımlar arasında birtakım toplantılar olmaya başladı; hatta bir keresinde ben eve geldim, beni kovaladılar, "erkekler giremez" diye. Arkadaşlarımın hanımları da, 10-20 kişi haftada birkaç kere kendi kendilerine toplantı yapıyorlar, çoğu, ben yokken, bizim evde. Bu toplantılardan sonra hemen hepsi kocasından boşandı. Birbirlerini kışkırttılar. Arkadaşların birçoğu perişan oldu. Hah!

— *Evlilik yürümüyorsa, boşanmak daha hayırlı tabii.*

— Şimdi ben o sıralarda, düşünün daha 1970'ler filan, belki 60'ların sonu, hemen bir nazariye ürettim: "Bu hareket niye oluyor?" diye, Gloria Steinham'ın nerede çalışmış olduğunu da biraz bildiğim için. İçimden dedim ki, bunu başlatan kadınlar aslında kendi kendine başlatmamıştır. Gerçi bu bir faraziye ama bizim faraziyeler genellikle tutar. Yani, ispat et, dersen bazılarının ispatı zordur, bazıları ise belgeyle ispat edilir. Dedim ki o zaman: Amerika'da hanımlar işte çalışmıyor; harp zamanında çalışmışlar, kocaları askere gitmiş; harpten sonra pek öyle çalışan hanım yok. Bir taraftan da iktisat kızışıp duruyor. Washington'dan bir dümenle bu işi, el altından başlattılar galiba, dedim. Önce eşitlik, kadın hakları laflarıyla çıktılar; iyi de, erkeklere düşmanlık havalarına girdiler. Haklı oldukları taraf çoktur muhakkak. ABD'nin derin devleti açısından düşünülürse: Kadınları da iş hayatına sokarlarsa, birdenbire iş gücü iki

misline çıkacak. Dolayısıyla ücretler düşecek ve sanayi rahatlayacak. Nitekim öyle de oldu ve arkasından dediler ki: "Yaa, madem eşitsiniz, tamam, sizi de askere alalım!" Sonunda hanımlar Irak'a, çöllere, düpedüz savaşa bile gönderildiler. o zaman biraz mırıldanma başladı. Gerçi hani çeşitli dönemlerde kadın hareketleri olmuştur. Eskilerinin adı "feminist" hareketiydi. Dönem dönem, hatta 1800'lerin sonunda Amerika'da böyle bir hareket olmuş.

— *Sizin anneniz de yaşamına baktığımızda feminist bir kadın portresi çiziyor; daha o yıllarda gazeteci, çevirmen, yazar, iki çocuğuyla tek başına oturuyor, onlara bakıyor.*

— 1930'lardaki hareketin en önde gidenlerinden biri de bizim valideymiş. Mesela Ankara'da üstü açık spor arabayla, Avrupai giyimi, saçları uçuşarak pır pır araba süren belki ilk kadın annem. Onun için bu feminist hareketi bize yabancı değildi. İşte kılık değiştirip arada bir çıkıyor.

— *Sizin için şans bu. Başka türlü bir anneniz olsaydı başka türlü olabilirdiniz.*

— Tabii. Bugün hâlâ zaman zaman Amerika'da bu tür haberler çıkar. Kadınlar, en nihayet bazı yönetici seviyelerine de çıkabilmeye başladı. İşçi konumundaydılar eskiden. Ama bugün bile Amerika'da istatistiklere göre kadınların ortalama maaşları daima erkeklerden düşük.

— *Burada da öyle, yani dünya genelinde böyle. Dönelim size: Şimdi siz profesör olma yolunda ilerliyorsunuz. 1960'lardayız.*

— Talebeleri hemen biraz tartıp birer araştırma konusu veriyorum. Burada önemli bir şey var: Profesörlerin çoğu bir araştırma yapıyor, hatta bunun için sanayiden veya devletten destek alıyordur. Kendi menfaati de vardır. Öbürlerini de, yani talebelerini bir çarkın dişi olarak kullanmak ister; bir miktar bu tabiidir, yaparak öğreniyorlar ne de olsa. Ama bu bana ters geliyordu. Bilhassa benim sahamdan ötü-

rü. Evet, bazı deneysel işleri yapmak için bir sürü insan lazım; o aleti kullanacak eller lazım. Benim saha kafa işi; kuramsal, matematiksel fizik, kimya, bilimin edebiyatı gibi bir şey. Roman yazmak gibi bir şey. Şimdi bir şey yaratıyorsun, yeni bir sistem getiriyorsun, yeni bir açıdan bakıp o işleri çözüyorsun. Roman yazmaktan öte, genel olarak güzel sanatlara çok benziyor. Ben, mesela bir davette, ressam, heykeltıraş, müzisyen birileriyle konuşurken derdim ki: "Aslında ortak noktamız çok, bir yaratımla meşgulsün; biz de bir çeşit sanatçıyız. Yalnız bir heykeltıraş kille, mermerle yahut bronzla çalışır, yani kullandığı ortamın katılığı değişebilir. Bizimki de öyle bir şey. Ama benim kullandığım ortam, heykeltıraşın kullandığı en katı ortamdan daha zor daha katı. Neden? Çünkü matematiğin gayet keskin ve katı olan kurallarını iyice bileceksin, bu uzun çalışmalardan sonra bir gün bu elinde hamur haline gelecek, ancak ondan sonra onu yoğurup bir şey yaratacaksın."

— *Sizinki bir de daha somut, daha gerçek. Bir ressam kendi hayal dünyasını resmedebilir.*

— Gerçekle de bir bağlantısı olması lazım. Gerçi sanatta, edebiyatta da olmalı. Matematik, insan icadıdır. Allah, tamsayıları yaratmıştır, gerisini matematikle insan yaratmıştır. Ama her şeyi de tamsayıya indirgeyebilirsin. Matematik insan yapısı ama tabiata uyuyor. Şimdi bu ne demek? Çok garip bir şey. Nitekim zaman zaman birtakım filozoflar, bilginler bu konuda bir şeyler demişler. Mesela "Allah matematikçidir" diyen olmuş. Öyle bir şey ki, insan hakikaten tuhaf oluyor. Şimdi sen insan yapısı matematik yapıyorsun, türetiyorsun ve çıkardığın sonucu deneyle denediğin zaman tabiata uyuyor. Bu nasıl iş?

— *Ama tabiattan yola çıkarak yapıyorsunuz, etkileşim var.*

— Karşılıklı etkileşim var, tamam. Baştaki varsayımların doğaya uygun olması gerek ama, çoğu kez, bir müddet

ilerledikten sonra başlangıçtaki tabiatla olan o ilişkiler pek belli olmuyor. Yani bir matematiksel varsayımla başlıyorsun, sırf matematik gibi türetiyorsun. İçinde sadece belki birkaç katsayı var, ölçümden gelmesi gereken. Sonra, taa kaçıncı dereceden sonra, bir bakıyorsun tabiata tıpatıp uyuyor. Felsefi olarak garibime gidiyor, huşu duyuyorum karşısında. Son zamanlarda, hatta matematik seminerleri verirken (Yıldız Teknik Üniversitesi'nde) aklıma geldi. Pascal mı hatırlamıyorum, birileri zaman zaman "Bilimlerin şahı matematiktir" demiş. Matematiğin içinde de ayrı dallar var; bir tanesi de *sayılar kuramı*dır; ("number theory"). Tamsayıların kuramı. İlk bakışta kolay gibi görünse de bu matematiğin en çetin bir kısmıdır. Bunla da biraz uğraştım. Modern matematikte yeni çığırlar açmış adamların en önemlilerinden bir tanesi Kantor. Kümeleri çıkaran Kantor, demiş ki: "Evet, matematik bilimlerin şahıdır, ama matematiğin de şahı sayılar kuramıdır." İşte düşüncem şu: *Yaptığın matematiğin doğaya uymasının nedeni, ikisinin de temelinde tamsayılar yatıyor olması.*

— *Siz kimyaya yeni matematikler sokmuş birisisiniz. Matematik kimyanın olmazsa olmazlarından mı?*

— Tabii. Benim hayatım boyunca yapmak istediğim ve yapmakta olduğum şey şu: Çeşitli kuramlarda, kimyanın milyon çeşit molekülü, her birinin ayrı özellikleri, tepkimeleri var. Bir bilim dalının ilk safhasında bunlar sınıflandırılıyor, tarif ediliyor. Biliyorsunuz standart kimyada, şunun kokusu şöyledir, rengi böyledir, şu şunu yapar, patlar gibi bulguların sınıflandırılması safhası vardır. Böyle bin bir çeşit özellik ve davranışları olan bu moleküller arasında birtakım benzerlikler fark ediyorsun. Ondan sonra o Mendelyef cetveli çıkıyor. Derken biraz fizikten, biraz matematikten gelen kuramlarla niye bunların benzerliklerinin olduğunu anlamaya başlıyorsun. Yavaş yavaş bir sistem geliyor ve matematiksel yapı ortaya çıkmaya başlıyor. Bir sürü moleküller, bir sürü özellikler. Koskoca çelik bir binanın iskeleti

yapıldıktan sonra, aralara duvar örülür; onlar aslında binayı ayakta tutan değildir, başlangıçta bir yığın tuğla vardır. Bizim yaptığımız onun iskeletini kurmak. Yapısını ve orada bu tuğlaların nerelerde, niye olduğunu anlamak. Şimdi bunları yaparken temel fizik kanunlarından başlayarak ve gerekirse gereken matematiği icat ederek, o kanunlarından çıkacak sonuçları anahtarla açar gibi çözüp bir sürü şey çıkarıyoruz.

— *Bütün büyük bilim adamlarının hayatlarını okuduğumuzda, belgeseller izlediğimizde içgüdü ve sezginin çok önemli olduğunu görüyoruz. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?*

— İçgüdü, sezgi bu işlerde çok önemli. Tabii ki zembille inen bir sezgi değil bu. Çalışıyorsun, bir noktaya, kıvamına geldiğin zaman sezgin gelişiyor. Baktığın zaman işin ciğerini hemen görüveriyorsun. Ama ispat etmesi sonra on sene sürüyor. Allah'a şükür hep doğru çıktı bugüne kadar. Şimdi çok eskiden beri ana gayem kimyayı matematikselleştirmek. Çünkü iskeletini kurmak matematikle oluyor. Matematik eksikse sen icat edip o matematiği kullanacaksın. Bunları yaparken yavaş yavaş kimyanın çok değişik taraflarına, temel matematiksel birtakım kaidelere indirgemeye başladım. Bir sürü teorem ispat ediyorsun ve sonunda birkaç tane basit kuralla birçok kimyasal özelliği kâğıt üzerinde bulabiliyorsun. Matematikleştiriyorsun, bir de yüksek matematikçilerin kullandığı anlamda geometrikleştiriyorsun. Soyut olarak. Sonunda geliyor geliyor, bir de bakıyorum, tabiattaki bin bir olay, kimyasal, biyokimyasal, şu, bu, (her şey kimya), yeni kuramın içini deştikçe bakıyorum hep tamsayılara dayanıyor. Geçen sene birden dank etti. Çünkü matematiğin temelinde yatan da gene tamsayılar kuramı. Yani öbürleri hiç öyle görünmüyor ama, çok kurcalar ve derinine inersen sonunda tamsayılara geliyorsun. Kimyada da, matematikleştiriyorum, daha da matematikleştiriyorum, gidiyor, gidiyor;

birtakım tamsayılardan bütün bunların çıktığını görüyorum. O zaman matematikle yaptığın şeyin tabiata niye uyduğunu anladım. Çünkü tabiatta tamsayılar vardır. Kesirler, insanın icadıdır. Bunu da bir matematikçi söylemiş. Tabiatta kum tanesi olsun, ışıncıklar (fotonlar), eksicikler (elektronlar) olsun, her şey birtakım tamsayılar. Bir atom, iki, üç atom ama, bunların 10 üzeri 26'sını, 25'ini bir araya koyduğun zaman sürekli ortam bir sıvı oluyor. Orada tanecikleri tek tek fark etmiyorsun, tamsayıları göremiyorsun. Ama temelinde tamsayılar var. Dolayısıyla matematikten yaptığın şeylere doğru başlarsan tabiata uymasının sebebinin bu tamsayılarda olduğunu anlarsın. Aslında yukarıda dediğim daha karmaşık bir mesele. Formülsüz anlatması zor.

— *Kimya da, zaten yaşamı çözmeye çalışmak değil mi? Yani evreni, yaşamı çözmeye çalışıyorsunuz.*

— Her şey kimya. Gökbilim, gökfizik, biyoloji, her şey. Yıldızlar, göktaşları, hep kimyasal, yani hangi atomdan yüzde kaç var, kimya bunların anlaşılmasına yarıyor. Ben bu işi yaparken hiç böyle bir uygulamaların da olacağı aklıma gelmemişti. Başka bir şey yapıyorum. Bakıyorsun, birkaç sene sonra biri almış, çevre kimyasında kullanmış. Haliç'in sularının temizlenmesi gibi bir meselede kullanılacak yöntemlerde bizim kuram işe yarıyor. Öyle bir niyetle işi yapmamıştım. Bilimi, temelinden yapınca böyle her tarafa uygulanıyor. Kimini, ben akıl edersem kendim biraz uyguluyorum. Kimisini başlatıyorum, birkaç yıl sonra, önceden tanımadığım birileri bana iki yazı gönderiyor, telefon ediyorlar, bir bakıyoruz adam, hiç aklıma gelmeyen yerlere bizim teoriyi uygulamış, tabii namuslusu bizden aldığını söylemiş; bir de söylemeden, işin ana kaynağını belirtmeden kullananlar var. Kuram, her yana dal budak sarıyor. Sonunda ikisinin de tamsayılardan geldiğine bağladım ve çok sevindim. Bunlar yeni, yayın da yapmadık. Bunları nasıl yayınlayacaksın, ne diyeceğim ki, bir sürü şey yazman lazım.

— *Halen bu çalışmalarınıza devam ediyorsunuz, değil mi?*

— Elbette. Bu benim tutkum. Araştırma yaptırma konusuna dönersek: Dışarıda da, çoğu hocaların, doktora öğrencilerini kendi işleri için kullanmaları bana ters gelmişti. Ancak, deneycilerin bunu yapması gerektiğini de anlıyorum. O deneyler, büyük zahmetlerle elde edilen veriler olmasa, bizim, yani kuramcıların, kuramları ne işe yarar? Nasıl doğrulanabilir? (Veya çürütülebilir?) Birçokları, filanca maddeleri inceliyor, birtakım önemli ayrıntılarla uğraşıyor, deneyler yapıyor, bu da çok önemli bir şey. Kuramcı, işe daha geniş temelinden bakar, genellemeler yapmağa çalışır. Dolayısıyla çeşidi biraz değişik. Talebeleri kuramsal kimya, fizikte yetiştiriyoruz. Yaptığım işin ucundan bir hesap yap dersem öğrenciye, kendi başına bir kuram geliştirmeyi öğrenmez.

— *Siz ne yaptınız? Farklı bir hoca oldunuz belli ki.*

— Bir öğrenci geldiği zaman, önce genel bir konu veriyordum; şu konuya bak, içinden önemli meseleleri kendin bul diye. McKoy gibi çok iyileri bir müddet sonra geliyor; o sahayı incelemiş, oradan yeni birtakım sorunlar çıkarmış, üzerinde çalışmaya başlamış. Birçoğundan da bir iki ay ses çıkmıyor.

— *Sizin gibi kayağa gidip iki teoriyle de dönmüyorlar.*

— Ya da, bir hafta sonra geliyor; "Şunu nereden bulacağım? Ne yapacağım?" diyor. Eee oğlum, bunları söylersem o zaman ben doktora alırım, sen değil?.. Bir iki kez, "Kendin düşün, bul" diyoruz, ama bakıyorsun tekrar geliyor, gene bulamamış. Bu sefer konuyu daraltıp o zaman, "İşte şu kısma bak" diyoruz. Oradan da bir şey yapamazsa bu sefer, en son çare, "İşte şu formülün şu hesaplarını yap" diyoruz. Yani kaşıkla veriyorsun. Böylesi de var. Nadiren de kendi kendine yolunu bulanlar çıkıyor. Çok şükür, sonunda bizim doktora öğrencilerinin çoğu, bir şeyler yaratan bilim adamları oldular.

— *Siz daha henüz 25 yaşında filansınız değil mi o zaman?*

— 25,5 olmağa başladık. Önemli olan, bir şeyleri sorgulayabilmektir. Yani matematikte olsun, temel bilimlerde olsun, ve hatta hayattaki her etkinlikte, önemli, can alıcı soruları sorabiliyorsan, işin yarısını halletmişsin demektir. Ondan sonra da bol bol terleyeceksin. Edward Teller aklıma geldi: "Hidrojen bombasının babası", Macar asıllı bu fizikçi derdi ki: "*Bilim, yüzde 1 ilham, yüzde 99 terlemektir*". Şimdi zaten ilham gelinceye kadar çok çalışman lazım ki, konu elinde hamur haline gelsin, o konular beyninin bir parçası olsun. Sonra, neredeyse bir çeşit "Enel Hak" gibi bir seviyeye geldiğin zaman, farkında olmadan bir sürü ilham geliyor. Önünde yollar açılıyor, yaptıkça yapıyorsun. Yapınca kendine güvenin geliyor. Dolayısıyla bu sorgulama, yani doktoranın en büyük faydası, insanlarda kendine güveni geliştirmesi. Türkiye'nin en birinci sorunu tepeden tırnağa aşağılık duygusuyla kıvranmasıdır. En kötü hastalıktır bu, tedavisi de en zordur. Aşağılık duygusundan nasıl kurtulursun? "Biz tarihte şöyleydik, böyleydik", hamasi sözlerle olmaz. Bir şeyler yaptıkça, sorguladıkça, sonuca ulaştıkça atılır bu duygu.

— *Sizin Türkiye'de gördüğünüz farklı bir manzara tabii...*

— Doçentler var mesela; hakikaten değerli, meraklı gençler. Onlara bir seminer veriyordum. Ben anlatırken öyle notlardan gitmem, ezbere tahtaya yazmam. Karatahtada kafadan türetirim; bir taraftan türetir, bir taraftan anlatırım. Mümkün olursa dinleyicileri de işin içine katarım. "Ya bu ne çıkacak? Söyleyin, ne geliyor aklınıza?" gibi... Ben düşünüyorum, onlar da düşünüyor, amaç onların da katılmasını, etkileşimi sağlamak. Tahtada yeni bir şey geldi aklıma, türetiyorum; çıkarsa yayınlanması gerekecek bir şey ("Heisenberg Belirsizlik İlkesi"nin devamı gibi bir şeydi, nicem mekaniğinde). Şimdi bir doçent diyor ki "Bunu Batı'da yapmışlardır."

— *Tembellik...*

— Hayır. Daha ciddisi. Ben de diyorum ki: "Öyle düşünerek bir şey yaratılamaz; iş oradan sakat. O Batı'dakiler kim? Bizim ite kaka doktora yaptırdığımız gibi birileri. Çok önemli bir meseleyi fark etmemişler ya da çözememişler." Yani şimdi bu ne demek? Kendine güvensizlik. Hastalık burada.

— *Siz hiç üniversite yıllarında tutukluk ya da kendinize güvensizlik yaşamadınız mı? Belki bu bir gençlik yanılgısıdır. Yani her şey son derece olağan mı geçti?*

— Kaliforniya'da Berkeley'de ilk başladığımda, ilk meseleyle uğraşırken bana bir tutukluk geldi. Hani içimde endişe oluyor ve çalışamıyorsun. Kaçayım, oraya buraya gideyim istiyorum, bir huzursuzluk var; sonra kendimi analiz ettim. Çözümledim ve dedim ki korkuyorum. İlk defa ciddi olarak oturup sıfırdan bir şey yaratmaya çalışıyorsun. Bir sürü şeyler yapmışım çocukluktan beri, ama bu derece bir faaliyetle karşılaşmamışım. İçimde bir şey var, çünkü insan kendini bilmiyor; yeteneklerini, zayıf taraflarını başlangıçta bilmiyorsun. Yaptıkça anlıyorsun. Dolayısıyla bir tutukluk geliyordu. Zaten içinde o korku oldu mu bir şey yapamazsın; kendini kaptırman lazım. Hiç unutmam, bir salı günüydü. Sabahtan masamda oturdum, yanımda başka masalarda çalışanlar var. Sabahtan başladım, öğlen iki oldu, bir türlü kendimi veremiyorum; içimde belli belirsiz endişemsi, korku gibi bir şey. Bıraktım! O zaman '46 model Ford mu ne vardı, atladım buna. Bastım Pasifik okyanusunun sahilindeki ücra kasabalara. Nereye gittiğimi de pek bilmiyorum. Hem düşünüyorum hem gidiyorum. Gittim gittim, kara bitti, Pasifik çıktı karşıma. Hava bir de kötü ki; kurşuni bir gök, fırtına, köpüklü dalgalar sahile vuruyor... İn cin yok. Kumsalın kenarına arabayı çektim. Elimde de boş bir defter vardı; oturdum, hislerimi ve düşüncelerimi yazmaya başladım. Kendimi tahlil ediyorum! Üzerine parmağını basamadığın endişeler olduğu zaman en iyisinin üzerine gidip anlamaya

çalışmak olduğunu hissetim. Dolayısıyla düşünüyorum ve yazıyorum. Acaba ben bunu hakikaten başarabilir miyim? Mesele, bana verilen ödevi yapmak değil, ben gerçekten bir şey yaratabilir miyim? Bu bir yetenek. Bütün sınıflarda en iyi notları almak başka şeydir; çoğu zaman görürüz böyle öğrencileri; çok iyi öğrencidir, araştırmaya gelince gık mık, bir türlü bir şey çıkmaz. Bu da var. Şimdi kendini bilmiyorsun ki... Gerçi biraz yaratıcı tarafım olduğunu çocukluktan beri biliyorum, ama şimdi daha fazla yaratıcılık var mı? Bir şeyi kapıp iyi not alıyorum ama öbürü ne kadar var?

— *Yazdınız, yazdınız...*

— Şimdi o sırada baktım, o havada böyle dalgalar kıyıya vuruyor.

— *Melankolik bir hava tarif ediyorsunuz.*

— Tabii işte "melankolik" demeyeyim. O laf pek hoşuma gitmiyor. "Kasvetli bir hava" daha güzel ifade ediyor. Kasvetlinin manası biraz farklı.

— *Biraz daha umut veren bir kelime, öbürü içinden çıkılması daha zor bir şey sanki.*

— Melankolik adeta ruh hastalığı gibi bir şey. Halbuki bizde ve Japonlar'da tabiata, rüzgârın, ağaçları, yaprakları sallamasına, dalgalara, bulutlara bakıp fırtınada hissedilen bir hüzün vardır. Bizim divan edebiyatında vardır, Japonlar'da da var. Tabii biz eskiden kalma olduğumuz için bizde Allah'tan biraz hâlâ var, Japonlar'da bunun adı bile var: "Mono no Avare" derler.

— *Ne anlama geliyor yani?*

— Bu, tabiatın içindeki özü görüp hissetmek. Mesela mehtabı seyrederken, gece kayıkta, duyulan bir hüzün. Bizim klasik Türk müziğinde de bu çok vardır. Hüzün ama, marazi bir hüzün değil, zevkli bir hüzün. Dolayısıyla böyle bir hava.

— *Siz o havada neler gördünüz?*

— Ufacık kuşlar vardı. Dalgalar kumsala geliyor, dalgalar giderken, bu kuşcağızlar tek sıra halinde, suyun belki bir santim önünden, dırrrt, suyla beraber gidip geliyorlar, orada bir şeyler gagalıyorlar. Dedim ki bunlar bile rızkını buluyorsa, bizim de bir rızkımız çıkar, kendimizi kurtarırız. Bunlar bana ilham verdi. Sonra en kötü ihtimalle ne olabilir, diye düşündüm. Uğraştım, uğraştım, iyi bir şey olmadı, beceremedik. Ne olur? Aslında o korkunç bir ihtimaldi benim için. Vaktiyle bizi devşirme yapmak için, misyoner tarzı ("kolej") okula dönüştürülen bizim eski okulda çalışayım diye dışarı gönderen Türk Eğitim Derneği'ne dönmek var. Orada –ama yapmamaya zaten yeminliydim, o ölümden beter bir şey olurdu benim için– Türk çocuklarına İngilizce olarak fen dersi vermek. Dışarıda her tarafta, her dilden yaparım ama, Türk hoca olarak bilimi Türk çocuklarına başka bir dilden anlatacaksın. Korkunç bir şey. En kötü ihtimal, başka bir yerde öğretmenlik yaparım, dedim. Yazdım bunları... Yani bundan mı korkuyorum? En kötü ihtimali düşünüp kabul edince endişe geçti. Döndüm ve ondan sonra, o ilk araştırmayı bir ayda bitirdim. Sonra arkası çorap söküğü gibi geldi.

— *Bu ilk teorinizi vermenizden önce mi yaşandı?*

— Evet. Bu hadiseden sonra bir gece de oralarda yattım. Ondan sonra tutukluk kalmadı. Oturup kendimi bir daldırdım işe... Araştırmanın psikolojik tarafları çok önemlidir. Bir adam bütün kitapları okusa, bilmem ne olsa, belki bir şey yaratamaz. Kendine güvenini geliştiremezse, böyle endişelere takılıp kalırsa olmaz. Kimisi çok zekidir, yeteneklidir ama bir türlü bir şeyi bitiremez; ben bu hastalığa isim takmıştım: "Finişitis". "Finish" bitirmek ya, hastalık adlarında her şeyin sonuna bir "itis" koyarlar. Bunda "finişitis" var, derdim. Bazı öğrencilerimde bu hastalık vardı; neredeyse işlerini yapıp kaşıkla vermek zorunda kalırdın. Böyleleri, kendilerini çok zeki bildikleri için bir de kasılır-

lar, kendi yapmış gibi havalara girerler. Halbuki başkası olsa oradan atardı. Türk öğrencim de oldu böyle. Hele bizde, aşağılık duygusundan ötürü bu iş daha zordur. Bir örnekte bunun nedenini anladım.

— *Nasıl oluyormuş?*

— Zeki bir çocuk ve çocukken anası, babası, akrabaları, "bu çok zeki, çok büyük adam olacak" deyip durmuşlar. Etraftan devamlı bir beklenti var, telkin edilmiş, edilmiş ve dolayısıyla bir taraftan "ben çok zekiyim" havalarında, ama alttan alta bir korkusu var. Öyle durumlar gördüm, Allah'tan bana pek öyle bir şey olmadı.

— *Esin Afşar'ın anılarına göre hem yaramaz, hem çok okuyan, hem araştırmacı yanı olan zeki bir çocukmuşsunuz.*

— Altı yaşındayken herkes "Âlim Efendi" diyordu, çevremizdekiler de yaratıcı, yazar, çizer insanlar. Yani, "biz yapamadık ama bu çok zeki, yapacak" gibi bir şey olmadı. Hatta bende tam tersi oldu. Bizim ailedekilerin hepsi dehşet; ağabeylerim, babam şu, bu. 15 yaşında edebiyata başladım; hikâyeler yazıp, edebiyat dergilerinde yayınlıyorum, sonra tutukluk geldi. Ya ben bunlarla başa çıkamam, rekabet edemem, diye. Onun için bilime ağırlık verelim, gibi oldu.

— *İyi yapmışsınız yani...*

— Neyse, öbür tarafı da öyle idare ettim. Araştırıcı ruhta yetişen, çözümleri kendileri bulan insanların kendilerine güvenleri artar. Türkiye'de bilhassa bunun tam tersini görüyorsun. Tepeden tırnağa böyle; okulda da böyle, doçenti de böyle. "Ya işte onlar yapmıştır" yahut "Onlara soralım..." Ben kendim yapayım, neymiş yok. Devlet kademesinde de IMF'ye soralım, yabancı uzman çağıralım. Biz bilemeyiz onlar bilir. Onun için bu hallere geldik. Bu çok önemli. Şimdi işin bir de böyle siyasetle ilgili bir yanı var.

— *"Takma akıl yarım adım gider" diye bir laf vardır, zaten yarım adım gidiyoruz. Belki de sorgulayan insan istenmiyor bizde?*

— Bu öyle bir şeydir ki, sorgulamaya, işin püf noktasını görmeye ve çözmeye başlayınca, bunun sana verdiği güvenle buna alışırsın. Fizikte, matematikte yaparsın, sonra toplumsal olayları da ister istemez görürsün. Yani çok meraklı olmasan bile, televizyonda duyuyorsun, gazetede başlığını görüyorsun. Ve bu alışkanlıkla kafa devamlı bu şekilde çalışıyor. Dolayısıyla birçok şeyin püf noktalarını görüp, bağlantılarını kurmaya başlıyorsun. Dolayısıyla hem KGB hem CIA, yetişmiş fizikçi, matematikçilerin yarı siyasi toplumsal konulara merak sarmasından çok endişe ederlermiş. Nitekim böyle adamların çoğunun başına bir sürü bela gelmiştir.

— *Mesela?*

— Mesela *Sakharof* vardı, herkes bilir onu; Rusya'nın hidrojen bombasının babası. Bu adam böyle toplumsal konulara merak sardı ve ikide bir hükümeti eleştirdi. Adamı Sibirya'ya sürdüler, ama o kadar tanınmış bir bilimciydi ki temizlemeye cesaret edemediler. Yani böyle hep olur.

— *Siyasetçilerin çekindikleri insan tipi. Şimdi 1961 yılının sonlarındayız. Siz hem Harvard'da hem Yale'desiniz. Bir oraya bir öbürüne gidip geliyorsunuz. Ününüz her yere ulaştı. Teklifler geliyor ve siz araştırmalarınızı tamamlayıp sürekli yayın yapıyorsunuz.*

— Senede yirmi tane neredeyse. Çorap söküğü gibi geliyor. Hem de hepsi aynı konuda da değil.

Patırtı olunca bu sefer de profesörlük teklifleri başladı. Tam ("full") profesörlük. Yale'de, elimizi çabuk tutmazsak bu kaçacak, dediler. Dolayısıyla ara nağme bir ay sürdü. Normal olarak üç-beş yıl süren şey, o "associate profesör" kademesi bir ay falan sürdü. Aslında o kadar da sürmeyecekti de birisi, "bekleyelim" demiş.

— *Kimdi o?*

— William ("Bill") von Doering diye, Alman asıllı Amerikalı, tanınmış bir organik kimyacı vardı; herkese ters bir adammış ama benimle arası iyiydi. O karşı çıkmış. "Olur mu? Önce 'associate' olsun" demiş. Böylece birkaç ay, ara nağme, "associate" profesör olduk. Ben de kızdım bayağı. Ama, bir iki ay sonra, "tüm profesör" kararı çıktı. Şimdi böyle olunca Yale'den basın bültenleri gitti. Derken "Nev York Times", "Time", "Newsweek", "Der Spiegel", orada burada bütün dünya basınında "harika çocuk profesör" diye bir sürü yazılar çıkmaya başladı (ben de şaşıyorum, benim nerem harika, diye). Çıkınca tabii bizimkiler de görmüş. *Hürriyet*'te de çıkmış.

Apar topar profesör olduk. Maaş birden fırladı. Ben bir apartman dairesinde oturuyorum, hiç unutmam, birkaç profesör, Doering de içinde, benim eve misafirliğe gelmişlerdi. Konuşuyoruz; dedim ki, "Ben bu parayı ne yapacağım şimdi?" Samimiyetle dedim ama. Tam o sırada, apartmanın duvarı ince, yandan gürültü gelmeye başladı. Doering de hemen dedi ki: "İşte, mesela 'privacy' alırsın". Yani etrafta birilerinin olmayacağı bir yer alırsın. Bu sefer yalnız Amerika'da değil Avrupa'dan davet almaya, bilimsel toplantılara konuşmacı olarak çağrılmaya başladım.

— *Yale Üniversitesi'nde, 26 yaşında en genç profesör unvanı alarak bir rekor kırdınız. Ne hissettiniz? Siz hâlâ her şey normal mı diyorsunuz?*

— Ben diyorum ki, ben o araştırmaları geçen sene yaptım. Bunlara ne oluyor? Ben başka şeyler yaratmaya çalışıyorum. Her tarafta yazılıp duranlar eski bana göre. Bunlara bir sene sonra ne oluyor, gibi bir his var içimde.

— *Bilimsel açıdan kafanızda o zaman ne vardı? Neye ulaşmak istiyordunuz? Profesör olduğunuzda ne noktadaydınız?*

— Çok eksicikli atom molekül kuramını yapalı bir sene

oluyordu. Ona devam ediyordum. Ve öyle geniş bir saha ki zaten neresine dokunsam yepyeni şeyler çıkıyor. Onlarla meşgulüm ama öğrenciler doldu, her birine değişik bir konu veriyorum. Yaratıcı olsunlar diye, bununla hiç alakası olmayan konular. "Ben profesör oldum, biraz keyfime bakayım" yok, hiçbir gevşeme yok. Bilakis daha çok hızlandım. Bu işlere hiç aldırdığım yok, profesör olayım diye de uğraşmadım, kendi kendine oldu. Yale'de kimyanın kemerli, kocaman binasının önünde bronz bir heykel var; Silliman diye birinin heykeli. 1800'lerde taşyağı, yani petrol (neft yağı) için kullanım alanları icat etmiş, minerallerle uğraşan bir kimyacı. Oldukça genç yaşta profesör yapmışlar. Fakat o zaman doktora yokmuş, doktorası yok. "Times", şu, bu Silliman'ın heykeli önünde resmimi çektiler. O binanın önünde de birtakım ağaçlar vardı. Bir ara baktım kırmızı kırmızı meyveler var üzerinde. Kızılcık. Amerika'da böyle bir şey ne gördük, ne duyduk. Şimdi burada bile pek kalmadı. Martin Saunders diye bir meslektaş vardı; benden belki on yaş filan büyük, yardımcı profesör, gelip bana bir şeyler sorar, meraklı bir tip. Kızılcık ağaçlarını gördüğümde yanımdaydı. Aldım, yemeye başladım. Sonra bu gitmiş araştırmış, bir dahaki sefer baktık ki ağaçta bir tane kızılcık yok. Bir yerlerden okumuş, bakmış, hakikaten bunlar yeniyor, reçel yapılıyor; hepsini toplamış, reçel yapmış.

— *Size mi getirdi?*

— Hayır, bana getirmedi alçak! Oturduğu kasabada her sene bir panayır oluyordu, o fuarda müsabakaya sokmuş. Birinciliği kazanmış. Dedim ki bir dahaki sefere birazcık bize bırak şundan. Şimdi beni senelerdir her gördüğünde "kızılcık!!" der. Şimdi "ı" diyemezler ya "kizilcik" der, "yok 'kızılcık'", derim her defasında; düzeltir, etrafındakilere hava atar: "Bak ben Türkçe adını biliyorum" diye...

— *Size nerelerden teklif geldi o sıra?*

— Bazı üniversiteler bizi almaya çalışıyordu. O ara OD-

TÜ yeni kuruluyor, kuramsal fizikçi Feza Gürsey oradaymış. Bana bir mektup yazdı, "Royal Society'de okudum, kutlarım, buraya da gel, bir konuşma yap" diye. Ben de gidemiyorum. Bir kere askerlik meselesinden gidemiyorum. Yani tam mesleğin hızlı zamanında 2-2,5 sene askere alacaklar. Askerlikten kaçtığımızdan değil, en kıvamındayken bırakmak... Zaten aklım fikrim Türkiye'ye gitmekte ve daha lisedeyken karar verdiğim dava için Amerika'ya gittim. "Kısmetse, orada söz sahibi olacağım ve sonra dönüp Türkiye için uğraşacağım" diye...

— *Oldunuz, yetmiyor.*

— Olduk. Dönüp Türkiye'de Amerika'nın yaptığı derin dalaverelere karşı mücadele edeceğim diye de fırsat bekliyorum. O ara bilimsel bir toplantı için Hollanda'ya gittim, bir ay kaldım. Annemi, kardeşimi de çoktandır görmemiştim, onlar Hollanda'ya geldi neyse. Döndüm, hafta sonları Nev Haven sıkıcı bir yer diye genelde Nev York'a giderdim. Orada bizim konsolosluğa uğradım. Baktım, birtakım şeyler asmışlar; yeni çıkan kanunlar, haberler... Ben de onlara ne demek için gitmiştim hatırlamıyorum, belki pasaportu uzatmaya. Bir baktım, yeni bir kanun çıkmış, diyor ki: "Dış ülkelerde uluslararası çapta başarı sağlamış olanlar, bunun, oluşturulacak bir kurulca tespit edilmesi şartıyla, bilimdeki çalışmalarına engel olmamak için, özel olarak askerlikleri 35 yaşına kadar uzatılır." Bu tam bana uyuyor. Sonradan öğrendim ki mecliste bu kanun çıkarken birileri kalkmış –kim olduklarını bile bilmiyorum– böyle bir adam var, demişler. Benim adım belirtilerek çıkmış kanun. Orada konsolos yardımcısı memurlardan birine dedim ki: "Burada şöyle bir şey yazıyor." Onun da benden haberi yokmuş! Biz böyle çoluk çocuk gibi dolaşıyoruz oralarda tabii.

— *Pes! Konsoloslukta çalışıp bilmemeleri ilginç.*

— "Bu bana uyar, ben buna müracaat etmek istiyorum," dedim, bana güldüler, "hadi canım sana olmaz" de-

diler. Beni sepetliyorlardı az kalsın; konsolos beyle görüşebilir miyim dedim de zor bela konsolosu gördük. Konsolos okumuş, biliyormuş.

— *Konsolosun adını hatırlıyor musunuz?*

— Hatırlamıyorum, düzgün bir konsolostu. Kâğıtları doldurup gönderdik, karar çıktı. Çıkınca ben derhal atladım, Türkiye'ye, Ankara'ya geldim. ODTÜ yeni kuruluyordu galiba. Orada birkaç tane fizikçi var: Biri Feza Gürsey, rahmetli oldu, sonra Erdal İnönü, Cavit Erginsoy –o da çok önceleri rahmetli oldu. Kimyanın da başında galiba Bahattin Baysal var. Konuşuyoruz, seminer vereceğiz, yeni yaptıklarımızı anlatacağız ve Türkiye'de o konular ilk defa geçiyor. Zaten çoğunu ben yapmışım. İngilizce terimlerini de yaparken ben bulmuşum. Çünkü yeni bir şey icat ediyorsun, adını sen koyacaksın. İngilizce adlarını koyarken de zorlanıyorsun, İngilizcede terim türetme yeteneği yoktur. Birkaç yüz senelik suni bir dil. Onun için İngilizler gerektiği zaman eski Yunancadan veya Latinceden terimler türetirler. Liselerde klasik diller, Yunanca, Latince mecburiydi, hatta bir süre Amerikan okullarında da mecburiymiş. Bilimci, ama biraz Latince, Yunanca öğrenmiş, onlardan türetiyor. Nasıl son dönemde Osmanlı'da birçok bilim adamı yetişti. Bir sürü terimin karşılığını buldular ve bunları Arapça-Farsça kökenden Osmanlıca olarak türettiler.

— *Kendi bulduklarınızdan örnek verirseniz?*

— Sonradan yaptığım bir kuram için yeni bir kuvvet bulmuştum. DNA ile ilgili ayrı bir şeydi. DNA su ortamı, bir çözgen ortamı içinde bulunuyor. Bu çözgenin kuvvetlerinin DNA'nın yapısı için çok büyük önem taşıdığını buldum. Deneylerle bizim kuram birçok yerde ispatlandı. Orada bunun adını koyarken "solvofobik" dedim mesela. Amerikan Kanser Derneği'nin bir bilimsel toplantısı olmuştu; bana bayağı büyük konuşmalardan birini yaptırdılar. Anlatırken bunun adı "solvofobik" dedik. Konuşma bayağı beğenildi.

Birisi elini kaldırdı, "güzel, yalnız bu 'solvofobik' lafı olmamış" dedi. Niye, dedim. "Çünkü bunlar ya eski Yunanca'dan ya Latince'den olur. Seninkinin yarısı Yunanca, yarısı Latince" dedi. Olsun, ne yapalım, dedim ve o kelime İngilizceye yerleşti. Bütün kitaplarda, bilimde "solvofobik" olarak geçiyor artık.

— *Türkiye'ye geldiniz.* ODTÜ'*de konuşma yapacaksınız. Hem özlem, hem heyecan...*

— Evet. Epey sene gelemedik ve ilk defa Türkiye'de bilimsel bir konuşma yapacağım. Birkaç gün eve kapandım, bunu hazırladım. Dillere çocukluktan beri meraklıyım, oturdum, kendi bulduğum kuramlar, yeni kavramlar için, Türkçe kurallarına uyarak, köklerden takılarla isim türettim.

— *Yani İngilizce terimlere Türkçe karşılıklar mı buldunuz?*

— İngilizcesini de ben buldum zaten, Türkçelerini de ben bulacağım. İşi yapan bulur. Çekiniyorum, konuşma yapacağım; "işte orada kalmış, şivesi bozulmuş" demesinler diye ödüm patlıyor. Çok hassasım o konularda. Neyse geldik, koca yer dolmuş. Ön sırada Erdal İnönü, Bahattin Baysal, şu, bu kodamanlar oturuyor. Tanıttılar, kalktık Türkçe anlatmaya başladık. Ön sıradakiler mosmor oldu. Bahattin Bey'in yüzünü hiç unutmam; kalktı, yanıma geldi, kulağıma eğildi ve "burada Türkçe yasak, İngilizce anlat" dedi. Ben bir bozuldum. ODTÜ o zaman İngilizce eğitim yapan ilk üniversite ve ben buna çok bozuluyorum. Amerika'nın telkiniyle kuruldu. Benim mücadele etmek istediğim işin daha da ilerlemiş olduğunu görüyorum. O ara bir sürü Anadolu Lisesi kurmuşlar, iş bayağı çığırından çıkmaya başlamış, tahminimden hızlı gitmiş, bir de üniversite kurmuşlar diye bayağı endişeliyim.

— *Siz ne dediniz Bahattin Baysal'a?*

— Yok, dedim, buraya Türkçe konuşmaya geldik. "Ya-

bancılar var" dedi. Allah Allah, burası Türkiye değil mi diyorum. Döndüm, "Burada yabancılar varsa ve Türkçe bilmiyorlarsa, onlar kusura bakmasın. Ben, kendi ülkemde, kendi dilimde konuşmaya hasret içinde geldim. Kendi dilimden bu konuşmayı yapacağım, siz anlamayacaksanız lütfen çıkabilirsiniz. Ben size dışarıda İngilizce olarak anlatırım," dedim. İki Pakistanlı el kaldırdı. "Biz de zaten Türkçe öğrenmeye çalışıyoruz, ne olur Türkçe anlat" dediler.

— *Sadece iki Pakistanlı varmış. Siz başladınız Türkçe anlatmaya. Tepki oldu mu sonradan?*

— Başka yabancı yok. Bunun üzerine şakır şukur Türkçe anlattım, bu takımdan ilk aforoz başladı ve bugüne kadar bu aforoz devam etmiştir. Ben o birkaç gün içinde, "Şimdi birkaç kişiyiz, ilerde birkaç bin kişiye ulaşırız, Amerika'da devletin 'Ulusal Bilim Vakfı' var, böyle bir kuruluş Türkiye'ye de lazım, kurulsa" dedim.

— *TÜBİTAK o zaman kurulmamıştı, onu mu işaret ettiniz?*

— Şimdi ben buna yönelik bir taslak yazdım ve birinci maddesine "bu kuruluş Türkiye'nin bilim, teknik ve araştırmada hedeflerini belirleyecektir" diye belirttim. Benim bu konuyla ilgili söylediklerim o zaman Türkiye'deki "Ford Vakfı"nın temsilcisi Mr. Northrop'un kulağına gitmiş. Ankara'da o sırada meclisin hemen yakınında koca bir köşk var ve Mr. Northrop burada oturuyor. Bu vakıflar, biliyorsunuz bazı gizli servislerin örtülü kuruluşları gibi çalışırlar. Bizi akşam yemeğine davet etti; saray yavrusu bir yer, duvarda Hitit kabartmaları. Dedi ki "Siz böyle bir şey kuruyormuşsunuz, biz de destekleyelim". Bir ara da "Burada amaçlar, hedefler demişsiniz, bu ne demek? Bilimde herkes bildiğini okur, bu işler öyle olur" dedi bana. Şimdi ben Amerika'da bu işlerin nasıl olduğunu biliyorum, bu hedefleri tespit eden, kimsenin bilmediği üç beş kişilik kurullarda bulunmuşum. Amerika'da da pek çok bilimcinin böyle hedefler tayin edildiğinden haberi yoktur, çünkü muazzam bir

yönlendirme vardır orada. Neyse sonradan "Ford Vakfı"nın o zamanki parayla 35 bin dolar verdiğini duydum. Bu devede kulak bir rakam, böyle bir devlet kuruluşunun başlangıç bütçesi en azından birkaç yüz bin dolar gerektirir, sonra da milyonlar. Üstelik niye veriyor ki?

— *Siz bu arada TÜBİTAK'ın kurucularından değilsiniz bildiğim kadarıyla?*

— Değilim, şimdi anlatacağım. Ben Amerika'ya geri döndüm ve İsmet İnönü'nün başbakanlığı dönemi bu. Amerika'ya bana hazırlanmış kanunun metni gönderildi; saman kâğıdına basılmış, benim taslağın hemen hemen aynısı, ama iki şey eksik: "Hedefleri tayin edecek" yok. Bir de danışma kurulu var; içinde adını duyduğun duymadığın herkes var, bir ben yokum. TÜBİTAK şimdiki hükümetteki partilerden bir tanesine bağlı, biliyorsunuz, ama o kuruluş yıllardır ne yaptı, ne yapmadı, bu konu hiç tartışılmaz.

— *Kötü bir şaka gibi. Sizin hazırladığınız taslak, asıl istediğiniz madde yok ve sizin adınız bile geçmiyor. Bu, aynı zamanda fikre ve emeğe de saygısızlık. Bu arada 1962'de ilk olarak verilen TÜBİTAK Bilim Ödülü'nü aldınız, bir yandan da ele güne karşı iltifat ediyorlar...*

— Evet. Bunlara aldırmadım, sürekli gelip gittim ve bir araştırma merkezi, enstitü kurulması için insanları ikna etmeye çalıştım. Ama nafile. Sonradan Erdal İnönü TÜBA'yı kurmuş; içinde hiç yayını olmayan, bilimde sıfır sayılacak bir sürü adam var, benim haberim bile yok. Dışarıdan gelenler soruyor: Sen neredesin burada, diyor. Hâlâ utanmak da yok.

— *O sırada başka bir yerde konuşma yaptınız mı Türkiye'de?*

— İlk geldiğim sefer nerede yaptığımı hatırlamıyorum. Benimle en çok ilişkisi olan, etkileyen ODTÜ'ydü önce. Benim geldiğim sırada ODTÜ Rektörü Kemal Kurdaş. Başarılı

bir maliyeciymiş, rektör yapmışlar ve malum, Türkiye'de böyle bir işler yapılırken devlet parasıyla ilişkiler çok önemlidir. Maliyeden para almak zordur. Kurdaş, maliyeci de olduğu için hızlı hızlı bir sürü şey yaptı. Etrafı da ağaçlandırdı. Kemal Kurdaş, efendi bir adam, bana da çok yakınlık gösteriyordu. ODTÜ Amerikan tipi üniversite gibi kurulmuş; yani öbür üniversitelerin senatosu var, o zamanlar özerk. Bunun ise mütevelli heyeti var, Amerika'dakiler gibi. Şimdi tabii 1960 ihtilali olalı da çok olmamış, mütevelli heyetinde eski komutanlardan sivil olarak birkaç kişi, sonra, ilk karayolları müdürlerinden Vecdi Diker var. Amerika'ya giderken bana ilk tavsiye mektubunu yazan kişi.

— *Siz mütevelli heyetine mi girdiniz?*

— Hayır. Fakat o mütevelli heyeti toplanmış, onlarla tanıştık, birkaç kere aralarına katıldık. Mütevelli heyeti: Devamlı bir ilişki kurulsun, ara sıra gel, gibilerden, bana burada da profesör ol, dediler. Yale'in mavi kaplı kitabında kurallar vardır; mesela, Yale'de profesör olan adam başka yerde profesör olamayacak, diyor. Yale'in kitabında "birçok yerde danışman olabilir" de diyor ama. Serbestlik tanıyorlar. Çünkü bilimci veya mesleki dallardaki profesörler zaten araştırma yapar, bir yandan özel ve kamu kesimiyle sıkı temas içindedirler ve nitekim araştırma yaptığı konuların çoğu da birtakım ihtiyaçlardan doğar; bu bağlantı çok önemlidir. Danışman olmak hatta teşvik ediliyor. Aklıma bu geldi, adına danışman profesör diyelim, dedim. O zamana kadar böyle bir şey yok. Kemal Kurdaş anlaşılan Yale'in rektörüne yazmış. Brewster da ben profesör olmadan biraz önce rektör olmuş. Bakmış ki Yale bazı dallarda birinci: Hukuk, Tarih, İngiliz Edebiyatı, Filoloji gibi. Bilimler biraz ihmal edilmiş gibi gelmiş ona. Yale'i o konuda canlandırmalıyız diye dava edinmiş ve tam o sırada biz çıkıyoruz ortaya, çok genç olarak profesör oluyoruz, bu iş çok hoşuna gidiyor, Yale'in adı bilimde her tarafta duyulmuş oluyor. Yale'e faydası dokunuyor. Brewster'ın ilk tayin ettiği profe-

sör benim, dolayısıyla bu adamla aramda daha değişik, yakın bir ilişki doğdu. Gidip orada normalde rektörü filan göremezsin, ama ben istediğim zaman gidip konuşuyordum. Şimdi Amerika'da makamı olan birine gidince "What can I do for you?" der, "Senin için ne yapabilirim?", onu söylerken seni ezer, sen süklüm püklüm olursun, bu standarttır. Ben gittim, bu öyle bir adam değildi, ama alışmış, bana bunu dedi. Ben de dedim ki, "Bilmem ama, belki ben sizin için bir şeyler yapabilirim!" Samimiydik. Neyse Kemal Kurdaş yazınca, "iyi fikir, olur" demiş. Anlaşma yaptılar ve mütevelli heyeti kararı çıkarınca "sadece Oktay Sinanoğlu'na mahsus olmak üzere böyle bir makam ihdas ediyoruz," diye yazmış, iki evrenkent de.

— *Böylece daha sizin için resmi sıfatla gidiş-geliş imkânı doğmuş oluyor.*

— Evet, seminerler veriyorum, Kemal Kurdaş'la dolaşıp yeni binaların temellerini atıyoruz, birtakım önerilerde bulunuyorum. Gelince birkaç hafta kalıyorum, ama ya gelirken ya buradayken birkaç ülkeye gidiyorum. O ara, "bu kuramsal kimya dediğimiz alan, yani (kuvantum) nicem mekaniği, temel fizik kanunlarıyla, yeni matematik yollarla kimyayı izah etmek, kimyayı anlamak ve yapmak Türkiye'de yok, dünyada da az zaten" (o zaman), dedim. Dolayısıyla Türkiye'de bu sahayı kuralım, dedim. Nasıl kuracağız? Kimse yok. Öbür üniversitelerle de temasım vardı, AÜ Fen Fakültesinde –hayalimde özendiğim, liseyi bitirince buraya gireceğim dediğim yer– kimyacılara seminer vermiştim; Cemil Şenvar diye bir hoca var, o bana "bende iyi bir öğrenci var" dedi, Önder Pamuk diye bir öğrencisi. Sonra Ege Üniversitesi yeni kuruluyordu, oraya gittim, konuşmalar yaptım, orada da bir hoca birini tavsiye etti, İskender Öksüz diye bir öğrenciyi. İÜ Kimya Fakültesi'nden de, Timur Hâlıcıoğlu, diye bir öğrenci tavsiye edildi. Üçüne Yale'den doktora bursu verdim. O ara ABD, bilimi destekliyor, "National Science Foundation" var, "Bilim Vak-

fı". Vakıf değil de devletin bir kolu, bilim işlerinin eşgüdümünü yapıyor, çeşitli projelere paralar veriyor, araştırma yaptırıyor. Neyse bana telefon edip "sana şu kadar para veriyoruz" diyorlar, (yukarıda anlatmıştım). ABD'de profesörler öyle çalışır. Birkaç kuruluş profesörlere çeşitli konularda araştırma fonu verir, profesör, fonlarıyla ayrı bir kurum gibi çalışır, her biri bağımsızdır. Üniversitede bölüm, federe devlet gibidir, kimse kimseye pek karışmaz. Fonları kime, nasıl kullanacağım bana kalmış bir şey. Yiğit yoğurt yiyişinden belli oluyor; bir şeyler üretmezsen, tabii bir daha vermezler.

— *Üç ayrı şehirden üç Türk öğrenciye burs verdirdiniz. Ve ABD'ye yanınıza mı geldiler?*

— Evet. Bu ara başka birçok yabancı öğrencim var tabii. Ama Türkiye için birilerini yetiştirmek istedim. Üçü de çalışkan, üç dört sene hep beraber, vatan millet diye diye, gece gündüz çalışıyoruz. Bitirdiler, tezleri üzerinde ben de fiilen çalıştım. Bir keresinde bir dalmışız; bir taraftan yaptığımız işleri bilgisayara uyguluyoruz, korkunç programlar yazıyoruz. En büyük bilgisayarlar için yapıyoruz ve o zaman bu işler çok zor. Benim o sırada iki sekreterim oldu; kimse de bir tane yoktu da, bende iki tane vardı. Biri orada, hukukta doktora yapan bir Türkün hanımı, çok yetenekli; benim Türkiye işlerine bakıyor. Bir de çok becerikli Amerikalı bir hanım var; o da Avrupa, ABD işlerine bakıyor. Biz bir şeyi bitirip de yayına yetiştirmeye çalıştığımız zaman, Amerikalı o kadıncağız da gece bizimle oturuyordu, hatta ufak çocuğu vardı, o gece de çocuğunu getirmiş, çocuğun uykusu gelmiş, yerde uyuyor. Böyle bir perişanlık, biz üç dört kişi çalışıyoruz harıl harıl. Yetiştireceğiz, bir yerden istemişler! İskender Öksüz, ben ben diyen bir gençti, "yaa yorulacaksınız çocuklar," diyorum, "sen yorulursun da ben yorulmam" havalarında... Ben saatin, yemeğin farkında değilim, kadıncağız bizim verdiklerimizi yazıyor. Meğerse çalışalı 25 saat olmuş, sabah oluyor. "Ben yorulmam" di-

yen neredeyse baygınlık geçirmeye başladı. Neyse sonra işi bıraktık, kadını evine gönderdik. 24 saat açık olan bir Yunanlı lokantası vardı, berduşlar gelirdi gece; orada kahvaltı ettik. Böyle epey çalıştığımız oldu. Bitirttik bunlara.

— *Sonra Türkiye'ye mi döndüler?*

— İlk defa bu sahada Türkiye için birileri yetişmiş oldu. "Ya kendi üniversitelerinize dönün, ya da üçünüze ODTÜ'de bir bölüm kurayım, ne dersiniz?" diye kendilerine sordum. Dağılmış olurlarsa konular unutulur diye, aynı yerde olmaları daha iyi olur diye, ODTÜ'ye yeni bölümü önerdim. Mütevelli heyeti karar aldı, "Kuramsal Kimya" diye bir bölüm kuruldu. Çocuklar gelmeden, masasını, sandalyesini buluncaya kadar cıcığına kadar kendim uğraştım, neredeyse sandalye taşıdım. Sonradan geldiler. Dedim ki: "Size üç sene uğramayacağım, zırt pırt bir şey de sormayın, kendi başınızın çaresine bakın. Çünkü aksi takdirde ömür boyu benim talebem olarak kalırsınız. Bağımsız adamlar haline gelin, sonra konuşuruz. Sırayla biriniz başkan olur," dedim. Kapının birinin üstüne onursal kurucu başkan diye adım yazıldı, gelip gittikçe ben o odada oturacağım. Bir süre teması mahsus, onların iyiliği için kestim. (*Şimdilerde bir toplantıya gidiyorum, "ben sizin 'torun'unuz sayılırım," diyor birisi mesela. Bizim üçlüden birinin orada yetiştirdiği birkaç iyi kişi çıktı karşıma böyle.*)

— *Kendilerine ne oldu?*

— Kısa süre içinde Türkiye ve dolayısıyla ODTÜ son derece siyasi bir kutuplaşma yaşadı. Bunlar kendiliğinden olmadı, ABD ayarladı bunları. Ben gittiğimde sağ sol lafı yoktu, geldiğimde sağ sol lafı ortalığı sarmıştı, ama kimse de sağın solun ne olduğunu bilmiyordu. Bunun ana yuvalarından biri de ODTÜ oldu, şaşılacak bir şey değil, onun için kurdurdular zaten. Kommer olayları, vb. oldu, Erdal İnönü'nün rektörlüğünde. ODTÜ ile benim ilişkiler de değişti.

— *Nasıl yani?*

— Bir kere bazı şeylere itiraz ediyoruz; en başta burasının ABD'nin uzantısı, yabancı dille eğitim yapan üniversite olmasına... bunları da söylüyorum. ODTÜ kurulurken gerekçe Ortadoğu ülkelerinden öğrenci geleceğiydi. Yani birkaç yabancı öğrenci için dilimizi feda edeceğiz, halbuki her ülkede, yabancı öğrencilere eğitim imkânı sağlanıyorsa, onlar o ülkenin dilini öğrenir, o ülkenin kültürünü sevmeleri için yetiştirilirler. Tabii ki bu bir bahaneydi. Neyse, o sıra işler karışıyordu; sonra bir geldim, bu üçünden biri bizim bölümün başkanı olunca ilk yaptığı iş benim adımı kapının üstünden çıkarmak olmuş. Odanın üstündeki "onursal kurucu başkan" adını.

— *Neden?*

— Belki siyasi bir sebepten, bana çok ters olduğundan değil de, öbürlerine yaranmak için.

— *Öbürleri kim?*

— Erdal İnönü, Bahattin Baysal takımı. Bir de Tarık Somer takımı, karşı taraftaymış gibi görünüyor ama, aslında hepsi aynı takım. (*Bunu çok sonraları daha iyi anladım*). Tatsız bir hava vardı. Derken 1970'lerin başlarında oralara tanklar girdi, Timur Hâlıcıoğlu, ki en sessiz sedasız, çok iyi şahsiyeti olan, çalışkan, ciddi bir çocuktu. Timur, Türke benzeyen yabancı bir hanımla evlenmişti, o da gelmişti, burada oturuyorlardı. Tanklar girince ABD'ye gitti, şimdi Stanford Üniversitesi'nde çalışıyor.

— *Diğer ikisi?..*

— İskender Öksüz meğersem partizan olmuş. O zamanki şekliyle korkunç bir sağ, sol çatışması vardı. Millet birbirini öldürüyor, birinin elinde *Cumhuriyet* gazetesi görseler karşı taraf dövüyor, birinin elinde *Tercüman* gazetesi görseler öbürleri dövüyor. Saçma sapan bir durum. Erdal İnönü takımı da bana karşı bir havalar içindeydiler; halbu-

ki benim sağla solla, herhangi bir siyasi fırkayla (partiyle) hiçbir zaman bir işim olmadı, daima ülkenin temel sorunları üzerinde durdum. Asıl dertleri benim Türkçe ile eğitimi ve kültür bağımsızlığımızı savunmam.

— *Size karşı bir tutum mu aldılar?*

— Görünüşte değil, ama derinden saf dışı bırakmak. Şimdi öyle bir şey ki, ben o ara, yani 1970'lerde, bu yabancı dille eğitim meselesine el atıp orada burada nutuk atmaya başlamıştım. Hem sağa, hem sola. Kimisi sağcı geçiniyor, kimisi solcu. İşte "bu solcudur, bunlar emperyalizme karşıdır, git buna anlat" diyorlar, gidiyoruz, anlatıyoruz. Adam bizi neredeyse dövecek, kızıyor. ABD'yi, İngiltere'yi vatan savunur gibi savunuyor; bu ne biçim solcu diyorum. Diyorlar ki: "Bu milliyetçidir, git ona anlat," o da öyle çıkıyor. Kıpkırmızı oluyor, tipinden anlıyorum aslında, gerçekten ne olduğunu. Bu da ABD'yi savunuyor ve bana kızıyor. Bu ne biçim milliyetçi diyoruz, kültür milliyetçiliği yok bunlarda. Sonradan anladık ki hem sağın, hem solun içini boşaltmışlar; iş, 'solcu eşittir anti-faşist', 'milliyetçi eşittir anti-komünist'e indirgenmiş; bizim konuyla hepsi anlaşılıyordu, kimin ne olduğu. Hepsi aslında ABD'nin birtakım dümenlerinin içindeydiler. Ben baştan anladım. Bu işlerin Türkiye'den olmadığını, dışarıdan bu hale getirildiğini çok erken anladım.

— *Üçüncü kişi, Önder Pamuk ne oldu?*

— Sağ geçinen takımdan gidiyor. İki taraf da aslında Amerika'ya çalışır gibiler, ama dışarıya karşı sağcı, solcu havalarındalar. Önder yakın zamana kadar ODTÜ'de profesör olarak kaldı. Nicem kimyası üzerine de Türkçe güzel bir kitap ve bazı makaleler yazdı. 1970'lerin başlarında, galiba bir ara rektör olan Prof. Tarık Somer'le arası sıkıymış. Hayret, halbuki Tarık Bey, Türkçe ile eğitime son derece karşı, sağcı, o çeşit işte, "milliyetçi" diye bilinen, ama Amerika'yı, anladığım kadarıyla, pek seven bir zat idi. Pek fazla

da tanımadım ama... Kemal Gürüz'ü yetiştiren de Tarık Somer'dir. "Sistem"in adamları. Ben, tanklardan sonra bir daha ODTÜ'ye uğramadım. Aslında bu gelmelerin gitmelerin çoğunun parasını da ben kendi cebimden veriyordum ayrıca.

— *Bir ideal uğruna...*

— Tabii. Bunlar bana o zamanki parayla geldiğim süre için birkaç yüz lira mı ne veriyorlardı, o birkaç hafta için. Ama o para hiçbir şey değil, ben o parayı anneme veriyorum. Ankara'da oturuyor. Kimseyle hırlaştığım da yok, gene de ODTÜ'de birileri bir laf çıkarmış; efendim buraya para için gelip gidiyormuşum, bir de Ankara'da metresim varmış, buradan aldığım paraları o metrese veriyormuşum... Böyle alçak bir ortam oldu. Ben şayialara aldırmam pek, Burhan'ın iki bin beş yüz yıl önce dediği gibi "Sokağın toprağını, kirini, süpüre süpüre bitiremezsin". İnsan kendi doğrultusunda gitmeli.

Timur da kaçtı gitti, hava iyice bozulmuştu, yalnız ODTÜ'de değil, tabii Türkiye'nin genelinde. ABD'nin kültür mühendisleri Türkiye'yi işte o hallere soktular. Hayli yerli yardakçı da yetiştirdiler. Bilim, eğitim Allah'lık oldu.. Bir sene sonra da Bahattin Baysal bizim bölümü kapatmış, kimya bölümüne dahil etmiş. O üçüncü, sonuna kadar Kimya Bölümü'nde kaldı, şimdi emekli galiba. Bir ara YÖK kurulduktan sonra Diyarbakır'da Dicle Üniversitesi'ne bir sene rektör diye göndermişler. Beş-altı sene evvel gördüm kendisini. Ben zannettim ki bilim konuşacağız, resmi olarak gitmemiştim. Beyaz kimyacı önlüğünü giymiş, oturuyor, ki Türkiye'de kimyacılar beyaz önlük giyerler. Bana "Ben Diyarbakır'da rektörken" diye anlatıyor, belli ki tadı damağında kalmış! Bu sene de Fatih Üniversitesi'ne geçmiş. Aslında, dediğim gibi iyi şeyler de yapmış, bazı doktora öğrencileri yetiştirmiş, çalışkandı. Bir ara, nicem kimyası üzerine Türkçe güzel bir kitap yazmış, *Bilim ve Teknik* dergisinde de güzel bir yazısını gördüm. İskender Öksüz de, OD-

TÜ hadiselerinden sonra ayrılıp bir ara Birleşik Arap Emirlikleri'nde çalışmış. Daha sonra özel bir hastanenin yöneticilerindendi.

— *1964 yılında Türkiye'de çok önemli bir bilimsel yaz okulunu düzenlediniz. Ki bu Türkiye için belki de ilkti ve arkasından uluslararası iki yaz okulu daha yaptınız. 1964'te bu fikir nereden çıktı? Neler yaptınız?*

— 1960'ların başında Brüksel'de NATO bir bilim dairesi kurmuştu ve NATO ülkelerinde bilim faaliyetlerini destekleyecekti. Fransa'da birkaç sefer yaz okulu düzenlenmişler; rahmetli fizikçi Feza Gürsey "sen de bir tane yapsana" dedi. Nicem kimyasında uluslararası ve ileri düzeyde yaz enstitüsü yapmak istiyorum diye NATO'ya müracaat ettim; parasal olarak destek geldi ve Robert Kolej'in Hisar'daki yerini yaza denk geldiği için kiraladım. Bütçe aslında 30 kişilikti ama, tanınmış bilimciler dahil, pek çok kişi, kendi masraflarını karşılamak pahasına da olsa gelmek istediler. 80 kişiye kadar büyüttük, orda sınırladık. Avrupa'da bu alanda olup bitenler pek bilinmiyordu, çünkü harpten önce üstünlük Almanya'da olduğu halde, II. Cihan Harbi'nden sonra Avrupa'da pek bir şey kalmamıştı. (Şimdi durum gene değişti tabii...)

— *Nasıl bir okuldu bu? Yani kimler geldi?*

— İstanbul'da üç hafta süren yaz okuluna birçok Avrupa ülkesinden, Amerika'dan hatta Japonya'dan bilim adamları geldi; doktorasını tamamlamış, yardımcı doçent, doçent gençleri de olan biteni öğrenmeleri için davet ettim. Bu tür sempozyumları düzenleyenler tanınmış isimleri listesine alır ve ne anlatacakları da kendilerine bırakılır. Ben, o yıllarda 300-500 kaynağı sıralayarak kimin ne yaptığını toparlayan biz toparlama yıllığı kitabına ("Annual Reviews of Physical Chemistry") "Nicem Kimyası" kısmını yazmıştım, davet üzerine. Sahadaki birçok yayına rağmen, temelden fazla bir yenilik yapılmadığını biliyordum. Son on yılda kim, nerede,

ne yapıyor, ne kadar ilerliyor haberdardım. İstanbul toplantısını düzenlerken, bir kitap yazıyormuş gibi düşündüm; A'dan Z'ye konuları birbirine bağlı bölümlere ayırdım; her bölümde, o kısmını en iyi kim bilir diye düşünerek çağırdım. Benden çok yaşlı, konularının babası adamlara da sözüm geçtiği için, geleceksin ama şu konuyu anlatacaksın, diyebiliyordum. Yıl 1964, Eylül ayı. Üç hafta süreceğinden bütün sahayı üç ana kısımda ele aldım: İlk bölümde moleküler yörüngemsiler üzerine teoriler, ikincide moleküldeki birçok eksiciğin birbirlerini itmesinden meydana gelen "eksicik kaçınımı" ("electron correlation") olayları ve bunların maddenin fizik, kimya özelliklerine etkisi, üçüncüsü de ışığın madde ile etkileşimi... Hisar'ın tepesindeki köşkte Robert Kolej'in Amerikalı rektörü oturuyordu. Yaz okulunun açılışında nezaketen –halbuki kiralamışız, başka bir alakaları yok– rektörüne de "hoş geldin" konuşması yap dedim. Adam kalktı, nutuk çekti. "Fatih, İstanbul'u buradan fethetti, biz de Robert Koleji buraya kurduk, buradan fethediyoruz" gibilerden laflar söyledi. Sinir oldum. İçimden, "bir gün gelecek, bu işi halledeceğiz" dedim.

— *Sonra Boğaziçi Üniversitesi kurulurken o köşkte bir süre siz oturacaksınız. Yaz okuluna dönersek, üç hafta, herhalde kafanızı kaldırmadan çalıştınız. Konular fazlasıyla yoğun değil mi? Öte yandan bilim dünyası Türkiye ile tanışıyor. O günleri düşününce insan hayıflanıyor.*

— Bu tür toplantılarda genelde sabahın erken saatlerinde başlanır ve gece yarılarına kadar sürer. Millette hal kalmaz, genelde dışarıda dolaşırlar. Bu böyle olmaz deyip programı öyle bir şekilde yaptım ki yıllar sonra dahi, "Oktay, bir daha ne zaman yapacaksın?" diye dış ülkelerde bilimciler o yazı hatırlattı. Dedim ki, madem Türkiye'de yapıyorum, amacım aynı zamanda Türk kültürünü tanıtmak olmalı. Bir iki gün yoğun bilim çalışması, ertesi gün Topkapı Sarayı. Kültür, sanat, bilim arka arkaya gitti. Ben dahi görmediğim yerleri gördüm, sürekli anlatıyorum; camiler, müzeler... 80

kişinin hepsi toplantılarda bulundu. Toplantı sonrası insanlar Türk, Osmanlı kültürünü daha da merak edip biraz da Türkçe öğrenmiş olarak gittiler. Tabii çok yorucuydu ama çok verimli geçti. Bir kere dünyada o konularda ne olup bitiyor öğrenildi, bilimsel alışveriş oldu, ustalarla gençler kaynaştı. Konuklar, konuları bölüm bölüm yazdılar ve ortaya üç cilt kitap çıktı (bazı yerlerini de ben yazdım). 1965 yılında belli başlı bilimsel yayın şirketlerinden "Academic Press" Nev York'ta, bunları bastı. O sıralarda nicem kimyasıyla ilgili yeni gelişmeleri veren bir kitap yoktu, sadece 1930'ların 1940'ların kafasına göre yapılmış şeyler vardı. Birinci ve ikinci cildin pek çok bölümünde ben de yazdım; çok eksicikli kuramı anlattım. Üç cilt kitabın adını "Modern Quantum Chemistry, İstanbul Lectures" koydum. İstanbul'un adı, böyle önemli bir bilimsel yayında yer aldı. Kitapların ömrü en fazla beş senedir, bilim hızlı ilerler, kitabın modası geçer; bu kitap 30 sene boyunca her yerde okundu ve arandı. Birkaç sene sonra Ruslar üç cildi de Rusça'ya çevirmişler;, Japonca'ya, Almanca'ya da çevrildi. Herkes yıllarca bu toplantıyı anlata anlata bitiremedi. Bu yaz okulunda bu işi iyi öğrenen gençlerin her biri Avrupa'nın belli başlı üniversitelerinde profesör oldular.

— *Bu okulların devamı geldi mi?*

— Sonra başka sahalarda da "Yaz Okulu" türü toplantılar ama o ilki özel bir şeydi. Her sene yapmamı istediler, ama böyle olursa bilimsel çalışmalarım aksayacak. Gelen insanların her şeyiyle ilgilenmek, toplantının yararlı devam etmesini sağlamak, bilim adamlarını toplamak çok zaman alan bir iş. Ben bunları birilerine iltifat olsun, onlar da beni çağırsınlar diye değil, konuyu toparlamak için yaptığımdan yoğun ısrarlara rağmen böyle şeyleri daha fazla yapmak ve vaktimi bunlara harcamak istemedim.

— *İstanbul'da yapılan ikinci bir yaz okulu daha var ama, değil mi?*

— 1965'te yüksek enerji fiziği çalışmalarına girmiştim. 1966'da bir de İstanbul'da Yeşilyurt, Çınar Oteli'nde bir toplantı yaptım. Yine aynı şekilde. O zamanlar Çınar Oteli'nin önünden denize de girilebiliyordu, Marmara Denizi, İstanbul daha güzeldi.

— *Yüksek enerji fiziğine nasıl girdiniz?*

— 1965'te Florida, Miami Üniversitesi'ne gittim (Coral Gables, Florida). Yale gibi üniversitelerde iki buçuk yılda bir, altı-sekiz ay başka üniversitelere giderek başka bilim adamlarıyla görüş alışverişi yapılsın, bilimci tazelensin, kendini yenilesin diye izin verilir. Bu izin zamanım geldiğinde, yüksek enerji, maddenin temel yapısının matematiği ve fiziğine merak sarmıştım ve Miami Üniversitesi'ndeki Behram Kurşunoğlu ile tanıştım. Behram Kurşunoğlu, Londra'da, nicem mekaniğinin kurucularından Dirac'la doktorasını yapmış. Paul Dirac'ın pek fazla doktora talebesi olmamış, Behram bunlardan biri. O konudaki genel gidişat üzerine değil de, kendisi yeni bir şeyler çıkarmaya çalışıyordu. Bana "izin zamanında buraya gel, sekiz ay yüksek enerji fiziği üzerinde uğraşalım" dedi. Hem Behram'dan, yani fizik bölümünden, hem de moleküler biyoloji bölümünden davet aldım. O bölümde de Sidney Fox diye bir bilim adamı, biyolojide hayatın nasıl meydana geldiğini, hayatın kimyasal kökenini araştırıyordu. Fizik bölümü, askeri baraka gibi bir iki binadan oluşuyordu, Behram'ın odasının yanındaki odayı bana verdiler; duvarlar karton gibi incecik, hatta duvarda delik vardı ve Behram'la duvardaki delikten konuşurduk. İşte o ara, yüksek enerji fiziğinde de Türkiye'de bir yaz okulu yapalım dedim ve İstanbul Yeşilyurt'taki gerçekleşti.

— *Yine* NATO *mu destekledi?*

— Zaten NATO, bir önceki sene yaptığımı anlaşılan pek beğenmiş, tekrar yaz okulu yapmamı istiyorlardı. Bir taslak hazırladım ve Miami'de benim ev sahipliğimi yapan,

benden on, on beş yaş büyük Behram'ı da müdür olarak gösterdim. O sıralarda Amerika'nın her tarafından çağrılıyor, belli merkezlerde konuşmalar yapıyordum. Gittiğim yerlerde Türk fizikçisi kimi buluyorsam, belli bir yerde toplanalım, Türkiye'deki bilim faaliyetlerini beraber yapalım diyordum. ABD'de Japon asıllı Nambu adında bir fizikçi vardı; İstanbul'daki toplantıya, yüksek enerji fiziğinin ülkedeki en büyük isimlerinden biri olan, çok mütevazı Nambu'yu getirdim. Daha birçok fizikçi hoca da geldi. Türkiye'de doktora yapan kim varsa onları da topladım. Yıl 1966.

Ben bir yandan yüksek enerji fiziği ile uğraşırken, o yıl Yale'de moleküler biyoloji bölümü kuruldu (yeni bir bilim dalı doğuyordu ve Yale'deki o daldaki ilk bölümlerden olacaktı). DNA ve "Çözgen-iter kuvvetleri" ("solvophobic forces") kuramım yayılıp deneylerle kanıtlanınca, 1966'da beni ikinci kürsü olarak moleküler biyoloji bölümüne profesör yaptılar. Moleküler biyoloji öykümüze daha sonra dönelim. İzin verirseniz, şimdi yaz okullarına geri dönelim.

— *Bir de İzmir, Urla'da bir yaz okulu yaptınız. Yıl 1969 mu?*

— Evet. 1960'ların sonuna doğru çok eksicikli atom, molekül kuramını yoğun bir şekilde atom fiziğine uygulamaya başlamıştım. Bu yaz okulunu, "atom fiziğinin babası" Edward Condon'ın şerefine yaptım. Yani ona adadım. Tanıdığım en baba insanlardan biriydi. Bu sefer farklı bir yer olsun, bilim adamları bir başka şehri tanısın, neresi olsun, derken İzmir Ege Üniversitesi'nin önerisiyle Urla'da, bir tatil köyü kiraladım. O zamanlar Ege Üniversitesi yeni kurulmuştu; bayağı iyiydi. Rahmetli Abdullah Kızılırmak gökbilim dalında çok değerli bir bilimciydi, 10-20 kişilik bir doktora ekibi kurmuştu. Ege'de bir dağın tepesine rasathane yapmış, dünya rasathaneleriyle haberleşip veri alışverişinde bulunuyordu. Türkçe *Fen Dergisi* çıkarıyorlar ve gençleri heveslendiriyorlardı. Kızılırmak, Türkiye'de Türk-

çe bilime öncülük eden bir kişiydi. O zamanki Türk Dil Kurumu'ndan çıkan bilimsel, *Türkçe Gökbilim Terimleri Sözlüğü*, onun takımı tarafından hazırlanmıştı. Ancak YÖK kurulunca İhsan Doğramacı, Abdullah Kızılırmak'ı üniversiteden uzaklaştırdı.

— *Nasıl yani?*

— 1980'de YÖK kurulunca Türkiye'de gelişmekte olan araştırma havası söndü. Üniversitelerde İngiliz dilinden eğitimlerini yapma modası başlatıldı. (*Sonunda, bugün, üniversiteler, artık bilimin yapıldığı yerler değil de, âdeta birer İngilizce öğretme dershanelerine dönüştürüldüler.*) Abdullah Kızılırmak, elli yaşında Ege Üniversitesi'nden uzaklaştırılmış. Aradım, buldum; köyüne gitmiş, tavukçuluk yapıyormuş. Bir süre sonra hanımından mektup aldım: "Abdullah genç yaşta üzüntüsünden vefat etti," yazıyordu. Ne kadar üzüldüğümü anlatamam.

— *İhsan Doğramacı ile tanıştınız mı?*

— Ben ODTÜ'ye danışman profesör olarak gelip gittiğim sıralarda Hacettepe Tıp Fakültesi kurulmuş. Ben Ankara'ya gittiğimde annemde kalıyordum. 1965 yılında bir gün, böyle annemdeyken, kapıya resmi bir araba geldi; şoför: "Doğramacı sizi istiyor" deyip beni aldı, Hacettepe Tıp Fakültesi'nin olduğu yere götürdü. Küçük bir odada doktor üniforması giymiş 10-15 kişi oturuyor, Doğramacı ayakta. Hemen, "Hacettepe'nin üniversite olacağı şayiaları dolaşıyor. "Ben fen fakültesinin kurucu dekanlığına Oktay Sinanoğlu'nu öneriyorum" deyip oya sundu, herkes elini kaldırdı. Kendisini tanımıyordum. Baktım ve "Ben bunu yapamam" dedim. Israr etti. Onun üzerine: "Ama size yapacak birini tavsiye edebilirim" dedim. Doğramacı'ya, dekan olarak, Ankara Üniversitesi'nden Cemil Şenvar'ı önerdim, hani bana Önder Pamuk adlı doktora öğrencimi tavsiye etmişti ya, işte o Cemil Şenvar. Neyse, gitmişler, kabul etmiş ve dekan oldu. Sonradan, 1970'lerde, Doğramacı'ya bir rastladığımda, beni ar-

tık kurulmuş olan Hacettepe Üniversitesi'nde öğle yemeğine davet etti. Gittim. Yemekte dekanlar vardı, uzun zamandır görmediğim Cemil Şenvar da. Bana çok büyük, kasıntılı havalar attı, benim tavsiye ettiğim dekan. Doğramacı da "Cemil sen böyle yapıyorsun ama senin buraya gelmeni sağlayan Oktay Sinanoğlu'dur, unutma" deyiverdi.

— *O zamanlar İhsan Doğramacı iyiydi de şimdi mi değişti?*

— YÖK kuruluncaya kadar Doğramacı, Hacettepe'yi, Beytepe'yi kurmuş, üniversitelerinde araştırmaların gelişmesine yardımcı oluyordu. Oralarda Türkçe bilim kitapları yazılıyordu. Ama YÖK kurulunca iş değişti. O zaman yeni bir Doğramacı tanıdık. Doğramacı'nın YÖK'ü kurmasıyla, üniversitelerde gelişmekte olan araştırma havası söndü, İngilizce ile derslerin verilmesi garabeti yaygınlaştırılmağa başlandı. Üniversitelerde hocalar, haftada otuz-kırk saat ders verme durumuna düşürüldü, araştırmaya vakit bırakılmadan. Üniversite dediğin, lisemsi bir şey oldu, eski liselerden de beter. Kişilik sahibi, ülke çıkarlarına, ulusal bağımsızlığa, gerçek bilime kendini adamış hocalar evrenkentlerden uzaklaştırıldı. Bütün bunlar bir kişinin kafasından mı çıktı? Hiç sanmam...

— *Şimdi Urla'daki toplantıya geri dönersek...*

— Urla'daki toplantının adı "Atom Fiziğinde Yeni Yönler"di. Atom fiziğinde Nobel almış Fransa'dan Kastler, ABD'den Isador Rabi gibi isimler geldi. Yine ilki ve ikincisi gibi bir kitap yazarmış gibi tasarladım, denize girildi, çevrede birkaç yer dolaşıldı. Ufak kulübelerde kaldık. Bu arada şunu belirtmeliyim: Şimdilerde Türkiye'de ve dünyanın pek çok ülkesinde artık uluslararası bilimsel toplantılar, araştırma düzeyinde yaz okulları bol bol düzenleniyor. Unutmayalım ki 1960'larda böyle şeyler hemen hemen hiç yoktu. Bizim yaptığımız üç yaz okulu (nicem kimyası, yüksek enerji fiziği, atom fiziği) yalnız Türkiye'de değil, Avrupa'da,

hatta dünyada ilklerdendi. Üç dalda da yeni yönlerin çeşitli ülkelerde başlaması veya gelişmesine Türkiye'den itici güç olduk. Dünyada kazandığımız bu ayrıcalığı yitirmemeliydik. Bu üç etkinliğimizin, ilerleyen yıllarda çeşitli ülkelerde görülen, şimdi de Türkiye'de sıkça gerçekleştirilen uluslararası toplantılardan, üzerinde durmamız gereken önemli bir farkı daha vardı.

— *Neydi bu?*

— Genellikle, turistik ve zayıf ülkelerde yapılacak toplantılar için, oradakiler Amerika gibi bir ülkenin birkaç önemli bilim adamıyla temas kurar, kendileri de yerel düzenleme kurulunu oluştururlar. Birtakım bilim adamları davet edilir. Her biri istediği konuda konuşur, gider. Yerel bilimcilerin başlıca işlevi gelenlere otelcilik yapmaktır. Toplantı konuları ise rasgele bir "potburi" oluşturur. Böyle bir toplantıyı düzenleme zahmetine ben katiyen katlanmayacağım gibi, bu "turist acentacılığına" soyunmayı eskiden de şimdi de kendim ve ülkem için bir zül addederdim. Ancak düzenleyici o alanda önder bir bilimci ise veya o ülkede öncü konumunda bir yerel ekol veya onu kurabilecek çapta bilimciler varsa gerçekten yararlı, bilimde yeni ufuklar açacak bir uluslararası toplantı, okul gerçekleştirebilir. Aksi takdirde yerel düzenleyicilere ülkelerinde sadece yapay bir itibar kazandırılıp, onların belki de ülkelerinin iyiliği için değil, aleyhine, dışardan güdümlü bir şekilde çalışacakları kilit noktalara yerleştirilmeleri sağlanmış olur.

1960'larda bizim üç yaz okulunda girişimci, düzenleyici, bilim dalını yönlendirici bizdik. Yabancı uzman bilim adamlarını, toparlamak istediğimiz bilim dalına dünya ölçeğinde yön vermek, gençler için ise tek başımıza yazdığımız bir kitapmış gibi konuları birbirine bağlantılı ve öğretici bir şekilde sunmak için yardımcı olarak kullandık, Nobel'li bile olsalar... Toplantıların sonrasında ise, o bilimcilere, kendimizin de epeyi kısımlarını yazdığımız kitapların bazı bölümlerini kendi tasarımımıza göre yazdırdık. Ortaya çıkan kitap-

lar dünyanın dört bir yanında uzun yıllar kullanıldı; bazıları başka dillere çevrildi. Kitapların kapağında "İstanbul Lectures" da dediği için, '60'larda, '70'lerde İstanbul ve Türkiye dünyada başlıca bir bilim merkezi olarak algılandı. Ne yazık ki şimdi, eğitimin ve araştırma ruhunun yok edildiği ülkemizde artık böyle bir hava sezilmiyor. Urla İskelesi'ndeki Atom Fiziği yaz okuluna dönelim.

— *O yıllar atom lafının gözde olduğu bir dönem tabii...*

— Evet. O yıllarda "atom fiziği" lafı kamuoyunda en çok ilgi gören şeydi. (Tabii, nükleer bombaya "atom bombası" denmiş olmasının da bunda rolü vardı.) O yaz, *Yeni Asır* gibi gazeteler bol bol, "İzmir'de atom fizikçileri toplandı" vb. diye başlıklar atıyorlardı. Bu durum, o zaman başbakan olan Sayın S. Demirel'in de dikkatini çekmiş. Ne vesileyle İzmir'e geldiklerini hatırlamıyorum, bir gün toplantılar arasında, belki de bir çay molası verildiğinde, ben oralarda şortla dolaşırken, birileri bir telaşla geldi; Demirel'le erkânının okula geldiğini, okulun müdürü olarak beni görmek istediklerini söyledi. Hemen üstüne bir takım elbise giy, karşılarına çık dediler. Hah, hah, bende tabii takım elbise olmadığı gibi öyle bir şeyler giymeye de hiç niyetim yoktu. Öylece, şortla kalabalığın olduğu yere yürüdüm. Zaten o yıllar, kelli felli bilimcilerin arasında bir öğrenciye benziyordum. Demirel'in yanında Milli Savunma Bakanı rahmetli Ahmet Topaloğlu vardı. Demirel bana şöyle bir yan baktıktan somnra Ahmet Bey'e döndü. Gülümseyerek, "Ahmet" dedi, "sen Oktay'ı hele bir askere al". Neyse, sonra izahat verdik, birkaç kodaman bilimciyi tanıştırdık. Oturup bir çayımızı içtiler mi onu da hatırlamıyorum. Bir tantana ile gittiler. Ha, yalnız şu anda bir şey daha hatırladım: Demirel'le konuşurken, dışarıda yaptığımız bilimin oralarda kalacağını, Türkiye'de belli hedefler doğrultusunda araştırma merkezleri kurulması gerektiğini, bunun için yurda dönüp sürekli çalışmaya hazır olduğumu söyledim. Demirel, "Elazığ'da yeni meslek okulu kurduk, gel orada

ders ver" dedi. (Tabii o zaman orada bir üniversitenin lafı bile yoktu.) İlginç değil mi?

— *Çok ilginç. Yani Elazığ'da çalışmaktan hoşlanacağınızı tahmin ediyorum ama daha geniş çapta bir şeyden söz ederken alay eder gibi bunları söylemesi gerçekten anlaşılmaz. Bu arada siz yaz okulunu yaparken İzmir'deki Amerikan Konsolosu da ilgi göstermiş. O ne yaptı?*

— Okulun ilk haftasında Amerikan Konsolosu kendi kendine bizim okul hakkında basına demeçler verip bu etkinliği sanki Amerika yapıyormuş intibaını yaratmaya çalıştı. Tabii onun her dediğini yazmaya alışmış basın da aynen yazıyordu. Halbuki Amerika'nın bu uluslararası etkinliğin yapılmasında ne kaynak sağlama, ne girişim açısından hiçbir rolü yoktu. Konsolosun bu tavrı, Amerika'nın Türk kamuoyunu sürekli kendine bağımlılık sağlamak için kullandığı oyunlardandı. Bu oyunu bozmaya çalışıyordum, başarılı olduk da... Derken, konsolos mekânımızda arz-ı endam eyledi. Amerika'dan gelmiş Nobel'li I. Rabi gibi kişilerle görüşmeye başladı. Benimle de konuştu. Ben, burada Fransa, Yeni Zelanda gibi birçok ülkeden önemli bilim adamlarının bulunduğunu, Amerika'nın etkinliğimizde hiçbir ayrıcalığı olmadığını, başka ülkelerin Türkiye'deki temsilcilerinin işimize karışmadığını, kendisinin de işimize burnunu sokmaması gerektiğini ima ederek anlattım. Yalnızca Amerika'dan gelenleri, vereceği özel bir yemeğe davet etti. Benim de gelmemi istedi ama kabul etmedim. Sonra sessizce Türk düşmanlığı tavırları takınan Rabi onun davetine icabet etmiş. Ne yalan söyleyeyim, bu Isador Rabi'den, kaç Nobel alırsa alsın, insanlığının eksi göstergeleri bakımından hiç hoşlanmadım. Sinsi, soğuk bir adamdı. Halbuki Amerikalı, "atom fiziğinin babası" diye bilinen Edward U. Condon aynı yaşlarda gerçekten "baba" bir insandı. Hiçbir bağnazlığı, ırkçılığı yoktu. Herkese içtenlikle yardımcı olur, dünyada harplerin, mazlum milletlerin ezilmesinin önlenmesi için canla başla uğraşırdı. Nur içinde yatsın. 40 yılda

her düzeyden bilimci Amerikalı arasında sadece üç tane insanlık vasıfları da ağır basan kişiye rastladım. Onların başında Ed Condon ve Linus Pauling (iki Nobel'li, biri kimya, diğeri barış ödülü) gelir. Condon bu yaz okulunun yapılması için bana manevi destek vermişti, fakat o sırada çok bağlı olduğu sevgili hanımı ölüm döşeğinde olduğu için maalesef gelemedi. Dönüşte o babayiğit adamın günlerce ağladığını gördüm. Zaten ondan sonra da çok yaşamadı. Yaz okulunun etkilerinin daha uzun süre kalıcı olmasını sağlayan hazırladığım "Atom Fiziği'nde Yeni Yönler" kitabına onun da adını koydum.

— *O yaz okulunda yaşadığımız başka ilginç olay oldu mu?*

— Amerika, Türkiye'nin her işine burnunu soktuğu gibi bize bir azizlik daha yapmaya kalkıştı. Bir gün, okula, davetsiz, genç, güzelce, fakat basit ve tipik misyoner suratlı zayıf, sarışın bir Amerikalı kız geldi. "Barış Gönüllüleri"ndenmiş. Barış gönüllüleri o sıralarda özellikle güneydoğuda yeni faaliyete geçmişlerdi. Birçok zavallı ülkede olduğu gibi, zavallı halka yardımsever görünerek ince ince melanet ağları örmekteydiler. Kızın okulda olmamasını istedim, fakat hemen benim iki Türk yardımcımı, biri Yale'de doktora öğrencim, kafaya almış. Onlar da benden habersiz kızı tesisin kulübelerinden birine yerleştirmişler. Kız bir işler karıştırıp duruyor, o iki yardımcıyı da kullanarak düzeni bozuyordu. Bu yaz okulunu yaparken yerel bir kuruluşun da rolü var intibaını vermek istemiş, yeni olan Ege Üniversitesi'ni de devreye sokmuştum. Fen Dekanı Prof. Yusuf Vardar ve Rektör Prof. Mustafa Öz yardımcı oldular. Örneğin, idari işler için bir kaptıkaçtı araba tahsis ettiler. İdari ve iaşe işleri için iki genç memurlarını da yanıma verdiler. Çok sağlam çocuklardı, ne yazık ki pek sevmiş olduğum bu iki yiğit gencin isimlerini bugün hatırlayamıyorum. Biri aynı zamanda İzmir'de güreş şampiyonu idi.

— *Onlar size yardım ettiler anlaşılan...*

— "Barış" gönüllüsünden, özellikle de bizim iki fizikçi yardımcıdan illallah dediğim bir sıra, akşamüstü, güreşçi ve arkadaşına dedim ki, "Yarın sabah erken, daha kimse kalkmadan, kızın kapısını çalın, derhal havaalanına götürün, ilk uçakla postalayın." Öyle de yapmışlar. Sabah kahvaltısı salonunda benim iki, Amerikalı sarışın sıska sevdalısı fizik öğrencisi telaşla etraflarına bakınıyor, kızı arıyorlardı. Bana, nerede olduğunu sordular, bilmem dedim.

— *Çok ilginç... Bu sizin son yaz okulu mu oldu?*

— Türkiye için evet. Epey sonradan, başka sahalarda da, Türkiye'de yaz okulları yapılmağa başlandı. Özellikle, rahmetli fizikçi Âsım Barut'un büyük katkıları oldu. Kendisi yıllarca ABD'de Kolorado Üniversitesinde profesördü; Avrupa'da da iyi tanınıyordu.

Ben dediğim nedenlerden, yoğun örgütleme işlerine artık girmek istemiyordum. Ama bu yaz okullarıyla 1964'ten 1969 yılına kadar bilimin birkaç sahasında birden, hem de atom fiziğinde, nicem kimyasında, Türkiye olarak Avrupa'da birinci gibi bir konuma geldik. Bu konumun sürekli ve fiili olması için üst düzeyde birkaç yere, kişiye gittim; bize bir yer verin, merkez yapalım diye, ama hiçbir şey olmadı. Birkaç sene sonra Yale idaresinden bana: "Hep bu işleri başka ülkelerde yapıyorsun, Yale'de de yapar mısın?" dediler. Kaynak buldular ve 1972'de uluslararası bir çalışma toplantısı düzenledim, Yale'de..

— *Pek çok sahada olduğunuz için ne konuda diye sormam gerekli. Ne konudaydı bu toplantı?*

— Nicemde moleküler eksicik yörüngeleri kavramlarının iki şekli var: Organik moleküllerin "pi eksicikleri" denen moleküle gevşekçe bağlı eksicikleri için kuramlar gelişmişti. Ama bir de, doymuş hidrokarbonlardaki gibi, daha sıkı olarak karbonlara bağlı ve molekülün geometrik yapısını bir arada tutan, karbon-karbon bağlarını oluşturan "sig-

ma" denilen eksicikler ve onlara has yörüngemsiler var. Sigmaların kuramı çok daha zor ve daha yeni yeni gelişmeye başlamıştı. Bu konuda "Sigma Molecular Orbital Theory" (SigmaYörüngemsileri Kuramı) diye Yale'de birkaç günlük (belki de bir haftalıktı) toplantı yaptım.

— *Kimler geldi?*

— Yale'de, organik kimyacı Kenneth Wiberg vardı; bu sahada bir miktar tanınmıştı; diğer organik kimyacılar açısından iyi olur, hem de ona da bir paye verilmiş olur diye, onu da işin içine kattım (gerçi pek bir faydası, katkısı da olmadı ya, sonunda...). Davet ettiğim uzmanlardan üçü daha sonra Nobel aldılar. Biri R. Hoffman, diğeri Nobel'e benim aday gösterdiğim K. Fukui, diğeri de 1998'de Nobel alan John Pople'dı. Toplantının sonucu olarak bir kitap çıkardım, "Sigma Molecular Orbital Theory", epeyi bir kısmını kendim yazdım.

— *O sıra Meksika'dan davet mi aldınız da bu ülkeye gittiniz? O yıllarda bir de Meksika var gündeminizde. Üstelik çok önemli bir ödül de alıyorsunuz.*

— 1973'te Meksika'da, kuramsal fizik üzerine yaz okulu gibi birkaç haftalık bir toplantı düzenlemişlerdi. Ben de atom fiziği, moleküler fizik, çok eksicikli kuramı anlattım. Yer: "Universidad Autonoma de la Ciudad de Mexico" (Bağımsız Meksika Kenti Üniversitesi). Böylece 1976 yılına kadar süren Meksika macerası başladı. Meksika-Kent, (México City) dünyanın en büyük şehirlerinden. Dağlar arasında büyük bir ova; eskiden orada bir göl varmış, nüfusları o zaman 60 milyona ulaşan Aztekler, Amerika'nın bütün yerlileri gibi Sibirya'dan, Bering Boğazı'ndan geçerek gelmişler; Türk kökleri çok açıktı. Etrafa baktığında İspanyol tipini andıran çok az insana rastlıyordun; onlar da üst tabakadaydı. İnsan genel olarak orada kendini Türkiye'de gibi hissediyor; Aztek kökenli çoğunluğun davranışları, huyları, yüzleri Türkler'e çok benziyor. 1966 yılındaki

yaz okuluna çağırdığım Meksikalı üç dört bilimci de Türkiye'ye geldiklerinde bana aynı şeyi söylemişlerdi; "Biz buraya gelince kendimizi Meksika'da zannettik," demişlerdi.

— *Atatürk zamanında da bu konuda araştırmalar yapıldı. Bugün de bu konuda kitaplar var. Sizin dikkatinizi çekenler neydi? Dillere ve kültürlere çok meraklı olduğunuzu biliyoruz...*

— Evet. O zamanlar babam bir tiyatro oyunu yazmıştı, biraz bilim-kurgu gibiydi, ileriye dönüktü. O kitabını da okumuştum. 1932'de yazdığı bu oyunda, havacı bir Türk genci Meksika'ya gidiyor. Olay gelecekte, o güne göre 50 yıl sonra cereyan ediyor. Aradan 50 sene geçtikten sonra Aztekler, Mayalar, Türk olduklarını anlamışlar ve Maya Cumhuriyeti kurmuşlar. Kahraman genç Türk pilot da uçakla buraya gelip kardeşleriyle tanışıp onlarla ortak gayeler oluşturuyor, işbirliği yapıyorlar. Meksika-Kent'in ortasında, üstünde müzeler ve bir parkın olduğu bir tepe vardır: "Çapul Tepe". Meksika şehrinin olduğu yerde Aztekler, biraz daha doğuda Yukatan Yarımadası; burası da Mayaların ülkesi. İsimler bana çok aşina geliyordu. İspanyolcayı, Türkler İspanyolca öğrenip nasıl konuşursa sesli harflere ağırlık vererek, onlarda öyle konuşuyorlardı. İspanya'daki İspanyollar'ın konuşmasını anlamakta zorlanırken, Meksika'dakilerin konuşmasını daha rahat anlıyordum. İspanyollar'ın bize yabancı "*th*" –th– sesi vardır; Meksikalıların dillerinde bu sesler yok.

— *Orada kimlerle konuştunuz?*

— Cumhurbaşkanı Echeverria ile kısa bir görüşmem oldu; gazetelerde resimlerimiz çıktı. Üniversitelerde teorik fizik, kimya konusunda seminerler verdim. Oradaki en tanınmış fizikçi Markos Moshinsky idi. Carlos diye genç bir doçentle de arkadaş olduk. Carlos, bir önceki cumhurbaşkanının yeğeniydi. Saray gibi evlerinde birkaç kez misafir oldum. Oyun odasında Carlos'la masatenisi de oynardık.

Moşinski ile, Novaro ile ortak bilimsel çalışmalar yaptık ve Meksika Fizik Dergisi'nde ("Revisto Mexikana de Fizika") yayınladık. Fizik Enstitüsü bayağı üst seviyede bir yerdi. O ara birkaç Meksikalı gazeteci ile de mülakat yaptım: Üçüncü dünya, bilim, kültür, eğitim siyaseti gibi konulardan bahsettim. Meksika ile neler yapmalıyız diye düşünüp bir program hazırladım; Kültür Bakanı, Milli Eğitim Bakanı, "CONACYD" (TÜBİTAK gibi, ama bilim teknik araştırma siyasetini belirleyen ve takip eden kuruluş) ile görüşmeler yaptım.

— *Türkiye'de yapmak isteyip yapamıyorsunuz. Üçüncü dünya ülkeleri arasında bilim, eğitim, kültür işbirliği fikrini ortaya çıkarıp uygulamaya koyuldunuz.*

— Evet, baktık ki Türkiye tek başına bir şey yapacak durumda değil, patron izin vermiyor, belki üçüncü dünya hep birlikte söz sahibi olabilir diye düşündüm. O sırada ABD, uydulardan aldığı sinyalleri bilgisayarlarla çözümleyerek herhangi bir ülkedeki tarımı, arazileri, madenleri inceliyor ve sonuçlar çıkarıyordu. Meksika da bunun öneminin farkına varıp bilgisayar programları geliştiriyordu. Sadece uydudan sinyal gelmesi yetmiyor, çözümleyip birtakım sonuçlar çıkartacak bilgisayar yazılımları geliştirmek gerekiyor; bunları yapıyorlardı. Yıl 1973. ABD bunu duyunca: "Ne gereği var? Biz size veririz" demiş. Bana, "bunlar ne zaman yardım etmeye kalksa başımıza büyük bir bela gelmiştir; onun için reddettik" dediler. Böyle bilinç vardı. PEMEX diye Meksika'da petrol arayıp bulan, yabancı şirketleri sokmadan kendisi petrol çıkartan bir taşyağı, neft (petrol) şirketi vardı. Son yıllarda hepsi bitti tabii, üçüncü dünya yok oldu. Türkiye'de illa da Avrupa Birliği'ne girecek diye laflar çıkarken, orada da Kanada, ABD ve Meksika NAFTA'yı kurdular. Buna karşı olan cumhurbaşkanı adayı, seçim kampanyası esnasında, "delinin biri vurdu" numarasıyla öldürüldü. Yerine, YALE'de okumuş, Meksika'nın üst tabaka zenginlerinden birinin oğlunu cumhurbaşkanı yaptılar. O da gelir gelmez

Meksika'yı Kuzey Amerika Gümrük Birliği'ne soktu. Peki iyi mi oldu? Ne demek! O zamana kadar gayet iyi giden, iktisadında, siyasetinde bağımsız olan Meksika, NAFTA'ya girdikten bir sene sonra iflas noktasına geldi.

— *Elena Moshinsky ödülünü almanız nasıl oldu?*

— Meksika Üniversitesi'nde Teorik Fizik Enstitüsü'nde bana bir şeref kürsüsü ihdas ettiler, gidip geliyordum. Yahudi asıllı, çok nüfuzlu ve zengin bir aileden gelen, babası da fizikçi ve matematikçi olan Markos Moshinsky'nin hanımı Bayan Elena idi. Endülüs'vari bir köşkte oturuyorlardı, ortası avlulu, çinilerle bezenmiş, havuzlu. Markos benden on beş yirmi yaş büyüktü; her gittiğimde evlerine gidiyordum. Karikatürist olan hanımı ölünce aile bu vakfı kurmuş ve benim teorik fizikteki çalışmalarımı bildikleri için ilk defa bu ödülü bana vermişler. Benden sonra, kuramsal fizikçi, öbekler kuramının babalarından Macar asıllı E. Wigner bu ödülü aldı.

— *Türkiye'ye gelip gidiyorsunuz; hiç olmazsa görünüşte el üstünde tutuluyorsunuz. Yine de bir amaç var... Bu arada Boğaziçi Üniversitesi'nin kuruluşunda yer aldınız. Karşı olduğunuz İngilizce eğitimle kurulmuş bir üniversite olmasına rağmen niye BÜ'ndeydiniz?*

— Birincisi, "İçinden düzeltirim" ümidiyle. 1953'te, ilk kez bir Türk okul İngilizce ile eğitime başladı ya, sonra bu işi hızla yaymaya başladılar. (*Kendiliğinden, safdillikten oldu zannedilmesin sakın. Bu konular, Sayın Turgay Tüfekçioğlu Bey'in hazırladığı "Prof. Oktay Sinanoğlu ve Türkçe: Matematik + Bilim + Gönül" adlı kitapta ve onun benzeri "Bye-bye Türkçe" [Otopsi Yayınları, İst. 2000] kitabında, ayrıntılı olarak var.*) Ben de, 1962'den beri hangi hükümet geldiyse hepsine gidip anlatıyorum. Sonuç yok, hep aynı laflar. "Medâr-ı iftiharımız" diyorlar, ama bir işe karıştırtmıyorlar.

12 Mart ihtilali olduğunda ben dışarıdaydım. Gazeteler-

deki bakan listesine baktığımda, benim hem Yale, hem Harvard'da olduğum yıl, Harvard'da tanıştığım bir arkadaşımın ismi var: Atilla Karaosmanoğlu. Atladım uçağa, geldim. Konuştuk, davayı anlattım. "Seni Nihat Erim'e götüreyim" dedi. O zaman başbakan ve evinde öğle yemeği yedik. Dikkatle dinledi, hemen telefonu açtı ve yabancı okullarla ilgili bir liste istedi. Biz beş altı tane oldu sanırken, Anadolu Liseleri'yle birlikte sayının yüze, iki yüze çıktığını öğrendik. O da şaşırdı ve "seni Milli Eğitim Bakanı Şinasi Orel'e göndereyim" dedi. Şinasi Bey, emekli subay, dokuz yıl Brezilya'da kalmış –tabii orada ne yapmış ve kimlerle çalışmış acaba– ve getirilip bakan yapılmış. Şinasi Bey evine yemeğe çağırdı, "Biz BÜ'ni kuruyoruz, gel seni BÜ'ne kurucu rektör yapalım" diye tutturdu. Ben, ODTÜ deneyimimde Türkçe olsun dediğim için aforoz edilmişim. Neyse, derdini sonradan anladım; Nihat Erim'in onun yerine beni bakan yapacağı korkusunu yaşıyormuş.

— *Sizi kurucu rektör yaparak saf dışı bırakmış olacak.*

— İşte her neyse. "Hele yarın Sayın Erim'le bir görüşeyim" deyince daha da telaşlandı. Israr ediyor; ben de düşündüm, bu işi içeriden düzeltmek gerek. Sonunda, "Oraya bir rektör atayın, beni de danışman yapın, akademik kuruluşu yaparım" dedim... Kabul etti. Okulun içinde en tepedeki köşke (hani Amerikalı rektörün eskiden kaldığı yere) beni yerleştirdiler; aşçı, şoför verdiler. Yaşımdan küçük gösteriyorum, öğrencilerle, okuldakilerle aram iyi, derdi olan bana geliyor.

— *Orada tam olarak ne yaptınız?*

— Benim amacım okulun yüksek kısmını Türkiye'nin kendi şartlarına göre kurmaktı. Bölümlerden hocaları topladım; "Türkiye'nin şartlarına göre mastır ve doktora sistemleri kuracağız, başka üçüncü dünya ülkeleri sonra bizi örnek alacaklar," dedim. Oturup, "çift anadal" diye bir şey çıkardım; temel bilimde okuyanların gerektiğinde ülke ikti-

sadına katkıda bulunabilmelerini sağlayan bir sistem. Böylece mesela bir öğrenci "makine mühendisliği+fizik" çift anadalı yapacak; müfredatını tasarladım. İki sene geçti, her şey iyi gidiyordu. O sırada bir ahbabın tanıdığı genç bir subay, askeri okulda öğretmenlik yapıyormuş; o söylemiş: "Askeri Şûra karar almış, bütün askeri okullar kolej yapılacakmış" diye duyduk. Beynimden vurulmuşa döndüm. Türkiye bitti demek bu; aramızda latife ediyorduk, savaşta bizim askerler düşmana "Allah Allah" yerine "God God" diyerek saldıracak diye... O ara hükümet değişmiş, Ecevit başbakan olmuştu. Milli Eğitim Bakanı da Mustafa Üstündağ. Halk kendisine "gominis" diyor. Biz bir de ona anlatalım durumu dedik. Odasına gittim, baktım yanında Amerikalı Howard Reed. Sarmaş dolaş adeta. Bu adam bundan önceki bakanın yanında da vardı; sonradan onun kim ve ne olduğunu daha iyi anladım.

— *Sonra ne oldu? Hikâyenin hoş olmayan bir sonu var gibi.*

— Talim Terbiye Kurulu Başkanı Zekai Baloğlu, Milli Eğitim Müdürü vs. okula davet edilmişler; fakülte salonunda yemek yiyoruz. Ben de sofranın orta yerindeyim, Zekai Bey sağ başta, karşımda Bakan M. Üstündağ vb., Boğaziçi için yaptıklarımızdan memnuniyet ifade ediliyor. Ben, içimden, o Askeri Şûra kararını yeni duymuştum ya, "artık bıçak kemiğe dayandı. Türkçeyi yok ediyorlar, daha fazla bekleyecek zaman yok" deyip, pat diye "Gelin şurayı dosdoğru Türk üniversitesi yapalım," dedim. Öyle ya: Alman üniversitesi ne demektir? Eğitim dili Almanca olan evrenkent. "O ne demek?" derlerken, "Yani eğitim dili Türkçe olan üniversite" diye izah ettim. Dememe kalmadan Zekai Bey ordan, "Bakın Oktay Bey ne güzel söylüyor" diye beni destekler havalarda. Ben de "Şükür, bir anlayan çıktı" diye sevinip anlattıkça anlatıyorum. Zekai Bey sonradan beni evine davet etti, hanımıyla, akşam yemeği. Orda da beni daha açık konuşturuyor. Bu derin oyunların Amerikan, İngiliz güdüm-

lü, İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne benzer, Atatürk'ün kapattığı, ama sonra tekrar işbaşı yapan Türkiye'deki bazı "cemiyet" üyelerince yürütüldüğünü bile söylüyorum. Meğer adam onların büyüklerindenmiş, beni de ihbar etmiş. Bu kişi, yıllar sonra, bir de Habitat II'nin gerçekleştirilmesinde ortaya çıktı, hani şu, "İstanbul'un 'uluslararası açık şehir' haline getirilmesinin alıştırması" Habitat olmasının ilk adımında... İstanbul'da Türkler'in ancak pasaportla girebildikleri merkezi bölge. BÜ'nde sonra benim başıma işler açıldı ve ben bir daha, uzun bir süre, bu konuda tek söz edemedim; sadece bilimsel konuşmalar yaptım.

RUSYA, ÇEKOSLAVAKYA VE TÜRKLER

— *Sizin profesörlüğünüz, "öğecik (atom) ve özdeciklerin (moleküllerin) çok eksicikli (elektronlu) kuramı"nız ile oldu. Bu, temel fizik kanunlarından başlayarak çeşitli maddelerin kimyasal ve fiziksel özelliklerini bulmak için gerekli temel bir kuram. Sizin hocalığınız konudan anlamayanlara bile ışık tutacak nitelikte; bu konuyu bilmeyenlere biraz açarsanız...*

— Mesela kâğıt üstüne şu tepkimeyi yazdın, diyorsun ki buna göre şu ürünü elde edebilirim; kâğıt üstüne o formülü yazdın diye o olacak değil. Burada birtakım fizik kanunları işin içine giriyor ve bunun iki safhası var, ki bunlar da fiziksel kimyanın iki temel kolu. Birincisi muhasebe gibi; şu kadar paran yoksa şu kadar para gerektiren bir işi yapamazsın! Mesela enerjinin, ki Türkçesi "erke", "erkenin sakınımı" ilkesi var; enerjiyi yoktan var edemezsin, hesabını yapıp bilançosunu çıkarman gerek. Bu işle uğraşan alt bilim dalı da termodinamik; kimyadaki şekli "kimyasal termodinamik", Türkçesi "ısıldevinge". Isıldevingenin üç temel kanunu vardır: Biri enerjinin, erkenin sakınımı; enerjiyi ne yaratabilirsin ne de yoktan var edebilirsin, sadece, erke şekilleri birbirine dönüşür. İkinci kanun temelinde istatistik ile ilgili,

ki Türkçesi "sayıtım". Şimdi o tepkimeye giren moleküllerin her birinin bir ısı miktarı var, içinde yapısından kaynaklanan erke miktarı var. Onların verileri olması lazım, oradan hesaplıyorsun. Bir de *entropi* var, Türkçesi "*dağı*"... Bir dizge, madde, özdecik... ne kadar çok şekle girebiliyorsa, tabiatta onun bulunması ihtimali o kadar fazladır. Erkesi aynı olan dizgelerde olasılığı fazla olanlara bakalım; mesela küp şeklindeki taş; aynı taşı al, parçala, kum yığını haline gelsin. Bunların kimyasal olarak iç erkeleri aynı, ama biri küp biçiminde taş, öbürü de kum yığını... Bu kum yığınını da dağıtabilir, bin bir çeşit şekle sokabilirsin. Bırakırsan zaten eninde sonunda –belki binlerce sene sürebilir– o taş, bir kum yığını haline gelir, darmadağın olur. "Dağısı", (entropisi) artar; "dağı" lafı oradan geliyor, dağılmaktan. Her molekülün kendi yapısından, esnekliğinden, hareketlerinden gelen çeşitli halleri var; Bu haller ne kadar çoksa, olasılık da o kadar yüksek, dolayısıyla o özdeciğin "dağı"sı fazla. "Dağı" her madde için ölçülebiliyor. Dolayısıyla bunlara baktığın zaman bir tepkimenin olabilmesi için, dağının yükselmesi, erkenin düşmesi lazım. Bazen, hesabını yaptığında, ne kadar uğraşsan, o tepkimenin yürümeyeceğini, mümkün olmadığını görüyorsun. Birçok kimyasal maddenin, molekül başına düşen erkesi ve dağısı ölçülmüş, başvuru kitaplarında bulabilirsin, ölçülmüşse tabii. Ancak:

Isıldevingeye göre mümkün görünen bir tepkime, uygulamada gene de gerçekleştirilemeyebilir. Neden mi? Çünkü *ısıldevinge, o tepkimenin hızı hakkında bir şey söylemiyor.* Tepkime olabilirmiş amma, ne kadar vakit alacağı belli değil. Olur ya, belki hız o kadar yavaş ki, bir milyon yıl beklemen gerekecek. Tabii bu pratik değil. (*Kimyanın, "tepkime hızları" konusunda, ısıldevingenin aksine, bir sistem, ana kuram gelişmemiş. Bunun için, sonradan, 1970'lerden başlayarak, ayrı bir kuram, matematiksel sistem geliştirdim. O konu sonra.*)

Şimdi, varsa verilere bakarak, tepkimenin (hızı daha kaale almadan) mümkün olup olamayacağını hesaplıyorsun;

olabilir gibi görünüyorsa deney yapıyorsun. İşte, 1956'da Stauffer Kimya Şirketi'ndeki araştırmalarımda önce bunu yapacaktık. Baktım ki bu maddeleri ölçmek çok zor, çok yüksek sıcaklıklarda çok şatafatlı deneyler yapılması gerekiyor ve yok, yapılmamış. Peki veriler yoksa hesabı nasıl yapacaksın? O zaman kuramsal olarak bulmak gerek, dedik. Temel fizik kanunlarından matematik yoluyla bunları sıfırdan başlayarak hesaplamak mümkün; ilke olarak nicem mekaniği (kuvantum mekaniği), ikinci aşamada da sayıtım mekaniği (istatistik mekanik) kullanılmalı.

— *Bu konu biraz karışık ama devam edelim. Herhalde bu kuramı çok önce planladınız ve kafanızda oluşana kadar zaman geçti.*

— Tabii. Karışık değil ama... O zaman daha lisanstaydım. Deneysel veriler yok. Bütün kaynakları karıştırdım, hatta hiç unutmam, Çekoslavak Bilim Akademisi'nin bilim dergilerini buldum; onlar bir şeyler yapmıştı. O zaman nicem mekaniğini, yani sayıtım mekaniğini kendi kendime öğreniyorum. Baktım temel yöntemler eksik. Hesaplanır diyor ama hesaplıyamıyorsun, çünkü yöntemleri yok. Bir molekül veya bir atom, birkaç artı yüklü çekirdek, bir de etrafında dolaşan bir sürü elektron, yani eksicikten ibaret. Birtakım hareketler yapıyorlar ve ortalaması, özdeciğin görünen özelliklerini veriyor. Bu bir mekanik problemi; büyük cisimler için Newton mekaniği, küçük cisimler için de nicem mekaniği gerekiyor. Bunlara kafayı taktım ve kurcaladım. Bir sürü eksicik, hem çekirdekleri çekiyor, hem de birbirlerini itiyor, çok karmaşık hareketler yapıyorlar.

— *Büyük cisimler için bile bu hesaplar zorken, niceme göre davranan küçük cisimler için herhalde imkânsız görülüyor.*

— Ay, güneş, yer; üç tane cisim. Bunları klasik mekanik kanunlarıyla çözüp hareketlerini bulmak bile çok çok zor bir şey; şimdi, bugün ancak büyük bilgisayarlarla sayısal

olarak yapılıyor, denklem olarak çok zor. Baktım, o zaman bu işin babaları olan büyük adamlar "üç cisim için bile mekanik meselelerini çözmek çok zordur; atomda veya molekülde örneğin 50 elektron, 10 çekirdek var, bu kadar cismin birbirlerini etkileyerek hareketlerini çözmek mümkün göünmüyor" demişler. Bu işi temelinden almak lazım, dedim ve temelinde çok büyük eksiklikler var deyip doktorayı bitirirken çalışmaya başladım.

— *Yani o büyük bilgisayarın olduğu dönemde mi bunun üzerine çalışıyordunuz?*

— Hayır, genel olarak sanayide çalıştığım zaman büyük eksikliği görmüştüm. Sonradan, doktorayı bitirirken, temel fizik ve nicem mekaniği kanunlarından başlayarak çok tanecikli, eksicikli durumlarda bunların denklemlerini matematiksel olarak son safhasına kadar çözüp, kısımlara ayırıp yeni matematik yöntemler kullanarak –o zamanlar sahada kimsenin kullanmadığı soyut yöntemler kullanarak– çözmeye başladım. Adına, "Atom ve Moleküllerin Çok Eksicikli Kuramı" dedim, "Many Electron Theory of Atoms and Molecules" (MET) başlığıyla bir dizi yayın yaptım. Sonra Harvard'ın o büyük adamları "bunları kitap yap, Harvard Basımevi bassın" dediler... Ben, yok kitap olmaz, dedim, çünkü babam çok kitap yazmış ya, ona yetişemeyeceğimi düşünüp bir endişem var, bunu yıllar sonra anladım.

— *Babanız çok kitap çalışması yapmış diye çekingenlik geliyor.*

— Evet, öyleymiş. Sanki onunla rekabet etme gibi geliyordu herhalde. Sonradan bunu aştım. Neyse "Advances in Chemical Physics" (Kimyasal Fizikte Gelişmeler) diye, her sene çıkan bir ciltler vardır. Kendi alanında yaptığı gelişmeleri anlatması için birkaç kişiyi davet ediyorlar; her yıl böyle birkaç kişi oraya yazıyor. Benim yazdığım, 100-150 sayfa kitap gibi bir şey oldu. Tek başına kapaklı kitaba karşı çekingenliğim vardı, halbuki bu da bayağı bir kitap; *İçindeki-*

*ler*den başlıyor, arkasında *kaynakça*sı... Hayır, illa diğerlerinin arasına gömeceğim. Ama bu yayın, ayrı bir kitap olarak, Rusçaya çevrilip orda basılmış (Almancaya, Japoncaya da çevrilmiş).

1960'ların sonlarına doğru bir gün Yale'e, ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan mektup geldi. Mektupta, Rusya ile ABD arasında tek tük bilimci alışverişinin yapıldığından söz ediliyor. Sovyet Bilimler Akademisi'nin büyük üyelerinden aşağı yukarı benim sahalarla ilgili çalışan bir akademisyen, Nikolay Dimitriyeviç Sokolov geliyormuş. Nereleri, kimleri görmek istiyorsun diye sormuşlar; üç beş isim veriyor, biri ben. Resmi ziyaretçi olarak geldi; bana dedi ki "senin o kitap, Rusçaya çevrildi ve MİR Yayınevi tarafından basıldı, Leningrad ve Moskova'da doktora ve üst seviyede ders olarak okutuluyor". Hangi kitap, diyorum. Kitabın içindeki kitap!

— *Sizin haberiniz yok tabii, zaten onu bir cilde, diğer bilimcilerin çalışmalarının arasına gömmüşsünüz.*

— Haberim yok. "Bunun telif hakkını Rus parası olarak bankaya koyduk, gelirsen alırsın" dedi. ABD'de kuvantum, nicem kimyası denen sahanın babası Linus Pauling'dir; iki Nobel aldı, üç de alacaktı da sisteme karşı bir adamdı. Kullandığı teoriler var, ama ortada bir şey yok; matematiği ve fiziksel temeli zayıf, adamda çok büyük bir sezgi var, hangi moleküllere baksa bu böyle olacak diye bir şeyler karalıyor ama başkası kullanamıyor çünkü onda kuvvetli sezgiyle gidiyor iş. Sağlam bir teori değil. Hatta ben 1950'lerde Amerikan hükümetinin tercüme ettirdiği Rus bilimcilerin yazılarını okumuştum; Amerikan hükümeti anında o makaleleri tercüme ettiriyor, bastırıyor ve de çok ucuz bir fiyata bilimcilere de veriyor. Rusya'da bir akademi vardır: o karar verir, şu konuda çalışılacak, şunlar şunu yapacak, diye. Hepsi güdümlüdür. Çok meşhur, SSCB'de moleküler biyolojinin gelişmesine mani olmuş, ama nüfuz sahibi, Levşenko diye bir akademisyen Rusya'da bir makale yazmış, –tabii tercümesini okuyoruz– Pauling ve bunun nicem kimyasındaki

kuramını yerden yere vuruyor; böyle teori mi olur, ne matematiği ne fiziği var diyor. Bir bakıma haklı da, Pauling bir sürü iş yapıyor, başkaları yapamıyor. Sovyet yazarı, bu kapitalizmin saçmalığıdır, demiş, Akademi bu yüzden bu konuda kimseyi çalıştırmıyormuş, böyle ıvır zıvır şeylerle uğraşılmaz diye. Halbuki Rusya'da matematikte ve kuramsal fizikte dünyanın en büyük adamları var, ABD'den daha üstün, çok ileriler.

Nikolay dedi ki: "Senin bu yazıların çıkınca, teorik fiziğin bizdeki en büyük adamı Vladimir Fok –Leningrad'da yaşlı bir profesör, çok büyük adam– 'vay bu iş işte böyle olur, ben de yapsam böyle yapardım' dedi. Akademi'de de konuşuldu ve 'bu sahada artık Sovyetler de çalışacak ve bu yoldan gidilecek' diye karar aldık" demişler. Bizim birkaç başka yayını daha tercüme etmişler, o sahada ekol olmuş.

— *Bunu da yeni öğrendiniz. Şaşırdınız mı?*

— Tabii. Nitekim yıllar sonra Doğu Bloku'ndan kime rastlasam, –Ruslar, Azerilere, Kazaklara, Tatarlara filan da çok şey öğretmişler, fazla ayrım yapmamışlar, onun için Türk cumhuriyetlerinde çok büyük bilim adamları yetiştihepsi beni tanıyor, "Aa biz Moskova'da senin kitaplardan çalıştık, seni çok yaşlı zannediyorduk" diyorlar. Sonra Moskova'ya gittiğimde kitap sokakta satılıyordu, gördüm. Moskova'da işportada bilim kitapları satılıyor, millet etrafına yığılmış. Hem de çok ucuza...

— *Yıl kaç?*

— Yıl 1969. Geçen yaz Teksas'ta bir uluslararası toplantıya gittim. Vaktiyle o zaman Leningrad'da Fok'un yardımcısının yardımcısı gibi olan Bersuker vardı, onlar da bizim kuram üzerine çalışmaya başlamışlardı, yayınlarından biliyorum. Gel zaman git zaman Teksas'a göç etmiş, Austin'deki Teksas Üniversitesi'nde araştırma yapıyor, hatta yanında bir Türk doktora öğrencisi varmış. Beni görünce adam neredeyse ağlayacaktı, "Aa, o zaman Leningrad'da

görmüştüm sizi, bir daha göreceğim hayalimden geçmezdi" diye.

Neyse, tepkimelere dönersek, bir de o hız meselesi var, dedik; onun da temelinde kuramlar eksik. Oturduk, o yöntemleri yapmaya başladık, Rusya, Romanya, Fransa, Meksika bizim bu işleri takip eden birtakım ekoller türedi, bunlar benimle yazışıyorlar, soruyorlar. Her tarafta dal budak sardık gibi.

— *Şöhretiniz yayıldı.*

— Şöhret gibi şeyler beni ilgilendirmiyor; bilimi bilim aşkı, merak için yaptım hep.

O aralar, Çekoslovakya'dan birkaç kişi Yale'e gelmişti. Onlar, ülkelerindeki merkezlerine yazmışlar. Beni Çekoslovakya'ya davet ettiler, o sırada oralara gitmek gelmek de çok nadir bir olay. 1967'de Prag'a gittim, Çek Akademisi'nde bu işlerle uğraşıp devam ettirenlerle buluştum. Gittiğim yerlerde hem seminerler veriyorum, hem ortak çalışma konusu çıkarıyoruz, şurasını ben, şurasını sen yap, gibi.

— *Bu Çekoslovakya ziyaretleri sürmüş yanılmıyorsam.*

— Öyle, bir başladıktan sonra gitmeye başladım. Çekoslovak Akademisi resmi arabası ve şoförüyle havaalanından beni aldırıyordu; arabada çalışmaya başlıyorduk, enstitüye geliyorduk, orada bir yandan hesap yapıyoruz, arkasından hemen yazmaya başlıyoruz. Prag'da da bunların meşhur beze gibi pastaları vardı, benim sevdiğimi öğrenmişlerdi, biz çalışırken çayın yanında hemen bu pastalardan geliyordu, Laskonka diye bir şey. Havaalanına giderken, uçağa bininceye kadar çalışma sürüyordu. Bazı yayınlarıma bakıldığı zaman ortak yayın olduğu görülür; işin mimarı benim de... Rahat durmuyoruz, bazen arabada siyasi laflar etmeye başladığım oluyordu; yanımdakiler hemen "Aman sus" diyorlardı, "şoför gizli polistir, ihbar eder." Ödleri kopuyordu. Sonra 1969'da birinin profesörlüğü geldi, terfi edecekti. Jüri kurulmuş, Akademi beni jüriye davet

etti. Birkaç hafta sonra yine gidecektim, yeni gelmişim. Tam bilet alınıyordu ki, Rus tankları Çekoslovakya'ya girdi haberleri TV'lerde, gazetelerde. Gidemedik tabii. İzleri kayboldu, öldüler mi kaldılar mı derken haber aldık. Bir sürü ahali kaçmış, arada da nehir varmış, Avusturya'ya gitmişler, oradan başka bir yere. Kaçtıktan sonra da temas ettiler benimle; "ABD'de bize iş bul" diye. Neyse sonunda Kanada'da Waterloo Üniversitesi vardır, uygulamalı matematikte çok iyidir, ikisi orada çalışıyor şimdi.

— *İsimleri ne?*

— Çizek'le Paldus. Lorel'le Hardi gibiler ve hep beraber çalışıyorlar. Biri işin matematiğini öbürü de bilgisayarını yapıyor. 1973'de, İngiltere'nin bu sahadaki babası C.A. Coulson vefat etti. Şerefine Kanada'da uluslararası toplantı düzenlendi; ben de kendisini tanıyordum. Toplantıda Çizek ile Paldus da vardı tabii. Hâlâ benim o zamanki çok elektron teorisine devam edip duruyorlar, şimdi şunu yapıyoruz, filan diyorlar. Ben dedim ki, kaç sene uğraşacaksınız bununla, şimdi yepyeni konular var. Çizek'e dedim ki, matematikte, kuramsal fizikte, "dinamik gruplar" (devingen öbekler) diye yeni bir şey keşfedildi (ben de üzerinde biraz çalıştım, bir iki yayınım var), yepyeni ufuklar açılıyor, siz de yeni bir şeylerle uğraşın artık, dedim. Bunlar benim uzaktan öğrencim gibiydiler.

— *Oradan sizin teoriden gidecekleri nokta yok muydu?*

— Var da aynı şeyin devamı artık; yeni şeylerle uğraşmak iyidir, diğerine de bir taraftan devam edersin. Yoksa bayatlayıp "uzman" oluyorsun, yani "expert". Başta baktım: "Uzman var, elli senedir aynı şeylerle uğraşıyor, gençlerin de o sahaya girmesine çok bozuluyor. Bunlar fosil olmuş" dedim çok genç yaşta. Hayatiyet lazım, heyecanı sürdürmek lazım diye hep yeni sahalara da girdim. Çizek'e "dinamik gruplar"dan söz ettim. Fizikte ilginç uygulamaları başlamıştı, ben o sıra bunlarla uğraşmıştım, kimyada da,

atom fiziğinde de, bunlarla yenilikler getirilebilir, demiştim. Çizek'e bunu aktardım. Bir de matematiksel terim olarak "unitary groups" var, "biril öbekler". Bu da kimyada da uygulanabilirdi. Paldus'a da bu biril öbekler hakkında bazı tavsiyelerde bulundum. Dinleyip gittiler. Çizek hakikaten bu (dinamik) devingen öbekleri, kimyaya ve fiziğe uygulayan bir şeyler yapmış, yazısını bana gönderdi. Çizek sağlam karakterliydi; babası doktor, Çek edebiyatına meraklı, yazar çizer biri, ve babasını komünistler öldürmüş. Çizek yayınının dibinde de benim yazıları kaynak göstermiş.

— *Paldus, alçaklık mı etti?*

— "Unitary groups"un (biril öbeklerin) ıvırı zıvırı çok, bu da ıvır zıvırla, ayrıntılarla iyi uğraşır, bayağı sabır ve dikkat isteyen bir iştir. Paldus, o sahada sonradan meşhur oldu; yazılarına bakıyoruz, hiç bize selam sabah yok. Nereden aldığını, kimin ne dediğini, söyler, ya da dersin ki "filanca konuşmalarımızda bana akıl veren bilmem kime teşekkür ederim". Sanki kendisi icat etti. Sonraları rastlayınca ima ettim; sadece gülümseyip gene aynen devam. Şimdi işin ilginç tarafı: Geçen sene Kıbrıs Doğu Akdeniz Üniversitesi'ne ikinci kere konuşma yapmaya davet edildim. Bir genel konuşma yaptım; koca amfi dolmuş, bilim, eğitim, eğitim dili, teknoloji... Gelmişken bir de fen konuşması yapayım dedim, orada da Fen Fakültesi var. Ertesi gün koca amfi gene dolu, girerken kapıda ilanı gördüm; "Prof. Oktay Sinanoğlu'nun konuşması" diyor. Başlık filan yok, garibime gitti, halbuki başlık vermiştim. Tıklım tıklım dolu; vay canına, ne çok fen meraklısı varmış, diyorum. Sordum, hangileriniz fizikçi? Bir kişi elini kaldırdı; İngiltere'de çalışıyormuş. Matematikçi? İki kişi elini kaldırdı; biri Azeri, biri genç hoca gibi. Kimyada gene bir kızla, genç bir hanım. "O zaman herkes mühendis herhalde" dedim. Yoo, çoğu mimariden! Bizim hanım da mimar ya, gelecekti, son dakika gelemedi. Mizahen, "Yanlış gelmişsiniz; bizim hanım gelemedi, konuşma yapamayacak" dedim. Ve konuşmamı yap-

tım. Neyse, sonradan, "Burada kimya bölümü yok mu?" dedim. "Vallahi, vardı da yeni kapandı" dediler. Niye? "Türkiye'den öğrenciler para verip böyle dallara gelmiyorlar, ya İngilizce İşletme'ye, ya da İngilizce Hukuk'a geliyorlar." Rektörlüğün oraya gittim, kimyadan elini kaldıran iki kişiden biri genç hanım rektör yardımcısıymış. "Ben kimyacıyım, Waterloo'da Paldus'la doktora yaptım, Çizek de Paldus da hep sizi anlatırlardı bize" dedi. "Aa, öyle mi? O halde siz benim akademik torunum sayılırsınız, talebemin talebesi gibi" dedim. Kendisi, Paldus'la bu "unitary groups" (biril öbekler) üzerine çalışmış. Hatta ona da anlattım, o da "Çizek daha düzgün adamdır" dedi. "Bak bunlar çetrefil işlerdir, ben buradayken oturup bir saat o konuları konuşalım, bilimsel olarak" dedim. Hiç yanıma uğramadı bir daha, rektör yardımcısı olmuş, öğrenci kayıtlarına imza atıyor.

— *Korkmuştur belki bilginizden.*

— Peki sen böyle "biril öbekler" gibi bilimin önlerinde ve çok zor bir şeylerde doktora yap, sonra da gelip bir çeşit kâtiplik et. Birçoğu böyledir. Haa, neymiş, ABD'de, Kanada'da doktora yaptı: Türkiye'deki bilim bundan ibarettir.

— *Şimdi Rusya macerası başlıyor. Moskova'ya mı gittiniz?*

— 1969 yılıydı. Sokolov döndükten sonra Sovyet Bilimler Akademisi'nden iki aylığına davet aldım. Önce Moskova'ya indim; havaalanında Sokolov karşıladı, buradaki harcamaların için diye bir zarf dolusu ruble verdi bana...

— *Moskova'da nerede kaldınız?*

— O ilk gece Sovyet Bilimler Akademisi'nin misafirhanesinde kaldım. Tuhaf bir şey olmuştu, hatırlıyorum: Gecenin üçünde telefon çaldı, uyku sersemi kalktım, bir adam benimle çok samimi tonlarda, neredeyse serkeş pozlarda Rusça konuşuyor, arada da Oktay Sinanoğlu lafı ediyor, bir

onu anlıyorum. Konuştu konuştu, kapattı. (ABD'ye döndükten sonra bana, Sovyetlerde bulunmuş başka bir iki bilimci de aynı şeyin kendilerine olduğunu söylediler. KGB sahiden Rusça bilmiyor mu diye denermiş. Bazı gidenlere daha ciddi şeyler olmuş). Garibime gitti. Ertesi gün Litvanya'ya gittik. O zaman Litvanya da Sovyetler Birliği'nin içinde, işgal altında... Sovyetler'de, Litvanyalı, Yutsis diye yaşlı bir zat var; atom araştırmaları yapan enstitününün başında bir grupla çalışıyor. Orada atom fiziğinin babası olarak bilinen kişi. Amerika'da atom fiziğinin babası Condon; yaşları da aşağı yukarı aynı. Bu işin merkezi Litvanya'da başkent Vilnius'ta idi. Sovyetlerden bu konularla ilgili –ama her tarafından, ta Sibirya'dan bile– 500 kişi toplamış ve sempozyum gibi bir şey düzenlemişlerdi; ilk konuşmayı bana yaptırdılar. Anlattık, anlattık; arkamda da koskoca bir Lenin heykeli. Boyuna da resim çekiyorlar. İçimden diyorum ki, şimdi bunu ileride şantaj olarak kullanır birileri; işte bu komünisttir der. Neyse bir sürü resimler çekildi. Sempozyumdakilerin hepsi bu işlerle uğraşan bilimci genciyle yaşlısıyla; öğrenci yok.

— *Muhtemelen kullanılmıştır o resimler. Hele soğuk savaş döneminin en yoğun zamanları olduğunu düşünürsek; yıl 1969. Siz kendi alanınızda, daha doğrusu alanlarınızda yaptıklarınızı mı anlatıyorsunuz? Yoksa kitaplara alınan ve ekol olan kuramınızı mı?*

— Atom fiziğinin, çok eksicikli atomlar ve özellikleri, tayfları için o sıralarda yapmış bulunduğum yeni kuramı anlatıyorum daha çok. Rusya'da artık nicem kimyası benim teoriden yürüyerek yapılacak diye karar almışlar ya, o konuyu da biraz anlatıyorum. Yani Sovyetler toplantısı bu konuların orda iyice anlaşılması için, belirli gaye ile yapılıyor. Öyle rasgele bir sempozyum değil. Çıktım, dışarıda bir masayı gösterip "buraya otur" dediler. Bütün ahali kuyruğa girdi, resim imzalatıyorlar bana. Çekilen resimleri hemen tab etmişler... Yanıma genççe biri geldi, Türkçemsi bir

dil konuşuyor. Türke de benziyor zaten; meğerse Başkurt Türküymüş ve Ufa'dan geliyormuş. Oturduk, bir saat Türkçe konuştuk. Ben Başkurt Türkçesini ilk defa duyuyorum, belki o da Türkiye Türkçesini ilk defa duyuyor. Ona rağmen, bayağı anlaştık, hatta kimyayı bile konuştuk. O sırada birkaç Rus yanımızdan geçerken kulak kabarttılar, biri "Siz nece konuşuyorsunuz" dedi, hayretle... Türkçe konuşuyoruz, dedik. "Olur mu? Bunların dili ayrıdır, başka milliyettir" deyip bozularak gittiler.

— *Ufa nerede oluyor?*

— Ufa, Başkıristan'ın başkenti, Kazan'dan ötede, Ural dağlarına doğru. "Ufa'da, işte bir milyon mu, iki milyon mu ne Türk vardır," dedi Ufalı Nusratullah Tülin. "Bütün Sovyetlerdeki Müslümanların başmüftüsü bir Başkır Türküdür, o da Ufa'da oturur." Bana ayrıca, "Benim Ufa'da, enstitüdeki profesörüm Yahudidir. Ben ona söyleyeyim, Ufa'yı ziyaret edin. Öyle bir ayarlayalım ki arada bir cumartesi pazar kalsın. Sizi oradaki Türkler'le görüştürürüz."

— *Siz gizli bir iş yapıyormuşsunuz gibi olmuş. Herhalde o yıllarda bu tür ilişkiler çok sıkı takibe alınırdı. Peki Litvanya'da kısa süre mi kaldınız?*

— Eh, pek de kısa değil. Tülin bana bir de dedi ki, "Leningrad'da Şeyh Şamil mescidi vardır, orayı gör." Tarif ediyor, bilmem ne Prospekt'ten gidersin, aradan bir nehir geçiyor, onun üstündeki köprüden geçersin... Önce anlamadım, "köpür" diyor, köprüymüş meğersem. Litvanya'da bir hafta kadar kaldık; çok ilginç ve çok güzel; eski Avrupa şehri gibi. Litvanyalılar, çok şair ruhlu bir millet. Boyuna, birbirlerine sesli şiir okuyorlar... Sokakta akşamüstü piyasa yapıyorlar; hanımlar, beyler, Litvanca şarkılar söyleyerek dolaşıyorlar. Böyle âlem bir yer. Ama, sokakta dolaşırken, bir bakıyorsun birkaç Rus askeri geçiyor, Litvanyalılar bunlara nasıl kötü bakıyor, sanki öldürecek gibi. Nitekim, hatta, bir keresinde o Litvanyalılar'dan bir iki kişi bunlara

sataştı, bayağı hakaret etti, kavga çıktı. Korkunç bir tepki vardı, Ruslar'a karşı. Ara sıra Yutsis'in evini ziyaret ediyoruz, ailesiyle yemek yiyoruz. Benim ikinci hanımım da yarı Litvanyalı, ABD'de ikinci, üçüncü nesil. İyi kaynaştılar.

— *Siz hanımınızla mı gitmiştiniz?*

— Evet. Anneannesi bayağı Litvanyalı, annesi de Litvanyaca biliyor, Amerika'ya göç etmişler ve Amerika'da, Avrupa'da büyümüş. Yutsis'in hanımıyla da iyi anlaştılar. Yutsis bir gün evinde dedi ki, "Bizim şehrin dışında, göl kenarında Tırakay diye bir köy var."

— *"Tırakay". Türkçeyi çağrıştırıyor.*

— Evet. "Hafta sonları kafa dinlemeye oraya giderim" dedi. O köyün ihtiyarlar meclisi varmış, onun başındaki yaşlı zatla da gide gele ahbap olmuş. "Bu adamların galiba seninle uzak akrabalığı var" gibi laflar etti. Hafta sonu beraber gittik. Tırakay, gölün kenarında büyücek bir köy, tabiatı çok güzel. Bir geldik, baktım ki bizim eski Ankara gibi evler. Aynı bizim bu eski Ankara'nın çocuklarına benzer çocuklar sokaklarda oynuyor, koşuşuyor. Yani anlatmıştım, o mezarlık hadisesini yaşadığım dönemdeki tipler gibi.

— *Hayran kaldınız tabii...*

— Yedi yaşımdan beri dünyanın neresinde olursa olsun değişik Türkler'e meraklı olduğumdan, o yaşta Asya haritalarındaki Türkçe yer adlarını tespit ederdim, ilkokul 1'de 2'de filan. Buna rağmen, Baltık Denizi kenarında da Türk olacağını hiç tahmin etmiyordum. Karay Türkleriymiş meğerse. Eski Ankaralılar da Kırım Tatar kökenlidir, Kumanlar da, eski Kırım Tatar Türkleri'nin dedeleri oluyormuş. Nerdeyse akraba çıkıyorduk. Baltık Denizi'nin kenarında Türkler'in ne işi var? Köy, aynı eski Ankara, avlulu evler, dut ağaçları... Yutsis'in, "ahbabım" deyip tanıştırdığı, köyün en kıdemlisi yaşlı zatın evine gittik. Sanki rahmetli dedem! O kadar benziyor. Şakır şukur Türkçe konuşuyoruz

onunla. Karaylar da meğer Kumanlar'dan gelmeymiş. 15. yüzyılda, efsanevi "Büyük Litvanya" Kralı Vitutas, –ki Litvanya, Polonya ile birleşik o zaman; Baltık'tan Karadeniz'e kadar uzanıyor.– kendine Kırım Tatar Türkleri'nden muhafız alayı yapmış; onlar da Vitutas'a çok sadık; iyi hizmet etmişler, iyi cengâverler. Mükâfat olarak, Vitutas, onlara iki tımar vermiş: Biri bu "Tırakay Köyü" ve gölü, biri de daha ilerde "Kırk Tatarlar" adında bir köy. İki köy birbirinden kız alıp vermişler. Adam beni bir odaya götürdü, "kimse giremez ama sana göstereceğim" dedi. Kral Vitutas'ın bunları getirdiği zamandan beri kılıçlar, bayraklar, tuğlar, dedelerinin Türkçe yazdığı destanlar, şiirler... Kimsenin haberi yok. Yalnız sonunda dedi ki, "Atatürk zamanında Türkiye'den birileri gelirdi, bize Türkçe dergiler filan getirirlerdi, Atatürk'ten sonra ses kesildi, ne oldu size?" Biz tabii daha tam farkında değildik o zaman, Atatürk'ten sonra bize neler yapıldığının. Dinledim, gördüm. Unutulmaz bir gün geçirdik orada ve Vilnius'a, şehre döndük.

— *Leningrad'da yine konuşmalar mı yapacaktınız?*

— Leningrad'da iki tane önemli bilim merkezi var; biri, Leningrad (şimdi tekrar Çarlık devri adıyla, Petersburg oldu) Üniversitesi ve Sovyet Akademisinin enstitüleri.

— *Ne enstitüleri bunlar? Leningrad'ı nasıl buldunuz?*

— Akademinin enstitüleriyle üniversite iç içe. Matematikte, Teorik (Kuramsal) Fizik'te çok meşhur bu enstitüler. Leningrad, Moskova'dan çok farklı bir şehir. Moskova'nın görünüşü tam bir komünist şehri. Mesela üniversitenin şehrin ortasında bir merkez binası var; katedral gibi, gittikçe daralarak yükselen bir bina. Tepesinde bir tane kırmızı komünist yıldızı var. Her tarafta Lenin heykelleri. Leningrad, malum, Venedik'ten esinlenerek inşa edilmiş, her tarafı da kanallarla dolu. Sanki bir Kuzey İtalya şehri, Rönesans devri şehri gibi görünüşü. Nehirlerin kenarlarında saraylar vs.. Burada beni Vladimir Fok'a götürdüler; seksen yaşında

bir âlim, fiziğin efsanevi büyüklerinden. Atom fiziğindeki en temel kuramlardan birinin adı "Hartree-Fok kuramı" diye geçer. Hartree İngilizdi, Fok da Rus. 80 yaşında ama, orada hâlâ çalışıyor ve birilerini yetiştiriyor.

— *Fok'la ne konuştunuz?*

— Duyduğum şeyleri bir daha tekrarladı. "Senin yazıları görünce, ha işte bu iş böyle olur dedim" dedi. Gittiğimiz yerlerde konuşma yapıyoruz, muhteviyatını tam olarak hatırlayamıyorum da bilimsel konuşmalar... Leningrad'da bir fırsatını bulup, tek başıma şehri dolaştım, genelde yanınıza birini veriyorlar, "işte senin mihmandarın" diye, gölgen gibi dolaşıyor. Çıktık, o Başkır çocuğun dediği yeri buldum. Köpürden, yani köprüden geçtim, o mescidi buldum; tarihi, ufak bir mescit, mimarisi Tatar tipli. Ama anıt gibi ortada, öyle kenarda köşede değil. Kapının önünde 5-10 yaşlı başlı Tatar; kıyafetleri at üstünden yeni inmiş gibi, çizmeler, poturlar. Bir bekçi var, karnelerine bakıp içeri alıyor. SSCB, Suriye, Irak gibi ülkelere yanaşıyor o sıra, ilişkileri var, onlara da bak biz Müslümanları ezmiyoruz havası vermek için, göstermelik böyle bir iki yere müsaade etmiş Ruslar. Ama belli kişilere karne vermişler, ancak onları sokuyorlar. Bunlar girdi, gittim, ben de gireceğim, dedim. Kapıdaki adam "olmaz" dedi, yanımdaki oğlan izah etti, işte bu devlet misafiri, dedi. Sonra içeri girdim. Tatarlar'ın yanında oturdum, konuştuk. Çıktım, bir Ermeni adam türedi yanımda. Orta yaşlı, korkunç suratlı bir şey; Ermeni şivesiyle benimle Türkçe konuştu; sonra bizim mihmandar gitti, ondan sonra bu herifi peşime taktılar. Yani, yanımda dolaşmıyor, peşimde, böyle bir tip.

— *Takip ediliyorsunuz. Bu arada Başkır çocuğun kentine, Ufa'ya, gidemediniz mi? Ufa'ya gitmek istiyorum dediniz ve sorun mu çıktı?*

— Program yapmışlar tabii. Sokolov, bana sormuştu, "Başka nereye gitmek istersin?" diye. Kendisi de galiba Ki-

ev'liydi; "işte Kiev tarihi yerdir, illa oraya git" diyor. Ben de demiştim ki Taşkent'e gitmek istiyorum. Başkırla konuştuktan sonra, dedim ki, "Ya işte, Ufa'ya da gitmek isterim.." Sokolov da "bakarız" dedi. Tekrar Moskova'ya geldik. Leningrad-Moskova arasında çalışan bir yataklı tren vardı, adı, "Kızıl Ok". Yataklıda gittim Moskova'ya. Oradaki enstitüde de, evrenkent bölümlerinde de konuşmalar...

— *Rusya'daki bilim adamları Batı'dakinden farklı mıydı? Nasıllardı mesela?*

— Oradaki kalburüstü bilimcilerin de iki türü var; mesela, adam, büyük bilim adamı, kitapları da var ve Batı'da da biliniyor. Ama, adam biraz kenarda köşede, yani bir nüfuzu yok... Bir de aynı sahada bir başkası var; o da iyi ama belki öbürü kadar değil, veya eşit diyelim, ama çok forsu var, nüfuz sahibi. Çünkü komünist partisinde mühim şahsiyetmiş. Yani Batı'dakinden farklı değil. Yurtdışında da böyledir, herhalde Türkiye'de de. "Sistem"in adamları, bir de öyle olmayan, bağımsız ruhtaki, genellikle daha bilim – yeteneklileri. (Ülkeden ülkeye "Sistem"in adı, görüntüsü değişebilir).

— *Şimdi farklı türde de olsa Moskova, bugün de macera dolu. O zaman herhalde macera çok daha fazlaydı. 1969'un Moskova'sı nasıldı?*

— Moskova'da bazen beni yalnız bırakıyorlar, genellikle de yanıma bir genç takıyorlar. Bir gün kendim dolaştım, akşam oldu, lokanta arıyorum. Lokanta yok; diyorlar ki, "işte şurada bir Azeri lokantası var". Gittim, önünde iki sokak dolaşan bir kuyruk, tek sıra halinde. Bekledim, kapıda da kasketli, üniformalı bir Rus var. Tam sıra bana geldi, saat de 7 olmuştu, adam "Nyet!" dedi kapattı. Bizi almadı içeri. Ben de misafirhanede kalıyorum ve yemekhanesi yok. Aradım taradım, bir tane büyücek bakkal gibi bir yer buldum. Bari peynir ekmek alayım dedim. Bir kuyruk, bir kuyruk... Bekledim, zor bela birazcık ekmek, birazcık peynir bulabildim. Hiçbir şey yok... Aslında bir taraftan da devle-

tin turist teşkilatı başlamış, adı "İnturist"; otelleri, lokantaları var. Oralarda sadece döviz geçiyor, benim yanımda dolar var ama, ben illa, oranın halkı gibi yaşayacağım, bir de o rubleleri harcayacağım diye kafaya taktım. (Her gittiğim ülkede, oranın ahalisi gibi yaşamaya, onları daha yakından tanımaya, kültürlerine aşina olmaya çalışırım. Yoksa suni intibalarla dönülür). Bir kere mecburen İnturist'in lokantasına gittim; orada sade yabancılar var, sarmıyor. Elimde rubleler kaldı, bir kısmı da kitabın telif hakkı. Dükkânın birine giriyoruz; Rus mihmandar oğlan tercüme ediyor; "Şundan bundan var mı soruyoruz?.. Ne sorsan "yok" diyorlar. Vitrinde görüyoruz, ama içeride yok deniyor. Hiçbir şey bulamadık. Çocuk sonra beni devletin bir lokantasına götürdü; camekânda havyar kutuları... Şef garsonu buldu; banka müdürü gibi azametli biri, pazarlık etti ve bir ton paraya küçücük bir kutu havyar aldık. Normal fiyatının yüz misline belki.

— *Bu arada Ufa ve Taşkent ne oldu? Cevap geldi mi?*

— Sokolov'a, "Hani Ufa'ya, Taşkent'e gidecektik?" dedim. "İşte daha telgraf bekliyoruz, oradaki enstitüden daha cevap gelmedi" gibi laflar ediyor. Bir hafta daha geçti. Akşamlar için bilet veriyorlar, Bolşoy balesine gidiyorum. Bir hafta daha geçti. "Hani Ufa'ya gidecektik?" diyorum. Nihayet dedi ki, "Aa, söylemeyi unuttum mu? Telgraf geldi, oranın enstitü binası tamir oluyormuş da, onun için gidemezmişsin..." Taşkent gezisini de kestiler. Ve Ruslar benimle değişik konuşmaya başladı; çekingen, ürkek... Gittiğim her yerde karşıma çıkan çeşit çeşit Türkler'le Türkçe konuşuyorum, ilgileniyorum. Ruslar işkilleniyor...

— *Neden acaba? Türkler'le ilişki kurmaya çalıştınız diye olduğu kesin, babanızın Bulgaristan'da Türkler'i örgütlediğini de biliyorlardır muhakkak. Türkler'le ilişki kurabildiniz mi orada?*

— Benim, oradaki ahaliyi, Türkler'i, veya başkalarını,

kışkırtmak, örgütlemek gibi, ne herhangi bir devletten verilmiş bir görevim, hatta teşvik, ne de kendimin öyle, kişisel bir niyetim katiyen yoktu. Sadece merak ve her ülkede, her insana duyduğum yakınlık hissi. Mesela, Moskova'da meydanda dolaşıyorum; bir bakıyorum, bıyıklı birkaç kişi elleri arkalarında Türkçe konuşarak gidiyor. Ben hemen yanaşıyordum. Ya Azeri, ya Özbek çıkıyor, o çıkıyor, bu çıkıyor. "İstanbul'danım, Türkiye" deyince, adamlar boynuma sarılıyor, ağlıyor, "gardaşım" diye. (O zamanlar oralarda Türkler olduğunu söyleyen, neredeyse bilen yok. Nitekim döndükten sonra dedim ki: "Gittiğim her yerde Türkçe konuştum." Bana, "Yok canım, oralarda Türk kalmamıştır" diye inanmadılar Türkiye'de...) Arkada da Ermeni takipte. Bunları görüyor.

— *Sonuçta Ufa'ya gidemediniz mi?*

— Taşkent, Ufa işi yattı. Ve Ruslar da bayağı soğuk davranmaya başladı. Sokolov, "Kiev'e git" diyor. Kiev'i de merak ediyorum, tarihi bir şehir, bilim de iyi, ama, inadıma, yok ben Kiev'e gitmem, oralara gideceğim, diyorum. İki ay kalacaktık, bir ay sonra böyle olmaya başlayınca canım sıkıldı.

— *Amerika'dan gelmiş Türk bir bilim adamısınız. Sizi etkilemeye, kendi taraflarına çekmeye çalışmadılar mı?*

— Tahmin ediyorum ki, bunlar beni kafaya alacaklarını da düşünüyor, çok yakınlık gösteriyorlardı. Baktılar, biz orada her tarafta Türkler'le konuşuyoruz, bir de Ufa istiyoruz, bana, bilimsel temaslarda olmasa da, genelinde tavırları değişti. Ruslar'ın kendileri bile çekinir oldu. O zamanki hanım Paula, "sen buradan sağ çıkmazsın" dedi; "Ne halin varsa gör" deyip, atladı gitti; beni bıraktı orada.

— *Amma sadakat, ilginç...*

— Bayağı ciddiydi durum. Durum aslında ciddi idi de, Amerika'nın hanımı öyle olur. Yanında durmaz, destek ol-

maz. Amerika'da aile ilişkileri bile genellikle maddiyata dayanır. Ben de içimden diyorum ki, "ben bundan boşanırım". İki ay kalacağıma, bir ay sonra, Ruslar'a "ben de gideyim" dedim ve erken döndüm. Sokolov, güle güle dedi, havaalanına gelmedi, yanıma bir Rus genci koydu. Havaalanına biraz geç kaldık, taksi arıyoruz, taksi yok. Rus oğlan, "abi dur bir dakika" deyip oradan geçen resmi arabayı çevirdi; üniformalı, kasketli şoförü var, devlet arabası ama, arkada kimse yok. Pazarlık etti, ruble verdik, götürdü bizi. Yani bunu şunun için anlatıyorum: O dönemde bile her şey böyle rüşvetle ve karaborsa ile yürüyordu.

— *Gelince üniversitede nasıl karşılandınız?*

— Ben Rusya'ya gitmeden önce, Sokolov resmi olarak ABD'ye ve üniversiteye geldiğinde, birkaç gün dolaşıp onu gezdirmiştim, bayağı ahbap olmuştuk. Bir gün bizim fakülte binasına arka kapıdan girerken –o giriş bana daha yakındı– Phil Lyons diye bir hocayla karşılaştık. 40 senedir araştırmaya, bilime elini sürmemiş, orada da hayat kaydıyla olduğu için duruyor; işi gücü birtakım mevzuatı iyi bilmek, fitnelik fesatlık yapmak, karanlık bir adam. Bana da çok zararı olmuştur. Biz Sokolov'la girerken bu da tam çıkıyormuş. Elinde parmak büyüklüğünde bir fotoğraf makinesi, "dur bir dakika" diye aniden resmimizi çekiverdi. Sonradan birtakım şayialar kulağıma geldi; FBI'ya çalışırmış, böyle şeyler yaparmış, diye. Döndükten sonra, "Başka hatıra resmimiz yok, bana da versene" dedim, o, "Ha, o resimler çıkmamıştı" dedi.

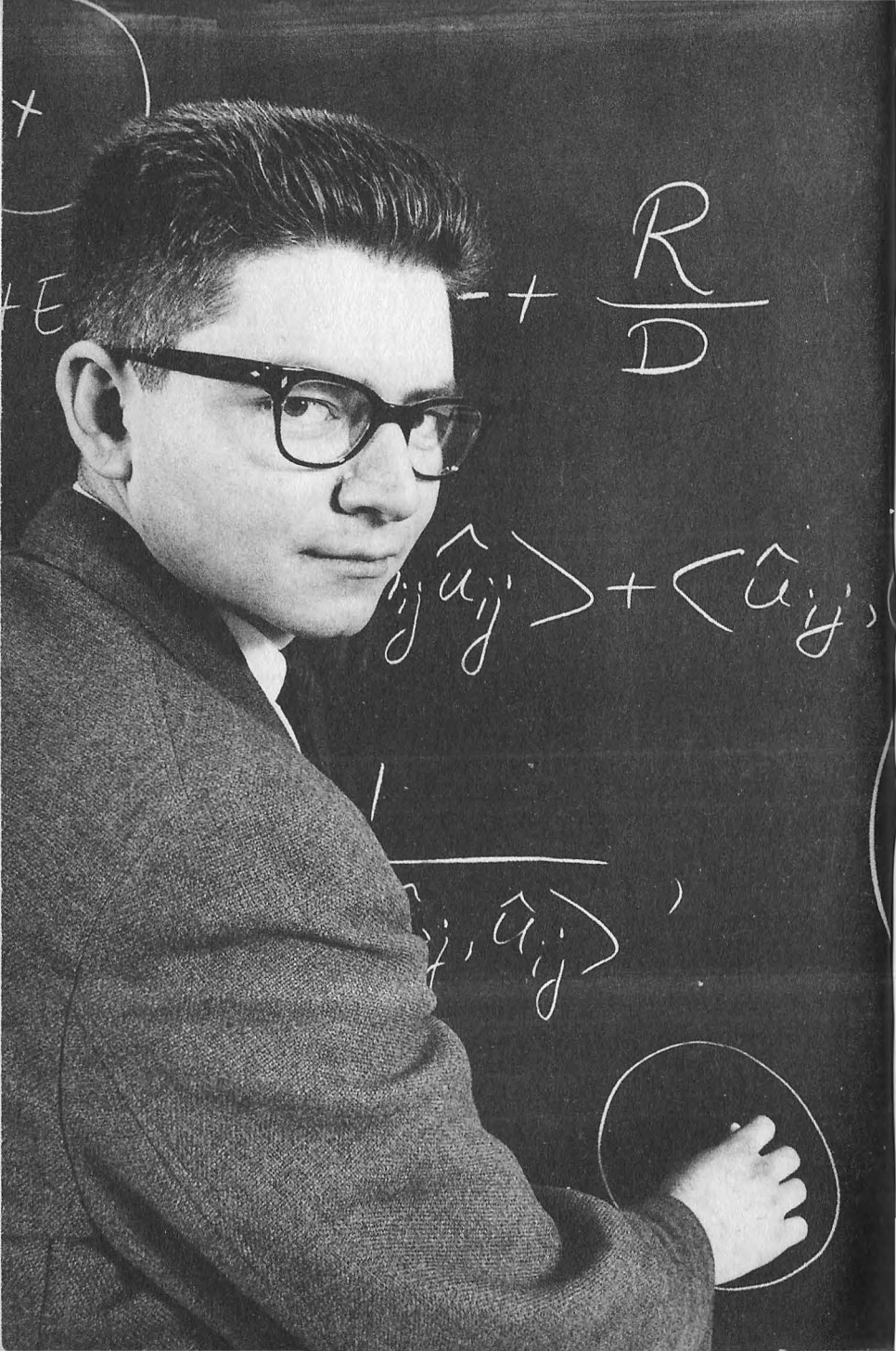
— *Meslektaşlarınız nasıl karşıladı? Merak ettiler mi yaptıklarınızı?*

— Başka bölümlerden, Rusya'ya bir iki kere gitmiş bilim adamlarıyla konuşuyordum; o telefon hikâyesinden bahsettim. Dediler ki: "Aynı şey bize de oldu." Orada ilk gün onların KGB'sinden biri telefon eder, tam uyku sersemi Rusça biliyor mu bilmiyor mu diye yoklar dediler. Bir de git-

meden önce birileri bana: "Sakın fotoğraf makinesi götürme" demişti; bir yerde turistik bir fotoğraf çekersin, orada da gizli bir bölge var diye seni adamlar içeri atarlar, bir daha da bırakmazlar, sonra Amerika'da Rus'un biri yakalandığı zaman casus diye değiş tokuş yaparlar. Rusya'dan hiç resmim yok. Altı ay sonra Başkır kimyacı Nusret Tülin'in Yahudi hocasından yarım sayfa İngilizce mektup geldi. Diyor ki "Nusret araba kazasında öldü." Hallettiler işini herhalde. Çok üzüldüm, Allah rahmet eylesin. Oralarda o zamanlar Türkler'le hiç temas yok; Ruslar, onların milli duyguları uyanacak diye endişelendi herhalde.. O kazalar malum iki tarafta da olur. O zamanki taktik araba kazasıydı.

MOLEKÜLER BİYOLOJİ

Yeni bulduğum "kuvvete", etkiye
bir isim koymalıydım. Kuvvetin mahiyeti
şöyle ya, DNA molekülleri suyu
tutacaklarına birbirlerini tutmayı tercih
ediyorlar, yani sıvıdan kaçıyorlar,
o yüzden alanlarını küçültüyorlar,
çift sarmal oluyor. Sonunda, "solvent"'ten
"solvo-" dedim, "kaçar, korkar"
anlamında da "fobik"
"Solvofobik kuvveti" oldu.

$\frac{R}{D}$

— *Şimdi moleküler biyoloji konusuna gelelim. Kimyadan fiziğe, oradan matematiğe ve de moleküler biyolojiye dair çalışmalarınız var. Moleküler biyolojiye nasıl girdiniz?*

— Yıl 1962, hem Harvard'da hem Yale'deydim. Bir gün Harvard'da odamda otururken orayı ziyaret etmekte olan meşhur bir bilimci geldi. Adını biliyordum ama tanışmamıştım: Michael Kasha (Kaşa). Çok ünlü ve ilginç bir adam. Şimdi onu anlatmadan önce fiziksel kimyada bu konunun birçok dalını haritaya koymuş olan zattan, Gilbert N. Lewis'den bahsetmek lazım: G.N. Lewis ABD'li, Filipinler'de çalışıyor. 1916'da Filipinler ABD sömürgesi; orada Amerika'nın teknolojiyle ilgili bir dairesinde çalışıyor, bir taraftan da yeni şeyler çıkarıp duruyor. Mesela fiziksel kimyadaki birkaç bilim alt dalından bahsetmiştim; biri ısıldevinge dediğimiz, ısı ve "erke"yle ilgili kimyasal tepkimelerdeki olaylar.... Mesela bu kimyasal ısıldevinge (termodinamik)'nin iki üç tane kurucusu var. Geçen asrın sonu, bu asrın başlarında, bir ikisi Almanya'da, biri de G.N. Lewis. Bir de Yale'de 1900'lerin başlarından itibaren J. Willard Gibbs var. Gibbs de çok ilginç birisi. Lewis, Filipinler'de tanınmış, (ortak noktamız Filipinlerin ünlü purolarına alışıp ömür boyu puro içmesi). O sıralarda Kaliforniya ilkel bir yer, ABD Meksika'dan koparıp almış, zaten nüfusun çoğu Meksikalı. 1800'lerin sonlarında Kaliforniya uç yerlerden biri,

Akdeniz gibi havası olduğundan, bir de "altın bulundu" söylentilerine kapılıp, ahali göç ediyor. 19. asrın sonlarında şu filmlerdeki "altına hücum". Ama yeni yeni gelişmekte olan yabani bir yer. 20. yy başlarında eyalet oluyor, bir üniversite kuruluyor, adı sanı da duyulmamış bir yer. "Buraya öyle bir adam bulalım ki, burası bilimde meşhur olsun" diyorlar ve G.N. Lewis'i buluyorlar.

— *Ve Kaliforniya'ya geliyor.*

— "Bana şu imkânları tanırsanız, ben burayı kısa sürede –bizim senelerdir Türkiye'de dediğimiz gibi– dünyaca meşhur bir yer yaparım" diyor. Berkeley'e geliyor, hemen bir sürü laboratuvar kuruyor, bir yandan işin kuramını yapıyor, bir taraftan da deneyden de anladığı için, ısıldevinge kuramını bir açıdan geliştirirken (çünkü Avrupa'da da başka bir yönden geliştiren var; Yale'de de Gibbs var), doğrulanması, ölçülüp konunun toparlanması için deneyciler bulup koyuyor. Büyük bir araştırma merkezi haline getiriyor burayı. Hatta benim okuduğum binanın adı "G.N. Lewis Hall"du. Lewis 1940'larda vefat etmiş, her deneysel sahada bu işin ehli, belki çok yaratıcı değil ama teknik olarak çok usta birilerini bulduğundan sistem sürüyor. Çeşitli deneysel sahalar var; mikrodalgalarla ölçümler, kızılötesi (infra-red) ile yapılan ayrı bir kısım vs.. Takır takır çalışıp veriler üretiyorlar, bu da verileri toplayıp teorisini yapıyor, böyle bir sistem kurmuş. Ben gittiğimde onun yerine geçmiş olan benim hocaydı ve aynı zamanda dekandı: Kenneth Pitzer. Hatta aradan daha on beş yirmi sene geçince profesör olarak gittim, fakültede konuşma yaptım. Eski hocalarımla meslektaş olarak konuştum. Lewis'in binasını yenilemişlerdi; yüksek tavanlı girişte yağlıboya portresi asılı, elinde koca purosuyla G.N. Lewis. Resmine baktım ve "Berkeley'deki kimya fakültesi hâlâ Lewis'in puro dumanının kokusuyla vaziyeti idare ediyor" dedim. Benim hocam da iyi adamdı, ama bir asırda kaç tane G.N. Lewis geliyor? İşinin çok ehli, ama Lewis'in dehâsına yetişemeyecek olan hocalar

şimdi Berkeley'de. G.N. Lewis birçok öğrenci yetiştirdi, ama son öğrencisi Michael Kasha'ydı; Kaşa, moleküllerde yeni bulunmuş "üçüz haller" ("triplet state") üzerine doktorasını yapmış, daha çok deneysel çalışıyordu.

— *"Üçüz haller" ne oluyor?*

— Moleküllerin biraz mıknatıslık özellikleri vardır. Eksicik kendi ekseni etrafında dönüyormuş gibi bir artı, eksi dönü gösterir. Elektrik yüklü dönü mıknatıs özelliğine yol açar. Genellikle kararlı moleküllerde eksicik sayısı çifttir. Dolayısıyla (Pauli Dışarlama İlkesi'ne göre) dönülerinin de yarısı aşağı (–), yarısı yukarı (+) doğru; mıknatısın kuzey, güney kutupları gibi. Birbirini götürürler. Özdeciğin görünen net mıknatıslığı, çoğu kararlı hallerde, sıfır olur. Çok nadir olarak, bazı moleküllerde bu değişir; oksijen molekülü bunlardan biridir; havadaki oksijen molekülü O_2'nin, nicem taban halinde, son iki eskiciği aynı erke düzeyine girmez, biri artı, biri eksi dönülü olmak üzere birbirini götürmez, biri bir, öbürü başka bir yörüngemsiye girer, ikisinin de dönüleri yukarı (+). O zaman da özdeciğin net bir mıknatıslığı oluyor, "para-mıknatıslık". İşte onun için, mesela havadaki oksijeni sıvılaştırırsan, rengi biraz açık mavimsidir, sebebi, para-manyetik oluşuyla aynı neden. Aynı dönüde iki eksicik olması, nicemde, üç nicem durusuna ("quantum state") yol açıyor; "Üçüz hal" ("triplet state") adı buradan. Lewis, moleküllerdeki bu üçüz halleri de keşfetmiş, ve son talebesine de bu konuda doktora yaptırmış, Kaşa'ya.

— *Yale'deki Gibbs'den bahsederseniz...*

— Gibbs, Nev York'a iki saat mesafede, nüfusu bugün 150 bin olan Nev Haven'de annesiyle oturuyor; Emanuel Kant gibi, hiç evlenmemiş, Yale'deki odasından evine, evden odasına gidiyor. Bir taraftan da yeni kuramlar üretiyor ve adı sanı pek duyulmayan Konetikut Eyaleti'nin Bilimler Akademisi'nin dergisinde yayınlıyor. ABD'de kimsenin Gibbs'den haberi yok; hatta Yale'de maaş bile vermiyorlar-

mış, "Yale'de çalışıyorsun, senin için bu imtiyaz yeter" diye. Aileden de pek zengin değil. Ama Gibbs, yeni sahalar yaratıp duruyor. Derken Avrupa'da birileri nasıl oluyorsa onu keşfediyor ve Gibbs Avrupa'da meşhur oluyor. Yale' de bir gün "Bizde, Avrupa'da meşhur olan biri varmış, J. Willard Gibbs'miş adı, vay canına" diyorlar. 1906'da, hayatının son dönemindeydi herhalde, anladılar.

— *Gibbs bilimsel anlamda neler yapıyor?*

— Üç şey çıkarmış: "Kimyasal ısıldevinge"yi yepyeni matematiksel temellere oturtmuş, bugün bu iş hâlâ onun izinde yürüyor; çok esaslı. Sayıtım mekaniği (istatistik mekanik) üzerine bir kitap yazmış. Birçok molekülü bir araya koyduğun zaman, maddenin görünen özellikleri meydana geliyor. Peki moleküllerin tek tek mikro özelliklerinden bu görünen makro özelliklere nasıl geçiyorsun? İşte aradaki bu köprüyü sağlayan saha istatistik mekaniği. Ana dallardan biri. Kuvantum gibi, ama bir de bu var. Benim meslekten biri kuvantum, nicem, biri de sayıtım mekaniği. Normal olarak çok insan ya bunda ya öbüründe, ama, tabiatın sorunları üzerinde çalışıyorsan, her aracı kullanmalısın...

— *Tabiatın karmaşıklığından mı, sizin merakınızdan mı?*

— Dünyadaki pek çok bilimci bir tekniği biliyordur ve bunu kullanarak bir şey yapar. Ben de, burada, genç bilimcilere konuşma yaparken derim ki: İki türlü araştırma yapmak var: Birinde adamın elinde kerpeten vardır, duvarlara bakar; acaba sökecek çivi var mı diye. Mesela ben öyle yapmam şahsen. Tabiatta olaylar dizisine, karışık işlere merak sararım. "Bu niye böyle oluyor? Başka olaylarla bağıntısı nedir?" diye darmadağın şeyleri toparlamağa çalışırım. Bunun için ne yapmak gerekiyor? Nicem mekaniği mi, sayıtım mı, ısıldevinge mi, hepsi mi, neyse tamam. Sorun bana tabiattan geliyor, ben onu çözmek için ona göre aletleri buluyorum. Takım kutusuna, o iş için ne gerekiyorsa o aletleri koymalı (sırf kerpetenle olur mu?).

Gibbs, sayıtım mekaniğini icat eden adam, ufak bir kitap yazıp konuyu ortaya atmış, bugün o kitapta nasıl yazmışsa hâlâ aynen kullanılıyor. Halbuki, bilimde böyle durumlar çok nadirdir, aradan yüz yıl geçip de, sahanın, yöntemlerinin aynı kalması. Üstüne pek fazla bir şey konamıyor, halbuki pek çok kuram üç beş senede değişir. Gibbs'inki o kadar mükemmel ki değişmiyor.

Matematikte, bütün mühendislerin, fizikçilerin kullandığı, "vektör analizi". *("Vektör"ün Türkçesi "yöney").* Bu dalı icat eden de Gibbs. Üç ana, temel alanı adam tek başına kurmuş.

— *Şimdi başa dönelim. 1962'deyiz, Harvard'ı, G.N. Lewis'in son doktora öğrencisi Michael Kasha ziyaret ediyor. Sizin odanıza mı geldi?*

— Kapıyı çaldı, girdi, "ben Michael Kasha" dedi. Şaşırdım tabii. Kaşa'nın hikâyesi de, hocası Lewis'inkini andırıyor: Kaliforniya gelişince, Florida, 1950'lerde sanırım, Kaliforniya'yı taklit ediyor ve "bize de iyi bir üniversite lazım" diyorlar. İki tane eyalet üniversite kuruluyor, biri merkezi bir yerlerde "University of Florida", bir de kuzeyinde, Florida eyaletinin başkenti Tallahasse'de "Florida State University". Burayı kurarken tanınmış birini arıyorlar ve Kaşa'yı buluyorlar, "gel, burada araştırma merkezleri kur, bilimi geliştir" diyorlar. Kaşa da, Lewis'in talebesi ya, aklında zaten böyle bir şey var, "O Kaliforniya'yı haritaya koydu, ben de Florida'da öyle yapayım" diyerek Florida'da araştırma merkezi kuruyor. Ortalıkta o zamana kadar moleküler biyoloji adında bölümler yok, ama 1920'lerden beri biyokimya dalı var ve bu dal da daha çok tıp fakültelerinin içinde. Ama II. Dünya Harbi'nden ve atom bombasından sonra bir de biyofizik sahası çıktı. Atom bombası üzerine çalışanların çoğu fizikçiydi; sonra sözüm ona bunların vicdanı tuttu, biyofizik dalını icat ettiler ve nükleer ışımaların ("radiation") biyolojik etkisi nedir, hücrelere ne yapıyor, gibi araştırmalar yapıyorlar. Yale'de Tıp Fakültesi'nde bu sı-

rada klasik 'Biyokimya Bölümü' var; moleküler olmaktan çok metabolizma hikâyeleri; makro düzeyde tıbba ve eczacılığa hizmet ediyor. Yale'de de atom bombası üzerine çalışmış fizikçilerden birkaçı biyofizik bölümü kurmuş. 1961-62'de, daha, "moleküler biyoloji" diye bir dal yok! Kaşa, Tallahasse'de "moleküler biyofizik" diye bir araştırma merkezi kurmuş ve birçok genci yanına toplamış.

— *Size önemli bir şey söylemek için gelmiş olmalı. Sizi de mi oraya çağırdı?*

— Florida'da bir uluslararası sempozyum düzenliyormuş; biyofizikteki yenilikler diye. Beni konuşmacı olarak oraya davet ediyor. Ben, "Yaa, benim o konularla alakam yok ki" dedim. "Sen konuya bir bak, ne kadar alakan olduğunu göreceksin" dedi. Bu konularla uğraşmamışım, ahalinin önüne çıkacağım, herkes bir şeyler bekleyecek, normal bir şey bile anlatsan hafif gelecek. Eyvah!

— *Ne yaptınız? Heyecanlandınız mı?*

— Yok, heyecanlanmadım (o ne işe yarar?), ama bir telaş aldı. Oturdum, DNA'nın yapısını, şusu busunu, yapılan yeni deneyleri taradım ve konu hoşuma gitmeye başladı. O ara o partide kıyafet balosunda Watson ve Crick'le tanıştım, adamların makalelerini okuyorum bir yandan da.

— *Watson ve Crick hangi alandaydılar, hatırlatır mısınız?*

— İkisi birlikte Nobel Ödülü'nü almışlardı; DNA'nın çift sarmal yapısını keşfeden adamlar. Odamda çalışıyorum, dedim ki (düşündüklerimi defterime yazıyorum): "Hücrelerdeki DNA'ya mor ötesi ışınlar geldiğinde bunlara bir şeyler oluyor, onun için hücre ölüyor. Bunun kuramı gibi bir şeyler yapmamız lazım." Kenarından köşesinden teorisi gibi bir şeyler yaptım. Gittim anlattım. Ama bir sürü yeni şeyler duyup öğreniyorum, o alandakilerle ahbap oluyoruz; derken, orada daha derin sorunlar aklıma gelmeye başladı. Burada asıl derin mesele var: DNA, su ortamı içinde niye çift

sarmal olarak duruyor? İşin temel sorularını sormaya başladım. Çift sarmalı biliyorsunuz, iki tane çıkıyor, arada molekül takıları var, dört çeşit, A, T, C, G. Bunlar yapı taşları, bir tarafta diziliyor, AATCG... filan, ama öbür, karşı sarmalda, ilkinde T varsa, karşısına A geliyor ve arada zayıfça hidrojen bağları oluşuyor. Sonra, C varsa, karşısına G geliyor, yoksa tutmuyor, yapışmıyor. Bu taraftaki şifre neyse, örn. AA TCG... karşısında buna tekabül eden TTAGC... olmalı; hep öyle. İki sarmal birbirinin bir çeşit yansıması, tamamlayıcısı. Watson ve Crick bu yapıyı röntgen ışınlarını kullanarak, molekülleri inceleyerek bulmuşlar. Biyolojide malum su çok önemli; insan vücudu, bitki filan yüzde 80 su, her şey su ortamının içinde oluşuyor, havada ve boşlukta olmuyor, başka sıvıda da olmuyor. Bu çift sarmalı koyduğunuz zaman, sanki içinde iki döner merdiven olan, etrafında kılıfı olan bir yapı var (minare gibi). Ve bu yapı suyun içinde duruyor. Yapının iç kısmında su molekülleri yok, sığmazlar. Moleküler çapta yapılar bunlar, moleküler kılıf gibi yapının etrafı, dışı, su özdecikleri ile dolu. Aslında Watson ve Crick, o zaman iki açıkgöz genç, çift sarmal yapıyı biraz yürütmüşler gibi olmuş; başka birileri buluyormuş, bunlar onların verilerine göz atmışlar, akıllarına gelmiş.

— *Bu meşhur bir hikâye midir? Yani nereden duydunuz?*

— Kendileri "Çift Sarmal" ("Double Helix") diye, genel okuyucu kitlesine hitap eden kitapta, –ki bizde de çevrildi bu–, "Fikri Pauling'den yürüttük" mealinde itiraf ediyorlar. Linus Pauling iki Nobel'li, proteinlerde ilk sarmalı, "alfa sarmalları"nı keşfeden kişi; (ikinci Nobel'i "Nobel Barış Ödülü", nükleer bomba denemelerinin insanlara verdiği zararları ortaya çıkararak "sistem"e karşı çetin bir mücadele verdiği için). Bir üçüncü Nobel daha da alabilirdi. Watson ve Crick, Pauling'i ziyaret etmişler, DNA verileri masasının üzerinde duruyormuş. DNA deneylerini yapanları da ziyaret etmişler, bakmışlar röntgen izlerine. Kitabı, Nobel'i aldıktan birkaç sene sonra yazıyorlar.. Pauling, DNA'nın röntgen ışın-

ları izlerine bakınca, "aa bu da çift sarmal" diye düşünüyormuş. Watson ve Crick'in de gözleri bu işlere alışkın; atik davranıp "bu çift sarmal" deyip yayınlıyorlar. Ben oturdum, Watson ile Crick'in bu konuda yazdıkları ilk bilimsel makaleyi okudum. Diyorlar ki, "Bu niye çift sarmal? Zincir gibi sallanan bir şey değil de çok özel bir yapı ve nasıl oluyor bu?" "A'nın karşısına T, C'nin karşısına G geliyor, karşılıklı takıların arasında hidrojen köprüleri var, o hidrojen köprüleri bu yapıyı bir arada tutuyor" diye yazmışlar. Millet buna inanmış, öyle gidiyor.

— *Şüpheleriniz var ve buna taktınız. Siz ne yaptınız?*

— O sıralarda, hidrojen köprülerinin bunu yapamayacağı, çift sarmalı sabit tutamayacağı, Watson-Crick'in varsayımının doğru olamayacağını düşünmeğe başladım. birkaç makalede fark edilmeğe başlanmış. Niçin? Çünkü bu çift sarmalı meydana getiren zincirler boşlukta olsaydı, etrafında su olmasaydı, hakikaten bu köprülerin kuvveti, DNA çift sarmalını kararlı halde tutmağa yeterdi. Ancak, DNA boşlukta "boşay" ("vakum"da) değil, etrafı su ile çevrili. İşte o zaman, doktora öğrencisiyken Berkeley'de gördüğüm bazı şeyleri hatırladım. Biraz geri gidelim: Berkeley'de yanımdaki odada genç bir asistan profesör otururdu; şimdi orda bölüm başkanı kendisi; İspanyol asıllı Amerikalı Ignacio Tinoco. Çift sarmal üzerine (optik) deneyler yapıyordu, bakırdan bunların modellerini yapmış, elektrik ve manyetik özelliklerini inceliyordu. Bir kere oradan da konuya biraz merak sarmış, yazılmışları okuyordum. Ayrıca, kızılötesiyle deneyler yapan, bu sahada meşhur bir hoca olan Portekiz asıllı Amerikalı George Pimentel de benim iki oda ötemdeydi; doktora talebeleri benim arkadaşım, hidrojen köprüleri üzerine deneyler yapıyor ve bu köprülerin enerjilerini ölçüyorlar. DNA'da değil de, küçük moleküllerde ne kadar enerji düşmesi olur, molekül ne kadar sabitleşir diye bakıyorlar. İki su özdeciğini yan yana koyarsan, bir H_2O'nun hidrojeni, ters dönmüş öbür H_2O'nun oksijeniyle

hidrojen köprüsü yapar. Suyu su yapan özellikler arasında hidrojen köprüleri önemli. Şimdi, Pimentel takımının hassas ölçümleri sayesinde, O– H– O, ayrıca N– H– O, ve N– H– N köprülerinin kuvvetleri ("serbest erkeleri" ["free energy"]), asetik asit, amino asit gibi küçük özdecikler için de olsa, biliniyor. İşte bu verilere önceden aşinaydım. Görülüyor ki, örneğin iki asetik asit molekülünün, suda çözelti içinde dimer (ikili özdecik) oluşturması dengesine bakarken hesaba katılması gereken bir durum var: İkilide iki hidrojen bağı H– bağı var ama dimer ayrışıp iki ayrı tekil molekül oluştuğunda, her bir tekil asetik asit özdeciği yanındaki bir su özdeciği ile bir H– bağı yapıyor. Dimerin *sabitliğini etkileyen boşluktaki ikilinin kendi iki adet O– –H –O bağı değil, bu "erke"nin, tekillerin su ile yaptığı H– bağları erkelerinden farkı! Yani, suya nazaran, göreceli bir etki var. Bu farkı hesaplarsan, "net etki", o fark, sıfıra yakın çıkıyor.* DNA'ya dönersek: Çift sarmal niye kararlı diye baktığında, su ortamın, kararlılık üzerinde suyun etkisinin, mutlaka hesaba katılması gerekeceğini düşündüm. DNA çözeltisini (suda tabii) biraz ısıttığın zaman, çift sarmal ikiye ayrılıyor ve darmadağınık iki ayrı zincir oluşuyor, sarmal yok artık. (Böyle bir DNA'nın biyolojik etkinliği yok). Bu durumda, çift sarmalda iken hidrojen bağı (köprüsü) yapmış olan hidrojenler boşta kalıyor, civardaki H_2O molekülleriyle yeni hidrojen köprüleri yapıyorlar. Gene göreceli, izafi H– köprüsü erkeleri. Ve yine, çift sarmalın kararlılığını etkileyecek "net H– etkileşimi", o fark, sıfıra yakın olmalı. Baktım, birileri de o mealde, o arada Tinoco'da bir makale yazmış, diyor ki: "Çift sarmalı bir arada tutan öyleyse nedir?" DNA'nın takıları arasında zayıf fiziksel kuvvetler var, her molekülde olduğu gibi, bunlara, "Van der Waals kuvveti" denir. Kimyasal kuvvetler (kimyasal bağlardaki gibi) çok daha güçlüdür, fiziksel kuvvetler ise yüz misli daha zayıf. (Nicem mekaniğiyle bu kuvvetler izah edilebiliyor. Onlar için de sonradan, ayrı konu olarak kuramlar yaptık, özellikle ilk doktora öğrencilerimden Neil R. Kestner ile. Ken-

disi bazı yıllar sonra, ünlü Prof H. Margenau ile o konuda bir de kitap yazdı [Margenau'nın önce bana önerdiği, fakat vakit ayıramayacağımı söylediğim kitabı]). Neyse, Tinoco, DNA'nın çift sarmalındaki takıların, karşılarındaki tümleyici zincirin takıları ile olan etkileşimlerini, bu zayıf kuvvetleri hesaplamış, zor bir hesap değil, toplamış bunları takı çiftleri üzerinden toplamını almış. Ortaya bir etkileşim erkesi (enerjisi) çıkıyor, bu sefer de Tinoco, çift sarmal sabitliğini bu Van der Waals kuvvetine atfetmiş. Bundan oluyor demiş. Deneysel ispatı yok. Watson-Crick "hidrojen köprüleri", Tinoco ise bu "zayıf kuvvetler" demiş. İşte ortalıkta böyle birkaç makale var. Baktım ki, Tinoco'nun hesapları da temelinden eksik, su ortamını, su özdeciklerini işin içine katmıyor. Dolayısıyla, onun sonucu da doğru olamaz. Tam o sırada katıldığım bir toplantıya gelen, Şikago Üniversitesi'nden Peter Gaydaşek (Çek asıllı Amerikalı), tebliğinde DNA ile ilgili yeni deneylerini anlattı.

— *Siz tam konunun içine düştünüz.*

— Benim de kafamda çift sarmal meselesi dolaşıyor. Gaydaşek'in deneyleri şöyle: Suyun içinde DNA, çift sarmal olarak bulunuyor; bundan belli bir dalga boyunda bir ışık geçirdiğin zaman, çift sarmalın bu ışığı (ışığın elektrik yöneyi düzlemini) bir "optik döndürmesi" miktarı var; onu ölçüyorsun. Halbuki, DNA çift sarmal olarak değil de iki ayrı rasgele zincir halindeyse optik döndürme miktarı farklı. Dolayısıyla, optik döndürme ölçümünden, eldeki bir sıvıda, çözeltide, DNA çift sarmal olarak mı duruyor, ya da ne kadarı iki zincire ayrışmış diye anlamak mümkün. İşte, lise kimya dersindeki kadar basit, ama önemli deney. Şimdi Gaydaşek, sudaki DNA çözeltisine "titreleyerek" başka bir sıvı, örneğin alkol, eklerken, bir yandan da optik ölçmelerle DNA'nın hâlâ çift sarmal olup olmadığına bakıyor. Görüyor ki, *suya başka hangi sıvıyı katarsan kat, su oranı belli bir orana düşünce, pat, çift sarmal ikiye ayrılıyor.* Bu ne demek? Çift sarmalın o yapıda bulunmasında suyun özel ve

büyük rolü var demek. O sıralarda birkaç haftalığına Almanya'ya gidiyorum.

— *Michael Kasha ile ilişkiniz nasıldı? Yani o ilk sempozyuma çağrıdan sonra devam etti mi?*

— Sonradan Kaşa ile çok iyi arkadaş olduk, arada bir görüştük; hatta geçen yıl (2000 yılı) Mart ayında bir toplantıda gene beraberdik. Üç saat konuştuk, nehir kenarında güzel bir yerde birlikte yemek yedik. Yaşı benden epey büyüktür ama çok genç durur. Bir sürü marifeti vardır Kaşa'nın. On yıldır en son marifetlerinden biri müzik, müziğin, çalgı aletlerinin fiziği, akustik özellikleri... Bu da tabii bir fizik dalı. Müzik aletlerinin akustiğiyle elektromanyetik dalgaların matematiği birbirine çok benzer. Matematik biliyorsan birçok dalda iş yapabilirsin. Kaşa son yıllarda müziğe merak sardı; tutmuş fiziksel açıdan geleneksel gitarları incelemiş, İspanyol şu bu. En meşhur gitarların bile, fizik olarak tasarımlarının pek iyi olmadıklarını anlamış. Öyle ya, o aletler, tarih boyunca ustadan çırağa geleneklerle tekâmül ettirilmiş, matematikle tasarlanmamış ya. Kaşa oturmuş, hesapla kitapla yeni gitar tasarımı yapmış. Şimdi ABD'de en büyük gitar şirketi Kaşa'nın gitara getirdiği fiziksel gelişmeleri kullanarak binlerce gitar satıyor. "Sana telif hakkı verdiler mi?" diye sordum. "Vereceklerdi ama uyuttular" dedi. Her tarafta "Kaşa Gitarı" diye geçiyor. Yaratıcı insanlar, genellikle içlerinden gelen merak hisleriyle çalışırlar, parayı düşünmezler. Çoğu kez de başkaları, o buluşlardan yağ çıkarır. Yaratıcının en büyük mükâfatı, o işi yaparken, çözerken hissettiği büyük hazdır. Kaşa, çok kültürlü, çok yönlü, ilginç ve büyük bir adamdır. Allah ömür verip başarılarını arttırsın.

— *Birkaç haftalığına Almanya'ya gidiyorum, dediniz. Orada bir konferans mı vardı?*

— Stuttgart'taki Teknik Üniversite'yi, özellikle Förster ve araştırma takımını ziyaret ediyorum. Bir gönül olayı da

var, Harvard'da iken tanıştığım, Harvard'a bir yıl için çalışmaya gelmiş bir Alman hanım. Stuttgart'ın yakınında Ludwigsburg denilen küçük bir kasabada oturuyorlar; Kral Deli Ludwig'in şatosu, bahçeleri... Ziyaret ettiğim ailenin evinde kalamıyorum, kasabadaki küçük bir oteldeyim. Bazen akşam onlara yemeğe gidiyor, ara sıra, akşam, o güzel bahçelerde dolaşıyorum. O parkta Türk işçilerine rastladım; tek tük gelmişler, o zaman Türkler rağbette. Fıskiyeli kocaman havuzun yanında baktım ki üç işçi konuşuyor; ben de berduş giyinmiştim, pardesü filan. "Merhaba hemşerim" diyerek ahbap olduk. Sonra bazı akşamlar birlikte dolaştık, kahvelerine gittik. Biri bilmem ne fabrikasında çalışıyorum, öbürü başka tür bir fabrikada, diyor. Bana "sen nerede çalışıyorsun?" dediler. Ben de "kimya" dedim. Orada da bir kimya fabrikası varmış, "Aa o iyi iştir, iyi para verir" dediler. Biz de bozmadık, işçi sandılar, bir taraftan ahbaplık böyle devam etti. Bazen da küçük otelin odasında oturuyorum, elimde defter, DNA kuramı üzerinde çalışıyorum. Kafamda hep o DNA meselesi.

Fakat bir yandan da içimde tedirginlik var; Alman nişanlımın ailesiyle sorunlar çıkıyor. Aile Saksonyalı. Harpten önce orada hassas makineler, özel torna tezgâhları imal eden fabrikaları varmış. Harp bitiminde, o bölgenin Ruslara kalacağı anlaşılınca, Amerikalılar fabrikayı söküp Stuttgart'a getirmişler, aile de birlikte. Sonra, işin başı olan baba vefat ediyor. Oğul, iki kız kardeşi kadar akıllı değil ve işe merakı yok. O ara, bendeniz, kızlardan biri ile ABD'de tanışıyorum ve işte bir yıl sonra Ludwigsburg'dayım. Fabrika ileri teknoloji, makineleri Amerika'da bile şirketin lisansı ile üretiliyor. O yıl, aile hakkımda Alman dergilerinde yazılanları da okumuşlar. Anlaşılan istiyorlar ki ben, Almanya'da oturup şirketin başına geçeyim. Gerçi mühendislik temelim de var ama, işim parayla pulla değil, bir tutku olarak bilimsel araştırmaya (ve de Türkiye'nin derin sorunlarına) çocuktan beri kendimi adamışım. İşte ben böyle de hissi sorunlarla cebelleşirken, otel odasında DNA üzerine yoğunlaşıyorum.

— *Duygusal meseleler herhalde durumu zorlaştırmıştır. O ara suyun önemini anlamış bulunuyorsunuz. Ama su ne yapıyor? DNA'yı niye çift sarmal olarak tutuyor? Daha onu çözmüş değilsiniz, öyle mi?*

— Evet. Hemen orada bir kuram (teori) çıkarmaya başladım. Bu çift sarmal, silindir gibi, kılıflı minare gibi âdeta. Ayrıldığı zaman iki tane rasgele zincir... İki düzensiz yapılı ayrı ayrı zincirlerin de etrafında su var, çift sarmalın kılıfı dışında da. Yalnız, birden şunu fark ettim: *İki ayrı zincirle temasta olan daha fazla su molekülü var. Peki, çift sarmal oluştuğu zaman, azalan su molekülleri nereye gidiyor?* Zincirler birleştiği zaman, artık DNA'ya değmeyen su özdecikleri gidip kaptaki diğer saf suyun arasına karışıyor (unutmayalım ki zaten DNA çözeltisi seyreltik). Önce kabataslak hesapladım. Takı başına kaç su molekülünden bahsediyoruz. Sonra işin kestirmesi aklıma geldi. Dedim ki, bu tam silindir gibi değil, biraz girintisi çıkıntısı var ama, silindir kabul edelim. Molekül boyutlarını da biliyoruz ya, oradan silindirin *dış yüzey alanını* hesaplayalım. Sonra bir de DNA'ya iki zincire ayrıldığı zaman, her bir zincirin etrafında gene su olacak ya... Suyun kaplayacağı daha fazla bir yüzey var, onu da tahmini hesapladım. *Çift sarmal oluştuğu zaman suyun gördüğü yüzey azalıyor,* dedim.

Moleküler hacim, ısıldevingede, fiziksel kimyada sık kullanılan bir niceliktir. Ama, "moleküler alan", tek bir molekülün yüzey alanı kavramı ilk defa ortaya çıkıyordu. Sonradan bu nicelik ve kavram, bizim kuramla, DNA'dan öte birçok yerde, proteinlerde, ufakça ilaç moleküllerinde, fiziksel organik kimyada... çok faydalı oldu. Şimdi artık genel olarak birkaç dalda sık kullanılır bir hale geldi.

Şimdi bir meselemiz daha var: DNA'nın tek, ayrı zincirlerinden çift sarmal oluşurken, DNA yüzeyinden ayrılıp boşta kalan, oradan normal su ortamına giden su moleküllerinin erkesi ("entalpi"si ["yığa"]), "entropi"si ("dağı") değişiyor. İşte bu yeni enerji, erke, alçalması, DNA'nın kendi içindeki etkileşimlere ilaveten, dizgenin toplam erkesini düşürüyor. Malum,

doğada, fizikte, her dizge, kendi haline bırakıldığında, toplam erkesini en aza düşürmeğe çalışır, temel kanun bu. (Erkesi eş olan iki dizgeden de, dağısı en yüksek olan daha olasılıklıdır; erkesi sabit tutulan bir dizge "dağı"sını [entropi] yükseltmeye çalışır ['ısıldevinge'nin ikinci yasası]). Dolayısıyla DNA, ayrı iki zincir yerine, su da hesaba katılınca erkesi (serbest erkesi) daha düşük çıkan çift sarmala dönüşmek istiyor. İşte doğada kararlı olmasının gerçek nedeni. Ancak, DNA + birçok su özdeciğinden oluşan bu karmaşık dizgenin erkesini, dağısını vb. nasıl hesaplayacağız? İşte meselemiz şimdi de bu.

Tek tek moleküllerden böyle bir hesap yapmak çok güç. (Şimdilerin büyük bilgisayarlarında bile, girdilerde bilinmeyenler var. Onun için bugünün bilgisayarlarındaki büyük "benzetim ["simulation"] hesaplarına dahi okuyucu kuşku ile yaklaşmalı). Ama, o gün, Ludwigsburg'un küçük bir otel odasında aklıma kestirme bir yol geldi. O güç molekül molekül hesap, aslında gereksiz diye düşündüm. Biz sıvının ayrıntılı özdeciksel yapısını bulmağa çalışmıyoruz ki. Sıvı içindeki iki ayrı dizgenin *sadece farkını* bulmaya çalışıyoruz.

Sıvılarda "yüzey gerilimi" olayı var; bir damla suyu damlattığın zaman hemen toparlanıp yuvarlak olur, hatta yerçekimi olmasa damlarken küre olmaya çalışır. Niye? Geometrik cisimler içinde en küçük yüzeyi olan küp değil, küredir. Su molekülleri birbirini çektiği için, en dışta olan molekülleri de alttakiler çekiyor. Üstten bir şey çekmediğinde ne olur? O su, enerjisi düşsün diye dış yüzeyini mümkün olduğunca küçültmeye çalışır; bu olayın adı yüzey gerilimi. El kitaplarında nicelik olarak ölçülmüş miktarı vardır çeşitli saf sıvılar için, yüzey gerilimi "serbest enerji" olarak santimetrekareye şu kadardır, diye. DNA'nın iki şeklinin de yüzey alanlarını hesaplayıp bir de aradaki farkı suyun yüzey gerilimi ile çarparsan dış yüzey azaldığı zaman serbest enerjinin (*meraklısı için: G= H – TS ve G= "serbest erke", H= "yığa", T= mutlak sıcaklık, S= "dağı"*) ne kadar düşeceğini hesaplamış olursun. Daha önce DNA'nın etrafında duran su molekülleri, yüzey küçüldüğünde gidip kendileriyle birleşiyor, et-

kileşiyorlar, birbirlerini çekiyorlar. Dolayısıyla hikâye, DNA takılarının yalnız birbirini çekmesi değil, su molekülleri ve kaç tanesi, birbirini ne kadar çekiyor? İşte aradaki bu su etkileşimlerinin farkını, yüzey gerilim fikrinden kestirme hesaplamış oluyoruz, moleküler ayrıntılara girmeden. Otel odasında, bir ufak kâğıt üzerinde hesapladım; bayağı ciddi, önemli miktarda bir rakam çıktı. DNA'nın çift sarmal oluşu, suyun bu yüzey gerilimi özelliğinden geliyor, dedim. Watson'la Crick de suyun önemini atlamış, Tinoco da atlamış, hiçbirinde su ortamının lafı bile yok. (*Şimdi, fizikçi, kimyacı bir okuyucu diyebilir ki ve demeli de: İyi ama, yüzey gerilimi büyük ölçekte [makro] bir özellik; tek özdecik boyutunda olur mu? Evet olur. Sonradan tek bir molekülün bile yüzey alanının ve yüzey geriliminin tanımlanabileceğini ve makro nicelikten ne kadar sapacağını gösterdim. Ama, bu da ayrı, başlı başına bir konu. Şimdilik ona girmeyelim.*)

— *Evet. Biz devam edelim.*

— Şimdi, DNA meselesinde suyun önemini anlayıp, bir de yaklaşık hesabını yaptık ya, bu sefer, "Peki başka sıvılarda ne olur?" diye merak ettim. Çift sarmalı bir başka sıvıya koyduğunda ne oluyor? Deneyler hemen dağıldığını gösteriyor. Her sıvının yüzey gerilimi belli, kimyanın el kitaplarında var. Neyse, sonradan (otelde yoktu tabii) o değerleri buldum ve aynı hesabı her türlü sıvı için yaptım.

— *Buradan neye ulaşmaya çalışıyordunuz? Suyun önemini keşfettiniz, şimdi ne arıyorsunuz?*

— Şunu arıyorum: Eğer bunun sebebi gerçekten yüzey gerilimi ise, başka sıvıların da yüzey gerilimine bakarsam, tabiatta bu işi yapacak sudan başka bir sıvı bulabilir miyim? Su, biyolojinin temel sıvısı, ama fiziksel olarak, olur ya, bir başka sıvı da belki bu işi yapabilir. (Bulduğumuz etkinin adı "solvofobik" [çözgen-iter] etkisi; her sıvıda bir miktar var). Belki yeryüzünde değil de, kâinatın bir başka köşesinde, bir gezegende değişik bir kimyaya dayanan, me-

sela "sıvı amonyak"a dayalı (bilim-kurgu gibi ha?), ayrı bir hayat olabilir. O zaman oradaki yaratıkların, mesela rengi pembemsi beyaz olmaz da mavimsi olur...

— *Hiç anlamayan insanı dahi bilime teşvik ediyorsunuz. Çok heyecanlı.*

— Bütün sıvılar için hesaplarını yaptım, baktım ki, sudan başka hiçbir sıvıda, "çözgen-iter etkisi" sudaki kadar, ve DNA işini görmeye yetecek gibi değil. (Bir tek cıva, bir de hidrazin diye bir maddede yaklaşıyor; ancak, hidrazin, organik bir maddeyle bir araya geldiğinde patlar. Roket yakıtı olarak kullanılan bir sıvı! Civanın içine ise organik bir maddeye sokamazsın.) Demek ki, bir tek suda bu bildiğimiz hayat mümkün!

Hesapları yaptıktan sonra, Gaydaşek deneylerine bir daha baktım. Çift sarmal deneylerde her sıvıdan eklediğinde bozuluyor ya, suya kattığın her sıvı değişik bir orana vardığında "sarmal bozulması" olayını gerçekleştiriyor. Sıvı çeşitlerini bir sıraya dizdim, en çok bozan, daha az bozan, diye... Sonra "çözgen-iter etkisi" hesaplarımdan çıkan rakamları da bir büyüklük sırasına dizdim. Evet, baktım ki, deneysel ve kuramsal sıralamalar birbirini tıpatıp tutuyor! Ve bu suretle bizim yeni kuvvetten, sıvıları, DNA (ve benzeri moleküller) üzerinde etkileri açısından önceden kestirebilmeye yarayacak bir "çözgen-iter sıralaması" ("solvophobic sequence") keşfedilmiş oldu.

— *Tüm bunları Almanya'da bir otel odasında mı yaptınız?*

— Almanya'daki otel odasında ana fikirler, meselenin püf noktaları aklıma geldi ve ilk kaba hesaplama doğru yolda olduğumu gösterdi. Sonra Yale'e döndüğümde devam ettim. Kavramlar otel odasında çıktı. Yeni bulduğum "kuvvete", etkiye bir isim koymalıydım. Ne diyeyim diye düşünüyorum. Kuvvetin mahiyeti şöyle ya; DNA molekülleri suyu tutacaklarına birbirlerini tutmayı tercih ediyorlar, yani sıvı-

dan kaçıyorlar, o yüzden alanlarını küçültüyorlar, çift sarmal oluyor. Yani sıvıdan, çözgenden kaçma kuvveti gibi bir şey diyeceğim. İngilizcede kendinden terim türetme kabiliyeti yok ya, birkaç yüz senelik, kırma, yetersiz, matematiksel yapısı olmayan bir dil. Sonunda, "solvent"ten "solvo" dedim, "kaçar, korkar" anlamında da "fobik" (İngilizcenin şu perişan imlasıyla: "phobic"). "Solvofobik kuvveti"oldu.

— *Kitaplara geçen "çözgen-iter" yani "solvofobik" kuramınız doğdu. Anlattınız mı bir sempozyumda?*

— Sırf laf değil, işin birçok formülü, hesabı kitabı var. Kaşa'nın çağırdığı yerde kenarından köşesinden konuya giriş yaptım. Fakat sonra, konuyu daha da ayrıntılı geliştirdiğim sıralarda, Amerikan Kanser Derneği ("American Cancer Society"), "Cryobioloji" ("kriyobiyoloji") diye uluslararası bir sempozyum düzenledi. "Cryo–" (Kriyo)'nun bilimdeki anlamı, çok düşük derecelerde, yani 0'ın altında 50-100'de canlılara ne oluyor, bu inceleyen o zamanın yeni bir dalı. Malum, hayat ancak iki belirgin sıcaklık derecesi arasında mümkün, sıcaklığı daha yükseltirsen, ya da düşürürsen hücreler ölüyor; hayatın sınırları dar.

— *Siz o zaman makalenizi yayınlamış mıydınız?*

— Yayınlamamıştım. Herkes her konuda benden bir şeyler çıkarmamı bekliyor gibiydi, konuşmacı olarak çağırıyorlardı. Bu solvofobik kuvveti ve kuramını orada uluslararası toplantıda bilimcilere anlattım. Toplantıda birkaç şey oldu: Bir bilimci, efendi bir adam belli, "çok güzel ama isim yanlış" dedi: "Yarısı Latince, yarısı Yunanca olmaz." "Ne yapalım bu sakat İngilizce ile terim dediğin bu kadar oluyor" diye içimden geçirdim ama, demedim tabii. Her ne hal ise, o ad şimdi kitaplarda geçiyor, artık herkes kullanıyor. İkinci olay da şu: Ben saydamlarla anlatıyorum; kuramsal olarak bu sıvıların sırası şudur, diyorum... Orada biyokimyacılar, biyofizikçiler ve tıpçılar var. DNA üzerine mor-ötesi ışınların bozucu etkisi (kansere yol açar) üzerine konuştum.

DNA'nın takılarının meydana getirdiği daha küçük moleküller var (*TpT örneğin*), bunlar model gibi kullanılıyor, hani bunlarda bir olgu gözlenirse, belki DNA'da da olur gibilerden deneyler yapılıyor. Kuramı öyle moleküllere ve ışınlama olgularına da uyguladım.

— *Anlatırken mi çıktı bunlar?*

— Biraz öyle. Frankfurt'ta Main Nehri üzerinde bir tedavi biyokimyası enstitüsü varmış; başkanı Adolf Wacker, oradaydı; tipik Alman, iri yarı, yüzü kıpkırmızı. Hemen gitmiş, "Deneyler yapılırsa şöyle şöyle çıkacak" diye anlattıklarımı laboratuvarında denemiş; bizim kuramsal sıra ve ön-kestirmeler aynen doğru çıkmış. İvedi yayınını bana gönderdi. Yale'de de iki ayrı grup (biri Prof. Cassidy, diğeri Prof. Crothers), apayrı olgular üzerine deneyler yapıyorlar, sonuçlar bizim kurama uygun çıkıyor, ve "çözgen-iter" kuramıyla yorumlanabiliyor. Onlar da, bize atıf yaparak yayınlarını yaptılar. Adolf Wacker beni Almanya'ya, Frankfurt'a davet etti.

— *Siz yayın yapmadan mı onlar yayınladı?*

— Hayır, ben de yayınlarımı yaptım. Ancak, her şey o kadar hızlı oldu ki. O zaman bana hızlı gelmiyordu, bir dergiye gönderdiğinde kabul edilip basılması zaten altı ay sürüyor, ama o üç toplantıda da sempozyumdaki tebliğleri bastılar. Moleküler biyoloji benim ilave saham oldu (o ara bizim nicem kimyası, atom fiziği işleri de bir yandan devam ediyor). Bu işleri doğrusu pek de önemsemiyordum, fakat birdenbire çok ilgi oldu. Allah'tan, sempozyum düzenleyicileri basacağız deyince oturup yazdım. Belki ihmal edecektim yoksa. "Cryobiology" diye bir cilt çıktı, bizim makale içinde. Bir başka sempozyumun ("Radiation Biology", (ışınım yaşambilimi)) cildinde de çıktı, ve bizim kuram yayılıp kullanılmağa başladı.

O sıralarda "moleküler biyoloji" tabiri çıktı ortaya, yeni bir dal. Proteinlerin, DNA'nın yapıları belli olmaya başladı. Daha 1960'ların başı. Henüz ortalıkta Kaşa'nın kurduğu,

adı "moleküler biyofizik" olan bölüm var yalnızca, o da işin daha çok fizik tarafıyla uğraşıyor. Yale'de o sıra bir biyofizik, bir de biyokimya bölümleri var. Ama Yale'de, ilk ataması olduğum, Brewster rektör. Bilim dallarında Yale'i öncü yapmak istiyor. O meyanda Yale'de, ilk moleküler biyoloji bölümlerinden birini kurmak fikri ona cazip gelmiş. Ama nasıl olacak o iş? Kimlerle? Böyle üniversitelerde, hayat boyu profesör oluyorsun; o zaman 67 yaşına kadar; "tenür" (kalıcı) deniyordu buna. (Sonradan yaş haddi de kalktı, Reagan zamanı). Şimdi bu biyofizikte, biyokimyada yıllardır orada olan birtakım adamlar var ve yeni bir saha çıkıyor ortaya, ikisiyle de ilgisi var ama yeni bir saha. Biyokimyayla biyofiziği birleştirip oradan birkaç kişiyi alıp bir kısmını tasfiye edip ve de yeni birilerini getirip kuracaklar. Ama orada bir de çok büyük klasik biyoloji bölümü var; kalabalık bir yer, forslular; botanik, zooloji kısmı vesaire. "Moleküler biyoloji" kuracağız denince hepsi itiraz ediyor, "Onlar 'moleküler', peki biz neyiz? İkinci sınıf mıyız?" diye. Çare olarak, yönetim, "biyoloji" adını kullanmaktan imtina ediyor. Yeni bölüme "Moleküler Biyokimya/ Biyofizik Bölümü" diyorlar. O iki bölümden daha modern şeylerle uğraşan birkaç kişiyi, bir de biyokimyadan Fred Richards'ı alıp kuruyorlar ve onu başkan yapıyorlar. Hareketli biri, Yale'de benim etrafımda dolanıp duruyor. Bölümü kuracaklar ama bu sahada fazla adam yok. Bizim teori de bu alanda ilklerden oldu.

— *Size mi teklif ettiler?*

— Tuttular beni bu yeni bölüme de profesör yaptılar. İlk moleküler biyoloji bölümlerinden birinin ilk profesörlerinden oldum böylece ve kendimi iki kürsüde buldum.

YENİ TEKLİFLER, KISKANÇLIKLAR

— *Muhakkak çok kıskanılıyorsunuz. Yani hem iki kürsüde, hem çok başarılı, parlak birisisiniz. Üstelik kabına*

sığmıyor, neye elini atsa yeni bir yanını, bilinmeyenini ortaya çıkarıyorsunuz. Bu kıskançlığı hissetiniz mi?

— Zaten 26 yaşında dünya basını yazmaya başladığından için için kıskançlık duyanlar vardı; moleküler biyolojide de öyle. Hepsi iltifat ediyor, çok iyi davranıyor ama, Anglosakson kültüründen insanların hissiyatını anlamak zordur. Gerçek hislerini, kıskançlık vb., uzun müddet anlamazsın. Rol yaparlar.

O ara Amerika'da yeni yeni moleküler biyoloji bölümleri kurulmaya başlandı. Ve bana başka üniversitelerden bu saha için de teklifler geldi. Bir taraftan da kimya ve fizik bölümlerinden Şikago gibi ciddi üniversitelerden teklifler geliyor. İster fiziğe, ister kimyaya, veya ikisine de, diyorlar. Gidip bir hafta ziyaret ediyorum, tanışıyoruz, ağırlıyorlar, tekliflerini yazıyorlar, sonra ben düşünüyorum: Sırf moleküler biyoloji bölümüne girsem hep o dalda olmam gerekecek, halbuki birinci tutkum matematiksel fizik, kimya; daha temel.

— *Herhalde birtakım yüksek maaşlar da söz konusu. Arada mı kaldığınızı hissettiniz?*

— O ara örneğin Boston'daki Brandeis Evrenkenti'nden teklif gelmişti, "Graduate School of Biochemistry", yalnız doktora ve araştırma bölümü, lisans yok. Verecekleri maaş Yale'dekinin üç misli. Ama dedim ya, ben sırf biyodallarda olmak istemiyorum. Orayı ziyaret edip konuşmalar yaptım; Prof. Timasheff gibi genççe hocalarla da iyi dost olduk. Ünlü Şikago Evrenkenti'nden de yüksek maaşlı kimya ve fizik bölümleri teklifi aldım. Orada da kısa bir süre kaldım, ama aktarmaya karar vermedim. Bu teklifleri, yüksek maaşları Yale'de üst yönetime bildirmedim. Bizde ne de olsa eski kültür var, biz büyürken paradan bahsetmek ayıptı. Çoğu zaman parayla ilgili konuları idareye söylemiyordum. Ama en nihayet bir gün kafam kızdı, rektörle de özel ilişkim var. Brewster'a, "üç misli maaş teklif ediyorlar" dedim. Elimde teklif mektupları da var. Brewster hemen bir

telefon edip maaşı düzeltti. Buraya yeni alışıyorum, zırt pırt Türkiye'ye gidiyorum, çok da meşgulüm, taşınacak zamanım yok, dedim içimden. Yale'in tarihi havası da hoşuma gidiyordu zaten.

— *"Çözgen-iter Etkisi" (solvofobik) kuramınızın ardından moleküllerin yüzeyleriyle ilgili çalışma yaptınız, "mikro-termodinamik" diye yeni bir alan icat ettiniz... Bu çalışmaya nasıl başladınız?*

— Biraz bahsetmiştim: "Solvofobik"le birlikte yeni bir kavram çıkmış oldu; molekülün yüzey alanı kavramı. Mesela molekül hacmi vardır; bir maddenin özgül ağırlığından, ve bir miktarında kaç molekül bulunduğunu veren "Avogadro Sayısı"ndan molekül başına düşen hacim kolayca bulunur. Ve fiziksel kimyada çok kullanılır. Ancak, "molekül yüzey alanı" kavramı yoktu.

Biyolojik dizgenin yapı taşları proteinler, DNA, RNA, bunlar kocaman moleküller. Kimyanın alışılagelmiş moleküllerine nazaran upuzun, kocaman şeyler. Şimdi bunların zamanla, röntgen ışınlarını kullanarak üç boyutlu yapılarını, geometrilerini buluyorlar; o takdirde her atomun aşağı yukarı nerede olduğu belirleniyor. Bilgisayar atom atom üç boyutlu yapıyı çiziyor. Üç boyutlu maketler de yapılıyor, mimari sanki. Bunları gördükçe doğanın, Tanrı'nın, ne derseniz deyin, mimarisine hayran kalmamak mümkün değil.

Fakat bu üç boyutlu yapılar çok ayrıntılı. Bizim çözmeye uğraştığımız meselede bu kadar ayrıntıya gerek yok, diye düşündüm. O atom atom görünen yapıyı ince bir tülbentle kapladığını düşün; tülbentten bir kılıf. Molekülleri devamlı ufak hareketler yapmakta olan su, işte bu kılıfı görüyor. Kabaca, suyun gördüğü kılıfın yüzey alanını hesaplamak kolay. Tülbenti aç ve alanını ölç. İşte kestirme yoldan DNA'nın, (veya bir proteinin) "yüzey alanı"nı bulmanın kolay yordamı. O fazlasıyla ayrıntılı üç boyutlu yapıya bakmak, (bazı olguları incelemede), tek tek ağaçları inceleyip de ormanın özelliklerini görmemeye benziyor. Halbuki yeni

bir kavram olarak "moleküler yüzey alanı"na bakarsak, moleküler biyolojideki bazı olayları daha iyi anlayabileceğiz galiba, dedim kendi kendime.. Mesela bir protein molekülü kendi üstüne katlanıyor, biçim değiştiriyor, ve biyo-özellikleri değişiyor. Bunun da suyla alakası var –oralara genişlettik kuramı daha sonra–. Protein biyokimyası, protein veya DNA ile daha ufak olan bazı ilaç molekülerinin etkileşimi gibi konularda da bizim yüzey alanı ve moleküler boyutlarda "mikro-yüzey gerilimi" kavram ve serbest erkeleri hesaplama yöntemleri bu suretle moleküler biyolojiye girmiş oldu.

İlk kabataslak kuramı, sonradan, daha kesin, daha hassas sonuçlar veren şekline genişlettim. O suretle uygulama sahaları da çoğaldı.

Yüzey gerilimi dediğin yine büyük ölçekte, "makroskopik". Bir kaba su koyarsan, suyun düzlem bir yüzeyi meydana gelir, şu kadar santimetrekare bir alan. Bu yüzeydeki su özdeciği başına düşen enerji, "serbest erke", dağı, kitle halindeki suyun içindeki bir su özdeciğinkinden farklı... İşte bu fark, (makro–) "yüzey gerilimi"nin ta kendisi. Birçok saf sıvı için ölçülmüş ve kitaplara konmuş. Bu nicelik, tek tek, molekül seviyesinde değil, görünen ölçekte. Ayrıca olağan "yüzey gerilimi", *düzlem* bir yüzey için geçerli, bükük bir yüzey için değil! Halbuki ilk kabataslak çözgen hesaplarında biz işte o iri-ölçek ve de düzlem için olan yüzey gerilimini kullanmıştık. (Başka etkileşimleri de formüllerimiz içeriyordu). Gene de iyi sonuçlar çıkmıştı, yarı-nicel olarak.

— *Sonra yüzey gerilimini çok ufak, hem de bükey yüzeyler için buldunuz galiba. Bu yüzyıllardır aranan bir şeydi yanılmıyorsam.*

— Şimdi bulmamız gereken mikronun mikrosu nicelik, taa tek molekülcük kadar ufak seviyede bir yüzey için; hem de yüzey düzlem değil tabii, içbükey, ya da dışbükey. Baktım ki, birkaç yüzyıldır, tarihteki fizikçilerin en büyüklerinden birkaçı, ufak damlacıkların (dışbükey), veya tersi, sıvı

içinde bir ufak boşluğun (içbükey) yüzey özelliklerini saptamaya çalışmış. Daha 1700'lerde Laplace, arkadan 19. yüzyılda Lord Kelvin uğraşmış, bir formül bulmuş, sonra 1940'larda sayıtım mekanikçisi Tolman. 1950'lerde Vakeşima adında bir Japon, onun formülünde hata bulup düzeltmiş. Gibbs de uğraşmış, sonra Yale'de benden önceki profesör olan Kirkwood. 1970'lerde Nobel alan Prigogine de var.

— *Bunu çözmek günlük hayatta ne fayda sağlayacak? Örnek verebilir misiniz? Niye o kadar uğraşmışlar?*

— Bulurlarsa birçok uygulaması olacak da onun için. Mesela, diyelim bir yerde kuraklık var, bulut oluyor ama yağmur yağmıyor. Aslında bulut ufacık su damlacıklarından oluşuyor. Ama bunlar çok küçük. Yere düşebilmeleri için birleşip daha büyümeleri gerek. Bazen uçaktan bulutun içine ufak gümüş iyodür billurları atılır ("bulutu çekirdekleme"); onlar da yere yağacak çapta su damlacıklarının oluşmasına yardımcı olur. İşte bu gibi olaylar için dahi, küçük ve bükey yüzeylerin gerilimi bilinmeli. Ama dikkat. Bu ufaklık derecesi, moleküler boyuta nazaran hâlâ çok büyük, ona rağmen özelliklerini bulmakta bilimciler zorluk çekmişler. Bize lazım olan, moleküler boyuttaki yüzey meselesi. İlk bakışta daha da zor; hatta tanımı bile imkânsız gibi görünüyor... Tek başına bir molekülün yüzeyi, gerilimi mi olurmuş?

Tek tek molekül göründüğü yerde makro özellik olmaz gibi geliyor insana, ama ben orada, makro özelliklerden mikroyu veren temel bir bağıntı buldum. Hem kullanımı çok kolay, hem de çok kesin. Tek molekülün yüzey gerilimini bile veriyor, tarif ediyor. "Mikro-termodinamik" deyip, moleküler ölçekte yüzey gerilimi için teoriyi yaptım. Yıllardır aranan bir şey; ayrıca benim "çözgen-iter" kuramına da yarıyor. Genel bir kaidem vardır: Bir meseleyi sahiden çözersen sonuç gayet basit çıkar ve herkes kullanabilir; ayracı budur işin. Tam çözülmemişse, sayfalar dolusu karışık mate-

matiksel formüller yayınlarlar. "Yahu nedir bu? Sadet nerde?" dersin. Çözgen-iter kuvvetini veren, o basit görünüşlü formülün içinde üç tane terim, üç ayrı etki var aslında; her biri için ayrı bir teori yapmam icap etti. Yüzey geriliminin moleküler ölçekte teorisi, bu üç etkiden biri için. Üç kuramı ayrı ayrı yapıp makaleler halinde yayınladım. Üç ayrı kuramı bir araya koyunca, sıvı ortamlar içinde proteinlerin, DNA'nın, daha küçük organik moleküllerin... biçim değiştirmeleri, bir araya gelmeleri, hatta bu değişmelerin hızları ile ilgili, nicel ve genel bir kuram ortaya çıktı.

— *Yine olay oldu herhalde.*

— Bu konuları ortalıkta fazla duyurmadım, konuşmadım. Çünkü pek ciddiye almıyordum. Öbürüne, atom, molekül fiziğine, nicem kimyasına, matematiği daha çetin işlere daha çok önem veriyordum. Halbuki bu da önemli çıktı.

— *Siz önemsemeseniz de daha da mı gelişti?*

— Moleküllerin arasında zayıf kuvvetler var; şöyle; iki tane molekül boşlukta tek başlarına dururlarsa aralarındaki kuvvet zayıf kuvvet, o belli. Sıvı ortamın içinde olan moleküllerin etrafında bir sürü molekül var; orada da ("çözgen-iter"den ayrı) yeni bir kuvvet daha bulduk. Baktım ki bu ortam, eldeki iki özdeciğin arasındaki kuvveti de değiştiriyor, boşluktakinden farklı kılıyor. Onun da bir kuramını yaptık. Yani bir sıvının içine gömülmüş iki molekül arasındaki van der Waals kuvvetinin boşluktakinden yüzde 30 filan farklı olacağını bulduk. Nicemden formülünü türettik. Ayrı kuram oldu. Üç ayrı kuram; ama sonuçları basit "çözgen etkileri" formülünün içine giriyor; iç içe kutular gibi.

— *DNA'nın yapısını inceleyip neden çift sarmal olduğunu buldunuz, bir arada tutan kuvvetlere geçtiniz.*

— Çözgenlerin etkilerini ilk olarak DNA için yapmıştım. Sonradan düşündüm ki, organik kimyada da, organik

tepkimelerle yeni ilaç maddesi yapıyorsun, bireşimini (sentezini) yapıyorsun. Bunların hepsi sıvı içinde oluyor, çoğu zaman su da değil, tepkimeye göre bir takım çözgenlerin içinde oluyor bu iş.. Dolayısıyla fiziksel organik kimyada organik tepkimeler üzerindeki çözgen etkileri mühim. Örneğin, bazen çözgeni değiştirerek bir tepkimeyi hızlandırabilirsin. "Peki fiziksel organik kimya alt dalında, çözgen etkilerini nasıl kestiriyorlar?" diye karıştırdım. Baktım ki orada da dosdoğru, bir kuram yok. Birtakım deneysel verileri çizgeleyip (grafiğe koyup) bir yenisini tahmin etmeye çalışıyorlar, kuramdan yoksun. O sırada Türkiye'den götürdüğüm öğrencilerimden Timur Halıcıoğlu'nun doktora tezinin bir kısmını bu konuda yapmaya karar verdik. Timur'un çalışmasında bazı organik tepkimeleri ele aldık (mesela "azobenzen"in eşizleşmesi [izomerleri arası dönüşüm]), "Mençutkin Tepkimesi", vb.. Böyle tepkimelerin denge ve hızlarına, değişik çözgen ortamları için baktık. "Solvofobik kuramı" daha ayrıntılı bir şekilde fiziksel kimyaya uyarlandı. Sonuçlarımız deneyleri gayet iyi tuttu.

— *Yine kimselere çaktırmadan mı yapıyorsunuz? Nerede yayınladınız bunu?*

— Organik kimyacılara bunları hiç anlatmadım. Nerede yayınladık? O sırada Fransa'da Sorbon (Sorbonne) Evrenkenti'nde bir karı koca vardı: Albert Pullman ve kocası Bernard Pullman. Beni, Menton'daki Nicem Kimyası Kurultayı'na çağırdılar. Bernard Pullman, Polonya Yahudisi, harpte göçmüş, direniş hareketinde çarpışmış. Karı koca Sorbon'da nicem kimyasında profesör. Burada Raymond Daudel adında bir profesör daha var; o da Fransız kültürüne çok meraklı bir adam. Bernard, Albert Pullman'ı ayartmış ve eski kocası Daudel'den boşanan Albert Hanım Bernard'la evlenmiş. (Dünyada bilim çevrelerinde pek çok dedikodu olur; Nev York'ta hapşırsan Kaliforniya'da duyarlar). İşte o sıra Daudel ve Pullman'lar aynı bölümde ama birbirleriyle konuşmuyorlar, tam Türk filmi. Aynı yerde iki

nicem kimyası takımı var. Senelerce küs idiler. (30 sene sonra barıştılar). Şimdi bunlar ayrı ayrı bana merak sardılar. Paris'te veya Menton'da, güneyde, ayrı ayrı uluslararası kimya kurultayları düzenliyorlar, bir o, bir öbürü çağırıyor. Pullman'ların Menton'daki "Dünya Nicem Kimyası Kurultayı"nda baş konuşmacılardanım.

— *İlk olarak orada mı anlattınız?*

— Organik olsun, biyokimyasal olsun birtakım moleküller, bunların enerjileri, şusu busu, nicem mekaniğinden hareketle bilgisayarda hesaplanıyor; nicem kimyacıları bu işlerle uğraşıyor. O zamanlar bu nicem kimyacıların, çözgen etkilerinden hiç haberleri yok. O, önemli olduğunu benim bildiğim, çözgen etkilerini hiç hesaba katmıyor, lafını bile etmiyorlar. Konuşmada bunu anlattık; hesapladığınız şeylerde çözgen-iter kuvveti vardır, bunu böyle hesaplarsınız, yeni kuram, dedim. Nicem kimyacılar bu işi ilk olarak orada duydu.

Toplantı sonucunda bir de kitap basıldı. Timur'la yaptığımız bir uygulamayı da tebliğler kitabında yayınladık. Aslında esaslı bir dergide yayınlamak lazımdı. Vaktim yoktu, birkaç sahayla birden uğraşıyorum. Gel zaman git zaman, bu iş, nicem kimyacılara bulaştı, hepsi buna benzer bir şeyler kullanmaya başladı. Adı da "solvofobik" kaldı. Bilgisayar programlarında var şimdi.

— *Adınızı geçirerek kullanıyorlar tabii değil mi?*

— Çoğu kez öyle. Ancak bilimciler ortamında bu işlerin bazen da başka bir yanı var: Biz yeni yaptığımız bir şeyi bir iki kere toplantılarda anlatırız, öğrendiler deriz. Bir iki yayın da yaparız, sonra başka konularla uğraşırız. Çoğu, ufacık bir şey yapar, onu artık senelerce sakız gibi çiğner. Yeni kuramı benden öğrenenler (bazıları tabii; düzgün bilimciler de var çok şükür), ilk yazılarında bizi kaynak gösterir, adını, benim koyduğum kavram adlarını, terimleri kullanırlar, ama zamanla, bakarsın, bizim terminolojiyi de-

ğiştirip, biraz yapıp bozup düzinelerce makale neşretmişler. Kendileri icat etmiş gibi havaya girenler olur. (İnsan, her yerde insan. Her kişinin içinde, en aşağısından en yükseğine kadar gizil eğilimler, yetenekler var. Önemli olan üstün tarafların, arı gönlün, ön plana sık sık çıkarılabilmesi. Bu da gönül terbiyesi yöntemlerini tarih boyu geliştirmiş köklü ve derin kültürlerde daha kolay mümkün.)

Birçok alanda anlaşılan zirvedeyim, ama kendim böyle şeylerin hiç farkında değilim. Herkesi dost bilip anlatıyorum, isteyene yardımcı oluyorum. Sonra böyle şeyler olunca bayağı, "Ya bunlar niye bana böyle yapıyor?" dedim. Bizden alınan bir şey, üstelik şahsen orda burda bana sorup yardımımı almış, ama kaynak göstermiyor. Bayağı bozulup "Acaba kırdık mı?" diyordum önce. Halbuki hepsine iyilikten başka şey yapmamışım. Yıllar geçtikçe anladım ki, durumun sahsımla hiç ilgisi yok; bazen birbirlerine de yaparlarmış, aynı mafyada değillerse... Ancak, özellikle Türk olduğum için yapacakları aklıma gelmiyordu, kıskançlık mıskançlık da hiç aklıma gelmiyordu.

— *Kaptırıp gidiyorsunuz, sizin için bütün bunlar normal; çok kısa sürede sürekli ekoller yaratıyorsunuz. Haliyle içten içe çekememezlik var.*

— Ben kıskanılacak bir adamım diye bir his yok içimde. Üzülüyordum önceleri. Sonra bir gün Madam Pullman'a, "Yahu bunlar bana niye böyle yapıyor? Bu ne iştir?" dedim. "Herkes seni çok fena kıskanıyor" dedi. Ki pek böyle şey demezler. Ama epey samimiydik. Benim yaşayış tarzım da değişik, bana kalsa sade bir insanım, ama dışarıdan baktığında dünyanın her tarafındayım, birkaç bilim dalında rağbetteyim, renkli de bir yaşamım var görünüyormuş anlaşılan. Şimdi dönüp baktığımda biraz anlar gibi oluyorum.. Sonradan alıştım ve şahsiye almamayı öğrendim. Şikago'dan bir meslektaş, "Sen yüz tane yapıyorsun, yarısını çalsalar, yarısı sana yeter de artar bile" dedi. Sahi dedim. Umurumda olmadı sonra.

— *Bilimin de mafyası var ve siz tek başınasınız.*

— Evet, tek başınayım. Hepsinin takımı, mafyası var. Türkiye'ye senede üç-dört kere gidip geliyorum ama, Türkiye'den de bize destek yok, tam tersine köstek var. Ama gene de, kendi kültürümle yoğrulmak, kendimi o binlerce yıllık derin uygarlığın bir parçası hissetmek, halkla kaynaşmak (resmi kurumlardaki hava ne olursa olsun) bana daima bir manevi güç veriyordu. Kolay mı tek başına yedi düvelle uğraşmak? İnsanın iç güçleri, gönlü, derinlikli ve sağlam olmalı. İşte o iç güçler, en sıkıntılı zamanlarda bile beni kurtardı, yoluma devam ettirtti.

— *Türkiye'deki yönetici takımda tepkiler nasıldı?*

— 1962'den beri kim görse "vay medarı iftiharımız, işte bu şöyle, böyle" dedi ama bana hiçbir şey yaptırmadılar.

— *Hep teşebbüste bulundunuz ama...*

— Evet, Hem iltifat, hem aforoz. Senelerdir.

— *Buralara gelip bilimsel konuşmalar yapıyor muydunuz o sırada?*

— Tabii. Ayrıca bazı girişimlerde bulunuyorduk, araştırma merkezi kuralım diye... Türkçe ile eğitim meselesinde çıkışlar yapınca aforoz iyice arttı. Bilime dönersek, ben bu teoriyi önce DNA için yapmıştım, sonradan fiziksel organik kimyanın temel sorunlarından biriyle ilgili bir kuram haline geldi, ama onların okuyacağı yerlerde yayınlamadık; biyokimya ve moleküler biyoloji sahasında ise kuram derhal tuttu ve bir sürü kitaba geçti. Ondan sonra tabii arada bırakıp başka işle uğraşıyorum, çünkü artık belli bir yere gelmiş.

Yale'de kimya mühendisliği bölümü var, mühendislik ayrı bina, pek temasımız olmuyordu. Orada da Çaba Horvat diye bir Macar, kimya mühendisliği profesörü varmış. Bir gün bana ondan dahili postayla bir mektup ve birkaç yayının ayrı – baskıları geldi. "Biz sizin çözgen-iter kuramını-

zı gördük, HPLC'ye uyguladık, dört beş yayın yaptık. Bir araya gelip konuşalım" diyor.

— *HPLC ne oluyor?*

— Analitik kimya mühendisliğinde maddeleri ayırmak için kullanılan deneysel bir teknik var, İngilizcesi "High Pressure (veya Performance) Liquid Chromatography" (yüksek basınçta sıvıda Ayırma), baş harflerini kullanıyorlar, HPLC. Bu tekniği en çok geliştiren kişi de Çaba Horvat. Hatta maddeleri analiz etmek için büyük kimya şirketlerinde birtakım cihazlar var; öyle şirketlerin de (Perkin-Elmer gibi) danışmanı, sanayi ile ilişkili. HPLC'nin babası olarak biliniyormuş. Mektupta "Biz sizin teoriyi kullandık; HPLC, hangi maddeleri nasıl ayıracak, ne yapmak lazım, pek kuramı yoktu. Herkes bir şeyler denedi, olmadı. Sizin çözgen-iter kuramını buraya uyguladık, çok iyi sonuçlar çıktı" diyor. Bu sahanın da temel kuramı oluverdi. Çok dürüst bir adam, Horvat. "Nasılsa bizim dalda kimsenin henüz 'çözgen-iter kuramı'ndan haberi yok, kendim çıkardım diyebilirim" diye düşünebilirdi, ama düzgün yolu seçti. Onunla ilişkilerimiz bugüne kadar devam etti, hatta o sahada en temel kitabı sanayi ona yazdırmak istiyor, o da bana diyor ki "gel beraber yazalım", kaç kere davet etti, bir türlü vaktim olmadı. Ama hep işbirliği yapmak için uğraştı. Şimdilerde zaman zaman Macaristan'a gidip oranın bilim ve teknik gelişmelerine katkıda bulunuyor.

— *Sizin solvofobik, Türkçe namıyla çözgen-iter kuramı pek çok alana uygulanır bir kuram haline geldi o zaman.*

— Aradan birkaç yıl geçti, bu sefer de Nev Jersey'de Renselaar Politeknik Enstitüsü'nde çevre işleriyle uğraşan kimya mühendisi Kanada asıllı Prof. Belford'dan mektup aldım. Önce Horvat'ın yayınlarını okumuş, kaynağına inmiş ve benimkini öğrenmiş, çevrede, suların temizlenmesi meselelerine uygulamış. Diyelim Haliç'in suyunu, kansere yol açan kimyasallardan temizleyeceksin; birtakım yöntem-

ler var, ki bir tanesi "etkin karbon" yöntemi. Tasarımın çok hassas olması son derece önemli; ne kadar hassassa o kadar büyük tasarruf edilecek tesis yatırım ve işletme giderlerinden. Çünkü binlerce metreküp su geçecek karbonun üzerinden. Hassas tasarım yapmak için temelde iyi bir kurama ihtiyaç var. Böyle bir kuram o dalda mevcut değilken, bizimkini görüp onu uygulamış, iyi sonuçlar çıkmış. Derken, çevre mühendisliğinde de boy gösterdi bizim gariban kuram.

— *Siz de bir şeyler yapmak, başka yerlere uygulamak için heveslenmediniz mi?*

— Tabii heveslendim, 1970'lerin sonunda bir daha yüklendim. Daha değişik yerlere uygulayayım diye. Mesela: Kuramın o ana kadar mevcut şekli saf bir çözgen içindi; örneğin çözgen, saf su veya saf metanol (metil alkol). Ancak, bazı durumlarda, birkaç sıvının karışımı olan bir çözgen de olabiliyor, su ile metanol karışık mesela. Orada tabii yüzde ne kadar, bu gibi durumda ne olur görmek için uygulamalar gerekiyor, oraya da uyguladık. 1980'lerde matematiksel olarak gelişip hassaslaşınca bir şeyler ekleniyor, bunun üzerine birtakım gelişmeler yapıp yayınladım. Bugüne kadar bu devam etti, 1980'lerin sonlarında Arjantin'den bana bir öğrenci geldi, hocası "git onunla çalış" demiş. Adı Ariel Fernandez. Sefarad Yahudisi, aynı zamanda matematik okumuş, hem matematiği hem kimyayı bitirmiş. Önce tezi için matematiği epey derin, ağır birtakım şeyler yaptık. Sonra dedim ki, bak şimdi bu moleküler biyolojiyle ilgili işlere büyük talep var.

— *Onu gelişmekte olan bir alana doğru yönlendirmeye çalışıyorsunuz.*

— Önce istemedi, sonra bir de bundan bir şeyler yapalım deyince kabul etti. Tezinde bir iki genişletme yaptık, proteinlere uyguladık, metanol-su karışımlarının proteinlere neler ettiğini inceledik, ve bu konuda biyokimyasal dergilerde birkaç yayın yaptık. Mezun oldu. Ariel çok kültürlü

biriydi, uçağa atlıyor, Roma'ya yahut Portofino'ya gidiyor, bir sürü arkadaşları var, orada parti veriyorlar. Arjantin'in zengin ailelerindenmiş, dünyanın her tarafında arkadaşı var. Bir de Yale'de mastır yapan İspanyol Carlos diye bir arkadaşı vardı; son derece neşeli bir çocuk. Üçümüz beraber olduğumuzda kahkahadan kırılıyorduk, boyuna latife eden neşeli İspanyol tipi, Madridli. Amcası, İspanya'nın kültür bakanı, babası da Fiat'ın başkanıymış. Böyle bir aileden ama tam zıpır bir oğlan. Aslında orada toplumbilim (sosyoloji) mastır'ı yapıyordu, ama arada film yapmaya da merak sarmış, tabii kültür bakanı filan da var, sonradan kısa sürrealist filmler yapmaya başladı.

— *Siz hem hoca hem arkadaş.*

— Bir hafta tatil vardı; "Meksika'ya, Kozumel Adası'na gideceğiz, sen de gel" dediler. Meksika Körfezi kıyısında Karayipler'e biraz benzer kıyıya yakın iki ada var; biri Kozumel, diğeri "Isla Mujeres", yani "Hanımlar Adası". Vaktiyle Kozumel adasına gitmiştim; ufak, köy gibi bir yerdi, hatta orada üstü açık bir Volkswagen kiralamıştım. Normal yerlere gitmek bana yetmez, adanın okyanus tarafı yabani bir yerdi, kasırgaların dövdüğü, kayalık haşin bir sahil. İri iri taşlarla bir yol bozuntusundan gidiyorum, in cin yok. İlerde, fırtınada karaya vurup parçalanmış bir yelken teknesi. Çığlık atan martılar, belki de bir iki albatros. Aniden karşıma iki Meksikalı haydut çıktı, ellerinde tüfek. "Allah'ım, acaba film mi seyrediyorum?" Arabayı durdurdular. (Meksika'da, kentte bile haydut boldur. Sahicisi). "Ne yapacağım şimdi?" derken arkadan bir Volkswagen daha çıkageldi, içinde bir sürü iri yarı Alman. Haydutlar baktılar ki ortalık kalabalıklaşıyor, kaçıp gittiler. Kurtulduk. İşte o Kozumel'e gittik. Karşısında Yukatan Yarımadası, Mayalar'ın ülkesi.

— *Nereleri gezdiniz?*

— Biraz akrabalık var ya Mayalar'la; yer isimleri çok

benzer; Çilem balam, Çapultepe gibi şeyler. Tolun'daki Maya eserlerini de gezdik. Üssümüz Kozumel'e, 1980'lerde, yani benim '60larda ilk gidişimden yirmi yıl sonra, bir sürü koca koca oteller yapılmış, Miami Sahili, Akapulko gibi bir yer olmuş, beğenmedik. Gemiye binip Isla Mujeres'e gittik; tam bir balıkçı adası, orada kaldık.

— *İyi bir takım oluşturdunuz, hem kültür, hem eğlence. Ariel sizin moleküler biyoloji hakkındaki öğüdünüzü dinledi mi?*

— Ariel bilimde de iyi ve de çok kültürlüydü. Doktorasını bitirdikten sonra Almanya'da benim de tanıdığım Göttingen'de Nobel almış Manfred Eigen'le doktora üstü çalışma yapmaya gitti, sonra İsrail'de meşhur bir kuramcıyla çalışma yaptı, ardından Princeton'da Herşel Rabitz diye tanıdığım genççe bir hocayla... Sonra Miami Üniversitesi'nde hem moleküler biyoloji bölümünde, hem kimya bölümünde çifte öğretim üyesi oldu. Bir süre çalıştı, Arjantin'e döndü, hem profesör, hem de oranın TÜBİTAK gibi kuruluşu olan Konasid'de... Birkaç ay evvel elektronik postalaştık, Şikago Üniversitesi'nde, yıllar önce iyi tanıdığım birisiyle ortak çalışma yapmak için Amerika'ya gelip gidiyor. Bütün yaptığı işler hep moleküler biyolojiyle ilgili oldu, o nasihati vermemiz çok iyi olmuş. DNA var, bir de RNA var. RNA'nın yapısı, şekil değiştirme hızı protein sentezinde önemlidir, onlarla ilgili kuramlar ve hesaplar yapıyor.

— *1966'da Yale'de moleküler biyolojinin ilk profesörlerindensiniz. Orada siz neler yapıyordunuz?*

— Yale'de moleküler biyoloji bölümün başında biyokimyacı Fred Richards vardı. Bizim adımız o sırada her yerde geçiyor. Bu da hep benim etrafımda dolaşıyor; iltifat, ahbaplık. Hanımı eski Yankilerdendi. Yeni İngiltere'de Maine eyaleti vardır; oralı, zengin ve eski bir aileden geliyor (sanırım Fred öyle değil). Hanım, Deniz Biyolojisi okumuş. Yale'in civarındaki Guilford kasabasında, denize çıkıntı yapmış bir buru-

nun üzerine kocaman, muazzam bir köşk yaptırmışlar; her tarafı deniz. Arkada ilerlerde bir köşk daha var, o da meşhur Dupont ailesinin köşkü. Dupont'ların evini, Çin asıllı King Lu Wu diye tanınmış bir mimar arkadaşım vardı, o yapmış; bana göstermişti, oradan biliyorum. Köşkün alt katını, kadın, deniz biyolojisi laboratuvarı yapmış, muazzam denizci bir kadın. Kışın buzda tekneyle çıkıyor, örnekler topluyor, laboratuvarında araştırma yapıyor. İkisi de okyanus yelkenciliğine meraklı; ben de 1960'ların ortalarında okyanus yelkenciliğine başlamıştım, ufak seferlere çıkıyordum.

— *Kurs mu almıştınız?*

— Ne kursu? Balıklama. Bir iki kere biri gösterdi. Kışın kar yağarken, soğuk ve şiddetli rüzgârlarda öğrendim açık deniz yelkenciliğini.

— *Yelkenli mi?*

— Tabii. Okyanus yelkenciliğinde öğrenecek çok şey var, hem fiziki, hem kafa işi. Her yıl bir cephesini öğrendim, 1965'ten beri. Neyse, bunları şimdilik geçelim. Richards'lara dönersek: O sıralarda teknelerini satmışlar, yenisini yaptırıyorlar. Her sene normalde okyanusta geziye çıkıyorlardı. Ben de Konektikut'tan çıkıp kuzeye, Maine eyaletine ve Kanada'ya doğru okyanustan bir gezi yapmak istiyorum. Sizin tekne yok, hadi beraber gidelim, dedim ve üçümüz birkaç hafta okyanus yolculuğuna çıktık.. Karı koca onlar muazzam okyanus yelkencisi, birkaç kere Atlas Ummanı'nı geçtiler, kuzeyden İzlanda üzerinden. Dolayısıyla çok şey öğrendim onlardan. Büyük samimiyet var, evlerine gidip geliyorum. Ve dost biliyorum. Gezi 1970'deydi sanırım. Moleküler biyolojide birkaç önemli protein var, Fred de bir takım kurmuş, röntgen ışınlarıyla proteinlerin yapısını buluyorlar; bayağı zor iştir; tek tek bütün atomların maketini yapıyorlar. Belli bir enzim proteinin nasıl işlediğini anlamağa çalışıyorlar. Ben de ikide bir, "Fred, bu yaptığında çok teferruat var, ne olup bittiğini anlamak pek mümkün değil; bizim yü-

zey alanı ve çözgen-iter kuvvetleri teorisini kullanırsan sonuç çok daha kolay çıkar" diye telkin ediyorum. Dinliyor. Birden, bir ara bana çok soğuk davranmaya başladı. Ben yine üstüme alındım, ne yaptık, iyi dostumuz, düşüncesizlik mi ettik, bir sene filan bayağı üzüldüm.

— *Yine bir hırsızlık ya da alçaklık meselesi anlaşılan.*

— Aradan iki yıl geçti, bir baktım bu, Koreli ya da Çinli birine doktora yaptırmış, kendisi yeni kuram ortaya atmış; proteinlerin yüzey alanı diye. Tabii birtakım ayrıntıları değiştirmiş, hesap ettirmiş, bilgisayar programı yazdırmış. Bilimde siyasi bir adamdı, herkesi güler yüzle kafaya alır, Anglosakson tipi, sahada nüfuzu çok, bir sürü yayınlar yapıyor, anlatıyor, zaten tanınan bir adam. Bilimsel yeni nesil de, bizi bilmiyor, ortalıkta görmüyorlar ya; başka dallarla meşgulüm. Onun için proteinlerin yüzey alanı kavramını F. Richards icat etti zannediyorlar. Ama sahada bilen de biliyor haa.

— *Sizin teoriyi olduğu gibi mi alıyor?*

— Önemli bir kısmı alıyor. Yeni bir kavram çıkardım ortaya; molekülün yüzey alanı ne işe yarar diye. Yepyeni bir kavram! Fred Richards yüzey alanı hakkında yazıyor, bizden hiç bahis yok, şaşırdım kaldım. Sonra Horvat da fark etmiş, o da bozulmuş. "Şimdi belli oldu sana niye soğuk durduğu" dedi. Fred benden kaçıyor, konuşmaya çekiniyor herhalde... Ve sonradan da bana bir sürü kötülük etti. Çünkü hani çıkıp ortada anlatacağım diye çekiniyor olmalı, ama ses çıkarmıyoruz biz tabii. Ses çıkarırsan daha kötü olur.

— *Niye?*

— Münakaşaya girdiğin anda ne kadar haklı olsan kaybedersin. Anlayan anlıyor, eski adamlardan, ilk dönemden bu işleri çok iyi bilenler "bunu Oktay yaptı, biz biliyoruz" dedikleri kulağıma geliyor. Daha önce kitaplara geçmiş, tanınmış işi, bazı yıllar geçtikten sonra kendine mal etmek?

Hayret doğrusu. Adamda utanmak yok, herhalde birilerine güveniyor arkada. Bana, İngiltere'den yeni kıtaya gelip de, kendilerine iyilik eden, onları misafir gibi karşılayan Amerika yerlilerinin, birçok yalan dolan ve aldatmacayla yurtlarını ellerinden çaldıkları yetmiyormuş gibi, sonra da soykırımlarla nesillerini tüketen, korsan ruhlu İngilizler'i hatırlatıyordu Fred. Onu gördüğümde o dedelerini görür gibi oluyordum. Yüz yüze karşılaşınca "Nasılsın?" diyor, hatırımı soruyor tabii. Ama hep kuyumu kazdı perde arkasından.

— *Ne gibi?*

— Mesela oradaki bir gazete bizim kuramlar hakkında bir şey yazacak, bize merak sarmış, mülakat yapacaklar, veya birileri bir ödül verecek, bizimki haber alırsa onları arıyor, nasıl yapıyorsa, mani oluyor. Türkiye'deki bazılarının yaptığına benzer işler. Yoksa, acaba aynı "cemiyet"e mi üyeler? Ne dersiniz?

— *Hâlâ Yale'de mi?*

— Emekli oldu ama hâlâ çalışıyor. Laboratuvarı devam ediyor. Diyeceğim o ki, Batı dünyasında, ABD'de, Avrupa'da da bilim dünyasında, bilimde olduğu kadar, ahlak, ya da gönül yönünden gelişmemiş hayli insan vardır... Yalnız bana olmadı bu işler. Ben aldırmadım. Zaten birçok yerden çıkış yaptığımdan benim için fark etmedi. Bilhassa moleküler biyoloji gibi yeni gelişen ve hızlı giden dallarda ne kepazelikler oluyor. Rezaletlerin (skandalların) bini bir paraya. O ondan, bu bundan çalıyor, kavga dövüş. Burada da zannederler ki, Batı'da her şey düzgün ve mükemmeldir. Öyle yutturulmuşlar. Halbuki Batı'nın bilimcisinde dahi, "gönül terbiyesi" gelişmemiştir (Batı'da öyle bir kavram ve karşılığı sözcük bile yok). İnsanın iyisi elbette her yerde vardır, ama Batı'da çoktur zannetmeyin sakın. Yoksa, bugünlerde Türkiye'nin başına Batı'ca örülen çoraplardaki gibi hüsrana uğrarsınız. Hele hiç unutmamalıyız ki Amerikalının, İngilizin gelenek ve göreneğinin altında inanılmaz derecede

bir maddi hırs ve de onun bunun, gariban ülke ve halkların varını yoğunu gasp etmek için mubah saydıkları yalan dolan, kandırma ve hırsızlık yatar.

— *Peki nereden yola çıktığını belirtmek âdeti yok mu?*

— Var tabii, pek çok bilimci, varsayılan bazı adap kurallarına uyar. Ama ne yapacaksın, istisnalar da az değil. En iyisi aldırmamak. Şikâyet etsen, sen kötü olursun.

— *Niye öyle olsun ki?*

— Öyle işte, oradaki kültür öyle. Patırtı ettiğin anda seni suçlu gibi görürler.

— *Bir başkası dese olabilir mi?*

— Canım bizim takımımız yok ki, bunların çeteleri var. Hepsinin mafyası var, bizim kimsemiz yok, tek başınayım. Aslında çeşitli ülkelerden pek çok saygıdeğer yakın dostum da oldu. Ama çete, mafya başka bir şey. Horvat gibi pek çok bilimci de yazılarında devamlı bizim kuramlardan, kaynağını göstererek bahsettiler, halen de ediyorlar. Ama ben çıkıp da derginin yayın yönetmenine –onlar da bilim adamı olur– mektup yazsam ne olur bilmiyorum ama, benim intibam, öyle bir şeye kalkıştığında daha kötü olacağı. Benim gördüğüm kadarıyla en iyisi ses çıkarmayıp kendi yolunda devam etmektir. Bir de, böyle menfi şeylere takılırsan, çalışamazsın.

— *Verim düşer, yapılan işe yoğunlaşamaz insan.*

— Tabii. Hatta ben Batı dünyasında da, Asya'da da sonradan "bilim, teknoloji ve insanlık" diye konuşmalar yapmaya başladım. Diyordum ki: "Batıdaki bilimcilerin çoğu, enerjilerinin yüzde 50'sini böyle işlerle geçiriyorlar, o ona kazık attı, bu bunu çaldı, sinir içinde menfi yarışma. Bunlarda biraz insanlık anlayışı olsa, gönül terbiyesi olsa, bu zavallılar o zaman o yüzde 50 enerjiyi de bilime harcarlar, daha yaratıcı işler ortaya çıkar" diyordum. O, gönül lafı

oralardaki konuşmalarımda başladı. (Ancak, Batı dillerinde "gönül" sözcüğünün karşılığı bile olmadığı için, Batılılara önce gönül kavramını izah etmek gerekiyordu.)

— *Meşhur gönül lafınızın nasıl çıktığı anlaşıldı. Gerçekten de Batı dillerinde bu kelimenin karşılığı yok. Peki daha sonra moleküler biyoloji alanında bir şey yapmadınız mı?*

— Devam ettim, birtakım yeni kuramlar var ama yavaş yayınlıyoruz. Seneler evvel bulduğum çok dehşet bir şey var ama bir türlü fırsat bulup bayağı ortaya çıkarmadım. Nicem kimyasında yeni bir kuram geliştirdim sonradan, bütün kimyayı yeni baştan incelerken bir de biyomoleküllere bakayım, dedim. Proteinin yapı taşı olan amino asitler bir araya gelince peptid molekülü, daha büyük olursa protein oluyor; bizim kuramla o molekülleri inceledim. Bir de baktım bunların bazıları, âdeta birer küçük mantık devresi gibi davranıyor.

— *Çok ilginç. Nasıl yani?*

— Bilgisayarda, çiplerde mantık öğeleri vardır; bu öğelerin bir araya gelmesiyle mantık devreleri oluşur. Bilgisayarın, yazılımların temelinde böyle, matematiğinde "Boole cebirleri" denen matematikler yatar. Biyomolekülleri inceleyip dururken, bir gün bir de baktım ki bu moleküllerin bazıları, tek başlarına birer mantık öğesiymişler gibi özellikler gösteriyor. Vay canına, dedim; mesela sinirlerin, kasların moleküler düzeyde nasıl işledikleri hakkındaki çalışmasında epey ilerleme var ama, işin temeli tam anlaşılmıyor, karşıma çıkıveren o mantık öğeleri belki sinir, kas, beyin hücrelerinin işleyişine yeni bir ışık tutacak. Bir de, örneğin enzimlerde, proteinlerde gözlenen bazı ilginç olaylar var; hani kanda oksijeni taşıyan hemoglobin var ya –bir cins büyük protein molekülü– ve mesela orada da olur, daha birçok yerde olur: Uzun kocaman bir şey bu molekülün, bir tarafında bir yerine bir şey takarsın, mesela bir oksijen, öbür tarafında, yani kuyruğunda bambaşka bir şey-

ler olur, biçim değişir, vb.. Bu niye olur, hiç kimse bilmez. Bulduğumuz yeni öğelerle, bu garip olgular anlaşılacağa benziyor. Ayrıca, birbiri ile benzerliği yokmuş gibi görünen o olayların ortak bir temel kaideye dayanacağını fark ediyorum. Bir şey daha: "O moleküler 'mantık öğeleri'ni bir araya koyabilirsen bir şekilde 'biyolojik bilgisayar' yaparsın" dedim defterimde. Her çip bir molekül! Bu konularda çok ilginç gelişmeler var elimizde ama, buzdolabında duruyor.

— *Buzdolabından ne zaman çıkacaklar? Yani çok heyecan verici tüm bunlar...*

— Buzdolabında duruyor. Benim, şunu yapayım da Nobel alayım gibi hırslarım yok. Zaten öbürleriyle de alırdık da siyasi meselelerden iş karıştı herhalde. Üstüne bile düşmedim.

— *Ama bunlar insanlık için önemli buluşlar.*

— Canım insanlık için elbette önemli. Japonya'ya gidiyoruz, "yaa şu Nobel'i alsana artık"; Hindistan'a gidiyoruz, "Nobel'i almanı bekliyoruz". Türkiye'de de halktan diyenler oluyor. Asya'da birkaç millet, "Yaa senin canın istemiyorsa bizim için al" diyor. Ne bileyim, Nobel ne demek? İnsanın bu cihanda yapıp yapmadıkları yalnız Nobel'le mi ölçülür? Ben yaptıklarımı, meraktan ve manevi zevkler için yapıyorum.

— *Gene zevk için yapın.*

— İnşallah, yayınlamadığım gelişmelere de sıra gelecek. Üstelik birçoğu da hazır, elimde, buzdolabında duruyor gibi bir şey. Sıfırdan başlayıp yapacak da değilim. Faaliyete devam.

— *Moleküler biyolojinin başlangıçtaki ulvi amacından uzaklaşıp mutasyona uğramasına nasıl bakıyorsunuz?*

— İşin başında, daha bu saha ilk kurulurken tanık ol-

duk. Sonrakiler, moleküler biyolojinin başlangıçta nasıl gelişmesi beklendiğini pek bilmeyebilirler. Saha ilk kurulurken gaye şuydu: Biyolojide, her türlü canlıda, birtakım olaylar oluyor. Bunlara tabii aslında, indirgeyip indirgeyip bakarsan, bir proteinin yapısı var, o yapı değişiyor, o öyle yapıyor, bu böyle yapıyor, bir sürü şey oluyor, ama yapı taşları moleküllerin davranışlarından oluyor. Molekülleri incelemek için de fiziksel ve kimyasal hem deneyler ve kuramlar yapacaksın ki ne olduğunu anlayabilesin. İlk başta bu saha, yaşamla ilgili biyolojik olayların moleküler ve fizik kimya temel kanunlarından yürüyerek anlaşılabilmesi için kurulmuştu. Aradan on sene kadar geçince, 1970'lerde bu olayları moleküler olarak anlamak için araştırmalar yapılırken DNA'nın şifresi çözüldü; proteinlerin çoğunun yapıları anlaşıldı. Bazı şeyleri anlayınca o olayları yönlendirmek de mümkün oldu. Bilmediğin şeyi nasıl değiştireceksin? Onun üzerine, DNA'nın şifresini değiştirmek, molekülü kesip biçmek, gen teknolojisi gibi müdahale etmek mümkün oldu. Ve bunun için önce laboratuvarda mikro teknikler geliştirildi; bu bir teknoloji haline geliverdi ve o kadar yapacak pratik iş çıktı ki ortaya, domates tohumundan tut da klonlamaya, sineğin karnında göz oluşturmağa kadar bir sürü ilginçlikler. İş birdenbire bir sürü uygulaması olan muazzam bir hale gelince teknoloji ağır bastı. Önceki, "fizik/kimya temellerden biyolojiye" gayesi arka planda kaldı.

— *Asıl gaye unutuldu ve şeytana uyuldu.*

— Bununla gece gündüz uğraşan, deneysel iş yapanlar, tıp için, ziraat için çok faydalı sonuçlar elde ettiler. Artık moleküler çapta işlemlerle bitki olsun, hayvan olsun değişiklikler yapılabiliyor. Canlıdaki olayları sağlayan biyo-tepkimeler belirlenip her tepkimeyi hızlandıran ya da gerekince durduran protein enzimler, hormon molekülerinin yapıları saptanabiliyor. Ancak, daha da temele inersen, bu moleküller bu işleri nasıl yapıyor, fizik açısından hâlâ dosdoğru anlaşılmış değil. Molekül gidiyor, o öyle yapıyor, bu

böyle yapıyor. Sanki hayvanattan bahsediyorsun, aklı var da sanki. Yahu bu molekül! Sıvı ortamın içinde ısıyla rasgele hareketler yapan bir molekül, kendi beyni yok ki, nasıl gidiyor? Niye, örneğin DNA'nın belli bir yerine yapışıp orda belli bir işlem yapıyor? Moleküllerin arasındaki fiziksel kuvvetlerle, ve sayıtımsal rasgele hareketlere rağmen bu seçmeli hadiselerin nasıl olabildiğini açıklamak gerek. Fizik kuramları ile olayları en temelinden anlamak istiyorum. Olursa, uygulamada da beklenmedik yeniliklere yol açabilir. Aklımda yapacağım bir sürü kuram vardı ve var; fiziksel-kimyasal temelden derin kuramlar gerekiyor. Bir sürü fikirlerim var da hepsiyle uğraşamadık, vakit olmadı. Tabii bu teknoloji furya halinde gelişip birçok faydalı şey yapılıp, deneylerden veriler de biriktikçe, eninde sonunda işin fizik kimya temellerine dönecekler.

— *Şu biyolojik bilgisayar meselesine geri dönersek. Biraz bahsedebilir misiniz?*

— Olabilir, ortada yok ama. Tesadüfen gördüğüm o moleküller... Her bir molekül, çipin bir parçası gibi hareket ediyor. En küçük çipin yanında bile bu milyonlarca daha küçük bir şey ve de su ortamında... Ayrıca kendi kendini tamir ediyor, çok farklı bir şey. Mesela gözle görülemeyecek kadar küçük bir mikrop kendi kendine bir sürü işler yapıyor. Biyolojik bilgisayar bir hücre büyüklüğünde olacak.

— *Ne işte kullanılacak, size bu soru aptalca gelebilir ama?*

— İlk aklıma böyle şeyler geldiğinde popüler laflar ortalarda yoktu; sonradan birileri biyokimyasal aletler, bilgisayarlar diye yarı popüler masallar yazmaya başladı. Böyle şeyler yazanların da aslında nasıl yapılacağı hakkında fikri yok, bizimki hâlâ taze çıkacak ortaya. Yarı bilim-kurgu şeyler yazılmaya başlandı. Mesela hücre büyüklüğünde bir şey yapacaksın, bunu kana vereceksin, o gidecek vücudun bir yerinde bir şeyi tamir edecek.

— *Yine sağlığa yönelik amacı olan şeyler...*

— Bu var, sonra kendi kendini tamir eden biyolojik makineler yapacaksın. Şimdi insan yapısı olanlarla tabiatta canlılarda olan sistem arasında çok büyük ve temel fark var. Ama bu biyolojideki sistemlere göre yapmaya kalktın mı yepyeni çığırlar açılacak, yepyeni teknolojiler doğacak.

KASABIN TİYATROSU

— *Şimdi buradan ana dalınız olan kimyaya dönersek. Siz kimyaya birkaç çeşit matematiği soktunuz. Bunu araştırmaya ne zaman karar verdiniz? Bir şey başlangıç oldu herhalde; o neydi?*

— Bir gün Yale'deki fizik bölümünde olan rahmetli Prof. Feza Gürsey ve Hanımı, Nev Haven'ın dışında Northford'da olan evimize ziyarete gelmişlerdi. Yanlarında, o sıralarda Yale'de bulunan genç ama çok dâhi Kanada asıllı bir matematikçiyi getirdiler, Langlands'ı... Ahbap olduk. Ben en soyut matematik kitaplarını bile çok şükür biraz anlarım. Langlands, bir kitap yazmış, vay anasına ne diyor, diyorsunuz. Son derece derin ve soyut bir matematikle uğraşıyor. Adam matematiğin en uç noktasında, en derin yerinde, beş çocuğu var hem de ve hepsi koşuşur, bağırır çağırırken bu orada matematik yaparmış. Efendi, sakin, terbiyeli birisi. O sırada da bizim Yale'de, –ki büyük üniversitelerde olur bu– 2,5 senede bir bizim yarım sene maaşlı "tazelenme izni" zamanı geldi. Yazı da ekleyince sekiz ay oluyor.

— *Bunda amaç ne?*

— Bunun gayesi belli başlı bir merkeze gideceksin, araştırmanı yaparken bir sürü yeni insanlarla ve fikirlerle tanışacaksın; durduğun yerde bayatlamamak için. Tabii niye gittin, ne yaptın diye soran yok. Yaptığın eserlerden belli oluyor. Baktılar ki sekiz ay maaşlı gittin, sonra birkaç sene hiçbir şey çıkmadı, zaten bir daha izin vermezler.

— 2,5 yılda bir verilen bir şey. Seçimlerinizde serbest misiniz?

— Evet. İstediğin yere gidiyorsun, maaşın da geliyor. İlim ortamlarına girmek için fırsat. Bizimki yine geldi. Ben o sıra düşünüyorum; yeni bir şeylere gireyim diye. Konuşurken matematikte şu işlere girmek istiyorum, dedim, Langlands dedi ki: "Paris'te 'Institue des Hautes Etudes Scientifique' diye çok üst bir yer var." İyi dedim ve orayla yazıştık. Orada Fransa'nın hayatta olan belki en meşhur matematikçisi René Thom varmış; Fransa, dünyada matematiğin en yüksek olduğu yer; bir Rusya bir Fransa, sonra Polonya ve Macaristan gelir. Matematikte Nobel ödülü yok, ama Fransa'nın bir matematik ödülü var ki matematikte Nobel gibi bir şey, René Thom bunu kazanmış.

— Onunla mı yazıştınız? Ya da o mu davet etti?

— Başta bilmiyordum, René Thom 1968'de matematiğin en yüksek ödülünü aldıktan sonra, biyolojik olaylara matematiği sokmaya kafayı takmış ve bunlarla uğraşıyormuş. Bu bakımdan da benimle beraber olmak ilgisini çekmiş, sonradan anlattı tabii. Beni davet etti, zaten beni bilirmiş. Paris'in o "Jardin de Luxembourg"un tren istasyonundan banliyö hatları gider. Merkez "Bures sur Yvette"de; 45 dakika sürüyor trenle. Orada böyle çok büyük, bahçeler içinde, eskiden bir kontun mu dükün mü olan bir villa duruyor, II. Dünya Harbi'nde Almanlar işgal edince orayı Nazi komutanlarına vermişler, harp sonrası Fransız hükümeti bu merkezi kurup orayı tahsis etmiş. Harika bir şato, büyük bir arazi, eskiden at arabalarının olduğu binayı da kütüphane haline getirmişler; arazinin içine de 5-10 tane müstakil villa yapmışlar; villalardan birini bana verdiler. Enstitü'de topu topu 10 kişi var. Bir de ara sıra Paris'ten gelenler oluyor. Her biri bir derya.

— Hep birlikte değil de tek başınıza çalışıyorsunuz herhalde. Bu arada kaç yaşındasınız?

— Yıl 1970. Demek ki 35 yaşındayım. Bana René Thom'un odasının yanında çalışma odası verdiler, öbür yandaki odada da Louis Michel diye çok büyük bir matematiksel fizikçi var. İkisi de çok iyi. Kendi kendine çalışıyorsun, arada bir, ya onun ya öbürünün odasına gidiyorsun, ya onlar geliyor, konuşuyorsun, akşamüstü çay içiyorsunuz. Nefis bir ortam. Bahçede dolaşıyorsun, düşünüyorsun, aklına bir şeyler geliyor. Ben orada yepyeni şeylere başladım. Çok eskiden beri bu kimyada bir acayiplik var diye düşünüyordum, lisede miydim, üniversitede miydim, bilmiyorum. Diyorum ki bir sürü kimyasal moleküllerin resimlerini çiziyorsun, organik moleküller halkalı filan, kimyacı buna bakıp bir sürü sonuç çıkarıyor. O sonuçlar resmin üzerinde yazmıyor ya, diyorum, nasıl çıkarıyor? Geometrik resim var; altıgen, yanında bir kolu çıkmış, bir halkası daha. Buna bakıp o maddenin kimyası hakkında sonuçlar çıkarıyorlar. Tabii bir kısmı ezbere dayalı. Ben de: "Demek ki o resmin, o geometrinin içinde bu bilgiler saklı" diyordum, kendi kendime. Bunun matematik yoldan çıkması, sırf resimden matematik yoldan bu özelliklerin türetilebilmesi lazım, diye hissediyorum. Sezgiyle gelen bir şey. Nereden çıkacak? Nicem mekaniğinden çıkması lazım, bütün özelliklerin. Ama bir türlü çıkmamış. Bir yığın sayısal hesap yapıyorlar uzun uzun bilgisayarlarda, ancak olayların mahiyeti, birbiriyle olan ilişkisi belli değil. Dedim ki, bu işin matematiği eksik de ondan!

— *Siz böylece Paris'te işin temelinden alıp matematiğine daldınız.*

— Ve ben sıfırdan başladım. Büyük bir ressam defteri alarak başladım türetmeye. Lisedeyken Dekart'ı (Descartes) okumuştum: "Yeni bir şey yaratmak için, o zamana kadar öğrendiklerini unut" diyordu; "Sıfırdan başla; ama evini yıkmadan önce bir tarafta bir çadırın bulunsun" diyordu. Bu işi ilk defa kendim keşfediyor olsam nasıl yapardım, dedim. "İlk temel fizik kanunundan, temel varsayımdan başlayıp, sıfırdan nasıl türetirdim?" diye yaklaştım. Bir iki

hafta bir şeyler çıkarırım, sonra tükenir zannediyordum. Defterleri, sayfaları numaralandırıyor, her gün tarih atıyordum; öyle çalışırım. Haftalar geçti, defterlerin sayısı arttıkça arttı; koca defterler...

— *Bu arada ressam defterlerine mi yazıyorsunuz?*

— Gençlere hep söylerim, basit görünür ama çok önemlidir. Bütün çalışmaların ciltli defterde olacak ve her sayfasına tarih ve numara atacaksın, sonra zamanla birikir, bir süre sonra dönüp işin içinden çıkabilirsin. Bizim eskilerde de gönç geleneği vardır, hepsi defter tutmuş, Yunus'lar filan.

— *Her sayfaya tarih atacaklar, sırayı bozmayacaklar.*

— Her sayfaya ve numaralı. Dağılmayacak, günlük gibi, karalaması, şusu busu, yanlışı düzgünü hepsi orada. Defterde kendine sorular sorup kendin cevaplayacaksın. Bazen takılabilirsin, kafan karışabilir. Daha iyi, her defasında daha çok öğreniyorsun, ilerliyorsun demektir. Ben başladım, üç sene sürdü bu çalışmalar. Ressam defterlerinin sayısı düzineyi geçti. Bir yerinden başlayınca çorap söker gibi gidiyorum, çıktıkça çıkıyor, çektikçe çıkıyor, öyle bir yerden başlamışım ki dipsiz kuyu.

— *Sekiz ay mı kaldınız Paris'te?*

— Bir yerde sekiz ay kalamam, arada başka yerlere uğramam gerekiyor; enstitüdeki ev duruyor, iki üç ay kalıyorum, oradan başka bir yere gidiyorum, tekrar geliyorum, merkez orası oldu. Çok hoş bir dönemdi benim için.

— *Bilimin yanına Paris'in kültürel ortamı katıldığı için mi?*

— Fransa'ya gelmeden bir sene önce çok eksicikli teori üzerine kitap hazırlıyordum; atom ve moleküllerin çok eksicikli kuramı, yöntemleri diye. O kitap çıktı sonra. Konektikut'ta, dağ başında tarlaların ortasında bir evde bu kitaba çalışırken, sabahları erken kalkıyor, saat altına önce kamu

televizyonunu izliyordum. Amerikan kanallarının çoğu beş para etmez ama bunu J.F. Kennedy başlatmıştı, sonra bağışlarla devam etti bu kanal ve bütün aydın insanlar seyrederse bunu seyreder. Hep kültürel programlar vardır burada. Sabahın altısında, NY Üniversitesi'nin Fransız Edebiyatı bölümünden bayağı esaslı bir profesör, sürükleyici, bir dizi seminer gibi konuşma yapıyordu. Sabahın altısında iki ay bunu verdiler. Ben de her çeşit edebiyata çocukluktan beri meraklıyım.

— *Sabahın altısında televizyonun karşısına geçiyorsunuz? Bu arada kitap mı hazırlıyorsunuz?*

— Evet. 1892'den itibaren 1945'e kadar Fransız "avangard" tiyatro edebiyatını anlatıyor. Bir kaptırdım, seyrediyorum, sabah 7'de bitiyor, bir kahve, ufak kahvaltı. Aldığım edebi ilhamla başlıyorum kitabı yazmaya. 10:30'a gelindiğinde bir sürü iş yapmış oluyorum. Orada öğrendik ki, o zamana kadar klasik edebiyat var, tiyatro tekniği malum, kıyafetler barok gibi, derken "avangard"ın başlaması bir kasapla oluyor. Paris'te dükkânının bodrumunda bir tiyatro açıyor. Orada alışılmamış, sistem-dışı piyesler oynanıyor. İlk oynatılanlardan biri Alfred Jarry'nin "Ubu Rois" temsili. O piyeste ilk defa küfür geçiyor, çok ağır değil ama o zamana göre şok edici. Arkadan zamanla Jean Genet, Beckett, Ionesco geliyor. Sonra Jean Giraduox... Harpten sonra o hareket bitiyor; hepsini izledim. Temsil kitaplarını alıp okuyorum, bayağı merak sardım. Paris'te bunların piyeslerini seyredeceğim, bir de kasabın tiyatrosuna gideceğim, diyorum. Bütün gün deryalara dalıp matematiklerle uğraşıyorum, akşam 6'ya doğru defterimi elime alıp banliyö trenine biniyorum. Biraz da boş oluyor ters tarafa giderken.

— *Velhasıl Paris'te gündüz matematik, akşam tiyatro peşinde koşuyorsunuz.*

— Böyle bir çalışma tarzı bambaşka bir şey. Hakikaten başka âlemlere dalıyorsun. Saati fark etmiyorsun, acıktın

mı, yemekmiş, fark etmiyorsun. Gece gündüz bunu teneffüs ediyorsun, şuur altından kafa bununla çalışıyor, nitekim sabah uyanıyorsun, aklına çözümü gelmiş oluyor. Sahiden bu tasavvuf gibi bir şey. Tasavvufta mertebelere ermek vardır ya. Bunların arasında araya bir de edebiyat, sanat karıştırdığımda daha iyi oluyor; tazeleniyorsun, takılıp kalmıyorsun.

Elimde o defter 45 dakika Paris'e varıncaya kadar trende yeni teorileri türetmeye devam.

— *Kasabın tiyatrosunu buldunuz mu?*

— Kasabın tiyatroyu bulduk; kapısında bekledim biraz, girip seyrettim. Paris'te ufak tefek tiyatroların çoğunda oyunlar gördüm. Çat pat Fransızca anlıyorum, resmen değil ama kenarından köşesinden kendim öğrendim. Ben geldiğimde o merkezde, şatoda bana hoş geldin partisi verdiler. Bir de sekreterler var, bir ara ben ayakta durur, etrafımda bu sekreterler varken arkadan bir matematikçi geçiyordu. Durdu, kulak kabarttı, baktı ben bunlarla şakır şukur Fransızca konuşuyorum. Dedi ki "Hani Fransızca bilmiyordun?" Bilmiyorum, dedim. Yalnız altı yaşına kadar bildiğim iki dil var; Fransızca ve İtalyanca, ikisi de bülbül gibi. Sonra yatılı mektebe gidince unuttuk, yazmayı da öğrenmemiştik. Halama geldiğimde "Kendi Kendine Fransızca", "Almanca" gibi kitaplar bulup yazın sıcağında evde oturup bunlara bakardım. Şuuraltında var demek, çıkıyor. Okuyunca da epey anlıyorum. Bu tiyatrolara gidiyorum akşamları; tazeleniyordum. Ertesi gün daha zinde matematiğe başlıyordum. Arada o bahçeler var. Sonbaharda yapraklar dökülür, hazin bir hava olur, ben çıkar yürürüm. Paris bahçeleri bana çocukluğumun Ankara'sını hatırlattı.

— *Paris'te sergiler, sinemalar yerine daha çok tiyatroyla mı ilgilendiniz?*

— O sıralar öyle. Aslında üniversiteye gidinceye kadar

ben çok duygusaldım. Şiirler okur, yazar, hem okur, hem ağlardım. Fen ve bilime merak sarıp yüklenmeye karar verince bu böyle olmaz, işin o tarafını kesip atacağım, hepsi birden olmaz, dedim. Bu duygusallıktan etkilenmeyeyim, verimim düşmesin diye bu taraflara bir tıpa koyup kapadım. Aradan 5-10 sene geçti. Eskiden bir sonbahar günü yapraklar dökülürken bir bahçede, okulun arkasındaki fidanlıkta yürür, hüzünlenirdim. Tatlı hüzün. Paris'te gene öyle bir sonbahar. Büyük bir bahçede yürüyorum, bir baktım ki, o eski hisleri kaybetmiş, robotlaşmışım; bir şey görünce beni etkilemiyor. Vah dedim. Eyvah, kaybettik, ne yaptık, yarı yarıya öldük, dedim. Endişelenmeye başladım. Fakat Paris'te bizim tıkanmış o hatlar gür diye bir açıldı. Yeniden, muazzam iç âlemine daldık.

— *Fransa'da Paris dışında başka şehirlere gitmediniz mi?*

— Bir ufak tatil molası veriyorum, çok güzel yataklı trenlerine biniyorum, La Camarque'a, Fransa'nın güneyine gittim. Kimsenin gitmediği yerlerden burası; geniş sazlıklar var, at üstünde boyunlarına kırmızı eşarp takan kovboy gibi Çingeneler yaşar. Çok renkli yerler. Bir Fransız kız gidiyordu oraya, biz de peşinden. Çok acayip yerler keşfettim. Manevi bakımdan çok zengin bir döneme girdim. Zaten bir tarafından böyle oldu mu, her konuda öyle oluyorsun. Beyinde öyle bir şey var ki, saniyede şu kadar beyin hücreleri çakıyor, elektrik, belli bir yoğunluğa geldiği zaman başka bir olay olmaya başlıyor. Tasavvufta bir hal tasvir ederler ya, başkaları da anlamaz, ya asarlar keserler yahut da evliya derler, ikisinin arası yok. Şimdi bilimle uğraşırken de belli bir noktaya, derine dalıp aylarca yoğunlaşınca öyle bir hale geliyorsun ki, sezgi, şu bu, her şey çok kuvvetleniyor. Beyin olarak bambaşka bir canlılık kazanıyorsun. Matematikle de olur bu, belki resim yaparken de öyle. Aylarca resim yapar, sonra bir kıvama gelirsin. Yani sanatta da olur, bunda da. O ara ben bir yerinden başladım, teorem üstüne teorem çıkarıyorum kafadan.

— *Kimyanın temelini mi çıkarıyorsunuz?*
— Temelini, matematiğini, ve yepyeni bir yoldan.

— *Nasıl karşılıyorlardı sizi orada?*
— Tabii yaparken anlatmıyorsun, genel konuşuyorsun. Yeni matematikler türetiyorum, arada bir kütüphaneye gidip bakıyorum. Matematikte bir sürü dal var; cebirsel ilinge (topoloji) var, şu var bu var. Ben ne yapmak istediğimi bildiğimden, ihtiyaca göre yeni bir dal türetiyorum, sonra bakıyorum o kitaplara, acaba matematikte böyle bir şey var mı, diye. Kesişme noktaları olan bazı şeyler çıksa da genellikle yok. René Thom'a dedim ki, ben oradan bir matematiğe bakıp da onu uygulamak değil de kendi kendime teori üretiyorum. "Asıl matematik öyle yapılır, iyi" dedi. Yoksa git şu matematiği çalış, aynısını al, buraya uygula olmaz, çünkü o başka bir şey için yapılmıştır, zorlama olur.

— *Ünlü bir matematikçiden destek de aldınız böylece.*
— Çok konuşkan biri değildi zaten. Sonradan gitmeme yakın bana dedi ki, "şimdiye kadar meslek olarak matematikçi olmayıp da böyle uzun uzun matematik konuşabildiğim ilk adam sensin". Bunu diyen René Thom. Akşam bazen evine yemeğe gidiyordum, yarı Fransızca yarı İngilizce konuşuyorduk. Bilimde en üst seviyede kimi tanıdıysam çok yönlü olurlar. Bir sürü şeyden anlarlar. Merakları var. 1960'larda merak etmiş, o zaman da Türkiye'nin adı gezimde (turizmde) geçmiyor, hanımıyla gelip Türkiye'nin her tarafını dolaşmış. Turistik olarak rezil de olmamıştı Türkiye o zaman. Biz tabii hemen Atatürk devrimler yaptı, Batılı olduk, kafasında bir şeyler söyledik. Dedi ki "Evet ama Türkiye ruhunu satmış." Daha o zaman. Bir de şimdi görse ne der?

— *Çok ilginç ve bence doğru. Siz yayın yapıyor musunuz o arada?*

— Çalışmakta olduğum matematik konuda hayır. Ama, arada bir Yale'e gidiyorum, orada bir sürü doktora öğrencim var, atom fiziği, yaptığımız eksicik teorisinin devamı hesaplar sürüyor. Senede 20'ye varan makaleyi o konularda yayınlıyoruz. Yeni matematik kuramımı ise sessiz sedasız yapıyorum, benim özel hayatım gibi yapıyorum bunları. Olur mu? Uzun vadeli bir şeye girmişim, 10 sene mi 20 sene mi sürecek belli değil. Herkes beni daha önceki sahalarımda konuşmalara çağırıp duruyor, bir kısmına da gitmiyorum artık. Yeni faaliyetimden kimsenin haberi yok. Ayrıca benim Paris'te tanıdığım bir sürü nicem kimyacıları var, işte o Pullman'lar, Daudel'ler, Orsay'da Lionel Salem. Geldiğimi bile haber vermedim. Onlarla vakit geçirirsem aynı şeylerle uğraşıp dururum, diyorum. Halbuki yepyeni ufuklara açılmaktayım.

— *Hiçbirine yakalanmadınız mı Paris'te gezerken filan?*

— Bir gün bir tren istasyonunda Lionel Salem'e rastladım. Babası Selanikli matematikçi, adı geçer, Karasular ("Carasso"), ilk mason localarını kuranlar, Jön Türkler'i karıştırıp Osmanlıyı yıkan takımda babası da var anlaşılan. Sonra Fransa'ya gitmiş, profesör olmuş, sonra da oğlu profesör olmuş (Orsay'daki Paris Evrenkenti'nde). "Aa! sen ne yapıyorsun burada?" dedi. Söylemiyorum, kem küm geçiştiriyorum. Oğlanla da bayağı samimiyetimiz vardı, ikimiz de on yıl öncesi Harvard'da iken. Önceki yıllarda bazen nicem kimyacılar beni Paris'e konuşma yapmaya çağırdıklarında Salem'in evinde kaldığım da olmuştu. Bayağı bozuldu. İşte, arada bir geliyorum, dedim. Zaten biraz netameli, şüpheci bir tip. Orsay'da profesör olmuş meğerse, hemen orda bana bir çalışma odası verdi, üstüne de Oktay Sinanoğlu diye yazdırdı, "gelince burada çalışacaksın" dedi. Ben hiç uğrayamadım. Bayağı huylandı, baktı ben bir şeyler gizliyorum. "Sen" dedi "casus musun nesin?" Şaka gibi söylüyor ama... Ondan sonra ben Türkiye'de, Türkçe ile eğitimi yok etme faaliyetlerinde bulunan

Amerika'ya atıp tutmaya başlayınca işler karıştı. Hepsi birden nasıl oluyorsa aynı anda duyuyorlar bunları... Ne alakası var halbuki, değil mi? Aynı anda dünyada hepsi duyuyor. Her yerde kapılar kapanmaya başlıyor. Bununla da bir soğukluklar başladı. (Büyük matematikçi Rahmetli Prof. Cengiz Uluçay da 1960'larda, ODTÜ'nün ilk yıllarında yabancı dille eğitime karşı çıkınca başına gelenleri o aralar bana nakletmişti. Kendisi önceleri Prinston [Princeton]'daki ünlü "İleri Araştırmalar Merkezi" ["Institute of Advanced Studies"]'nde bulunabilecek kadar üstün seviyede bir matematikçi olduğu halde, Türkçeyle eğitimi savunmasından sonra, birçok ülkeden birden adeta bir aforozla karşılaşmış. Bütün çektiklerine rağmen rahmetlinin Türkiye'de matematikçilerin yetişmesine [Ankara, Fen'de] büyük katkıları oldu. İleri düzeyde Türkçe matematik kitapları da yazdı.)

— *Mesela ona matematikle ilgili bir şey yapıyorum deseniz olmaz mıydı?*

— Aslında elbette eski nicem kimyacı ahbaplarımdan kaçmıyordum. Onlara olan muhabbetim yerindeydi. Ancak, nicem kimyası çevremden, kendimi bir süre için soyutlamam gerekiyordu. Yoksa kafamda gene eski konular olurdu ve kendimi yepyeni bir bakışla yeni yapmak istediklerime adayamazdım. Ama bunu onlara izah etmek elbette mümkün değildi. Onun için susmayı tercih ettim. Bir çeşit kısmi inzivaya çekilmeliydim ve öyle yaptım. Aslında bu bir cesaret gerektiriyordu. Öyle ya, yıllar süresince oluşmuş bilimsel meslek çevresinden soyutlanmanın mesleki açıdan mahzurları olabilirdi. Uzaklara tek başına bakmak isteyenler böyle mahzurları göze alabilmeli. Eski ahbaplarla temastan kaçınmak, onları küçük gördüğüm, yahut onlara karşı iyi hisler beslemediğimden değildi. Uzun vade için yapmak istediklerim için gerekli bir fedakârlıktı. Neyse ki, sonradan hazır olduğumda, o eski bilimsel çevremin, o insanların arasına tekrar girebildik.

— *Bu arada defterler doluyor mu?*

— Tahminimden daha fazla, Paris'te, sonra Yale'de, nerelere gittiysem oralarda, birkaç yıl devam etti ve peş peşe zincirleme, birbirinden çıkan 180 tane teorem ispatladım. Yeni. Hani daha otursam 200 tane daha çıkardı ama oralara bakmayalım dedik. 180 teoremden sonra benim sezgiyle, böyle bir şey çıkması lazım, diye düşündüğüm şey pat diye çıktı. Bu kadar teoremden sonra kullanılması çok kolay, gayet keskin birkaç tane kural çıktı. Ve o kurallarla, kimyanın o geometrik resimlerine bakarak o moleküllerin elektronik (dolayısıyla kimyasal, fiziksel) özelliklerini çıkarmak mümkün oldu. Kimyaya yeni bir anahtar bulduk. Şimdi bu "anahtar" birkaç yıllık matematik faslından çıkınca: "Vay, şimdi ne yapacağım?" dedim. Bir kere bunları nasıl yazacağım?.. Kimsenin bu işlerden haberi yok, matematikçiye yazsan kimya tarafı ilgilendirmez, kimyacılara yazsan matematiği anlamaz, ortada bir yerden gidiyorum, nasıl yazacağım?.. Dedim ki bu anahtarla bütün kimyayı yeni baştan kâğıt üzerinde türetmek, sıfırdan yazmak lazım. Mendelyef çevrimsel cetveli (Periyodik cetvel) var ya, sadece bu çevrimsel cetvele (atomların kaçar eksiciği olduğuna, cetvelin neresinde bulunduğuna) bakarak ve yalnız yeni "anahtarımızı" kullanarak sıfırdan bütün kimyayı yeni baştan kâğıt üzerinde türetmek mümkün. Bunu yapmak da birkaç sene daha sürer. O ara benim atom fiziği filan öbür işler devam ediyor. Yale'deki takımlarımız, öbür işlerimiz ne olacak? Bu sefer de kimyayı türetmeye dalarsak çıktığımızda yaşlı bir adam olacağız. Dur şimdi dedim, ana sonuçlarını 20-30 sayfada toparladım, daha yayınlamıyorum. Önce kimyayı yapacağım, sonra hepsini birden, bir salvo, yayınlamalı. Özetlerini yazdım, gittim, tam o sıra Zürih'teyim. Bir "Noter" bulduk, orada önemli ya, yazılarımı, sayfa sayfa mühürleyip bir kutunun içine koydular, bağlayıp kırmızı balmumu mührü vurdular, tarihli, damgalı. Kasaya götürüp sakladık. Beş sene elimi sürmedim. Başka işlerle uğraştım ama hep şuuraltında dönüp bu işin devamını yapmak var.

— *Peki René Thom, "Ne oldu?" demiyor mu?*

— Yoo. Zaten sonradan oraya birkaç kez daha uğradım, o kadar. Başka meselelere daldık.

— *Bilim dünyasında o zaman öyle bir şey var. Orada çalıştınız ama bir şey yayınlamak zorunda değil misiniz?*

— Zorunlu değilse de iyi olur tabii. O zaman ben bir sürü başka şeyler yayınlıyorum, onların üstüne "Yale Üniversitesi ve Institue des Haut Etudes Scientifiques" yazıyorum. Herkes memnun. Bu vesileyle bir şeyi belirteyim: Bilimin yeni sınırlarında araştırma, bir kere zorlamayla olmaz, memur gibi de olmaz, o istedi bu istedi diye de olmaz. Sen yaratıyorsun, yaratırsan yaratırsın, yaratmazsan yaratmazsın. En büyük sorumluluk aslında kendine karşı. Kendine, ben yapacağımı yaptım, diyebiliyorsan, herkesin memnun kalması da kendiliğinden kolaylaşır. O ara ben kendimi yeterince memnun hissetmiyordum;. asıl mesele ordaydı. Birkaç daldan sonuçlarımızı, bulduklarımızı yayınlayıp duruyorduk ama, benim yeni konu tekrar oraya yoğunlaşmamı bekliyordu.

— *Beş yıl durdu öyle.*

— Evet arada başka işler. Asya, Türkiye... O ara 1976'da ilk defa dört aylık kısa dönem askerlik çıktı.

— *Asya'ya geçmeden önce 1973 yılında Almanya'dan aldığınız bir ödül var. Almanya maceranızın başlangıcından bahseder misiniz?*

— Organik kimyayla ilgili çalışmaya çoktan başlamıştım. Bu işin bir fiziksel organik kısmı vardır, çözgenler filan ama bir de asıl bunun orta yerinde sentez, kimyasal sentez, yani Türkçesi "bireşim" işini yapanlar vardır. Birtakım ayraçlardan, girdilerden başlayarak karmakarışık birtakım organik molekülleri yapma yollarını bulurlar. Bunun iki yolu var: Tabiatta bulunan doğal organik maddelerden faydalanmak; mesela; çeşitli bitkilerdekilerden çıkarılır, yapılır,

ya da hayvansal kaynaklardan. Birçok mamul ilaç böyle üretiliyor... Bununla uğraşan sahaya "doğal ürünler organik kimyası" denir, ayrı bir uzmanlık dalı. İkinci yol, laboratuvarda doğrudan organik bireşim yapmak. Kimyasal yoldan bir organik maddenin sentezini, bireşimini yapan organik kimyacılar vardır, ayrı ve çetin bir uzmanlık dalı. Eldeki maddelerden istenilene nasıl ulaşırız, diye uğraşırlar.

— *İlaç endüstrisine hizmet ediyorlar, ilaç buluyorlar.*

— Evet, ama yalnız o değil, bireşim yoluyla elde edilmiş, daha önce doğada bulunmayan milyonun üstünde organik madde var, tarım ilaçları, plastiklere katkı maddeleri vb., vb.. Doğada mevcut olan maddelerin bile sentezi yapılabildiği, hele ucuza mal olacak kimyasal bir yol bulunduğu zaman, o maddenin birdenbire fiyatı düşüyor ve herkes kullanabiliyor. Bir sürü ilaç molekülü de böyle yapılmıştır. Aslında bu organik kimyasal bileşikler, özellikle karbon, hidrojen, oksijenden, bazısında biraz da azottan oluşur. Bu atomların (öğeciklerin) çeşitli şekillerde dizilmeleri ve çeşitli geometrik yapılar oluşturmalarıyla. En çok karbon ve hidrojen, bolluk olarak sonra oksijen, bazılarında azot (nitrojen), tek tük de sülfür. (İz miktarda bazı metal öğecikleri de bulunabilir). Benim yeni nicem kimyası kuramıyla, o geometrik yapıları gösteren resimlerden çeşit çeşit özdeciklerin (moleküllerin) özellikleri bulunabiliyor; üstelik, birbiriyle ilgisi yokmuş gibi görünen değişik moleküller arasında yeni akrabalıklar, sınıflar bulunuyor. İlk defa nicem kimyasında, böyle genel bağıntılar mümkün oluyor. Ayrıca bir tepkime, nitel olarak, mümkün mü? Hızı da az mı, çok mu olacak? Kestirebiliyorsun, kâğıt üzerinde, nicem uzmanı olmayan her kimyacının kolayca kullanabileceği yoldan, büyük bilgisayar hesapları olmadan.

Ancak, bahsettiğim tepkimeler, doğrudan moleküllerin çarpışarak yaptıkları temel, moleküler çapta tepkimeler ("elementary reactions"). Halbuki, organik sentezde kullanılan tepkimelerin çoğu ise, karmaşık "gözlenen" tepkime-

ler. Yani, adeta kara kutuya bazı maddeler giriyor, bazı ürün kimyasallar çıkıyor. İçerde kaç tane ve ne gibi temel, moleküler tepkimeler olduğunu bilmiyorsun. Bunları saptamak için ayrı bir kuram gerekiyor. Almanya'ya gideceğim sıralarda işte bu değişik, yeni bir kuram üzerine daha çalışıyordum. Adına "Örütler Kuramı" dediğim bu öbür yeni kuramı aşağıda biraz daha anlatacağım. Şimdilik şu kadarını diyeyim: Almanya'ya giderken, örütler kuramımızın, bazı ufak değişikliklerle, organik sentez meselesinde de işe yarayacağını fark ettim.

Organik bireşim (sentez) meselesinde, başlangıç girdi ayraçlarından, sadece atom cinsleri ve sayıları aynı kalmak şartı ile çıktılara (ürün maddelere) kaç yoldan, nasıl gidilir, o zamanlar belli değil. İşte sentez işinde önce bu yolları bulmak lazım. (Şuna benziyor: Haritaya bakıp bir kentten başka bir kente gideceksin. Belki birkaç yoldan gidilebilir. Önce çeşitli yolları tespit etmek gerek). Aslında, fiziksel kimyanın tepkime hızlarını bulmak için daha yeni yapmış bulunduğum "Örütler Kuramı"nın, işte bu sentez yolları sorununu aydınlatmada işe yaracağını düşündüm.

O sıralarda sentez meselesine bir sistematik getirmek ümidiyle iki ayrı grup çalışıyor. Mesele epeyi karmaşık. Çetrefil bir molekül yapmak istiyorsun; karmaşık bir geometrik bir yapı; üç boyutlu, bir sürü kolu budağı, halkaları var. Nasıl yapacaksın? O zamana kadar matematiksel sistemi, kaidesi kuralı pek yok; dolayısıyla bu yarı sanat, yarı bilim. Çok tecrübeli birkaç büyük dev sentezci organik kimyager vardır, büyük gruplarla çalışmak zorundadırlar, doktora talebeleri 20-40 tanedir; talebelerin her biri bir tepkimeyi dener, büyük, sentezci hoca, bir mimar gibidir, eldeki yapı taşlarından binayı yapar. Bu adamların ne yaptığını, nasıl yaptığını öğretmek pek kolay değil; büyük tecrübe, özel yetenek, ve sezgiye dayanıyor. Nitekim, o efsanevi sentezcilerden R.B. Woodward'la Harvard'da tanışmıştım; oturur sohbet ederdik. Birkaç sene sonra da Nobel aldı kimyadan. Woodward, organik kimyanın devlerindendi.

Malum en büyük ilaç şirketleri, –merkezleri İsviçre'de– Hoffmann –La Roche, Ciba– Geigy gibi firmalar. İşleri, yeni ilaçlar yapmak, ve bu, organik senteze, bireşime dayanıyor. Sentezci "mimar" bulmak zor. O şirketlerden biri, İsviçre'de bir "Woodward Enstitüsü" kurdu. Woodward, arada bir, ayda iki mi ne, uçakla gidiyor, orada bir sürü çalışan var, onları bir orkestra şefi gibi yönlendiriyor; şunu yapın, bunu yapın diyor. Bu işin mimarı az ve pahalı bir iş. Bir de Harvard'da genç biri, E.J. Corey vardı; profesördü ve organik kimyada parlak yıldızlardan biriydi. Demiş ki: "Bu işin bir tekniği olmalı, yarı sanat gibi olan sentezin nasıl yapılacağını belki bilgisayara öğretebiliriz; o zaman bu işi bilgisayar yapar." Sanayinin de işine gelecek tabii ve destekliyorlar fikri. Corey araştırmaya başlıyor Harvard'da. Yalnız organikçilerde pek matematik olmaz, halbuki bu iş matematik işi. Corey ve doktora takımı ne yapıyorlar? Bilgisayara, katalog gibi, bir veri tabanı olarak, bilinen tüm tepkimeleri koyuyorlar. İstenilen bir sentez oldu mu, bilgisayar karşılaştırıyor, alakası olabilecek tepkimeleri buluyor, Corey takımı da bunları laboratuvarda deniyor. Yani düşe kalka kabataslak, hamaliye gidiyor iş. Böylece uzun programlar (yazılımlar) hazırladılar. Corey'in baş yardımcılardan olan, sonradan Long Island'daki Nev York Üniversitesi'ne profesör olarak giden Wipke, orada bu işi ticari hale döktü, şirket kurdu, o yazılımları yüzbinlerce dolara ilaç şirketlerine satıyordu. Hatta eski hocası ve "patronu" Corey ile araları açıldı. Çünkü, "işleri Corey başlattı, Wipke kaptı gitti," gibi oldu.

O ara Almanya'da, Münih Teknik Evrenkenti'nde, organik kimyacı Estonyalı Profesör Ugi de bu işe merak sarmış. Biraz daha matematikten anlıyor. Hatta Güney Kaliforniya'da bir matematikçiyle de işbirliği yapmış, o da Ermeni asıllı bir Amerikalı, efendi bir adam, Düğüncü (dedeleri Türkçe yazı devriminden önce göç ettiği için soyadını "Dugunchi" gibi yazıyor). Estonyalı Ugi, genç yaşta Almanya'ya gelmiş, profesör olmuş, çok neşeli biri; bayağı iyi

arkadaş olmuştuk, Bavyera'da Elmau Şatosu'nda tanıştıktan sonra. Bir de Amerikalı yardımcısı vardı yanında. Dertleri, bu işleri yapabilmek için daha iyi yeni matematik temeller bulmak. Biz tabii yaptığımız teoriyi orada tam anlatmadık ama, biraz ima ettik. Onlar da bende birçok yenilik bulunduğunu hissediyorlar. Zaten biliniyoruz bu sahalarda.

— *Ve 1973'te yeni oluşturulmuş ve ilk olarak size verilen Almanya'nın en yüksek bilim ödülü "Alexander von Humboldt Ödülü"nü ("Humboldt Preis") aldınız.*

— Ugi ve arkadaşları beni Alman Hükümeti'nin Alexandre von Humbold Vakfı'na önermiş, aday göstermişler; derken ödülü kazandın diye haber geldi. Aslında o zaman bilmiyordum, yıllar sonra öğrendim ki meğer ilk olarak bendenize vermişler bu ödülü.

— *Nasıl bir ödül bu?*

— Bu Almanya'nın Nobel ödülü gibi. Bu ödül çerçevesinde gelip altı ay kalabilirsin; bütün masrafların ödenecek, bir ton da para alacaksın – o kadar ki bir ev alabilirsin o parayla. Almanya'nın her tarafında dolaşıp bilim merkezlerinde konferanslar verirsin, istediğin merkezde oturup araştırmanı yapabilirsin. Ugi ev sahibi oldu, onun araştırma merkezini Almanya'daki merkezim yaparak çalışmaya başladım. O zaman Münih Teknik Üniversitesi de Münih'in tam orta yerindeydi, hatta istasyona bile yakındı. (*Şu çirkin "istasyon" sözcüğü, Türkistan Türkçesinde "beket"; ne güzel değil mi?*). O sıralarda talebe hareketleri başlamıştı, Almanlar, şehirde çok talebe olursa ortalık karışıyor, bunları şehir dışına atalım diye karar vermişler, sonradan Garmiş denen yerde, şehrin dışında yerleşme (kampus) yaptılar. Neyse ki ben taşınılmadan önceki yıl, şehrin merkezinde tahsis ettikleri güzel bir dairede kaldım.

— *Uzun süre mi? Gerçi uzun süre bir yerde kalmadığınızı öğrendik.*

— Gide gele bir iki yıl, Fransa'da olduğu gibi. Altı ay, bir yıl sürekli Almanya'da kalabilirim ama benim için pek uygun değil. Bir ay sonra Amerika'ya gidip, o sıra atom fiziği ile yoğun meşgul olan Yale araştırma grubumla bir süre çalışıyorum. Sonra iki ay tekrar Almanya'ya geliyorum. Arada kısa kısa Türkiye'ye gidip geliyorum, Almanya'dan daha kolay oluyor. Ama o sene merkezim Münih. Ara sıra Ugi ile "bilgisayarda organik sentez" işlerini konuşuyoruz. Bazen Ugi, veya Gasteiger gibi bir iki genç araştırmacıyla Münih'in güzel çayhanelerinde oturuyoruz. Hele sonbaharda, sırf o mevsimde ve o bölgede bulunan bir çeşit kuru erikten yapılan, "zwetchen dachi" denir bir de turta oldu mu... Oturup iki yeni kuram üzerinde de çalışmaktayım.

— *Sizin teorinizi mi uyguluyorsunuz? Başka bir şey mi geliştiriyorsunuz?*

— Benim nicem teorisinden ayrı, tepkime hızlarıyla ilgili başka bir teori, "Örütler Kuramı"nı da türetmeğe başladığımı söylemiştim ya, değişikliklerle onu sentez/bireşim meselesine uygulamak için o an Ugi'lerin orda en uygun ortamda idim. Münih'te o yönde geliştirmeye başladım. Bireşimle ilgili ayrı bir matematiksel kuram oluştu. Belli başlı kimya dergisi "Journal of American Chemical Society"de o yıl yayınladığım makalede, örüt kuramının ana kısımlarını anlatıp, sentez için olan kısmına da Ugi'lerin sentez misallerinden koydum. Koyduğum Türkçe "*örüt*" terimi tabii "örmek"ten geliyor, İngilizce için verdiğim ad "*network*".

— *Bu konuyu benim gibi anlamayanlara biraz daha açarsak...*

— Bir kap düşünün; bunun bir tarafından bazı kimyasal maddeleri koyuyorsun, karışıyor ve birtakım kimyasal tepkimeler oluyor. Bir yandan da yeni maddeler, moleküller, ürünler meydana geliyor, onları da alıyorsun. Bunu, içinde ne olduğunu bilmediğin kapalı bir kutu gibi düşünürsen –aslında bilimde birçok şeye öncelikle böyle bak-

mak gerek– işler içerde nasıl işliyor acaba? En başta bakılması gereken, aynı muhasebede olduğu gibi ne girip ne çıktığı. Kimisi buna bakmaz, ayrıntılar içinde boğulur kalır; halbuki işin girdisine çıktısına bakıp önce bunun genel durumunu görmek şarttır. Bunlar giriyor, bunlar çıkıyor da içerde çok çeşitli kimyasal tepkime olabilir; bir tane değil, bir sürü, sonunda da bir şey çıkar. Burada da iki sorun var; biri hızla ilgili, diğeri zaman mefhumu olmadan ne olduğu, ne olabildiğiyle ilgili.

— *Fizik alanına el atıyorsunuz sanırım...*

— Tabii temelde daima fizik var, onun da yolu yordamı matematik. Mesela yeni bir organik madde yapmak için diyorsun ki; şunları koysam, bu çıkanların arasında benim istediğim madde olur mu, olursa ne kadar olur? Ama kaç dakikada, saatte, yılda olur, o belli değil, hız ayrı konu zaten. Dedim ya, sentez meselesinde Harvard'daki bir grup bilgisayarda tepkime katalogları hazırlıyordu, Münih'teki Ugi ise bilgisayarla matematiğini... Şimdi bu bireşim işinde de belli bir ürünü elde etmek istiyorsun, formülüne bakarak hangi maddelerden başlamak lazım olduğu belli, ama bir sürü madde çıkabilir. Matematiksel sistemini bulmaya çalışıyorlar ama pek işe yaramıyor. Orada şu maddelerden şu maddelere geçebilmek için kaç çeşit yoldan gidilebilir sorusu var, bu bir. İkincisi hız meselesi. Bazısı bir milyon senede gider, bir işe yaramaz, hız meselesinde de, şu maddeler şu maddeye dönüşür, arada birkaç tepkime olur, bu tepkimeler de birbirine bağlıdır, birinden çıkan öbürüne girer; hepsine birden "mekanizma", Türkçesi "işlerge" denir. Fiziksel kimyadaki kitaplara bakın: Genel olarak, imkân dahilindeki tüm işlergeleri bulma yönteminin mevcut olmadığını göreceksiniz.

Daha ben talebeyken tepkime hızları konusunu ilk okuduğumda dedim ki: Hızı anlamak için işlergeleri bulmak lazım ama, peki işlergeler nasıl bulunuyor? Zaten senelerdir okutulan fiziksel kimya ders kitaplarında bir iki misal var-

dır, nasılsa deneyle bulmuşlardır. Mesela benim Berkeley'de okuduğum sırada, Moore'un yazdığı kocaman fiziksel kimya kitabında bir misal vardı, başka da yoktu. Aradan birkaç sene geçip de ben o dersi okuttuğumda o kitabın dördüncü baskısı çıkmıştı ve değiştirilmişti. O misal yine vardı ama işlerge farklıydı, deneyler eskisini çürütmüştü.

— *Yani onda bile eksiklikler vardı.*

— Yani o numunelik tepkime bile dosdoğru bilinmiyor. Hiç sistematiği yok bu işin diye çoktan kafama takılmıştı. Münih'te bunu kendi kendime sorup cevaplamaya devam ettim. Gözlenen karmaşık iç yapılı bir tepkimenin acaba kaç türlü işlergesi olabilir? Baktım ki bu kadar temel bir soruyu kimse sormamış! Belki düşünmeden sonsuz sayıda zannediyorlar. Halbuki bu mümkün değil. Bunu bile düşünmemişler. Baktım ve matematik olarak ancak belli sayıda işlerge olabileceğine kanaat getirdim. Neden öyle olmalı? Matematikteki sayılar kuramı cinsinden düşünürsen öyle. Sonra şu soruyu sordum kendime: Temel matematik yoldan, verilmiş karmaşık bir tür tepkimeler kümesi için, mümkün olabilecek bütün işlergeleri bulmak mümkün mü? Bu soruyu da 200 senedir soran yok. Bunu şunun için anlatıyorum. Bilimde, araştırmada işin yarısı can alıcı soruyu sormaktır. Sordun mu, ne yapar eder cevabını bulursun. Baktım ki sırf matematik yoluyla hepsini bulmak mümkün. Ve de sayısı az; en fazla 5-10.

— *Oturup bunları mı çıkardınız?*

— Her tepkime türü için hepsini buldum. Elle hem de, bilgisayara gerek yok. Cetvelini çıkardım. Sonra deneyle ölçülmüş tabiattaki tepkimelere baktım, hepsi bunlara uyuyor. Buna yeni bir sistematik getirdim. Soyut formülleri, bir takım tanımlarla şekillere dönüştürmek lazım. Burada, matematikte henüz kullanılmamış yeni çeşit şekiller tanımladım. Matematikte bilinen "çizit" diye bir şey var. ("Çizit", "gıraf"ın [İng. "graph] Türkçesi). Matematiksel gıraf, bil-

diğin eğri değil; birtakım noktalar arasında birtakım çizgiler olan şekle "çizit" denir. Çizitlerin olağan kuramı basittir, iyi bilinir; hakkında birçok kolay okunur kitap var. Ama tepkimeler için bizim yeni tanımladığımız matematikten çıkan ve gerekli olan yeni şekiller ve özellikleri o zamana kadar matematikte yok ve incelenmemiş. Bizim bu şekillerde iki çeşit nokta var, mesela biri çarpı, öbürü bir ufak daire ile gösterilmiş. İki çeşit nokta arasında ise yine iki çeşit çizgi çiziyorsun, bazılarının arasına düz, bazılarının arasına zikzaklı çizgi. Böyle ikili bir resim çıkıyor. (Olağan çizitlerde ise bir çeşit nokta ve tek çeşit çizgiler vardır. Çizitin özellikleri nispeten basit.) Şimdi yeni şekiller de geometrikten öte, topolojik ("ilinge" topology demek) bir çeşit matematiksel varlıklar. Özellikleri bilinmiyor, çünkü daha yeni tanımlıyoruz. Münih'te kimyaya uygulanacak kısımları tamamlayıp kimyacılar için yayınladıktan sonra, daha derin matematik, ilingesel (topolojik) kısmına başladım. Böylece birçok teorem ispatladım.

— *Bu sefer fizik dergisinde yayınlandı herhalde.*

— ABD'de yayınlanan meşhur bir matematiksel fizik dergisi vardır; "Journal of Mathematical Physics" diye; teoremleri orda uzun bir makale halinde neşrettim. Matematikçiler için yapmadım ama bu aslında saf matematik. Yıldız Üniversitesi'nde bizde, çok kabiliyetli bir genç doçent var; birkaç ülkenin matematik dergilerinde boyuna yeni teoremler yayınlıyor. Çok başarılı, hem de mütevazı. Belki de ondan, bir türlü yardımcı doçentten öteye gidemiyordu... (Çok şükür şimdi nihayet, çoktan hak ettiği gibi doçent olmuş. Sevindim.) Gitmiş, örütbağda, ("internet"in Türkçesi) veri tabanlarına bakmış; bir de bakmış ki matematik veri tabanında benim hayli makalem ve ve matematikçilerin yorumları geçiyor. Şaşırmış, çünkü ben resmen matematik dalında değilim, üstelik o yayınları da matematikçiler için yapmadım. Hâşâ. Dolayısıyla veri tabanındaki durumdan da haberim yoktu. O arkadaşla, ku-

lakları çınlasın, yanımızda da birkaç üstün yetenekli öğrenci ile Beyoğlu'nda, akşamları, matematik konuşarak, dolaşmak, Yıldız Teknik'in, (ordakiler bilmese de) bana bahşettiği en büyük zevk oluyordu. Artık o güzel günler de geride kalıyor...

— *Matematikte yeni şekiller tanımladınız, onlar ne oldu?*

— Matematikte bu yeni şekilllerin adına "örüt" dedim. (İngilizce için "network"). Türkçesi "örüt", "örmek"ten geliyor tabii. Kimya için "Kimyasal Tepkimeler Örüt Kuramı". Bu kuramla, herhangi bir tepkimenin kaç çeşit işlergesi olabilir, ayrıca organik sentez, bireşim meselesinde ve biyokimyada şu maddelerden şu maddelere kaç yoldan gidebilirsin çıktı. Ugi'nin grubunun bilgisayar üzerinde yapmak istediği iş, daha da genel sonuçlar vererek kâğıt üstünde hallolmuş oldu. Yale'deki bir doktora öğrencimle bazı uygulamalarını daha yaptık ve kimya dergilerinde yayınladık.

— *Kimdi o?*

— Çok kabiliyetli, Yale'de teorik fizik bölümünde yüksek enerji fiziğinde lisansını almış, Çin asıllı, dâhi seviyede akıllı bir çocuktu. Aslında teorik fizik kökenliydi ama, doktorayı benimle biyokimyasal kuramlar üzerine yapmak istediğini söyleyip, fizik bölümünün onayını almış. Resmen de doktorası bitince, fizik bölümünden sayıldı. Sonradan. Kolombiya Üniversitesi'nde (Nev York'ta) gitti, derken Tıp Merkezinde kanser araştırmacısı oldu. Şimdi ABD'de bir yerde profesör; Lih-Sing Lee.

— *Biyokimyasal Örüt Kuramı'nı Türkiye'de yayınladınız mı?*

— Aslında ilk makaleyi Türkçe olarak yazıp Türk *Kimya Dergisi*'nde yayınladık. Sonrakileri dışarıda. (İlk Türkiye'den çıkmış olsun istedim). Şimdi Türkçe bilimsel yayın pek mümkün değil artık. O dergilerin hepsi YÖK'ün baskısıyla İngilizce oldu. Sonra bu Kimyasal Örüt Kuramı'nın

çevrebilimi (ekoloji), ve hatta iktisada da –çünkü bu da matematik– ufak tanım değişiklikleriyle uygulanabileceğini anladım (matematiksel yayınlarda belirttim). Oysa ben bu kuramı başta kimya ve biyokimya için yapmıştım.

ASYA'NIN KEŞFİ: TASAVVUF, BURHANİLİK, JAPONYA VE HİNDİSTAN

"İpekyolu'nun İki Ucu" konferanslarım nedeniyle NHK'ya bir program önerdim. "Birlikte, tarihteki gibi bir İpek Yolu seferi düzenleyelim, Japonya'dan Türkiye'ye kadar. Yol üstünde her yerde ben sadece Türkçe konuşacağım, siz de Japonlar olarak oradaki halkların konuşmalarını anladığımızı, çünkü onların da Türk lehçeleri konuştuğunu göreceksiniz."

十字路

「何々大学教授」というのはそう珍しくないが、この人の場合は「トルコ共和国教授」。トルコ広しといえども、この肩書を持つ大教授はいまのところシナノウルさんただ一人。特に大学にしばられることもなく、好きなとき、好きなだけ国内外を旅行、研究活動や学術、文化交流できる特権を持つ。

「昨夏、招待で来日したとき京都にしばらく滞在しました。日本人と全く同じやり方で寝ころんでみたんですが、びっくりしましたね。まるで自分のウチにいるようなくつろぎを覚えました。それに京都へは〝トーキョーエ……って具合にね。そうそう、日本の焼き物。トルコでも〝焼くと一脈通じるところがある」は〝ヤク〟っていうんですよ」

「それもそのはずですよね。日本とトルコは地理的にはえらく離れている。しかし、これを昔は一本のシルクロード（絹の道）が結んでいた。トルコは西の端、日本は東の端です。そして日本語とトルコ語……」とシナノウルさんは、一層熱っぽく語りつづける。

「これがまたよく似ているんですね。日本語の〝いいです〟はトルコ語で〝イイドゥシニ〟〝なんですか〟は〝ネデシキ〟〝聞い〟は〝ガトゥ〟。助詞はもっと似てますよ。〝東京で〟は〝トーキョーデ〟〝東京へ〟は〝トーキョーエ〟……って具合にね。そうそう、日本の焼き物。トルコでも〝焼くと一脈通じるところがある」は〝ヤク〟っていうんですよ」

言語学者の間ではこんなこと常識なんだろうが、こちらは素人。ナルホド、ヘエーと交句なしに感心してしまう。シナノウルさん、決して人類文化学者や言語学者などではない。専門は原子物理学、理論化学、生物理学。十八歳でアンカラ大学を卒業後、渡米、二十四歳で物理化学博士。二十六歳のときエール大学（米コネチカット州）の化学部教授となった。開校以来最年少の教授だったという。以来、専門分野の国際学術会議では基調報告者や議長を度々つとめた。「共和国教授」となったのも道理というわけだ。

日本・トルコ間の文化・科学交流促進に来日したトルコ共和国教授
オクタイ・シナノウル氏

「去年、来日したとき、道で日本人と会ったら片っ端から、日本語で話すようにしました。ときには、英語が全然わからないふりをしてね」

ここでシナノウルさん、いたずらっ子のようにニヤリと笑った。昨年、京都、札幌、熊本など各地で講演したが、仙台では日本語でやってのけたという。

イタリアのパリ生まれ。父は総領事だった。兄二人は言語学者。姉は歌手という文化人一家。「ちょっと違ったことをやろうと思って」化学者の道を選んだという。もっとも文化一般に対する興味も失ったわけではない。「新しいシルクロードをつくろう」と日本とトルコの文化・学術交流に奔走しているのもこのため。

日本文学では俳句がとくに気に入った。「水面にゆらめく月の光、風の音……このこまやかな美的感覚は日本人とトルコ人だけにしかわからないのでは……」

会見を終えたあと名刺を改めて見直したら「品乗奥泰」とあった。若干四十歳の壮年である。

— *Yıl 1975, Asya'yı keşfediyorsunuz. İlk olarak Japonya'ya gittiniz. Sizi uzun yıllar kendisine çekecek o ülkeyle tanıştınız.*

— 1975'de, Yale'e Japonya'dan bir mektup geldi; "International Distinguished Scientist Award" (Seçkin Bilim Adamı Ödülü) ödülünü almak ve Japonya'da altı ay kalmak için çağrılıyordum. Japonya'nın her yanında bilimsel konuşmalar yapmam isteniyordu. Bir ay sonra bilimciler, vb., bir grup Tokyo havaalanında (eskisinde; Narita daha yeni inşa ediliyordu) karşıladı beni.

— *Tokyo'da mı kaldınız?*

— Merkez Kyoto Üniversitesi oldu. Selçuklular için Konya, Osmanlılar için Bursa, İstanbul ne ise, Kyoto da Japonlar için aynı tarihi öneme sahip bir yer. Bir misafirhane verdiler, kuzeydeki Hokkaido Adası, altında Honşu denilen Tokyo ve Kyoto'nun bulunduğu büyük Japon adası, oranın da altında Kiyuşu Adası ve daha birçok ufak ada... Hokkaido, yanardağların, kaplıcaların olduğu yanardağlı bir arazi; Sapporo'da Hokkaydo Üniversitesi var, Honşu'nun kuzey ucunda Senday Üniversitesi, Kiyuşu'da Kumamoto Üniversitesi, ve tabii en ünlüleri tabii Tokyo (Todai) ve Kyoto (Kyo-dai) evrenkentleri derken, hemen hemen tüm üniversitelerde bilimsel konuşmalar yaptım; bilim

adamlarıyla fikir alışverişinde bulundum, atom fiziği kuramından çok eksicikli kurama, çözgen etkilerinden tepkime hızları kuramını kadar anlattım. Tokyo Üniversitesi'nde Güneş Araştırma Merkezi vardı; kendi kendine güneşe doğru dönen büyük ısı, ışık toplayıcılarıyla muazzam bir teknoloji kurmuşlar... ABD'de bunların ve meşhur kurşun trenlerinin (Şinkansen) gölgesi bile yok hâlâ. Bu teknolojik ortamda modern bir kimya laboratuvarına geliyorsun, kapısında pabuçluklar var, aynı caminin önündeki gibi. İçeriye pabuçlarını çıkarıp terlikle giriyorsun. Akşam evlerde veya lokantada insanlar sini gibi şeylerin etrafında yerde hasırların üstünde oturuyor. Aynı gün içinde Tokyo'da en büyük teknolojinin ortasında geleneksel Japon kültürünü yaşıyordum. ABD'de hafta sonları kısmen Nev York'ta oturuyordum ya, Tokyo'dan sonra Nev York bana köy gibi geldi. Japonya'da kendimi aynı zamanda bir Türk ülkesindeymiş gibi hissettim.

— *Ve ABD, Avrupa gözünüzden silindi. Ayrıca Japon dilini, kültürünü incelemeye başladınız. Gerçekten Türkiye, Japonya, bu iki uzak ülkenin dilleri, kültürleri o kadar benziyor mu?*

— Hem de çok. Bir hafta geçmemişti ki, "Batı'da medeniyet yokmuş, asıl medeniyet burada" dedim. Bir de kendi köklerime bağlantıyı hissediyorum. Konuşurlarken sesler tanıdık geliyor, Japoncayı biraz öğreneyim dedim. Bir öğrenci buldular, bahçelerde, şurada burada onunla gezinirken Japonca öğrenmeye başladım. Hayretle gördüm ki, Japonca, Türkçeye çok benziyor. (O yıllarda ne Türkiye'de, ne Japonya'da bu benzerlik biliniyordu.) Dünyada Uzakdoğu, Asya, Çin, Japonya üzerine en önemli kürsüler Yale'deydi; kürsüdekilerin çoğunu tanırdım, meraklı olduğum için Çin, Japon kültürü, sanatları kitaplarına çok bakmıştım ama hiçbirinde iki dil arasında akrabalığı ispat eden bir şey görmemiştim. Ama çok bariz olarak kulağıma, sanki bizim köy şivesi ile konuşuyorlar gibi geliyordu.

— *Nasıl yani?*

— "-ın"daki "ng," seslerini çok kullanıyorlardı. Bir hafta sonra öğrenci çocuğu gönderdim, kendim çalışmaya ve incelemeye başladım. Çat pat Japonca öğrendikten sonra bu sesleri taklit ederek bir şey söylemeye başlayınca beni tam Japon şivesiyle Japoncayı çok iyi bilerek konuşuyorum zannediyorlardı. Sesler aynı hakiki Türkçe gibiydi. Bayağı merak sardım. Dilbilgisi takıları, ekleri, cümle yapıları gösteriyordu ki Japonca, Türk diline cidden akrabaydı. Kimse bilmiyordu. Bunun üzerine birkaç yazı yazdım.

— *Hep iki dilin benzerliği üzerine mi?*

— İki dil üzerine ve ayrıca diğer kültür öğeleri üzerine. O aranın gazete ve TV'lerinde mülakatlar da oldu. Dönüşte Türkiye'de de bu konularda yazılarım çıktı. Tarihi Kumamoto'da bir Şogun'un ünlü şatosu var. Kumamoto Üniversitesi'ne gittiğimde birkaç bilimsel konuşma yaptım. O tarihte orda, yaşlıca, dünyadaki her tür kültüre meraklı bir hoca vardı. "Bana ve öğrencilerime memleketinin kültürü hakkında da bir konuşma yapar mısın? Türkiye'yi hiç tanımıyorlar" dedi. Ben de Türk tarihi, kültürü ve dili hakkında bir şeyler anlattıktan sonra iki ülke kültürlerinin yakınlığı üzerine konuştum. İpek Yolu'nun iki ucunun birbirine benzerliğinden söz ettim. Şaşırdılar.

— *Bu sefer bu konuda konuşmalara çağrıldınız. Başlığını "İpek Yolunun İki Ucu: Türkiye ve Japonya" koyduğunuz konuşmalara çağrıldınız. Nelerden bahsediyorsunuz?*

— Evet. Arka arkaya bu konu üzerine konuşmalara çağrılmaya başladım. Aslında gördüğüm benzerlikler beni de önce şaşırtmıştı. Konuşmalarda yavaş yavaş, birden değil, bunların bir ikisini anlatıyordum. Japon Dışişleri Bakanlığı'nın (Gaimşo) Ortadoğu uzmanları duymuş, beni dışişleri bakanlığına davet ettiler ve özel bir yemekte uzmanların sorularını cevapladım. Çok ilgilendiler; Türkiye'den

haberleri yoktu, tek bildikleri Batı'dan gelen iftiralar ve yalanlardı. Bunları bizim halkımız da duymalı deyip büyük bir kültür sarayında halka açık konuşma yaptırdılar. Japon gazetelerinde, Tokyo'nun Akasaka semtinde "Prof. Sinanoğlu-İpek yolunun iki ucu: Türkiye-Japonya" yazılı ilanlar çıktı. Bizim sefaretteki genç müsteşarlardan birinin sazı varmış; onu da, gösteririm diye yanıma aldım, ben zaten biraz saz çalıyorum. Bizim sazın telleri, notaları Japonların geleneksel sazları "şamizen" ile aynıydı; elime alıp çalar gibi yaptım, geleneksel Türk Japon musikilerinin (hem saray, hem halk) benzerliklerini anlattım. "Şamizen"in dedesi budur, deyince, salonu doldurmuş binlerce kişi merak sarıp çalmamı istediler. Küçük bir tabure getirdiler sahneye, oturdum, çaldım. Türk halk müziği ve saz hakkında bir fikir edinmiş oldular. Yoksa benim çaldığım saz ne olacak? Japonya'nın en büyük gazetelerinde ahalinin önünde saz çalarken resmim çıktı. Sonra o konuşmadaydı sanırım, Osmanlı Türk nakkaşı Mehmet Siyah Kalem'in resimlerini gösterip Japon geleneksel resmiyle benzerliğini de göstermiştim. Hemen her kültür ve yaşam alanında büyük bir koşutluk vardı.

— *Ve Japonlar Barış Manço'dan önce ilk Türk hayranlığını aslında sizinle tattılar. Bu bilinmeyen bir şey. Herhalde hükümet de aşırı ilgi gösteriyordu...*

— Şimdi ben iki dili karşılaştırırken yazılı olanları Japonca "Hun" ("Khun") okunuşuna göre karşılaştırıyordum. Buna dikkat etmek gerek çünkü, bir de "On" okunuşu var ki, o eski Çinceden yabancı sözcük olarak gelme. Hakiki Japonca Türkçe'ye çok benziyor; iki dili karşılaştırırken Japoncaya Çinceden gelme kelimeleri, Türkçeye Arapçadan, Farsçadan gelme kelimeleri karıştırırsan olmaz, gerçekten ve aslen Türkçe ve Japonca olan sözcüklere bakmak gerekiyor elbette.. Ayrıca seneler sonra Kazakistan'a gidip gelmeye başladığımda Kazak Türk lehçesinin eski Japoncaya daha da benzediğini gördüm, bu konuda yazı yaz-

mayı tasarlıyorum; Kazakların da, Japonların da bu bağıntıdan haberleri yok.

— *Bu konuyu biraz açalım. Nasıl bir yorum yapıyorsunuz?*

— Yorum değil bu tarihi gerçek. IX. yüzyılda Budizm, yani Türkçe'si "Burhanilik", Çin'den, Kore üzerinden, Japonya'ya geçiyor. Ama bu Kuzey Burhaniliğini ("Mahayana Budizm") asıl geliştiren Uygur Türkleri, birkaç bin yıl öncesinden daha yakın zamanlara kadar. Budizm, ilk Buda olan Şakyamuni ile kuzey Hindistan'da başlamış ama, 500 yıl sonra Hindular Budizmi, yani Burhaniliği orda bitirmişler. Sonra Uygurlar Türkistan'da geliştirmiş, o zamanlar dünyanın dört bir köşesine dervişler göndermişler. Uygurlar, Burhaniliği kendi eski Türk geleneklerine göre yorumlamışlar, böylece Kuzey Burhaniliği doğmuş. Halbuki, güneydeki, mesela, Tayland'ın (Siyam) "Hinayana Budizmi" farklıdır. Uygur Burhaniliği, önce Çin'e, oradan da Kore ve Japonya'ya geçmiş. Burhanilikle birlikte Japonlar Çin'den başka şeyler de alıp kendilerine uyarlamışlar. Çin yazısı da kısmen gelmiş. Çin yazısı resim-öğelerden oluşur. Her şekil, bir cismin ya da fiilin adıdır. Ama Japoncada, Türkçede olduğu gibi takılar var; Çincede yok. Türk ve diğer Ural-Altay dillerinde "ses uyumu" var, Çince'de o da yok. "Japoncada ses uyumu eskiden var iken, sonradan Çin yazısının etkisiyle kaybolmuş olmalı" diye düşündüm. Japon dilbilimcilerinin bulunduğu bir toplantıda konuşmamı yaparken bunu söyledim. Japon uzmanlar, gerçekten IX. yüzyıla kadar Japoncada da ses uyumu bulunduğunu teyit ettiler.

Japoncada Türkçedeki gibi kökler var; her kökü bir resim-öğe (Çin "Kanci" yazısı) ile gösterebilirsin, "ok", "at", "git" gibi. Ancak, "-nın", "-e" gibi tek başlarına anlamları olmayan takıları ne yapacaksın? Onun için Japonlar, kökler, isimler, fiiller için, Çin resim öğelerini almışlar ama, takılar için "Hiragana" denen kısmi bir yazı icat etmişler. (Çin yazısının adı "Kanci" ya, bu "Han-ca" demek olmalı.

Eski Çin sülalelerinden biri "Han", bu da Türk sülalesi olabilir; malum Çin tarihinde birçok Türk hanedanlar da bulunmuş.)

Dilin de matematiği var, özellikle Türk-Ural-Altay dillerinin. (O matematik yapının ayrıntılarına burada girmeyeceğim. Ayrı konu.)

Şu yapı benzerliğinden bir iki misale bakın (Ayrıntılı uzun karşılaştırma, çok önceki Türkçe-Japonca makalelerimde var. Örn. bkz.: Turgay Tüfekçioğlu'nun hazırladığı "Prof. Oktay Sinanoğlu ve Türkçe" [1999] kitabında tekrar basılmış.) Türkçe: "Kyoto-nun", Japonca: "Kyoto-no". Türkçe: "imiş", Japonca: "imas". Türkçe: "gitmişti", Japonca: "ikimaşta". Türkçe: "Ne-dir ki?", Japonca'da: "Nan-des ka?". Benzerlik yalnız birçok münferit sözcükte değil, sistematik olarak yapıda.

— *Japonlar birkaç çeşit yazıyı bir arada kullanıyorlar demek...*

— Üç çeşit yazı var; üçü birden kullanılıyor. Şimdi Hiragana dediklerinde elli kadar takı yazı öğeleri icat etmişler. Bunları ses uyumuna göre yapsalardı, her değişik sesli için yeni bir öğe gerekecekti. Mesela, kök "tere" ise, "terenin", takı "-in," nin olacak. Kök "od" ise od-un, takı "-un" olmalı, ayrı şekil. Ama öğeler çok artacağı, yazı iktisadi olmayacağı için ses uyumunu ihmal edip, aynı sınıftaki takıların hepsini tek bir şekil ile göstermişler. (Bu anlattıklarım bendenizin yorumları). Diyorum ki: *"Yazı telaffuzu, telaffuz ise yazıyı etkiler". İşte ses uyumu, nazariyeme göre, onun için kaybolmuş olmalı.*

Japoncada, Çincede, seksen bine yakın resim-öğe (hanci) var. Japonya'da günlük gazeteler bunun en asgarisini, iki üç bin resmi kullanıyor. Bu indirgenmiş "kanci"ye, "Toyokanci", yani "küçük Hanca" demişler. Bir Japon, ne kadar tahsilliyse o kadar resmi okuyabiliyor. İlginç olan, Batı'dan gelen yabancı isimler veya tek tük sözcükler için de ayrı bir hece yazısı koymuşlar, buna da "Katakana" ("katı yazı")

diyorlar. Kullanılan yazılar: Kançi, Hiragana, ve Katakana; üçü bir arada.

— *Siz Japoncayı da mı öğrendiniz bu arada?*

— Şimdi Japoncayı o zamanlar biraz konuşabiliyordum, aradan zaman geçti, dil kullanılmayınca unutuluyor. Çin yazısında şekillerin bir kısmını öğrendim ama çok şekil var; zor geldi. Tarihi süreçte her öğenin gelişimini anlatan bir kitaptan bu şekilleri öğrenmiştim. Neyse benim orada, iki ülke arasındaki benzerlikleri –dil, kültür açısından– anlatmamla beraber Japon Dışişleri Bakanlığı bana bayağı merak sardı. Japon devlet televizyonu NHK en çok izlenen kanalıydı; bu kanalda da konuşmalar yaptım; hatta Türk ve Japon sanatıyla ilgili eserlerin resimlerini buldum; birini gösterip bu ne sanatı dedim; Japon sanatı dediler. Ben de: "Hayır, Türk, Osmanlı sanatı" diye düzelttim. İşte bu derece benzerlikler var, diyordum.

— *Size Türkiye'de üst düzey bir yetkili, İngilizce eğitime karşı çıkışınız karşısında Japonya örneğini vermişti. Japonya'nın ilerlemesinin İngilizce eğitime geçmekle olduğunu söylemişti, sizin de Japonya tecrübeniz olmadığı için susmuş ve içinizden şaşırmıştınız. Bunu yaptığımız daha önceki söyleşiden biliyorum. Ama orada bunun doğru olmadığını öğrendiniz. Bunu anlatır mısınız?*

— Orada devlet büyükleri ile iyice sıkı ilişki içinde oldum; yemekler, davetler, toplantılar... Bir gün Japon Milli Eğitim Bakanı ve müsteşarı ile konuşuyordum. Ben zaten Japonya'ya geldikten az sonra, Japonya'da eğitimin tümüyle Japonca olduğunu anlamış bulunuyordum ama, yine de sordum. Biliyorsunuz, Japonya'da Tanzimat ("Meici Tanzimatı") 1868'de başladı, bizimkinden 30 yıl sonra. Ona rağmen Japonlarınki başarılı oldu; bizimki ise hâlâ perişan. Bizde sadece Batı taklidi ve özentisi gelişti. Onlar, "*Japon ruhu, Batı tekniği*" diyerek, kimliklerini, köklü kültürlerini kaybetmeden Batı'dan tekniği öğrendiler, şimdi de aştılar bile. Ana

plan yapıp, ilk başta kendilerinde olmayan teknikleri öğrenmek için Batı'ya asker gibi, casus gibi ve her birine belirli görevler vererek öğrenciler gönderdiler. Verilen işi öğrenemeden gelmeyin, denildi. Dönenler gelir gelmez bu konularda ülkelerine somut katkılarda bulundular. Eğitim de Japonca. Şimdi ben müsteşara dedim ki: "Siz tanzimata başlarken bu işler Japonca olmaz, demişsiniz ve eğitim dilini İngilizce yapmakla ilerlemişsiniz. Ben Türkiye'de böyle duydum" dedim. Adam bir kızdı, "siz bizi sömürge mi zannettiniz?" deyip arkasında duran ciltler dolusu Japon eğitim tarihi kitaplarını gösterdi. Bazılarından bölümler okudu, tercüme etti ve başından beri her şey Japonca olmuştur, dedi. İlk yıllarda birisi çıkıp bu işler Japonca olmaz, İngilizce yapalım demiş. Adam, ertesi gün evinde ölü bulunmuş. Bir daha da böyle bir söz çıkmamış. Meğer o adam da Amerika'da birkaç yıl ataşe olarak bulunmuşmuş. Demek orada kafaya alınmış.

Japonya'da bir taraftan fen/bilim etkinlikleri devam ederken, işte bir yandan da bu eğitim, kültür, dil meselelerini araştırıyor, NHK (Japon Ulusal TV Kurumu) müdürü, Kültür Bakanı, Milli Eğitim ("Mombuşo"), Dışişleri Bakan ve yetkilileri ile görüşüyordum. Derken birkaç ay geçti ve Yale'e döndüm.

— *Türk Dışişleri'nin sizi araması bundan sonra mı oldu?*

— Evet. Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Şükrü Elekdağ Bey, ben gitmeden evvel Japonya'da büyükelçiymiş. (Ben gittiğimde, amirallikten emekli Celal Eyiceoğlu Tokyo Büyükelçiliği'ne atanmıştı. Kendisiyle, amiralken, Fenerbahçe Yelken Kulübü'ndeki bir yemekte tanışmıştık. O günlerde Sadun Boro yelkenle dünyayı dolaşıp İstanbul'a yeni vasıl olmuştu. Sadun Bey'in şerefine verilen yemek davetinde, bir yanında ben, öbür cenahında Amiral otırmuştuk. Görüşmüştük.)

Genel Sekreter Şükrü Elekdağ Bey, 1975 yılı sonbaharında, Japonya'dan Türkiye'ye döndüğümde benimle makamında görüştü. Bana, "Sen benim Japonya'da iken yapmak

istediklerimi yapıyorsun" dedi. 1976'da beni Türk Dışişleri Japonya'ya özel elçi tayin ettiler. Bir yıl öncesi kurmuş olduğum derin ve üst seviyedeki temas ve ilişkileri de kullanarak, 1976 yazı, ikinci Japonya seferinde, bu sefer resmi sıfatla, o zamana kadar hemen hemen sıfır olan Türk-Japon kültür, eğitim ve bilim ilişkilerini başlattık.

— *Siz zaten bir başınıza Türkiye'nin tanıtımını yapıyordunuz, bir de resmi sıfatınız oldu şimdi.*

— Evet, kendim yaptığım işleri bu defa Türk devletini temsil ederek yapıyor oldum. Dışişleri, elçilik aracılığıyla Türkiye adına Japon bakan ve müsteşarlara hediyeler gönderiyor, içine isimlerini yazdırıp dağıtıyoruz filan. O ara bazı randevulara gideceğim zaman genellikle müsteşar Metin Göker refakat ediyordu, Büyükelçi onu görevlendirmişti. Ama özellikle NHK genel müdürüne gideceğim zaman, Boksör lakaplı Sami adındaki genç bir müsteşar, Metin Bey yerine, kendisi benimle gelmek istedi.

Japonlarla âdetlerimiz o kadar benziyordu ki, "Tokyo'nun ortasına bir Türk-Japon kültür merkezi yapalım; salonun yarısı kilimli, sinili Türk odası, öbür yarısı Japon odası olsun; gören benzerliği hemen anlasın" dedim. Dini geleneklerinde de çok benzerlikler vardı; Boksör Sami adlı müsteşara da bunları anlattım. O sıralarda Türkiye'de karmaşa var, sağ sol çatışması ülkeyi çıkmaza sokmuştu. Bu ortamda Türk kültüründen, Osmanlı tarihinden bahsetmek suç gibiydi neredeyse. Hem Japon teknolojisi, hem kültürüne yönelik ve bu arada Türkiye ile benzerliklere dikkat çeken bir program yapalım dedim. İkinci kere Japonya'ya gideceğim sıra, TRT'nin genel müdürü Şaban Karataş'tı; onu makamında ziyaret edip Japonya'ya ikinci kez, bu sefer resmi olarak gideceğimi söyleyip, TV yayını hazırlama önerimi anlattım. TRT ile mütekabili NHK arasında ilişki olması önemlidir, dedim. Unutmayalım ki, TRT, hükümetlerden tamamıyla bağımsızdı. Özel Elçi olmam yetmez, TRT konusunda doğrudan TRT Genel Müdüründen ayrıca yetki almalıydım.

O ara bizim televizyonda boyuna Amerikan kovboy filmleri yayınlanıyor, her gün kilise, Hıristiyanlık propagandası yapılıyordu neredeyse. Şaban Bey'in aklı yattı ve bana TRT'yi temsil edebilir, diye bir yazı verdi. Şaban Karataş'ın NHK yöneticilerine yollamam için verdiği hediyeleri götürdüm; NHK'deki zevat TRT için hediyeler verdi filan. Bu arada NHK'e gideceğim zaman hep yanımda Boksör Sami'yi buluyorum, ne hikmetse.

Japonya TC Elçiliği'nde bir bahçe daveti ("garden parti" diyor hariciyeciler) verdik, herkesi topladık. Hatta sonradan aday gösterip de Nobel almasına vesile olduğum Prof. Keniçi Fukui'yi de çağırmıştım. Davette Japonya'nın kodamanlarını görünce "vay canına bir senede tanımadığın yok" dedi, adam da şaşırdı. Ki kendisi çok nüfuzlu bir adamdı. Bu ilişkilerin temellerini atmış oldum. Dönüşte hariciyeye gidip faaliyet raporu yazdım, bir de bir dizi önerilerde bulundum.

— *Türkiye'de üniversitede Japon kürsüsü kurulması yanlış bilmiyorsam sizin önerilerinizle oldu?*

— Evet. O ara işte Japonlar'la ilişkimizi geliştirmemiz lazım, kültürümüze de yakın, bir Japon kürsüsü açılması lazım, demiştim. Açıldı ama bana haber bile vermediler. Elbette kürsüye talip değilim zaten, insan açılışa bari bir davet eder. ABD'de eskiden elçilik yapmış Melih Esenbel'in kızına alelacele doktora yaptırıp Japonya'ya gönderdiler ve bu kürsünün başına tayin ettiler.

Ayrıca o "İpekyolu'nun İki Ucu" konferanslarım nedeniyle NHK'ya bir program önerdim. "Birlikte, tarihteki gibi bir İpek Yolu seferi düzenleyelim, Japonya'dan Türkiye'ye kadar. Yol üstünde her yerde ben sadece Türkçe konuşacağım, siz de Japonlar olarak oradaki halkların konuşmalarını anladığımızı, çünkü onların da Türk lehçeleri konuştuğunu göreceksiniz. Bunları filme çekelim ve İpek Yolu üzerindeki ortak kültürü sergileyen bir dizi olsun" dedim. Bayıldılar.

— *Yıllar sonra Türkiye'de izlenilen İpek Yolu belgeselinden mi söz ediyorsunuz?*

— İşte onu plana aldık. Parasal destek tahsis edildi, kameracılar, jipler ayarlanacak. Ama benim tekrar Yale'e dönmem gerekiyordu; kimya, fizik kuramları üzerinde de yoğun çalışmalıydım. Nihayet, maalesef en az altı ay sürecek bu sefere çıkmamın mümkün olmayacağını idrak ederek, Japon dostlara, "Siz bunu bensiz yapın" dedim, onlar gerçekleştirdiler.

— *TRT'de hazırladığınız iki ülke kültürünü anlatan dizi ne oldu? Gösterildi mi?*

— Ankara'da, öyle böyle iki ülke arasındaki benzerlikleri işleyen 13 bölümlük bir dizi hazırladık. Ben bir de bununla uğraştım; çok ilginçti: Büyük bir bilim enstitüsü, Japon bilim adamı kapısına geliyor, ayakkabılarını çıkarıyor, içeri giriyor. Öte yandan bizim evlerdeki bu âdet.. Bu ve bunun gibi bir sürü şey... Tabii işin temeli eğitim, MEB, Kültür Bakanlığı, Turizm Bakanlığı, TRT. Ben asıl derin oyunların yıllardır buralarda döndüğünü biliyordum. Ülke ve ulusun geleceğinin can damarı buralardı, onun için hep oralarla ilgilendim. Bu dizi TRT'de birkaç bölüm yayınlandı. Sonra şak diye kesilmiş. "Gerisini bana verin bari" dediğimde, görevli, "onlar yandı" dedi. İşte, arşiv yanmış, gibi laflar. Bir yerlerden talimat almış olmalılar.

— *Neden?*

— O sıra sağ sol çatışması diye millet birbirini yiyor. Meğerse Şaban Karataş, milliyetçiymiş. Ben de onunla görüşüp NHK bağlantıları kuruyorum diye benim için ırkçıdır, faşisttir gibi laflar ortaya çıkartmışlar. Bunu 15 sene sonra birisinden duydum. Bu laflar böyle durumlarda CIA'dan verilir, baktılar ki milli şuuru uyandırıcı hareketler oluyor, hemen bir şeyler üflenir. Bazen komünist denir, Sami denilen müsteşar da birilerinin adamıymış, milliyetçi düşmanıymış! Sonradan bana emanet edilen, benim de Sami'ye emanet et-

tiğim Türkiye adına verilecek hediyelerin de insanların eline geçmediğini öğrendim.

— *Nasıl yani?*

— Hariciye, iki kişi için gümüş kutu hazırlamıştı. İsimlerini yazdırıp verelim, dedim. Sami, bana, sen ver ben yazdırır veririm dedi. Tanıdığım zevata Hariciye böyle hediyeler yolluyordu, ben adını yazdırıyordum, işte bak Türkiye devletinin hediyesi diye veriyordum. Üzerine adını kazıyarak yazdırıyorum. Bir iki sene sonra bu iki Japonla temasım oldu, "Gümüş kutuları aldınız mı?" dedim. "Hayır" dediler.

O ara, Ankara'ya dönmüş bulunurken, Hindistan hükümeti, Nehru Ödülü'nü bana vermek istediğini bildirdi. Bizimkiler de bu ödül için belgelerimi istediler, gittim ki, birdenbire benimle ne Dışişleri Kültür Dairesi konuşuyor, ne eski can ciğer genel sekreter, Şükrü Bey. Kâtibeler yüzüme bakmaya çekiniyor. Saf dışı bırakmak seferberliği başlamış.

— *Yıl 1976. Bu defa Hindistan'dasınız.*

— Japonya ile ilgili faaliyetler artınca bu sefer Ankara'daki Hint sefiri çağırdı. Konuştuk, "Biz görüyoruz, hep Japonya ile meşgul oluyorsun, biraz da bize gelsene" dedi. Hayhay dedik. Başbakan, Bayan Gandi o zaman. Hindistan'da birkaç resmi araba karşıladı beni. Yeni Delhi'de devletin "Kral Aşoka" Oteli var, devlet misafirleri orada kalıyor. Orada kaldım. "Aşoka"; tahmin ederim, tasavvuftaki "âşık" lafı oradan geliyordur. Bunu yalnız sözcük benzerliğinden söylemiyorum. Az sonra anlatacaklarımla da ilgili.

— *Hindistan'da tasavvuf ne arıyor?*

— Üç bin sene evvel Hindistan'ın kuzeydoğusundaki küçük krallıklardan birinin sultanının oğlu Şakyamuni imiş. Şakyamuni, veliaht olmaya hazırlanırken halkın arasında tebdili kıyafet dolaşırmış, Halkın sefaleti, açlığı ona çok dokunmuş ve babasına kral olmak istemiyorum, demiş.

Derviş gibi giyinip halkın arasında dolaşmış, düşünmüş, insanların dertlerini dinlemiş. Bir gün "Bodhi" ağacının altında tefekkür ederken ilham gelmiş ve insanların mutlu olması için vardığı sonuçları etrafına anlatmaya başlamış. Bunlar bir taraftan da yazılmış. Elli yıl böyle öğretilerde bulunmuş; bu öğretilerin her birine Sutra deniyor. Şakyamini ilk "Buda" olmuş. "Buda", Uygur Türkleri'nin "Burhan" dediği kişi. Sanskritçede "aydınlanmış kişi" demek; bizdeki "insan-ı kâmil" veya "ermiş" gibi anlamı var. Aslında ne bir peygamber, ne de tanrılaştırılmış kişi.

Hindular, Hindistan'da Budizm'e karşı cephe alıyorlar. Hindu olan Kral Aşoka da, önce Budistlere zulüm ediyor, ama sonra o felsefeyi öğrenince kendi de Burhani oluyor, tab'asına çok iyilikler yapıyor. Yolcular rahat etsin diye, yolların iki yanına ağaçların dikilmesini ilk Aşoka'nın yaptırdığı söylenir. Örnek bir Burhani oluyor Aşoka.

Ancak, 500 yıl, Burhanilik, Hindistan'da yaşadıktan sonra, Hindular, Brahmanlar orda Burhaniliği yok ediyorlar. O ara, Burhanilik, kuzeye, Türkistan'a geçmiş bulunuyor. Budizmi, yani Burhaniliği, Uygurlar geliştiriyor, onlardan zamanla Çinliler'e geçiyor, sonra da Kore üzerinden Japonya'ya...

BUDA VE BURHAN

— *Yani "Buda" bildiğimizin çok eski Türkçesi "Burhan" mı?*

— Evet. Oralardan başka taraflara da geçiyor. Şimdi, ilk Buda, sutralarında tabiat üstü hiçbir şeyden bahsetmemiş; insanların davranışlarını, doğayı gözlemlemiş, uyum içinde yaşayabilmeleri için önce kendileriyle, sonra tabiatla barışık olmaları gerekir, demiş. Etrafında müritler birikmiş Buda'nın. Bazıları uzaklardan, mesela Hind-i Çini'den (bugünkü Viet-Nam, Siyam, vb..) gelmişler, yanında on, yirmi sene kaldıktan sonra ülkelerine dönmüşler ve orada bir çeşit Bu-

dizm'i yaymağa başlamışlar. Ancak, Buda'nın öğretileri peyderpey oluyormuş ve ilk dediklerini duyanlar sadece budur sanıp, ülkelerinde o kadarıyla bir Budizm başlatmışlar.

— *Burhaniliğin tasavvufla ilgisi, yol gösterip kişinin eylemlerinde tüm insanları, hatta çevreyi de düşünmesini sağlamasından mı kaynaklanıyor?*

— Tasavvufta da vardır ya, hazır olmayan herkese her şey söylenemez, anlatılamaz diye, işte Buda'da, sonuna doğru, birçok şeyi şimdiye kadar anlatmadım, bugüne kadar öğrettiklerim bir hazırlıktı, deyip Lotus Sutra dedikleri Nilüfer suresini anlatmış. Ölmesine yakın, "sakın beni tanrılaştırmaya kalkışmayın" demiş. Nitekim lotus sutrasına göre, tefekkür ederken karşında heykel, resim olmayacak. Burhan, sadece, kendi gözlemlerini öğretici olarak verdiği için Burhanilik'te yasak yoktur, nasihat vardır. Tasavvufta da kâmil insanın başkasına verdiği öğütler gibi...

— *Sonra putlaştırıldı ama...*

— Evet o sutradaki, güneye gidip "Hinayana Budizmi"ni eksik öğretiyle kuranlarca göz ardı edilmiş. Hindular her şeye tapıyorlar zaten. Hindi Çin'e gidenler Buda'nın heykelini yapıyorlar, Buda'nın şahsına tapar izlenimi verecek gibi bir yüzeysel yozlaşma da oluyor. Ancak, kuzeyde, "Mahayana" Burhaniğini geliştiren, Şakyamuni'nin Nilüfer suresi gibi son öğretilerini de bilen Uygurlar'da öyle olmuyor.

— *Şimdi bu konuyu açmamız lazım. Türkler'in eski dini Şamanizm değil mi? Burhan adını ilk sizden duyuyorum.*

— Dervişler dünyanın dört bir yanına yayılınca kuzeye, Türkistan'a da gelmişler ve Uygurlar burada "buda" sözcüğünü Türkçeleştirip "Burhan" yapmışlar. Burhani felsefede yaşamış olanlarda temel ilkelerden biri, insanın mutlu olabilmesi için çevresinin de mutlu olması lazım, birbiriyle karşılıklı etkileşim halindedirler. Tamamıyla bencillikten uzak bir tutum; Uygurlar'da devlet idaresi de insanları refa-

ha kavuşturmaya yönelik böyle bir anlayışa dayalı. Uygurlar Budizmi kendilerine göre yorumlamışlar; et yememek mesela onlarda yok; dağ başına insanlarda uzak yaşamak yerine dervişlerin halkla haşır neşir olmaları, topluma faydalı olmaları var. İlk öğretilerle güneye gidenler ise, Şakyamuni'nin, öğretiden önce inzivaya çekilmesini örnek almışlar. Ve dağın başında inzivaya çekilme tarzında bir Budizm yaratmışlar; Uygurlar'ın tam tersi. Buda'nın gayesi insanları mutlu etmek, uyum içinde yaşamalarını sağlamak. Uygurlar da, hocalar, dervişler halkla iç içe olmalı demişler. Burhani hocaların hepsinin bir mesleği olmalıdır ve meslekte en iyi olmalıdır ki onlardan ibret alınsın demişler. Uygurlar'a baktığımızda Türk kültürünün temellerini görüyoruz, İslam öncesi Türkler Şaman'dır derler Türkiye'de. Halbuki her devirde çok geniş bir Avrasya coğrafyasına yayılmış şekilde yaşamışlardır. Elbette, bugün de olduğu gibi, bazı bölgelerde hayvancılıkla iştigal eden göçebesi de vardı, Sibirya'da şamanı da. (Yakutlar gibi). Ama, tarih boyu Türkler'in büyük kısmı, büyük ilim merkezleri, ticaret merkezleri, Kaşgar, Fergana, Hotan, Semerkant, Buhara, Tebriz, Turfan gibi ünlü sanat, ilim irfan yuvaları kentlerde yaşadılar. Nedense, Türk kültürünün önemli temellerinden olan Burhan felsefesi ve yaşam tarzı hakkında Türkiye'de az şey biliniyor.

— *Hindistan'da, Asya'da Burhanilik hâlâ var mı?*

— Hindistan'ın çok yerinde Hinduizm hâkim. Güney uçtaki Seylan adası (bugün ayrı devlet, Sri Lanka) Budist. Hinduizm'de birçok tanrıya taparlar, brahman sınıfı ve doğuştan kast sistemi vardır. Burhanilik yayıldıkça Brahman sınıfı, nüfuzları azalacak diye Hindular Budistlere çok zulüm yapmaya başlamışlar ve beş yüz yıl sonra Budizm Hindistan'da hemen hemen yok olmuş.

— *Şimdi siz Hindistan'da üst düzey resmi görevlilerce karşılandınız. Orada neler oldu?*

— Hindistan'a "Devlet Misafiri" payesiyle davet edilmiştim. Resmi zevatla görüşmeler yapmaya başladım. O zamanlar Bayan Gandi'nin en önemli bakanlarının çoğu hanım. "Sari" giyiyorlar, (o söz de sarmaktan geliyor); Hindistan'da kadınlar çok vasıflı, herhalde bir de Bayan Gandi'nin tesiri vardı, burada çok değerli hanımlarla tanıştım. Kültür Bakanı, muazzam bir Hint Sanatı-Dansı uzmanı; bir sürü kitapları var. Tüm Hindistan Radyosu'nun başındaki kadın yine öyle. Hindu dilinde bir gazeteleri, onun dışında Hindustan Times diye bir başka gazeteleri var. Uzun bir mülakat yaptılar; –TV'de de yaptık ama, o zaman orada TV pek yaygın değildi– daha etkilisi, radyo programı yaptık.

— *Yıl 1976. Size bilimsel sorular mı soruyorlar?*

— O sıralarda Hindistan atom bombası yapma işleriyle meşgul, Amerika köpürüyor, ikide bir baskı yapıyor. Kadın bana radyoda sordu: "Amerika bize atom bombası yapıyorsunuz diye çıkışıyor, ne diyorsunuz?" "Batı devleti gidip bir Asya ülkesinin başına (Japonya) iki atom bombası atıyor da, yüzbinlerce insanı öldürüyor; kendimizi korumak, durumu dengelemek için biz de yapalım bari, deyince mi suç oluyor?" diye cevapladım. O yıllar Hindistan'da da her taraf CIA ajanı doluymuş. Bayan Gandi, ya ben gitmeden önce, ya o sıralarda kızmış, bütün CIA ajanları 24 saat içinde ülkeyi terk edecekler demiş ve öyle olmuş.

— *Bu kadar kolay tespit ediliyorlar mı ki?*

— Bunların çoğu, ki bizde de öyledir, Amerikan sefaretindeki bilmem kim CIA bölge şefidir, bazı elçiler de dahil, özel görevleri vardır. Yok "Aid for International Development", yok "Ford Vakfı" hep CIA'nın örteneği, yahut öyle işlevleri de olan kuruluşlardır. Bilinmeyecek şey değil bu. 24 saat içinde göndermiş herkesi, böyle gergin bir hava vardı. "Siz bizim her işimize karışıp ortalığı karıştırıyorsunuz" demiş. O dönem "Üçüncü Dünya" kavramı vardı dünyada.

Bayan Gandi, Tito, Meksika'da Eçeverriya... bir araya

gelip Üçüncü Dünya, Batı emperyalizmine karşı kendini nasıl koruyacak diye toplantılar yapıyorlardı. Benim de böyle ülkelerle de aşinalığım var. Ayrıca Japonya, Üçüncü Dünya değil ama, kısmen gönülleri orada, çünkü hâlâ işgal altında. Amerika'nın koyduğu anayasayla idare edilen bir yer. Ben o zamanlar, başımızdaki çoğu açıkça görünmeyen derin belalardan tek başımıza kurtulmamız pek mümkün görünmüyor, onun için Üçüncü Dünya ile işbirliği yapmalıyız, diye düşünüyorum. Bu vesileleri de değerlendiriyorum kendi kendime.

— *Ve sizinle söyleşiler yapılıyor. Bu arada Hindistan'ı mı gezdiriyorlar?*

— İlk iki hafta adeta turistik geziler yaptırdılar, Taç Mahal filan... Üst düzey temaslar, ziyaretler oluyor amma, pek ciddi bir laf konuşmuyor kimse. Birkaç araştırma merkezini gördüm, TÜBİTAK'ı gibi olan yerin başkanıyla konuştum; felsefelerini, teknolojiyi geliştirmek için ne yapılması gerektiğini... İlginç, birkaç Mersedes ithal etmişler, TÜBİTAK gibi olan kuruluşu aynısını kopya etmiş. Derken Almanlar gelmiş bakmış, ortada bir sürü Mersedes dolaşıyor, tabii bozulmuşlar. "Geriye tasarım", birçok ülke işe böyle başlamış, öğrendikçe kendi yeniliklerini katmışlardır. Bir ara bizde de öyle yapanlar vardı. Hindistan'da, "Batı modeli bize yaramaz" diyorlar, dolayısıyla sermayede hafif, emekte yoğun sanayi dalları geliştirmeye çalışmışlar. Birtakım sahalarda yüklendiler; zamanla meyvesini verdi. Hindistan'da bugün bir şehir var, devlet siyasetiyle bilişim yazılım vadisi haline soktular, "Silikon Vadisi" gibi. Dünyadaki çiplerin, aletlerin yazılımı burada oluyor. Gençler, bu işlerle uğraşanlar, iyi para kazanıyor artık. Tohumları o zamanlar vardı.

— *Söyleşilerde başka neler soruluyor?*

— Kültür siyasetiyle ilgili kişilerle mülakatlardan birinde: "Türkiye ile Hindistan daha sıkı işbirliği olması lazımdır" dedim. "Batıya karşı güç birliği oluşturmak için. Nasıl

yapabiliriz ki?" dediler. Niye, dedim. "Hinduların en kutsal birkaç kitabından birini, Bhagavat Gita'yı yasaklamışsınız" dediler. Ben de, "Öyle şey olur mu? Ben birkaç kere okudum, Ecevit de o zamanlar okumuştu, bahsederdi" diyorum. Sonra beraber anladık ki bu da CIA'nın marifetlerinden biri; iki ülkenin arasını açacağı zaman oranın basınına balon bir haber çıkarıyor, Hindistan ahalisi, vay alçaklar, bizim en önemli kitabımızı Müslüman oldukları için yasaklıyorlar, diyor. Halkla düşmanlık kışkırtılıyor. Aynı sırada Türkiye'de de "Kıbrıs konusunda Hindistan Türkiye'ye şöyle tavır aldı, bunu dedi" diye, aslı astarı olmayan haberlerle iki millet birbirine düşürülüyor. (Bu standart bir oyun, şu anda İran'la Türkiye arasında da bu yapılıp duruyor). Bunun üzerine, böyle olayları önlemek için ne yapsak, diye üst kademedekilerle düşünürken bu konuda ortak bir karar aldık. Dedik ki: "Üçüncü Dünya ülkelerinin birbirleri hakkında haberler AP, UP gibi ajanslardan, ABD'den ve İngiltere'den alınıyor. Bizim, 'Üçüncü Dünya Haber Ajansı' kurmamız lazım" dedim, bu fikirler benden çıktı, pek bayıldılar. Birbirimiz hakkında birinci elden haberi alacağız, ikincisi, ortaklaşa kültür, yayın etkinlikleri ve alışverişi yapacağız.

— *Önemli kararlar aldırıyorsunuz....*

— Şimdi bu ortak kararları almadan önce iki hafta beni ağırlamışlar, oraya buraya gezdirmişler, ama oturup ciddi laf konuşmamışlardı. Bense, onlarla böyle konuları konuşalım istiyorum. Belki arada Türkiye de paçayı kurtarır diye düşünüyorum. Hanım bakanlar, diğerleri, hepsi bir gün beni bir lokantaya davet ettiler; ortaya oturttular, yemeğin sonunda: "Bak şimdi artık seninle konuşabiliriz. İki haftadır ciddi bir şey konuşmuyorduk. Biz Türkiye'den gelen herkese CIA ajanı olarak –şimdiye kadar gördüklerimiz dolayısıyla– bakarız. Gezdiririz, gider. Seni gözledik, dedik ki, 'vay canına, orada böyle bir adam da varmış'; çok şaşırdık." Bu sefer dediler ki: "1. Dünya'da kendini kabul ettir-

miş, ama yüreği Üçüncü Dünya için çarpan tam senin gibi adam lazım, işte gel şimdi seninle konuşalım." Aynen bu kelimeleri kullandılar... Hiç unutmuyorum. Bunun üzerine peki deyip bir dizi plan yaptık. Ajans, kültürde, eğitimde, bilim-teknikte alışveriş vs.. Dediler ki: "Resmi kanaldan Türkiye ile hiçbir şey olmaz, çünkü ABD'nin kuyruğu, biz seninle kurye vasıtasıyla haberleşeceğiz. Sefarete kurye göndereceğiz." Basın toplantısı yaptık.

— *Bir de cumhurbaşkanıyla görüştünüz, değil mi?*

— Malum, Pakistan ayrı, ancak, Hindistan'da nüfusun çoğunluğu Hindu olmakla beraber Pakistan sınırları içine dahil edilememiş, Hindistan'ın kendinde de en az 100 milyon Müslüman var. Belki de siyasi denge için, o ara Hint Cumhurbaşkanı olan Fakruttin Bey de Müslüman. Çok efendi, yaşlıca bir zat. Davet etti, saray gibi makamına gittim. Bir saat oturduk, Türkiye'ye duyur bunları diyerek, önemli birtakım mesajlar (iletiler) verdi. Tam ayrıntısını hatırlayamayacağım ama, ortak yapmamız gereken şeyler diye... "Git Türkiye'de Dışişlerine vb. anlat" dedi. Sonra sarayın fotoğrafçısını çağırdı, ikimizin birkaç resmini çektirip sonra da imzaladı.

Birkaç gün sonra, hükümet yetkilileri bana, "Bir aydır çok çalıştın," –haziran ayındaydık– "artık iyi bir tatili hak ettin. Birtakım eyaletler var, nereye gitmek istiyorsan sen seç" dediler. Ben her yeri merak ediyorum ama... Babür Şah'ın torunlarının yerleri kuzey eyaletler, bir de taa yukarda Keşmir var, güneyde ise nerdeyse ayrı bir kültürü olan Madras. Hava bayağı sıcaklaşmaya başlıyor. Madras olmaz, çok sıcaktır; Keşmir?.. Ora Türkistan'ın devamı, Himalayalar'ın orada, hem de ne güzel serindir. Ben "Keşmir" dedim, pek hoşlanmamışlardır herhalde bu seçimden ama, "tabii, olur" dediler.

— *Keşmir'e doğru yola çıktınız. Tek başınıza herhalde?*

— Resmi araba, şoförü, dağlardan taşlardan köylerden

geçerek gittik... Himalayaların eteklerindeki o köylere bakınca aynı Türkiye'nin dağ köylerine benzettim. Derken, dağların ortasında bir göle geldik: Şirinagar Gölü. Dağlar, arada büyükçe göl. Kıyısında da bir mihracenin yaptırdığı saray. Saray bağımsızlıktan sonra otel olmuş, misafirhane gibi... Mimarisi tipik. Ben bir hafta tatil yaptım. Şirinagar gölünde rengârenk kayıklar var, bizim eski saltanat kayıkları gibi. Hint müziği çalıyor kayıkta... Babür'ün torunlarından bir şahın başka bir yazlık köşküne gidiyoruz, divan edebiyatındaki gibi bahçeler, sular akıyor, çiçekler, bülbüller. Ben zevkten dört köşe. Keşmir'in bir yerinde dağlarda bir köye geldik. Budist tapınakları – tapınak demek doğru değil, Budizmde bir şeye tapmak yok, hayatla ilgili felsefeleri tefekkür ettikleri, toplandıkları yer, tekke gibi – sekiz şerefeli gibi kulesi var; pagoda. Sekiz rakamı önemlidir; Burhanilikte sekiz kaideli bir "yol" vardır. "Türkler Müslüman olduktan sonra ilk yaptıkları camilerden biri" dediler. Pagoda imiş, camiye çevirmişler. Kökeninde Budizm var Türkler'in... Osmanlı dahil, tüm Türk devletlerinin idari, askeri sistemlerinin, ilminin, felsefesinin, edebiyatının arkasında Uygurlar var. Araplar Türkistan'ı işgal edince bu gelenekler sessiz sedasız başka kılıflarda devam edip bize kadar gelmiş.

— *Siz Burhanilikle ilk ne zaman tanıştınız?*

— Daha talebeyken her türlü felsefeyi okurdum. Hint, tasavvuf, Çin, Japon, Zen Budizm, İslam. Japonya'da Burhaniliği gördüm, ama önceden de karşılaştırmalı olarak okumuştum.

— *O zamanlar kitaplarda Türkler'le Burhaniliğin bağlantısı var mıydı? Bugün böyle bir şey yok çünkü...*

— Vardı tabii. Lisede eski Uygur metinlerinden örnekler okumuştuk; Burhan'dan, hikâyelerinden bahseder. Eski masalların çoğu aslında Burhani hikâyeleridir. Peri masalları, şehzade hikâyeleri, doğu hikâyeleri hep... İran edebiyatı-

na bunu sokan da Türkler'dir, binbir gece masallarına da; kökeni Uygur'a gider. Aynı hikâyelerin tıpatıp aynısını başka bir dekor içinde Japonya'da görüyorsunuz.

— *Buna göre 1001 gece masalları, Batı'da atfetmek istedikleri gibi Arap değil demek.*

— Türk o da. Ne Arap, ne Fars. Unutmayalım ki, İran, en az en az bin beş yüz yıl Türk ülkesiydi. İran'ın kültürü büyük çapta Türkistan kültürünün devamıdır. Aryan kültürü değildir; Hint-Avrupa ırkı "Aryan". Hakiki Fars çok farklıdır. Çok eski Pers kültürü vardı tarihte ama binlerce yıl önce. Sonra İran, hep Türkler'in memleketi olmuştur. Orta Asya'dan oraya, oradan Anadolu'ya, sonra Balkanlara.... Bugün İran'ın yüzde 70'i Türk. Horasan, Kaşgay, Azeriler. İran'ın bugünkü kültürüne, devleti ve de Batı teyit etmek istemese de önemli çapta Türk kültürüdür; 1918'e kadar Türk kültürü ve hanedanı hakimdi. Ama İngilizler 1918'de oraya Rıza Şah Pehlevi'yi koydular, ondan sonra o da Türkler'e zulüm yapmaya başladı. İngiliz marifeti. Bugün de aslında, birçok alanda hâkim olan Türklermiş, bunu oradakiler anlatıyor... Dolayısıyla bizim çok sıkı kültürel, ticari, teknik ilişkilerimizin olması lazım ama, Batı hep aramızı açar, kasten.

— *Siz yazılarınızda hep belirtiyorsunuz, "Yüzümüzü asıl Asya'ya dönmeli, ama Avrupa ile de sıkı ilişkilerimiz olmalı" diye.*

— Gücümüzü Asya'da bir birlikten almalıyız, Avrupa ile de meşgul olmamız lazım tabii ki, ama ikisini en azından dengelememiz gerekir. Bir de kendimizi bulursak, işte ancak o zaman herkes de bize itibar eder. Batı kültürü içinde yetişmiş bir insan olmama rağmen Asya ülkelerine gidince tamamen kendimi buldum, öz kültürümü daha da bir hissettim... Asıl derinlik ve medeniyet Asya'da zaten. Neyse, nihayet Hindistan'dan Ankara'ya döndük, Dışişlerinde basın toplantısı yapıldı...

— *O sırada siz askerlik için "hazır ol"a geçtiniz.*

— O ara dört aylık askerlik çıktı. Zaten beni çağırmıyorlardı; çok heveslendim. Annem de "bizim 14 ceddimiz askerdir, bu daha yapmadı, askerlik yapmayan adam sayılmaz" demiş Genelkurmay'a. Filanca gün saat 5'te Balıkesir'de nizamiyede olmalıymışım. Hindistan'dan geldim, Ankara'da basın toplantısı, çekimler; raporu verdim. Oradan İstanbul'a geldim ve o gün Balıkesir'e gitmem lazım. Pazar günüydü sanırım. Ankara'dan yataklıyla gelmiştim. Nasıl yetişeceğim? Baktım, Bandırma'ya vapur yok, ama Marmara Adası'na var. Olsun dedim, Marmara Adası'ndan Bandırma'ya nasıl gideceğim derken, baktım başka yolu yok, koca bir taka kiraladım; balıkçı teknesi beni Bandırma'ya götürdü. Taksiye bindim ve tam saat beşte nizamiyede oldum. Çuvalımsı bir elbise verdiler, askeri berbere, saç tıraşına gönderdiler.

— *Siz kaç yaşındaydınız?*

— 41 yaşındayım. Berber bana: "Ben şimdiye kadar senin yaşında iki yedek subay öğrencisi tıraş ettim, biri Demirel'di, ikincisi sen. O başbakan oldu, sen de olursun herhalde" diye latife ediyor... Balıkesir Ordonat'tayım (Ordu Donatım). Şimdi ben beş altı yaşından beri hep bir şeyler okumuşum. Kafamda bilimsel şeyler var, kafam sürekli çalışmaya alışmış.

— *Olmaz! Kafayı boşaltmanız lazım. Zorlandınız mı?*

— Bilimsel makalelerin ayrı-baskıları vardı yanımda; birkaçını o çuval gibi giysilerin içine saklıyorum. Güneşte araziye çıkarıyorlar; sağa dön sola dön, bir saat ayakta duruş faslında çıkarıp okumaya çalışırdım, kafadan bir şeyler çözerim. İlk bir iki hafta böyle geçti. Bir iş yaptığın yok, iki saat güneşte duruyorsun. Sonra anladık ki herkes kendi şahsiyetini, mesleğini, şuyu buyu bırakacak, robot olacak. Olmazsa askerlik olmaz. Bana makul geldi sonradan. Düşünmeyeceksin. Komutan emir veriyor, yapacaksın, niye diyor gibi bir şey düşünmeyeceksin. Hem zor geliyordu, hem

makul buluyordum. Madem dünyada böyle bir sistem gerekiyor, ancak böyle olur.

— *Kısa süre sonra alıştınız.*

— Haftada birkaç saat şehre iniyorduk. Balıkesir sakin bir yer, çok hoşuma gitti. Hem geleneksel, hem modern. "Burası Türkiye'nin Japonya'sı" dedim. Belediyenin açıkta bir kahvesi vardı, koca çınarın altında nargile içiyorum. Dört aylıkların çoğu, yurtdışında kalmış, okumuş, biraz yaşı geçmiş tipler. Herkesin de askerlik yapması gerek ya, dört aylık formülle stoku eritiyorlar. Gittikten birkaç gün sonra akşam kantin gibi bir yerde oturuyoruz, bir de TV var ve açık. Ben de pabuçlarımı boyuyorum. Haberler, derken birkaç gün evvel bizim Ankara'daki basın toplantısındaki görüntüleri verdiler; Hindistan cumhurbaşkanıyla konuşurken de beni gösteriyor. Bakıyorum, ses etmiyorum. Yanımdaki çocuk bir TV'ye baktı, bir bana: "Ulan bu o" dedi, komedi gibi bir şey oldu. Bir süre geçtikten sonra bizim kafanın boş durması sorun olmaktan çıktı.

— *Sizin gibi pek çok kuram yaratmış, kafası sürekli meşgul birisi için tuhaf bir yaşam olmalı. İçinizden "yeter artık" demediniz mi?*

— Yok, hayır. Kafanın çalışmamasına alıştım. O kadar ki bir müddet sonra bir mektup yazmak bile mesele oldu. Kahvede çay ve nargile içerken bir mektubu zor yazdım. Buraya geldik, kafayı alıp çengele astık diyordum. Ama kafa bir şeye çalışmaya başladı. Paşa'nın emir erleri var, Paşa'ya özel çay yapıyorlar. Ben onlarla ahbap oldum, Paşa'nın çayından içiyordum. Sonra yemekhane çavuşları... Orduda dört aylıklara adeta misafir muamelesi yaptılar, yemekler harikaydı. Meyve zamanı, güzel meyveler oluyor. Herkes yemek yiyor, ben az yiyorum, herkes çıkarken çavuş "sen dur hoca" derdi. Hangar kapısını kapatırlar, yemekhane çavuşlarıyla ben en iyisinden bolca seçme meyve yerim. Bunlara kafam çalışmaya başladı.

— *Askerlik hatıraları anlatmakla bitmez. Sizin de ilginç dostluklarınız oldu muhakkak.*

— Almanya'da, İsviçre'de kalmış bir sürü kişi vardı taburda. Nanemolla tiplerdi. Mikropludur diye yemek yemezler. Birisini BÜ'den tanıyordum. Hep şikâyetçiler. Ben de, "Bu nerede görülmüş? Almanya'da yaz kampına gitmeye kalksın dünyanın parasını verirsin, otur da orduya dua et" diyorum. Karper peynirle ekmek yiyorlar. O sıralar Türkiye'de kutuplaşma yaratılmıştı, bizde de öyleydi. Arada bir taraf bir tarafa komplo kuruyordu. Rezalet. Çok mert Karadenizli çocuklar vardı, beni sevdiler, muhafızım oldular. Korunacak bir şey yok ya. Akşamları ateş yakıp horon tepiyor, irticalen Karadeniz türküleri söylüyorlar, ben de beraber. Beni fahri Karadenizli ilan ettiler, o zamanlar oralara daha hiç gitmemiştim.

— *Hiç izne çıkmadınız mı? Ankara'ya mesela, annenizin yanına?*

— Pek izin yoktu, hele Ankara'ya gitmek! Bir ara, askerden birkaç ay evvel, 1976 baharında Japonya ve Hindistan'a gitmeden önce Ankara'da Genelkurmay'da komutanlar beni Milli Savunma'ya çağırmışlardı. Uzun masa; komutanlar, başına beni oturtuyorlar, "anlat bakalım atom bombası nasıl yaparız" diye soruyorlar. Ben de onun kolayı var, dağın tepesine bir çit çekersin, üstüne çok gizlidir, girmek yasak, atom bombası araştırma merkezi dersiniz, bir yerlerde bunu yazarlar ve dünyada itibarımız artar, zaten ötesine Amerika müsaade etmez, diyordum. Elimde Bond çantam vardı, içinde de pek bir şey yok, ama elimde gezdirirdim. Bir kere paşaların yemek yediği salona geçtik; şapka, çantalar bırakılıyor. Paşa "çantanı verelim" diyor, "Çok gizli değil mi?", ben de tabii diyorum. Bir daha geldiğinde toplanacağız, demişlerdi. Bense birkaç ay ortadan kayboldum. Önce Asya'ya sonra da askere gittim sessiz se-

dasız. Söylersem beni Ankara'ya alıverirler diye çekindim.. Arazide yat kalk, normal askerlik yapayım istedim.

— *Askerlikte ne görevleriniz oldu?*

— Yat kalk'ı iyi yapmışım ki önce mangabaşı oldum, boydan, sonra da kalabalık taburlardan –350 kişilik birkaç tabur vardı– birine beni başçavuş yaptılar. Yüzbaşı beni başçavuş yaptı. Sağa dön, sola dön, bu işlere bayılıyorum. O ara komutanlar "Bir iki ay sonra gelecekti, nerede?" diye beni aramışlar. Bir albayı ciple annemin oturduğu Cinnah Caddesi, Yeşilyurt Sokağı'na gönderiyorlar. Anası bilir diye. Annem yokmuş, konu komşuya soruyorlar. Onlar da "Oktay askerde" diyor. Personel Dairesi'ne sorup beni Balıkesir'de buluyorlar.

— *Yakalandınız. Sizi almaya birini mi gönderdiler? Bütün sıradan askerliğiniz bitti galiba.*

— Kuzu kuzu askerlik yaparken bir gün emir eri geldi, biz arazide güneşin altındayız. Komutana "Albayım 454 Oktay Sinanoğlu'nu istiyor" dedi. Benim ödüm koptu. Yine sağ sol hikâyesi, birisi tuzak mı kurdu, içeri mi atacaklar diyorum. Korka korka gittim. Albay da Karadenizli dehşet bir adam, herkes çok korkuyordu ama ben sevmiştim. Albayın makamında hazırolda duruyorum. Bir baktım komutan değişmiş, "Buyur otur, çay ister misin?" diyor. Ben, olur mu komutanım, deyip hazırolda duruyorum. Neyse oturdum, çaylar geldi. Meğerse "Ona izin verin Ankara'ya gelsin" demişler. Derken belediye başkanı duymuş, ertesi gün de limuzin gibi resmi bir araba geldi. Belediye Başkanı, bütün Balıkesir eşrafı toplanmış bana ziyafet çektiler. Uzun bir masa, ortaya oturdum. "Burada bize bir üniversite kur" dediler. "Ben burayı çok seviyorum" dedim, ama, askerlikten sonra Balıkesir için bir şeyler yapmağa maalesef fırsat bulamadım. Kendilerine karşı hâlâ mahcupluk hissederim. İnşallah şimdi, gönüllerince bir evrenkente kavuşmuşlardır. Balıkesir'in hakkı.

— Siz halinizden memnundunuz. Ayrıca özel muamele görmek istemediniz.

— Öyle. Askerlik, benim, yurdumla, kendi insanlarımla yeniden ve iyice kaynaşmamı sağladı. O güzel günleri hiç unutamam. O sıralarda pek rağbette olan "İbibikler öter ötmez ordayım" türküsü, boş saatlerde, asker öğrencilerin gezindiği meydanda hoparlörden çalardı. O türküyü ne zaman duysam hâlâ gözlerim yaşarır. Çok sevdiğim, askerlikten sonra arkadaş olduğum komutanlarım da oldu. Kıbrıs'ta gazi olmuş yüzbaşımı da, aylar sonra, Türkiye'ye bir geldiğimde gidip Balıkesir'de ziyaret ettim. Hepsini minnetle anıyorum, Türkiye'deki hocalarımı olduğu gibi. Kulakları çınlasın.

— Askerlik bitti. Türkiye'de mi kaldınız?

— O zamana kadar Anadolu'da gezmeye vaktim olmamıştı. Askerlik sonu Yale'deki izin dönemine rastlamıştı. Eylülde asteğmen olarak terhis olduk, ocak ayına kadar izinliyim. Türkiye'de kaldım ve doyasıya gezdim. Askerlik arkadaşlarımın memleketlerine gittim. Kayseri'nin Sarız Köyü, Gaziantep... Mersin, egzotik geldi. Mersin, burası Ortadoğu'nun eşiği, ilerde burası serbest bölge olur, demiştim, oldu da.. Her çeşit ahali vardı, hem modern hem geleneksel, hem de liman vardı. Ara sıra giderim hâlâ. Hayatımda bu dönem çok keskin bir dönüm noktası oldu. Geliyordum, gidiyordum, yurtta bir şeyler yapmak istiyordum ama... Askerlikten sonra tam Türkiyeli oldum. Ve nitekim ABD'ye tekrar gittikten sonra oralara alışmam en az bir yıl sürdü. Senelerce dışarıdaydım, oranın da bilimsel zirvesindeydim. Ona rağmen hiçbir zaman kendimi, içimden yerimde hissetmedim. Sıla hasreti mi ne, burukluk, eziklik, mutsuzluk vardı derinde. Bu dört aylık askerlikte her gün çok mutluydum, kendi kültürümün içinde çok başka hissettim kendimi.

— 1976'nın eylül ayında askerlik bitti, terhis oldunuz ve Türkiye'de kalıp biraz yurdu gezdiniz. Yale'deki öğrencileriniz bu arada araştırmalarını sürdürüyor tabii ki.

— 1976'da askere giderken birçok doktora ve doktora üstü öğrencimden oluşan bir grup, atom fiziği üzerine çalışıyordu, büyük bilgisayar programlarıyla. Aralarında bilgisayarda çok usta, Alman asıllı Amerikalı Bill Luken diye biri vardı. Ondan önce o işte çalışan Beck ise çok karaktersiz çıkmıştı, Luken sağlam çıktı. Askere gidene kadar atom fiziğinde birçok yeni sonuçlar çıkardık. Atomların özellikleriyle ilgili cetveller, veriler yayınladık. Ben askere gideceğim için işleri ona göre ayarladım. Zamanlaması da iyi oldu. Grubumdakiler bitirdi. Bizim sekreterlere yeni işler bulundu, gönderdik. Geride pek bir şey bırakmadım. O sıra Amerikan Ulusal Bilim Vakfı'nın (NSF) bana o birkaç yıl için verdiği paralar da sonuna gelmişti. "Bize yarım sayfa mektup yaz, şu kadar para iste" dediler. Halbuki ben şimdi daha başka türlü çalışmak istiyorum. "Ben Türküm diye bana vermezsiniz" dedim. NSF'ten Kramer güldü. "Yaa bu kadar senedir vermiyor muyuz? Ne diyorsun sen" dedi. Asıl mesele şuydu: Ben şimdiye kadar büyük gruplarla sanki bir şirketmiş gibi çalışıyordum. Bir taraftan kendim bilim yapıyorum, bir taraftan onları yönetmek, araştırma paralarını değerlendirmek; bayağı şirket gibi yönetim. Ama 1970'den, o Paris'te matematik enstitüsünde kaldığımdan beri, kimya için sessiz sedasız yeni bir teori kurmaktayım. Bu çok geniş bir kuram. Ben kendime "Böyle birçok ahalinin işleriyle uğraşmakla derin işler olmaz. Bizim iş kuramsal; matematiksel şeyler yaratıyorsun; roman yazmak gibi bir şey. Roman dediğin tek başına yazılır; on kişi, yirmi kişiyle yazılmaz. Oturup tek başıma çalışmalıyım derinlere inmek için, dedim kendi kendime.

— Tarihe baktığımızda önemli buluşlarda bulunmuş büyük bilim adamlarının genelde tek başlarına olduklarını görüyoruz zaten...

— Kuramsal bilimlerde gerçekten bir şey yaratmış adamlara bakarsan, mesela Einstein, izafiyet teoremini yaratırken yirmi kişiyle mi yaptı bunu, hayır. Kuvantum, ni-

cem mekaniğinin matematiksel yapısının mimari Dirac da aynı şekilde. Hayatında iki tane öğrencisi olmuş. Dirac, İngiltere Kembriç (Cambridge)'te profesörken 1930'larda Nobel aldı, anti-protonun keşfine yol açtığı için. Yani kâğıt üzerinde matematikle buldu, sonra da deneyip doğada gördüler. Ömür boyu sadece iki doktora öğrencisi oldu: Biri Jones, ki bir şey çıkmamış ondan, diğeri de bir Türk; Behram Kurşunoğlu. Behram Kurşunoğlu o zaman İngiltere'de okuyormuş, doktora yapmış, şimdi Miami Üniversitesi'nde fizik profesörü. Ben Dirac'la tanışmıştım, 80 yaşındaydı, ketum bir İngiliz. Bazen ikimiz üçümüz yemek yiyoruz, dünya siyaseti açılınca bir şey söylüyor, Nobel aldığı için her şeyi söyleme hakkı vardır onların. Ama hiçbir şeyden haberi yok, çok saf. 1965-66 yıllarından bahsediyorum. Hatta o zaman Florida'nın batı kıyısında, Meksika Körfezi kıyısında Marko Adası diye bir yer vardır, o zamanları tam bataklık. İlk defa yerleşime açacaklar. Arsa satıyorlar. Behram bunu duymuş, bir gün biz kalkıp üçümüz Marko Adası'na gittik.

— *Arsa mı satın alacaksınız? Dirac, Behram Kurşunoğlu ve siz?*

— Arsa alıp yan yana ev yaptıracağız. Dünyada herhangi bir fizikçi Dirac'la bu ilişkiyi duysa bayılır, efsane gibi bir şey. Ben adama çocuk muamelesi yapıyorum, birçok konuda saf, biz de safız ama o bizden saf. Marko Adası'na baktık ki ortada bir şey yok, her şey kâğıt üstünde ve her yer bataklık. Git ya, deyip almadık. Şimdi orası çok lüks pahalı bir yer oldu.

— *Kendi başınıza kalıp bilimsel çalışmalarınızla ilgilenmek istiyorsunuz. Ne oldu bundan sonra?*

— 1976'da, sessiz sedasız ana kuramı geliştirmiş bulunuyordum. İşin temeli tamamdı; kimya önünde kabak çiçeği gibi açılıyordu; altın anahtar gibi matematik kuralları bulmuştum; buna devam edip kendim yapmam lazım, de-

dim. Büyük araştırma fonları insanı yönetici olmaya zorluyor, sorumluluk da yüklüyor. Dolayısıyla ABD NSF (National Science Foudation)'nin fonları devam ettirme teklifini reddettim. NSF'ten Dr. Kramer şaşırdı, çünkü herkes onlara fon versinler diye yalvarıp dururken biz reddediyoruz! Artık ayıp olmasın diye sonunda NSF'e istedikleri mektubu yazıp, Yale'de gereken işlemlerden geçirtmesi için Luken'e bıraktım ve apar topar askere gittim. O ara bölüm başkanımız yoktu; başkanın yerine bakan Phil Lyons diye ahlaksız bir adam vardı. 40 sene hiç araştırma yapmamış, tam siyasetçi, işi gücü fesat karıştırmak olan biri. Bir meziyeti yok, insanları kendine muhtaç ediyor. Başkan üç senede değişir, kimse de bölüm başkanı olmak istemez, angarya diye. Zorla birini ikna ederiz, çünkü bilimcilerin asıl merakı araştırmasını yapmak. Tam o sırada bu Lyons çıkar, zoraki başkana yardımcı olur, başkan da ona devreder. Böylece Phil (okunuşu "fil") kendini lüzumlu hale getirir, mevzuatı iyi bilir çünkü. Luken'e bıraktım, o da Phil Lyons'a vermiş, o da göndermemiş. Altı ay sonra öğrendim göndermediğini.

— *Suç değil mi bu?*

— Nasıl ispat edeceksin? Bu işin kurdu. Washington'a telefon ettik, ne oldu bizim müracaat diye. "Sen göndermedin" dediler. Sonradan gene bir ara gene bu "Phil", bir başka başkanın yerine bakarken, benim 30 senedir birikmiş dosyamı –bütün marifetlerim, ordan burdan Yale'e gelen methiye mektupları, vb.– yok etmiş; seneler sonra öğrendim. En sonunda emekli olup gitti. Böyle mikroplar oralarda da var, kimse yok zannetmesin. Oradakiler ayrıca çok usta olur, tek tük çıkar ama çok profesyonel olurlar. Buradakiler gibi ahmakça yapmazlar o işleri. Neyse, aslında Phil bilmeden benim istediğimi yapmış oldu! Öyle fonlar, büyük gruplar istemiyordum. Yale'in üst yönetimine ise bunu anlatmak imkânsız olacaktı; öyle ya, fonların yarısından çoğunu Yale alıyor, İngiliz Edebiyatı gibi bölümler için kullanıyordu. Hayırlısı oldu dedim. Bir daha da müracaat etme-

dim. Zaten artık gönlüm Türkiye'de olduğu gibi bir de Japonya ve Asya'daydı.

— *Bu konudan hiç bahsetmemiştik. Ne kadar süredir Amerikan Ulusal Bilim Vakfı araştırmalarınızı destekliyordu?*

— Yale'de göreve başladığımdan beri. Araştırma fonları verirler, aşağı yukarı ne istersen onu yaparsın. Üç senede bir şunu yaptım diye belirtirsin, dosyaya koyarlar. 1976'ya kadar böyle gitti. Ben bu olayı kapattıktan sonra çalışma ortamını hazırlamaya koyuldum. Bir yıl kadar öncesi Japonya'da bir rüya görmüştüm. Japon evi gibi bir yerde, inzivaya çekilmişim. Geleneksel, ahşap bir ev.... Askerlik ve Türkiye sonrası Yale'ye döndüğümde, birkaç ay içinde gerçekten kendimi aynı o Japon rüyamdaki gibi bir evde otururbuldum. Allah'ın hikmetine bak... Yale'in yakınındaki Branford kasabasına bağlı "Short Beach", "Kısa Kumsal" adında küçücük bir köy vardır. Ufak bir koy, hilal biçiminde kıyısı kumsal. Koyun ortasında minicik bir ada var, üzerinde tek bir ağaç; bir yan orman, bir burun, plaj ve bir ev. Plajın o kısmı da eve aitti. 1903'de yapılmış bir köy evi. Üstelik Üniversite'ye de beş on dakikada gidebiliyorsun. Geldikten sonra burada oturmaya başladım. Evin içi dışı ahşap. Geçme tahtalar; ev yapıldığında kontrplak yokmuş daha. Benden önce Paul Tschinkel adında genç bir ressama aitmiş. Öyle insanlara hitap eden bir yer. Alt katını atölye gibi yapmış, bir sürü de modern geometrik üslupta tablolar. O ara Yale'in dünyaca meşhur resim okulunda yardımcı doçent hocaymış. Terfi ettirmemişler, terk edip gitmiş. Giderken de bu koca tabloları bırakmış, bunları da her tarafa astım. Rengârenk. Bir de kedi aldım. Arada bir ders verip geliyorum, zaten haftada üç saat.

— *Orada tefekküre dalıp çalışmaya koyuldunuz. Doğru mu tahmin ettim?*

— Bütün gün pencere önünde denize bakarak matematikle meşgulüm. Önce birkaç ay zorlandım. Askerde kafa o

kadar askıya alınmış ki... Sonra alıştım, gece gündüz derinlemesine gidiyorum. İyi havalarda, çalışma arası, evin önünde bir yüzüp tazelenmiş olarak geliyorum. Hadi gene saatlerce matematik. İnzivada gibiyim. Bu ev de rüyamdaki o Japon evi gibi bir şey. Aradan birkaç sene geçtikten sonra –evin banyo teşkilatı filan çok eski, elektrik antika, o zaman plastik yokmuş, kablolar kumaş kaplı– içini yola koyalım dedim. Bir yandan ustalar buluyorum, şurayı şöyle yapın, burası böyle olsun diyorum. Bir keresinde duvarın birini yıkıp açmak icap etti. Çift camekânlı kapılar yaptırıyordum, odaları birbirine açıyor, öyle bir oluyor ki önden deniz esiyor, kapıları açtığında önden arkaya kadar pencereden giren rüzgar evin içinden geçip arkadan çıkıyor. Yazın serinletiyor. İşte duvarın birini yıktılar, o kadar eski ki tahtalar, taş gibi sertleşmişler. Ustalar kırmakta hayli zorlandı. İşte o duvarın iki katmanını kırıp açınca, içinden bir suluboya resim çıktı: Evden görünen manzaranın resmi. O zamanlar âdet olduğu veçhile, duvarın içine bir resim vb. koyup arkasına yazarlarmış. Ben falanca, burayı 1903'te yaptırdım, diyor. Astım onu da. İşi bitirirken biz de bir resim koyduk, arkasına benim adım, ustaların adı, imza attık, duvarın içine gömdük.

— *O ev duruyor mu?*

— Ev hâlâ orada da, benim değil artık. 1993'te merkezimi Türkiye'ye aktarmağa karar verdiğimde öyle şeyleri tasfiye ettik (o sıra ABD'de bir iktisadi çöküntü yaşandı –yaklaşık on yılda bir olur, sistem gereği–). Doyasıya susamış gibi çalıştım orada. Açıldıkça açılıyor, koca koca resim defterlerine yazıyorum.

— *Hiç kimseyle görüşmüyor musunuz?*

— 1977 başı kendimi ortalıktan çekmiştim. 1980'in başında tekrar piyasaya çıkmaya karar verdim. Bütün seminerlere gitmeye başladım. Mesela meşhur bir organik kimyacı gelmiş, yeni yaptığı sentez kimyasal tepkimeleri anlatı-

yor. Ben de benim kurallarla önceden ne çıkacağını kestirebilir miyim diye dinliyorum. Adam anlatırken bir taraftan kâğıt üstünde oynuyorum, adam deneyler yapmış anlatıyor. Yarısında söz alıyorum, sizin bu tepkimede şu mu çıkacak diyorum. Adam şaşırıyor: "Yaa, ben daha yayınlamadım, nereden bildin?" diyor. Bizim kurallardan çıkıyor diyorum, ama ne olduğunu da söylemiyorum.

— *Siz içten içe gizli bir keyif duyuyorsunuz.*

— Böyle çok da eğleniyordum. Seminerlerde ses çıkarmaya başladım. Herkes "Vay geri geldi" dedi. Uluslararası birkaç toplantıya gittim, bir de Berkeley, Kaliforniya'ya, eski okuluma.

— *Özel bir davet mi? Seminer mi?*

— Davet ettiler, hem de ziyaret. Benim hocaların bir kısmı hâlâ oradaydı, eski günleri yad ettik. Eskiden öğrenciydim, bu sefer orada fakülte evinde özel misafirim. Yale'de 1910'lardan beri meşhur bir kimyacı vardı: Joel Hildebrand. Ben talebeyken de çok yaşlıydı, artık 99 yaşına gelmiş. "Seni ona götürelim" dediler. Adam iki büklüm, dik duramıyor, ama karatahtada bana yaptığı en yeni şeyleri anlatıyor. İkimizin birlikte resmini çektiler. Ertesi gün Fakülte Kulübünde kocaman bir ilan gördüm, falanca tarihte Hildebrand'ın 100. yıldönümü kutlaması olacak, diye. Ama ben o kutlama gününe kadar kalamadım, geri dönmem icap ediyordu. Sonradan, beni ona götürüp resmimi çekmiş olan hocalardan biri anlattı; onun için düzenlenecek sempozyum vesilesiyle Hildebrand'ın da bir konuşma yapmasını istemişler. Kendisine, konuşmanızın başlığı ne olacak diye sormuşlar. "Bundan sonraki yüz yılım" demiş. Fakat maalesef adamcağız, kutlamanın ertesi günü ölmüş. Herhalde, o kendini ruhen hâlâ genç hissediyordu ama, o gün herkes "vay 100 yaşındasın" diye diye adamın içine kurt düşürdüler, gerçek yaşını hissediverdi ve yüreği kaldırmadı. (Bu Batı insanlarında "*Maşallah*", "*Allah daha nice*

nice yılları nasip etsin" gibi manevi zenginliklerle dolu, insanların birbirlerine şefkat ve sevgilerini belirten ince sözler yok. Türkiye'dekiler bu gibi âdetlerimizi önemsiz sanabilirler, ama onlarsız yaşamak zorunda kalırlarsa neler kaybettiklerini acı acı anlayacaklardır. Şimdiden değerlerimizin kıymetini bilelim.)

— *99 yaşında yeni teorilerini anlatan biri, çok ilginç. Bu arada fizik-kimya-matematik üç dalda da kuramlar geliştirdiniz. Bu çerçevede dersler, öğrenciler farklılaştı mı?*

— 1973'ten sonra arada bir de fiziksel kimya dersi, ama genellikle lisans üstü nicem kimyası, sayıtım mekaniği gibi dersler veriyorum. Fiziksel kimya dersinde daha çok lisansın sonuna doğru yaklaşan lisans öğrencileri, öbürlerinde doktora talebeleri var. Dışarıda lisansı bitiren başka bir üniversiteye doktora için gider. Doktora üstünü de gene başka yerde yapar; öğretim üyeliği, araştırmacılığı da değişik bir yerde. Bu suretle devamlı yeni ortamlarda bilgi alışverişi ve yenilenme sağlanmış olur ve "iç üreme" önlenir. Türkiye'de üniversitelerin batmasının temel nedenlerinden biri de, bahsettiğim kaidenin tam tersi olan "çömez sistemi"nin işlemesidir. Örneğin, Yale'deki doktora öğrencileri başka okullarından başvurur, seçilir ve gelirler. Lisansa başlayan öğrenciler ise, Yale girilmesi en zor üniversitelerden olduğundan süzmenin süzmesidirler. Bazıları doktora seviyesindekilerden daha niteliklidir. Lisans seviyesinde ders verdiğimde her defasında bir iki çok üstün yetenekli genç olurdu. Bunlar da ders haricinde beni bulurlar, derslerin ötesinde bilgiler edinmek için yanımdan ayrılmazlardı. Böyle iki öğrenci çıktı o sıra; birisi Ronald Bach, diğeri Jonathan Cave. Bilhassa Cave, Yale'de bile 20 senede bir görebileceğin biri.

— *Sizinle ne yapmak istiyorlar?*

— O iki genç öğrenci "Örütler Kuramı'nız bayağı ilgimizi çekti, ne olur bizi bu konuda özel olarak yetiştir" de-

diler. Tamam, dedim. "Trumbull College"deler, ben de orada "fellow" unvanlı hocalardanım ya. Bu özel sistemi daha önce anlatmıştım. Akşamları yemekhanede ayrı bir masaya oturuyor, uzun uzun konuşuyorduk. Yeni kuramı derinine öğrendiler. Cave, bu arada hem iktisattan hem kimyadan çifte diploma aldı. Bu örüt kuramını kimya, biyokimya için yapmıştım ama, bazı değişikliklerle iktisat bilimi için de yeni bir kuram olacağını onlara söylüyordum.

"ÖRÜTLER KURAMI" VE İKTİSAT

— *Nasıl oluyor?*

— Şimdi kimyasal tepkimelerde girdi maddeler var. Bir ülkeyi düşün, dedim; ülke sınırlarını biyolojik bir hücrenin yarı geçirgen zarına benzettim: Gümrükler vardır. Her şey serbestçe girip çıkamaz. (*Gerçi Türkiye'de şimdi değişti o. Başka ülkeler "yarı-geçirgen zarlarını" devam ettiriyor, ama Türkiye'yi birileri, sömürgelerdeki gibi açık pazar yapıverdi. Ve birkaç senede işte battık.*) Bugün Avrupa'nın, Amerika'nın bize uygulamaya devam ettikleri gibi tahditler, "kotalar", gümrükler niye vardır? Doğa, hücrenin etrafına kendisini korusun diye o zarı koymuş; bazı maddeler giriyor, bazı şeyler giremiyor. Gümrük de bunun gibidir. Gümrükleri ortadan kaldırınca, herkes her şeyi o ülkeye kakışlarsa, ülke, muafiyeti (bağışıklığı) kalmamış hastaya döner, her hastalık bulaşır: İşte "Yeni Dünya Düzeni"nin de bizimki gibi dıştan, içten aldatılmış ülkeler için istediği de bu. Böyle baktığında bir ülke, bir canlı hücresi gibidir.

— *Bir ülkeye giren çıkanlara, ihracat ve ithalatına mı bakıyorsunuz?*

— Şimdi, benim örüt kuramını bir iki yıl sonra, bir ülkenin iktisadiyatının genel durumunu anlama işine uyguladım. Türkiye'yi bir misal olarak aldım. Dolar hacmi olarak en önemli ihracat kalemlerine bakıyorsun, bir de en büyük

ithalat kalemlerine.. Arada neler oluyor? Biyokimyasal tepkimelerde ATP diye molekül vardır, bu tepkime olurken gereken enerjiyi sağlar. Girdilerin bir tanesiyle muvakkaten birleşir, enerjisini verir, sonra enerjisi zayıflamış olarak gider ve tepkimeye enerji sağlamış olur. Kimyasal madde girdileri, çıktıları yerine, ithal malları ve ürünleri, ihraç mallarını koy. Bu ATP, iktisattaki paraya benzer dedim: "Geçici enerji kaynağı." Çok bekletirsen bayatlar, değeri kalmaz. Bir de tepkimelerin kurallarında çok ufak değişiklik yaparsan aynı matematikle iktisat için bir Örütler Kuramı çıkıyor. Klasik iktisat ilminde böyle bir şey yok. Cave, mezun oldu, aradan birkaç sene geçti, ara sıra haberleşiyorduk. Bir gün İngiltere'de Kembriç (Cambridge) Üniversitesi'nden mektup geldi; Cave'den. Kembriç Üniversitesi'nde uzmanlara "İktisatta yeni matematiksel teoriler" diye seminerler veriyormuş, neler anlattığının listesini göndermiş. Mezuniyetinden üç sene geçmeden aynı zamanda İngiltere Merkez Bankası'na danışman oldu, şimdi ABD'deki ünlü Stanford Evrenkenti'nde iktisat profesörü.

— *Siz kuramın iktisat yanını anlatan makale yayınlamadınız mı?*

— Zaman zaman, örüt kuramının matematiksel veçhesini derinleştirerek beş on yayın yaptım. (Örn. *J. Mathematical Physics*'te, *J. Mathematical. Chemistry*'de). Bu yazılarda bu örüt kuramının, iktisada ve çevrebilime de uygulanabilir olduğunu belirttim. Çevrebilimde birtakım hayvanlar başka hayvanları, bitkileri yiyor; bir denge var. Burada da kimyasal girdiler çıktılar yerine birtakım hayvanları, bitkileri koyarsan çevrebilimin temel kuramı gibi bir şey oluyor. O sıralarda, yıl 1978'di sanırım, bir sene boyunca İstanbul Üniversitesi'ne (İÜ) sözleşmeli olarak geldim, gittim. İÜ Kimya Fakültesi'ndeydim, bölüm başkanı Prof. Fikret Baykut; analitik kimyacıydı ve çevre meseleleri üzerine de eğiliyordu. Zaten dünyada 1970'lerin ortalarına doğru çevre konuları yeni yeni dikkat çekmeğe başlamıştı. Fikret Bey,

örneğin Haliç'in sularında kadmiyum gibi zehirli metaller buluyor ve bu konuda gazetelere yazılar yazıyordu, Unilever şirketi kirletiyor diye. Fikret Baykut'un hanımı Sâcide Baykut da hocaydı, Dr. Hüseyin Afşar, Bodrum'un yerlisi süngerci akrabaları olan Dr. Eyüp Özcan, eskilerden Prof. Ali Rıza Berkem vardı. Berkem, o zaman da, şimdi de Türk Kimya Derneği'nin başkanı. Hepsi esaslı bilimcilerdi. Daha yaşlıları Alman Prof. Fritz Arndt'ın talebeleriydi. Arndt, Atatürk zamanında İÜ'de hayli kimyacı yetiştirmiş. İlk önce İttihat Terakki zamanında gelmiş, sonra gitmiş, 1930'larda gene gelmiş. Bugün Türkiye'deki en iyi kimyacılar onun yetiştirdiği öğrencileridir.

— *Almanca mı ders veriyordu acaba? Ya da İngilizce?*

— Atatürk bu hocaları çağırdığında dersleri Türkçe verdirmiş, önce tercümanlarla, sonra Türkçe. Arndt zaten daha önce de geldiğinden bayağı Türkçe biliyormuş, çok güzel bir Türkçe kimya kitabı yazmış ve birçok kimya kavramının Türkçe karşılığı terimleri türetip koymuş, hâlâ da kullanılıyor. Epeyce yaşlıymış vefat ettiğinde.

— *İÜ Kimya Bölümü'nde ne yapıyordunuz?*

— Bazen seminerler veriyordum, hocaların bazılarıyla ortak araştırma yapıyordum. Bu köklü evrenkentteki, başka dallardan hocalarla da tanışmıştım. O ara İşletme Fakültesi Dekanı Kemal Tosun Bey ile ahbap olmuştuk. Ona da bahsettim herhalde; örüt kuramı, iktisatta şöyle olur, diye. Merak sardı. Tam o sırada İstanbul'da uluslararası bir toplantı düzenlendi. Birkaç yıl öncesi dünyada "Roma Kulübü" diye bir şey çıkmıştı. Senede bir iki kere çeşitli ülkelerde toplantılar düzenliyor ve bir konuyu ele alıp üzerine araştırma yaptırıp kitap olarak yayınlıyorlardı. Massaçusets Teknik Evrenkenti (MIT)'ndekilere bir araştırma yaptırmışlar ve bir kitap yayınlamışlardı, iktisadi büyümenin sınırlarının olması gerektiği fikri üzerine... Devamlı büyümek olmaz, çevre mahvoluyor, kaynaklar tükeniyor, onun

için iktisadi büyümeyi belli sınırlarda tutup yaşam niteliğini yükseltmek lazım diye... Çevreciliğin temel ilkeleri ilk orada çıktı.

— *Roma Kulübü İstanbul'da toplantı düzenliyor. Sizi davet mi ettiler? Yıl kaç bu arada?*

— Yıl 1978. Tanıdıktan sonra anladım; Roma Kulübü'nün Başkanı da çok muhterem bir İtalyan, Doktor Peccei... Roberto Peccei, derin, âlim bir adam, aynı zamanda İtalya'daki Fiat'ın başkanı. Kemal Bey beni de çağırdı; "iktisat filan bir şeyler anlat" diye. Biz iktisatçı değiliz, ayıp olur, dedim, neyse bir gittim. Ana kürsüde Peccei oturuyor, bir yanına da beni oturtmuşlar. Nasılsınız, iyi misiniz derken adamla ahbap olduk, Yale'deki Onsager gibi bir adam. Küçük bir salon, ama dinleyici olarak oturanlar da Türkiye'nin belli başlı iktisatçıları, hocalar, Necat Eczacıbaşı, sanayicilerin başları, bu işle ilgili hangi bakanlık varsa o bakanlar; az öz bir kadro. Peccei açılış konuşması yaptı.

— *Hazırlıklı mıydınız? Yani konuşmacı olacağınızı biliyor muydunuz?*

— Biraz oturup ülkeye bir hücre gibi bakarak örüt kuramını uygulamaya uğraşmıştım. Kemal Bey'in yardımıyla Devlet İstatistik Enstitüsü'nden koca istatistik kitaplarını aldırdım, bakıp mesela Türkiye'nin dolar olarak en büyük ilk 30 kalem ithalatını ve ilk 30 kalem ihracatını çıkardım ve buna örüt kuramını uyguladım. İki tane çok büyük kalem var, girdi vardı, biri enerji (erke), öbürü amonyak. O zaman Türkiye ciddi bir tarım ülkesiydi, amonyaktan suni gübre yapılıyor. Ama burada şöyle bir soru çıkıyor karşımıza: Amonyak, havadaki nitrojenden katalizörlerle, yani tezgenlerle üretiliyor. Tezgenlerle yüksek sıcaklıklarda basınçla, havanın azotundan ve sudan, gene bol erke harcanarak ayrılmış hidrojen birleştirilerek amonyak imal ediliyor. Amonyaktan sonra gübre yapmak çok basit bir şey. Azottan amonyak yapmak, ziraatin temel maddesi, çok enerji is-

teyen bir şey. Bu durumda, biz enerjide dışa bağımlı olduğumuz için de, petrol alıp amonyak mı yapmak Türkiye için daha kârlı olur, yoksa doğrudan "amonyak"ı mı ithal etmek? Erke ve amonyak, parasal hacim olarak birbirine yakın ilk iki büyük kalem. Bu şekilde ana kalem girdiler ve çıktılar üzerinde durdum. Üstünkörü bakılırsa, insanlar, gümrüklermiş, kotalarmış, dış borçlanma imkânlarıymış, IMF'miş derken, ayrıntılar içinde boğulup kalıyorlar. Örüt kuramıyla, ana noktaları, temel sorunları belirlemek daha kolay oluyor. Böyle bir çalışma yaptım. O sıralarda –Turgut Özal döneminden az önce– ithalatta kısıtlamalar vardı, yerli imalat teşvik ediliyordu. Bu açıdan da örüt kuramıyla bazı ilginç durumlar gözüme çarptı. Sadece matematiksel olarak olaylara bakıyorum, siyasi hiçbir eğilimim, dogmam yok tabii (dogmacılık bilimcilikle bağdaşmaz). Bunları anlattım toplantıda. Bitti, kalktığımda iktisatçı profesörler yanıma gelip "Ya, bu çok ilginç bir iktisat teorisi, kitap yaz" dediler. Arkadan İşletme Fakültesi bana profesörlük teklif etti. Bir de genç doktora talebelerinden benimle çalışacak bir araştırma grubu kurdular.

— *Yoksa bir de iktisat profesörü mü oldunuz?*

— Şimdi araştırmayı başlattım, ama ben kaç meslek olacak diyorum. Gençlere yol gösteririz dedik, profesör olmadım. O sıralarda ismi lazım değil büyük bir sanayici evine davet etti, toplantıdan çıkarken "çok ilginç, sizin araştırmaları biz destekleyelim, ister üniversitede ister şahsi olarak" demişti. Biz de, birileri bizim araştırmalara sahip çıkıyor, ne iyi, diyoruz. Çünkü o zamana kadar ne bir araştırma merkezi kurdurmuşlar ne bir şey. Evine gittim, Tarabya'nın üstünde tepede bir köşke... İşadamı birkaç misafir daha; yemek yedik, yine tekrarladı, "araştırmalarınızı destekleyelim" diye. Bir gün merkezinize gelelim, araştırma yapan uzmanlarınızla oturup konuşalım, ortak noktalardan araştırma tasarlayalım, dedim. Sonunda merkezine gittim. Oğlunun odasında oturduk, 1978'de oluyor bu olay.

Yine "sizi destekleyelim" diyor, ben diyorum ki araştırmacılarınızla konuşsak. Bir türlü yanaşmıyor.

— *Niye acaba?*

— Haber vermiştir, onlarla bir odada oturup daha teknik olarak bu konulara gireceğim diye bekliyorum. Hiç öyle bir şey yok. Çay içiyoruz, ikide bir "destekleyelim" deyip duruyor. Sonra yahu bu da amma ahmakmış der gibi bir ifadeyle baklayı ağzından çıkardı. Meğer bana, biz destekleyelim sen bu araştırmaları yapma, demek istiyorlarmış.

— *Safça olacak ama neden?*

— Mesela diyelim ki aspirin; bir halka molekül, kenarında da CH_3 filan bir takısı var. Şimdi, sen ona çok benzer bir molekülü ithal edip o ufak takı küçük bir değişiklik yaparsan aspirin oluyor. Yani sıfırdan yapmak gibi değil, aspirinin akrabasını, kardeşini alıp azıcık değiştirince oluyor. Böylece aspirini sen üretmiş görünüyorsun ve teşvik alıyorsun. Teşvik parası yanına kalıyor; doğrudan ithal etsen aşağı yukarı maliyet aynı olacak ama o teşviği almayacaksın. Ancak, sonuçta Türkiye zarar etmiş oluyor, o mal daha pahalıya geliyor. Meğerse bu tür dümenler varmış, o zamanlar da o solcular filan yazmışlar, bunlar işkilliymiş. Biz de farkında olmadan çomak sokmaya başlamışız. Eyvah matematiksel olarak ortaya çıkaracak diye korkmaya başlamışlar. Araştırmayı yapma diyormuş meğerse. Bir türlü anlayamadık. Bastım gittim sonra, midem bulandı tabii. Meğerse hepsi böyleymiş; biz ise işin bilimsel yönü ile ilgileniyorduk.

— *Kırıldınız mı? Gerçi hâlâ geç kalınmış değil ama...*

— Şaşırdım ve üzüldüm. Bizim kuramlar hâlâ Türkiye'ye uygulanabilir. Araştırmalar yapılabilir. Başka ülkelerde bilim adamı yetiştiği zaman ekoller, araştırma merkezleri kuruluyor ve bütün dünya duyuyor, o ülke için de birçok yarar sağlanıyor. Türkiye'de bu işleri yaptırtmıyorlar. Sadece şahısların özelliği değil bu, derin siyaset. Batı Türki-

ye'nin kendi kaderine sahip çıkmaması için baltalıyor. Bize bir şey yaptırmamaları yalnız aşağılık duygusunun ve onun doğal sonucu olan kıskançlıktan değildir; o da vardır da hiç önemli değil. Asıl önemlisi, bu engellemelerin dışardan ayarlı, "İngiliz Muhipleri Cemiyeti"nin devamı gizli, bazısı yarı açık cemiyetler kanalıyla Türkiye'yi beyinsiz, araştırmasız, sorgulamasız bırakmak için yapılmasıdır. ABD, Türkiye'yi NATO'ya dahil edince, 1950'lerde ilk yaptığı iş Atatürk'ün kurduğu uçak fabrikasını söktürtmek oldu. Yaptırtmazlar. Bizden alın, veriyoruz ya, niye yapıyorsunuz derler. İş temelde bozuktur. Yoksa şahıslar meselesi olsaydı ben gene becerirdim bu işleri. İşin arkasında Batı devletleri, bilhassa bizim için ABD ve İngiliz var; Cezayir olsaydık Fransa olurdu.

— *İÜ'ndeki o yıl başka neler yaptınız?*

— Rektör, tıp doktoru Halûk Alp Bey'di. Konuşma yaptırtıyorlar bana; bütün senato, hocalar toplanıyor; Türkiye'de eğitim, araştırma, bilim siyaseti, yabancı dille eğitim olmaz konuşuyoruz. Kim varsa herkes, Kimya Derneği'nin başkanı Prof. Ali Rıza Berkem Bey, hocalar "yaa doğru, yaşa varol" diyorlar. *Cumhuriyet* gazetesi yazıyor, senato toplanıyor, kanun tasarısı hazırlıyor ve hükümete sunuyor. Diyor ki yabancı dille eğitim şu şu bakımdan olmaz, onun yerine yabancı dil şöyle öğretilir. Düşünün o zamanki hava bu. Aradan 20 sene geçiyor, Yıldız'a (YTÜ) geliyoruz gidiyoruz, bir bakıyoruz, 20 yıl önce dediklerimi tasvip mahiyetinde *Cumhuriyet* gazetesine beyanat vermiş olan aynı Ali Rıza Berkem 1994-95'te bizi aforoz ediyor. Türkiye'ye sürekli döndüğüm yıl meşhur uygulamalı ve saf kimya derneği IPAC yıllık kurultayını İstanbul'da düzenliyor; tüm dünyadan birkaç bin kişi gelir böyle toplantılara. Gazeteler, benim dönüşümü o yıl bol bol yazdılar. Aradan geçen yıllar boyunca Ali Rıza Bey'le de hiç görüşmemiştik. IPAC'a adı duyulmuş, duyulmamış kim varsa davet ediliyor, beni çağırmıyorlar. Yurtdışından gelenler, "Oktay Sinanoğlu merkezini İstan-

bul'a taşımış. Kendisini toplantıda göremedik; nerede?" diye soruyorlar. Düzenleyenlerin başında Ali Rıza Berkem ve Bahattin Baysal var. Baysal, ODTÜ'de 1962'de Türkçe konuştuğumda mosmor olup "Türkçe yasak burada" diyen adam, o zamanlar Erdal İnönü bağlantılı. Ali Rıza Bey'e gelince, birkaç yıl sonra öğrendim ki, IUPAC toplantısı için İhsan Doğramacı, Ali Rıza Bey'in başkanı olduğu Türk Kimya Derneği'ne bir miktar para sağlamış, Ali Rıza Bey de ona sonra dernek adına bir ödül takdim etmiş.

— *Bir de o dönem öğrenci olayları, 1980 öncesi karmaşası var.*

— İÜ o zaman araştırma, fikir, bağımsızlık bakımından dehşet bir yerdi. Bir kere öyle bir havadaydı ki millet düşünüyor, sorguluyordu. İthalat kısıntıları vardı, birtakım şeyleri kendileri üretip sanayide bir şeyler yapmaya çalışıyorlardı. O senenin sonunda kimya fakültesini Avcılar'a taşıdılar, bazı iyi hocalar ayrıldı, fakültenin havası kaçtı, ben de bir daha gitmedim. Bir de ufak tefek tatsız şeyler oldu, o yüzden. Şimdi o ara ne oluyor? 1978'de millet sapır sapır temizleniyordu, bazı bildiğim kişiler dahil. Akşam sokağa çıkılmıyor, her yerde bombalar patlıyor, derken askeri ihtilal oldu, ertesi gün olaylar aniden kesiliverdi. "Vay canına, bir günde bu işler nasıl biter?" dedik. Çok bariz. Hemen YÖK kuruldu, birtakım derin değişiklikler oldu. O ara Türk Dil ve Tarih Kurumları da törpülendi.

— *Ufak tefek tatsız şeylerden kastınız ne?*

— O zaman bütün üniversitede itibarımız var. Bölüm Başkanı Fizik Dekanı'na demiş ki, "Oktay Sinanoğlu bize geliyor, kendisine dosdoğru oda vermemiz lazım." Fen Fakültesi içinde, Laleli'deki Fizik bölümünün elinde olup da kullanılmayan iki oda almışlar, saray gibi, yüksek tavanlı, kocaman. Bir geldik, odanın birini bölüm başkanı sonradan kendine almış, karısına da yandaki odayı vermiş, onların da yanındaki küçük çaycı odası gibi bir yeri de bana

tahsis etmiş. Benim adıma aldıkları odalar bunlar. En önemli mesele bu değil tabii ama insanlarımız böyle şeyler de yapıyor. Ayrıca Türkiye'de hava iyice bozuluyordu. YÖK kurulunca evrenkentlerde araştırmalar dolaylı yoldan baltalandı. Üniversitenin mahiyetini değiştirdiler, artık bugün 1950'lerdeki lise bile olamaz.

Aslında benim en büyük buluşum, İngiliz ve Amerikan numaralarıyla Türkçeyi yok etmek üzere yola çıktıklarını anlamam; hissediyordum, başka ülkelerdeki uygulamaları da biliyordum. Bir ülkeyi sömürge haline getirmeniz için –artık modern dünyada savaşla topla tüfekle olmuyor– dilinden başlayacaksınız. Ben 1970'lerde yabancı dille eğitime seferberlik açınca tabii başımıza bir sürü iş geldi.

— *Ne gibi?*

— Mesela 1978'de, tam sağ sol olaylarının tırmandırıldığı o dönemde bir gün eve geldim ki ev hallaç pamuğu gibi atılmış. Üstelik anahtarla girmişler, kapı da kırılmamış. Aynı filmlerdeki gibi... Üst katta bir kiracı varmış, ben tanımıyordum, adamı da balkondan atmışlar, kafası patlamış.

— *Ölmüş mü?*

— Ölmüş, hatta kucağında bebeği varmış da bebek yaşamış. Ben görmedim ama bana anlattılar. Niye olduğu belli değil.

— *Evde bir şey mi aramışlar?*

— Didik didik aramışlar, ama hırsız gibi değil, bir altın çakmak vardı, sadece onu almışlar. Sonra Beyazıt'ta kasam vardı, oradaki kasaların, benimki dahil beşi kırılmış, açılmış, sonra kırmızı mühürle mühürlenmiş tekrardan.

— *Ne kasasıydı?*

— İş Bankası kasası. Bodrumda duran bayağı kasa; oradaki kasaları kırmışlar, bizim kasayı da tabii, belki de asıl gaye benimkiydi. Bir şeyler aramışlar. Bu ne, kim yaptı, de-

dim. "Polis" dediler. Bu ne biçim memleket, dedim. O ara Boğaziçi Üniversitesi'ne ait belgeler vardı, onları eve mi kasaya mı koymuştum, tam hatırlamıyorum ama, bir daha bulamadım.

— *Ne belgesiydi?*

— Robert Kolej zamanından kalan kütüphanedeki bazı kitapların listesini çıkarmıştım. Amerika'da, İngiltere'de basılmış Türkiye'de bölücülüğü teşvik eden, kışkırtan kitaplar... Kütüphaneci, ajan tipli bir İngiliz kızdı. Boğaziçi kurulurken kütüphanenin durumu nedir diye incelerken bunları bulmuş, notlar almıştım. O notları bir daha bulamadım. Başka bir şeyler daha oldu ama, onları geçelim.

— *Sonra birkaç yıl gelmediniz mi?*

— Hayır on sene, yani 1988'e kadar bu konularda ağzımı açamadım. Ama birkaç ay sonra dayanamayıp geldim, gezgin (turist) gibi gelip gidiyordum.

AK SAÇLI BİR NİNE

— *1980'lere geldik, aklınız Türkiye'de, moral açısından bozuk bu ortamda bir yandan kimyaya matematik temel sağlama çalışmalarını sürdürüyorsunuz. İnzivaya çekildiniz, defterler doluyor. O günler nasıldı?*

— Bir taraftan yazmaya başlasam diyorum ama, başlarsam kısa sürede hepsini toplu halde yayınlamam gerekecek. Yoksa, biz bitirmeden iş dağılır, topyekûn anlaşılmaz. Bunu nasıl yazacağım? O kadar birikti ki... 180 tane sav (teorem) ispatlamışım, bu teoremlerden sonunda kaideler çıkmış. Matematiği de ilginç, hatta benim tahmin ettiğimden çok daha yeni çıktı. Halbuki, matematik için yapmıyorum, öbür işlere yarasın diye yapıyorum. Meğer matematiği de yeniymiş. Böyle matematiği kimyacıların anlaması zor, matematik temelleri kâfi değil.

— *Ne yapsam, nasıl yazsam diye zorlandınız.*

— Nasıl yayınlayacağım? Koskoca matematik kısmı var, bir miktar fizik var, bir sürü kimyanın açılması meselesi var. Matematik kısmını yazıp arkasından kimyasal kısımları yazsam diye düşünüyorum. Ee, şimdi kimya kısmını yazsam matematiğini yazamayacağım. Matematik kısmını yazıp kimya uygulamasını eklesek bu defa matematikle ilgilenenlere uygun düşmeyecek. Her birinden düzinelerce makale çıkacak. Bir zorluk daha var. Ben senelerdir kendi kendime bu işi yapıyorum, elimde hamur olmuş, o kadar benim parçam olmuş ki bunlar, insan herkes bunları biliyor zannediyor. Yazmaya başlıyorum, sonradan baktığım zaman yahu bunları kimsenin anlaması mümkün değil, bilmiyorlar ki, oraları da yazmak lazım, diyorum; hadi bu sefer makaleye nasıl sığdıracağız. Bayağı stratejik zorluklar. En nihayet 1980'de yayınladım...

— *1980'de Mersin'e tekrar gittiniz ve orada ilginç bir rüya gördünüz.*

— Evet. Arada bir Mersin'e gidip bir iki hafta kendi kendime oturuyordum. 1980'de gene bir yılbaşı gecesi tek başıma oradaydım. Ben yılbaşı geceleri eğlenmekten anlamam; otururum, şimdiye kadar ne yaptım, bundan sonra ne yapacağım diye hesaplaşırım. O gece yattım ve ak saçlı bir nine rüyama girdi.

— *Size bir şeyler demiş olmalı?*

— Dedi ki "Bir âlimin bildiğini, bulduğunu yaymaması en büyük günahtır: Aklına gelebilecek bütün günahlardan daha büyük günahtır." Bir uyandım, vay canına, dedim. Tabii ki zaten şuuraltımda huzursuzum. 1980'in ilk günü tekrar başladım. Kasadan bunları çıkardım, gene koca defterleri alıp, sırf periyodik, çevrimsel cetvele –elementlerin listesine– bakarak işte şu atomları yan yana koyarsan ne olur diye kimyayı kâğıt üstünde sıfırdan türetmeye başladım. Bir şey bilmiyor gibi. Yaptıkça da yazıyorum. Biraz ya-

pıp kitap gibi yazıyorum. Arada bir süre uzak durmuş olduğum için yeniden baktığım zaman bazı yeni şeyler aklıma geldi, iş daha da zenginleşti. Mesela bazı moleküllerin uygulaması olur mu olmaz mı derken bir de baktım olur, hem de beklenmedik şekilde. Hadi bu sefer birkaç sene yaz da yaz, yap da yap. Birikti. Sonuna doğru bir de biyolojik bilgisayar gibi, çip gibi, biyo-moleküllerin bazı garip hareketlerinin belki de izahı olabilecek temel şeyler çıkmaya başladı. Bu sefer dedim ki, yazmak lazım da, kaç senedir devam ediyor bu iş! Matematiği birkaç sene, kimyası birkaç sene ve defterler dolusu. Neresinden başlayacağım?

— *O zaman bilgisayara da yazmıyorsunuz tabii...*

— Elle yazıyorum, böyle çizgili uzun sarı bloknotlar vardı; hukukta kullanılan, oradaki avukatların "legal-size" dedikleri defterler. Öyle alışmıştım ki illa o bloknot, o cins kâğıt, bir de belli bir çeşit 2,5 numara sivri açılmış kalem olacak. İlla bunlar olacak, tuhaf. Yaz babam yaz. Bunları makale olarak yazıp yayınlamaya karar verdim ama bayağı bela bir iş, matematik var, kimya var içinde, fizik var, matematikte 180 teorem var, kimyada bir sürü şey çıkıyor. Dediğim gibi kimyacılar ondan öbürü bundan anlamaz. Bocaladım.

— *O ara bilimsel olayları takip ediyordunuz herhalde. Yani tam bir inziva değildi.*

— Arada bir seminerlere gidip dinliyorum, dünyanın her tarafından belli başlı adamlar geliyor çünkü ve böylece bilimde neler olduğunu aradan kapıyorsun. Gidiyorum, ama ağzımı hiç açmıyorum. Halbuki önceden konuşma bitince bir konuşma da ben çekerdim, kibarca ortalığı dümdüz ederdim. Herkes alışmıştı buna, mutlaka diyeceği önemli şeyler vardır diye bekliyorlardı. Gidiyorum, ses çıkarmıyorum, bir şey de yazdığım yok birkaç senedir. Çok yazmışım ondan önce. Üretiyorum, yazmıyorum. Millet, Allah Allah buna ne oldu, diyor. Bilimsel konuşma yapmam için

çağrıldığım bazısına gitmiyorum, çünkü benim eski konuları anlattıracaklar. Vakit kaybedeceğim gidersem. Millet, tahmin ediyorum ki, bıraktı bu işleri diyor. Rüyadan sonra matematiksel kısımlarını ayrı yazmaya, kimya kısmını da ayrıca yazmaya karar verdim. Birini matematik dergilerinde, öbürünü kimya dergilerinde yayınlayacağım. Diyeceğim ki bak bu kuralları uygularsanız şöyle şöyle şeyler çıkar, bunların ispatı içinse 180 teori, şu matematiksel yazılara atıf yapıyorum. Temelini bilmen şart değil, sonucu öylece kullanabilirsin. Arabayı sürmek başka, bu araba nasıl yapılmış, motorun parçalarını bilmek ayrı iş. Bu arabayı böyle sürersin... İki ayrı tür yayın yapmalıyım (kimine araba nasıl sürülür, kimine araba motorunun ayrıntıları gibilerden). Buna karar verdim. Oturup önce peş peşe matematiksel kısmını kısa kısa beş makale halinde yazdım. Her biri ayrı bir kuram, bunlar birleşiyor, sonunda kaide çıkıyor. "Teoretica Chimica Acta" diye Almanya'da çıkan uluslararası dergi vardı, hepsi birden aynı sayıda arka arkaya çıktı. Herkes dedi ki "vay canına bu Oktay'ın özel sayısı". Bütün dergi benim yazılar. Gene biraz sallandım, sonra kimya kısmını gene defterler dolusu A'dan Z'ye geliştirdim. Birkaç ana makaleyi belli başlı kimya dergilerinde yayınladım. Hâlâ arada bir yayınlıyorum. Elimde yazılmış, bekleyen, yayınlanması gereken hâlâ güncel en az 40-50 yazı var.

— *Bir yandan da örüt kuramını geliştiriyorsunuz.*

— 1980'lerde muzır bölüm başkanı gitti, en nihayet ne olduğunu anladılar. Gerçi biliyorlardı da ses çıkarmazlar orada. Eski ahbap Anglosakson bölüm başkanı oldu. Biz yine akıl hocası olduk. Bir tane uzun vadeli planlama kurulu kurdurdum. Başında ben. Seminerler çok önemli, o işlerin başına geçtim. İşin anasıyla ilgili hepsini ele aldım.

— *Seminerleri yine kitap gibi mi düşünüp düzenliyorsunuz?*

— Evet. Seminerleri şöyle düzenledim. Bir taraftan yeni

kimya kuramının uygulamalarını yazıyorum, bir taraftan da örüt kuramını geliştiriyorum. Bunlar kimyada hiç kullanılmayan matematikler. Bu ikisini geliştirirken o sıralarda fizikte, matematikte "kaos" lafı moda oldu. Türkçesi "karmaşa". Mekanik sistemlerde bir şeyi itiyorsun, bir yörüngede gidiyor, her an ne yapacağı belli, önceden hesaplayabilirsin. Bu karmaşa denilen olay 1968'de ilk olarak uygulamacı matematikçilerden biri tarafından keşfediliyor (iklim, meteoroloji modelleri geliştirirken). René Thom, beni Paris'e davet eden kişi gibi matematikçiler de merak sarıyor, sonra konu yayılıp da fizikçileri, onu bunu çekmesi biraz zaman alıyor. Ne oluyor? Ufacık bir değişiklik yaptığında, doğrusal olmayan denklemler matematiği ile yürüyen bir sistemde (doğrusal sistemlerde ufak değişiklik olur) – tamamıyla hiç beklenmedik olaylar meydana geliyor.

— *Ne gibi?*

— Bu, hava-küre teorisinde keşfedildi. Dünya çapında iklim değişiklikleri niye oluyor? Bir sürü matematik modelleri, karışık matematiği var bu işin. Onunla ilgili birtakım denklemleri bilgisayarlarla çözerken bir bakıyorlar ufacık değişiklik büyük değişikliklere neden oluyor. Fiziki olarak düşünürsen mesela hava önümüzdeki beş gün yavaş yavaş ısınıyor, rutubet artıyor. Artık halk bile biliyor, diyorsun ki yağmur gelecek. Soğuk dalgası geliyor, çarpışınca fırtına oluyor, yağmur şimşekler. O geçiyor, sıcak hava dalgasına gelince her günkü değişiklik hesaplanıyor, hava raporu doğru çıkıyor. Bir de hiç beklenmezken durup dururken dünya havaküresinde ufacık bir değişiklikle kasırgalar kopuyor.

— *Kaosun kasırga bağlantısını hiç düşünmemiştim.*

— Temelinde dorusal olmayan türevsel denklemler yatıyor; işin matematiği çok karışık ve yeni. Oradaki denklemlerden birinde bu iş keşfedildi, sonra baktılar ki birçok mekanik sistemde, hatta canlılarda böyle şeyler olabiliyor. Mesela insan vücudu; Latincesi "Homeostasis", yani biyo-

lojik sistemde kararlı sürekli hal kavramı var. Şimdi mesela insan genelde 30-50 arası hasta olmazsa hep kendini aynı gibi hisseder. Ufak değişiklikler var, yavaş yavaş. Neredeyse öleceği bile aklına gelmiyor. Biyolojik hücrelerin bazıları yenileniyor, proteinlerin bazıları yeniden sökülüp sökülüp yapılıyor, hep aynı insan değiliz, ama işleyiş aynı. Şimdi durup dururken bazı hücreler hiç hesapta yokken başka bir iş yapmaya başlıyor, kanser oluyor. Evet, virüsten olan kanser de var ama bazen katran yapıyor, bazen da kendi kendine oluyor. O zamanlar bu iş üzerinde biraz çalıştım.

— *Bu da mı örüt kuramı ile açıklanabiliyor?*

— Örüt kuramındaki karmaşık denklemlerle bu işler olabilir, kanser dahil biyolojideki bazı olayları böyle şeylerle izah etmek mümkün olmalı diyorum. Yayınlamadım ama, şimdi örüt kuramının ileri safhasında böyle işlere de giriyorsun. O konuda bir sürü deney yapanlar çıkmış. Yale'deki seminer dizisini, o gelişmeleri yakından takip için, ilgili konularda ve de matematikli iki dalda, her hafta bir iki tane olmak üzere bir iki yıl sürecek gibi düzenledim; yine konular birbirleriyle bağlantılı olacak şekilde... Almanya'dan, ABD'nin öbür ucundan istediğimizi çağırıyoruz, kaynaklar elimde, birkaç gün ağırlıyoruz, bir de diyoruz ki bak bu işlerden anlayanlar çoğalmaya başladı, bu sahayı biraz toparlasak diye telkin ediyoruz. Georgia (Corciya) Üniversitesi'nden Bruce King diye hükümetten bir sürü paralar olan bir hocaya söyledim, heveslendi. Matematikçi değildi ama matematik öğrenip yeni yetişmiş neslin birbirinden haberi olması için yaptığım önerilere sıcak baktı; "uluslararası matematiksel kimya kurultayı" diye bir şey yapalım, böyle bir saha yok, ama ilk defa olsun, bir de dergi çıkaralım, dedim. "Aa iyi" dedi, sonra bu işi örgütledi. Bizi de yönetim kuruluna koydu. Gittik, üniversitesinin olduğu kasabaya. Yeşillik, köy gibi bir yer. İlk büyük konuşmayı ben yaptım, devletin araştırmaları destekleyen kişileri gelmişti, *Science* dergisinin popüler bilim yazılarını yazan

Sydney Fox'u da çağıralım, dedim. Neyse ben yeni teorimi anlattım ve devletin üç temsilcisi akşam benim yanımdan ayrılmadılar. Yemeğe, eğlenceye götürüyorlar, diyorlar ki, "ya en dehşet konuşma seninkiydi, şöyle yapalım, böyle yapalım, istediğin kadar araştırma parası verelim".

— *Sonra araştırma parası aldınız mı?*

— Gene şirket yönetmeni gibi olmamak için bahsettikleri büyük paraları reddettim. Neyse, toplantıyı düzenleyen ekip, "Journal of Matematical Chemistry" diye bir dergi çıkarmaya başladı. Yayın kuruluna beni koydular. İki senede bir olmak üzere uluslararası toplantı kararı aldık. İkinci sene, Galveston, Teksas var, deniz kenarında, sayfiye yeri... Orada da bir sempozyum yapıldı, yine sempozyumun babasıymışım gibi genç bilimciler çevremdeydi. Bazı yazılarımı o dergide yayınlamaya başladım. Derginin üçüncü sayısıydı sanırım; çıkaranlar arasındaki Yugoslav bilimciler, "bir de akademi gibi bir şey kuralım, Oktay Sinanoğlu'nu başkan yapalım" demişler. Birkaç tane de muzır takım vardır, bilimde her yerde hâkim olan, yüzüne gülüp iltifat eden, işte öyle hep kendi adamlarını öne çıkarmak isteyen takımdan birileri ben yokken ayak oyunları çevirmişler. Değil başkan seçmek, gruba bile sokmadılar. Beş sene sonra birileri orayı ele geçirdi ve hiç haber vermediler. Ama, işte böylece yeni bir saha kurdurmuş olduk.

— *Her sahada olduğu gibi bilimde de cepheleşmeler var anlaşılan. Şimdi siz her şeye rağmen yolunuzda ilerliyorsunuz, kimseye aldırmadan. Bu arada yanılmıyorsam dünyada bir konuşma turuna çıktınız.*

— 1980'den sonra, inzivanın ardından piyasaya çıktım; yayınlarla, konuşmalarla. Yine izin zamanı geldi, 1985 yılıydı, dedim ki dünyada bir konuşma turu yapıp yeni kuramımı anlatayım. Zaten oradan buradan çağıranlar oluyordu. ABD'de birkaç yer, Kanada'da birkaç yer, İsviçre, Almanya –o zaman doğu batı ayrımı vardı, ikisine de gittim–

sonra Asya. İki ay bütün Almanya'da dolaştım; bir de BMW kiralamıştım, İsviçre'den çıkıp güneyden en kuzeye Bremen'e, Hamburg'a; yol üstünde Tübingen, Berlin, vb., vb girip Doğu Almanya'ya gittim. Tabii Berlin'e gittiğimde Batı Berlin'deki üniversitelerde birkaç konuşma yaptım. Tuhaf, tramvaya binip karşıya, komünist bloka geçiyorsun, hadi bu sefer bir hafta Doğu Berlin'de... Orada da Alman Demokratik Sosyalist Cumhuriyeti'nin (DDR) büyük bilim akademisi var, bana koskoca bir daire verdiler; bir hafta doğu blokunda kaldım. Bir süre sonra tekrar batı; iki ay ikisinin arasında gidip geldim. Doğu Almanya'da Leipzig. II. Cihan Harbi'nden yeni çıkılmış gibi bir manzara vardı hâlâ o günlerde. Yıl 1985.

— *O günün Almanya'sı bugünkünden farklı. Sizin gözünüze çarpanlar nelerdi?*

— Batı Berlin felaketti. ABD'nin adi bir kasabası gibi; çirkin mimari, gençler perişan, esrarkeş dolu, mahvolmuş bir yer. Doğu Berlin'de ise tarihi Alman binaları, Bergama Müzesi, bir sürü kültürel faaliyet var, daha düzgün. Ama tabii o tarihi binaların arka tarafında da bombalanan yerlere koca koca komünist bloklar yapmışlar. Ataköy'deki bizim Emlak Kredi binaları gibi... Bilimcilerle konuşuyorum, diyorum ki: "Doğu daha düzgün, hoşuma gitti." "Tabii" diyorlar, "akademi sana güzel daire vermiş, her şeyin temin ediliyor. Ama bir de, devamlı burada oturmak zorunda olanlara sor, nasılmış".

— *Hep bilimsel konuşmalar mı yapıyorsunuz?*

— Meşhur bilim adamları akşamları beni evlerine yemeğe davet ediyorlar, salonda çepeçevre oturuyoruz. Suratlar bir karış, hüzünlü, kasvetli, hep mutsuz tipler. Daha genel laflar açılıyor; mesela kapitalizm mi iyi komünizm iyi. Ben diyorum mi bunların ikisi aynı şeydir, klasik laf tabii, paranın iki yüzüdür. Başka bir yol vardır. "Nedir?" diyorlar. Bizim geleneksel tasavvufla Burhanilik'teki Asya felsefelerini,

insanlık anlayışını anlatıyorum. Bir müddet sonra yüzlerine nur geldi. Yeni bir ümidin ışığı gibi. 10-14 yaşındaki çocukları içerde oynuyor, onları da hemen çağırıyorlar, "oturun, gelin dinleyin" diye. Yere oturtuyorlar. Sonra bana ahaliye bu konularda, halka açık bir konuşma da yap, dediler.

— *Japonya'daki gibi bilim dışında insanları yine çarptınız, şaşırttınız. Büyük konuşma yaptınız mı? Ne anlattınız bu defa?*

— Doğu Berlin'de büyük bir yerde konuştum. Batıda bilim teknik, maddi bilimler ve akıl tamam, vardır ama, Asya'da bir de manevi bilimler vardır; tek biriyle yürümez, eksik kalır. İkisi kartalın iki kanadı gibidir, tek kanatla uçulmaz, ikisini bağdaştırmak lazım, iç âlemle dış âlem arasında köprü kurmak lazım, diyorum. Doğu ile Batı arasında köprü kurmak gibi, bilim ve teknolojiyle insan ahlakı, insanlık anlayışı arasında köprü kurmak lazım. Ana temalar bunlardı. Bir sürü ahali geldi, halka açıktı. Bayağı hoşlarına gitti. Almanya'dan Türkiye'ye geldim, oradan Hindistan'a uğradım tekrar, oradan Güney Kore'ye. Güney Kore'de bir teknoloji enstitüsü var, MIT, bizim İTÜ gibi. Orada da konuşma yaptım. Koreli bilimcilerle hemen kaynaştık.

— *Yine bilimle dolaylı olarak ilgili genel konuşmalar mı?*

— Artık alışmıştım: Her gittiğim ülkede iki türlü konuşmalar yapıyordum. Gündüzleri bilimcilere bilim, bizim yeni kuramlar, akşamları halka açık, kalabalıklara genel konularda konuşmalar. Kore'de de öyle oldu. Bir gün, yeni ahbap bir bilimci, G. Kore'nin dünyaca ünlü bir şahsiyetini ziyaret etmemizi önerdi, oranın en büyük Burhani dervişini. İki doktorası varmış, biri Sorbon'dan, biri başka yerden. Dünyanın her yerinden kendisini ziyarete gelirlermiş. Birçok kitapları var, dediler, birkaç dilden. Ve onu görmek çok zormuş. Arkadaş tutturdu, seni illa beş dakika görüştürelim diye... Beş dakikalığına zorlukla randevu aldılar. Burhani tekkesine gittik.

— *Kore'de de adı Burhani mi?*

— Budizmin Uygur Türkçesi Burhanilik. Japoncada "Bukyo" (Korecesi "Buryo" olabilir, hatırlamıyorum). Uygurlar'ın geliştirdiği Kuzey (Mahayana) Budizmi... Neyse şehir dışında büyük bir arazi içinde bir mabet, eski usul ahşap evler. Burhani dervişleri, bir de rahibe gibi saçlarını tıraş etmiş hanımlar var. Oturduk, konuştuk, adam çok üzüntülüydü.

— *Niye?*

— Adam diyor ki: "Kore'de herkes Budistti. Bu Amerika, Kore harbinden sonra İngilizce öğretiyorum diye milleti Hıristiyan yaptı. Ülkemiz zaten ikiye bölünmüş, güney kısımda da oluşturulan din ayrılıklarıyla, bölük pörçük olduk." O zaman, yani 1985'te nüfusun yüzde 30'u Hıristiyandı, şimdi 40 olmuştur, adam çok üzüntülüydü bu yüzden. Beni pek sevmiş, beş dakikalığına yanına kabul eden adamla birkaç saat geçirdim; rahibeler sebze yemekleri getirdiler, yere oturup yedik. Adam tutturdu "misafirimiz ol, birkaç gün burada kal" diye. Vaktim kısıtlıydı tabii, kalamadım, ama saygıdeğer zata, "Üzülmeyin, bir gün gelecek tüm ulusunuz köklü öz kültürüne sarılacak, birlik olup bağımsız yaşayacaksınız" gibi sözler ettim. Ayrılırken, o muhterem zatın yüzündeki kasvet silinmişti.

Seul'den İnçon'a geçtim. İnçon, Kore harbinde ABD'nin çıkarma yaptığı yer. Orada geniş bir kitleye konuşma yaptım. Oradan Japonya'ya gittim, yine bir ay kalmışımdır. Havai'ye, Havai'den Kaliforniya'ya. Şimdi tam hatırlayamıyorum ama, ya Almanya'dan önce, ya da Kaliforniya'dan sonra Amerika ve özellikle Kanada'nın Ontaryo Eyaleti'ndeki evrenkentlerde bilimsel konuşmalar yapıp az süreler kaldım. Özellikle, Hamilton, Ontaryo'daki MacMaster Evrenkenti'deki ziyaret, oradaki profesör, taa öğrencilik günlerimden tanıdığım Prof. Bader ve araştırma grubuyla verimli ve güzel günler geçirdik, sonra Toronto. Dünya turu aylar sürdü, ondan önce de dünya turları yap-

mıştım ama, çoğu hızlı hızlı olmuştu. Bu sefer daha uzun sürdü.

— *Peki 1978-1988 arası Türkiye'ye gelip gidiyorsunuz ama turist gibisiniz. Sanayide danışmanlık yapıyorsunuz. Duyduğuma göre sizin bir yosundan ekmek projeniz varmış. Bu o zamana mı ait?*

— İÜ Kimya Fakültesi'ne gidip geliyordum, Analitik Kimya anabilim dalı başkanı Prof. Fikret Baykut, doçent Eyüp Özcan, doçent Hüseyin Afşar vardı. O zamanlar Türkiye'de sanayiler kuruluyordu, teşvik vardı, ithalat kısıtlıydı. Afşar'la Özcan "gel, kimyada fabrika, sanayi kuralım" diyorlardı. Büyük inşaat şirketlerinden birine danışmanlık yapmakta olan çocukluk arkadaşım, beni büyük sanayicilere tanıştırmaya başladı. Büyük bir inşaat şirketine götürdü; daha değişik dallara da el atıp holding olmak istiyorlar; kimya sanayiine de girelim diyorlar. Danışman olmam istendi. İÜ'dekilerle beraber üç dört kişi, başta Prof. Fikret Baykut bir proje geliştirdik. Belli tür yosunlardan "alginat" diye bir madde çıkarılıyor, birçok yerde kullanılıyor. En safı diş dolgularında kullanılır, kalsiyum alginat ve küçücük bir tenekesi 20 dolar. İstanbul'da tek bir firma ithal ediyor. Alginatın daha kabası da dokuma sanayiinde boyadan önce sürülen bir şeylerde kullanılıyor, daha ucuz ve kilosu beş dolar. Bir de dondurmalarda dolgu maddesi olarak kullanılır; zararı yoktur, gıda değeri de yoktur, dondurmada öyle bir şey olduğunu anlamazsın. Amerikan dondurması çok güzeldir, içinde alginat vardır ama üzerine yazmazlar; yosun deyince milletin aklına acayip bir şey geliyor. Velhasıl alginatın çeşitli kullanım alanları var. Bunu yapalım, dedik. Kaliforniya'da üretiliyor, denizin dibinde orman gibi, metrelerce uzayan yosun tarlaları var, bir de Japonya'da.

— *Şirket sizden ne istiyor?*

— İthalat yerine bunları üreteceğiz, piyasaya süreceğiz, bilhassa o saf olanı yükte hafif pahada ağır bir şey. Sözüm

ona üçümüz yapacağız ama iş benim başıma kaldı. Bayağı araştırdım, baktım Yale'nin kütüphanesinde Japon kaynaklı bir kitap var, onu okudum, ama püf noktalarıyla ilgili pek bilgi yok. Kendim kâğıt üzerinde bir şeyler türettim. O ara Japonya'ya gidiyordum gene, Tokyo'da bunu yapan firmayla temas kurdum; sizden ithal etmek istiyoruz dedim. Bir sürü numuneler verdi adam. Gelmişken bir de fabrikayı görsek, dedim, az daha gösterecekti. Ziyaret ettiğim firmanın aynı sokağında da meğer Japon sanayi casusluğu okulu varmış.

— *Okulunu mu kurmuşlar?*

— Evet. Eskiden beri her ülkeye doktora öğrencisi pozunda birilerini gönderirler, ellerinde fotoğraf makinesi, saf pozunda öğrenirler böylece. Ağzımdan çıkan laflardan bu işlerden anladığımızı fark ediverdi. "Sen kimyacısın galiba" dedi, göstermedi; ben de numuneleri alıp döndüm. Ankara'da merkezi olan büyük şirkete alginat projesini sunduk. Bize ufak bir yan şirket kurdular, biz de şirkete yüzde beş ortak olduk. İş bizden, sermaye onlardan.

— *Ve Türkiye'de uygun yosun araştırması yaptınız.*

— İzmir'den Mersin'e kadar, bütün kıyıları dolaştım ve balıkçı teknesiyle yosun incelemesi yaptım. Bilhassa işin içinde denizcilik de olunca hoşuma gitti. Eyüp Özcan da Bodrumluymuş, akrabaları dalgıçlık yaparmış. İnceleme sonucu baktım ki, işe yarayabilecek yosun türleri en çok Bodrum'da var, hesap kitap yapmam lazım; ne kadar çıkar, değer mi değmez mi? Eyüp'e dalgıçlar tarasın, metrekarede ne kadar yaş yosun çıkıyor, veriler elde edelim, dedim, araştırma başladı. Taşıma masrafları, şusu busu, bayağı ayrıntılı sanayi hesapları yaptım. Şirketin adı da KİMSU idi; Kimyasal Su Ürünleri gibi.

— *Herhalde büronuz vardı. "Yosundan ekmek" latifesi de böyle çıktı demek.*

— Evet, Tophane'de büro tuttuk, Göztepe'de de ufak bir laboratuvar kurduk. Bir yandan sanayi hesapları, bir yandan deneyler yapıyorum. İşe aldığımız genç bir kimya mühendisi deneylere yardım ediyor. Üç dört ay geçince benim Yale'e gitme zamanım geldi, siz devam edin, hep biz çalışıyoruz, dedim. İÜ'dekiler, "Aa biz yapmayız" dediler. "Siz ortaksınız, peki ne yaparsınız?" soruma, "fikir veririz" dediler. İş bozuldu o aralarda, çünkü tam o sıra bir de, ilk büyük para değeri düşüşü oluverdi. Sermayemiz aniden kuşa döndü. Aslında arsa arıyorduk, Pendik'te onu da bulduk. Takalar yosunla Pendik'e gelecekti.

— *Bodrum'dan Pendik'e.*

— Evet. Böyle giderken tam o sırada ilk defa büyük enflasyon oldu, senelerce 15-17 lira kalırken bir dolar birden 25 lira oldu, Ecevit hükümeti geldi, 100'e fırladı, 4 misli, sermaye kuşa döndü, bir de "biz fiilen çalışmayız" diyor evrenkent takımı... Halbuki o laboratuvarda yazın sonuna doğru kimya mühendisi yardımcımla birlikte ve kendimiz teknolojiyi türeterek, alginatın safını yapmayı başarmıştım; kavanoza koyduk. Tabii sanayi çapında yapılması gerek, o hesapları da ben yapıyorum.

— *Siz olmadan tek başlarına gidebilir miydi?*

— Gider tabii. Eyüp iyi çocuktu, seviyordum ama mesela ne kadar yosun var, metrekareye kaç kilogram, diyorum, bu "oo var hocam var" diyor. "Ne kadar yahu? Metrekareye kaç kg.?" diyorum; "çok var" diyor. Rakam çıkarın oğlum, ona göre hesap yapacağız derken sonunda şirketi dağıttık.

— *Yosundan ekmek projesine nasıl dönüştü?*

— Bunun kalanını da inekler yermiş; işe de yarıyor. Bizim patron çok şakacı, muzip bir tip. Milletle gırgır geçer, hem de çok akıllıdır. 1950'lerde İTÜ'yü birincilikle bitirmiş, gece yatarken zevk olsun diye matematik okuyan biri. O

ara başka sahalara da girmek istiyorlar, mesela birileri Bornova'da çok büyük bitkisel yağ tesislerini satılığa çıkmış, biz üç beş kişi gidiyoruz. Elimde küçücük not defteri, gezerken ufak notlar alıyorum. Temel bilimciyim ama kimya mühendisliğini dosdoğru orada öğrendim, bir şeye bakınca büyüklüğünü şusunu busunu tahmin ederim. Tanklara bakıyorum, şu kadar metreküptür diye not alıyorum. Bir hesap çıkardım, şu kadar eder diye. Ayrıca olabilirlik hesaplarını yapan bir şirket tutmuşlar, birkaç yüz bin dolar vermişler. Bunların hesabı benimkinin iki üç misli. Sonunda benimki doğru çıktı.

— *Ekmeğe gelirsek.*

— Patron her akşam altıda kurmaylarıyla gelir, bir şeyler yenir içilir. O ara sosyal saatte, ortalıkta gezinir, herkese bir şey sorar; herkesin ne yaptığını anlar. Arada alay eder, bir gün "bizim Oktay, yosundan ekmek yapar" dedi, adımız "yosundan ekmek yapar"a çıktı.

KİMYANIN OYUNU

— *Şimdi sizin 1980'de çıkardığınız ve devam eden kimya için yeni kuram, bilim âleminde dikkat çekmeğe başladı. O ara siz bunun çok kolay olduğunu ve çocukların dahi bu kuralları uygulayarak sonuçlara ulaşabileceğini söylediniz ve çocuklara yönelik bir sınav yapıldı. Nasıl oldu bu?*

— Teorinin metamatiği 180 teoremden çıktı, ama çıkan kurallar o kadar kolaydı ki herhangi bir kimyacı, kimya öğrencisi bunları kullanıp bir sürü kimya sonucu çıkarabilir, hatta ortaokulda ve lisede kimya okuyan çocuk bile bu kuralları öğrenip resimli oyun gibi değme kimyacının bulamayacağı sonuçları bulabilir diyordum. O ara birileri "öyleyse göster bakalım" dediler. Bizim civarda (Konetikut'ta) çok iyi bir lise vardı, oranın öğrencileri gazetede okuyup hocalarına "davet edin de dinleyelim" demişler. Telefon

edip beni çağırdılar. Okul çocuklarının bile bizim kuralları kullanabileceğini göstereceğiz. Dedim ki, sizin okul deneme tahtası olacak. Bir de oradaki bir gazetenin bilim muhabirine haber verilmiş. 12 yaşından 18 yaşına kadar bütün öğrencileri spor salonuna toplamışlar. Bu gazeteci, bir de kameramanlar, videocular. Çıktım, "size kimya filan anlatmayacağım, bir oyun öğreteceğim, bu oyunu yapacaksınız. Müsabaka şeklinde olacak, sonra yemek yiyeceğiz, sonra başka bir şey anlatacağım".

— *Kafanızda bunu hazırlamıştınız herhalde. Çocukların anlaması gerçekten bu kadar kolay mıydı?*

— Evet. Ama, ben "kimya" dersem korkacaklar, beni dinlemeyecekler bile. Dolayısıyla resimli oyuna dönüştürdüm. Resimli kimya kurallarını çizdim; iki kural var; bir resmi başka bir resme dönüştürüyorsun ve eğer bir resmi başka bir resme dönüştürürsen tabiatta o molekül öbür moleküle gidebilir, demek oluyor. Çizdiğim resim matematiksel geometrik bir şekil ama öyle bir şekil seçtim ki molekülü var mı yok mu belli değil, şu filimdeki "*ET*"ye benziyor. Bakın, dedim, bu *ET*'nin stilize resmi, bu resmi şu kurallarla şuna dönüştüreceksiniz. Herkese kâğıt dağıttılar.

— *İki kural dışında bitirme süresi, koşulları neler?*

— En az adımda yapan mükâfat alacak. Ben beş on adımda çözüyorum. Birkaç yüz öğrenci vardı en azından, bir kısmı da yerde oturuyor. Bir baktım, Asya kökenli cin gibi bir oğlan, bir başkası, bir diğeri "bitti" dediler. Nasıl biter? Üçü, dört adımda yapmış. Önceden hazırlamıştım, şu lisenin şu öğrencileri şurada birinci olmuştur, diye, plaket gibi bir şeyler verdim. Sonra yemek yendi, tekrar geldim. Şimdi demin öğrendiğiniz oyunla aslında siz yeni bir şekilde kimya yapmış oldunuz, değme kimyacıların çözemeyeceği şeyleri bununla çözebilirsiniz, dedim. Atomlardan başlayıp, Mendelyef cetveli, oradan moleküllerin özelliklerini bu kurallarla ve bu resimlerle nasıl bulursunuz diye an-

latıyorum. Hayret ve merakla dinlediler. Ertesi gün gazetede birinci sayfada koca haber. Liselerde Fen eğitimi ABD'de birinci sorunlardandır. Hep gazeteler teknoloji çağında gençleri fende iyi yetiştiremiyoruz, yeni bir şeyler yapmalıyız, diye yazar dururlar; konu siyasetçilerin, cumhurbaşkanının da ağzındadır. "Vay büyük yenilik" diye yazdılar. Başka okullardan da beni teşvik eden birkaç fen hocasıyla toplantı yaptık.

— *Ne toplantısıydı bu? Yeni eğitim yöntemi gibi şeyler mi mesela?*

— Liselerin fen öğretmenleriyle toplantı yaptım, lise eğitiminde bu yöntemler yayılsın istiyordum. İçlerinden bir tanesi cumhurbaşkanından en iyi hoca diye ödül almış, ama müthiş ukala. Tedirgin oluyor, bilimcinin yanında kompleksli oluyor, nasıl ödül almış anlayamadım... Bazı hocalar bayağı heveslendi, tamam dediler, faal olarak katılacaklar, şöyle yaptık, böyle yaptık diye rapor verecekler. Birkaç hafta sonra ses kesildi. Yale'de Fred Richards diye benden bir şeyler çalan ve sonra başıma bela olan birinden bahsetmiştim ya, o da, denemeyi yaptığımız lisenin bulunduğu kasabada oturuyordu, ve bir sürü ilişkileri vardı. "Cemiyet" üyesi mi neyse, tahmin ediyorum ki öyleydi, çünkü ağzından bir şey kaçırdı sonra. Gazetede haberleri okuyunca bir yerlere telefon edip bir şeyler sokuşturdu, bunlar da buz kesti. Türkiye'de olan garip işler orada da oluyor, aynı takım.

— *Kendi zararlarına mı yapıyorlar? Yani kendi ülkesinde zayıf olan fen eğitiminin düzeltilmesini istemiyor mu?*

— Kendi zararları diye bir şey yok ki, "cemiyet"in kendi menfaatleri var, bir de "cemiyet"in güttüğü kitleler. Her ülkede "cemiyet"in kendi gayeleri var. ABD'de ortaöğretimi yönlendiren federal ama, bir de eyaletlerde, şehirlerde bu işleri idare eden yerel eğitim yönetimleri vardır; teknik değil, siyasidirler, oyla seçilirler. Ben senelerdir bu kurumların batakhane gibi olduğunu duyardım. Eğitim, bilim, derler

ama aslında bilimden hiç anlamazlar ve bunların işi gücü eğitim geri kaldı deyip hükümetten para almaktır. Düzelmesini istemezler; çok tutucu, tıkaç vazifesi gören gruptur. ABD'de insanlar da şikayetçidir bunlardan. Ne kadar yenilik yapmak lazım deseler de aslında istemezler, çünkü yenilik olsa bunlara iş kalmayacak. İşin içine girince kendimiz de gördük. Felaket bir teşkilat, tüm ABD çapında eğitimle ilgili. ABD'nin eğitimini ben düzeltecek değilim ya zaten, bana ne? Olursa olur, iyi, ama....

— *Gazetelerde bu konuda sizinle ilgili çıkan haberler Türkiye'ye yansıdı mı?*

— O ara gazeteler, hem bilimde çığır açıyor, hem eğitimde yenilik getiriyor, diye yazınca Nev York'ta *Hürriyet* gazetesinin daimi temsilcisi Doğan Uluç, telefon etti. Arada bir benimle mülakat yapardı. Nev York'ta buluştuk, mülakat yaptı, *Hürriyet*'te yayınlandı, ABD'deki eğitimle ilgili yenilik getirdi diye yazıldı. Yıl 1988. Bir gün Yale'e, TC Milli Eğitim Bakanı'ndan resmi bir mektup geldi. Bilmem kaçıncı Milli Eğitim Şûrası'nda sizi üye olarak davet ediyoruz, katkıda bulunun diye... Bakan Hasan Celal Güzel. Hiç duymadığım bir isim. Şaşırdım, bu kadar senedir hiçbir şey yaptırmıyorlar, aforoz edildik ya, şimdi hayrola...

— *Hemen Türkiye'ye geldiniz herhalde.*

— Evet, Hasan Celal Güzel'le tanıştım, millet on senedir bizi unuttu diyordum. Dedi ki "vay ben 20 senedir yazdıklarını takip ediyorum, aslansın, elimize fırsat geçti, gel şu yabancı eğitim işlerini halledelim. Kalk, Milli Eğitim Şûrası'nda bu konuyu anlat". Ben anlatmam dedim, başıma bir sürü bela gelmişti ya on yıl evvel.

— *Sonra ne anlattınız? Bir on yıldan sonra ilk defa Türkiye'de yeniden böyle konularda konuşmanız icap edecek.*

— Bu konuda ağzımı açmıyorum, imkân da yok zaten, dedim. Japon eğitimini anlattım. Bakan Bey, "hoca böyle

yazardı, bizim eğitimimizle ilgili önemli meselelerle uğraşırdı" deyip konuya bir miktar kendisi girdi. Şûra'dan sonra "bizimle çalış, şöyle yapalım, böyle yapalım, danışman gibi gel git, televizyonda fen eğitimi başlayacak, filmler hazırlanacak, bunlara yön ver". Birkaç temel konuda fikir istedi. O zaman baş müsteşarı İhsan Sezal, Siyasal'da profesör, efendi bir çocuk, (halen Başkent Evrenkenti'nde toplumsal bilimler enstitüsü başkanı).

— *Siz dayanamadınız ve yeniden başladınız.*

— Gelip gidiyorum ve bir şeylere başladık. Hasan Celal Güzel çok yakınlık gösteriyor, iyice kardeş gibi olduk, akşam evine davet ediyor; karısı çocuğu, Antep usulü yemekler yeniyor. Gece yemekten sonra bir saat ud çalıyor, gecenin birinde bırakmıyor bir türlü... Hadi orada kalıyorum. "Şu yabancı dille eğitim işini halledelim" diyor: "Ben gidip Özal'a söyleyeyim, halledelim." Ben, "Sakın ha dedim, aman ha ona söyleme..." Dinlemedi beni. Gitmiş, anlatmış. Sonra biz buluştuk, bir de baktım canı adamakıllı sıkkın. "Vay sen haklıymışsın" diye... Bu ara bir de başbakan olması ihtimali belirmişti. Biz, "Aman ha, bu yabancı dille eğitimle mücadele çok tehlikelidir, başını yakarlar, uçururlar buradan" dedik. Ama Özal'a söyledikten sonra bayağı endişeliydi. Anlaşılan Özal, konuyu benimsemediği gibi bir de kızmış.

— *Bu heyecan böyle kapandı herhalde. Kendisini bir daha görmediniz mi?*

— Arada bir kebap yiyoruz, merhaba diyorum, o kadar. 1990'lardan bahsediyorum. O ara kendisini siyasetten sıyırdılar, ufak bir yazıhanede oturuyordu. Halbuki 1988'de, basın hep Hasan Celal'i yazardı, o da buna güvendi. Aradan birkaç sene geçtikten sonra ABD'ye telefon etti, "parti kuruyorum, gel beraber kuralım" diye. O işlerden anlamam, dedim. Gelince bir uğradım, Yeniden Doğuş Partisi'ni kurmuş, illa da beni kurucu üye olarak yazacak. Yok,

dedim, anam bana sekiz yaşındayken öğretti, ben hiçbir şeye üye olmam. Rahmetli anamın nasihatinin ne kadar isabetli olduğunu yıllarca görmüşümdür.

— *Ne demişti anneniz?*

— "Hiçbir şeye üye olma" dedi. Çok akıllı ve tecrübeliydi. "Bir yere bulaştın mı, onlar gider başkası gelir, hadi onlardansın diye başına bela gelir. Bir de kimlerin ne olduğu hiç belli olmaz." Aklım yatarsa yardımcı olurum, ama üye olmaya, siyasete girmeye, partili olmaya hiç yanaşmadım; zaman bunun ne kadar isabetli olduğunu gösterdi. Neyse, illa "kurucu üye ol" diyor. Yok dedim, "hiç olmazsa üye ol". Yok. "Partinin birinci adamı ol, ben ikinci adam olayım" gibi cümleler sarf ediyor. Estağfurullah dedim.

— *Ama sonuçta Güzel'in bilimsel araştırma kurulunda yer aldınız. Hem de başkan olarak.*

— "Bir istişare kurulu yapacağım, bir sürü üniversiteden profesörleri dolduracağım," – o zaman profesörlere siyaset yasağı vardı galiba, üye olamıyor ama danışma kurulunda yer alabiliyordun. İki yüz kişilik mi ne bir danışma kurulu yaptı. Bilimsel Araştırma Yüksek İstişare Kurulu gibi bir isim koydu, "BAYIK". Beni de başkanı yaptı. Herkesi topladı, biz bilimsel çalışma yapacağız. Ben hemen benim yöntemleri kullandım, çünkü konuş konuş hiçbir şey olmaz. Önce ana konular konuşulacak, sonra çalışma gruplarına bölünecek, her bir çalışma grubu kendi uzmanlık dalındaki konuları çalışıp derinleştirecek, rapor haline getirecek, bir daha toplanacağız ve beraber değerlendireceğiz. Hareket planı yaptım orada. Bu vesileyle orada birçok değerli profesör tanıdım. 10 senedir bir şeye bulaşmamıştım, kopukluk vardı. Her türlü desteği verdim.

— *Ne gibi?*

— Parti (fırka) kurultayı yapılıyor, umutlanmış 10 bin kişi var. Bir söylev veriyorum, millet ağlıyor, coşuyor. Tut-

turuyorlar yine, bilmem ne adayı ol diye. Ben girmiyorum. Bir süre öyle gitti. Bu iş yeniyken bir de basın toplantısı yapıldı, Sıhhiye'deki fırka merkezinde. Önce başkan bir şeyler anlatacak, sonra ben anlatacağım diye plan yapmıştık. Danışma Kurulu Başkanıyım ya, uzun vadede Türkiye'nin yapması gerekenler gibi... Gazeteler orada, TRT, orada. O zamana kadar, 10 sene ara vermeme rağmen ne zaman ağzımı açsam bütün gazeteler yazarlar, benimle mülakatlar yaparlardı. O basın toplantısında, başkandan sonra, ileriye yönelik bir dizi ciddi laf söyledim, Türkiye için uzun vadeli hedefler vb.. Ertesi gün basına bakıyorsun, tek kelime yok, ne onun ne benim dediğim. Sanki bu basın toplantısı olmadı. Ben kendi adıma bir şey desem yazıyorlar o sıralarda da, ama bu parti vesilesiyle olunca çıt yok. Anladık ki, yeni partiye tam aforoz uygulanıyor. Doğrusu şaşırdım, başkan adına, fırkada bir umut ışığı görmüş olup ta hayal kırıklığına uğrayanlar adına üzüldüm. Zamanla, heveslenen ahali toz oldu. Ben eski ahbap olarak her türlü manevi desteği vermeye devam ettim. Partili olmadan, ama başka partili de sorsa onlara da aynı şeyleri diyorum zaten. Yeter ki karşımdakilerin, kişisel hırs, mevki merakı için değil, gerçekten bu ata yadigârı vatanın iç ve dış düşmanlara peşkeş çekilmemesi için, Türk milletinin refahı için çalıştıklarına inanayım (tabii insan öyle zannetmiş de olabiliyor).

Çoktandır merkezimi Türkiye'ye aktarmayı düşünüyordum. 1992 ya da 1993'te Ankara'da çevrem aradaki 10 yıllık soyutlanmaya rağmen birden genişledi. Bir ara AÜ'nden eski bir tanıdık "illa gidelim, YÖK Başkanı'yla görüş" dedi. Ben "YÖK" lafını duyunca hemen, "Aman ha, ben oralara gitmem" dedim. Doğramacı aklıma geliyor çünkü. Arkadaş "yok o değil, başkası" diyor. Ben onun adamıdır diyorum, gitmem de gitmem. Mehmet Sağlam YÖK Başkanıymış.

— *Sonunda Mehmet Sağlam'a gittiniz?*

— İstemeye istemeye gittim. YÖK'ün loş ve boş koridorları vardır; garajında bir sürü araba, şoförler, içeride kimse

yok. Bomboş, acayip bir yer. Kocaman bir oda, özel kalem müdürü bir hanım. Oradan geçiyorsun oradan başkanın odasına açılıyor. Kapıyı açtılar, Sağlam kalktı geldi. Yüzü yabancı gelmiyor bana. "Vay Oktaycığım" dedi, sarıldı öptü. Hayrola, nereden tanıyorum, diyorum. "Ben, 1970'lerde Nev York'ta Kolombiya Üniversitesi'nde doktora yaparken sen, bütün Türk doktora öğrencilerini toplayıp bir konuşma yapmıştın; yabancı dille eğitimin ne büyük bir oyun olduğunu anlatmıştın, benim içime işlemişti, gel şimdi fırsat var, şu işi halledelim." Aynı şey yine. İyi, dedim. Ne yapalım derken, ben de merkezi Türkiye'ye aktarmak istiyorum, yine dışarılara gider gelirim ama, merkez mekânım Türkiye olsun, istiyorum. "Önce burada profesör kadrosunda olmalısın" dedi. Epey görüştük, git, gel oldu. "Milli Komiteler kuralım" dedi, "milli komite" deyince her kelimenin çağrıştırdığı kavramlar vardır, ben yazılarımda buna her sözün bir çağrışım bulutu vardır diyorum. Kelime çıplak bir şey değildir, söylediğinde o kültüre bağlı olarak bir çağrışım bulutunu hâvidir, onun için dili değiştirirsen o çağrışım bulutları gider, kültürün gider. "Milli" deyince Türkiye'de akla bambaşka şeyler gelir; kimisinin aklına ırkçı, faşist –1960'tan sonra kelimenin manasını saptırdılar– kimisininkine milletini, kültürünü sevmek, Atatürk gelir.

— *Yabancı dildeki karşılığı "national". Orada her şeyde bu kelime kullanılır. Ama bizde tepki görür.*

— Şimdi bu kelimenin bizdeki çağrışım bulutu, bunun tercümesi olan "national"dan tamamıyla faklıdır. Ben bunu kaç sene evvel ABD'de fark etmiştim. ABD'de "National Comittee" dediğinde, millilikle şunla bunla alakası yoktur. "National Science Foundation" mesela. Ne demek? Eyalet değil de ülke çapında bir kuruluş demek. Sağcı görünenler bizde milli diyor, öbürleri de milli dememek için "ulusal" der ama aynı şeyi kasteder. Vaşington'da zaman zaman "national comittee"ler kurulur, her yerden bilim adamları toplanır, bir şey incelenir, karar alınır, hükümet de ona baka-

rak bir şeyler yapar, ben böyle topluluklarda bulundum. Milletle milliyetle alakası yoktur yani. "Milli Komite" Amerikancadan tercüme bir söz gibi görünüyor. Ama, başkanın demek istediğinin iyi niyetli ve samimi olduğundan kuşkum yoktu.

— *"Komite" sözcüğünden de pek hoşlanmamışımızdır. Ne oldu o kurullar?*

— Fen Bilimleri Milli Komitesi, Sosyal Bilimler vs., 5-10 tane milli komite kuralım, her biri başkanını seçsin, sonra hepsinin başkanlarından oluşan bir üst şemsiye kurulu olsun, ona da "Milli Strateji Komitesi" diyelim, dedi. Sonra gittim geldim, beni fen bilimleri kuruluna koymuşlar, ayrıca şemsiye komitenin başkanı yapmışlar. "Gel, faaliyete başlayalım" dedi. Televizyona çıkıp "Oktay Sinanoğlu'nu başkan seçtiler" demiş. Biz 10 sene ses çıkaramadığımız için bir sürü kişi bizi bilmiyor, "vatanına dönen bilim adamı", "Oktay Sinanoğlu yurduna döndü" diye gazeteler yazıyor. Biz zaten hep buradaydık, diyoruz, ama nafile. Almanya'da öyle bir "geri-dönüş" yaşandı. ABD'ye göç etmiş Alman bilim adamları tekrardan memleketlerine dönüp araştırma merkezlerinin başına geçtiler. Tersine beyin göçü. Türkiye'de ise kesinlikle öyle bir şey söz konusu olamazdı; olur mu, araştırma olmasın diye uğraşılan yerde? Ama, bizde, hep dışarıda çıkan laflara özenildiği için, basın, "Türkiye'de tersine beyin göçü başladı" diye yazıyordu. Aslı astarı yok. Bunlar tabii, "ah, keşke araştırmaya, bilime yönelinse de, öyle bir şey olsa" özleminden doğmuş yazılar olabilir.

— *Yanlış bir şekilde de olsa sizden söz ediyorlar.*

— Benim bir şey beklediğim yok. Kimi sen "YÖK başkanı olmalısın", yok "cumhurbaşkanının baş danışmanı" olmalısın diyor. Sonradan öğreniyorum; ayrı ayrı belki 20 kişi cumhurbaşkanına, baş danışman yap, şunu yap bunu yap demişler. O da "ben biliyorum, tanıyorum, olur olur" demiş. Ses seda yok. Randevu almışlar; nezaket ziyareti ni-

yetine Çankaya'ya gittim. Köşkte, küçük yuvarlak bir masada oturuyoruz. Çay geldi. "Hımın" dedi. Ciddi ülke meselelerinden bahsedeceğim, ama hissettim ki bunları anlatmanın hiçbir manası yok.

— *Niye çağırdı ki sizi, çay içmeye mi?*

— Herhalde bir şey isteyecek zannetmiştir. Halbuki ben, her zamanki gibi sadece ülkenin derin sorunlarıyla ilgilenecek birilerini aramışımdır.

— *Ama onun her zamanki hali.*

— Epeyi önceden, 1960'larda tanışmıştım. Bir şey demiyorum, "Ne istersin, makam filan" dedi. Zannediyor ki "bize bir makam ver" diyeceğiz. "Dile benden ne dilersen" gibilerden. Küçükken duyduğum masalları hatırlıyorum, padişah "dile benden ne dilersen" diyor, karşısındaki "sağlığınız efendim" diyor. Bir daha soruyor, yine "sağlığınız efendim". Üçüncü defa soruyor, o zaman şunu isterim, diyor muhatap. Eski gelenek öyle. Hemen pat diye şunu isterim, bunu isterim demek yok. Benim kendimle ilgili bir şey istediğim de yok, aklıma bu geliyor. Ben de "yok efendim, benim bir şey istediğim yok, sağlığınız" dedim. Bekliyorum bir daha sorsun diye. Bizim ne biçim bir dosyamız var kim bilir, el attığımız şeylerle ilgili, senelerdir; "cemiyet" çok iyi bilir herhalde. Halbuki ben sadece araştırma yapmak istiyorum, kendi bilim dalımla uğraşmak istiyorum, gençleri yetiştirmek istiyorum. Ondan sonra "makam istediğim yok" deyince, "öyleyse çayını iç" dedi.

— *Ve çayınızı içip çıktınız. Çok hoş.*

— Evet. Mehmet Sağlam "önce bir profesör ol, burada kadron olsun, üniversiteler kanununun 38. maddesinden YÖK'teki komitenin başında ol" demişti. "ODTÜ" dedi bana, olmaz dedim, yabancı dille eğitim yapan yere ne gireyim; "BÜ"? Olmaz dedim, ABD'nin kopyasına gireceğime aslında devam ederim. Ben Türk üniversitesine girmek isti-

yorum, "Türk üniversitesi", Türkçe ile eğitim yapılan yer demektir. (Öyle ya. Örneğin "Alman Üniversitesi" ne demek? Eğitimin Almanca olduğu evrenkent demek. Her yerde öyle.) ODTÜ Rektörü Sevük ile konuşayım diye ısrar ediyor. Telefon etti, arabayla gönderdi. Rektör: "Oktay Bey aman bize gelseniz"; yarı İngilizce konuşuyor, "burada size ayrı araştırma merkezi kurarız, ne isterseniz bütün imkânları sağlarız, şöyle yaparız böyle yaparız". Mehmet Sağlam, "git görüş, saat 14:00'te tekrar bana gel" demişti. Neyse bir tezahürat, bir tezahürat. Mehmet Sağlam Bey beni bekliyor diye müsaade isteyip çıktım. Saat 15:00 gibi tekrar geleceğim, konuya devam edeceğiz. YÖK'te yemek yedik, tekrar döndüm. Döndüm ki ODTÜ rektörü Sevük Bey, bize merhaba bile demiyor. Sanki bir saat önce o kadar tezahürat yapan o değildi. Buz gibi bir surat, selam sabah yok. Anlaşılan Kemal Gürüz'e telefon etmiş.

— *Niye Kemal Gürüz'ü arıyor?*

— Gürüz, o zaman YÖK Başkanı değil ama TÜSİAD bunu hazırlıyor. Buna bir rapor hazırlattılar, piyasaya çıkarttılar, basın bunu methetti, ortada bir şey yok. Hazırlık başlamış, üniversiteler hakkında rapor hazırlanmış. Gürüz, ODTÜ'de Kimya Mühendisliği'nde profesör, idari makamı yokken, –ilginç değil mi?– Sevük ona danışıyor. (Görünmeyen makamlar daha önemli herhalde.)

— *Siz Kemal Gürüz'ü tanıyor musunuz?*

— Şahsen tanımıyorum ama 20 senedir hep adını garip durumlarla ilintili olarak duydum. Ortada makam yok, adam gidip buna soruyor. Görünmeyen el var ya işte bu. Mehmet Sağlam'a anlattım, sonra beni Gazi Evrenkenti'ne gönderdi. Birkaç konuşma yaptım, fizik, kimya ile ilgili. AÜ Rektörüne gönderdi, konuştum. Aynı gün biyoloji gibi fen bölümleri hocalarıyla ayrı ayrı toplanıp sohbet ettik. Gazi'de de, Ankara Evrenkenti'nde de iyi bilimci hocalar var. Ama o kocaman loş koridorları (onun verdiği sezi) gözüm

tutmadı. Mehmet Sağlam Bey bana "hangisini istersen rektörüne söyleyeyim, seni profesör yapsınlar" diyor.

— *Girseniz de bir şey yaptırtmazlar diye mi istemiyorsunuz?*

— Sözüm ona kadrom olacak, gerçi benim profesörlük unvanım Türkiye'de –Türkiye Cumhuriyeti Profesörü diye, 1970'lerden beri– zaten var. 38. maddeyle bir kamu kuruluşu üniversiteden seni ödünç alıyor. Böyle çift mevkili birçok hoca var. YÖK için istiyor beni M. Sağlam. Kanunen yapılan bir şey. Bizim evin alt katındaki mimari bürosunun sahibi Aydın Kunt, Yıldız Teknik Üniversitesi'nde mimari profesörü; hanımı Gönül Kunt da Yıldız'da Kimya Profesörü. Kaç senedir bizimle komşular. Birkaç kere Gönül Hanım bana "artık bize gelsene" demişti, böyle durum olunca gene dedi, ben de baktım eskiden tanıdığım iyi bir kimyacı olan Hüseyin Afşar orada, kimya bölüm başkanı. Bilimsel olarak takdir ettiğim birisi. Neyse ziyaret ettim, Fen Edebiyat Fakültesi Dekanı Şevket Erk, fizikçi, gayet kültürlü, Fransız kültürüne de vakıf, Türkçe fizik kitapları yazıyor. Hüseyin Afşar, kimyada birçok sanayiinin kurulmasına yardımcı olmuş, çalışkan; hepsi düzgün adamlar. Beni rektör Turgut Uzel'e götürdüler; o da mühendislikten profesör, çok efendi bir adam. Hepsini sevdim. Mehmet Sağlam bana üniversite bulmaya çalışırken, YTÜ kendiliğinden oldu. Muameleyi başlattılar, kadro açıldı, profesör oldum orada.

— *Ne zaman oldu bu?*

— 1994'ün güz dönemi başında, ekimde başlayacağım. O arada ben Yale ile birkaç senelik anlaşma yaptım. Ders vermeyeceğim ama araştırma ile, doktora öğrencisiyle meşgul olurum, diye. Razı oldular. Yeni düzene geçtim. O ara ben Mehmet Sağlam'a gittim, dedim böyle böyle. Bu ara bu Milli Komiteler için ordudan, devletten paralar almaya çalışıyor. Aylarca oldu olmadı, konu sallanıp duruyor. Sonunda "tamam fonlarımız çıktı" dedi. Televizyonda da söyledi,

komiteleri topladı, stratejinin başına geçtim. Mehmet Sağlam Bey'in öncelik vermek istediği etkinlik: Komitelerin her birine ait ciddi bir bilimsel Türkçe dergi çıkaralım, kabul edilecek yazıların hakemleri olsun, hakeme de yazana da ücret verilsin, seviyeli bir şeyler olsun". Öyle konuşmuştuk. Kurullarda, dışarıda da böyledir, herkes, yarım saat-bir saat konuşur, kendi sesini duymak için; ben hemen toparladım, on dakikada karar imzalanıyor, bu bilimsel dergi kararı böyle hemen çıktı. Dergi için yer aranıyor bize. Zaten YÖK'te her taraf koridor, boş. Her dergi için şu olacak bu olacak, içinde tadilat yapılacak.

— *Türkçe bilim dergisi çıkarmanıza tepki gelmedi mi?*

— Daha sadece komite çalışmaya başladı. Dedi ki "Basın-yayına da anlatacağım, eğitim Türkçe ile olmalıdır, yabancı dille eğitim olmaz" diyeceğim. Aman dedim, bu işler çok tehlikelidir, derindir, konuşursan sizi buradan uçururlar, Kemal Gürüz'ü YÖK Başkanı yaparlar, bu işleri lağveder, birkaç rektörü değiştirtir, kalan birkaç üniversiteyi de İngilizce yapar; onu bu görevle getirirler. "Yok" dedi. Babayiğit. "Ben yaparım" dedi. İyice planlayalım, dedim.

— *Sonuçta sizin dediğiniz oldu?*

— Ben Yale'e gittim, çünkü gitme zamanım gelmişti. Bir ay sonra aynen benim dediğim gibi olduğunu duydum, tam aforoz etmemişler de milletvekili yapmışlar; – demek iyi ilişkileri var. Kemal Gürüz'ü de YÖK Başkanı yapmışlar. Demirel o zaman Mehmet Sağlam'a sormuş, "Senin yerine kimi YÖK Başkanı yapayım?" diye. Gazeteler yazmışlar bunu. "Kimi yaparsan yap da Kemal Gürüz'ü yapma" demiş Mehmet Bey de. Peki, neden Demirel Kemal Gürüz'ü YÖK başkanı yapmış? Demirel'in Kemal Gürüz'e çok büyük aşkı olduğundan değil. Gürüz, TÜSİAD tarafından zaten bu iş için hazırlanıyor, kamuoyuna pazarlanıyordu. Kemal Gürüz'ün fikri yapısını da anladım kaç yıldır, yaptıklarına, beyanlarına bakarak. Eğitim milli olmayacak, Türkçe ile bi-

lim, eğitim olmayacak... Gelir gelmez birkaç rektörü değiştirdi, o gelenler de, Türkçe eğitimle ünlü olmuş çok köklü birkaç üniversitemizi İngilizceye çevirdi. Başta İTÜ (İstanbul Teknik Üniversitesi; 250 yıllık "Mektep-i Mühendishane").

— *Sizin milli komite programına ne oldu?*

— Bir faks (belgeçeker iletisi) geldi bana, "Süresiz olarak milli komitelerin faaliyetleri ertelenmiştir" diye. Amerika'da da bir şeyi kapattık demezler, "until further notice", bir dahaki habere kadar ertelenmiştir derler, bu da aynı. Kelimeler onun Türkçesi.

— *Mehmet Sağlam ile bir daha karşılaşmadınız mı?*

— Milletvekili oldu önce, selam sabah yok, kusura bakma biz ayrıldık filan der insan. Arkadan Tansu Çiller hükümetinde Milli Eğitim Bakanı oldu. Asıl ortaöğrenim önemli bu konuda. Türkçe sağlam bir milli eğitim olursa ortaöğretim düzeyinde, üniversiteyi nerede okursan fark etmiyor. Hiç ses çıkmadı. Bir kere özel kalemine telefon ettim, kutlayayım diye. "Biz sizi ararız" dediler. Selam sabah yok. Bir kere, 1995'te, Mehmet Bey bakanken, bir heyet olarak ziyaretine gittik. (Bir süre sonra YESEVİ Türk Kazak Üniversitesi'nin, başkanı Namık Kemal Zeybek olan mütevelli heyetine üye olmuştum). Kazakistan'ın milli eğitim bakanıyla, mütevelli heyeti olarak Kazak üyelerle birlikte birkaç resmi ziyaret yapacağız. YÖK'e, TC Milli Eğitim Bakanı'na vb. teşrifat ziyaretlerinde bulunacağız. Kazakistan Milli Eğitim Bakanı Murat Cirinof, Namık Kemal Zeybek, birkaç üye resmi ziyarete gittik. İçeri girince M. Sağlam'da mahcup olmuş gibi bir hava sezinledim. Bir şey demedim tabii. Bir ara gene benim eski lafı dinlemeyip bakan sıfatıyla, "Anadolu liseleri Türkçe olsun" demiş, veliler "İngilizce isterük" diye nümayiş yaptılar. Ayarlı basın da "ırkçı, gerici" diye yazdı.

— *YÖK ziyareti nasıl geçti?*

— Ben kendisini tanımıyorum zaten. Kibarca oturduk,

hiç ses etmedim; rahatladı, coştu. Hanımların gününde gibi oturuyoruz. Cesaretlendi, milliyetçiler bana niye kızıyorlar ki, diye anlatıyor. O ara Türk Yazarlar Birliği, bunun kapısına kara çelenk koymuştu. Bu da çıkıp, siz roman yazmakla uğraşın bununla ne uğraşıyorsunuz demiş. Sanki kendisinin bilimle alakası var. "Milliyetçiler bana kızıyor, halbuki ben milliyetçiyim, Atatürkçüyüm. Ben Türkiye'yi 21. yüzyıla taşımaya çalışıyorum, Türkiye'de üniversitede, dünyanın her yerinde çalışacak insan yetiştireceğiz" diyor. (İçimden, "Allah Allah", "dünya", "insanlık" lafları iyi hoş da, her ülke önce kendi ülkesi için adam yetiştirir" diyorum. Bir yandan da "tek dünya, tek bayrak, tek dil" teraneleri aklıma geliyor, hani İngiliz/Amerikan sömürgecilerinin saf ülkeleri içinden fethetmek için icat ettikleri laflar). Gürüz'le ilgili olarak birisi bana, "milliyetçidir" demişti, milliyetçi olup da Türkçeye nasıl karşı olur diyorum içimden. Birisi de anti-komünisttir demişti. Hocası Tarık Somer, yıllar sonra bazı üniversite rektörleri için de öyle denmişti. İşi anladım nihayet: Amerika, Türk milliyetçiliği kavramını 1960'lardan itibaren "anti-komünist"e indirgemiş. Öyle ya, adamın biri anti-komünist olur da mesela Yunan milliyetçisi de olabilir. (Aynı Amerikan "kültür mühendisliği" döneminde "sol"un da içi boşaltılıp, "solcu eşittir anti-faşist"e indirgendi. Sonra iki "anti" takımı birbirine saldırtıldı. O harcanan zavallı gençliğe sorsan "komünist"ne demek, "faşist" ne demek diye, herhalde tanımlayamazlardı. Arada Türk ülkesinin geleceği, sonunda kendisi heba oldu).

— *Bile bile mi yapıyorlar bazı şeyleri? Öyleyse korkunç bir şey.*

— Kurban ülkelerde belirli makamlara gelen veya getirilenlere bir şeyler telkin edilir, onlar da yapar. Tek mesele, telkin edilenleri yapmayacak yapıda olanları belli yerlere getirmemektir. Önceleri, yabancı dille eğitim gibi uzun vadede en korkunç düşman oyunlarını kimse bilmiyor zan-

nettim, anlatırız anlarlar, dedim. Sonra baktım bile bile yapılıyor. 40 senedir bu böyle. Öyle ülkelerde, hangi fırkadan (partiden) olursa olsun bu işlerle uğraşanların çoğu "cemiyet"le bağlantılıdır, ülkülemi (ideolojisi) "dünya devleti, tek bayrak, tek dil" olan, ya da öyle bilinen cemiyet. Aslında birilerinin dünya hâkimiyeti için çalışmak. Yoksa herkes kardeş olsun, barış içinde yaşasın; herkes aynı imkânlara sahip olsun, oh ne güzel, ama gayeleri o değil ki. 1700'lerde kurulan gizli cemiyetlerin gayesi şudur: "Ufak bir zümre bütün dünyaya hâkim olsun, ahmak kitleler kendini idare edemez, milletin canı çıksın, onlar için önemli değildir."

— *Anneniz size yaşlanınca İsviçre'de otur diye nasihat etmişti. Türk kültürüne, Türkçeye, ve ülkenize gönülden bağlı olduğunuz için burayı tercih ettiğinizi biliyoruz. Hiç başka bir ülkeye yerleşsem diye düşündünüz mü?*

— Şimdi ben çok genç yaşta büyük bilim adamlarıyla haşır neşir oldum. Bilim üyeleri kurulu toplanıyor, hepsi 60 yaşında, bir ben 27 yaşında bir civciv. Dünyaca meşhur bu adamlar emekli olunca bir küçük ofis veriyorlar, sonra kimse yüzüne bakmıyor; bir ben saygı gösteriyorum, hatırını sorup konuşuyorum. İstikbal bu mu, dedim. 1970'lerde İsviçre'ye çok gidip geliyordum; orada İsviçre Federal Teknik Enstitüsü'nde (ETH) birçok tanıdığım var. Bana, sen Avrupa'ya gel, demişlerdi; Fransa ve Almanya'dan da birkaç üniversite o yıllarda teklifte bulunmuştu. Gittim kaldım. Ama çok bağnaz, koyu Hıristiyan, yabancı düşmanı geldiler bana. 55 yaşında ben bu Amerika'dan toz olacağım diye karar vermiştim. Avrupa'ya gitmeyi düşündüm. İsviçre'de bir yıllığına ev tuttum, Luzern'in orada, Dört Göller bölgesinde. Etraf dağlar, harika bir kasabada bir "şale" ("chalet") kiraladım. Aşağı yürüyünce göle giriyorsun, arkada iki dakika teleferikle çıkıp kayak yapıyorsun. Dünyanın en güzel manzarası bu, demiştim kendi kendime. Bir gün dağlarda yürüyüş yaparken, bir kanepeye oturdum; bir taşın üstüne plaket koymuşlar. Meğer Mark Twain da burada oturmuş ve asrın

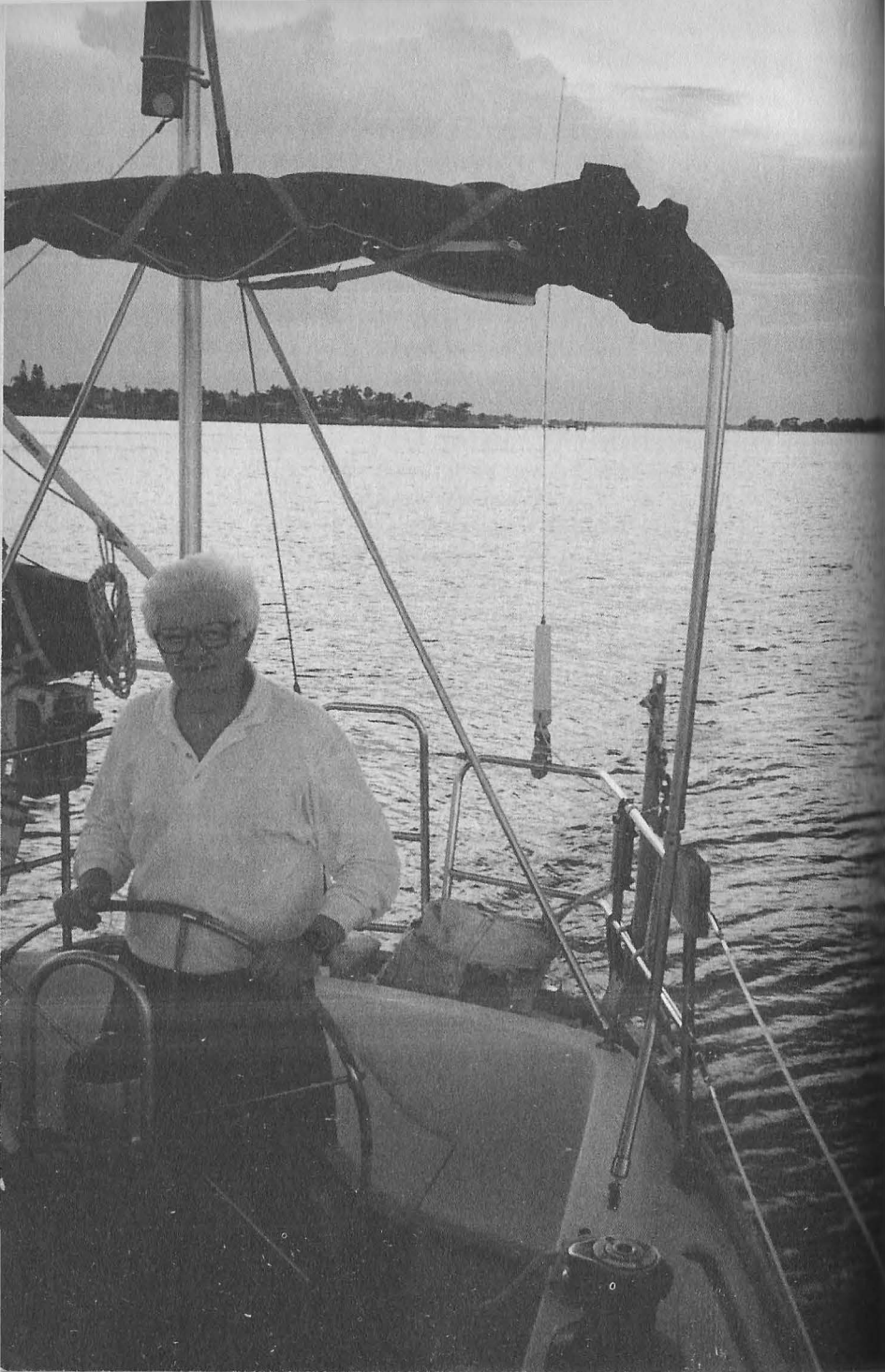
başında "Burası dünyanın en güzel manzarası" demiş o da. Kitaplar okudum, yürüyüş yaptım.

— *Ama İsviçre sizi açmadı. Bir türlü yerleşmeye karar veremiyorsunuz?*

— Aynı köy bakkalından bir iki ay alışveriş yapıyorsun, adam sana merhaba demiyor. Bir kuruş eksik çıksa, neredeyse polis çağıracak. Zaten İsviçre'deki bilim adamları da bana, bu insanlarla oturulur mu, biz kendimiz şikâyetçiyiz, demişlerdi. Olacak gibi değil dedim. Manzaraya zaten alışıyorsun. O zamanlar 40 bile yoktum. 55 yaşıma gelince de Türkiye'ye döneceğim diye kıpırdanmam yoğunlaştı.

FIRTINALI HAVALAR YELKENCİSİ

Yelkenciler der ki:
"Şudik Point çocuklarla er kişileri
birbirinden ayıran noktadır."
Ben de hep öteye gidiyorum.
Fırtınalar oluyor, herkes limanlara
sığınırken ben denize çıkıyorum.
Bana "fırtınalı havalar yelkencisi"
adını taktılardı.

— *Sizin büyük bir tutkunuz var: Yelken. Neredeyse senenin 12 ayını denizde geçirebilecek kadar yelkeni seviyorsunuz, hatta aralık ayında bile denize açıldığınız söyleniyor. Bu tutku nasıl başladı?*

— Çocukken Küçükyalı'da çamlarla kaplı burundaki çay bahçesinde halam, annem, ben otururduk; tangolar çalınırdı. Orada Şarpi denilen ahşap klasik yelkenlisi olan bir tanıdık vardı, onunla Şarpi'ye binerdim, biraz öğrenmiştim. 1956'da, MIT'deyken de MIT'nin yelken kulübüne üye olmuştum. Derken 1963'lerde Florida'ya gittiğimde tekne kiralamaya başladım ve 1965'te iyice bu işe girmeye karar verdim. "Önce 20 'feet' (5,5 metre) teknede başlarsın, sonra gitgide daha büyüğünde..." dediler. Ben gidip 30 "feet" tekne yaptırdım, Rhode Island eyaletinde fabrikada yapılırken başında durdum. Cam elyafındandı, o zamanlar üç cm. kalınlığında, altı, salması kocaman kurşun, kale gibi öyle bir yapıyorlardı ki... Yeniydi bu işler; mühendislikte tam hesabını bilmiyorsan daha emniyetli olsun diye kalın yaparsın. Uçağı kalın yaparsan uçmaz, zamanla öğrendiler ve malzeme inceldi ve baktılar ki hâlâ sağlam. Gerçi nitelikte düştü. Her neyse, bizim taş gibi tekne martta bitti, – ki en berbat mevsimdir orda; sulu buzlu kar yağar. Suya indirdiler, ne olacak dedim. "Biner gidersin" dediler. Konektikut ta 150 mil ötede, yani birkaç günlük yol. Nasıl öğrenece-

ğim? Ufak yelken başka, bu başka. Oranın sahibi esaslı bir adamdı, bu işin uzmanıydı. Her hafta sonu Yale'den oraya gidiyordum, ikimiz denize çıkıyorduk, korkunç rüzgâr, kar yağıyor, kayak kıyafetiyle ben kendi başıma kullanmayı öğrendim. Sanki yabani atlarla boğuşuyorsun. Haziran oldu, ilk defa sefere çıkaracağım ve Konektikut'a getireceğim. Bir iki öğrenci aldım yanıma, bindik, yola çıktık. Havalar yumuşak gitti. Aaa, ne kolaymış bu, dedim. Tabii martın soğuk ve sert rüzgârlarından sonra haziranın normal havasında yelken kolay geldi. Dura dura birkaç günde vasıl olduk.

— *Adı neydi?*

— "Gelincik". Açık yeşil, üstüne de gelincik kırmızısıyla "Gelincik" yazdırdım. O sıralarda çok tekne yok, bu işi yapanlar birbirini tanıyor, daha elit bir spordu ve yayılmamıştı. Ben her hafta iki üç gün tekneye biniyorum. Cumadan yüklüyorum, pazar ya da pazartesi dönüyorum. Beş yıl "New England" (Yeni İngiltere) kıyıları –ki yelkencilik yeri orası– ayrıca her yaz birkaç haftalık uzun sefere çıkıyorum. Kanada'ya gidiyorum, yanıma birini alıyorum. O zaman elektronik bir şey yok; bir pusula, bir de derinlik-ölçer var, o kadar. Seyrüsefer hesabını cıcığına kadar öğrendim. Öyle yerlere gidiyoruz ki...

— *Mesela...*

— Amerika'nın Kanada sınırında "Maine" (Meyn) eyaleti var. Onun kuzeyi yabani, kışı çok sert, nüfusu az, ABD'nin Sibirya'sı gibi bir yer. Deniz kenarı da kayalık ve hep sisli. Bir çıkıntı burun var: *Şudik Burnu ("Shoodic Point")*. Kuzey ücra. Yol gösterici dubalar bile çok az. Yelkenciler der ki: "Şudik Point çocuklarla er kişileri birbirinden ayıran noktadır." Ben de hep öteye gidiyorum. Fırtınalar oluyor, herkes limanlara sığınırken ben denize çıkıyorum. Bana "fırtınalı havalar yelkencisi" adını taktılardı. "Nova Scotia", yani Yeni İskoçya, Kanada'nın doğu kıyısında büyük bir yarımada, ortasında büyük bir körfez var: "Bay of

Fundy". Huni biçiminde ve kuzeyde olduğundan muazzam gelgit oluyor. Altı saatte bir denizin yüksekliği altı metre değişiyor. Arada da korkunç akıntılar oluyor. Hepsini bilip hesap edeceksin, bazı yerde ters akıntı senin azami hızından fazla. Acayip yerlere gidiyorum. Hep zoru sevdim zaten. ABD'nin en uçtaki adası, Nantuket Adası, Kızılderili ismi. Kızılderililer orada 1700'lere kadar zıpkınla balina avcılığı yaparlarmış. Yankiler balina avcılığını onlardan öğrenmişler, sonra 19. yüzyılda bu işi iyice büyüttüler, balinaların neslini kuruttular nerdeyse. Kızılderililer olsa tadında bırakırdı, "Moby Dick"i yazan Herman Melville oralarda yaşamış, malum balina hikâyesi, Nantuket Adası'nda müzesi var. Ben oralara demir attığımda Moby Dick, Kızılderililerin hayatı, balinacılık okuyorum. Karaya ayak bastığımda mekânın kendisini görüyorum.

— *Gittiğiniz en uzak nokta Kanada mı?*

— Evet, pek kimsenin gitmediği sahiller. Devamlı koyu sis olan, teknenin ucunu göremediğin yerler hep. Yanıma bir öğrenci alırdım, o sarı gemici kıyafetiyle burunda durur, gözler, ben de dümende ve sürekli seyrüsefer hesaplarında. İlk beş sene o civardaki bütün yat yarışlarına girdim. 1960'larda Sadun Boro dünyayı dolaşıp gelmişti, Fenerbahçe Yelken Kulübünde gelişinin şerefine ziyafet verildi. Baş masada, sonradan Japonya'da büyükelçi olan o zaman amiral Celâl Eyiceoğlu Paşa, ortada Sadun Boro, yanında ben. Beş kişi filan var teşrifat masasında. Önümüzde, yuvarlak masalarda üye aileler.

— *Sadun Boro ile tanışıyor muydunuz?*

— Yok o gece tanıştık.

— *Sizi yelkencilik nedeniyle mi çağırmışlardı?*

— O zaman bizi herkes biliyordu, yelken kısmını bilmiyorlardı ama her şeye çağırıyorlardı, belki birisi de yelken meraklısı olduğumu duymuş olabilir. Yelken Kulübü oldu-

ğunu görünce gittim. Boro yanımda oturuyor, bir sene dolaşıp gelmiş, güneşten kapkara, çiroza dönmüş, âdeta konuşmayı unutmuş. Yelken Kulübü denince Amerika'daki kulüpler aklıma geliyor; hepsi sporcu, zehir gibi denizci tipler. O zaman böyle şey yok Türkiye'de. O masalarda şişman şişman beyler hanımlar oturuyor, yiyor içiyor. Burada başka yelkenci yok mu, tanışalım şunlarla dedim. Oktay diye biri var, dediler. Beyazlar giymiş, yanında üç tane oynak hanım, hahaha hihihi, sulu, laubali bir tip. İki dakika yanlarında durup yerime döndüm, böyle yelkenci mi olur diyorum. Başka da yelkenci yokmuş, o günler öyleydi. Şimdi bambaşka, yelkencilik çok gelişti...

Hürriyet muhabiri Doğan Uluç Nev York'tan Nev Haven'a bir geldiğinde bizim yelkenciliği gördü. Sonradan *Hürriyet* gazetesi, bizim yelken maceralarını dizi yapmak istedi, yanıma kameracı da vereceklerdi. Benim vaktim olmadı, pas geçtik.

— ABD'de girdiğiniz yat yarışlarından söz ettiniz. Tayfa olarak genelde öğrencileri mi alıyordunuz yine? Deniz üzerinde teknedeyken insanların gerçek yüzü çıkar derler.

— Bazen doktora öğrencisi oluyordu. Yarışa götürmeden birkaç kere çıkardın mı hemen anlıyorsun; insanların karakteri bir günde belli oluyor. Yani bir kenara çekilip her şeyi senden mi bekler, yoksa ne oluyor, ne bitiyor deyip bir şey yapmak mı ister, ki o karakter araştırmada da gerekli. Takım halinde korkunç fırtınalar yaşıyorsun; fırtına olunca yelkenleri küçültüyorsun, ona göre tedbir alıyorsun ama, yarışta olunca en zor şartlarda hızlı gitmeye çalışıyorsun, normal zamanda yapmayacağın şeyleri yapmaya çalışıyorsun, onun için tehlike artıyor. Bir de tüm bunlar okyanusta oluyor. Bu işi bilen pozunda olan tayfaları geceleyin deniz tutar, yıkılır kalırlar, biz idare ederiz. O beş sene ben çok şey öğrendim. Beşinci senenin sonunda davetiyeli bir yarışa girdim, "Edgarton Regata" diye. Bir sürü kocaman tekne, korkunç bir rüzgâr. Herkes bir tarafa gidiyor, çok tehlikeli, kalabalık bir ya-

rış zaten. Bizim tayfaya bağırıyoruz duymuyor, az daha bir tekneye bindiriyorduk, bindirsek birkaç kişi ölecek. Orada çok korktum, bir daha katiyetle bu yarışlara girmem dedim. O gün bu yarış faslını kapattık, gezilere devam.

— *Gezileriniz derken ilk aklınıza geleni hangisi?*

— Biri 1975'teydi galiba. Benim o zamanki doktora talebem Hüseyin Koçak, sporcu bir çocuk, ufak tefek, iyi matematikçi. Hüseyin Balıkesirli, bazı sporlara yeteneği var. Bir merakı da tenis oynamak. Hayatında tekneye binmemiş, ama yatkın çıktı. Halbuki, bir de Yunanlı vardı, tam tersi. Selanik'te deniz kenarında büyümüş; tekneye bindiriyorsun, öyle duruyor. Tayfanın nasıl çıkacağını önceden anlamak pek mümkün değil. Gece gündüz gidiyorsun, ilk gün anlaşılıyor. Deniz tutması ayrı, ondan bahsetmiyorum. Kişilik meselesi. Yatkın olan, kişilik, karakter yapısı olarak araştırmada da iyi çıkıyor. Kendi başına bir şey yapma karakteri var. Öbürleri şimdi ne yapacağız, diyor, bilimde de işe yaramıyor. İşler biraz çetinleşince bir de denizde saçmalayanlar var. Korkuyu gizler, korku yerine münakaşa eder, abuk sabuk şeyler yapar.

— *Ne gibi?*

— İngiliz Kraliyet Donanması'nın Kaptanlar El Kitabı var, birinci sayfada diyor ki: "Denize çıktıktan sonra tayfayla sorunlar varsa, bağırıp çağırıp düzeltmeye çalışma, ilk limanda indir" diyor. Nitekim bu nasihati dinlemediğinde başım hep belaya girdi, mesela bu Yunanlıyla. Çok abuk sabuk şeyler yapıp insanı tehlikeye sokuyor, ondan sonra özür diliyor, bir daha yapmam deyip yine yapıyor. "Düzelir" dediğim her zaman böyle olmuştur. Bu nasihat çok doğru. Bilimde de öyle.

— *Yelkenliyle yaşadığınız ve unutamadığınız bir şey oldu mu?*

— Hüseyin Koçak'la Konektikut'tan çıktık, Maine'in

uçlarına gittik. Orada bir Mohikan Adası var, (hani şu Kızılderililere olanlar hakkındaki "Son Mohikan" romanı ve filmi var ya), adanın adı Mohikan Kızılderililerinden kalmış. Dosdoğru limanı yok, bir girintisi var, koca dalgalar limanın içine giriyor, liman da o. Orada istakoz tekneleri için koca duba koymuşlar, bulup tekneyi bağladık, ama çok tehlikeliymiş bu, gece geldiğinde dubasına sen bağladıysan adamlar çekip vururmuş. Neyse. Sabah uyandık, bayağı okyanus gibi deniz inip çıkıyor. Açık okyanustan beter. Oradan tekrar geri döneceğiz, ben bu seferi birkaç kere yapmıştım, tecrübeliyim, kıyıya uğramayalım, dedim, direkt çizgi çektik, haritaya bakarsanız Amerika'nın doğu kıyısı sırf kuzeye doğru gitmez, Nev York'un oradan doğuya doğru döner. En doğudaki çıkıntısı ise Kad Burnu ("Cape Cod")'dur. Altlarda, güneybatıda da Florida çıkıntısı var. Kıta böyle gittiği için, Kanada sınırından Kad Burnu'na çizgiyi çekersen, güzergâh açık okyanustan geçer. Biz Kad'ın ucuna çizgi çektik. Kad Burnu kumsal bir yarımada, alçak, yani çok yakınına gelinceye kadar denizden görünmez, ucunda da bir kule var, bu kulenin ucunu bulacaksın. Bir hafta gittikten sonra kulenin ucunu göreceksin.

— *Yolculuk nasıl geçti? Fırtınaya yakalandınız mı?*

— Bir gece güneş batarken yola çıktık. Gece gidince nöbetleşe gidiyorsun, iki kişiyiz zaten. İlk gün, ilk gece, ertesi gün iyi, normal, faşır fuşur gidiyoruz. Akıntı haritaları vardır, orada gösterir, şu saatlerde şu kadar olur diye; yöney (vektör) hesabı yaparsın, yönünü, rotanı, hızını tayin edersin. Ancak, bulunduğumuz bölgedeki akıntılar sorun yaratıyor, şöyle anlatayım:

Kanada'nın Yeni Brunsvik Eyaleti var, orada da "Saint Andrews" diye bir İskoç kasabası. Bir kez kasabanın taştan rıhtımına yanaşmış, çıkıp dolaşmıştım. Körfezde bir sürü ıstakozcu, balıkçı teknesi dubalara bağlı duruyordu. Dolaşıp bir de geldim ki, körfezde su kalmamış, her taraf çamur, balıkçı tekneleri yan yatıyor (altları ona göre yapılı). Bizim-

ki de öyle bir aşağı inmiş ki direğin tepesi iskeleyle aynı hizada. Fundy Körfezi'ndeki bu özel gelgit durumu, az güneyinde Maine'e doğru altı saatte bir korkunç akıntılara yol açıyor. Haritada "akıntılar değişkendir" diyor. Yani hesap yapacağın bir rakam yok ortada. Ben dolayısıyla tahmini bir hesap yaptım, pusulayla ona göre gidiyoruz. Zaten kapkaranlık, ertesi gece bir de fırtına çıktı. O zaman bende ön yelkeni saran mekanizma yok, bizimki sağlam eski usul kancalarla teknenin burnunda, burnu da fırtınada dalgalarda iniyor, çıkıyor. En önde tutunmuş kancaları çıkarıp takıp yelken değiştiriyorsun. Gece öyle bir oldu ki deniz nerede gök nerede belli değil. Ayakta zor duruluyor. Gidiyoruz, teknenin burnunda zıplaya zıplaya yelkenle uğraşıyoruz, en büyük tehlike tekneden uçmak...

— *Herhalde tekneye bağlısınız.*

— Dümenin olduğu yerde otururken arkadan koca bir dalga geliyor, havalanıp öbür tarafa iniyorsun. Tabii, kancayla bağlıyız. Bir yandan ben seyrüsefer hesabı yapıyorum. Daha ertesi gün fırtına aynen devam etti. Kıyıdan da çok uzaktayız. Bilmeyen kıyıya gitsene der; asıl yapılmayacak o iş halbuki. Hele fırtına kıyıya doğru esiyorsa tam tersine okyanusa açılacaksın. Buna "deniz payını çoğalt" derler. Çünkü aksi takdirde nerede olduğunu bilmiyorsan karaya vurursun, parçalanırsın. Açık denizde emniyetlisin, arkadan al rüzgârı gidebildiğin kadar git. Dalgalar sığ yerlerde büyür, sonra da kırılınca daha tehlikeli olur.

— *Ne yaptınız?*

— Ertesi gün, benim hesaplara göre bir saat sonra Kad Burnu'nu kulesinin ucunu göreceğiz dedim. Altı-yedi saat gittik, kule mule yok. Orayı ıska geçersen Antartika'ya kadar bir şey yok, biz anladık ki tam nerede olduğumuz belli değil. O zaman GPS (Küresel Konumlama Sistemi) yok, çok adi bir şey var, "Radyo Yön Bulucu" diye bir alet. Kıyıdan elli mil ötede ancak geçiyor. Zaten ne yıldız, ne ay var (us-

turlap kullanamıyoruz), pusulayla, hesapla gidiyoruz. Ve tam nerede olduğumuz belli değil, değişken akıntılar yüzünden.. Yine gece oldu. Hüseyin, pes dedi. Gitti, içerde tabana eksenin üzerine yüzükoyun yattı. Kalk gel diyorum, "hakkını helal et, iş bitti" diyor. Saatlerce tek başıma dışarıdayım, arada bir peksimet yiyorum, elma suyu içiyorum, uyku yok, her şeyle boğuşuyorum. Bir iki gece sonra bende de hal kalmadı.

— *Hüseyin Koçak hiç kalkmıyor mu?*

— Yok koyverdi, "bitti" dedi. Öne gidiyorum, yelkeni indireceğim, ip aşağı geleceğine dizlerim aşağı iniyor. Boğuşuyorum. Baktım ilerde bir ışıklar... Gemi ışıkları. Gemiyi uzakta gördükten az sonra önünde pat diye biter. O zamanlar kanuna göre seni görürse yön değiştirmeye mecburdu, sonradan yasa değişti, koca tanker okyanusta giderken önüne yelkenli çıkarsa durmaya (zaten duramaz), yön değiştirmeye mecbur değil. Kaç kişi okyanuslarda böyle kayboldu kim bilir? Telaşlandım, ama iki dakika sonra ışık mışık yok. Ben kitaplarda okumuştum, çok halsiz kalınca insan denizde serap görürmüş.

— *Serap görüyorsunuz.*

— Öyle herhalde. Gördüğünü sandığın ışık biraz sonra yok. Ne yapmalıyım? Mühim olan okyanusa açılmak, çünkü rüzgâr karaya doğru atıyor. Dümeni bağladım, açık denize doğru biraz daha rahat bir doğrultu (rota), öne küçücük bir fırtına yelkeni, güvertede onu bağlayıp rotayı koyup bir yandan not ediyorum, sonra bir saat uyuyorum. Bir saat sonra kendiliğimden, tak, uyanıyorum, pusulayı ipleri denetleyip tekrar bir saat uyuyorum. Yer gök kapkara, tellerde çığlık atan rüzgâr, fırtına azalmak bilmiyor. Bir müddet sonra Kad Burnu'nu ıska mı geçtik acaba diye ümitsizliğe kapılır gibi oldum. 40 yaşına basmıştım. Babam 43 yaşında aniden kalpten gitmiş. Bende de şuuraltında 43'te gideceğim fikri var. Kendi kendime tasavvufi havaya

girdim, şimdiye kadar bir şeyler yaptık, becerdik, ne yapalım bu kadarmış. Allah'la hesaplaştım. Kurtuluş yolu kalmadı gibi bir his, koyuvermek gibi. Fakat bir müddet sonra başka bir his galip geldi. Zor durumlarda Allah'a şükür bana gelmiştir bu kurtarıcı his. Böyle koyun gibi kelleyi teslim edip de gitmek yok, sonuna kadar mücadele ederek gideceksin. Şartlar ne kadar vahim olursa olsun, her an bir şey yapmalıyım. Mücadeleye devam. Ve içimde uyuşmuş kalmış olan azim başını kaldırdı. İçimde canlanan yeni bir güç.

— *Daha nasıl mücadele edeceksiniz ki?*

— Başladım hesap üzerine hesap yapmaya... Bir yerden daha önce okuduğumdan değil, o sıra aklıma gelen tarzda olasılık hesapları yapıyorum. Belki saatlerce... Bu yoğun meşgale muzır hislere de mahal bırakmıyor, yan bir faydası. Sonunda en makul görünen rotayı seçtim, birer saat uyuyarak öylece yola devam. Daha ertesi sabah erken, güneş açtı, fırtına hafifledi, ortalık rengârenk oldu. Hüseyin'i dürttüm, kalk, bir saat sonra kulenin ucu görünecek, dedim. "Yok" dedi, nitekim yatıyor hâlâ, ümidi kesmiş. Bu sefer bir saat sonra bir baktım kulenin ucu. Kalk kulenin ucu göründü, diyorum. Nihayet kalktı, baktı. Doğru. Bir sevinç, hızla oraya. Kad Burnu'nun Providans (Providence) kasabası olan ucu. Arkasından dönüp limana girdik, bağladık. Ve yeniden doğmuş gibi olduk.

— *Uzun süre kendinize gelememiş olmalısınız. Böyle bir hayata dönüş yaşayınca herhalde insan büyük bir değişim geçirir.*

— Oradan sonraki iki üç günlük yolu geze geze iki haftada gittik, hatta "Cape Cod"ın iç tarafındaki başka bir kasabada birkaç gün kaldık. Güzel bir koy kenarı olmasına rağmen fakir bir kasaba. Eskiden kalma bitkin bir köy gibi. Ufak sokağında dolaşırken, birkaç yerel ressamın resimlerini sergileyen küçük bir dükkâna rastladık. "Cape Cod"ın

bizim oradaki manzaraları hatırlatan bir yağlıboya resmini aldım. Ressam Deby Aşçı, bir yaşlı hanım yapmış (Türk müydü? Türk'le mi evlenmişti, bilmem), çok da ucuzdu. Hâlâ evde asılıdır. İki haftada vur patlasın çal oynasın yeniden doğmuş gibi olduk. Bu hadiseden sonra benim huyum suyum değişti. O zamana kadar her şeyi kendime dert edinirdim. Vay şu namussuz bilimci bunu dedi, şöyle yaptı, vb. diye. Sonra ben kalender, şakacı, ufak şeylere aldırmaz rahat bir adam oldum.

— *Korku gelmedi mi, yani yerleşmedi mi?*

— Yok, hayır. Kısa süre sonra tekrar okyanus gezilerine çıktım. Yalnız bu ara, matematiğin benim hayatımı kurtarmış olduğunu belirtmeliyim. Önce bir koyuvermek, ondan sonra sarılıp bir sürü hesap yapmak o keşmekeş içinde... (*Türkiye'de, dünyanın aksine, matematiğe pek önem verilmez. Halbuki, matematiksiz dosdoğru hiçbir bilim olmaz, toplumsal bilimler dahil. Hayatımızı kurtarmış olması da cabası.*)

Hüseyin'le ara sıra Florida'da hâlâ tekneyle çıkıyoruz. Bir de Kıbrıslı Türk, doktora yapan Mehmet diye bir çocuk vardı orada. 1990'larda üçümüz, bir gece sabahın üçünde okyanustan St. Lucie Nehri'nin oluşturduğu girişe vardık. Miami'den çıkmış, arkamıza Golf Strim'i alarak, hızla, tahminimizden önce varmıştık. Girişte eskiden kalma kırık dökük dalgakıranlar var, dalgalar vurunca yarısı görünmüyor, işaret de yok. Girmek çok zor ve tehlikeli. Dalgaların kırıldığı yerde çok büyük kuvvetler oluşur. Daha iyi şartlarda bile oradan giren çıkan motorlar zaman zaman devrilir, millet ölür. Genelde yelkenli tekne, sırf motorludan daha emniyetlidir, altında büyük salması var, kurşun, ağır. Ancak giriş kumla dolup sığlaşmışsa, kırılan dalgalar arasında dibe vurmak tehlikesi var. Erken vardık ya, gün ışıyıncaya kadar okyanusta dolaştık, sabah oldu, öyle girdik oraya. Bizimkiler epeyi korkmuş, hâlâ anlatırlar. Halbuki ikisi de sporcu çocuklar.

— *O meşhur fırtınadan sonra gezileri durdurdunuz mu?*

— Okyanusta o karanlıklarda fırtınalarda, Allah'ım benim burada ne işim var, bir kurtulsam bir daha hiç böyle şeyler yapmam, diyordum. Ama kurtulduktan sonra kısa süre geçince gene başladık.

— *Gelincik duruyor mu?*

— Hayır. 1983'te bir şeylere canım sıkılmıştı, ailevi sorunlar. O sırada da aracılar, aman tekneni alıcılar var, illa sat diye tutturuyorlar. (Bizim tekne eski usul imalat, yenilerinde görülmeyecek şekilde sağlam.) Sonunda üzüle üzüle sattım. Tekne ile insan arasında, adeta kişisel bir bağ oluşuyor. Sonra düşündüm, kısa bir süre sonra toparlandım, yine canım çekmeye başladı. Bunun biraz masrafı var ama fazla değil. Bakımı az. Oraya göre atla deve değil. Buna verdiğim hiçbir şeye acımam, bu sağlık sigortası gibi. Buna vermezsen ilerde doktorlara verirsin bu parayı. Nitekim bu beni senelerce genç tuttu. Bir yandan da bilimde boyuna yeni konular öğrenip yeni araştırmalara girmek tazeledi. Neyse, toparlanınca önce hesabını yaptım. Baktım, bunun masrafından aza, ben istediğim zaman Karayipler, Kaliforniya, Türkiye'de Marmaris'te, Bodrum'da tekne kiralarım. İki-üç kere. Her zaman yapsan daha az tutuyor masraf. Böyle idare edeyim dedim.

— *Türkiye'de tekne kiralayarak gezmeye başladınız böylece.*

— Bodrum'a geldim; Bodrum henüz tam curcuna olmamıştı. Üstelik böyle yerleri ancak mevsim dışı severim ben. O sırada Türkiye'de kiralık yat (çartır) olayı yeni başlıyordu. Sinan'ı bulduk, ahbap olduk, dört-beş tekne getirtmiş, haftalığına kiralıyor. Orada 13 metre tekne tuttum tek başıma. Yanına kaptan verelim dediler, ben istemedim. Önce güvenemediler, ama şirketten biriyle çıkıp dolaştırdıktan sonra, işi bildiğime hükmedip tekneyi verdiler. Çıkacağım, Marmaris'e kadar, sonra birkaç Yunan adasına sefere gide-

ceğim. Oranın bütün ahalisi "aman hocam, yanına birini verelim, etme eyleme..." Bana Hasan diye uzun boylu Doğulu bir çocuk gönderdiler. Şileplerde kaptanların kamarotluğunu yapmış. Yanına verelim, yemeğini yapar, dediler, iyi dedim. Ama yelken işinde hiçbir şeye karışmayacaksın, dedim. Zaten bilmiyor. Hasan'la çıktık.

— *İstikamet neresi? Ya da nereleri?*

— Datça'ya uğradık, Marmaris'e geldik, o zaman düzgün, köy gibi bir yer, içine de girmedik, yan tarafında bir koya demir attık. Hasan yemek hazırlıyor, bir de beyaz kaptan şapkası aldık. Geliyor, peçeteyle "kaptanım yemeğiniz hazır" diyor. Süslü püslü yemekler yapıyor, ben yiyorum. Durum iyi. Derken Marmaris'ten sonra bu iş bana yetmedi. Şuradan birkaç Yunan adasına gidelim, dedim. Her ihtimale karşı İstanbul'dan Yunan Konsolosluğu'ndan vize almıştım. O sıralarda gene Yunanlılarla bir sürü hırgür vardı. Bastık İstanköy'e. Bir iki gün kaldık. Haritaya baktım, ortalarda Kalimnos diye bir ada var. Gece güneş batarken çıktık oraya doğru. Burunu döneceğiz, Akdeniz gibi olan kısımdan yukarı, Ege'ye gireceğiz. Oralarda sertçe bir rüzgâr başladı, dalgalar kabardı. Ben keyifleniyorum. Hasan korktu. İlla dönelim, diye tutturmaya başladı. Dönmesi daha zor bu kadar gidince. Eline bıçağı almış oynuyor, illa dönelim diye...

— *Nasıl yani, bıçakla tehdit mi ediyor? Bir bu eksikti.*

— Bu tür insanlarla uğraşmak, kendi başına denizlere çıkmaktan daha zor. Münakaşa ediyor, bıçağı oynatıyor; aklı kendi götürebileceğine yatsa neredeyse bizi kesecek. Belli ki kesmedi, yoksa bu kitap olmayacaktı. Kalimnos Adası'na vardık; acayip yabani bir yer. Sivri, taşlık, ot bile yok. Ufak limanı var, karaya çıktık. Gümrük Muhafaza'dan adamlar bizim kâğıtlara baktılar, hepsi tamam. Türk pasaportunu görünce namussuzlaşıp sizin kâğıdınız eksik diye bir şey uydurup tekneye hapsettiler. Bırakmıyorlar. Bayağı düşmanca davrandılar.

— *Eyvah, denizde rehin kaldınız.*

— Başımız dertte. En nihayet Amerika'da bulunmuş Yunanlı bir memur buldum. Biraz İngilizce biliyor, biraz daha yumuşak. Derdimizi anlattık, yardımcı oldu. Bir yerlere faks çekip birkaç gün sonra bizi bıraktılar. Yolda Pserimos diye küçücük bir ada buldum, pek çok haritada bile görünmüyor; yaklaştık, demir attık. Kumsalı var. Kıyıda üç beş köy evi, bir de çardak. (*Ama, "Evlerinin önü çardak, Elif'in elinde bardak" gideli çok olmuş.*) Birini bulsak çay isteyeceğiz; in cin yok. Döndük sonra. İki yaz birkaç kere böyle geziler yaptım; Kleopatra Adası, tek teknenin sığabileceği minik koylar. Ertesi yıl, Karayipler'de, Virjin Adaları'nda dokuz gün tekne tutup tek başıma dolaştım. Ama olmuyor. *Gelincik*'i özlüyorum, aile gibi olmuştuk. Teknelerin de huyu suyu var.

— *Ve yeni bir tekne aradınız.*

— Yale'nin olduğu yerde ocak yarısından şubata, marta felaket hava olur; rutubetli bir soğuk; bazen bir garip yağmur yağar ki, dokunduğu yerde buz tabakasına dönüşür. Florida'ya gideyim, bir şeyler ayarlayayım, uçakla iki buçuk saat, pahalı da değil, uçağa atlar, biraz yelken yapar, sonra işe dönerim, dedim. Kendime yine tekne bulmak istiyorum. Bir araba kiraladım Florida'da. Deniz haritaları götürdüm. Haritalardan düzgün yerini arıyorum Florida'nın. Burası Miki Fare ülkesi, sevmem, ama ben kıyıları takiben denizciliğe uygun yer arıyorum. 10 gün her tarafı taradım. Tam ümidi kesmişken, birisi, Florida'nın ortasından geç öbür kıyıya git, orda falanca yer var, dedi. Yarımadanın ortası Afrika gibi, bitki örtüsü, iklim, savanalar. Kilometrelerce gidiyorsun kimse yok. Atlas kıyısına vardığımda baktım her taraf su, iki nehir kesişiyor, su kanalları var, okyanusa çıkış. Tam uygun yer dedim. Kasaba eskiden balıkçı köyüymüş, gezimcilere fazla duyurmamışlar Sonraki hafta sonları, Yale'den uçağa atlayıp çeşitli yelken merkezlerinde teknelere baktım. "İçine girip bir gece yat" diyorlar, gece kal-

kıp elimde fenerle her tarafını kurcalıyorum. Sonunda iyice bir şey buldum, kullanılmış (zaten kullanılmış olmalı, yoksa tefrişi birkaç yıl sürer), Kanada'da yapılmış sağlam bir tekne.

— *Adını ne koydunuz?*

— Turna. Japoncası Turu (Tsuru), aynı sözcük. Tekneyi turnaya benzettim (*"Turnalar uçun. / Yârimi Seçin. / Turnalar...*)

— *Bugün hâlâ en zor koşullarda dahi denize açılıyorsunuz. Rota değişti mi?*

— Şimdi de güneylerle meşgulüz. Key Adaları; Humphrey Bogart'ın klasik filmindeki Key Largo'dan Batı Key (Key-West)'e kadar. Bazen Bahamalar...

— *Tekne hâlâ Turna mı?*

— Turna.

UÇAĞA MERAK SARDIM

— *Bir de pilotluk deneyiminiz var. Uçuş merakınız nasıl başladı?*

— Çok küçükken model uçaklar yapardım, uçmuyordu tabii. Zaman zaman da uçayım diye düşünürdüm. Sonra bir sürü yazacağım şeyler, bilimsel çalışmalar var, vaktinden önce gitmeyelim diye vazgeçerdim. Hani belli olmaz ya... Orada millet, Yeni İngiltere'de mayısta tekneyi suya indirir, altını boyayıp. Eylül veya ekimde de sudan çıkarırlar. Bizde öyle değil, ben bu aralık ayında kar yağarken tekneyle dolaşıyordum, başka in cin yok, kayak kıyafetiyle teknedeyim. Başka bir ülkeye veya Türkiye'ye gittiğim zamanlar hariç, her fırsatta uğraşıyorum. Uçak da vakit alan bir şey, hepsi birden olmaz, diyordum. O yıllar, bizden sonra bir iki Türk profesör daha geldi.

— *Yale'ye mi?*

— Evet. Bir sonraki eyalet Rhode Island, orada da Brown Üniversitesi var. İyi bir yerdir, bilhassa uygulamalı matematikte birincidir, meşhur bir merkezi vardır. Orada uygulamalı matematikte meşhur profesör Turan Onat vardı. Turan Onat, 1940-50'lerde İTÜ'de yetişmiş. Sonradan bütün dünyada büyük iş yapan, ENKA, KİSKA gibi hepsinin kurucuları, başkanları orada yetişti, tabii bir sürü siyasetçi de... Bir de dünya çapında bilim adamları yetişti, tabii eğitim dili Türkçe iken. Atatürk, Almanya'dan kaçan kimi Alman, kimi Alman Yahudisi profesörleri getirmişti, bir kısmı İTÜ'de durdu; aralarında çok meşhur adamlar vardı, mesela Prandl, sonra von Mises. Uygulamalı matematik sahasının Einstein'ı gibi isimler. O ara yetişenlerden birçoğu Türkiye'de çok büyük işler yaptılar, bazıları da dünya evrenkentlerinde büyük bilim adamları oldular. Biri de Turan Onat. Önce Prandl ile çalışmış, sonra o Sorbon'a gidince Turan da yanına gitmiş; o ABD'ye göçünce, Turan da gelmiş. Ben tanıdığımda 1960'lardan itibaren Brown Üniversitesi Uygulamalı Matematik Profesörü idi. Ayrıca bu sahanın uluslararası dergisinin baş yönetmeniydi.

— *Onat'lar meşhur bir aile değil mi?*

— Turan Onat, 1940'lardaki Genelkurmay Başkanı Emin Onat Paşa'nın oğlu. Kardeşlerinden biri meşhur operacı Ferhan Onat. Turan, güler yüzlü, tam Türk tipi, hoşsohbet bir adamdı. Ahbap olmuştuk, onu Yale'ye aldılar, senelerce Yale'de kaldı. Onu anlatmak lazım, çünkü Türkiye'de pek duyulmadı, ben onun hikâyesini yazıp gazetelere verecektim de...

— *Size uçma merakını aşılayan kişi herhalde.*

— Evet de, geçen yıl önce gittiğimde, mayıs ayında bizim bölümde Turan Onat'ın hanımının ahbabı organik kimyacı bir meslektaş vardı, Wasserman. Ailecek ahbabıydı onların. Yale'ye uğradığımda ona rastladım, "Aman ne iyi,

tam zamanında geldin, Turan Onat çok hasta, kanser, birkaç haftası kalmış diyorlar, ikide bir seni soruyor, Türkçe konuşmak istiyor, aman ne olur" dedi. Hemen atladım gittim evine. Baktık, erimiş bitmiş, yatakta. O ara hanımı alışverişe gitti, şehre indi, giderken de, fazla konuşturma, yorulur, dedi. Oturdum, Turan beni bırakmadı, dinle alakası yoktu ama, ölüm döşeğinde Müslümanlıktan bahsetmeye başlamış, kardeşleri Türkiye'den ziyaretine gelmişler; hiç hoşlanmamışlar bu işten.

— *İnsan ölüme yaklaşırken, ya da hayatının belli döneminde değişebiliyor.*

— İçinde varmış demek ki. Kardeşleri dinden bahsediyor diye hoşlanmamışlar. Türkiye bu halde, halbuki bir de gâvurlara bakın, heriflerin her tarafı din, hem de abuk sabuk, yobazca, okumuşu yazmışı. Neyse. Eski hatıralarımızdan, Türkiye'den şuradan buradan konuştuk, birtakım manevi destek olacak laflar söyledim. Yüzüne renk geldi, bayağı canlandı, coştu, şiirler okuyoruz, tasavvuftan bahsediyoruz. Birkaç saat sonra hanımı geldi, baktı, dedi ki "ne kadar iyi görünüyor, ne yaptın sen?" Bayağı etkisi oldu. Ayrıldık, birkaç gün sonra Türkiye'ye döndüm, iki hafta sonra duydum ki vefat etmiş. Türkiye'nin yetiştirdiği önemli bilim adamlarındandı, Türk düşmanı çetelerden olmadığı için adını pek duyurmazlar. Olsaydı adına sokak adları koyarlardı. Dedim ki onun hem bilimsel hayatını hem ortak hatıralarımızı yazayım. Bölümünden belgeler istedim, hâlâ gelmedi.

— *Allah rahmet eylesin. Turhan Onat mı size uçuş zevki aşıladı?*

— Daha önceleri, 1990'larda ben Florida'ya gidip gelmeye başlamıştım, Yale'deydim ama zırt pırt gidiyordum. 55 yaşında Türkiye'ye gideceğim, şunu yapacağım, bunu yapacağım, demeye başladım. Bir de şunu düşünüyorum; erken emeklilik alayım, tekneye bineyim ve dünyayı dolaşa-

yım. Sonra Türkiye'ye takılıp vazgeçtik o işlerden. Neyse Florida'da da faaliyetlerde bulunuyordum. Ben gittiğim yerlere sırf turistik gitmem.

— *Ne faaliyetleri?*

— Florida gazeteleri yazıyordu, Yale profesörü geldi, burada şöyle yapıyor, böyle yapıyor diye. Kışın en berbat aylarda Florida'ya gidip biraz tekneye biner, uçakla dönerim demiştim ya, buna başlamıştım. Gittikten kısa bir süre sonra oraların ileri gelenleriyle haşır neşir oldum. Orada bir Kültür Sanat Bilim Araştırma Merkezi kurma gibi işlere giriştim. Ondan sonra toplantılar yapılıyor.

— *Kuruldu mu orası sonra?*

— Yok olmadı. Sermaye bulduk birilerinden, ama olmadı.

— *Turan Onat'a dönersek...*

— 1990 yılında mı ne, Yale'de bir gün binasının önünden geçerken Turan'a rastladım. "Nasılsın?" dedi, "Bugün 60 yaşıma bastım" diye ekledi. Doğum günün kutlu olsun filan. "Düşündüm, şimdi ihtiyarladık diyeceğiz, ya da yeni bir şeye başlayıp gençleşeceğim dedim ve karar verdim, bugün uçak kursuna pilotluğa başlıyorum" dedi. Çok hoşuma gitti benim. Vay 60 oldum diye düşüneceğine, yeni bir şeye başlayayım. Sonra birkaç kere görüştük, önce öğrenme ehliyeti alıyorsun, hocayla uçuyorsun, sonra bir gün geliyor, tek başına (solo) uçuyorsun, büyük hadise, sonra da tek başına bayağı uzun uçuş yapıyorsun başka eyalete. Bunu yapmış, tek başına uçmaya başlamış. İlginç gelmeye başladı, bir gün beni de götürdü, hatta beraber bizim "Cape Cod"da bir ev vardı, oraya uçtuk. Bu iş benim hoşuma gitmeye başladı.

— *Siz de 60 yaşımı mı bekleyeyim dediniz?*

— O ara iki yerden birden pilotluğa ilgi duydum. Flori-

da'da o sırada benim bir hanım arkadaşım var, üst tabakadan, oranın asilzade sınıfından. Nehir kenarında koskoca bir malikânede oturuyor. Kocası, çok meşhur bir kemik cerrahıymış, –iyisi senede birkaç milyon dolar kazanır, zaten ikisinin de ailesi zengin– dinlenmek için uçağa vaktiyle merak sarmış, dört uçağı varmış, Çift motorlu, tek motorlu, şöylesi böylesi. Boyuna uçarmış. Derken bir de II. Dünya Savaşı'ndan kalma avcı uçaklarını yenileyip meraklılarına satmaya başlamışlar. O uçaklar, zamanında çok acele yapılmış ve çok hatalı tasarım. Birçoğu oraya buraya çakılmış. Harp zamanı bir sürü ahali ölmüş. Onu almış, test pilotuyla okyanusun üzerinde uçup uçağı denerken çakılıp ölmüş. Bu hadiseden altı ay sonra o cerrah beyin dul kalan hanımıyla tanıştım. Biyoloji okumuş, birçok hayır işleriyle ilgili toplumsal faaliyetlerde bulunuyor. Bir süre evinde kalmıştım, misafirliğe gittiğim zaman adamın çalışma odası olduğu gibi duruyordu. Hanımı da hiçbir şeyine el sürmemiş. Duvarlar kitap dolu, bir yanda bir sürü kemik cerrahisi kitabı, bir tarafta da uçakla ilgili dergiler, kitaplar... Ben de arada bunlara bakıyorum. Bir müddet sonra sanki adamla ruhen özdeşleştik. Adamın ortamındayım. Uçağa merak sardım, derken ders almaya başladım.

— *Nerede ders alıyordunuz? Bir de kaç yaşında başladı merak?*

— 55 yaşındaydım sanırım. Zaten bundan sonra ne fark eder, boşver dedim. Biz bir şeye kafayı takınca farklı, millet haftada bir saat iki saat uçuyor, o kadar. Bir başladım, Florida'ya gidiyorum, mesela iki haftalığına ve her gün birkaç saat uçuyorum. Sonra kuzeye gidiyorum. Kuzeyde de Yale'nin bir uçak kulübü var, üye oluyorsun, beş ufak uçakları var. Bu sefer orada her gün uçuyorum. Zaten çok yoğunlaşma isteyen bir şey. Seyrüsefer, yönünü bulma, yerini tayin etme meselesinde yelkenle çok benzerlikler var. Fark şu, mesela denizde kaybolduk, yelkenleri gevşet, saatlerce denizin ortasında dur, hesap yap, yolunu bul. Uçakta

öyle değil. Bir dakikan var meselâ, 40 sn. 30 sn, kafadan hesap yapıp hemen karar vereceksin. Bir de bu fizik işi olduğu için fiziki kanunlarını anlıyorum tabii.

— *Hocalarınızla iyi anlaştınız mı?*

— Florida'daki hocam bir İngiliz oğlan, kıymetli bir çocuk, Oksford'da Sanat Tarihi'nden mezun. Matematik ve fizikten anlamadığı için sırf sezgiyle uçak kullanıyor, aletlere bakmadan uçağı hissedeceksin, diyor. Kuzeyde de birkaç hocam oldu. Biri İtalyan asıllı Amerikalı, diğeri fizikçi. IBM şirketinin araştırma laboratuvarlarında çalışmış, genç, çok akıllı ve zeki. Bilgisayar uzmanı olmuş ama bir yandan pilotluk yapıyor. İyi arkadaş olduk, biz onunla fizik kanunlarının ayrıntılarını konuşuyoruz, bana öğretiyor. Kafadan, bir sürü pilotun bilmediği kestirme hesapları yapmayı öğretti. Bir sene böyle gitti. İlk yalnız uçuşu yaptım ve sınavı geçtim.

— *Tek başınıza nereye uçtunuz?*

— Maine Eyaleti'nin Portland uluslararası havaalanına.

— *Florida'dan mı?*

— Hayır, Nev Haven, Konektikut'tan. Arası birkaç yüz mildir.

— *Herhalde çok heyecanlı olsa gerek?*

— Evet. Başta uçuyorsun, aşağı bakıyorsun, garip geliyor. Yaa bunu kim uçuruyor diyorsun. Bayağı zevkli. Büyük havaalanına gittim, oraya büyük jetler inip kalkıyor. Kuleyle konuşuyorsun, sana talimat veriyor, diyor ki inişe geçerken, "arkanda, sırada United Airlines Heavy var". Jet, yolcu uçağı, bizim pırpırın azami hızı saatte 140 mil, inerken 80 mille iniyorsun, arkadan gelenin iniş hızı 250 mil ve bu en yavaş hızı. Daha yavaş gitse pat diye düşer, normalde 500'le filan gidiyor da. Kule bana "elini çabuk tut, 'heavy' (yani 'ağır top') geliyor" diyor.

— *Siz telaş içinde, ona bak, buna bak, o neydi diyorsunuz?*

— Bir sürü şeyle meşgulsün, pistin konumunu haritadan inceliyorsun. Bir yandan orası neresiydi, diyorsun, haritayı takıyorsun dizine; sağdan soldan kim geliyor, kim gidiyor? Hızın kaç, eğimin ne? Kuleyle konuşuyorsun. Pisti de fiziki olarak ilk defa görüyorsun. Bayağı havaalanı işte.

— *Bayağı ciddi bir sınav bu.*

— Tek başıma indim. Orada, özel ufak uçakların geldiği duraktaki kulübeye gidiyorsun. Bir defter var, oraya kaydediyorsun, şu saatte şuraya indim diye. Senin ehliyetine de onlar kaydediyor. Ehliyeti aldım ve tekrar birkaç eyalete uğrayarak geri döndüm.

— *Yine uçarak mı? Bu kadar heyecan yeter herhalde.*

— Tabii. Canın çıkıyor. Zaten o kadar yoğunlaşıyorsun ki bir saat uçtuğunda haşat oluyorsun. Bütün gün oraya git, buraya git, sonunda döndüm. Hoca deftere baktı, iyi. Bir yazılı, bir uçuş imtihanı daha. En son imtihanı yapan hoca yaşlıcaydı; çok tecrübeli ve bize ehliyeti verdi. Ben zırt pırt birkaç sene boyuna uçuyorum. Yale'nin beş uçağını kiralayabiliyorum; biraz daha ucuz, oralarda buraya nazaran zaten bu iş ucuz. Aslında hükümet bunu teşvik ediyor, ilerde lazım olduğu zaman ilk kademe pilotluğu bilen hazır bir sürü ahali olmuş oluyor. İkinci merhale, görmeden uçuş. Ona başladım, bayağı uzun sürüyor.

— *Aldınız mı onu da?*

— Onu almadım, başladım ama... Öbürünü alırken "görmeden uçuş" (yalnız aletlere güvenerek) taliminin de bir miktarını yaptırıyorlar, ama uzmanı olmak uzun sürüyor. O bayağı heyecanlı, havaalanı filan görünmüyor, altı hep bulut.

— *Ve o havada çıkıyorsunuz. Bravo yani.*

— Önceden hava raporları alıyorsun ama belli olmu-

yor. Aletlerle, kulenin talimatıyla bir şeyler yapıyorsun. Yale'nin beş uçağı var ya, millet önceden yazılıyor, gidiyor o uçağı alıyor, birkaç saat uçuyor, geliyor. Ben o ara "Cape Cod"da, adada oturuyorum, buralar üç eyalet, yani birkaç yüz kilometre ötesi. Bu uçaklardan bir tanesi, denet aletleri vb., öbürlerinden farklı; onun için pek talibi çıkmıyordu. Öbürlerine binip bunu almıyorlar. Çok güzel, ama değişik bir uçak. Ben bunu öğrendim, ne zaman istesem uçak bende, sırada beklemek yok. Ben diyorum ki işte adaya gideceğim, üç gün kalacağım, hatta bana diyorlardı ki "senin uçak bir haftadır kullanılmadı, aman uç." Uçakların çok sık kullanılması lazım, motor elli-yüz saat çalışınca devlet denetlettiriyor, bakım yapılıyor. Devamlı kullanımı daha iyi bir şey. Ben alıp üç dört gün gidiyorum, hatta eski bir araba vardı o zaman, onu havaalanında bırakıyor, Yale'ye gidiyorum. Diyelim beş gün Yale'de işim var, tek başıma uçağa binip eve gece geliyorum.

— *Hâlâ uçuyor musunuz?*

— Evlenince azalttım. Bununla çok meşgul olacaksa insan, bayağı yoğunlaşması lazım; bırakırsan paslanıyorsun. Bu sene gittiğimizde birlikte uçtuk. Bu kadar sene uçtum ama tabii hiç fotoğraf yoktu; ilk defa eşim Dilek fotoğraf çekti.

— *Yelkenlide olduğu gibi başınıza hiçbir zor durum gelmedi mi?*

— Ehliyeti henüz almamışken bir kere bir şey oldu. Alıştırma yapıyor, iniyor, kalkıyorsun, bir tur atıp tekrar iniyorsun. Bir keresinde inerken uçak yavaşladı; hıza çok dikkat edeceksin, belli bir süratin altına inersen uçak düşer, çok hızlı gidersen de olmaz, hep böyle denetli ve hesaplı kitaplı gitmelisin. Benim İtalyan hoca da, "yavaşlarsan burnu indir", demişti bana bir kere. İnerken hız düşünce ben de burnunu indirdim, bu sefer indi, birkaç zıpladı, yere pat pat pat vurdu ve tekrar havalandım. Pistin sonunda ağaçlar var, oralara erişmeden yükselmen lazım.

— *Hoca yanınızda ama. Yani umarım öyledir.*

— Yok canım yalnızım, alıştırma yapıyorum. Kalktım ama tuhaf sesler geliyor. Kuleye dedim ki, "motordan acayip ses geliyor, ben inişe geçiyorum". İndim neyse. Durdum. Bir baktım pervanenin uçları yere çarpıp kıvrılmış, Allah'tan iki uç da aynı miktarda. Uçak gene kalktı ama fazla çekmiyordu. Neyse on bin dolarlık zarar oldu, çoğunu sigorta ödedi. Bayağı bir şey atlattık. Bir taraftan okyanus yelkenciliğiyle uğraşırken bir de bu. Buna çok yoğunlaşınca öbürünü ihmal ediyorsun, tekne haşat oluyor. Dur dedim, bir iki yıl tekrar tekneyle uğraşayım. Bir süre uçmayı bırakınca zihni tembellik başlıyor, oturup tekrar havasına girmek lazım. Keman çalmak gibi bir şey; bilimsel araştırma da böyledir. Her gün alıştırma yapmazsan paslanırsın. Bilimde çok genç yaşta ben şöyle bir kaide keşfettim: Mesela, öyle bir yoğunlaşıyorsun ki artık gece gündüz bunu teneffüs ediyorsun, aylarca. Nihayet konu elinde hamur haline geliyor, o zaman bir şeyler yaratıyorsun. Dikkat ettim, –ki çok genç yaştaydım– bir gün bırakırsan tekrar o kıvama gelmen üç gün sürüyor. Bir ay bırakırsan üç ay sürüyor. "Bire üç" diye bir kaide çıkardım. Uçuş da böyle. Bir süre bırakınca insana, ne kadarını unuttum acaba diye tereddüt geliyor.

"Bire üç" kuralına ilaveten, 1997'de evlenmemden sonra tavrım değişti. Bizim eski öğrenci, hani birlikte uzun sefere çıktığımız, Hüseyin'de de benzer bir hâlet-i ruhiye sezinledim. Bir çocuğu dünyaya geldiğinde adını "Deniz" koydu; ama artık denize çıkmaya çekinir oldu sanki; başkalarını düşünüyor insan.

TÜRKİYE GÜNLÜĞÜ

Ben de zannediyorum ki,
ben bunlar için fırsatım, öyle konular
var ki dünyada herkes gelmiş,
Yale'de benden öğrenmiş; Rusya'sından,
Doğu Bloku'ndan, Avrupa'sından.
Ben ayaklarına gelmişim,
yeni bir şey öğrenin, yapın.
Yok.

— *Şimdi Türkiye günlerine başlayalım. Yale ile bir anlaşma yaptınız ve Türkiye'ye döndünüz. 1994'ün eylül başında Yıldız Teknik Üniversitesi'nde halen süren profesörlüğünüze başladınız. Yıldız Teknik Üniversitesi'nin ilk günleri nasıldı?*

— İlk defa kadrolu devlet memuru olacağım. O zaman kimyanın bölüm başkanı Hüseyin Afşar'dı. İÜ'nden kendisini tanıyordum; fizik bölüm başkanı ve Fen/Edebiyat'ın dekanı Şevket Erk'ti. Hanımı da solunum hastalıklarında, Çapa'da profesör. Karı koca çok kıymetli insanlar. Rektör de Turgut Uzel. Zaten onlarla görüşüp gelmiştim. Gelirken Hüseyin bana "Fiziğe mi, kimyaya mı, matematiğe mi girersin?" dedi. Bir de kâğıt üzerinde, henüz kurulmamış moleküler biyoloji bölümü varmış, "Yoksa onu mu kuralım?" dedi. Ben kimya bölümü dedim.

— *Neden? Mesela neden moleküler biyoloji istemediniz? Kuruluşu uzun sürer diye mi?*

— Kimyadan Hüseyin Afşar'ı eskiden beri tanıyordum, değerli birisi. Fen/Edebiyat Fakültesi'nin yeri Şişli ile Çağlayan arasında, eskiden özel Galatasaray Kimya Mühendisliği olan küçük bir bina. Hüseyin Afşar bana kendi odasını verdi, bölüm başkanı olduğu için aynı katta kimya bölüm başkanı odasında oturuyordu. Yeni mekânımın iyi tarafı,

hemen karşı odada matematik bölüm başkanı oturuyor. Yanında fizik bölüm başkanı, ötesinde kimya başkanı, bir yanda dekan. Üç bölümün başkanlarının tam orta yerinde oturuyorum. Yerim çok iyi, merkezi. Bir heves başladım. Türkiye'de öbür üniversitelerde bayağı faaliyette bulunmuştum ama hep kısa vadeli, ziyaretçi olarak. Yale'deki doktora öğrencim henüz bitirmemişti, o devam edecek. Yale'deki araştırma, kütüphane vb. imkânlarım da. İyi ki öyle, çünkü İstanbul'da baktım kütüphane yok sayılır, bir şey var ama göstermelik. Caddeden geçerken görülen, Sabancı'nın adını taşıyan bir kütüphane var. Yazısı kocaman görülüyor. Gösterişli bir bina, içinde bir şey yok.

— *Hemen ilk iş kütüphaneyi gezdiniz ve el attınız. Tahminim doğru mu?*

— Bir keresinde, ki arada Yıldız'ın merkezine gidiyor ve rektör beyle yemek yiyordum, konuşurken yahu gidip şu kütüphaneyi bir görelim dedim, "bizde kütüphane var" dedi. Gittik, kapıdan girince bir sürü camekân bölmeler; onların kapısı da kilitli, in cin yok. Kütüphaneci nerede dedik, neyse başka bir kattan kütüphaneci indi, kapıyı açtı, içeride birkaç dergi, kitap var. Özellikle Yıldız'ı eleştirmek için söylemiyorum. Hangisinde dosdoğru var ki? Araştırma yaparken kaynaklara bakmak lazım, dönem dönem. Ben yoklara aldıran biri değilim, burayı da çok iyi biliyorum, senelerdir dikkat ederim, orada uzun müddet kalmış öğretim üyesi olmuş biri Türkiye'ye gelir, devamlı orada şu vardı, bu vardı der. Ya da doktorasını yapar gelir, sonra söylenir, dırlanır, basar gider, bir daha uğramaz. Ben bunları biliyorum. Şartlar ne olursa olsun bir şeyler yapılabilir; mazeret kabul etmem. Bu felsefede oldum daima. Eskiden beri.

— *Yurtdışından bir Türk dâhi üniversitelerine geliyor. Öğretim üyeleri, öğrenciler sizi nasıl karşıladılar?*

— Kısa süre içinde bir çevre edinmeye başladık. Daha

doğrusu duyanlar bizim odaya gelmeye başladı. İÜ'den daha önceden bildiğim gençler geliyor, şehir dışından birileri geliyor, bizim oda bekete (istasyona) dönüyor tabii. Benim hoşuma gidiyor bu işler. Herkesle bir şeyler konuşuyoruz. Yurttaşlarımla bol bol etkileşime susamışım. Neyse, zamanla etrafımızda bir genç takım oluştu.

— *Doktora öğrencisi mi?*

— Hayır, her tür öğrenci, geliyor, tanışıyor. Süzüldü süzüldü, etrafımda 15 kişilik *gayri-resmi* bir takım oluştu. Kimi İÜ'nden, kimi İTÜ'den, kimi YTÜ'den.

— *Kimya, fizik, matematik bölümleri mi?*

— Kimya, fizik, mühendislik, bilgisayar bölümleri var, çeşitli. Akıllı çocuklar. Biz akşamları çıkıp, Beyoğlu'nda buluşup yürüyerek 15 kişi sohbet ede ede dolaşmaya başladık. Urban Kahvesi'ne oturuyor, fen, matematik şu, bu konuşuyoruz veya Cadde-i Kebir Kahvesi'ne oturup edebiyat konuşuyoruz. O sıralarda da herkes, ilkokul mezunu adamlar, bu işte para var diye özel üniversite kurup duruyor.

— *Size de üniversite mi kur diyor çocuklar?*

— Yok, zaten kurmuşuz. Bir gün Beyoğlu'nda yürürken birisi beni durdurdu. "Aa, Oktay Bey" diye. Televizyonlardan tanıyormuş, Bilgi Üniversitesi'nde işletmede hocaymış. Genççe. Dedi ki: "Ben sizin şu makaleleri okudum, bunları öğrencilere dağıttım, sınıfta bunları ders diye anlatıyorum." Böylelerine rastlıyoruz sokakta. Dehşet bir ortam oluşmaya başladı; bizim o sohbetlerdeki seviye ve içerik Türkiye'nin hiçbir üniversitesinde yok; dünyada da zor bulursun. Bir gün gene birine rastladık, "Neredesin?" deyince, ben de "biz de bir üniversite kurduk" dedim. Hemen ciddiye aldı; "Hangisi?" diye meraklanınca, "Beyoğlu Üniversitesi" dedim. "Aa sahi mi, yeri neresi?" İşte Urban Kahvesi Fen Fakültesi, Cadde-i Kebir de Edebiyat Fakültesi oluyor dedim. O zaman bir ara değerli şair Lâle Müldür'e

ve birkaç yazara daha rastladık, onlar da katıldı. Şiir, edebiyat konuşuyoruz. O ara bizim demirbaşlardan fizikte şimdi doçent olmuş Hasan Tatlıpınar, "ya, biz bu kahvelerde her gün para veriyoruz, çay kahve içiyoruz. Ben hesap ettim, Beyoğlu'nun arkalarında bir sokakta daire tutalım, gariban bir çocuğu da oraya yerleştirelim, yatsın kalksın orada, çay yapsın, biz toplantılarımızı orada yapalım, daha ucuza gelir" dedi, az daha yapıyorduk. O ara bir de cumartesi ya da pazar günü gezilerine başladık. Ya bütün takım Kadıköy'e geliyor, iskelede buluşuyoruz, sonra orada da ikinci katta içi kütüphane gibi bir kahve var, orada oturuyoruz, bütün gün seminer gibi. Matematikte bir konu yahut fizikte bir konu... Ciddi bayağı. İyiydi, birkaç sene bu devam etti.

— *Neden bıraktınız?*

— Gitgide vakit bulamaz oldum; zaten bir de Amerika'ya, Avrupa'ya gidiyorum, geliyorum.

— *Sizin için o kadar uzun süre yurtdışında farklı bir eğitim sisteminden sonra Türkiye şaşırtıcı olmalı. Yani sık sık gidip geliyordunuz ama ilk olarak kadrolu bir görevlisiniz. Rektör Turgut Uzel size bir şeyler danışıyor muydu?*

— Rektör beni danışmanı yapmıştı, teveccühü. İyi niyetli. Bir gün, "Danışman yaptınız, eksik olmayın ama bir şeyler danışalım bari" dedim. Üniversitede araştırmayı canlandıralım, orduya askeri projeler verelim istiyor. Üniversitede en çok araştırma yapanları toplayıp, görüşmeye karar verdik. Rektörlükte 20 kişiyi topladı. Herkes konuşuyor, ben de rektörün yanında oturup dinliyorum, herkes araştırmalarını anlatıyor, biz de buralardan bir şey çıkarıp sonra bir dizi projeyi, paket gibi, DPT'ye, orduya göndereceğiz. Biri başlıyor, konuşuyor, konuşuyor, –gerçi dışarıda da vardır böyleleri– "Ne demek istiyor? Özeti ne?" diyorsun. Sonra başkası; gene aynı durum. Kendi sesini dinlemek için konuşuyor. Rektöre eğildim, "Rektör Bey, efendim, bu üni-

versitede bir ders açsanız" dedim. "Nedir?" dedi. Yanına eğiliyorum ama duyuyorlardır: "Sadede nasıl gelinir tekniği hakkında bir ders açalım." O da "Yaa, ben de istiyorum valla" dedi.

— *Sonuçta bir şey çıkmadı mı?*

— Bir gün Ankara'dan iki üç kişi geldi, albay filan. Biri, albay olan rektörün hemşerisiymiş, teknoloji dairesi başkanıymış; cin gibi, her şeyi bilen bir adam, efendi, çok tatlı, esaslı biri. Yemek yedik, o dedi ki Genelkurmay'dan randevu alayım, ikiniz gelin, askeriyeye faydalı bilimsel teknik projeler yapma hususunda konuşun. Biz bekliyoruz, Ankara'dan randevu haberi gelecek... Bekle bekle yok.

— *Olmadı mı?*

— Olmadı, rektör de şaştı bu işe. Ona güveniyordu. Genelkurmay başkanının adını bile bilmiyorum. Kaç sene sonra duyuyoruz ki Genelkurmay'ın yanında yardımcısı mı ne, daha az rütbeli bir paşa varmış, o ayarlarmış, ama devamlı mani olmuş temasa. Kasıtlı olarak. Ben 40 yıldır Türkiye'de böyle şeyleri çok gördüm. Alıştım, şaşırmıyorum.

— *Yale'deki doktora öğrenciniz ne oldu?*

— O ara Yale'de İtalyan asıllı Amerikalı öğrencim, Joe, doktorasını bitiriyor, haberleşiyoruz. Birçok öğrencim gibi o da Türkiye'ye, Türkçeye merak sarmış. Bir baktım elinde Türkçe dil öğrenme kitabı. Ben hiç böyle bir telkinde bulunmadım ama hep böyle oluyordu öbürlerine de, vay bu Türkler diye... Türkçe öğrenip duruyor. Şimdi bitiriyorsun, ne yapacaksın, dedim. Orada hocalar bir yerlere yerleşmesine yardımcı olur, tavsiye mektubu yazar; üniversitelere, sanayie. "Yok" dedi, "ben de geleyim Türkiye'de çalışayım", bir de benimle o araştırmalara devam etmek istiyor.

— *"Aman ha" mı dediniz?*

— Hayır. Nedense benimle buranın çok iyi olduğu zeha-

bına kapılıyorlar. Israr etti etti, o çalışmadan sonra devam edeceğimiz, yazacağımız bir yığın bilimsel makale de var. İyi olur, ama burada az para verirler, dedik. "Olsun" dedi. Önce bölüme söyledim, Fiziksel Kimya Ana Bilim Dalı Başkanı, Zekiye Çınar diye birisi, Boğaziçi Ü. mezunuymuş. Bizde usuller varmış, bilmiyoruz, mesela dekana, rektöre bir şey diyeceksen, önce ana bilim dalı başkanına yazarmışsın, o bölüm başkanına, oradan dekana, o da rektörlüğe iletirmiş. Biz anlamıyoruz o işlemlerden.

— *Hiyerarşi var. Bir de zaman kaybetmek şartı!*

— Silsile sistemi... Önce bölüm başkanı Hüseyin Afşar'a söyledim; Joe gelmek istiyor, birkaç kişi getirelim, uluslararası takım kuralım, buraların adı duyulsun dedim. İyi, öyledir böyledir, dekana yazı derken iki sene geçti, bir türlü olmuyor. Rektöre söylüyorum, "tabii, derhal, ne demek" diyor. Unutuyor, altı ay sonra bir daha. Yabancılar için uzun muamele varmış, olacak tabii, ama... Oğlan sabırsızlanıyor, para yok, ailesinden geçiniyor, bekliyor. Falanca yerden teklif verdiler ama bekliyorum, diyor. Muvakkaten bir öğretim işine başladı sonunda, ABD'de. Süresi bitince yenileyeceklermiş, yaptırmadı. Neyse, en nihayet Yıldız için muamele tamamlandı, o da kalktı geldi. Yalvar yakar külüstür lojmanlarda rektörlükten bir yer bulundu, hiç olmazsa kira vermiyor, daha maaş da yok. Geliyor, gidiyor, bilgisayarda bir şeyler yapmaya devam ediyoruz. O ara ben bir ay yine dışarı gittim. Oğlan da aslında cins. Birçok talebem oldu; çeşit çeşit. Bu öyle fazla yeteneği olmayan ama çok çalışkan bir çocuk. Oradan kurtarıyor, bir oturuyor, hiç kalkmadan saatlerce çalışıyor, herkesin yarım saatte anladığını üç saatte anlıyor ama, azimden kazanıyor. Sabah kapanır, saatlerce çalışır, sonra çıkar, 30 km. bisiklete biner, canlanır gelir, beş saat daha oturur. O zaman hatta Yale'de dedilerdi ki "bu biraz ahmak, yapamaz"; ben ise "Hayır yapar" deyip çok yardımcı olmuştum Yale'de. Teşvik ettim, destekledim, öğrettim.

— Amerikalı çocuk başkalarının tersine siz ilgi gösterince çok şaşırmış olmalı...

— Evet, zaten hep öyle oluyor, doktora öğrencileri evladınız gibi oluyor. Manevi evlat gibi. Birkaç yıl gece gündüz, usta-çırak ilişkisi yaşanıyor. Hayat hakkında da bir sürü şey öğrettik hepsine. Florida'daki Hüseyin Koçak ile birlikte –bir ara eski öğrencim, halen Miami'de matematik profesörü olan– Joe'yu yanımıza alıp okyanusa çıktık. Joe ailesiyle de tanıştırmıştı, İtalyan asıllı oldukları için dehşet İtalyan yemekleri yapıyorlar. Yale'de kötü rekabet havası vardır, kimse kimseye yardım etmez; aldırma diyordum, çalışıp duruyordu. Kendisine hava atan cin pozlu öğrencilerin hepsinden önce bitirdi doktorasını; hepsi şaştı. Ama başkası Joe'ya orda tahammül etmezdi, bir şeyi üç kere anlatacaksın, anlayınca işin peşini bırakmıyor ama.... Arada bir, ilginç bir fikir de çıkarabiliyor, tuhaf bir havası olsa da. Efendi, terbiyeli bir oğlan aslında.

— Türkiye'de ustasıyla beraber çalışıyor. Hoş bir duygu olmalı. Sizin arkanızdan, sizin yüzünüzden ülkenizi merak eden, hatta Türkçe öğrenmeye başlayan birisi. Gerçi siz alışıksınız ama...

— Kimyada birtakım hanımlar var, profesör, doçent. Dışarıda da vardır, burada da var, entrikalar döner, ona buna köstek olmalar, ben hiç ilgilenmem, kendi işimi yapıyorum. Nicem kimyasıyla ilgili bilgisayar programları vardı, dehşet şeyler, Zekiye Hanım da o sahada, buralarda bulamıyorlar, ben dışardan satın alıp getirdim, hediye ettim. Gönül Kunt'a analitik kimyadan bir kitap lazım olmuş, onu aldım getirdim. Hepsine yardımcı oluyorum, ne deniyor haberim yok. Birkaçı çok dedikoducu belli, odama gelip bakıyorlar. Herkeste bir dahili telefon var, Ankara'ya bile telefon edemiyorsun, bilgisayardan bağlanamıyorsun. Bölüm başkanlarının direkt hatları vardı, bir de dekanın. O odalar da benim yanımda ya. Şuraya bir telefon bulun bari, bilgi çağı diyorsunuz, daha telefon çağına gelmemişsiniz,

diyorum. Bilgisayara telefonu bağlayamıyorsun, internet, yani Türkçesiyle "örütbağ", yok. Üç dört yıl bağlantı kurulamadı. Halbuki Türkiye'deki ilk örütbağ düzeni vaktiyle Yıldız'da yapılmış. Hüseyin Afşar, bölüm başkanına, "Bari telefon bulun" dedim, cep de yok o zaman. Bana direkt telefonundan paralel hat çektirdi. Bazen o yokken arıyorlar, telefonu açıp sekreteriyim diyorum. Bölümde bir iki meraklı hanım var, ortalarda dolaşıp dedikodu yapıyorlar. Bir gün üçü birden geldi, ne oluyor, ne yapıyorsun, masanın üzerine bakıyorlar, kim geldi, kim gitti... O sırada iki telefon birden çaldı. Önce birine, sonra ötekine cevap verdim. "Bu ne?" dediler. Bu bizim direkt telefon, ne yapalım başka yolu yok, dedim, saf saf. Ertesi gün geldim, makas attırıp kestirmişler, koridordan teli kesmişler.

— *Sizin gibi birinden faydalanacaklarına telefon telleriyle uğraşıyorlar.*

— Ben de zannediyorum ki, ben bunlar için fırsatım, öyle konular var ki dünyada herkes gelmiş, Yale'de benden öğrenmiş; Rusya'sından, Doğu Bloku'ndan, Avrupa'sından. Ben ayaklarına gelmişim, yeni bir şey öğrenin, yapın. Yok. Özel ders açtık, yepyeni şeyleri dünyada ilk defa anlatıyorum, dışarıda herkesin benden öğrenmek istediği şeyleri Türkiye'de, hem Türkçe olarak anlatıyorum (İngilizce anlatacak değilim ya! Burası Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti). Alakası olan olmayan, fizikten, matematikten herkes geliyor, asıl ilgili olması gerekenler yok. Zekiye Hanım, onun nicem kimyadaki doktora öğrencileri gelmiyor, anlaşılan gelmemeleri telkin ediliyor. "Bu nasıl iş?" dedik içimizden. Yavaş yavaş fark ediyorum, aldırmıyorum, ama tatsız. Kendilerine doktora, mastır, asistanlık öğrencisi alıyorlar, veriyorlar, bize bir şey yok. Üç-dört sene böyle gitti.

— *Kendileri mi alıyor?*

— İdareden kadro veriliyor, imtihan açıyorlar, bu iyi çömez olur diye birini kestirmişler zaten gözlerine. Sessiz

sedasız asistanlık imtihanı açıyorlar, benimle gelip çalışmak isteyene haber vermiyorlar. Murat diye akıllı bir oğlan var, altı yıldır gördüğüm belki en dehşet öğrenci. Beş parası yok oğlanın, çok zeki bir çocuk. Zekiye Hanım da ana bilim dalı başkanı. Bunlar asistanlık imtihanı açmış, oğlanın haberi yok, başka öğrencilerden duymuş, şurada asistanlık imtihanı açıldı diye. Sabah gitmiş, iki hanım girecek, iki hanımdan biri okula Buick ciple geliyor, ihtiyacı yok, ayrıca atom nedir bilmiyor, ama Zekiye Hanım'ın çömezi. Murat da gitmiş ben de gireceğim diye. İçeri almamışlar. O hanımı asistan yaptılar. İşte o bir ara birkaç şey sormaya bana geldi (jürisine gireceğim ya), üç saat anlattıktan sonra baktım ki kızın nerdeyse atomdan haberi yok. (Asistan oldu ama, bir yıl sonra okulu terk etti).

— *Atomdan anlamayan bir asistan, hem de kimya bölümünde! Burada da aynı şey; diğerleri sizi kıskanıyor olmalı. Bunun başka açıklaması yok, Erich Fromm, kıskançlık için "akıl dışı tutku" der, ne kaçırdıklarından haberleri de yok.*

— Altı sene boyunca doktora yapmak için geleni bize göndermediler, kendilerine üniversite kaynaklarından bilgisayar alıyorlar, bize hiçbir şey yapmadılar, kâğıt kalem bile yok. Kıskançlık diyorsunuz, Erich Fromm yanlış ya da eksik söylemiş. Bence kıskançlık çok daha derin bir hastalığın sadece bir arazıdır. Türkiye'de 150 yıldır gittikçe artmış bir aşağılık duygusu ("kompleksi") var. Kıskançlık, kendine güveni olmamanın belirtisidir.

Bir ara doktora basit bir muayene için gittim; bir hafta sonra, "geçmiş olsun, sen bilmem ne olmuşsun" gibi laflar söylüyorlar. "Nereden çıktı? Katiyen öyle bir şey yok!"; Gönül Hanım söylemiş. Başka meşgaleleri yok herhalde... Aldırmıyorum tabii. Ama sonuçta altı sene hiçbir şey yaptırmamak için uğraştılar. Ben yapacağımı yaptım ama... Tabii şimdi bu Yıldız'a has bir şey değil. İlkel, kafasız bırakılmış, kimliği kaybettirilmiş ülkelerde böyle olur. Ne eğitim, ne araştırma var. Her şeyin göstermeliği. Öbürleri de öyle. Ana-

dolu'da bir iki düzgün üniversite var, ama Ankara'da, İstanbul'da 1970'lerden sonra kurulanlar hikâye... Benimle çalışacak olanlara masa, mekân da vermiyorlar, git kantinde çalış, ben yoksam benim odamda çalış, diyorum. Asistana normalde yer verilir. Herhalde beni olumsuz yönde etkileyeceklerini sanıyorlardı, öyleyse, yazık, hayal kırıklığına uğradılar. Ben yedi düvelle, ne kurtlarla çocuk yaştan beri boğuşmuşum. Kim takar böyle ufak tefek şeyleri. Ben şefkat hissediyorum onlara, bu sistemde böyle olur diyorum içimden. Günah onların değil; günah, bu ülkenin tarihi değerlerini, yüce kimliğini, gençliğini, geleceğinin teminatı olması gereken "milli eğitim"ini, dilini, şimdi de vatan topraklarını, yeraltı, yerüstü zenginliklerini, iki paralık Amerikalılar'a, İngilize, içi geçmiş eski dilber Avrupa'ya, ve de onların yerli beşinci kolu haysiyet fukaralarına peşken çekenlerin.

Türkiye'de geçen, yaşamımın en mutlu, en güzel, en verimli günlerinin yanı sıra niye bazı olumsuzluklardan da bahsediyorum, biliyor musunuz? O şahıs, bu şahıs, isimleri, önemli değil. Gıybetten ise ne hoşlanırım, ne de tasvip ederim. Bizim geleneğimize sığmaz. Anlattıklarım bu büyük millete, onun gençliğine ibret olsun, ona bir hizmet olsun diye. Bu millet 50 yıl içinde bölük pörçük edildi, özellikle bu eğitimsizlik sisteminden geçenler, belki farkında olmadan yabancı güdümünde kendi değer yargılarına, binlerce yıllık Türk tarihi birikiminden gelen manevi değerlerine, kendi halkına düşman kesildiler. Bu durumun somut örneklerle anlatılması gerekiyor.

— *Evet. Aslında, ortada kıskançlıktan öte bir şey var. Kuşkusuz yurtdışında da bilim ortamlarında kıskançlıklar olabilir, akıl, izan galebe çalsa da.*

— Benim Yale'de berbat bir Yunanlı öğrencim olmuştu. Ahlakı da zayıf çıktı. Her şeye rağmen, sabır ve şefkatle, zar zor doktorasını bitirttik. Yunanistan'a gidince Yunanistan ona özel enstitü kurdu, o konu orada yoktu çünkü ve benden öğrenmişti. Atom Araştırmaları Enstitüsü kurdular.

Türkiye'de ise bana özellikle yaptırmıyorlar yıllardır. Şahsıma değil, Batı'nın, Amerika'nın derdi, burada araştırma olmasın, kendi kaderine sahip çıkacak, kimliğini bilen insanlar yetişmesin. Mesele o, şahsi bir şey değil..

— *Bu arada Joe'ya ne oldu? Yale'e gitme vaktiniz geldi ve onu bırakıp gittiniz.*

— Joe'ya şunlara devam edersin deyip gittim. Bir ay sonra geldiğimde baktım, kuzu gibi oğlana bir haller olmuş. Bir karış surat, bir azamet, bir azamet. Küstahlaşıyor, hava atıyor. Dolaplar çeviriyor, benden duyduğu, öğrendiği, teziyle ilgisi olmayan başka bir konuyu yazmış, kendi adını koymuş, bilim ahlakına sığmaz halbuki. "Ne oldu buna?" diyorum. Tam o sırada tayini çıkmak üzereydi, yani burada resmen kalmak üzere. "Bunla iş olmaz artık" dedim içimden. Üstünde durmadım hiç, anladı, çekti gitti. Sonradan yavaş yavaş Joe'ya ne olduğunu anlamağa başladım. O sıralarda matematik bölümüyle haşır neşir olmaya başlamıştım. Şili'den bir matematik profesörü çağırmışlar; matematikte benim de iyi anladığım, tesadüfen benim de yaptığım işlerle ilgili bir seminer verdi. Önde oturuyordum, sorular sordum sonunda, seminer sonrası odada kurabiye yenildi, çay içildi, ahbap olundu. Ertesi gün, –matematik bölümünde yardımcı doçent genç bir hanım var, Ayşe– Ayşe, hocanın şerefine yemek düzenlemiş, Joe'yu davet etmiş, beni etmemiş. Joe bu işlerden de anlamaz; abuk sabukluğa bak. O ara anladım ki Ayşe, Joe Joe diye etrafında dönüp duruyor. Peki, Joe'nun meziyeti ne? Tek meziyeti Amerikalı oluşu! Terbiyesizliğe bakın. Şilili hocayla yakınlık da kurmuşuz, Ayşe Hanım bizi çağırmıyor. Sonra bunu Erol Bey'e söyledim, onun da amiri. "Bu ne iştir?" dedim. Şahsım için bir şey söylemem ama, memleketteki aşağılık kompleksinin ne seviyede olduğunu gösteriyor dedim. Bunun dışında Joe henüz buradayken, benim yeni kimya teorisi konusunda bir seminer vermiştim. Salon dolu ama asıl o sahadan olanlar yok. Sonradan Joe'ya: "Ben yokken sen bir seminer veriver,

kuramın geri kalanını anlat" demiştim. Ben yokken semineri vermiş, ben anlattığımda gelmeyenler doluşmuş, İngilizce anlatıyor ya, bunlar da yarım buçuk İngilizce biliyor. Bir Joe'dur gidiyor. Oğlan hakikaten değerli olsa ona da iltifat et, ne yaparsan yap. Sırf aşağılık duygusu. Tam sömürge kafa. Ben yokken garibanı, Amerikalı ya, bir şımartmışlar; Gönül Hanım filan hep etrafında dolaşmış, halbuki sahası da farklı, analitik kimya. Bak seni bıraktı gitti mi ne dedilerse, oğlan bana düşman. Sonra gitti. Daha yapacağımız çalışmalar var, bitirmemiz gereken yazılar vardı. Joe da aklı başında biri olsa anlardı bunların ne olduğunu, kendi menfaatini de bilirdi. Kaç yıldır sana babalık etmiş hocanla olur mu böyle şey? Sosyal ilişkilerde garip bir oğlandı zaten, tahta eksik. Yale'de öbür öğrenciler de anlamıştı. Yazık oldu Joe'ya.

— *O ara hiç topluluklara konuşma yapmaya çağırmadılar mı?*

— İlk geldiğim sıralarda, henüz Yıldız'a gelmenin lafı bile yokken, bir kimya şirketinden bir ahbaba rastladım; bizim uzak akraba oluyorlardı, annemle ben küçükken giderdik; kızlarından biri şimdi şirketin başında. "Bizim merkezde konuşma yap" dedi. Bu dönemde daha konuşmalara yeni başlıyordum. Davetiyeler bastırmışlar; bilim, teknik, eğitim üzerine konuşacağım diye... Yıldız'la henüz ilgim yoktu ama, orada da konuşmalar yapmıştım. Hatta Yıldız'daki bir konuşmamı Tüm Öğretim Üyeleri Derneği düzenlemişti; hızlı solcu geçinen bir dernekmiş. Yıldız'da mühendislik fakültesinde haritacılıkta Ayhan Alkış diye bir hoca var, o da bu derneğin faal üyelerindenmiş. Bizde eğitimin durumu, YÖK'ü filan anlatmıştım, hoşlarına gitti. "Biz zaten YÖK'e karşı kurulduk, sonra dernekler yasaklandı, bizi içeri atacaklardı" diyorlar, bu havadalar yani. Ayhan Alkış da ikide bir, buluşalım, diyor, gidip Bebek'te orda burda çay bahçesinde çay içip sohbet ediyoruz, yani Yıldız'da tesadüfen ilk yakınlık kurduğumuz adam o. Daha doğrusu o benimle

kurdu. Kimya şirketinde yapılacak konuşmadan da haberdar olmuş, ona "sen takdim et" dediler; şirket merkezinin büyük salonunda yüksek seviyeli bir ahali var.

"VAY, TÜRKLER GALİBA HAMLE YAPACAK!"

— *Şirket çalışanlarına yönelik bir konuşma mıydı?*

— Yok canım, gazetelerde ilan edildi, büyük şirketlerin mühim adamları, basın, şu, bu, elit bir zümre. Alkış, beni takdim etti, oturumu idare etti. İyi bir konuşma oldu, hemen arkasından *Aktüel*'den Nevzat Basım söyleşi yaptı; *Hürriyet*, "yurduna dönen bilim adamı" diye yazıyor; mülakatlar... Ayhan Alkış, gel zaman git zaman, bundan birkaç yıl önce, rektörlük seçiminde Turgut Uzel'in yerine rektör oldu. İlk iş Fen/ Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. Bunların öyle YÖK'e karşı oluşu hikâyeymiş.

— *Birkaç sene sonradan, 1996'dan bahsediyorsunuz herhalde?*

— Evet. Turgut Uzel, ben geldikten hemen sonra beni rektör danışmanı yapmış. Arada bir görüşüyoruz, efendi, iyi niyetli, Türkçe meselesinde de kararlı. Ama bir yandan da Türkçe olan üniversitelere YÖK hazırlık sınıfı koydurdu, o da koydu hemen mecburen. Millet işi gücü bırakıyor, Tarzan İngilizcesi öğreniyor. Neye hazırlık? Türkçeyi unutup ilelebet sömürge olmaya mı? Türk adının tarihten silinmesine mi? Ayrıca, o hazırlık sınıfı İngiliz kitaplarına bir bakın, teknik, mesleki İngilizce mi öğretiyor? Hayır. Sadece beyin yıkama. Bir iki yıl milletin vakti heba oluyor. Ben diyorum ki, "*Hazırlık sınıfı diye bir olay yoktur dünyada*". Şöyle bir kurgu aklıma geliyor: Şimdi Batılılar duymuş ki, herkes dünyada üniversiteyi dört yıl okurken, Türkiye'de beş altı sene okunuyor. Telaşlanmışlar, "vay Türkler galiba büyük bir hamle yapacak, eyvah" diyorlar. "Bir iki sene

fazladan ne öğretiyorsunuz? Matematik mi? Bilgisayar mı?" diyorlar. "Bizi geçeceksiniz" diye telaşlanıyorlar. Yok işte Tarzan İngilizcesi öğretiyorlar, denince, bunlar kah kah gülmeye başlıyor. "İyi tamam, siz devam edin!", sonra içlerinden, "Oh, oh, bunlar hapı yuttu". Derken birkaç yıl sonra yeni seçim oldu. Seçim yapılacak, hatta Turgut Bey bana "benim oylarım belli, garanti" diyor. Seçim oldu, Ayhan Alkış rektörlüğe geldi. Sonradan nasıl olduğunu öğreniyoruz. Rektör adayları Kemal Gürüz'le kulis yapıyor, bak beni yaparsan şöyle olur böyle olur. Bir de Gürüz, rektör adaylarıyla tek tek konuşmuş. Alkış'la, aday olmadan az önceydi, telefonda konuşuyoruz, dedi ki "işte Tüm Öğretim Üyeleri Derneği bir şey düzenledi, oraya Kemal Gürüz'ü konuşmacı olarak çağırdık". Ben de, "Hani siz YÖK'e karşıydınız, yapmadığı yok, niye çağırdınız?" dedim. "İşte çağırdık." İyi gelince bari köşeye sıkıştırın, sorular sorun dedim. Neyse, sonradan duydum ki asistanlar, ses çıkarmaya cesaret edenler bayağı sıkı sorular sormuşlar, sıkıştırmışlar. Bir sürü şey dedikten sonra onlara cevap vereceğine Gürüz gayet pişkin, "Sizin fikriniz o, benim fikrim bu" demiş. Doğru dürüst tartışmıyor da. Oradan huylanmıştım bu dernekten, hani YÖK'e karşıydınız, demiştim. Sonradan Ayhan Bey rektör olduktan sonra öğreniyoruz ki, kendisi adayken Kemal Gürüz'e gitmiş, sözüm ona, ona karşıydı, demiş ki, "beni rektör yaparsan şöyle yaparım, böyle yaparım, arkamda şu kadar kişi dernek üyeleri var" bu da "varsa getir göreyim" demiş. Aralarından elebaşlarını alıp, asıl elebaşı da solcu pozunda ama Amerikancılığı, İngilizce ile eğitimin baş savunucularından olmasından belli, Burhan Şenatalar diye bir adam... 25 kişiyle ayağına gitmişler Gürüz'ün. Bir pazarlık edilmiş, bu kesin biliniyor ama pazarlığın ne olduğunu ben tahmin ediyorum. Benim tahminim şu: Kemal Gürüz oraya bir vazifeyle getirildi, birkaç sene içinde bütün üniversiteleri İngilizce yapacak, İTÜ'yü yaptı, falanı yaptı, Karadeniz Teknik'i yaptı, öbürlerini de yapacak ya, bu işten hoşlanmayan bizim eski dekan, rektör fa-

lan olunca onun yerine birilerini getirip yapacak. Pazarlık odur, ben seni getiririm ama İngilizce yaparsın. Rektör seçimleri nasıl oluyor, biliyor musunuz?

— *Göstermelik bir seçim olduğunu biliyorum. Yani hiç demokratik olmayan bir seçim.*

— Şimdi sözüm ona seçim oluyor, altı kişi seçiyorlar. YÖK bunu üçe indiriyor, bu cumhurbaşkanına gidiyor, üçten birini cumhurbaşkanı seçiyor. Seçim filan masal. Çünkü en çok oyu alanı koymak da yok. Bu seçimde, en çok oyu alanlar, Turgut Uzel, Ayhan Alkış, bir de üçüncü İslami kesimden biriymiş, tanımıyorum. Bu liste YÖK'e gidince, üçü cumhurbaşkanına gönderilecek. Gürüz, basına karşı, "ben muhafazakar olanı (yani İslami olanı) önerdim" demiş, ama anlaşılan Demirel'e gidip "onu değil de bu Ayhan Alkış'ı yap" demiş. Niye böyle yapıyor? Millete karşı ben milliyetçiyim, Atatürkçüyüm de diyor.

— *Yeni rektör Ayhan Alkış oldu. Turgut Uzel şaşırmış olmalı. Aranızda konuştunuz mu bu konuyu?*

— Turgut Uzel şok oldu, bayağı üzülmüş, garantiydi benim, diyor. Şaşırıyor. Bana dedi ki "Kemal Gürüz, seçimden önce beni ziyaret etti. Şu işleri yaptım" diye anlattım. "Ben buraya Oktay Sinanoğlu'nu getirdim dedim." Benim adım geçince Gürüz'ün suratı karışmış, benim aleyhimde bir sürü şey söylemeye başlamış, –tabii ne dediğini söylemiyor bana da– ne dediğini ben de tahmin edemiyorum, çünkü ben adamı tanımıyorum, hakkımda da bir şey bildiğini sanmam; bütün mesele, bizim senelerdir eğitimin Türkçe olmasını istememiz, Batı'nın derin oyunlarına karşı çıkmamız. Uzel de şaşırmış, "aa aferin Oktay Bey'i Yıldız'a getirdin" diyecek sanıyor, bana "Aranda ne var Kemal Gürüz'le?" dedi. Ben adamı tanımıyorum, dedim. Bir şeyler uyduruyorlar karşılarındakilere göre, tam bilmiyorum, kafa da yormuyorum. Bana ne? Turgut Bey adeta öyle bir şekilde söyledi ki, senin yüzünden rektör olamadım gibilerden.

— *Ayhan Alkış'la önceden tanışıyordunuz. Birlikte iyi çalıştınız herhalde... Nasıl oldu?*

— Ayhan Bey rektör oldu, ilk iş bizim danışmanlık bitti. Turgut Uzel zamanında rektör danışmanıydım ya. Hatta Rektör Uzel'in makam odasının yanında bir Osmanlı saray odası teşrifat odası vardı, bir ara "orayı sana vereyim" dedi, ben de düşündüm ki her gün orada kravatlı takım elbiseli oturacağım, in cin yok. Halbuki ben Şişli'deki, Fen/Edebiyat'ta çoluk çocuk, kantinde öğrencilerleyim... Matematik, fizik, kimya yanı başımda, bir sürü ahali, bilim konuşuyorum.

— *Öğrenciler dersleriyle ilgili mi soru soruyorlar?*

— Yok canım ne dersi? Bunlar en seçmeleri. Üniversitelerde bilim yok ki, ne dersi? Biz derin matematik, fizik, Türkiye'nin durumu, vb.... konuşuyoruz, bilim tarihi, felsefesi...

— *Merak ettim: Sizin gibi birisini bulunca kendi alanıyla ilgili, anlayamadığı şeyleri soruyor mu diye?*

— Tabii canım onlar var; bunlar bilime meraklı, seçme, süzme mastır, doktora öğrencileri. Zamanla anladık dersin nasıl olduğunu. Mastır dersi açarlarmış, birkaç öğrenci yazılırmış, ayrıca hocalar ne kadar çok ders verirse o kadar para alırmış, halbuki ABD'de herkes haftada üç saat ders verir, zamanını araştırmayla geçirir. YÖK kurulduktan sonra araştırma yaparsan adeta cezalandırılıyorsun; ama ders verince saat başına para alıyorsun, o yüzden herkes bir derslere yazılmaya can atıyor. Ben öyle şeylere heveslenmiyorum, bunlar memnun, tabii kendilerine daha çok ders kalacak, daha fazla para alacaklar. Sonradan bir ara dedim ki, şu bizim matematik kuramlarını anlatmak üzere (elbette Türkçe olarak) doktora, mastır seviyesinde bir ders açayım, anlattıkça da bölüm bölüm yazarım.

— *Dersi açtınız mı?*

— Ders açtım, kimyadan beş öğrenci kaydolmuş. 20-

30 kişi oldu ama içinde hocalar olan bir gruptu. Ben bütün dersleri fazla fazla, iki saatse üç saat dört saat veriyordum. Kaptırınca gidiyor. Neyse tahta başında yeni şeyler türeterek, bularak anlattım. Hocalardan, üst takımdan birileri var, ama o kaydolmuş beş öğrenciyi bütün dönem görmedim. "Yahu bunlar gelmiyor, nasıl not vereceğiz?" dedim. Kimyadaki hocalardan biri bana, "yok" dedi "onlar gelmez, bunlar mastır öğrencisi, dışarıda para kazanmak için çalışırlar, derse gelmezler". Bu normalmiş. Sonra öğrendim ki böyle mastır dersi açılırmış, hoca ilk gün gelirmiş, bunlara ödev verir, şunu okuyun, yazın der, sonra hepsi dağılırmış. Ne hoca, ne öğrenci gelirmiş. Ben şaşırdım kaldım, hep böyle olurmuş. Eğitim filan sıfır.

— *Sadece doktora değil sanırım, bütün seviyelerde benzer "eğitim" var.*

— Bana başka öğrenciler anlatıyor bunları, lisans seviyesindeki derslerde de bir kısmı gelirmiş, hoca ezber fizik anlatır –matematiksel bir bilimde ezber mi olur?– biri sormaya kalksa azarlarmış. Sorulmazmış, ayıpmış, kimse soramazmış. Yazar ezberler, kazara başka türlü çözümle kendi kendine yapmaya kalkarsa notu kırılırmış, geçmek için onun dediği gibi ezber şeyleri oraya yazacakmış. Baktık, öğrencilerin hiçbir şeyden haberleri yok. Bahçeye dört beş fizik öğrencisi geliyor, lisans dördüncü sınıf. "Hocam sizinle konuşabilir miyiz?" diyorlar, tabii diyoruz. Hocalarla da öyle konuşamazlarmış da sonradan benim öyle olmadığımı öğrenmişler, geliyorlarmış. Herkes bize geliyor. Hepsiyle konuşuyoruz. Aa fiziğe girdiniz, iyi, meraklı sanıyorum. Diyorlar ki "yok canım dişçilik istiyordum, bu çıktı". "Ee, bitirince ne yapacaksın?" diyorum. "Benim fizikle ilişkim yok, ne yapacağım, dükkân açacağım" diyor. Hepsi böyle. Sonradan ben rakamı öğrendim, bizim üniversitelerde, YÖK'ten beri öğrencilerin ancak yüzde 10'u merak ettiği, sevdiği bir alana giriyormuş. Bu senelerdir böyle devam ettiğine göre Türkiye yüzde 90 mesleğinden nefret eden in-

sanların elinde. Nitekim, 40 yaşlarında bir ahbap ediniyoruz, adam hesap uzmanı, bürosu var, her gün bana dert yanıyor, vay nefret ediyorum bu işten. Niye girdin? Bir bunu tutturdum da buna girmiştim. ABD eğitimimize el atana kadar böyle değildi, çok iyiydi bizim eğitim sistemi.

ECZACI HANIM VE MOLEKÜLER BİYOLOJİ

— Bu arada Yıldız Teknik Üniversitesi'ndeyken moleküler biyoloji ile çalışma yaptınız mı? Çünkü orada böyle bir bölüm var ama adınızı göremedim.

— Dünyada, 1960'lardan beri moleküler biyolojinin ilk profesörlerinden olduğum için Türkiye'de konuşmalar yaparken, o yıllardan beri hep, burada da kurmalıyız, diyordum. Hem tıp, hem tarım bakımından çok önemli. Yoksa ilerde başımıza büyük belalar çıkacak diyordum. 30 yıl sonrasında da, bu sefer Yıldız'da, ilk rektörüm Turgut Bey'e de, sonra gelen Ayhan Alkış'a da, moleküler biyolojiyi kurmalıyız, diye telkin edip duruyordum. Bir gün ben Şişli'deki Yıldız Teknik'te otururken Azerbaycanlı Türk birisi geldi. TÜBİTAK Gebze Araştırma Merkezi'nde moleküler biyoloji araştırmaları yapıyormuş. Rektör Ayhan Bey onu bulmuş, "bize gel, kuruyoruz" demiş. Ama haberimiz yok. Gelir gelmez o hoca beni sormuş (çünkü Sovyetler zamanında orda benim Rusçaya çevrilmiş bilim kitaplarını okumuşmuş), Oktay Sinanoğlu deyince kem küm etmişler. Aramış, taramış, kendi kendine beni bulmuş. Rektörün moleküler biyoloji kurmakta olduğunu ilk o Azerbaycanlı hocadan duydum.

— Bu kadar ilginç bir durum olamaz. Hem kur diye telkinde bulunuyorsunuz, elinizden geleni yapacağınızı söylüyorsunuz, hem de haberiniz olmadan bölüm kuruluyor. Nasıl olur bu?

— Hüseyin Afşar'a da söyledim, onun da haberi yok. Onlar da eski rektörü destekleyen adamlardı, Ayhan Alkış gelir gelmez hepsine taktı, hatta bütün Fen/Edebiyat'a taktı, bana oy vermediler diye. Bir rektör bana oy vermiyorlar diye bir fakülteye düşman, düşünebiliyor musunuz? Neyse Azeri Türkü adam da şaşırdı, "sen olmadan bu iş nasıl olur?" Zannetmiş ki ben kuruyorum. Sonradan onu da almamışlar, konulara hâkim ve araştırmalar yapıyor ya. Duyduk ki rektör bölüm kurup, birinin akrabası olan bir eczacı hanımı Fen/Edebiyat Fakültesinin haberi olmadan başına koymuş, yanına bir iki çömez vermişler. Yeri de merkezde, Fen yerleşmesinde değil. Davutpaşa'ya taşınınca koridorda kadını gördüm, ayrı bölüm olarak oraya taşımışlar. Koskoca odalar filan.

— *Konuştunuz mu?*

— Merhaba dedik o kadar. Kendisi de kere gelip benimle bilimsel konularda görüşmeye niyetlenmedi.

— *Size gelip sormuyorlar bile!*

— Yok canım, hiç. Fen/Edebiyat bu yıl Davut Paşa Kışlası'na taşınınca, bize dosdoğru oda vermediler. Çaycı odası bile olamaz. Neyse sonra o Azeri Türkü hocayı da başka bir bölüme almışlar. Sonuç olarak bu işler Türkiye'de hiç gelişmedi. Ben Anadolu'nun her tarafını dolaşırken bakıyorum, bir genç dışarıda moleküler biyolojide doktora yapmış, bitirmiş gelmiş, ne laboratuvar, ne bir ortam, bir müddet sonra işe yaramaz oluyor veya kaçıp gidiyor. Sonuçta ne oldu? Dediklerimiz olmaya başladı, Türkiye'nin başına moleküler biyoloji kaynaklı musibetler gelme meselesi. Bu işler ABD'de, İngiltere'de, Fransa'da, Almanya'da çok gelişti. Bir şeyler yapan hep Nobel alıyor. İsrail de bu konularda büyük uygulamalara girişti.

— *Bu alan zaten çok geniş ve pek çok uygulaması var, ticareti var.*

— Tabii. Şimdi İsrailliler böceklere dayanıklı bir çeşit domates tohumu geliştiriyorlar, fabrikadan çıkma gibi plastik, garip domatesler var ya. Moleküler biyoloji teknolojisi ile genleri değiştirilmiş domates. Bazı proteinler bunları çalıştırıyor, yoksa şifre öylece duruyor. Türkiye'de, çiftçinin bunun ithal tohumlarından başka tohum almasına, zirai donatım, seçenek bırakmıyormuş. Bu domates tohumunu alıyorsun, küçücük bir kutusu tohumun bilmem kaç milyar, onun karşılığında bilmem kaç tır bilmem ne ihraç ediyorsun. Bir kutucuk şey için. Domates yetiştiricisi ekiyor, bitkisi çıkıyor, –zaten seneliktir o bitkiler– domates oluyor. Genellikle iyi cins bir domates olursa tohumlarının bir kısmını alır, ondan yeni fide yetiştirip ertesi yıl onu dikerlerdi. Yeni cins domatesten tekrar tohum çıkarıp da eksen, bir daha fide çıkmıyor, gelecek sene yeniden tohum ithal edeceksin. Her sene. Karpuz kavun tohumu da aynı hikâyeymiş.

— *Ne biçim tohum? Yani bilimsel olarak.*

— Moleküler biyolojiyle laboratuvarda tohumdaki DNA'yı bir maddeyle birleştiriyorsun ve o domates üretiyor bir sene; ama içinde doğurganlığını, bir dahaki sene etkin tohum vermesini sağlayacak genler çalışmaz oluyor. Onlara müdahale ediyorsun, bir molekül takıyorsun, DNA'nın orası çalışmıyor.

— *Kendileri bir daha nasıl üretiyor?*

— Tohumun bir de antidotu, panzehiri gibi bir şey var, başka bir kimyasal işlemden geçirince gene çalışabiliyor. Laboratuvarda incelesen bunu sökersin. Bu konularda araştırma yapmak neredeyse yasak.

Geçen yıl, ABD'de şöyle bir haber çıktı; hatta yaygın *Time* dergisi bile uzun uzun yazdı: Oranın en büyük birkaç kimya şirketinden biri olan Monsanto, böyle bir kerelik tohumlar geliştirip Amerikan çiftçisine satmaya kalkmış; kıyamet kopmuş, çiftçiler, hatta halk isyan etmiş. Sonunda Amerikan hükümeti böyle tohumların geliştirilip satılması-

nı kesinkes yasaklamış. Ancak, işin ilginç bir yanı, haberde sanki böyle tohumlar daha tam geliştirilemeden yasaklandı gibi yazıyor. Birkaç yıldır bu gibi kısır tohumların Türkiye'ye kakışlandığından hiç bahis yok!

— *Yıldız'da bu konuda bir şey yapmanıza izin vermediler. O dönemde başka alanlarda, matematik, kimya, fizik gibi alanlarda seminerler verdiniz mi?*

— Kimya ile ilgili bir seminer verdiğimizde Yıldız'daki nicem kimyacılar gelmiyor, başka kimyacılar, bölümler, başka üniversitelerden insanlar geliyor. Baktım, matematik bölüm başkanı iyi (şimdi o da ayrıldı, özele gitti). Zaten matematiğin sevdalısıyım. Matematikle olan etkileşimime ağırlık verdim. Önce, matematikçilere bir seminer verdim. Yeni yaptığım matematikleri, fiziğin, kimyanın yeni matematiklerle temellerini anlattım. Bölüm başkanı "yaa kaç senedir uğraşıyorum, senin konuşmandan sonra matematik nasıl yapılır ilk defa gördüm, vay canına" dedi. Orada, Ayhan Alkış'ın aforoz edip sonradan kaçmasına yol açtığı dekan da uygulamalı matematikçi, Behiç Bey. Onunla çalışmaya başlayacak bir doktora öğrencisi, Elif Tekin doktorayı benimle yapmak istedi. Nişanlısı da İTÜ Bilgisayar Mühendisliği'nde mastır yapıyor, ikisi de çok akıllı. Elif gitti konuştu, dekanın vakti yok zaten, tamam demiş. Ben o zaman zannediyorum ki matematik bölümünden doktora yaptıramam. Halbuki onun kılıfı varmış.

— *Elif Tekin doktorasını sizinle mi yaptı?*

— Tamamıyla benimle yaptı doktorasını. Yayınlar yaptık, nerede yayınlayacağız diye bakıyoruz. Türkçe bilim dergisi kalmadı. Bu araştırmalar memur gibi olmaz, kaptırdın mı gece üçlere kadar çalışırsın, fark etmezsin bile, pazarmış, tatilmiş. Ciddi araştırma yapılan üniversitelerde gittiğinde gecenin üçünde bütün ışıklar yanar, laboratuvarlarda harıl harıl araştırma yapılıyordur, kaptırdın mı dur desen duramazsın. Bir aşk yani, merak. İyice yoğunlaşmadan

da bir şey olmaz. Bizde ise millet, dersi varsa on buçukta geliyor, öğleden sonra 4,5'ta servis gidiyormuş, paltolarını giyip iyi akşamlar diye kapının önünden geçiyorlar. Biz de diyoruz ki, yaa dur, yeni başlıyor, hayrola. Arada zaten çay içiliyor, yemek yeniyor. Herkes gidiyor, ben gece 11'e kadar çalışıyorum.

— *Genelde kapılar kapanır. Sizi nasıl tutuyorlar gecenin o saatine kadar?*

— O ara bir tek bekçi kalıyor. Yaşlı bekçi baktı, çalışıyorum, ilk seferinde şaşırdı, "Yasak mı? Ne oldu?" dedim. "Yasak" dedi, "bizim üniversiteler beşten sonra kilitlenir, kütüphanesi filan, giremezsin". Sonra "yasak ama, sana değil hocam" dedi. Pazar, cumartesi çalışmaya gidiyorum. Bir bekçi, bir ben. Sonra bekçiyle ahbap olduk, çay yapıp getiriyor.

O aralar, nicem kimyasında Zekiye Hanım ve iki yardımcısı bilgisayarda birtakım hesaplar yapıyorlar. Ben de, demek araştırma yapan da var diye seviniyorum. Bana bir şey göstermiyorlar ama, yaptıklarını yayınlıyorlar zannediyorum. Bizim öğrencilerden biri bir gün merak edip örütbağdan (internetten) bakmış, meğer hiç yayınları yokmuş. Sonuç olarak Türkiye'de araştırma olmadığını gördüm. Ha nerede var? Elazığ'da Fırat Üniversitesi'nde, Konya'da daha önce Selçuk Üniversitesi'nde (orayı da YÖK becerdi şimdi), Diyarbakır Dicle Üniversitesinde. Oralar uzak kalmış, bulaşamamışlar.

— *Şu anda yeni yerinizden memnun musunuz? Basında övgü dolu yazılar çıkıyor, Yıldız Teknik Üniversitesi, malum Davutpaşa'ya taşındı.*

— Bir metreye üç metre herkesin yeri. Ara da yok, kitaplık koysan oturacak yer kalmıyor. Davutpaşa Kışlası Osmanlı döneminden kalma muhteşem bir yer. Bina nerdeyse kilometrelerce gidiyor. Ben de diyorum ki: Burada geometri ilmine ters, garip bir durum var! Yani, Şişli'dekinin yüz misli büyüklükte bir binaya taşınıyorsun, çalışma odaları

küçücük oluyor. Bu nasıl iştir? Görünen durum ancak, hem mimari, hem insanlık anlayışından yoksun birileri tarafından yaratılmış olabilir. Ama, kışlanın ortasında kocaman saray gibi bir kısım var, üstünde "Rektörlük" yazıyor, içi boş. Rektörün mekânı zaten Beşiktaş'taki Yıldız'ın tarihi merkez yerleşmesinde. Rektör orada oturuyor. Davutpaşa'daki durumda çalışmak mümkün değil. Bence millet orada oturup da araştırma yapsın istemiyorlar. Günde 10-12 saat oturman lazım, orada oturamazsın.

— *Şişli'de iken ne gibi dersler verdiniz?*

— Ben kendi isteğimle üst seviyede birkaç ders açtım, lisans üstü. Üç kişiden aza açılmıyor. Birkaç öğrenci resmen kaydoluyor ama, bazı araştırma görevlileri, doktora öğrencileri, bazı doçent ve profesörlerden, dersleri hayli takip edenler oldu, kimyadan, matematikten, fizikten, birkaç öğrenci de mühendislikten. Bir tek nicem kimyasındaki birkaç kişide bir garabet var, onlar gelmeye çekiniyorlar, ne hikmetse. O nicem kimyacılara (başta Zekiye Hanım'la öğrencisi Arzu), ABD'den getirip onlara lazım olan bir bilgisayar yazılımı vermiştim ya, bir gün Elif, mastır öğrencim Osman Azmi Barut, bilgisayarla acil bir şey yapıyoruz, bende de dolap olmadığı için kitaplar yığılı, disketler onların arkasında bir yerde. Aramaya kalksan zor bulacaksın. İkisini gönderdim, benim verdiğim yazılımın birkaç saatliğine bir disket suretini istettim. Halen Zekiye Hanım'ın yardımcı doçent yapmak için uğraştığı Arzu Hanım vermediği gibi, Azmi'yi terslemiş. İşe bak. Sonunda, karşılıklı bir etkileşimle –ki bilimin temel gereksinimlerindendir– yeni şeyler öğrenme fırsatını da Arzu gibileri kaçırmış oldular. Yazık doğrusu. Bize bir zararı yok ama, ülkeye, onların müstakbel öğrencilerine yazık.

— *Öğrenci öğretmen ilişkisi bile yok!*

— İşe bak. Niye? Benim onlarla ne alıp veremediğim var? Hepsine daima yardımcı oldum.

— *Araştırma yapılamamasının, hatta engellenmesinin sizce sebebi ne?*

— Belki de en önemli etken, önce Batı'ya karşı, sonra genelde, milletçe ve onun fertlerinin kendine güvensizlik, daha da şiddetlisi aşağılık duygusu (kompleksi) hastalığına yakalanılmış olması. Her yerde rekabet, kıskançlık olur ama buralarda bambaşka. Dertleri, herhalde birileri bir şey yaparsa kendilerinin bir şey yapmadığı belli olacak mıdır nedir? Korkunç bir aşağılık duygusu, her düzeyde yabancılara yaltaklanmak. Bizans oyunları. Yalnız Yıldız'da değil tabii, İTÜ mesela, daha ciddi, köklü bir yer, orada da aynı imiş. Samsun'da XIII. Ulusal Kimya Kurultayı oldu, her yerden 900 kişi toplanıyor. Türkiye'de yetişmiş çok sayıda ve değerli insanlar var bu alanda, ama ortada ulusal kazanımlar yok. Niye? Çünkü ülkenin hedefi yok, darmadağın. Gittim, Samsun'da bilimsel konuşma yaptım, XIII.'süne ilk defa beni çağırıyorlar.

— *Kaç yılda bir yapılıyor?*

— Her yıl. Beni çağırmak istiyorlar ama bazıları engelliyor. Samsun'da birkaç düzgün adam illa onu çağıracağız demiş de çağırmışlar. Bir konuşma yaptık, bütün kimyacılar da anlaşılan memnun kaldı. Kaç senedir ilk defa kaynaştık. Orada otelde gece 12'de giriş salonunda oturuyorum. İTÜ'den benim yaşlarda, zımba gibi bir kimyacı var; yüzü sert ifadeli, orada. Konuşmaya başladık, iyice ahbap olduk, gece ikiye kadar oturduk. Neler anlattı? Türkiye'de 30 senedir bir sürü yayın yapmış. Öyle rasgele değil, bir dalda yeni şeyler çıkarmış, sonra o konuyu geliştirmiş, ekol gibi olmuş, dünyada söz sahibi olmuş. Bir yandan da 40 tane doktoralı adam yetiştirmiş. Neler çekmiş o süre zarfında! Araştırma yapmasın, adam yetiştirmesin diye yapmadıkları kalmamış kendisine. Hatta dekanın biri, sen niye böyle işlerle uğraşıyorsun, git evinde akşam içkini iç demiş açık açık. Sinir oluyor senelerce neler çektik diye. Sömürgelerde de böyle olurmuş zaten. Maksat ülkede kendi kendine bir gelişme olmasın.

Samsun'daki Kimya Kurultayı 1999 Eylül'ündeydi. Ertesi yıl, Eylül 2000'de XIV. Kurultay Diyarbakır'da yapıldı. Hem Diyarbakır'a, ve çevresine, hem de Dicle Evrenkenti'ne hayran kaldım. Daha, bin kişilik, bu kadar iyi düzenlenmiş bir kurultay görmemişim. Oradaki yönetici ve öğretim üyelerini gönülden kutlarım. Orada da, çağrılı, uzunca bir konuşmada yeni kimya kuramımız ve uygulamalarını anlattım. Katıldığım en tatmin edici kurultaylardan oldu. Orada bulunan, vaktiyle (1960'lar başı) benim ODTÜ'de Türkçe bilimsel konuşma yapmamamı istemiş olan Prof. Bahattin Baysal dahil, tüm kimyacılarla kaynaştık. Onların araştırmadaki herhangi bir başarısı beni sonsuz mutlu ediyor. Zaten, kim olursa olsun, gönlümde herkese karşı öyle büyük bir sevgi var ki...

TÜRKİYE VE BİLİM

— *Şimdi biraz Türkiye'de bilime bakalım. Ana dalınız fizik, kimya, ve matematiğin orta yeri. Üç yönde de kuramlarınız var. Tek tek temel bilimlerin durumundan başlarsak. Mesela fizik bizde ne durumda?*

— İlk bir iki yıl İstanbul'da fizikçilerle epey meşgul oldum. Bir gün Yıldız'ın merkezinden geçerken birisi yanıma geldi. İÜ Fizik Bölümü'nde doktora talebesiymiş. "Ben Gediz Akdeniz'in doktora öğrencisiyim" dedi. Ben Boğaziçi Üniversitesi'nin kuruluşu ile (1970'lerde) meşgulken, İÜ Fizik Bölümü'nde bir iki asistan vardı, biri Doğulu, biri Trakyalı idi. Bir ara böyle üç beş kişilik bir grupla hayli temasım vardı. Biri Paşaelili Gediz. Gel zaman git zaman, Gediz Akdeniz, Türk Fizik Derneği'nin başkanı olmuş. Hanımı da fizikçiydi, Zehra Akdeniz, o da profesör olmuş. Sonra Trieste'de Birleşmiş Milletler'in (BM) kurduğu uluslararası bir Atom Enerji Araştırma Merkezi var, onu kuran da Pakistanlı Abdüs Selâm; Londra'da profesördü, çok meşhur oldu ve fizikte Nobel aldı. Ağa Han'ın da danışmanıydı, sık sık

Pakistan'a gidip devlet başkanlığına danışmanlık yapıyordu. 1973'lerde malum dünyada Üçüncü Dünya kavramı var. Doğu-Batı blokundan ayrı. Ben de o sırada Hindistan'da, Meksika'dayım. Abdüs Selâm da Asya ve Afrika ülkelerindeki gençlerin bilimci olarak yetişmesiyle ilgilenen bir adam. Merkezi Viyana'da olan, BM'in bu kuruluşu, Trieste'de, özellikle imkânları olmayan ülkelerden doktora ve doktora üstü öğrencileri oraya getirip onlara birkaç haftalık seminerler, kurslar düzenliyordu. Oraya benim vaktiyle İzmir'de yaptığım Atom Enerji Yaz Okulu'na getirmiş olduğum Fransız Nobel'li Kastler de geliyormuş. Abdüs Selâm, atom fiziği konusunda birkaç haftalık okul yapalım, deyince beni ikisi davet ettiler.

— *Yıl kaç?*

— 1973, veya '74 olmalı. Trieste'ye gittim ve araştırma seviyesinde kurs verdim. Sonra Trieste merkezi bunu yayınlandı. O sıralarda Gediz Akdeniz de oraya talebe olarak gelmişti. Önceden tanıyorum ya, hatta o sırada araba kiralamıştım, ikimiz Po Vadisi'ni geçtik, Milano ve Venedik'e gittik. Böyle bir geçmişimiz var. Neyse, Gediz'in Trieste ile ilişkisi devam etmiş; bazı doktora öğrencilerini buraya yolluyor, arada da kendileri gidiyormuş. Bunu birkaç yıl önce (1995 gibi) öğrendim. Şimdi fizik sahasının 1962'den beri Türkiye'deki durumunu anlatmak lazım. Gediz Akdeniz dernek başkanı. 1960'larda zaten Türkiye'de beş kişi vardı bilimci olarak. Zamanla bir sürü insan yetişti ama ortada fazla bir şey yok. Her ülkede hedef olur; dostlar alışverişte görsün diye bir sürü kalabalık araştırma yapar görünmez. İkinci Dünya Harbi'nin sonuna fizikçiler atom bombası yaptı, dolayısıyla atom fiziği, kuramsal fizik 1945'ten '60'ların sonlarına kadar dünyada en itibarlı bilim sahası oldu. O yıllarda özellikle ABD'de gençler bu havaya kapılıp fiziğe girerken, 1970'lerden sonra daha çok tıbba gitmeye başladılar, bilhassa da ABD'de, çünkü orada doktorlar çok para kazanıyordu. Zamanla fizik, kimya gibi dallar itibar

olarak daha arka planda kaldı, ön plana moleküler biyoloji ile bilgisayar teknolojisi geçti. Her ülkede böyledir. Şu sıralar bilgisayar mühendisliği moda. Moda olur, gençler buna heveslenir, gider ama, moda ve ihtiyaçlar üç beş senede bir değişir, zaten ABD'de sanayide bir şeye talep varsa onun hemen modasını yaratırlar, bir sürü ahali hücum eder ve birkaç sene sonra da arz talebi geçer, onları ucuza çalıştırma imkânı olur, sonra moda geçer. Ve gençler açıkta kalır. Ben hep kendi bildiğimi okudum, modaya aldırmadım. "Herkes gider Mersin'e, biz gideriz tersine" sözü Türkiye'de menfi anlamda kullanılır, halbuki doğrusu, herhangi bir şeyde –bilimde de öyle– "herkes Mersin'e gidiyorsa" sen kendine yol bulup tersine gitmelisin ki, herkesin yapmadığını, yapamadığını yapasın. Herkesin yaptığını yaparsan sonunda özel bir kazancın olmaz. Bunu çok gördüm ben. Naylon 1940'larda ilk olarak yapıldı, mesela o yıllarda kimya mühendisliği çok itibardaydı; ABD'de o sıralarda plastik sanayii, kimya sanayii hızla geliştiği için çok talep var, yeterli adam yok, moda çıktı, hadi bir sürü ahali, gençler bu sahaya girdi. Saha doldu. Son girenler iş bulamadılar, moda geçti gitti.

— *Bugün aynı şey moleküler biyoloji ve bilgisayar mühendisliği için de geçerli mi?*

— Moleküler biyoloji sahası epey açık, bilgisayarda birçok gelişme olmayacağı manasına gelmiyor da, öbürü daha açık. Saha oturunca böyle olur, tabiat kanunu gibi bir şey. 1960'larda dünyada teorik fizik hâlâ gözdeydi; ben kimyadan girdim ama fizikte, matematikte de yetiştim. Üçünün orta yeri olan nicem sahası zaten bunu gerektiriyordu. Yaptığım işler birçok ülkede fizik sayılıyordu, Avrupa'da, Amerika'da fizik bölümlerinden de zaman zaman kürsü tekliflerı aldım. Fizikçilerle yakın temasım, çok yerde belki kimyadakinden fazla oldu.

Önceki bir bölümde anlattım ya, 1960 yılları başlarında TÜBİTAK kurulmasını önerdik, şu oldu, bu oldu. Sonradan

ODTÜ'den ve TÜBİTAK'ın da imkânları kullanılarak dışarıya kuramsal fizikte (özellikle yüksek enerji fiziğinde) doktora için pek çok öğrenci gönderildi. Fiziğin o dalları fiziğin en hayran olduğum, kendim de üzerinde çalışmış olduğum dallarındandır. Ona diyeceğim yok, ancak bu kalabalık Türkiye'nin bazı hedefleri için (en azından ulusal bir ekol kurmak için) yetiştirilmedi. O sıralarda ('60'lar, '70'ler) Türkiye'de, Amerikan toplum mühendislerinin marifetiyle, korkunç ve içeriksiz bir sol-sağ kutuplaşması yaratıldı. Halbuki o zamana kadar herkes Atatürk milliyetçisi idi. Gençlik bölündü, birtakım sloganlardan ibaret ülkülemlerle ("ideoloji") birbirine düşürüldü. Binlerce genç heba oldu, hatta yaşamını yitirdi (hepsine Allah rahmet eylesin, kışkırtıcı ajanları cezasız bırakmasın). Tabii o arada, ulusal birlik ve beraberlik duygusu, ülkenin, Türk Milleti'nin çıkarlarını, geleceğini ön plana almak, Atatürk ruhu, ve milli eğitim kurban edildi. (*Ve işte sonunda bugünkü acıklı günlere geldik. Durumun vahametini görmeyenlerin veya umursamayanların çokluğu, kültür/toplum mühendislerinin ve onların gizli cemiyet üyesi yerli işbirlikçilerinin, heyhat, ne kadar başarılı olduklarını gösteriyor*). İşte fizik dalı da bu oyunlara alet edildi. Türkiye'de bilimle ilgili işlerin başına geçmiş olanlar, bir yandan sol slogan "edebiyatı" yaparken, özel olarak milli değerlere düşmanlık besleyecek kadar şartlandırılan, bazıları bölücü eğilimde gençleri Amerikan Ford Vakfı'nın desteğiyle, fiziğe yönlendirdiler (saha itibarlıydı ya, öyle bir ayrıcalık yaratıp siyasi amaçla da kullanmak için). Bu durumu gördüğümde, o yıllarda, içimden, bilimci pozundaki böyle elebaşılarına "hem solcu, hem Ford'çu" diyordum. (*Birkaç yıl sonra, Amerika, Nev York'taki Ford Vakfı merkezindeki Türkiye masası görevlilerine, "Türkiye'yi 'komünizme karşı koruduğunu' [bahane ederek her işimize karışan] iddia eden Amerika, nasıl oluyor da hep böyle işleri destekliyor?" diye sorulduğunda, "Ne olacak, onlar liberal" diye cevapladılar. Amerika'da "liberal" sözcüğü, genel kamuoyunda, iktisadi anlamında*

değil, "ulusal kültür değerlerine, ulus-devlet kavramına bağlı olmayan" anlamında kullanılır. Tabii o zamanlar, sağdaki "Gladiyo" oyunlarından da pek kimsenin haberi yoktu. İşte tüm bu tezgâhların meyvesini, Batı artık bugün topluyor.) Ben yüksek enerji fiziğinde Yeşilyurt'ta yaz okulunu yaptığımda, büyük bilim adamlarını çeşitli ülkelerden getirmiş, Türkiye'den de, üniversitelere duyurup, doktora öğrencilerini davet etmiştim ya, orada da 5-10 kişilik yerli bir takım dikkatimi çekti. Hep kendi aralarında konuşuyor, bize düşmanca bakıyorlardı. O zamanlar toplum henüz iyice parçalanmış olmadığı için bu görüntüye pek bir anlam verememiştim.

— *Demek fizik alanı da bu işlere alet edildi.*

— Alet edilenler arasında sağdan veya soldan kuşkusuz, davasına inanmış, Burhan Câhit Ünal gibi mert insanlar vardı. Tasvip ederim, etmem, o başka mesele ama, daima, cesur, onurlu, şahsiyetli kişilere saygı duymuşumdur. Ancak ufak tefek şahsi menfaatler, geçici mevkiler için ülkesini, milletini satmağa hazır olanlardan daima tiksinmişimdir. Hangi ülkede olurlarsa olsunlar.

Fizik sahası, benim yıllarca sevdiğim, üzerinde en çok çalıştığım bir alan oldu. Dışarıda da, burada da. Şimdi, Türkiye'de, o çalkantılı yıllardan sonra yetişmiş çok değerli, bilimi ve ülkesini yeğleyen fizikçilere rastlayıp seviniyorum. Ama o eski, bayat havanın hâlâ etkisinde olanlar, önemli mevkilere de yerleştirildiklerinden zararlı olmağa devam ediyorlar.

— *Gediz Akdeniz'e gelirsek.*

— Ben tabii arada Gediz'i 20 yıl görmedim. Son yıllarda, Gediz, Fizik Derneği başkanı olduğu sıralarda ulusal veya uluslararası bir fizik kurultayı düzenleyecekmiş. Normalde Erdal İnönü'yü "baba" diye öne çıkarırlar, Niye? En kıdemlisi çünkü, vaktiyle fizikçiydi, kendisi de zaten "40-50 senedir fiziğe elimi sürmedim, fizikçi sayılmam" diyor, ama

öbürleri "sen büyük fizikçisin" deyip yaltaklanıp duruyorlar. Anlaşılan dernektekiler, Erdal takımıyla ters düşmüşler, ben de içyüzünü bilmiyorum, nedeni hakkında hâlâ hiçbir fikrim yok. Gediz benimle temas kurdu. Kaş'ta ulusal veya uluslararası fizik kurultayı düzenleyeceklermiş, Balkan ülkelerinden de gelenler olacakmış. Gediz de zaten Rumelili. O ülkelerle ilgileniyor, oradaki fizikçilerle bayağı iyi ilişkiler kurmuş, iyi şeyler yapıyor; takdir edilecek bir durum. Ben Yıldız'a yeni gelmişim, ne olup bittiğini bilmiyorum. "Fizikte bize merhaba diyecekler de varmış meğer Türkiye'de" diyorum içimden. Sonunda Kaş'ta "baba" diye bizi çıkardılar ortaya. Bayağı iyi bir kurultay yapıldı. Romanya, Bulgaristan, Yunanistan'dan otobüslerle, Türkiye'den bir sürü insan... Yerli "öbür fizikçi" takımından hemen hemen kimse yok. Başka fizikçiler var. Likyalılar'dan kalma amfi-tiyatroda açılış oldu, belediye başkanı, basın geldi. Açılış konuşmasını bana yaptırdılar. Toplantı bir hafta sürdü ve birkaç ayrı dalda beş tane yeni bilimsel içerikli konuşma yaptım.

— *Hangi dallarda?*

— Atom fiziği, çok eksicikli kuramlarımızın devamı, yeni matematiklerle fiziğin yeni temelleri, sıvı hal, vs. Tabii hepsi Türkçe. Hatta birinde baktım Balkanlar'dan Romanya'dan birileri oturuyor, bir de çok akıllı efendi yaşlıca birisi. Ben Türkçe anlatacağım deyince adam "Türkçe anlat, ben anlıyorum" dedi. Meğerse Köstence'deki Tatar Türklerindenmiş. Çok başarılı bir kurultaydı. Gediz'in hanımı Zehra Hanım da sıvı metallerle uğraşıyor. Vaktiyle ben de bu alanda bir şeyler yapmıştım, bir de Zehra Hanım'ın yetiştirdiği Hasan bizde doçent, Zehra Hanım sonra birkaç kere, İstanbul'da, Kaş'ta, Edirne'de sıvı hal fiziği üzerine ulusal toplantı düzenledi. Oralara da gittim. Aramız iyiydi. Derken iki sene sonra, –ki o iki sene bayağı iyi gidiyorum fizikle– gazetenin biri Gediz aleyhine bir şeyler yazdı, yolsuzlukmuş bilmem neymiş diye. Benim Fizik Derneğinde ne olur, ne biter haberim yok, üyesi değilim, kim kimdir bil-

mem. Bilimsel toplantı düzenlerlerse çağırıyorlardı. Derneğin kurulu toplanmış, Gediz ve takımını indirmişler.

Boğaziçi Üniversitesi'nden, o yukarda bahsettiğim türden birileri derneğe hâkim olmuş, Gedizgil'i aforoz etmişler. Yeni dernek yöneticileri arasında görünen genççe Metin Hoca da var (karı koca değerli kişiler) ama o da herhalde sesini çıkaramıyor. Bu olmuş, ertesi günden itibaren Türkiye'de benim fizikle ilişkim kesildi. Hatta Yıldız fizik bölümündeki, bir iki kişi hariç, fizikçiler yanıma uğramaz oldular. Çünkü Erdal İnönü'nün uzantısı, Türkçe (Türkçe ile eğitim, Türkçe ile bilim) düşmanı birtakım kişiler hâkim şimdi. İrtibat kopuverdi, ama tam kopmadan evvel Romanya'da bir Balkan Fizik Kurultayı yapıldı. Yapılmasına önayak olan da yine Türkiye'den Gediz gibi insanlar. Kuluj-Naboka denen ufak bir kente gittik. Meğerse burası Macaristan'a yakınmış, vaktiyle de Avusturya-Macaristan sınırı içindeymiş ve nüfusun bir kısmı Macarmış. Bir kısmı da Romen. Dolayısıyla bir kısmı Katolik, bir kısım Ortodoks ve birbirine düşmanlar; azınlık sorunları var, netameli bir yermiş, onun için gezimde (turizmde) fazla adını duyurmazlarmış. Biz eşimle gittik, demek ki dört sene evvel, eylüldü. Bayıldım oraya. Ormanlık güzel yerlerden geçiyorsun birkaç saat, aslında kent imparatorluk zamanında önemli bir yermiş ve o tarihten kalma çok muazzam mimari eserler var. Millet otobüslerle gitti, biz ikimiz uçakla gittik. Haber verdik, bizi sabahın köründe havaalanında Kaş'taki Romanyalı hoca iki asistanıyla karşıladı, hani bana Türkçe konuş ben anlarım, diyen adam. Şehrin biraz dışında, komünizmden evvel bir kontun villası olan büyük bahçeli bir yerde –sonradan orası Romen Bilim Akademisi'nin misafirhanesi mi ne olmuş– bizi misafir etti, bütün ev bizim. Bir iki sekreterini gönderdi, yiyecekler, domates filan almışlar, mutfağa girip bize yemek yaptılar. Muazzam bir şekilde ağırlandık.

— *Adı neydi? Dünyada ünlü bir bilim adamı herhalde?*
— Köstence Türklerindenmiş ve babasını Romenler,

Türk casusudur diye Çavuşesku zamanında öldürmüşler. Ayrıca adam meğer fizikte Romanya'nın en mühim adamıymış, enstitülerin başkanıymış. O kadar mütevazı ki adam, gariban gibi duruyor. Orada çok güzel hatıralarımız oldu. "Balkan Fizik Bülteni" gibi ufak bir dergiye orada yaptığım konuşmayı yazdım, yayınlandı. Genç fizikçilerle tanıştım, karşılıklı birbirimize ilham veriyorduk. Sonra şak fizikte yeniden aforoz olduk. Tabii Gediz de.

— *Başkaları bizim hakkımızda ne düşünüyor? Siz yabancı bilim adamlarıyla iç içesiniz.*

— Git dışarıda herhangi bir ülkeye "fizikte Türkiye'de ne oluyor" diye sor. Başka dallarda da aynı ya. Şimdi Romanya desen, Romanya'da bilmem ne ekolü vardır, bu işler oradan sorulur denir. Hatta Romenler bana orada dediler ki, "Yaa, siz çok zengin ülkesiniz, biz çok fakiriz, bizim bir şeyimiz yok, komünizmden yeni çıktık, niye sizde bilim yok?" Eskiden beri orada bir iki dalda ekol vardır, hatta 1970'lerde benim teorileri takip edip benimle bağlantılı çalışan bir ekol vardı orada. Benimle mektuplaşarak devam ettiriyorlardı... Şahsen tanımamıştım kişileri, dış ülkelere de çıkamıyorlardı. 1976'da Romen Bilimler Akademisi benim adıma bir sempozyum düzenledi, gidip bu ekolle tanışalım diye beni çağırdılar, ama tam o sırada ben askere gittim, gidemedim ve hatta askere gidince mektup da yazamadım ve rezil olduk.

MATEMATİK VE TÜRKÇE

— *Matematikte de durumumuz kötü mü?*

— Birçok ülkede matematiğe en üstün yetenekli gençler alınır, yetiştirilir. Tüm bilimlerin dili matematiktir. Matematiksiz bilim, teknik, mühendislik, iktisat olmaz. Matematik insanlara dosdoğru, açık seçik düşünmeyi, fikirleri billurlaştırmayı, sadede gelmeyi öğretir. Türkiye'de ise, eği-

tim (ortaöğretim ve evrenkent düzeyi dahil) Amerikan oyunlarının etkisine gireli beri, matematik en az önem verilen konu haline gelmiştir. Üniversitelerde matematiğe, ancak hiçbir dala puan tutturamayan giriyor. Halbuki, dünyanın her yerindeki Türk halklarından daima en büyük matematikçiler çıkmıştır. Eski Sovyetler'de, Fransa'da, Amerika'da, bakın, hep matematik yoluyla sivrilmiş Türklere rastlayacaksınız. Neden böyle? Ben bunu şöyle yorumluyorum: Dillerin arasında yapısıyla, binlerce yıllık kurallarıyla, matematiğe en çok benzeyen dil Türkçe, Türk lehçeleridir. Dolayısıyla anadili Türkçe olanların düşünce yapısı, daha küçükten matematiğe en yatkın biçimde gelişiyor. Hal böyle iken, Türkiye'de herkesin, çoluk çocuğundan, kaymakamına, doçentine kadar herkesin, mantıksız, kuralsız, türetme yeteneğinden yoksun abuk subuk Tarzan İngilizcesi yokuşuna sürülmesi ve matematiğin tamamen ihmal edilmesiyle düşünemez, sorgulayamaz, çözümleyemez bir toplum oluşturuluyor. Bu koşullar gönüllü sömürge kafalılığı da beraberinde getirir.

Bilimde ne yaptımsa matematik sayesinde yaptım. Doğa bilimleri için matematik elindeki alet kutusu. Ona ilaveten, deneysel olguları iyi bilecek, çözümleyebileceksin. Bilgisayar yazılım dillerini öğrenip matematiği bilgisayar yazılımına dönüştürmek de, uygulama, sınama aşamasında önemli.

Son yıllardaki gayem, kimyanın bin bir çeşit zengin olgularını yeni bir sisteme, sağlam ve kudretli yeni matematik temellere oturtmaktı. Baktım Yıldız'da da iyi bir matematik ortamı var, bu sefer orada gönüllü olarak lisans üstü ders vermeye başladım. Anlatmıştım, o sırada, Elif de benimle çalışıyor, başkaları da gidiyor geliyor, hem bilgisayarda, hem de matematiğin temelinde bir şeyler yapıyoruz. Ben o sıralarda bir afiş gördüm, filanca ayda Elazığ'da "I. Türk Dünyası Matematik Kurultayı yapılacaktır" diye. Vay canına dedim, senelerdir, çocukluğumdan beri hayal ettiğim olay. Bu ülkelerle –hele açıldıktan sonra– ortak toplantılar yapmak lazım ki kültürel ilişkiler gelişsin. Çok önemli ve

yapılmıyor. Resmi bir Türk kurultayı yapıyorlar, kimi Rusça konuşuyor, kimi İngilizce; göstermelik. Ruhunda hiçbir şey yok.

— *Bu kurultaya mı çağırdılar?*

— Elif'e dedim ki şuraya bir telefon et, biz de katılalım. Neyse onlara, bizim hoca da ilgi gösterdi, demiş. Onlar da "Aa öyle mi? Biz onu çağıracaktık" demişler, davet ettiler. Zamanı yaklaşıyor, birkaç hafta kala bu işi düzenleyen oradaki matematik bölüm başkanıyla telefonda konuştum. Nereye, ne zaman geleceğiz diye. Böyle kurultaylarda bir kısa kısa onar dakikalık tebliğler olur, bir de beş on tane çağrılı birer saatlik konuşmalar. Beni de çağrılı konuşmalardan birine koymuşlar, gidip yeni şeyleri anlatacağız orada. Telefonda konuşurken adam ağlamaklı. Ne oldu dedim. "Bunu yapacağımızı çok önceden planladık, Türk dünyasıyla ilgili devletin neresi varsa hepsine müracaat ettik, TİKA, birkaç kuruluş, sözüm ona Türk dünyasıyla ilişkileri düzenleyen yerlere... Destekleyin ki oradakileri buraya getirebilelim dedik" diye anlatıyor. O kuruluşlardan demişler ki: "Tamam size uçak parası ve destek veririz, şu kadar." Sonra THY'na müracaat edilmiş, THY de, yüzde 50 indirim yaparız diye söz vermiş. Türk dünyasında tanınmış matematikçiler çok, Türkiye'den daha fazla, çünkü Rusya'da matematik dünyada en ileridir ve Sovyetler zamanında öbür Türk ülkelerinde de bir sürü adam yetiştirdi. Türkiye'de böyle bir şey yok; ABD tam tersini yaptı, sözüm ona komünizm eziyor ama eğitime ve bilime çok önem verdiler, bir sürü büyük adam yetişti. Şimdi, kurultayı düzenleyenler, oradakileri davet edip, yol paranızı vereceğiz vs. vs., vaatlerde bulunmuşlar. Oralarda para yok. Son dakika, devletin hiçbir yeri sözünde durmuyor, hiçbiri beş kuruş vermiyor. THY, yüzde 50 indirimi de yapmıyor. Şimdi bunlar tesadüfen olmaz; insan haklarıdır, şu bu gibi meseleler olsaydı para yağardı, içerden ve dışardan, Türk dünyası lafı olunca yok, baltalıyorlar. Sonuna kadar bekletip şak kesiyorlar.

Ben de çok üzüldüm. Tarihi bir fırsat olacaktı. Onun üzerine ne yapalım derken...

— *Sonuçta kurultay yapılmadı mı?*

— Onun üzerine ben, "Dur, belki bir çaresini buluruz" dedim. Türk ve Kazak devletlerinin ortaklaşa Kazakistan'da kurmuş oldukları Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi ile konuştum, oradan bir para ayrıldı ve işi yaptık.

— *Ne diyorsunuz. Bravo.*

— Yapıldı ve herkes de geldi; Elazığ'da bir hafta muhteşem bir matematik kurultayı oldu. Ne bakımdan muhteşem? Birincisi, matematik seviyesi çok yüksekti. İkincisi, Türk dünyası bilim adamları ilk defa bir dalda bir araya geldi. Hem de herkesi Türkçe konuşturduk; bıraksan tabii kimi Rusça konuşacak, kimi başka dil, kimi İngilizce. Biz, "Yok, madem Türk dünyasıdır, herkes kendi Türkçesinden konuşacak" dedik ve öyle oldu. Kırgız Türkçesi, Özbek, Tatar, Azerbaycan Türkçesi ve birkaç gün sonra herkes birbirini anladı. Ben sonradan bunun üzerine bir gazete/dergi makalesi yazdım, "*İşte Türk Dünyası Böyle Oluşur*" diye. (*Orada sunduğum Türkçe matematik tebliği de sonradan Fırat Evrenkenti Fen Dergisi'nde yayınlandı. Bu bir dış yayınımın tekrarı veya çevirisi değil –öyle şey yapmam– tamamıyla yeni.*)

— *Herhalde ancak birkaç gün sonra insanlar biraz olsun birbirini anlayabildi yani.*

— Hemen canım, biraz kulak alışınca hepsi birbirini anlıyor, tabirlerde biraz fark oluyor. Mesela nicem fiziğinde, biz "özdeğer" diyoruz, böyle bir kavram var, matematiksel bir terim; Özbek anlatırken "has kıymet" diyor. Anlamıyor muyuz "has kıymet"i? Elbette anlıyoruz.

— *Burada da, o ülkelerde de, çeşitli Türk boylarının birbiriyle Türkçe ile anlaşamayacağı intibaı vardır. Belki de*

bu yanlış izlenim, oralarda Ruslar, burada ise Batı güçleri tarafından kasten yaratılmıştır. Böylece bunun doğru olmadığını fiilen ispatlamışsınız, çok ilginç ve inanılmaz. Basında yer almaması da ayrıca ilgi çekici. Böyle bir kurultay ilk ve son mu oldu?

— 1999 Haziranı'nda idi bu tarihi kurultay, çok eski değil. İnşallah her dalda böyle kurultaylar bundan sonra sık sık yapılır. Dileğimiz o.

İşte o bir hafta içinde Türk dünyasının her ucundan gelen, ilk defa birbirinden haberi olan insanlar birbiriyle kaynaştı. Özel davetlilerden birkaç kişi Elazığ Fırat Üniversitesi'nin misafirhanesinde kalıyorduk. Ben gece hızımı alamıyorum, bahçede duruyorum, dikiliyorum, orada yaşlıca bir Özbek matematik profesörü, Tataristan'dan, Azerbaycan'dan üç beş kişi duruyor. Onlarla da en çok ben ilgileniyorum.

— *Ev sahibi gibi.*

— Herkes kendi takımıyla meşgul. Özbek yaşlı profesörü ilk defa görüyorum tabii. Bahçede karşıma geldi, bana çat pat İngilizceyle bir şeyler anlatmaya çalışıyor. Ben de dedim ki: "No ispikidi ingilişi, no english", bilmiyorum gibilerden. Onun üzerine "Nece konuşacağım?" dedi. "Türkçe konuş" dedim. Bilimsel konuşmalar henüz olmamıştı. "Ben Türkçe bilmiyorum ki, Özbekçe biliyorum" dedi. Ben, "Sen Özbekçe konuş" dedim. Kendisi Özbekçe konuşuyor, biz de Türkçe, gayet iyi anlaştık. Öbürleri de merakla dinliyor. Adam, "Yahu bu Özbekçe de Türkçeymiş, bize Ruslar senelerce siz ayrı milletsiniz, diliniz tamamıyla ayrıdır, demişti. Biz de öyle zannediyorduk" dedi. O sırada bir de karşımda genç bir matematikçi var, ben onu Rus zannediyorum, huylanıyorum; Rusya'da da başıma geldi, sokulur, ne oluyor diye bakar. Adını söylemeyeyim, başına bir dert gelmesin. Adı... imiş. Dinledi dinledi, dedi ki: "Aslında ben Tatarım". Moskova'da doğmuş büyümüş, genç dâhi profesör. Senin adın... ama, dedim. Bu doğduğu zaman annesi nüfus dairesine kaydettirmek için gitmiş; Ali demiş adına, Ruslar demiş

ki bizim listede böyle bir isim yok. Onun üzerine benzer bu Rusça ismi vermişler. Onu anlattı. "Ben Moskova'da doğdum büyüdüm ama siz konuşurken anneannemden duyduğum Tatarca aklıma gelmeye başladı, heyecanlandım" dedi. "Türkçeyi bir öğrensem, ama çok zor" diye ilave etti. Ben de: "Yaa sen matematikçisin, dil dediğin, hele Türkçe, bir çeşit matematiktir. En zor, en çetin matematikleri öğreniyorsun da bunu mu öğrenemeyeceksin? Öğrenmen, senin için bir haftalık iştir." Bir de aslında Güney Azerbaycan kökenli ama Rusya'da doğmuş büyümüş, bilmem ne zâde adında, bir meşhur matematikçi daha vardı. Daha ortaokul ve lisedeyken, 14 yaşındayken bir matematik teoremi çözmüş, ispatlamış, şimdi matematik kitaplarında onun teoremi diye geçiyormuş. Bu da Türk, Rusya'da doğmuş büyümüş ama. Sovyetler'de zaten daha ortaokul sıralarından yarışmalar yaparlarmış, matematiğe çok yeteneği olanları bulurlar ve onları yetiştirirlermiş. Çekirdekten yetişiyorlar; müzisyen gibi, deha gerektiren bir şey. Herkes biraz matematik öğrenir de büyük matematikçi olmak deha meselesi. Sonradan ertesi gün baktım... bizim "Ali", "...zâde"ye anlatıyor, "Yahu sen Türkçeyi rahat öğrenebilirsin, bir sürü matematiği öğrenen insansın" diyor. Böyle havalar oluştu. İlk defa kaynaşma oldu. Resmi kurultaylar ise göstermelik oluyor, Türklerin sahiden kaynaştığı yok, Türkçe konuşan da yok.

— *Bu kurultayda herkes kendi dilinden konuşurken anlamayana kulaklıkla çeviri sistemi mi uygulandı?*

— Hayır canım. Herkes anladı. Ne çevirisi. Soru soruldu, cevaplandı, hepsi kendi dilinden konuştu, anlaşılmaz diye abartılıyor. Bugün Karadenizli ya da koyu Doğu şivesiyle konuşan kadar fark var, biraz ses kaymalarına kulağın alıştı mı bitti gitti, anlıyorsun. Mesele değil. Bıraksalar Türk Dünyası diye bir kültür birliği olacak.

— *Fizikte de böyle bir şey yapmak mümkün mü?*

— Fizikte böyle bir şey olabileceğini hiç sanmıyorum.

Çünkü Türkiye'deki fizikçiler arasında, Türk dünyasıyla ilgili konulara sahip çıkacak adam bulmak çok zor. Türk lafından rahatsız olan anlayıştakiler eskiden çoğunluktaydı. Dileriz, yeni yetişen değerli genç fizikçilerimiz Batı'nın bu korkunç tuzağına düşmemiş olur da, fiziğe aşkları yanı sıra, yürekleri Türk kültürü, Türk dili, ve Türk dünyası için çarpar.

— *Matematikte olmasının sebebi nedir?*

— Matematikte olmasının sebebi, daha 1960'lardan, hatta 1950'lerden itibaren vatansever, bu iş için canla başla çalışmış bir iki matematik hocası vardı, Rahmetli Cengiz Uluçay mesela. Onların yetiştirdiği doktoralı öğrenciler oldu. Tabii bu adamlara öbür takımlar neler çektirmedi ki. Yılmadılar, sessiz sedasız, dertlerini sinelerine gömerek gençler yetiştirdiler, Türkçe ile derin matematik yazıp kitaplar yazdılar. Şimdi o gençler profesör oldu, sonra onların yetiştirdikleri doçent filan oldu da ortaya gerçek vatansever bir takım çıktı.

— *Kimyada?*

— Kimya, tabiatı itibarıyla çok geniş bir dal; sanayiye uygulamaları da çok. Dolayısıyla her ülkede kimyacılar, fizikten, kimyadan daha kalabalık oluyor. Her nedense, belki sanayi ile, onun için iş hayatı ile de meşgul oldukları için, çeşitli ülkelerde kimyacıların toplumsal sorunlarla daha az ilgilendiklerini müşahede ettim. Türkiye'de, örneğin Kimya Mühendisleri Odası'ndakiler eskiden beri daha bilinçlidir. (Türk Kimya Derneği için, –onun da adını sonradan "Türkiye Kimya Derneği"ne değiştirmişler– aynı şeyi söyleyemem).

— *Kimya kurultaylarına sizi artık düzenli çağırıyorlar mı?*

— 2001'de Ulusal Kimya Kurultayı İstanbul'da, Boğaziçi Evrenkenti'nde ("Bosphorus University") yapılacak, dolayısıyla oradakiler söz sahibi olacak. Yurtdışındaki bir

yabancı evrenkent olsaydı durum başka olabilirdi de, bu "Bosphorus" bambaşka bir şey. Tahmin edeceğiniz gibi beni çağırmadılar.

— *Çekememezlik olamaz mı?*

— O da var ama bilhassa sen, eğitim Türkçe olsun, milli hedeflerimiz olsun, Türkiye şöyle yapsın dersen, o takımlar sana yabancıdan çok daha fazla düşmandırlar. Beşinci kol faaliyetleri gibi denilse pek abartılı olmaz sanırım. Orası boşu boşuna kurdurulmadı, Misyoner teşkilatının Robert Koleji geleneği elbette devam edecek.

— *Türkiye'ye döndünüz ama sizden devlet de hiçbir talepte bulunmadı.*

— Başka türlü olması düşünülebilir mi? Bu konuda Türkiye'de kırk yıllık deneyimim var, kimin ne yetkisi, gerçek iktidarı vardır veya yoktur, gayet iyi biliyorum. Amerika'ya, daha da iyisi, yeni dünya düzencilerine (düzenbazlarına mı demeli?) çalışsaydım bütün kapılar açılırdı. Beni anam öyle işler için doğurmadı. Atalarıma ata borcum var.

— *Türkiye'ye neden kesin dönüş yapmayı istediniz?*

— Genellikle her şeye rağmen Türkiye'de daha sürekli, doyasıya kalabildiğime memnunum. Buraya merkezi aktarırken ölmeden evvel şu işlerle şöyle daha yoğun, doyasıya uğraşalım da günah bizden iyice gitsin demiştim. Bilim etkinlikleriyle birlikte, kırk yıldır uğraştığım, yabancı dille eğitimi durdurmak, dolayısıyla Türkçenin, Türk adının tarihten silinmesini önlemek savaşıma iyice yüklenmek istiyordum. Eğitimin İngilizce olması, Türkçe eğitimin yasaklanmış gibi olması, yok edilmesi, bu suretle Türk adının tarihten silineceği meselesiyle mücadele etmekteyim. Oradan buradan beni çağırmaya başladılar gelince. Çeşitli illerin, belediyelerin kültür merkezleri var, bazı yerde Türk Ocağı, bazı yerde İşçi Partisi, çeşitli vakıflar, dernekler, üniversiteler, hatta liseler bir şey yapıyor. Çeşitli kesimler.

— Çocukluğunuzda size birisi el falı bakıp "orator", olacağınızı söylemişti, yani hatip. İrticalen konuşuyorsunuz ve gerçek bir hatipsiniz. Siyasiler gibi demagoji de yapmıyorsunuz, zaten iyi hatip demagoji yapmaz. Türkiye'de nerelere gittiniz?

— Kayseri, Kütahya, Gölcük, Trabzon, Malatya (iki kere), Diyarbakır, Urfa, Maraş, iki kere Konya, İzmir, Manisa, tabii İstanbul ve Ankara'da değişik kesimlere, iki kere Tekirdağ, Edirne, Van, Bursa, Sivas, anneannemin memleketi ama daha önce görmediğim Isparta, Çorum, daha da unuttuklarım vardır...

— Nasıl tepkiler alıyorsunuz? Her çeşit insan geliyor mu konuşmalarınıza?

— Birisi telefon ediyor, "aman bizde falanca ilde, ilçede konuşma yapsana" diye. Ben baştan neyin nesisin diye sormuyorum, yani işte yok FP'li mi, yok solcu mu, yok sağcı mı, hangi örgüt diye sormuyorum. Hemen, olur, diyorum. Arkasından, gelirim ama bu, şu partinin, şucunun bucunun malı olmayacak, bütün halka hitap edecek ve her kesimden, her partiden, her türlü kesimden insanı davet edeceksiniz, hepsi salonda olacak, ancak o şartla gelirim, diyorum. Nitekim hep böyle oldu, bu da Türkiye'de herhalde ilk kez oluyordur.

— Onu nasıl denetliyorsunuz?

— Etmene lüzum yok. Şurada CHP'liler oturuyor, orada arkada başörtülü hanımlar, orada sakallı, burada milliyetçi, orda okur yazar takımı, esnaf, kimin ne kesimden olduğunu anlamak zor değil. Diyoruz ki ocu bucu numaraları 1960'lardan itibaren Amerikan Kültür Mühendisliği taktikleriyle buralarda yaratılıp millet bin parçaya bölündü. Bunu başından beri yutmadık, başka görüşlerimiz ne olursa olsun temel bir iki davada milletçe birlik olmalıyız.

— Bunları söylüyorsunuz. Temel davalar neler?

— Mesela ülken elden gidiyor, razı mısın? Değilim. Ta-

mam. Türkçe elden gidiyor, Türk adı tarihten silinecek, buna razı mısın? Değilsin, tamam. Bir iki temel davada hepimizin birleşmesi gerekiyor ve bu konuda da millet, samimi olanlar birleşebiliyor. Halk birleşebiliyor. Her kesimden, en sağdan en soluna kadar aynı müspet tepkiyi ve tezahüratı gördüm çok şükür.

— *Size soru soruyorlar mı?*

— Soru soruluyor, hadi bir saat daha konuşuyoruz. Hep ikişer üçer saatlik. Kimse sıkılmıyor.

— *Hiç sert tepki aldığınız oldu mu?*

— Hep müspet tezahürat. Bir tek Konya'da garip bir şeyle karşılaştım: Rahmetli Erol Güngör, (içtimaiyat/toplumbilim) sosyoloji profesörüymüş, milliyetçilerin fikir adamlarından olarak bilinir. Vefat etmiş, onun anısına Selçuk Üniversitesi ile Konya Türk Ocakları ortaklaşa bir sempozyum düzenlemişler. Benim o işlerle pek alakam yok ama, Türkiye meseleleri üzerinde konuşulacağı için beni de çağırmışlar. Tebliğlerden sonra, son gün, genel bir değerlendirme yapılıyor.

— *MHP iktidardayken mi bu kurultaya gittiniz?*

— MHP hükümete gelmeden önceydi, 1997 galiba. Biz de her kesimi iyi tanıdık da son yirmi yıldır MHP'den pek haberimiz yok, çünkü en az onlar bizimle ilgileniyor. Türkçe mürkçe diyoruz, Türk diyoruz ama en az onlar ilgileniyor; herhalde okumuyorlar, yazmıyorlar diyoruz. Milliyetçidirler (hâlâ kafamda 1960'a kadar olan milliyetçilik, yani Atatürk milliyetçiliği kavramı var), bu işe sahip çıkarlar zannediyorum. Halbuki bizim bu kadar senelik faaliyetimizden sonra en son onların haberi oldu. O da nasıl? *Kültür Dünyası* diye yeni bir dergi çıkıyormuş, oradan beni aramışlar, mülakat yapıldı. Sonra *Orkun* dergisi yeniden çıkmaya başlamış, onlar da ilk sayısına benimle söyleşi yapmaya geldiler. Her çeşit dergide, gazetede mülakatım, yazılarım çıkıyor daha

önce. Neyse *Kültür Dünyası*'nda görmüşler, Erol Güngör'e de onun için çağrıldım herhalde. Selçuk Üniversitesi'nin rektörü açılışta konuşma yapacak, ben arkada oturuyorum; tipini beğenmedim, yanımdaki iki kişi milliyetçiymiş, üniversitede hocaymışlar. "Bu nasıl adamdır?" diye sordum, "aa bu milliyetçidir" dediler. Adam –ki bu birkaç sene önce oluyor– yeni dünyacılık, millet, ulus-devlet yerine, dünya münya, İngilizce de İngilizce diye konuşma yaptı. Ben de yanımdakine, "Yaa bu nasıl milliyetçi? Benim anladığım milliyetçi kültür milliyetçisidir dedim. Onları da tanımıyorum, oturdum, yeni tanıştık. Dedi ki: "yok bizdendir, anti-komünisttir" deyince ben uyandım. Haa dedim, şimdi anladım, kaç senedir böyle, şu milliyetçidir, bu solcudur diyorlardı, adamlar alakasız çıkıyordu. Dedim ki bu kültür mühendisleri bütün bu kavramların içini boşaltmış, her şeyin sahtesini kurmuş, "milliyetçilik eşittir anti-komünist", "solculuk eşittir anti-faşist"e indirgenmiş iş. Sonra birbirinizi yiyin, ama içerik, kavram hiçbir şey yok. Sahi ya, YÖK Başkanı için de milliyetçi demişlerdi de ben şaşırmıştım, meğersem o da anti-komünistmiş. Tabii adamın biri anti-komünist olur da Yunan milliyetçisi de olabilir, ne milliyetçisi olduğu söylenmiyor ya zaten. Orada uyandım. Böyle bir ortam.

— *Siz ne konuştunuz o gün?*

— Sıra bize gelince bir veriştirdik, derin sorunlara değindim, Türkiye üzerinde oynanan derin oyunlar, Türkçe vs.. Arkada ağlayanlar, coşanlar, bir yaşlı adam fırladı geldi, elimi öpüyor, böyle bir tezahürat. Derken değerlendirmecilerden bir tanesi "Ben Oktay Sinanoğlu'ndan böyle bir konuşma beklemezdim" diye başlayıp bana düşmanca bir saldırdı, bir saldırdı. Ne oluyor, bu ne iştir diyorum. Ahali coşmuştu, "sen sus, doğru söylüyor, çok doğru" diye bunu susturdular. İlk defa böyle bir şey oldu.

— *Size saldıran kimdi?*

— İktisatçıymış, Emin Çarıkçı. Bugün Bahçeli'nin baş

iktisat danışmanı, MHP'nin yeni televizyonu var, bunu çıkarıp çıkarıp Avrupa Birliği, iktisat, yeni dünya düzenini konuşturup duruyorlar. Yahu dedim, biz Türkiye'nin başına gelen, gelmekte olan felaketlerden bahsediyoruz, milli hissiyatı olanlar, maruz kaldığımız korkunç boyutlardaki kültür emperyalizmine karşı çıksın diyoruz. Adam nasıl oldu da bu laflara kızdı? Allah Allah. Sonradan iş anlaşıldı: O ara ben Türkiye'deki felaket durumu anlatırken, Tansu Çiller'in başbakan iken İsrail'e gidip, İsrail başbakanına milletini şikâyet etmiş olmasını, ayrıca Türk Dışişleri bakanlığındaki görevlilerden kendisine İngilizce olarak "brifing" verilmesini istediğini söylemiş, bu nasıl iştir, demiştim de, Emin Bey, "Tansu Çiller" lafını duyunca irkilmiş. Meğer bir ara ona danışmanlık yapmışmış. Hayret. Anlaşılan, Tansu Hanım'a toz kondurmamak, bahsettiğimiz o tüm milli meselelerden daha önemli.

— *Peki dinci diye adlandırılan, tutucu kesimden hiç tepki aldınız mı?*

— Hiç. Ama bir keresinde Kütahya'daki konuşmada epey sakal takımı vardı, onlar genellikle daha mütevazı oluyor, o, bazı milliyetçilerde gördüğüm kibirli hava olmuyor, adamlar Müslüman adamlar, iyisi kötüsü her kesimde olabilir ama daha genellikle çoğu halim selim.

— *Bir de yeni zenginleri var, onlar ayrı.*

— Onlar ayrı. Ama halkta böyle bir şey yok. Şimdi orada konuşma yaptım, bayağı kalabalık, insanlar dışarılara taştı. Arkadan "Allah razı olsun" diyenler, elimi öpenler. Sakallı, oturumu idare edenlerden bir genç, "hocam ağzına sağlık, iyi söyledin ama niye Türk lafı ettin" dedi. Türk tarihi demişiz, Türk edebiyatı demişiz laf arasında, milliyetçilikten falan bahsetmiyoruz yani. Ne diyecektik, Arap mı diyecektik, dedim "İşte ümmet deseydiniz." Ama kesinlikle menfi bir tarzda veya kavga eder gibi söylemedi. İyi niyetli, ama anlayışları buymuş, onu fark ettimdi zaten. Amerikan

ve İngilizin kültür mühendisliği oyunları arasında Türkiye'de son yirmi yılda bilhassa Müslüman kesim Türk lafına düşman edilmiştir; sonradan duydum camilerde vaaz verdirmişler, sakın Türk lafı etmeyin, günahtır, ümmet deyin diye. Ben "Türk değilim, Müslümanım" diyor Almanya'da sakallı, yaşlı bir Türk. Adam besbelli sapına kadar Türk halbuki, Türkçeden başka dil bilmiyor, Orta Asya'dan gelme gibi de bir surat üstelik, ama bir beyin yıkama yapmışlar. Halbuki ben lisede trenle seyahat ederken köylülerle konuşurdum, Türk ne demek desen Müslüman demek derdi, Müslüman ne demek desen Türk demek derdi. Bugün Afrika'da filan hâlâ öyle derler, ikisi eşdeştir. Türkiye'de bir de bu oyunu yapmışlar, Müslüman Türkü Türk lafına düşman etmişler. Ama gene de, ona rağmen, hiçbir zaman hiçbir menfi şey ne Müslüman kesimden oldu, ne orta sınıf okur yazardan, ne sol takımdan. Bir tek bu adamdan oldu: Emin Çarıkçı. (*Paranın bir de öbür yüzü var tabii: Bazı Müslüman Türkler'i de Müslüman lafına düşman etmişler. Bu suretle, emperyalizmin en büyük silahı, Türkiye'de ve Türk dünyasında gittikçe yoğunlaşan Hıristiyan misyonerliği faaliyetlerinin de önü açılmış oldu.*)

— *Sizin bir de anlattığınız, Müslüman kesimden birilerinin konuşurken araya İngilizcemsi sözcükler karıştırması vardı.*

— Batı'nın, özellikle İngilizin, sonra da Amerika'nın oyunlarını daha kaç yüzyıl yutacağız? Milletçe, topyekûn, her kesim, birlik ve beraberlik içinde, Batı'nın "gündem dışı", derin ve korkunç oyunları karşısında bilinçlenip, "DUR!" dememiz lazım. Oyuna gelip birbiriyle uğraşacağına, herkesin bir şey yapması gerek. Esnafsan, önce dükkânının adını Türkçe yap bakalım. Siyasetçi isen, hangi fırkadan olursan ol, IMF ve Avrupa Birliği'ne yurdumuzun varını yoğunu, sonunda topraklarını bile teslim etmeden ulusal kurtuluş yolları ara bakalım. Daha zor şartlarda Atatürk'ün yüce önderliğinde bu millet kendi yolunu bulmadı

mı? IMF'den ne soruyorsun? Kediye ciğer teslim edilir mi? Atatürk'ün bugünler için dediklerinden akıl al, yeter de artar bile. Her kesimde üstte ayarlı takım var, tabanda ise her tarafta samimi insanlar. Bozulmamış halktan kuvvet alıyoruz biz. İki yüz elli yıllık hadisedir, İngiliz hep Müslüman kanaldan, Müslümanlık ve öncesi Asya geleneklerimizi içinden bozmak, sonunda bu suretle gözden düşürmek için girmiştir. Birine sarık giydirip, bu Müslüman oldu diye göndermiştir. İnsaf artık. Bu 250 yıldır süregelen oyunu ahali daha kaç kere yutacak. 1700'lerde, İngiliz müstemlekeler nazırının (sömürgeler bakanı) baş casusu Hefner'e sarık giydirip İstanbul'a, Bağdat'a, Hicaz'a gönderdiğini, onun da sahte Vahabilik mezhebini kurdurup (bugünkü Suud'ların dedeleri), ilk iş Hicaz'da 500.000 Türkü kestirdiğini, daha sonra, II. Cihan Harbi'nde, gene sarıklı "Arabistan'ın Lawrence"i marifetiyle Araplar'ın kandırılıp Türkler'i arkadan vurmalarını ne çabuk unuttuk. Aynı oyunlar devam ediyor. Geçen gün Kanal 7'de Engin Noyan, papaz sakalına benzer uzun kara sakallı bir "Amerikalı profesör"ü getirmiş; iri yarı, soğuk neva suratlı bir tip, Müslüman oldu diye bununla program yapıyor. Adam buz gibi, "siz sonradan Türkleştirilmiş ve Müslümanlaştırılmış Bizanslılar olduğunuzu hiç unutmayın" diyor, Engin Noyan da adama bir sürü iltifat edip kitaplar hediye ediyor. Amerikan bozuntusunun dediği laf, yıllarca, Yunanlılar'ın ve Bulgarlar'ın oralarda kaderine terk ettiğimiz, perişan azınlıklar durumuna düşmüş özbeöz Türk kardeşlerimize dedikleri lafların aynı. Doğrusu, bu hadisenin Engin Noyan Bey'in programında cereyan etmesine hem şaşırdım, hem üzüldüm. Çünkü Engin Bey birkaç yıl önce Samanyolu TV'de iken, benimle Türkçeyi, Türkçe ile eğitimi savunan güzel bir program yapmıştı. Engin Bey'in o zamanki diğer programlarını da beğenirdim. Ne oldu acaba?

DÜNYA KÜÇÜK,
GÖNÜLLER BÜYÜK

Eskiden hıfzısıhhada
çocuk yaşta bir araştırmaya
şahit olmuştum;
attan kan alınacağı için burnuna
kocaman bir mandal takılırdı.
Sonra da doktor boynuna kocaman
bir iğne batırıp kan alırdı.
Zavallı atın haberi yok; burnu çok
hassas olduğu için mandalla meşgul;
kanının alındığını fark etmiyor.
İşte durum bu.

— *Oktay Sinanoğlu kimdir? Kendinizi ille de tanımlamanız gerekse ne diyebilirsiniz?*

— Oktay Sinanoğlu bir âşıktır, bilime âşık, vatanına milletine âşık, Türk diline, tarihine âşık, insanlığa, daha doğrusu her insanın içinde gizil duran en yüksek mertebelere ulaşabilme yeteneğine âşık.

— *Kendinizde beğenmediğiniz huylar ya da yanlar neler? Özeleştiri yaparsanız...*

— Uzun vadeli, kendimin dışında gayeler, hedefler için çalıştım hep. Çok şükür başladığımı da bitiririm, ancak, gönlüm, naçiz bedenimden daha güçlü. Yapacaklarım daima, tahminimden çok daha fazla zaman alır, gecikirim.

— *Bilime soyunmasanız, çok iyi bir edebiyatçı olabilirmişsiniz. Bunu, Cumhuriyet'teki köşesinde Oktay Akbal da yazmış; 1950'lerde sizin yazılarımızı okumuş biri olarak bunu belirtiyor. Edebiyat, yazı içinizde kalmış bir şey mi? Bir gün şunu yazsam dediğiniz oluyor mu?*

— Tabii, bu uzun söyleşimizin başlarında anlattığım gibi, önceleri, bilime ağırlık verip edebiyat merakımı kavanoza kapatmak yolunu seçtiysem de, her dönemde, her türlü yerli, yabancı edebi eserleri okumaya devam ettim. Bilimsel araştırmalarımı bilim yayınları olarak bol bol yaz-

mam icap ediyordu. Onları yazarken, sanki edebi bir eser yazıyormuşum gibi bir yazma zevki tadıyordum. Çoğu yabancı dildeki bu uluslararası yayınlarda, yabancı bilimciler, ayrıca özel bir üslûbum olduğunu, yazım yönünden de zevkle okuduklarını söylüyorlardı. Tabii her fırsatta Türkiye'de Türkçe bilimsel yayınlar da yaptım, halen de yapıyorum. Türkçe yazmak bana bambaşka bir zevk veriyordu, veriyor. Türkçenin her daldaki açık seçikliğine, matematiksel güzelliğine, kudretine hayranım. 1970'den itibaren, özellikle yabancı dille eğitim, yok edilmekte olan ulusal kültürümüz, Türkçemiz, vb., üzerine de pek çok Türk gazete ve dergilerine makaleler yazdım. 1999'da bunların bir kısmı değerli Turgay Tüfekçioğlu Bey tarafından "Prof. Oktay Sinanoğlu ve Türkçe-Matematik + Bilim + Gönül" adlı bir kitapta toplandı. 2000'de de, Sayın Attilâ İlhan'ın *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan birkaç yazısı üzerine, Cengiz Özakıncı Bey, kitabın biraz değişik bir şeklini, "Bye-Bye Türkçe / Bir Nev York Rüyası" adı altında OTOPSİ yayınlarından neşretti. Yazmak istediğim daha çok şeyler, hatta romanlar var. Gönül bir umman, vakit ise küçük bir sandal.

— *Anneniz sizin doğumunuzdan itibaren günlük tutmuş. Yazılarına baktığımızda aşırı düşkünlüğü en çok dikkat çekeni. Sizi ağlar görmemek için ölmeye bile razı, "aradığım şefkati hayatta hiç kimsede bulamadığım için yavrumun bana çok yâr olmasını istiyorum" diyor. Biraz bahsettiniz ama annenizle nasıl bir ilişkiniz vardı?*

— Annem, Allah rahmet eylesin, çok kuvvetli bir kadındı. Çok da kuvvetli bir kalemi, ve kişiliği vardı. Tek zaafı bendim. Üstüme düşmemesi için daha çocukken kendisini ikaz ederdim. Bizi büyük fedakârlıklarla yetiştirdi. 1960'larda, ilk TÜBİTAK bilim ödülü ihdas edilip de bana verildiğinde, İsmet İnönü Paşa'nın da hazır bulunduğu o görkemli törende, konuşmam bittikten sonra, herkesin önünde anneme teşekkür edip elini öptüm. Oradaki şahsiyetlerin birço-

ğu, bitimde, anneme "Sen, kahraman bir annesin" dediler. Rahmetli babamın hatırasına da, anneme de, dahası tüm atalarıma, bana bu gönlü bahşettikleri için çok şey borçluyum. Yaptıklarımda bu manevi borcun sorumluluğunu hep hissettim.

— *Kız kardeşiniz Esin Afşar çocukluk fotoğraflarınızda hep biraz mahzun görünüyor. Sizin bir konuşmanızı izlerken gözlerindeki sevinci, kardeşlik hissini yakalamıştım. Birbirinizle nasıl bir ilişkiniz vardı?*

— Esin'le aramızda az yaş farkı olduğu için arkadaş gibiydik. Küçükken hep beraber oynardık. Sonra yollarımız ayrıldı, ben yurtdışına gittim, ayrı çevrelerde geliştik. Ancak her fırsatta, sonradan da yakınlığımız devam etti. 1960'larda Esin, devlet tiyatrosundan sahne sanatçılığına geçti. Ankara Devlet Konservatuvarında hem şan, hem piyanoda çok iyi yetişmişti. Gerçek bir müzisyendir. Zaten bazı besteleri de kendi yapar. O, klasik Batı müziğiyle meşgulken ben de, o zaman Ankara'daki çevremizde hiç öyle bir moda yokken, ortaokul çağında kendi kendime halk türkülerimize merak sarmış, saz öğrenmiştim. Özellikle Karacaoğlan, Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, ve Âşık Veysel'i çok severdim. Yıllar sonra Esin, yaygın güncel müziği, bu müzikle birleştirdi. Birkaç yıl içinde hep liste başı oluyordu. O '60'lı yıllardan itibaren aramızda, lafı edilmeyen, ama aslında sağlıklı bir rekabet oluştu. Bazı yıllar Esin kamuoyunda benden çok tanınıyor, öyle olduğunda, birlikte isek, beni "Esin Afşar'ın ağabeyi" diye tanıştırıyorlardı; bazı dönemlerde de kamuoyu bendenizi fazlaca duyuyor, o zaman da Esin'i, "Oktay Sinanoğlu'nun kız kardeşi" diye tanıştırıyorlardı. İlave edeyim ki, Esin'in anıları, yaşam öyküsü, bir kitap halinde (*Esin Afşar, "Anılar Yanıltır mı?", Arion Yayınevi, İstanbul, 1995*) benimkilerden hayli önce basıldı. Meğer sessiz sessiz her gün yazarmış, hiç haberim yoktu. Sonra okuyunca, annemden kendisine iyi yazma yeteneğinin de geçmiş olduğunu sevinerek gördüm.

— Yıllarca İsveç Kraliyet Nobel Kurulu sizden aday talebinde bulunduğu için, bazı bilim adamlarını Nobel'e aday gösterdiniz, hatta Nobel almalarını sağladınız. Hiç içinizden ben de alsam şunu artık demediniz mi?

— Çocukluktan beri, hiçbir zaman dünyevi ödüllenmeler için çalışmadım. Ne okulda not için, ne sonra makam veya para için, ne de başkalarının bana bahşeyleyeceği ödüller için. Zaten, ödülü veren aslında sana olan aşkından değil, kendi gayeleri için verir; dikkat edin, hep öyledir. Ödül alma, zengin olma, mevkiler sahibi olup da bol bol kasılma arzusuyla yanıp tutuşanlar gerçek değeri olan hiçbir şey yaratamazlar. Toplum için, bilim için, ülken, ulusun için, insanlığın insanlaşması için çalışırsan, hak ve halk seni öyle veya böyle kendiliğinden ödüllendirir. Manevi nimetler ise hepsinden önemlidir. Bu sözleri, biraz da bugünün, yolu kolayca şaşırtılabilen gençler için söylüyorum.

Nobel'in bilimden öte, bir de siyasi yönü var. Hatta, pek söylenmeyen şöyle bir kaide vardır: "Nobel'i alıncaya kadar ağzını açma, suya sabuna dokunma." Ama, daha 70'lerin başlarında Türkiye üzerinde oynanan derin oyunları görüyor, kimsenin farkında olmamasından, bilenlerin de ihanetin içinde oluşundan endişe ediyordum. Başımıza bugünkü perişan hallerin, yakında daha da beterinin geleceğini, yıllar öncesinden gün gibi görüyordum. 1970'e kadar bir miktar sustum ama, bu uzun öykünün baş taraflarında anlattığım gibi, 1970'lerde, vaziyetin hızla vahimleştiğine, bıçağın kemiğe dayandığına, bekleyecek vakit olmadığına hükmettim ve mücadeleye atıldım. Türk ulusunun, hars ve dilinin bekası, benim için İsveç'te birilerinin işine gelecek birine verecekleri Nobel'den daha önemliydi, halen de öyle.

— Zamanla sınırlanmayı sevmiyorsunuz. TÜYAP*'ta bir konuşmanızda size verilen süreyi aşınca –ki kimsenin buna itirazı yoktu, herkes memnundu– oturumu yöneten "zamanı aştınız" deyince bir cevap vermiştiniz ve ben duyamamıştım. Sizce zaman kavramı nedir?*

— Fizikteki ve Batı'daki zaman kavramı, T eksenidir; eksi sonsuzdan başlar, artarak artı sonsuza kadar gider. Her noktanın zaman değeri bir öncekinden daha yüksektir. Bende de T ekseni var ama, benimkinde bu noktalar sırayla değil, bir oradan bir buradan, diyorum. Fazla bir laf değil aslında. Ben biraz Burhani felsefeden ötürü zamanı çok büyük bir umman, okyanus gibi hissederim. O kadar yaşayacağımdan değil tabii de yüz sene ya da beş yüz sene sonrası, bin sene evveli hepsi kafamdadır. Gündelik işlerde şu zamanda şunu bitireyim desem bile içimden gelmiyor, böyle bir his yok. Zaman rasgele, bir oradan, bir buradan ve sıralı değil. Garip bir his.

— *Bilimsel çalışmalara gömüldüğünüzde de aynı şey geçerli mi?*

— O zaman da öyle. Mesela ortaokul ve lisedeyken yirmi senelik plan yapardım. Kimyada şunları yapacağım diye. On sene sonra çoğu biter, o zaman ne yapacağım diye bocalarım. Hadi, bir yirmi senelik plan daha. Ben aslında Türkiye'nin, Türk dünyasının yüz senelik planını yaptım kafamda, yüzü de az söylüyorum, aslında daha da fazla.

— *Çok heyecanlı. Özetle geçerseniz, bu plana göre nasıl bir Türkiye resmi çıkıyor?*

— Bunun cevabını şimdi vermeyeceğim.

— *"ABD Bilim ve Sanat Akademisi"nin ilk ve tek Türk üyesisiniz, uluslararası bilim camiasında el üstünde tutuluyorsunuz, matematiğe, kimyaya yeni açılımlar kazandırdınız, pek çok teoreminiz, kuramınız var. "Birinci Dünya"da en üst düzeye çıkmış biri olarak kendi ülkenizin sizi bu alanlarda kullanmaması karşısında ne hissediyorsunuz? Kırgınlık mı, kızgınlık mı, üzüntü mü?*

— Şimdi bu 1960'lardan beri sık sık başıma geldi. Yavaş yavaş, hatta hızlı hızlı bu işlerin tek elden idare edildiğini herkes biliyor. İç içe derin dolapları çevirenlerin hep ha-

zır tuttukları kılıflar da vardır. Dünyanın her yerinde böyle. Birileri dolapları kısmen de olsa anlamaya başlarsa en azından saf dışı bırakılır, aforoz edilir. Şayia, o, bu takımdan gibi göstermek gibi mekanizmaları da çalıştırırlar. Tabii daha ileri tedbirleri de var. Dünyada her tarafta bir şeyler oluyorsa, dışarıda Batı ülkelerinde bile millet yeni dünya düzenine karşı isyan ediyorsa demek ortada bir gerçek var. Bizdeki, basın-yayından olsun, iş çevrelerinden olsun Batıcı şövalyeler ne derse desin! Her yerde faaliyetteler. Gayeleri ulusdevletleri yıkmak, dünyayı birkaç şirkete vermek ve belli bir zümrenin bütün dünyayı davar gibi kullanması... Burada, Atatürk Hakk'ın rahmetine kavuştuğundan beri, yeni dünya düzenciler özellikle yoğun olarak bastırıyorlar. Ama, eninde sonunda, tüm dünyada mazlum halklara yaptıkları haksızlık, zulüm, eziyet yanlarına kalmayacak. Şahsıma gelince, milletime, halkıma öyle veya böyle faydalı olabiliyorum ya, gerisi önemli değil.

— *Neden Türkiye üzerindeki oyunlar son derece yoğun?*

— Türkiye çok önemli. Kendi kaderine kendisi hâkim olabilse... Türkiye, hareketli, dinamik, genç nüfusu, kaynakları, çok büyük bir tarihi, tarihi tecrübesi olan, devletler ve medeniyetler kurmuş bir ülke. 1970'lerde bile o ruh hâlâ vardı; Nev York'taki "New Middle East" dergisini, 1970' lerde bir gün, oradaki bir Yahudi meslektaş ve arkadaşım evinde bana göstermiş, "Bak, Türkiye hakkında şu makale ne diyor" demişti. ABD donanması geldiğinde Dolmabahçe'de gençlik toplanmıştı ya, askerleri şehre sokmamışlar ve denize atmışlardı ya. Bir fotoğraf, bu fotoğrafta o gençliğin yüzleri görülüyor, kalabalığın resmini çekmiş muhabir. Altında "şu gençliğin gözlerine bak, muazzam bir enerji, ruh var" diyor, devam ediyor: "Türkler uyudu kaldı filan zannetmeyin, bunlar cihangir millettir, bir fırsatını bulursa yine büyük bir kuvvet olurlar, bunlara çok dikkat etmek, onları Osmanlı ruhundan koparmak lazım." Ve ondan sonra da Türkiye'de bu olaylar oluyor ve bugün son sürat gidiyor. Halkın, tarihine,

diline, Osmanlı atalarımıza, inançlarına, binlerce yıllık Asya kökenli insani değerlerine, geleneklerine yabancılaştırılması, hatta düşman edilmesi, sonunda kafalar hazır duruma getirilince de, ülkenin yağmalanması her gün hız kazanıyor.

— *Şimdi konuyu biraz açalım. Kendi zenginliklerimizi onlar mı kullanmak istiyor?*

— Yalnız o değil. Türkiye dünyanın kilit noktasında, gelenekleri olan bir ülke; kendisini toparlayıp en az Japonya gibi kuvvetli bir devlet haline gelse –hatta Japonya'dan daha üstün olur, Japonya bir ada devlettir ve fazla bir yere açılamamıştır–, Batı'nın oyunu bozulur. Dünya kaynaklarının, hem de pazarlarının büyük kısmı Müslüman ülkelerde ve Türk dünyasında. Türkiye toparlanıp o ülkelerle sıkı bir işbirliği yaparsa, onlara bir de önderlik etmeye kalkarsa dünyada bir numaralı güç olur. Batı'nın ödü kopuyor bundan. Onun için en yoğun altını oyma oyunları burada uygulanıyor. Bir bu açıdan; ikincisi de bin senedir Batı, Haçlı seferleriyle Türkün işini bitirmeğe uğraşıyor, ve Haçlı kafası hiç değişmemiştir. Aynen daha beter olarak Rusya'sından, ABD'sine kadar bütün Batı dünyasının temelinde bu yatar; son yıllarda iyice artmıştır da. Batı inanılmaz derecede bağnazdır. İnsan hakları edebiyatı yaptıklarına bakmayın. Batı milletleri birbirlerine karşı bile acımasızdır. Hepsinin gözünü doymak bilmez bir maddiyat hırsı bürümüştür. İnsanın, hele hele Asya, Afrika halklarının onların gözünde, köle olarak kullanılmaktan öte bir değeri yoktur. Dünya tarihinde gerçek insanlık anlayışı, ancak ve ancak, binlerce yıldır birbirini takip etmiş Türk devletlerinde olagelmiştir. En son, bunun en bariz örnekleri Osmanlı Türk devleti zamanında görülmüştür. İşte bakın şimdi, Osmanlı Türkünün çekildiği her coğrafyada, Batı marifetiyle kan gövdeyi götürüyor. Bunu inkâr etmek için akıl, bilgi, mantık, ve ciğer ("gönül"ün amiyanesi) noksanı olması gerek. Batı, dört, beş yüzyıl öncesine kadar bilimleri de, tıbbı da ve insanlık anlayışının ne olduğunu Türkler'den öğrendi. (Sonuncusunu tam öğrenir gibiyken,

tekrar unutuverdiler). İşte bu Batı, Türkiye'yi, Türk dünyasını karşısında bir daha büyük güç olarak görmek istemiyor. Dolayısıyla en yoğun yıkıcı etkinlikleri burada. Türkün köküne, kültürüne, diline, geçmişine makas atılıyor.

— *Nasıl yapıyorlar bunu?*

— Bu nasıl yapılıyor? Eski usul işgal etse yapamaz; içine, kanına girerek gizli cemiyetlerle yapıyor. Vaktiyle İngiliz Muhipleri Cemiyeti'yle Kurtuluş Savaşı'nı içerden baltalamağa çalıştılar, önderlere suikastlar düzenlediler. Bugün de, gene İngilizler'in başlattığı, sonra da 1950'lerden itibaren ABD'nin kullandığı, yaygınlaştırdığı gizli cemiyetlerle Türkiye'nin toparlanmasını engelliyor, baltalıyorlar. Gayesi, asli görevleri gizli, görünüşte açık, uçları dışarıda bazı cemiyetler de var işin içinde. Kilit noktalarda çöreklenerek, ve hatta tabana doğru inerek Türkiye'yi içinden fethediyorlar. Bunu yalnız ben mi görüyorum? Yoo. Artık neredeyse çocuklar işin farkında, ama güç bu beşinci kolda.

— *ABD ile İngiltere ortak mı ki?*

— Bazı konularda ortak çalışır. Aynı kafadadırlar; İngiliz çoğu zaman işin içinde vardır ama ABD'nin kaynaklarını kullanır ve arkasına saklanır.

— *Kâr ortaklığı gibi mi?*

— Yalnız maddi çıkarlar değil. Bir kere kültür, ülkü (ideal), ve inanç ortaklığı vardır. Aynı anlayış ikisinde de hâkimdir. Başta ben de burada birçok kişinin, mevki veya söz sahiplerinin vs. bilmeden bunlara kanıp alet olduklarını sandım. Mesela, "İngilizce ancak yabancı dille eğitim yapmakla öğrenilir" sanıyorlar safiyane, diyordum. Anlatıyordum. Ama hepsine 40 senedir tek tek anlatınca baktım ki çoğu, bu ve bu gibi derin düşmanlıkları bilerek yapıyor.

— *Niye yapıyor?*

— Bir de kendilerinin ağzından kaçırdıkları laflarla bu-

nu anladım; 1960'larda kilit noktadaki adamlar, "bir gün gelecek tek bir dünya olacak, çeşitli diller, uluslar, ulusal ordular olmayacak" gibi yuvarlak, içyüzünü anlamayanın kulağına hoş gelebilecek laflar ediyorlardı. Emperyalizmin yepyeni şekli yeni dünya düzenini ideal edinmiş, adeta din haline getirmişler. Gayesi gizli cemiyetlerde toplanmış, kişisel yetenekleri sayesinde değil, sadece böyle dışardan ayarlı beşinci kol cemiyetlerine kabul edilmiş olmaları sayesinde toplumda önemli yerlere gelebilmiş insanlar. Ki zaten bütün sömürgelerde böyle olurmuş, sömürgeci, kurban ülkede sahte bir aydın sınıf, aracı, acentacı iş hayatı müesseseleri, işbirlikçiler türetip uzaktan onlarla idare edermiş. Açın, Batı'nın kendi bilim adamlarının, tarihçilerinin yazdığı, 500 yıldır görülmüş sömürge ülkelerdeki ortak özellikleri sergileyen, "Fetihler ve Kültürler" (*Thomas Sowell, "Conquests and Cultures", [Basic Books/Perseus Publishers, New York 1998]*) gibi kitaplara bakın. Bu sınıfların, ulus-devleti, milleti, milli kültürü savunan ve sesini halka duyurabilen insanlara tavır almaları, el altından engellemeleri, baltalamaları gayet doğaldır. Ülkesinin, ulusunun istikbali, bekası, refahı, haysiyeti, şerefi, köle olmaması için mücadele edecekler, bu güçlükleri göze almak zorundadırlar. Anamızdan doğduğumuz zaman, hiçbir şeyin kolay olacağı teminatı verilmedi.

— Yılmadan yolunuza devam ettiniz. Alıştınız mı? Ne hissediyorsunuz?

— Bir şey yapmak istediğinde zorluklarla karşılaşacağımı biliyordum ama onlar tedbir alıncaya kadar ne kadar yol alırsak kârdır diyordum. Önünü tıkıyorlar, duruyorsun, başka yerden yürüyorsun, bu şartlarda böyle mücadele edilir. Başka yolu yok. Allah'a şükür devam ettim. Engellemelerin şahsımla ilgisi olmadığını çoktan anlamıştım; Ali olsan da Mehmet olsan da savunduklarını savunanlara mani olurlar. Yapacak başka şey yok; kafayla, kalemle, bilgisayarla, gönüllerle Kurtuluş Savaşı veriyorsun burada. Sana hadi gel,

diyecek değiller ya, elbette böyle yapacaklar. Benzeri bir olay, daha bu sene oldu: Yesevi Üniversitesi'nde Namık Kemal Zeybek'e araştırma merkezi kuralım, dedim. O sıralarda Başkent Üniversitesi kurulmuş, özel üniversitelerin hepsi İngilizce zaten, bir iki yerde yazı gördüm, Başkent Üniversitesi'nin kurucusu Mehmet Haberal, üniversite duvarlarına "eğitim Türkçe olmalı" diye yazı yazmış. Nasıl izin vermişler, hayret, dedim. Sayın Zeybek, Mehmet Haberal'ın Başkent Üniversitesi'nde bu merkezi kurmamın daha uygun olacağını düşünmüş (nedenini bilemem), ona önerip kendisiyle görüşmüş. Kurucu rektör Mehmet Bey benimle görüşmek istemiş. Öyle âdetim değildir ama, Türkçe laflarını, yazılarını da görünce, İstanbul'dan atladım geldim. Rektör çok meşgul, beyaz önlüğüyle odasında beş dakika duruyor, arada organ nakli ameliyatları yapıp geliyor, sonra gidip yeni kurulmuş, gelişmeye başlamış üniversite ile meşgul oluyor. Gerçekten takdir edilecek hummalı faaliyetler. Allah kuvvet versin. Çok meşgul, beş on dakika görüşeceğiz. Talep benden gelmedi, kendi kendime de bir niyetim olmazdı. Rektörlüğe gitmeden önce baktım ki, bir de orada Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün başında İhsan Sezal var. Sezal'la, Hasan Celâl Güzel'in milli eğitim bakanlığı zamanındaki (1988) baş müsteşarlığından tanışıyoruz, iyi ahbap olmuştuk. O da rektörünü bir methetti. Ancak bizim içgüdüler 40 yıldır o kadar gelişmiş ki, Sayın Rektörü görür görmez bir çelişki sezdim; ayrıca Türkçeyi savunur diye bilinen bir kişinin bol bol İngilizcemsi sözcükler kullanmasından.

— *Araştırma konusuna ne dedi? Kalkıp o kadar yol kat ettiğinize değdi mi?*

— 40 senedir başıma gelenlerin daha beteri bir daha oldu. Kalıpla kurabiye kesersin ya, hep aynı, o kalıp belli. Ama kendisi farklı tanıtılmıştı, Türkçe hakkında birkaç makale yazmış, hatta üniversiteyi gezdirdi, oraya da "ses bayrağımız Türkçe, eğitim dili Türkçe" diye yazmışlar. Ama ben kendisini görünce bir şeyler hissettim, tutmuyor.

— *Ne yaptınız?*

— Biz sizinle çalışmak istiyoruz, dedi. Dosyayı uzattım, araştırma merkezi gibi şeyler yapmak lazım, Türk dünyasındaki iyi yetişmiş pek çok bilimciyle irtibat kurmalıyız, ortak araştırmalara girmeliyiz, vb. yazmıştım yarım sayfa. Bakmadı bile, özgeçmiş zannetti, "sizi biliyoruz" dedi. İhsan Bey "illa yaz, böyle bir merkez ne yapar, ayrıntılarıyla belirt" demişti, "yazdım" dedim. Anlattım, "hıı" dedi. Sonra "Bir üniversitede araştırma merkezi kurmak için YÖK'ten izin almak gerekmiyor, değil mi?" diye sordum. Biliyorum YÖK'e sorsa hemen baltalayacaklar. "Yok, gerekmez" dedi ama, demeye kalmadan sekreterine "bana Uğur Bey'i bağlayın" dedi. (Meğer Uğur Bey, Kemal Gürüz'ün ikinci adamıymış. Daha önce adını bile duymamıştım). Şöyle bir merkez kurabilir miyim, dedi kısaca, ve hemen ekledi: "Oktay Sinanoğlu var ya." Söylediği tam o kadar. Sonra uzun bir cevabı dinlerken yüz ifadesi son derece itaatkâr ve aşağıdan. Yarım dakika önceki azametli halden eser yok. Tabii işi hemen anladım. O dereden tepeden su getirmeğe çalışırken, "Ben iş aramıyorum ki, sizden de iş istemeğe gelmedim ki. Sıkılmayın" deyip dosyayı aldım ve çıktım. Ankara'nın az dışındaki yerleşmesinde gördüğüm, bazısını önceden bildiğim birkaç matematikçi, bilimci, "Burada konuşmalar yapın" demişlerdi, tabii şimdi yaptıramazlar. Türkiye'deki derin duruma çoktan alışkınım, böyle şeylere hiç aldırmam. Ancak bu sefer kendime, fazla bilgi edinmeden Türkçe laflarına kandığıma kızdım.

— *Sizce niye Türkçe yandaşı gibi yazılar yazmış o zaman?*

— Tabii bilemem ama, birinin aklına şöyle şeyler gelse hiç şaşmam: Batı'nın, yabancı dille eğitim tezgâhı konusundaki bilinçlenme bayağı yayıldı, YÖK'e karşı bir sürü tepki var. Belki birileri diyor ki: "Tüm evrenkentleri İngilizce yapma planı hemen belli olmasın diye, bir iki tanesi Atatürkçülük, ve hatta Türkçe eğitim lafları etsin. Bu suretle tek elden yönlendirme ve ana plan tam aşikâr olmaz". Ni-

tekim arada ağızdan kaçan birkaç söz böyle bir varsayımı doğrular mahiyette. (*Aynı tutumu, ve daha da barizini, İngilizce ile eğitim konusunda yaptığı ile dediği arasındaki tezatı, Yıldız'ın rektörü Ayhan Alkış'ta da gördük.*) Yürütülen tahminler şöyle: Türkçe olacak dediler ama bir-iki sene sonra diyecekler ki, "Yaa, işte bak Türkçe olsun istiyorduk, onu savunuyorduk, ama, denedik, baktık olmuyor; üstelik veliler de istemiyor; ne yapalım, İngilizce eğitime geçmek zorunda kaldık". Bu suretle Türkçe ile eğitime çok daha şiddetli bir darbe vurulmuş olur.

— *Acaba bu gerçekten bir deneme mi?*

— Veliler İngilizce olsun istiyormuş, tabii 50 yıllık beyin yıkanmasından sonra ne beklersin? "Denedik işte, ama olmuyor", sonra aniden hepsini İngilizce. İnşallah, bari bu sefer bu tahmini yapanlar yanılmışlardır da öyle olmaz, Sayın Rektör gerçekten Türkçe ile eğitime, ve Türkçeye, Atatürk'ün bu en önemli davasına inanıyordur. O ara, inşallah, otelinin yabancı olan adını, "Patalya"yı da değiştirip Türkçe bir isim koyar.

— *Peki dünyada siyasetle bilim iç içe mi, ya da nedir ilişkisi?*

— Her ülkenin milli hedefleri vardır ve bilim, teknik, araştırma, sanayi, iktisattaki hedefler, devletin hedeflerine ve siyasetine bağlıdır. Olmadan bu olmaz, mesela eğitimde bir milli hedefin, tarzın, meşrebin oluşu, bilimde ve eğitimde milli hedeflerinin oluşu o ülkenin siyasetine bağlıdır. Her ülkede bilimle siyaset iç içedir. Bilim/teknik, araştırma siyaseti, sanayi ve tarım siyasetine, onlar iktisadi genel siyasete, öbürü şuna derken sonunda hepsi dış siyasetine bağlıdır. Bu konuların hiçbirinde 50 senedir Türkiye'nin kendi siyaseti yoktur. Atatürk'ten beri, hele İnönü'den sonra hiç yoktur.

— *Âyinesi iştir kişinin, lafa bakılmaz, derler. Olmadığı ortada. Zaten olsa bu durumda olmayız diyorsunuz.*

— Tabii. Kurulmuş olan bu cemiyet gibi kadrolarla bu işler için için her dalda yürütülüyor, dolayısıyla kendi başına böyle hedefler ortaya çıkardığın, en azından olması gerektiğini hatırlattığın zaman, içerdeki bu kadrolar, temelinde dışarıdan güdümlüler, seni derhal bertaraf ediyorlar, en azından aforoz ediyorlar. Ülkesi, milleti için çırpınanlar, bir şeyler yapabilecek olanlar hep kenarda köşede kalıyor.

— *Bu kadar kesin ve kararlılar.*

— Evet, gayet basit. Onun için yani şimdi senin bir dış siyasetin diye bir şey yok, dünyada esamen okunmuyor, adın bile geçmiyor, sonra iktisadi siyasetin diye bir şey yok, şu anda IMF her şeyini, en ince teferruatına kadar yönlendiriyor; ee o yok, bu yok. Dolayısıyla bilim/teknoloji, milli eğitim, kültür siyaseti olamaz, başkalarının siyaseti yürütülür. Durum budur.

— *Kendini bilen ülkelerinse kendi siyasetleri var.*

— Her ülkenin, kendi hedefi, siyaseti vardır ve hükümetlerle ordular hep bilim adamlarıyla sıkı işbirliği içinde çalışırlar. O hedefler doğrultusunda birtakım konularda araştırma yapılması teşvik edilir, oradan bilgi alınır, kuvvet hedeften gelir. Bizde ise dostlar alışverişte görsün kabilinden biraz araştırma, bazı dış yayınlar ve bilimle ilgili kuruluşlar var.

— *TÜBA'yı mı kastediyorsunuz?*

— Yalnız o değil tabii, o da içinde. Dışarıda derler ki, üç kişinin olduğu yerde siyaset vardır, yani dünyanın herhangi bir yerinde, bir üniversitenin bir bölümünde, bir çalışma grubunda, bir araştırma işliğinde, her yerde muhakkak bir siyaset olur ama bu çeşitli seviyelerde olur; rekabet, bütçeyi paylaşma, kim kimden alacak, vb.... Ama Türkiye'de 1960 ve 1970'lerden itibaren millet böyle siyasetlere değil de garip ve sahte sağ-sol kutuplaşmasına itildi. Gebze Teknoloji Enstitüsü'ndeki birçok öğrencinin ve hocanın,

birkaç yıldır, beni orada bilimsel –siyasi ya da yarı siyasi değil, kimya fizik konuşması için– konuşma yapmam için çağırmak istemesi ama bir türlü olmaması nerede görülmüştür? Sonunda rektörün engellediğini, "Kemal Gürüz'cü" olduğunu öğreniyorum. Efendim bu sağcıdır, bu solcudur, yahut bu Türkçe diyor, işte sisteme katılmıyor, gizli cemiyet üyesi değil, onun için buna üniversitede bilimsel araştırma konusunda konuşma yaptırmayız diye bir olay dünyanın neresinde görülebilir? Fecaate bakın, Türkiye'de durum bu.

— *Peki yalnız olmadığımızı düşünelim. Bu anlamda bize benzeyen ülkeler var mı dünyada?*

— Tabii. Yıllardır birçok ülkede olanları, isteyerek, bilerek veya bilmeyerek kendiliğinden takip ettim. Şimdi 1960'larda, 1970'lerde gelirdim, işte bizim mecliste, çocukluk arkadaşımın biri, bir fırkanın (partinin) üçüncü adamı olmuş mesela. Onlarla konuştuğum zaman Türkiye'de altı ay sonra şöyle olacak, böyle olacak, derdim. Bunlar, "yaa olur mu" derlerdi, altı ay sonra gelince de bütün erkân beni havaalanında karşılardı, iltifatlar filan, "Her dediğin doğru çıktı, gel şimdi ne olacak anlat". Nereden biliyoruz? Herhangi bir konuda bir şey olur, mesela özelleştirme, küreselleşme, devleti küçültme lafları çıktı. Bu laflar önce, birkaç yıl öncesi, Amerika'da üretildi. Oralarda söylendi durdu. Sonra bir bakıyorsun, pat, Türkiye'de. Ayarlı basınıyla, hükümete her geleniyle bir papağanlar ordusu. İster istemez öğreniyorsun, özel gayretle değil. Filipinler'de, Tayland'da, Güney Amerika'da, Orta Amerika'da bir şey olur, hep aynı senaryo. Bak altı ay, bir sene sonra aynısı Türkiye'de olacak derdim. Yani en ayrıntılı, iktisadi, siyasi politikalarda hep aynı formül. Sanki el kitabından X_2 formülünü imparatorluğun çeşitli bölgelerine uyguluyorlar gibi bir şey.

— *El attığı ülkeleri takip edip formülü önceden görebiliyorsunuz.*

— Gayri-resmi sömürgemsi, Amerikan nüfuzunda olan ülkelerde olur tüm bunlar, ben de burada da olacak derdim, olurdu. Yalnız son zamanlarda şu fark var. Şimdi farka geçmeden önce bir duruma bakalım. Mesela burada son yıllarda sağ-sol hangi hükümet göreve getirilirse ilk iş özelleştirme, küreselleşme, anayasayı değiştirelim, tahkim getirelim, gibi şeyler deniyor. Dikkat edin Atatürk lafı bir senedir bitti, Atatürk-Atatürkçülük diyenler bu sene hiç Atatürk'ün lafını etmiyor. Neden? Çünkü "Atatürkçülük", sadece laiklik, irtica gibi bir takım laflar için kullanılıyordu. Tahkim, kapitülasyonlar, bağımsızlık, ulus-devlete gelince şak diye kesildi. Tek tük birkaç yerde yazıyor. Gümrük Birliği'nden ötürü senede 10 milyar dolar zararımız var. O şartlarla girersek böyle olacağını televizyonlarda, gazetelerde söylemiştik o zamanlar. Erol Manisalı, toplaya toplaya bütün üniversite hocalarından 80 imza toplayabilmiş –ki ben de içlerindeyim– bu şartlarla gümrük birliğine girilmez diye. Ya tezgâhın içindeler, değillerse de suya sabuna dokunmaktan ödleri kopuyor.

— *Bir de Türk topraklarının, hazine arazilerinin yabancılara satışına izin var. Eskiden belli bir oranda ortak olunabiliyordu ve hisse azdı. Osmanlı zamanında da, Cumhuriyet'te de kesinlikle yasak olan satış, önce ortaklık, hisse vb., diye yırtıldı. Şimdi Orta Anadolu, Doğu, Güneydoğu Anadolu da dahil olmak üzere pek çok arazi yabancılar tarafından satın alındı. En son da, yatırım yapacağım diyen yabancıya, istediği arazi, tarihi alan, orman bölgesi vb. gibi bir kısıtlama da olmadan, on beş gün içinde ücretsiz teslim edilecek, diye Radikal gazetesinde ve birkaç yerde haber çıktı.*

— Evet, en son fasıl, arazileri vermeye başladılar. Bunların hepsi Atatürk'ün karşı çıktığı, Türkiye'nin temel ilkelerine aykırı şeyler, kimsede ses yok. Şimdi tam bunlar olurken Amerika'nın üç büyük gazetesinden birini açıyorum ve bakıyorum. Bir sayfalık bir makale. Ülkenin adını değiştir, aynı, sanki Türkiye'yi anlatıyor. Makalede yazıyor; halk

emperyalizme karşıdır diye güvendiği birisini, onun fırkasını seçiyor, adam başbakan oluyor. Herkes diyor ki bu adam emperyalizm numaralarına karşı durur. Bunlar da hükümete gelir gelmez ilk yaptıkları iş anayasayı değiştirelim, tahkim yasası getirelim, toprakları yabancılar alabilsin... diye başlıyorlar.

— *Bu hangi ülke ve fark nedir?*

— Ülke Filipinler. Ona buna hep sömürge olmuş, zavallı bir ülke. Ama tabii sonradan akıllanmış. Yabancı şirketler yatırım yapacağı zaman ancak yüzde 40 ortak olabilirlermiş, toprak da alamazlarmış. Ama gelir gelmez bu adam anayasayı, bu kanunları değiştirmeye kalkışmış. Ne kadar benziyor, ancak bir fark var: Yüzbinlerce ahali sokağa dökülüyor, isyan ediyor. Türkiye'de gık yok, tek fark budur.

— *Çok ilginç ve aynı zamanda ürkütücü. Siz 40 yıldır Türkçenin, eğitimin Türkçe yapılmasının önemini anlatıyorsunuz. Bugün bu konu aslında sizin sayenizde biraz dikkate alınır oldu, siz bu konunun öncüsü, yılmaz savaşçısısınız. Ülkelerin eğitim dili değiştirilirse bir iki nesil içinde anadillerini kaybederler, diyor ve İrlanda örneğini veriyorsunuz. Türk televizyonlarında okuma bilmeyen çocuklar için programlarda alt yazılı İngilizce şarkılar söyleniyor, İngilizce neredeyse ana dile dönüşmek üzere. Bu konuda ne noktadayız?*

— Şimdi 1980'lerden sonra iyice inişe geçtik. Geçenlerde Turgay Bey ile bir konuşmadan çıkıp taksiye bindik. Arabanın aynasında üstü Amerikan bayrağı boyalı karton bir Noel Baba asılı. Biz de konuşmada ülke elden gidiyor diye bağırmışız, çağırmışız. "Bu da ne oluyor?" dedik. Şoför ODTÜ mezunu bir makine mühendisiymiş, iş bulamamış şoförlüğe başlamış, ayda beş yüz milyon kazanıyormuş ve hayatından memnun olduğunu ifade ediyor. İyi, dedik. Turgay Bey, ülke elden gidiyor diye nutuk çekmeye başladı, genç adam ise "bana ne" diyor. Turgay Bey'e, boş ver, uğraşma, ABD açısın-

dan ODTÜ, Bosphorus Ü., böyle adamlar yetiştirmek için kurdurulmuştu. Tabii oralardan da "imalat hatası", ciğeri bütün insanlar da yetişebildi. En korkunç şey kafaların sömürgeleştirilmesidir. Ve bizde bu oldu artık. İnsanlar aldırmıyor ve kafalar sömürgeleştirilince senin neyin varsa alıp götürürler. Topraklarını da alırlar, sen de orada köle olursun. Doğru düzgün, Atatürk çizgisinde ulusal diliyle ulusal ruhta eğitim görse böyle olmayacak. Şimdi Türkçe elden gidiyor. Yakında resmi dil İngilizce olursa hiç şaşırmayın, insanların kafaları böyle boşaltıldığı için de itiraz değil kabullenme olur. Batı, Türk adını tarihten silmek için uğraşıyor. Gerçi Anadolu'ya gittiğimde ve oradaki konuşmalarda çok umutlanıyorum. Çünkü o ayarlı eğitimden geçmemiş, kafası yıkanmamış halk durumun farkında ve ulusal bilince sahip.

Her kesimden, ülkesini, bağımsızlığını düşünen insanlar birleşmeli; bir iki ana meselede birleşerek karşı çıkmalıyız. Sağ sol çatışmasının körüklendiği dönemde Türkçe ile eğitim konusunda tek başıma savaş verirken laf anlatmak çok zordu. Her kesim birbiriyle dirsek teması içinde bulunarak topluca karşı koymalı. YÖK protesto edilirken de asıl mesele unutuluyor; adam sana kendi dilinde eğitimi nerdeyse yasak etmiş, Türkçe üniversiteleri, Türkçe bilimsel yayınları kaldırmış, kimse buna ses çıkarmıyor. Eskiden hıfzısıhhada çocuk yaşta bir araştırmaya şahit olmuştum; attan kan alınacağı için burnuna kocaman bir mandal takılırdı. Sonra da doktor boynuna kocaman bir iğne batırıp kan alırdı. Zavallı atın haberi yok; burnu çok hassas olduğu için mandalla meşgul; kanının alındığını fark etmiyor. İşte durum bu.

— *Acınacak durumdayız. Bilimle uğraşacakların İngilizce bilmesini çok faydalı buluyor, ancak her ülkedeki gibi eğitimin kendi dilinde olması gerektiğini savunuyorsunuz. Zaten Türkçe bilim diline en uygun dil diyorsunuz.*

— İngilizlerin, Amerikalı veya Kanadalıların eğitimbilim (pedagoji) kitaplarını açıp bakın: "Yabancı dille eğitim yaptırdığın zaman insanlar düşünemez hale gelir" diyor. Böylece

sömürgecinin maşası bir sınıf ortaya çıkıyor. Şimdi düşünün; öğretmen yarım yamalak bildiği bir dilden, senin yarım yamalak öğrenmekte olduğun bir dille fiziğin en derin kavramlarını anlatıyor. Kendi dilinde anlatsa bile anlaman zor. Bir de yabancı dil, yani Tarzanca ile kim nasıl öğrenecek? Sadece ezberci züppe insanlar, Cengiz Aytmatov'un tabiriyle "mankurtlar" yetişir böyle. Fizikte asistan olmuş birisi daha Newton Kanunu'nun içeriğini anlamıyor. Olacak şey değil!

— *Bu kadar yıl boyunca ABD'de en üst ve kilit noktalardaki araştırma kurumlarında, karar mekanizmalarında, üniversitelerde bulundunuz. Türk olarak hem de. Başta ABD, ya da başka bir ülke, şu veya bu yolla sizi kendi vatandaşı yapmak, "kafalamak" istedi mi? Yani istemiş olması lazım bence...*

— Elbette. Kaç yıllar boyunca yedi düvel beni kendilerine devşirme yapmağa çalıştı; Amerika'sı, Rusya'sı, Alman'ı, Fransız'ı, hatta Japonya'sı. Ama sonunda hepsi, "bilgisayar" hatası olduğuma, Türk Milleti'nden başka kimseye kul olmayacağıma karar verdiler.

— *Hiçbir zaman da Amerikan vatandaşı olmayı kabul etmediniz, öyle mi?*

— Kesinlikle. Aklımdan bile geçmedi. Ben atalarımdan beri Türk kimliğimle varım. Ne yaptıysam o sayede yaptım. Ona buna yaranayım diye değil. Bu vesileyle ilginç bir anıyı nakledeyim: Önceleri yabancı bir ülkenin vatandaşlığına girenler Türk vatandaşlığından atılırlardı. 1970'lerde Amerika ile *çifte vatandaşlık* kabul edilmiş. O sıralarda, Nev York'taki Türk Evi'nde (dış temsilciliklerimizin yeri) verilen davetlere çağırılırdım. Bir gün, Dışişleri Bakanı gelmiş, şerefine verilen kabulde ben de hazır bulundum. Bakan Bey ve hanımı, rahmetli validemi iyi tanırlarmış, bana yakınlık gösteriyorlar. Sayın Bakan bana yeni çifte vatandaşlıktan bahsedip çifte vatandaş olmamı telkin etti. Ben, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir bakanının böyle sözlerinden son dere-

ce tedirgin oldum, "Biz Porto Riko muyuz?", (Porto Rico Amerika'nın resmi sömürgesi. Çifte vatandaşlık onlarda olur), "Olur mu öyle şey?" diye karşı çıktım. Herhalde Yeşil Kart ile Amerika'da en uzun bulunma rekoru bendedir. Hatta kart öyle eskimişti ki, ABD'ye giriş yaparken, her defasında Amerikan görevli, "Bu ne? Amerikan vatandaşı olsana" diyordu. Nihayet yeşil kartın yenisini verdiler. Amerikan vatandaşı olsaydım, kendime saygım kalmaz, geceleri de uyuyamazdım. Eskiden bu gibi hissiyat Türkiye'de yadırganacak bir şey olmadığı gibi, öyle hissedenler çoğunluktaydı. Otuz yılda bak milleti ne hale soktular. Şimdi de "açlıkla terbiye" ediyorlar. Ayarlı basının ayarlı, sahibinin sesi, köşe yazarlarından biri geçenlerde, Avrupa Birliği'ne girmenin yararlarından diye, "O zaman bu ay yıldızlı pasaport ile Avrupa kapılarına gitmenin utancından kurtulacağım" diyor. Allah, bu millete acısın.

— *Siyasetten bilime dönelim ve geleceğe bir bakış yapalım. Dünyada hangi ülkeler bilimde ilerleme kaydedecek?*

— SSCB yıkıldığı zaman Reagan bol nutuklar attı; işte yıktık, bitirdik gibi. Tek dünya kuvveti biz kaldık diye öğündü. Arkasından da baba Bush aynı şekilde. İstediğimizi yaparız gibi havalara girdiler. Halbuki ABD de içinden çok çökmüş bir ülkedir, tabii pat diye çökmez, arada bir canlanır, tekrar bir şeyler olur ama içinden çok zayıf tarafları vardır, işte onu bunu birtakım ince numaralarla sömürerek ayakta duruyor. Dünyada en büyük borcu olan devlet mesela. İç ve dış. Ama bir devingen (dinamik) tarafı vardır, arada bir şey çıkarırlar, bir sene öyle idare eder, sonra gene inişe geçerler. Öyle pek göründüğü kadar bir güç değildir. Bu ara sessiz sedasız ilerlemekte olan bir güç var, o da Çin. Son sürat gidiyor, her dalda.

— *Bilimde de mi?*

— Tabii canım. Asıl güç oralarda. Bilim ve teknikte son sürat gidiyor. İktisadi gelişmede, sanayileşmede de. En bü-

yük iktisadi büyüme hızı, sanayileşme yüzdesi Çin'de. Yakın zamanda kıtalararası balistik füze yaptılar. ABD bunu haber aldı, ödü kopuyor, hatta Çin'de roketleri koymuşlar, her biri bir ABD şehrine çevrilmiş. ABD, Çin'e bir iki kafa tutmaya kalktı, yok telif hakları, yok insan hakları meselesinde. Çin, ABD başkanlarını azarladı, siz kim oluyorsunuz, kendi işinize bakın diye. Bunlar tıs pıs oldu kaldı.

— *Çin'e yönelik başka bir planları vardır belki?*

— Plan hepsinde vardır, her ülkenin başka ülkeler hakkında planı vardır, bir Türkiye'de böyle şey yoktur. Türkiye'de sadece başkalarının planı vardır.

— *Çin, aynı zamanda aşırı kapitalistleşmeye giden tuhaf bir süreç yaşıyor.*

— Anamalcılıkla devletçiliği dengede tutuyor. Sessiz sedasız ilerliyor. O kadar ki, kendisine kabadayılaşmaya ("kovboylaşmağa") kalkışan ABD'ye haddini bildirdi. Üstelik bugün insan hakları ihlallerini, Uygur Türkleri, Tibet soykırımlarını en gaddarca yapan Çin'e, Amerika ses çıkarmadığı gibi (Türkler'in yok edilmesi onun da işine geliyor ayrıca), Çin'i ithalat/ ihracat konusunda özel muamele gören ülke konumuna koyuyor. İmtiyazları olan ülke olarak seçiyor. Hale bakın. Sadık bendesi Türkiye'ye ise kota üstüne kota koyuyor.

— *Avrupa'da bilim dünyasında durum nasıl? Gerçi araştırma sonuçlarına bakıldığında durum beliriyor ama içeriden biri olarak siz ne diyeceksiniz?*

— Her birinin bazı alanlarında üstünlüğü var. İtalyanlar, polimer (çoğuz) kimyasında ünlüdür, ki Nobel almışlardır. Matematikte daima Fransa ve Rusya bir numaradır; moleküler biyolojide ABD, İngiltere, ve Fransa başa baş gider. Aslında İsrail hepsinde çok kuvvetlidir de bilimcilerinin çoğu başka ülkelerden İsrail'e gelip gidenler olduğu için orası özel bir durum. Kimya, fizik, İsviçre, ABD, Almanya, Fransa, İtalya, Rusya, Japonya, ve yeni yeni Çin'de önemli.

Bazı dallarda Polonya, Finlandiya, Macaristan gibi ülkeleri de unutmamak lazım. Bir de zaten bilim sadece ABD'de yapılıyor, dünya dili İngilizce oldu, lafları tamamen Türkiye'deki yalanlardır. Böyle bir şey yok, çeşitli dillerin önemi gittikçe artıyor. ABD'nin de dili ayrıca İspanyolca oluyor.

— *Başta Türkçe ve Türkiye olmak üzere çeşitli diller, dinlere, ve kültürlere meraklı bir insansınız. Bu alanda pek çok ülkeye gidip dilbilimci ya da felsefi, dini, ve edebi kesimden pek çok insanla tanışmış, görüşmüş olmalısınız.*

— Öyle oldu, ki bu büyük bir nimet. Her kültürün, her dilin insanlığı katacağı bir zenginlik var.

— *Oktay Sinanoğlu'nun, dünyaya, insanlığa bakışı ne?*

— Dünya küçük, gönüller büyük.

— *Sizi bir kere dinleyenin konuşmanızdan etkilenmemesi imkânsız. Bizde ne yazık ki kafası kamplaşmaya alışık ve düşünemeyen insanlar çoğunlukta. Türkçe, Türkiye dediğiniz için bazı insanlar sizi milliyetçi, ne bileyim "Çok şükür" ya da "Allah korusun" dediğiniz için bazısı dinci, emperyalizme, vahşi kapitalizme şiddetle karşı çıktığınız için bazısı solcu hatta komünist zannedebilir. Ben hiçbiri olmadığınızı biliyorum. Sorum şu: Siyasetle ve böyle kamplarla ilginiz nedir?*

— Bilimci, araştırıcı, sorgulayıcı ruhtaki insandır. Bilim ise konserve kutusuna konmuş bilgilerin küllisi demek değildir. Bilim canlı bir organizma gibidir; devamlı değişir, gelişir, yeni verileri tutmayanı yerine yeni varsayımlar, kuramlar türetilir, onlar sürekli denenir, sınanır, sorgulanır, yeni verilerce çürütülmediği sürece yaşar. Hal böyle olunca, gerçek bir bilimcinin kalıp kafalı, slogan kafalı, değişik düşüncelere kafası, yeni olgulara gözü kapalı olması mümkün değildir. Araştırıcı, sorgulayıcı ruhla bağnazlığın herhangi bir türlüsü bir arada bulunamaz. Peki, diyeceksiniz ki, Türkiye'de kamuoyuna, ve birtakım mercilere "bilim adamı" di-

ye tanıtılan öyle insanlar biliyorsunuz ki, bir üniversitenin bir bölümüne bu sağcıdır, ya da solcudur diye, veyahut bu dincidir, bu laiktir diye birilerini almazlar, bilimsel toplantılara, kuruluş veya kurullara çağıracakları insanları bilimsel yetenek ve başarılarına göre değil, o veya bu çeşit bir bağnazlık, bir taassup, âdeta bir "engizisyoncu" kafasıyla seçer, ya da dışlarlar. Bu durum, yukarıdaki bilimci tanımıyla nasıl bu kadar bir çelişki içinde bulunabilir? Tanım pek kolay reddedilemeyeceğine göre, demek ki "bilimci" diye gösterilenler aslında öyle olmayıp, sadece, zaten dışardan güdümlü olan, gayeleri bağımsız düşünceyi engellemekle de sınırlı kalmayan birtakım ve her cins bağnazlık yuvalarının üyeleridirler.

Şahsıma gelince, ben beş yaşından beri her konuda sorgulayıcı, araştırıcı ruhta bir insanım. Olgulara, olaylara, aralarındaki bağıntılara bakar, matematik gibi bir tarzda sonuçlar çıkarırım. Ama, en oturmuş sanılan fizik kanunlarını bile her an sorgulamaya hazır bir insan olarak, vardığım sonuçları da sürekli sınar, kendim sorgularım. Bu doğa bilimleri, fen için de böyle, toplum, dünya, ve Türkiye meselelerinde de öyle. Hepsine matematiksel bir yaklaşım gerekir. O halde, sorunlar ve olgular üzerinde tek tek uslamlama, muhakeme yürütmek gerekir, bir fırkanın (partinin), bir "-izm"in buyurduğuna göre hüküm vermek değil. Yıllardır Türk halkına, gözlemlediğim, dış dünyayla karşılaştırarak, düşünerek vardığım sonuçları aktarmağa çalışıyorum. Bu sonuçları, ve onların icap ettirdiği uyarı ve ikazları, Türk milletinin (yani Türkiye Cumhuriyeti'ndeki herkes; daha da geniş alırsak, Türk kültürüne, diline, tarihine kendini mensup hisseden herkes) her kesimine, hiçbir ayrım yapmadan iletmek manevi borcumuz, görevimizdir. Nitekim bu iletileri de her kesim olumlu karşılamıştır. Her kesime ulaşmak için her kesimin dergisinde, gazetesinde, TV'sinde, toplantı salonunda diyeceğimizi demeliydik; öyle de yaptık.

Bazen, bir köyde, bir kentte konuşma yaptığımda ahaliden, hangi fırkadan (partiden) olduğumu soranlar oluyor.

Ben de diyorum ki: "Ben öyle fırkalardan, o tür siyasetten anlamam. Benim bir tek fırkam vardır, o da Türk Milleti'dir." Ekliyorum: "Türkiye Cumhuriyeti'ndeki herkes Türk Milleti'dir". Ayrıştırıcı, bölücü, zihinleri, gönülleri bölük pörçük edici değil, birleştirici olmalıyız. Bugün her zamankinden fazla ulusal birlik ve beraberliğe hayati ihtiyacımız var. Türk vatanının, milletinin ilelebet bekası, halkımızın köleleştirilmemesi temel ilkelerinde hepimiz birleşmeliyiz. Zaten başka konulardaki ayrıntılı farklılıklar ne olursa olsun, herkes ana davalarda birleşebiliyor. Durumumuzun vahameti arttıkça birleşenler çoğalacaktır. Karşıt çıkanlar Batı'nın beşinci kolu cemiyetlerde mankurtlaştırılmış olanlardır. Öylece biline.

— *Bilim dünyası sizden kenarda bekleyen işlerinizi bitirmenizi bekliyor. Hazırlamak ve yapmak istediklerinizi sıralarsanız...*

— Kimyanın yeni temel kuramımız ile bir yandan nicemle (kuvantum), bir yandan örüt kuramımızla kimyasal bileşiklerin sistematiği, hangi bileşiklerin kararlı olabileceği, aralarındaki yeni ilişkiler, ayrıca tepkimelerin olabilirliği ve hız nitelikleri, kurallar, uygulamalar, ağır metalli bileşiklerdeki kimyasal bağlaşımların ilk kez temelden ayrıntılı anlaşılması, tezgenlerin bulunmasına uygulanması, başka bir yönde biyokimyasal bileşiklerin, moleküler biyolojide görülen fakat nedeni anlaşılamayan etkilerin (kandaki hemoglobinde, kas ve sinirlerin işleyişinde, vb.) yeni nicem kurallarımızla açıklığa kavuşturulması, bu kuramlarla tesadüfen bulduğumuz, bilgisayar çipleri, moleküler mantık devreleri gibi özellikler gösteren biyo-moleküllerin araştırılması, biyokimyasal bilgisayar çipleri oluşturulabilme ihtimali çalışmalarımız tamamlanmayı, hazır olanlar yayınlamamızı bekliyor. İşimiz çok. Diğer tarafta fizik, kimya temelleri için geliştirdiğimiz matematik yaklaşım önce Türkçe olarak, sonra yabancı dilde dışarıda kitap halinde yayınlanmağa nerdeyse hazır.

— Bilimle ilgilenen gençlere ne önerirsiniz? Daha da genel olarak gençlere nasihatiniz nedir?

— Türkiye'de âdet haline gelmiş göstermelik işlerden kaçının. Sırf üniversite bitirdi desinler diye, veya ananız babanız Amerika'da mastır yaptı diye öğünebilsin diye yükseköğrenime gitmeyin. Sonunda ancak kendinizi kandırırsınız. Temel gayeleriniz, kendinizin ufak çıkarları ötesinde, kendinizin dışında, bu ülke, bu ulus, Türk dünyası, Avrasya, insanlık için olsun. Yüksek hedefleriniz için çalışın. O zaman kendi durumunuz da kendiliğinden düzelecektir. Maddiyatla maneviyatı dengeleyin. Formülümüz, "bilim + gönül"dür. Bu iki kanadın biri eksik olursa ne kendinize, ne ulusunuza, ne de insanlığa hayrınız dokunur. Gündelik siyaset, çıkar grupları, dışardan güdümlü gizli veya açık "cemiyet"lerden uzak durun. Atatürk'ün dediklerini bol bol okuyun, onları işte bu günler için demiş, yazmış. Türkiye'nin şerefli, refahlı, itibarlı ve bağımsız geleceği için Atatürk yolumuzu çizmiştir. Dış ülkelerden, onların yerli kuyruklarından medet ummayın. Gayeleri bize yardımcı olmak değil, Türk adını tarihten silmektir. Dünyanın neresinde olursanız olun, kimliğinizi, Türk dilini, Türk tarih bilincini, binlerce yıllık gelenek ve inançlarımızı kaybetmeyin. Dış ülkelerde, ne kadar kimliğinizi korursanız, yabancılar da size o kadar itibar edecektir. Başkasını taklit etmeyin. Kendi yolunuzu çizip azimle yürüyün. O zaman herkes sonradan sizi taklit edecektir. Eğitimde, önce bir meslek, gerçek bir beceri, bir "altın bilezik" sahibi olmaya bakın. Ne yaparsanız yapın, en iyisini yapın. Siyasetçinin, bilimcinin en kötüsü olunacağına tamircinin parmakla gösterilen en iyisi olmak yeğdir. Bu nasihatlerin bazılarını bana rahmetli dedem İzzet Karacabey ben sekiz yaşındayken verdi. Her geçen yıl faydasını gördüm, değerini daha çok anladım. Sadece az buçuk İngilizce öğrenmekle adam olunur aldatmacasına, velileriniz kanmış olsa bile siz kanmayın. Onları belki de sizin eğitmeniz gerekecek. Bulabilirseniz Türk okuluna, yani derslerin Türkçe olarak verildiği okullara gidin. Konuları ezbere de-

ğil, derinine sorgulayarak, kendi beyninize, düşünce yapınıza mal ederek, düşünerek, meseleler çözerek öğrenin. Konulara merak sarın, not için çalışmayın. En sevdiğiniz işlerle uğraşmanızı sağlayacak bir meslek, bir dal seçin. O meslekte, o dalda yararlı olacak bir yabancı dili, ayrıca öğrenin. Bülbül gibi konuşup yabancıdan ayırt edilemez gibi olmanız hiç şart değil. Yabancı dille eğitim yapan bir okula gitmek zorunda kalırsanız, konuları kendiniz Türkçe kitaplardan anlayarak öğrenin. Öğretmenlerinizin Türkçe anlatmasını isteyin, maddi imkânınız olursa Türkçe ile anlamanızı, gerçekten öğrenmenizi sağlayacak özel hoca tutun. Yabancı okul için (veya YÖK için), bildiğiniz kavramların yabancı dildeki karşılıklarını, terimleri, öğrenmeniz, o zaman, birkaç günlük iş olacaktır. Bilim dili matematiktir. Matematiğe ağırlık verin. Hangi dalda olursanız olun, ne kadar çok matematik öğrenirseniz o kadar üstün başarıya ulaşırsınız. Okulda artık öğretilmiyor, lafı bile küçümseniyor, hatta yasaklanıyor bile olsa siz kendiniz bol bol Türk edebiyatının her türlüsünü (divan, tasavvuf, halk, Cumhuriyet devri edebiyatları), gizli veya açıktan Türk düşmanlarının yazdığı değil, ulusunu, ülkesini sevenlerin yazdığı Türk tarihini okuyun. Unutmayın ki Türk olmak bir kafa ve gönül meseledir. Türk, kültürüyle, diliyle, ata sevgisiyle Türktür. Soy sop meselesi karıştırarak o her şeyimizi borçlu olduğumuz şerefli atalarımızı karalamağa çalışan iç düşmanların kitaplarına, yaygaralarına kulak asmayın. Kültür genleri, ırk genlerinden daha önemlidir. Son birkaç yıldır, Türk'ü tarihinden, atasından soğutma amaçlı düşman yayınlar ortalıkta, sokak tezgâhlarında kol geziyor. Yazanların kendileri Türke karşı ırkçılık yapıyorlar, zaten hiçbir anlamda kendileri Türk değiller; takma adları sizi yanıltmasın.

— *Türkiye'nin içinde bulunduğu durumdan kurtulması için yeni bir Atatürk'e mi ihtiyacı var?*

— O zamanki durum farklıydı... Bir sürü alçak, vatan millet haini vardı ama, düzgün, vatansever, şerefli insan da

çoktu. Türkler, en az on bin yıllık tarihleri boyunca bir ataya, öndere bağlı olmuşlar, büyük önderler çıktığında büyük işler başarmışlardır. Batı'nın kültür mühendisleri Türkün bu ata özlemini çok iyi biliyor. Arada bir, bir "baba" gönderiyor. Gerçek ata, Atatürk'te olduğu gibi vatanın, milletin bağrından çıkar, milletine dayanarak, güvenerek ülkesini kurtarır. Vatanı, milleti için her fedakârlığa hazır bir taban gerekiyor. Bu taban son elli yılda hayli eritilmiş, kafası, gönlü karıştırılmış, birbirine düşen kesimler, dışa bağımlı sahte aydınlar, ekmek parasını yabancıdan bekleyen, ufak çıkarlar hesabı içinde vatanın geleceğini düşünemeyen, daha da acısı vurdumduymazlaşmış kalabalıklar oluşturulmuştur. Bu durumda gerçek bir önder çıkabilse bile başarılı olması ihtimali azdır. Şimdi yapılacak iş, hızla bu toplumun yeniden kaynaşmasına, bilinçlenmesine, vatanını, milletini kendisinden önce düşünen insanların çoğalmasına önayak olmaktır. Türkiye'yi tekrar Kuvayı Milliye ruhu, Atatürk ruhu kurtaracaktır.

AD DİZİNİ

Abdal Pir Sultan 411
Abdülhamit 76
Afşar Esin 17, 26, 29, 30, 32, 34, 39, 57, 411
Afşar Hüseyin 298, 315, 329, 361, 366, 368, 379
Akbal Oktay 409
Akdeniz Gediz 385, 386, 389, 390, 391
Akdeniz Zehra 385, 390
Alder Bernie 97
Ali Sabahattin 31, 45
Ali Filiz 31
Alkış Ayhan 372, 373, 374, 376, 378, 379, 381, 420
Alp Haluk 302
Arık Oluş 44
Arık Remzi Oğuz 45
Aristo 61
Arndt Fritz 298
Arpacı Vedat 89, 90, 92, 93, 96
Aşçı Deby 346
Aşoka 274, 275
Atatürk, 15, 16, 32, 47, 48, 56, 176, 189, 298, 368, 414, 423, 434
Aytmatov Cengiz 426
Bach Ronald 295
Bader 314
Baloğlu Zekai 175
Barut Asım 169
Basım Nevzat 373
Başgöz Rasim 48, 54
Baykut Fikret 297, 298, 315
Baykut Sacide 298
Baysal Bahattin 147, 148, 155, 303, 385
Beck 289
Beckett Samuel 243
Belford 227
Berg Robert 105
Berkem Ali Rıza 298, 302, 303
Bersuker 181
Boro Sadun 270, 339, 340
Brewer Leo 105
Brewster 151, 217, 218
Burakreis Turgut 89, 90
Browning 53
Buda 275, 276
Burhan 275, 276, 282

Caber Muhammet 80, 82
Carnegie Dale 77
Cassidy 216

Cave Jonathan 295, 296, 297
Cirinof Murat 331
Corey E. J. 253
Crick 128, 204, 205, 206, 213
Crothers 216
Condon Edward 162, 168, 186

Çarıkçı Emin 402, 403, 404
Çavuşesku 392
Çınar Zekiye 366, 367, 368, 369, 382, 383
Çiller Tansu 331
Çizek 183, 184, 185

Dante 17
Daudel Raymond 223, 247
Demirel Süleyman 166, 284, 326, 327, 330
Descartes 61, 241
Diker Vecdi 62, 151
Dirac Paul 290
Doering William von 144
Doğramacı İhsan 163, 164
Durukal Hüsnü Sadık 25

Ecevit 317
Echeverria 171, 278
Eczacıbaşı Nejat 299
Eigen Manfred 230
Einstein 289
Eisenhower 65
Elekdağ Şükrü 270
Emre Yunus 411
Erginsoy Cavit 147
Erim Nihat 174
Erk Şevket 329, 361
Esenbel Melih 272
Eyiceoğlu Celal 270, 339

Fakruttin 281
Fenmen Mithat 32
Fermi Enrico 88
Fernandez Ariel 228
Firdevsi 39
Fok Vladimir 181, 189
Fox Sydney 311
Förster 209
Freeman Mark 192
Fromm Erich 369
Fukui K. 170, 272
Fuoss Raymond 126

Gandi Indra 274, 278
Gasteiger 255
Gaydaşek Peter 208, 214
Genet Jean 243
German Tülay 26
Gibbs J. Willard 199, 200, 202, 203, 221
Giradoux Jean 243
Glastone 88
Goldoni 17
Gökalp Ziya 45
Göker Metin 271
Gündüz Aka 20
Güngör Erol 401, 402
Gürsey Feza 146, 147, 158, 239
Gürüz Kemal 157, 328, 330, 374, 375, 419, 422
Güzel Hasan Celal 321, 322, 418

Haberal Mehmet 418
Halıcıoğlu Timur 152, 155, 223, 224
Harris Frank 97, 98, 99
Hartree 190
Hershbach Dudley 103
Herşel Rabitz 230
Hikmet Nazım 31
Hildebrand Joel 294

Hoffman R. 170
Holister Charlotte 129
Hopkins John 111
Horvat Çaba 226, 227, 232, 234
Humboldt Alexander von 254

İnönü İsmet 31,32, 150
İnönü Erdal 147, 148, 150, 154, 155, 303, 391
Ionesco 243

Jarry Alfred 243
Johnston H.S. 103
Jones 290

Kant Emanuel 201
Kantor 134
Karacabey İzzet 18
Karaosmanoğlu Atilla 174
Karasular 247
Karataş Şaban 271, 272, 273
Kardeştuncer Hayrettin 89, 90
Kasha Michael 199, 201, 203, 204, 209, 215, 216
Kastler 164, 386
Kelvin 221
Kennedy J.F. 74, 243
Kestner Neil R. 129, 207
Kızılırmak Abdullah 163
King Bruce 310
Kirkwood G. 112, 115, 221
Kistiakovski 127
Kittridge 82
Koçak Hüseyin 341, 344, 345, 367
Kommer 154
Kovalski 58, 59, 60
Kramer 289, 291
Kunt Aydın 329
Kunt Gönül 329
Kurdaş Kemal 150, 151, 152
Kurşunoğlu Behram 161, 162, 290

Langlands 239, 240
Laplace 221
Lawrence 405
Lee Lih-Sing 259
Levşenko 180
Lewis G.N. 199, 200, 201, 203
Libscomb W. 127
Linnett 110
Ludwig 211
Luken Bill 289
Lyons Phil 194, 291
Lövdin Per-Olov 111

Manço Barış 266
Manisalı Erol 423
Margenau H. 208
McArthur 77
McKoy Vincent 129, 137
Mead Margaret 130
Melville Herman 339
Mendelyef 134
Mises 351
Molière 17
Moore 257
Moshinsky Markos 171, 172, 173
Murad II 18
Mussolini 16
Müldür Lale 363

Nambu 162
Nayır Yaşar Nabi 29
Noyan Engin 405
Newton 110, 178
Northrop 149
Novaro 172

Onat Turan 351, 352, 353
Onat Ferhan 351
Onsager Lars 112, 125, 299
Orel Şinasi 174

Öksüz İskender 152, 153, 155, 157
Öz Mustafa 168
Özcan Eyüp 298, 315

Paldus 183, 184, 185
Pamuk Önder 152, 156
Pascal 134
Pauling Linus 168, 180, 181, 205
Peccei Roberto 299
Pehlevi Rıza Şah 283
Peterson 60
Petrarca 17
Pimentel George 192, 206, 207
Pitzer Kenneth S., 82, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 117
Pople John 170
Prandl 351
Prigogine 221
Pullman Albert 223, 247
Pullman Bernard 223, 225, 247

Rabi Isador 164, 167
Reed Howard 175
Richards Fred 217, 230, 231, 232, 320
Rickover 88, 89
Rockefeller 72

Sağlam Mehmet 324, 327, 328, 329, 330, 331
Sakharof 143
Salem Lionel 128, 247
Sami Boksör 271, 272, 273, 274
Saunders Martin 145
Selam Abdüs 385, 386
Sevuk 328
Sezal İhsan 322, 418
Silliman 145
Sinanoğlu Nüzhet Haşim 15
Sinanoğlu Rüveyde 18, 118, 119
Sinanoğlu Dilek 357
Siyah Kalem 266

Şirazi Sadi-i 39
Sloan Alfred 85, 122
Sokolov Nikolay Dimitriyeviç 180, 181, 192, 194
Somer Tarık 156, 157
Soysal Sevgi 32
Steinham Gloria 131
Şakyamuni 274, 277
Şenvar Cemil 152, 163, 164

Tarhan Mümtaz 55, 56
Tatlıpınar Hasan 364
Tekin Elif 381, 394
Teller Edward 78, 79, 138
Thimasheff 218
Thom Rene 240, 241, 246, 250, 309
Thomas 69
Tinaco Ignacio 192, 208, 213
Tito 278
Topaloğlu Ahmet 166
Tosun Kemal 298, 299
Tschinkel Paul 292
Tuğcu Kemalettin 28
Tulinski Al, 116
Tüfekçioğlu Turgay 173, 410, 424

Tülin Nusretullah 187, 195
Twain Mark 333

Ugi 253, 254, 255, 256
Uhlrich 100
Uluç Doğan 321, 340
Uluçay Cengiz 248
Ural Oktay 91
Uzel Turgut 329, 361, 364, 373, 374, 375, 376, 378

Ünal Burhan Cihat 389
Üren Eşref 33
Üstündağ Mustafa 175

Vakeşima 221
Vardar Yusuf 168
Vardya M.S. 106
Veysel Aşık 411
Vitutas 189

Waals Van der 208
Wacker Adolf 216
Washington George 126
Wasserman 351
Watson 128, 204, 205, 206, 208, 213
Wiberg Kenneth 170
Wigner E. 173
Wilson E. B. 127
Wipke 253
Woodward R.B. 252, 253
Wu Lu King 231

Yamacı Ahmet 39
Yöntem Ali Canip 20
Yutsis 188

Zeybek Namık Kemal 331, 418

YAŞAMÖYKÜSÜ

25 ŞUBAT 1935
Babasının başkonsonsolos olarak görevli bulunduğu İtalya'nın Bari kentinde doğdu.

1939
Annesi Rüveyde Hanım (Karacabey), babası Nüzhet Haşim Sinanoğlu ve kızkardeşi Esin ile II. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla birlikte Türkiye'ye döndüler.

1941
Babası Nüzhet Haşim Sinanoğlu vefat etti.

1953
Atatürk tarafından 1928 yılında kurulmuş TED Yenişehir Lisesi'nde burslu olarak okudu ve birincilikle bitirdi. Okulun bursuyla kimya mühendisliği okumak üzere ABD'ye gitti.

1956
ABD Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley Kimya Mühendisliği'ni birincilikle bitirdi.

1957
MIT'yi sekiz ayda birincilikle bitirerek Yüksek Kimya Mühendisi oldu.

1959
Kaliforniya Üniversitesi Berkeley'de iki yılda kuramsal kimya doktorasını tamamladı.

1959-1960
ABD'de Atom Enerjisi Merkezi'nde araştırmalar yaptı; araştırmaları uluslararası dergilerde yayınlandı, pek çok üniversiteden teklifler almaya başladı.

1960

Yale Üniversitesi'nde "yardımcı profesör" olarak çalışmaya başladı.

1961-1962

"Öğecik (atom) ve özdeciklerin (moleküllerin) çok eksicikli (elektronlu) kuramı" ile profesörlüğe adım attı. Temel fizik kanunlarından başlayarak çeşitli maddelerin kimyasal ve fiziksel özelliklerini bulmak için gerekli bu temel kuramla, 50 yıldır çözülemeyen bir matematik kuramını bilim dünyasına kazandırmış oldu. Ve profesörlüğe yükseldi.

1962

Yale Üniversitesi'ndeki profesörlüğünün yanında Harvard Üniversitesi'nde kendisinin bulduğu "yeni kuantum (nicem) kimyası ve fiziği" üzerine üst düzey dersler verdi. 26 yaşında, son 300 yıldır Batı'da en genç yaşta profesör olan kişi olarak Yale Üniversitesi tarafından dünyaya tanıtıldı.

Türkiye'ye geldi ve Haziran ayında Ankara Ortadoğu Teknik Üniversitesi'ni (ODTÜ) ziyaret etti.

"Alfred P. Sloan" Ödülü'nü aldı.

TEMMUZ 1963

Yale Üniversitesi'nde resmen "tüm" profesör oldu.

TEMMUZ 1964

ODTÜ'ye danışman profesör oldu. Eğitimin Türkçe yapılması gerektiği üzerine konuşmalara başladı.

1964

Yale Üniversitesi'nde ikinci kürsüye atandı; bu kürsü dünyada yeni kurulmaya başlanan "Moleküler Biyoloji" idi. Kalıtımı sağlayan DNA molekülünün yapısının neden çift sarmal olduğunu ve bunu bir arada tutan kuvvetlerin ne olduğu üzerine yaptığı çalışmasıyla ("solvofobik" – "çözgen iter kuvveti" kuramı) moleküler biyolojinin kurucuları arasına katıldı.

İstanbul'da, 19 Ağustos ile 5 Eylül tarihleri arasında uluslararası bilimsel yaz okulunu düzenledi. Bu yaz okulu "Nicem Kimyası" üzerineydi; savaş sonrası ve soğuk savaş nedeniyle birbirinden kopuk olan dünyanın dört bir yanındaki bilimcileri böylece bir araya getirdi ve bu alandaki alışverişle bilimsel anlamda yeniliklere adım atılmasını sağladı.

Tamamen ayrı bir saha olan yüksek enerji fiziği üzerine çalışmaları sonucu "yeni sekiz mezon (maddeyi oluşturan temel taneciklerden sekizi) ve özellikler kuramı"nı buldu.

KASIM 1964
NIH'ye (Amerikan Ulusal Sağlık Bilimleri Kurumu) danışman oldu.

1964-1965
Ulusal Bilimler Akademisi'nde "Kuramsal Kimya" Üst Komitesi'nin üyesi oldu.

HAZİRAN 1964
Teksas'da Ulusal Fiziksel Kimya Sempozyumu'nda çağrılı ana konuşmalardan birini yaptı.

TEMMUZ 1964
DNA üzerine Gordon Araştırma Merkezi'nin konferansına konuşmacı olarak katıldı.

EKİM 1964
New York'ta Amerikan Kanser Araştırma Merkezi'nde "Biyopolimerler üzerinde suyun ve diğer çözgenlerin etkileri" üzerine konuşma yaptı.

1965
İstanbul, Yeşilyurt'ta Çınar Oteli'nde ikinci uluslararası yaz okulu düzenledi. Bu defa Yüksek Enerji Fiziği üzerine...

NİSAN 1965
Detroit'teki Amerikan Kimya Derneği'nin sempozyumunda konuşma yaptı.

EYLÜL 1965
İngiltere'de, Faraday Society'nin "Sıvılardaki intermoleküler güçler" tartışma toplantısına katıldı.

1965-1966
Miami Üniversitesi, Coral Gables, Florida'da hem fizik, hem moleküler biyoloji bölümlerinde ziyaretçi prof. olarak bulunup yoğun bir şekilde yüksek enerji fiziği üzerinde çalışırken, orada "Kurumsal Bilimler Merkezi"nin kurucularından oldu.

1966
TÜBİTAK Bilim Ödülü'nü alan ilk kişi oldu.

HAZİRAN 1966
Ağustos aylarında Colorado'da, Kaliforniya'da yüksek enerji fiziği üzerine üst düzey konuşmalar yaptı.

ŞUBAT 1967
İsrail'de CERN ve Weizmann Enstitüsü'nün düzenlediği konferansa davet edildi.

MAYIS 1967
Fransa'da Paris'te Uluslararası Moleküler Biyoloji Konferansı'nda davetli konuşmacıydı.

HAZİRAN 1967
Kanada'nın Montreal kentinde Nicem Kimyası Sempozyumu'nun onur komitesine seçildi.
TEMMUZ 1967
İtalya'da, Frascati'de NATO'nun Uluslararası Araştırmalar Enstitüsü'nün düzenlediği atom ve moleküllerin etkileriyle ilgili uzmanlara üst düzey seminerler verdi
AĞUSTOS 1967
Çekoslavakya'da Kutna Hora kentindeki Nicem Kimyası üzerine uluslararası sempozyuma özel konuşmacı olarak katıldı.
ARALIK 1967
New York Bilimler Akademisi'nin moleküler biyolojiyle ilgili konferansına konuşmacı olarak davet edildi.
ARALIK 1967
Yale Üniversitesi'nde çeşitli üniversitelerden kimya alanındaki bilim adamlarının katıldığı üç günlük bir seminer düzenledi.
1967-1970
ABD, Ulusal Argon Atom Enerjisi Laboratuvarları'nda sadece beş bilimcinin seçildiği Teftiş Kurulu Üyesi.
HAZİRAN 1968
ODTÜ'de Kuramsal Kimya Bölümü'nü kurdu.
New York'ta ilk olarak düzenlenen Atom Fiziği Uluslararası Konferansı'na başkonuşmacı olarak katıldı.
NİSAN 1969
Minnesota'da Amerikan Kimya Toplululuğu'nun toplantısına davetli olarak katıldı.
Kanada'nın Ontario Eyaleti'ndeki Waterloo Üniversitesi'nde Kimya ve Uygulamaları Matematik Bölümleri'nde konuşmalar yaptı.
İllinois'te Chicago Üniversitesi'ndeki The James Franck Enstitüsü'ne ve Ohio'daki Battelle Memorial Enstitüsü'ne konuşmacı olarak çağrıldı.
1969
İzmir, Urla'da üçüncü yaz okulunu yaptı. Bu bilimsel toplantının adı "Atom Fiziğinde Yeni Yönler"di ve dünyada atom fiziğinin babası olarak bilinen Edward Condon'a adanmıştı.
Sovyet Bilimler Akademisi'nin davetlisi olarak bu ülkede bilimsel konuşmalar yaptı, kuramlarını tüm Sovyetler'den özel olarak toplanan üst düzey bilimcilere anlattı.
1970
Atom Fiziği üzerinde çalıştı; atomların temel yapısı üzerine çok

ayrıntılı bir kuram geliştirdi; "Atom fiziğinde atomların yapısı ve elektronik özellikleri kuramı"nın gökfizik alanındaki uygulamalarıyla güneş ve yıldızlardaki kimyasal öğeler hesaplanabilir oldu. ABD Ulusal Standartlar Kurumu'nun kataloglarındaki yanlış bilgiler düzeltildi.

1970-1973

ABD Ulusal Argon Atom Enerjisi Laboratuvarı'nın başkanlığını yaptı.

EYLÜL 1971

Aralık ayına kadar Paris'te, ancak çok üst düzey matematikçi ve fizikçilerin kabul edildiği "Institut Des Hauts Etudes Scientifiques"te kimyaya matematiği sokma alanında uzun yıllar sürecek çalışmalarına başladı. Bulduğu yeni matematik temeller, farklı alanlarda bilim dünyasına büyük katkı sağladı.

1971

Amerikan Bilim ve Sanat Akademisi'ne üyelik için seçildi.

1971

ABD, Washington, Savunma Stratejileri Kurulu Üyesi.

OCAK 1972

Florida'da Nicem Kimyası, Nicem Teorisi üzerine uluslararası sempozyuma davetli konuşmacı olarak katıldı.

MAYIS 1972

Boulder'de Kolorado Üniversitesi'nin Fizik Bölümü'nün kollokyumuna davet edildi.

TEMMUZ 1972

Meksika'da Latin Amerika Fizik Okulu'nda atom ve moleküller üzerine konuşmalar yaptı.

AĞUSTOS 1972

Kanada'nın Vancouver kentinde Teorik Kimya Kanada Uluslararası Sempozyumu'na katıldı.

EKİM 1972

Arizona'da atom fiziğinde yeni keşfedilmiş olan "ışın-yaprak (beam-foil) tayflaması" sempozyumunda danışma kurulu üyesi.

1973

Boğaziçi Üniversitesi'nde MEB'in teklif ettiği rektörlüğü reddedip danışman profesör olarak çalıştı.

OCAK 1973

Florida'da Gainesville'de E.U. Condon'un onuruna düzenlenen uluslararası atom sempozyumuna davetli olarak katıldı.

MART 1973

İtalya'nın Trieste kentinde Atomlar, Moleküller ve Lazerler üzerine seminerler verdi.

NİSAN 1973

Michigan'da kolokyum yönetti.

İsviçre'nin Burgenstock kentinde Organik Kimyanın Kuramsal Temelleri üzerine konuşma yaptı.

MAYIS 1973

Almanya'nın en yüksek bilim ödülü olan "Alexander von Humboldt Bilim Ödülü"nü aldı. Bu ödülü alan ilk bilimciydi.

TEMMUZ 1973

Fransa'nın Menton kentinde düzenlenen ilk uluslararası nicem kimyası kongresinde konuşma yaptı.

Yugoslavya'nın Ljubljana kentindeki Nicem ve Bilgisayar Teknolojisi üzerine konuşmalar yaptı.

AĞUSTOS 1973

NATO'nun Araştırma Merkezi'nin Kanada'nın Quebec eyaletinde düzenlediği toplantıda konuşmacı olarak bulundu.

1973

Amerikan Bilim ve Sanat Akademisi'ne seçilen ilk ve tek Türk oldu; kendisiyle aynı yıl Soljenitsin ve Fellini de seçilmişti.

Meksika'da teorilerini anlatmak için Kuramsal Fizik Yaz Okulu'na katıldı, bu ülkede üçüncü dünya ülkelerinin bağımsızlığı için çalışmalar yürüttü. Aynı yıl Meksika Hükümeti'nin yüksek bilim ödülü "Elena Moshinsky" ile ödüllendirildi. Ertesi yıl bu ödülü kazanan kişi ünlü fizikçi E. Wigner oldu.

1974

Milli Eğitim Şurası'na katıldı ve bilim ve teknoloji eğitiminin Türkçe olması gereği üzerine konuşmalar yaptı.

1975

Asya'yı keşfetti. Japon Hükümeti'nin "Uluslararası Seçkin Bilim Adamı" ödülünü almak için gittiği bu ülkede altı ay boyunca çeşitli bilimsel konuşmalar yaptı, iki ülke arasında (Türkiye ve Japonya) kültürel ve bilimsel ilişkinin kurulması için çalıştı. Neredeyse tüm Japonya'da "İpek Yolunun İki Ucu: Türkiye ve Japonya" başlığını taşıyan ve iki ülke arasındaki kültürel ve tarihi benzerlikleri anlatan konuşmalar yaptı. Japon televizyonu NHK ile İpek Yolu projesini başlattı.

1976

Hindistan Hükümeti'nden "Devlet Misafiri" olarak aldığı davet üzerine bu ülkeye gitti. Bayan Gandi'nin bakanları ve cumhur-

başkanı Fakruttin Bey ile yine iki ülke arasında güçlü bağların oluşması için çalışmalar yaptı.
TC Üniversitelerarası Kurulun verdiği "Türkiye Cumhuriyeti Profesörü" unvanını aldı.
Balıkesir'de askerliğini yaptı.

1977-1978
İki yıl İÜ Kimya Fakültesi'nde görev yaptı.
Türkiye'de çeşitli bilimsel araştırmalar yürüttü.
Roma Kulübü'nün İstanbul'da yapılan toplantısına özel davetli konuşmacı olarak katıldı.

1980
1970'lerde Almanya'da başladığı matematik temelleri geliştirmeye ve kimyaya yeni bir bakış açısı getirmeye yönelik çalışmalarının sonucunda "Kimya'nın temellerini yeni matematiklere oturma kuramı"nı buldu. Yeni nicem kanununu geliştirerek kimyayı ezber yerine yeni matematik fizik temellerine bağladı.

1982-1988
Yale'de düzenlediği kimyanın matematik temelleri üzerine bir dizi seminere çeşitli ülkelerden bilim adamlarını davet etti. Böylece "matematiksel kimya" diye yeni bir dalın ortaya çıkmasına, *J. Mathematical Chemistry* dergisinin ve uluslararası kurultayların örgütlenmesine önayak oldu. İlk kurultayda açılış konuşmasını yaptı. Derginin yayın kurulu üyesiydi.

1984-1986
İsviçre'nin Davos kentindeki EMF'de (Avrupa Yönetim Forumu) katılımcı.

1985
Yaklaşık on yıldır üzerinde çalıştığı ve teorisinin matematiğini 180 teoremden çıkardığı araştırmasını anlatmak üzere dünya turuna çıktı. ABD, Kanada, Batı ve Doğu Almanya, İsviçre, Japonya ve Kore'nin çeşitli üniversite ve kurumlarında konuşmalar yaptı.

1986-1989
Florida Uluslararası Bilim ve Sanat Merkezi kurulması için çalıştı.

1988
Türkiye'ye davet edilerek Milli Eğitim Şurası'na katıldı.
Amerikan basını, 180 teoremden çıkardığı ve fizik ve kimyaya yeni bir bakış getiren teorisini çocuklara resimli oyunlarla anlattığı için kimyayı herkesin türetebileceğini ispatladığını yazdı.

1990

Annesi Rüveyde Sinanoğlu vefat etti.

1991

TC Kültür Bakanlığı'nın Bilgi Çağı Ödülü'nü aldı.

1993

Merkezini Yale Üniversitesi'nden Türkiye'ye taşımaya karar verdi.

1994-1995

Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Kimya Bölümü'nde profesör ve rektör danışmanı.

1995

ILESAM "Üstün Hizmet Ödülü"nü, GESIAD "Yılın Bilam Adamı Ödülü", Türkiye Yazarlar Birliği "Yılın Fikir Adamı" ödülünü aldı.

EYLÜL 1995

Kaş'ta düzenlenen Ulusal Türk Fizik Kurultayı'na onur başkanı ve konuşmacı olarak katıldı.

1996

Türk-Kazak Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyeti Üyesi oldu.

1999

Elazığ'da düzenlenen I. Türk Dünyası Matematik Kurultayı'na katıldı.

Yıldız Teknik Üniversitesi'nde çok sayıda öğrenciye kimya, matematik, moleküler biyoloji alanlarında doktora, lisans tezi yaptırdı.

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Kıbrıs Doğu Akdeniz Üniversitesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi, Elazığ Fırat Üniversitesi ve İstanbul Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Fen Bilimleri'nde konuşmalar yaptı. Malatya'da halka "Dünyada ve Türkiye'de Eğitim" konuşması yaptı.

EYLÜL 1999

Samsun'da düzenlenen XIII. Ulusal Kimya Kurultayı'nda çağrılı tebliğini sundu.

DPT Yükseköğretim ve İktisadi Gelişme Uzmanlar Kurulu'na katılan yüzü aşkın akademisyen tarafından başkan seçildi.

1999-2000

Miami Üniversitesi Matematik Bölümü'ne "adjunct profesör" yapıldı.

2000

Yale Üniversitesi'nde "Kimyanın yeni temel kuramı ve organik ve anorganik kimyaya uygulamalar" lisans üstü dersler verdi.

ŞUBAT 2000

Teksas Austin'de "Uluslararası Molekül Yapıları Kurultayı"nda çağrılı tebliğ sundu.

NİSAN 2000

TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı DPT'nin 40. yıldönümü ve 8. Beş Yıllık Planın başlatılması münasebetiyle bir konuşma yaptı: "Bilimsel Araştırmanın İktisadi Gelişmeye Katkısı"

EYLÜL 2000

XIV. Ulusal Kimya Kurultayında Diyarbakır'da çağrılı kimya konuşması yaptı.

2001

Halen ABD Yale Üniversitesi'nde iki kürsü (fiziki-kimya, moleküler biyokimya / biyofizik) profesörü. Kuramsal Fizik Merkezi'nin üyesi. Yıldız Teknik Üniversitesi Kimya Bölümü'nde profesör.

NİSAN 2001

Çanakkale Üniversitesi'nde iki bilimsel konuşma yaptı.

BİBLİYOGRAFYA

O. Sinanoğlu, *Viscosity of Polar Vapor Mixtures*, M.S. Thesis (Chem. Eng's) MIT (1957).

O. Sinanoğlu and K.S. Pitzer, *Theoretical Pre-Exponential Factors for Abstraction Reactions* J. Chem. Phys. *30*, 422 (1959).

O. Sinanoğlu, *Scattering of High Velocity Neutral Particles by an Orientation Dependent Potential* J. Chem. Phys. *30*, 850 (1959).

O. Sinanoğlu and K.S. Pitzer, *Equation of State and Thermodynamic Properties of Gases at High Temperatures, I. Diatomic Molecules* J. Chem. Phys. *31*, 960 (1959).

O. Sinanoğlu, *Intermolecular Forces and Statistical Mechanics* Ph. D. Thesis, University of California, Berkeley (August 1959).

O. Sinanoğlu and K.S. Pitzer, *Interaction Between Molecules Absorbed on a Surface* J. Chem. Phys. *32*, 1279 (1960).

O. Sinanoğlu and R.A. Berg, *Ligand Field Theory of Gas Molecules Involving the First Transition Series Elements* J. Chem. Phys. *32*, 1082 (1960).

O. Sinanoğlu, *Inter- and Intra-atomic Correlation Energies and Theory of Core-Polarization*, J. Chem. Phys. *33*, 1212 (1960).

O. Sinanoğlu and E.M. Mortensen, *Core Polarization in* Li_2 J. Chem. Phys. *34*, 1078 (1961).

O. Sinanoğlu, *Relation of Perturbation Theory to Variation Method* J. Chem. Phys. *34*, 1237 (1961).

O. Sinanoğlu, *Theory of Electron Correlation in Atoms and Molecules* Proc. Roy. Soc. (Lond.) *A260*, 379 (1961).

O. Sinanoğlu, *Perturbation Theory of Many-Electron Atoms and Molecules* Phys. Rev. *122*, 493 (1961).

O. Sinanoğlu, *Variation-Perturbation Method for Excited States* Phys. Rev. *122*, 491 (1961).
O. Sinanoğlu, *Many-Electron Theory of Atoms and Molecules* Proc. U.S. Natl. Acad. Sci. *47*, 1217 (1961).
O. Sinanoğlu, *Many-Electron Theory of Atoms and Molecules I. Shells, Electron Pairs vs. Many-Electron Correlations* J. Chem. Phys. *36*, 706 (1962).
O. Sinanoğlu, M.S. Vardya, E.M. Mortensen and W.C. Johnson, Jr. *Equilibrium Properties of Hydrogen Gas from 5,000° to 20,000°K* Physics of Fluids *5*, 665 (1962).
O. Sinanoğlu, *Many-Electron Theory of Atoms and Molecules II* J. Chem. Phys. *36*, 3198 (1962).
O. Sinanoğlu, *On the Reduction of Many-Electron Problems by Perturbation Theory* J. Chem. Phys. *36*, 564 (1962).
O. Sinanoğlu and N.R. Kestner *Study of Electron Correlation in Two Electron Systems by an Exactly Soluble Model* Phys. Rev. *128*, 2687 (1962).
O. Sinanoğlu, *Some Aspects of the Quantum Theory of Atoms, Molecules, and their Interactions* J. Phys. Chem. *66*, 2283 (1962).
O. Sinanoğlu, *Bonds and Intramoleculer Forces* J. Chem. Phys. *37*, 191 (1962).
O. Sinanoğlu and N.R. Kestner *Effective Intermoleculer Pair Potentials in Nonpolar Media* J. Chem. Phys. *38*, 1730 (1963).
O. Sinanoğlu and V. McKoy, *Theory of Dissociation Pressures of Some Gas Hydrates* J. Chem. Phys. *38*, 2946 (1963).
O. Sinanoğlu and D.F. Tuan, *Many-Electron Theory of Atoms and Molecules. III. Effect of Correlation on Orbitals* J. Chem. Phys. *38*, 1740 (1963).
O. Sinanoğlu, *On the Theories of Hypochromism in Polynucleotides* Rad.Res *20*, No. 1 (1963).
O. Sinanoğlu, *A Method for the Analysis of Many-Electron Wavefunctions* Rev. Mod. Phys. *35*, 517 (1963).
O. Sinanoğlu, *Many-Electron Theory of Atoms, Molecules and their Interactions* Adv. Chem. Phys. (Interscience Wiley, N.Y.). *VI*, 315 (1964).
O. Sinanoğlu, S. Abdulnur and N.R. Kestner, *Solvent Effects on Dispersion Attractions Particularly in DNA* in *Quantum Aspects of Biochemistry*, B. Pullman (ed.) (Acad. Press, N.Y., 1964).

O. Sinanoğlu and D.F. Tuan, *Quantum Theory of Atoms and Molecules* Ann. Rev. Phys. Chem. Vol. *15*, 251 (1964).
O. Sinanoğlu and S. Abdulnur *Hydrophobic Stacking of Bases and the Solvent Denaturation of DNA* J. Photochemistry and Photobiology, *3*, 333 (1964).
O. Sinanoğlu and D.F. Tuan, *Many-Electron Theory of Atoms and Molecules IV. Be Atom and its Ions* J. Chem. Phys. *41*, 2677 (1964).
O. Sinanoğlu and D.F. Tuan, *Many-Electron Thory of Atoms and Molecules V. First Row Atoms and Their Ions* J. Chem. Phys. *41*, 2683 (1964).
O. Sinanoğlu and S. Abdulnur, *Effect of Water and Other Solvents on the Structure of Biopolymers* Federation Proc. *24*, part III, s-2 (1965).
BOOK: *Modern Quantum Chemistry – Istanbul Lectures*, O. Sinanoğlu (ed.) (Academic Press, N.Y., 1965) Intros. & Chapters containing articles by O.S. and co-workers. (Three volumes: I- Orbitals; II- Interactions; III- Light and Organic Crystals).
O. Sinanoğlu and V. McKoy, *Non,transferability of Inner Cores in First and Second Row Atoms and Z-dependence of Correlation Energies* in Vol. II of Book above.
O. Sinanoğlu and C. Hollister, *Dissociation Energies* in vol. II of Book above.
O. Sinanoğlu and H. Silverstone, *Electron Correlation in Non-Closed Shell Systems* in vol. II of book above.
O. Sinanoğlu, *Intermolecular Forces in Gases and in Condensed Phases* in vol. II of Book above.
O. Sinanoğlu and M. Orloff, *Sigma and Pi Changes in Valence States of Pi Electron Theory and One Center Coulomb Repulsion Parameters* J. Chem. Phys. *43*, 49 (1965).
O. Sinanoğlu and H.J. Silverstone *Many-Electron Theory of Non-Closed Shell Atoms and Molecules I. Orbital Wavefunction and Perturbation Theory* J. Chem. Phys. *44*, #5, 1899 (1966).
O. Sinanoğlu and H.J. Silverstone, *Ibid, II. Variational Theory* J. Chem. Phys. *44*, 3608 (1966).
O. Sinanoğlu and N.R. Kestner *Theory of Intermoleculer Potential Energy Curves – General Theory and the He – He Potential* J. Chem. Phys. *45*, 194 (1965).
O. Sinanoğlu and M.K. Orloff *The Pi-Electron Approximation and Coulomb Repulsion Parameters* in *Modern Quantum*

Chemistry – Istanbul Lectures, I. Orbitals (academic Press, N.Y., 1965).
O. Sinanoğlu and C. Hollister *Molecular Binding Energies* J. Amer. Chem. Soc. *88*, 13 (1966).
O. Sinanoğlu, *Effect of Dense Media on Intermolecular Forces* Discussions Faraday Soc. *40*, 266 (1965).
O. Sinanoğlu and S.R. LaPaglia *Theoretical Transition Probabilities* J. Chem. Phys. *44*, 1888 (1966).
O. Sinanoğlu, *Meson Spectrum and Internal Dynamics* In *Proc. 3rd Coral Gables Conf. on Symmetry Principles at High Energy* (W.H. Freeman & Co., S.F., 1966).
O. Sinanoğlu, *Quantum Numbers and Masses of Mesons as Quark-Antiquark Interaction* The Phys. Rev. *145*, 4, 1205 (1966).
O. Sinanoğlu, *Internal Dynamics of Mesons and Baryons and Non-Compact Groups* in *Non-Compact Groups in Particle Physics* (Benjamin Co., N.Y., 1966).
O. Sinanoğlu, *Hadron Spectroscopy, Dynamical Groups and Mass Formulas* in *Proc. of Istanbul – Nato Advanced Study Inst. on Symmetry Principles in High Energy Physics* (W.H. Freeman, N.Y., 1967).
O. Sinanoğlu, *Internal Dynamics of Mesons and Baryons* in *Theoretical Physics Lectures* (Univ. of Colo. Press, Boulder, 1967).
O. Sinanoğlu and B.Skutnik, *Search for Quark in the Far Ultraviolet Solar Spectrum* Phys. Rev. Lett. *17*, 785 (1966).
O. Sinanoğlu, *Intermolecular Forces in Liquids* in Advances Chem. Phys. *12*, 283 (1968).
O. Sinanoğlu and H.J. Silverstone, *Symmetry Properties of One- and Two- Electron Correlation Functions in the Many-Electron Theory of Atoms and Molecules* J. Chem. Phys. *46*, 854 (1967).
O. Sinanoğlu, *Solvent Effects on Molecular Associations* in *Molecular Association in Biology* B. Pullman (ed.) (Academic Press, N.Y., 1968) p. 427.
O. Sinanoğlu and J Cizek, *Reducible and Irreducible Pair Correlations in Benzene* Chem. Phys. Lett. *1*, 337 (1967).
O. Sinanoğlu, *An Intermolecular Potential for Use in Liquids* Chem. Phys. Lett. *1*, 340 (1967).
O. Sinanoğlu, *Electron Correlation in Atoms and Molecules* Adv. in Chem. Phys. *14*, 237 (1968).

O. Sinanoğlu and T. Shibuya *Expansion of the Density Matrix of an N-Fermion System in Terms of Correlation Densities of Fermion Clusters* J. Math. Phys. *10*, 1032 (1969).
O. Sinanoğlu and O. Goscinski, *Upper and Lower Bounds and the Generalized Variation-Perturbation Approach of Many-Electron Theory* Intl. J. of Qu. Chem. *2*, 397 (1968).
O. Sinanoğlu and T. Halicioğlu, *Medium Dependent Intermolecular Potential for Liquids and its Use in Obtaning Free Energy and Etropy* J. Chem. Phys. *49*, 996 (1968).
O. Sinanoğlu and B. Skutnik *Correlations Between Tetrahedrally Localized Orbitals* Chem. Phys. Lett. *1*, 699 (1968).
O. Sinanoğlu, B. Skutnik and I. Öksüz, *Correlation Effects in the Excited States of Atoms – the $1s^2 2s^n sp^m$ Configurations of Carbon, Nitrogen, and Oxygen* Intl. J. Qu. Chem. *2S*, 1 (1968).
O. Sinanoğlu and T. Halicioğlu, *Solvent Effects on Cis-Trans, Azobenzene Isomerization – A Detailed Application of a Theory of Solvent Effects on Molecular Associations* Ann. N.Y. Acad. Sci., *158*, 308 (1969).
O. Sinanoğlu and I. Öksüz, *A Theory of Atomic Structure Including Electron Correlation* Phys. Rev. Lett. *21*, 507 (1968).
O. Sinanoğlu and J. Alper, *Quantum Calculations of the Effective Inter-atomic Pairwise Interactions Showing 'Magic Numbers' on Alkali Atom Clusters of Varying Shapes and Increasing Sizes* (Report, 1968).
O. Sinanoğlu and C. Trindle, *Semiempirical Method for the Determination of Localized Orbitals in Molecules* J. Chem. Phys. *49*, 65 (1968).
O. Sinanoğlu and I. Öksüz, *Thory of Atomic Structure Including Electron Correlation I. Three Kinds of Correlation in Ground and Excited Configurations* Phys. Rev. *181*, 42 (1969).
O. Sinanoğlu and I. Öksüz, *Ibid, II. All-external Pair Correlations in Various States and Ions of B, C, N, O, F, Ne, and Na, and Prediction of Electron Affinities and Atomic Excitations Energies* Phys. Rev. *181*, 54 (1969).
O. Sinanoğlu and P. Westhaus, *Ibid. III. Calculations of Multiplet Oscillator Strengths and Comparison with Experiment for C II, N III, O IV, N II, O III, N I, O II and Ne II* Phys. Rev. *183*, 56 (1969).

O. Sinanoğlu and C. Trindle *Local Orbital and Bond Index Characterization of Hybridization in Molecules* J. Am. Chem. Soc. *91*, 853 (1969).

O. Sinanoğlu, *Atomic Structure, Transition Probabilities and Theory of Electron Correlation in Ground and Excited States* in *Atomic Physics*, vol. I (Plenum Press, N.Y., 1969) p. 131.

O. Sinanoğlu and C. Trindle, *Local Orbital Guide to Allowed Interconversions of C^4H^7 Ions* J. Am. Chem. Soc. *91*, 4054 (1969).

O. Sinanoğlu and P. Westhaus, *Non-transferable Correlation Effects and Multiplet Oscillator Strengts for Electric Dipole Transitions in Atoms with Results on C II, N I, N II, N III, O II, O III, O IV, F II and Ne II* Astrophys. J. *157*, 997 (1969).

O. Sinanoğlu and J. Alper *The Group R_4 in Atomic Structure Theory: Hydrogenic vs. the Mathematicl R_4 and the Coulomb Interaction in $2s^n sp^m$ and $3s^m 3p^n s3^r$ Configurations* Phys. Rev. *177*, 77 (1969).

O. Sinanoğlu, A.C. Wahl, T.C. Gilbert et al., *Methods for Correlation Molecules and ome Optimized Valence Configuration Results on the Diatomic Molecules Li_2, Be_2, C_2, N_2, F_2, BN, BeO, LiF, HeNe, CO and BF* Intl. J. Qu. Chem. *3s*, 479 (1969).

O. Sinanoğlu and K. Roby, *On the Performance and Parameter Problems of Approximate Molecular Orbital Theries with Comparative Calculations on the Carbon Monoxide Molecule* Intl. J. Qu. Chem. *3d*, 223 (1969).

O. Sinanoğlu, *Anomalous Effects of Electron Correlation in the Energies of Excited States* Comm. At. Molec. Phys. *1/#4*, 116 (1969).

O. Sinanoğlu and P. Westhaus, *The Structure and Transformation Properties of Correlation Functions for Open Shells of Molecules in Non-Orthoggonal AO as well as MO Bases* Intl. J. Qu. Chem. *3d*, 391 (1970),

O. Sinanoğlu, *Transition Probabilities: Theory vs. Experiment* Comm. At. Molec. Phys. *II*, 73 (1970).

BOOK: *Sigma Molecular Orbital Theory* (O.S. and K.B. Wiberg. Includes chapters by many experts. Commentaries and some chapters by O.S. and K.W.) (Yale Press, New Haven, 1970).

O. Sinanoğlu, *Theory of Electron Correlation in Excited States and Atomic Properties* in *Theory of Electronic Shells of Atoms and Molecules* (Mintz, USSR, 1971) (Vilnius Symp. of 1969).

O. Sinanoğlu, *Oxygen Auroral Lines: New Theory and Experiment on Forbidden Transition Probabilities* Comm. At. Molec. Phys. *II/#3*, 79 (1970).

BOOK: *Three Approaches to Electron Correlation in Atoms* (Yale Press, New Haven and London, 1970) (with K. Brueckner).

O. Sinanoğlu and C. Nicolaides, *Allowed Transition Probabilities: New Theory vs. Recent Experimental Results* Nucl. Instr. and Methods *90*, 133 (1970).

O. Sinanoğlu, *f-Values for the ^3p-^3D Transitions of C I, N II and O III and Comparison with Experiment – An Application of New Theory of Atomic Structure with Electron Correlation* in *Topics in Modern Physics, A Tribute to E.U. Condon,* (Colorado Assoc. Univ. Press, Boulder, 1971).

O. Sinanoğlu, *Electron Correlation in N-Electron Atoms – A New Theory of Atomic Structure* in *New Directions in Atomic Physics,* vol. I- Theory, Condon and Sinanoğlu (eds). (Yale Press, New Haven, 1971).

O. Sinanoğlu and C. Nicolaides, *Theoretical Transition Probabilities for the Carbon ^3p-^3D Isoelectronic Sequence* Phys. Lett. *33A/#3*, 179 (1970).

O. Sinanoğlu and C. Nicolaides, *Atomic Transition Probabilities – New Experimental and Theoretical Results and their Comparison* in *New Directions in Atomic Physics*, vol. II- Experiment, Condon and Sinanoğlu (eds.) (Yale Press, New Haven, 1971).

O. Sinanoğlu, *Calculation of Electron Affinities Using the Non-Closed Shell Many-Electron Theory of Atomic Structure* J. de Physique, Tome *31*, C4-89 (1970).

O. Sinanoğlu, *Theory of Electron Correlation in Ground and Excited States with Application to Atomic Properties* J. de Physique, Tome *31*, C4-83 (1970).

O. Sinanoğlu and C. Nicolaides *Transition Probabilities from the Non-Closed Shell Many-Electron Theory of Atomic Structure* J. de Physique, Tome *31*, C4-117 (1970).

O. Sinanoğlu, C. Nicolaides and P. Westhaus, *Theory Of Atomic Structure with Electron Correlation IV. Method for Forbidden Transition Probabilities with Results for O I, O III, N I, N II and C I* Phys. Rev. *4*, 1400 (1971).

O. Sinanoğlu and T. Halicioğlu, *Intelmolecular Forces in Liquids: Comparison of the Analytic Effective Potential with the*

Computer Calculations of Many-Body Effects Phys. Rev. *5*, 2223 (1972).

O. Sinanoğlu, *Potential Energy Surfaces and Reactive Scattering* Comm. At. Molec. Phys. III, *53* (1971).

O. Sinanoğlu and C. Nicolaides, *A Proposed Correction to the Solar Abundances of Carbon and Oxygen Utilizing New Accurate Theoretical Forbidden Transition Probabilities* Solar Physics *29*, 17 (1973).

O. Sinanoğlu, *New Atomic Structure Theory and Beam-Foil Spectroscopy* Revista Mexicana de Fisica *20*, 143 (1971).

O. Sinanoğlu and D. Herrick, *The Algebra of the Non-Compact Group 0 (3,2) and the Hydrogen Atom Radial Functions* Phys. Rev. *5*, 2309 (1972).

O. Sinanoğlu and D. Herrick, *Transition Probabilities and Radial Overlaps for the Hydrogen Atom and the Algebra of the Non-Compact Group 0 (3,2)* Chem. Phys. Lett. *12*, 310 (1971).

O. Sinanoğlu and D. Herrick, *Non-Invariance Groups in Physics and Chemistry: The 0 (f,2) Algebra and teh Spherical Harmonics in f Dimensions* Revista Mexicana de Fisica *22*, 1 (1973).

O. Sinanoğlu and D. Beck, *Resonance Transition Probabilities for Third Row Atoms and Ions (Mg I, Si II-III, P II, P IV, S II-III, Cl III) Including the Important Correlation Effects* Phys. Rev. Lett. *28*, 945 (1972).

O. Sinanoğlu and H.Ö. Pamuk, *A Semi-Empirical MO-Electron Correlation Method for Molecules and the Correlation Energies of Pi-system Linear and Polycyclic Hydrocarbons* Theo. Chim. Acta *27*, 289 (1972).

O. Sinanoğlu and H.Ö. Pamuk, *Semi-Empirical Effective Pair Correlation Parameters and Correlation Energies of BH, CH, NH, OH, HF, N_2, and CH_4* Theo. Chim. Acta *28*, 85 (1972).

O. Sinanoğlu and H.Ö. Pamuk, *Estimation of Binding Energies of Molecules by a Semi-empirical MO-Electron Correlation Method with Applications to Saturated, Unsaturated Hydrocarbons, Aromatics and Heterocyclics* J.A. Chem. Soc. *95*, 5435 (1973).

O. Sinanoğlu, D. Beck, C. Nicolaides and W. Luken, *CI Methods for the Calculation of Hyperfine Structures, Lifetimes and Moleculer Potential Energy Surcafes* Intl. J. Qu. Chem. *6s*, 1 (1972).

O. Sinanoğlu, *Prediction of Molecular Excited State Properties, Potential Energy Curves, and the Non-Closed Shell Many-Electron Theory* J. Mol. Struc. (Prof. Intl. Conf. on Molec. Spectr., Wroclaw, Poland, Sept. 1972) *19A*, 81-91 (1973).

O. Sinanoğlu, M. Moshinsky, A. Calles and O. Novaro, *Test of the Many Electron Theory of Atoms in an Exactly Solvable Model* Phys. Lett. *40A*, 79 (1972).

O. Sinanoğlu, "Thoretical Oscillator Strengths for the Beryllium $1s^22s^21s \rightarrow 1s^22s2p\ {}^1p^0$, $1s^22s2p\ {}^1p^0 \rightarrow 1s^22p^2\ {}^1D$, $1s^22s2p\ {}^1p^0 \rightarrow 1s^22p^2\ {}^1S$ Isoelectronic Sequences: J. At. Molec. Phnys. B *6*, 62 (1973).

O. Sinanoğlu and W. Luken, *Theoretical Oscillator Strengths for the B, C, N, O and F [$1s^22s2p^n(LS) \rightarrow 1s^22s^22p^{n+1}(L'S)$] Isoelectronic Sequences and Comparisons with Experiments* (Report 1973).

O. Sinanoğlu, *Beam-Foil Spectroscopy and New Atomic Structure Theory with a Survey of Results Since 1970* Nucl. Instrs. & Methods *110*, 193 (1973) [Special Prof. Issue 3rd Intl. Conf. for Beam Foil Spectroscopy, Oct. 1972].

O. Sinanoğlu and D. Beck *Hyperfine Structure Constants of Be I $1s^22s^22p\ {}^3p^0$, B I $1s^22s^22p^2\ {}^4p$, and B I $1s^22s2p^2\ {}^2D$ Obtained from the Non-Closed Shell Many-Electron Theory for Excited States* Chem. Phys. Lett. *20*, 221 (1973).

O. Sinanoğlu and T. Shibuya, *Spin-Free Wavefunctions in Many Electron Perturbation Theory I. Closed Shell Systems* Intl. J. Qu. Chem. *7*, 1145 (1973).

O. Sinanoğlu and T. Shibuya, *Spin-fire Wavefunctions in Many Electron Perturbation Theory II, Systems with One Non-Closed Shell* Intl. J. Qu. Chem. *7*, 1159 (1973).

O. Sinanoğlu, A.J. Duben, L. Goodman and H.Ö. Pamuk, *Correlation Effects on the Neutral and Ionized Ground States of Acetylene* Theo. Chim. Acta *30*, 177 (1973).

O. Sinanoğlu and D. Beck, *Electronic Quadrupole Moments of Excited States and the Charge Wavefunction of the Many-Electron Theory* Chem. Phys. Lett. *21*, 247 (1973).

O. Sinanoğlu and W. Luken, *Relativistic Effects in Transitions of Highly Ionized Heavy Atoms* Chem. Phys. Lett. *20*, 407 (1973).

O. Sinanoğlu and W. Luken, *Heavy Ion Accelerators and the Predicted Lifetimes of Highly Stripped Heavy Ions* Comm. At. Molec. Phys. IV*/5*, 139 (1973).

O. Sinanoğlu and W. Luken, "Predicted Lifetimes, Oscillator Strengths and Wavelengths of Highly Ionized Many-Electron Heavy Atoms (P XI to Sn XLVI) with Both Relativistic and Correlation Effects, J. Chem. Phys. 64, 4197 (1976).

O. Sinanoğlu, *Recent CI Methods for the Calculation of Pair Correlations and More-Electron Clusters in Ground State Atoms* Intl. J. Qu. Chem. Symp. No. 7, 57 (1973).

O. Sinanoğlu, *On the Agreement Between Dipole Length and Dipole Velocity Calculated Oscillator Strengths* Intl. J. Qu. Chem. Symp. No. 7, 65 (1973).

O. Sinanoğlu, *Remarks on Dynamical and Non-Compact Groups in Physics and Chemistry* Intl. J. Qu. Chem. Symp. No. 7, 45 (1973).

O. Sinanoğlu and D. Herrick *Comparison of Doubly-Excited Helium Energy Levels, Isoelectronic Series, Autoionization Lifetimes, and Group Theoretical Configuration-Mixing Predictions with Large Configuration-Interaction Calculations and Experimental Spectra* Phys. Rev. A *11*, 97 (1975).

O. Sinanoğlu and D. Herrick, *Group Theoretic Prediction of Configuration Mixing Effects due to Coulomb Repulsions in Atoms with Applications to Doubly-Excited Spectra* J. Chem. Phys. 62, 886 (1975).

O. Sinanoğlu *Theory of Atomic Structures, Transitions, and Molecular Potential Curves with Electron Correlation in Ground anrd Excited States* (Proceedings, Winter College on Atoms, Molecules and Lasers, Trieste, 1973) in *Atoms, Molecules and Lasers* (Intl. Atomic Energy Agency, Vienna, 1974). p. 57.

O. Sinanoğlu and W. Luken *A Fully Automated Algebraic and Numerical Computer Program System for Atomic Structures anrd Properties with Electron Correlation* (Proceedings Intl. Conf. on Computers in Chemical Education, Ljubljana, Yugoslavia, July 1973) in Vol. 2 of *Computers in Chemical Research and Education*, D. Hadzi (ed.) (Elsevier, Dordrecht, Holland, 1973).

O. Sinanoğlu and D. Beck, *New Theoretical Transition Probabilities for the Si I* $3s^2 3p^2\ {}^3p \rightarrow 3s3p^3\ {}^3D^0$ *Isoelectronic Sequence Including the Important Correlation Effects* Chem. Phys. Lett. 24, 20 (1973).

O. Sinanoğlu, *Three Types of Potential Needed in Predicting Conformations of Molecules in Solution and Their Use*

(Proceedings, First Intl. Congress on Quantum CHemistry, Menton, France, 1973) in *The World of Quantum Chemistry* R. Daudel and B. Pullman (eds.) (D. Reidel, Dordrecht, Holland, 1974).

O. Sinanoğlu and B. Skutnik, *Electron Correlation in Excited States and Term Splittings in the Carbon I Isoelectronic Sequence* J. Chem. Phys. *61*, 3670 (1974).

O. Sinanoğlu, *The C-Potential Surface for Predicting Conformations of Molecules in Solution* Theoret. Chim. Acta. *33*, 279 (1974).

O. Sinanoğlu, *Theory of Intravalency and Rydberg Transitions in Molecules* (Proceedings, NATO Advanced Studies Institute of Molecular Spectroscopy in teh Vacuum *uv*, Val Morin, Quebec, 1973) in *Chemical Spectroscopy and Photochemistry in the Vacuum Ultraviolet*, C. Sandorfy, P.J. Ausloos, M.B. Robin (eds.) (D. Reidel, Dordrecht, Holland, 1974).

O. Sinanoğlu and D. Beck *Crucial Role of Electron Correlation in Both the Upper and Lower States in Optical Transitions* Theoret. Chim. Acta *34*, 183 (1974).

O. Sinanoğlu, *Theory of Chemical Reactieon Networks – All Possible Mechanisms or Synthetic Pathways with Given Number of Reaction Steps or Species* J. Am. Chem. Soc. *97*, 2309 (1975).

O. Sinanoğlu, *Spin Densities, Charge Densities and the Cusp Conditions from teh Charge Wavefunctions of New Electronic Structure Theory with Correlation in Ground and Excited States* Report (1975).

O. Sinanoğlu and D. Herrick, *New Evidence for a Possible Hidden Symmetry in Doubly Excited Helium* Chem. Phys. Lett. *31*, 373 (1975).

O. Sinanoğlu and S. Davis *The Large Effects of Electron Correlation on the Multiplet Generalized Oscillator Strengths of Non-Closed Shell Systems: Be* $1s^2 2s^2\ {}^1S \rightarrow 1s^2 2s2p\ {}^1Po$ *and B* $1s^2 2s^2 2p\ {}^2po \rightarrow 1s^2 2s2p^2\ {}^2D$ Chem. Phys. Lett. *32*, 449 (1975).

O. Sinanoğlu and L.S. Lee, *A Graphical Method for Writing Down the Rate Laws and Steady State Solutions of a Chemical Reaction Network for Non-Conservative as well as Conservative Systems* Report (1973) and in Ph.D. Thesis of L.S. Lee (1974).

O. Sinanoğlu and L.S. Lee, *Dynamic Stability of the Steady State*

of a Chemical Reaction System - A Graphical Method Report (1973) and in the Ph.D. Thesis of L.S. Lee (1974).

O. Sinanoğlu, *Pictorial Systematics for Reaction Mechanisms* (in spanish) Report (1976).

O. Sinanoğlu and S. Davis *Multiplet Generalized Oscillator Strengths and Inelastic Scattering Cross Sections Calculated Including the Electron Correlation Effects: Transitions of Neutral Atoms: Be, B, C, N, and 0* J. Chem. Phys. *62*, 3664 (1975).

O. Sinanoğlu *Theoretical Oscillator Strengths of Neutral, Singly and Multiply Ionized Atoms - The Theory, Comparisons with Experiment, and Critically Evaluated Tables with New Resulsts* in *Topics in Current Physics*, Vol. I, pp. 111-146 *Beam-Foil Spectroscopy* (S. Bashkin, Editor) (Springer-Verlag, Heidelberg 1976).

O. Sinanoğlu, *Charge Densities, Transition Densities from the Theory of Non-Closed Shell States and Their Experimental Tests* Intl. J. Qu. Chem. Smp. No. *9*, 155-164 (1975).

O. Sinanoğlu and W. Luken, *Theory of Atomic Structures Including Electron Correlation v. Excited States Not Lowest of Their Symmetry and Oscillator Strengths in Neutral and Single Ionized Atoms* Phys. Rev. A. No. *13*, 1293 (1976).

O. Sinanoğlu and C. Trindle, *The 'Out-of-Plane' Mode in Electrocyclic Openings of Cyclobutene, Cyclobutane, Bicyclo (1.1.0) Butane, Bicyclo (1.1.0) Butane-2, 4-Diradical, and Tricyclo (1.1.0.0) Butane* METU J. of Pure and Applied Sciences, *7*, 265 (1974).

O. Sinanoğlu and W. Luken, *Oscillator Strengths for Transitions Involving Excited States Not Lowest of Their Symmetry: Oxygen I and Oxygen II Transitions* J. Chem. Phys. *64*, 1495 (1976).

O. Sinanoğlu and W. Luken, *Oscillator Strengths for Transitions Involving Excited States Not Lowest of Their Symmetry: Nitrogen I and Nitrogen II* J. Chem. Phys. *64*, 3141 (1976).

O. Sinanoğlu and W. Luken, *Oscillator Strengths for Transition Involving Excited States Not Lowest of Their Symmetry: Carbon I and Fluorine II Transitions* J. Chem. Phys. *64*, 4680 (1976).

O. Sinanoğlu, *Theory for Generating All Synthetic Pathways or Reaction Mechanisms with Specified Number of Steps-Three-Step Mechanisms* Chimica Acta Turcica, *3*, 155 (1975).

O. Sinanoğlu, *Rates, Mechanisms, Pathways - Their Systematic New Theory* (in Japanese) Bull. Japanese Chem. Soc. (July 1976) [Nippon Kagaku Kaishi *8* (9), 1358 (1976)].
O. Sinanoğlu, E.B. -Barojas and 0. Novaro, *Solvent Effects of Liquid Helium on He_2* Molecular Physics *31*, 1941-44 (1976) (No. 6).
O. Sinanoğlu and W. Luken, *Non-Closed Shell Many-Electron Theory Atomic Charge Wave-Functions* Atomic Data and Nuclear Data Tables *18*, 525-585 (1976).
O. Sinanoğlu and A.C. Puiu, *On the Graph Theoretic Quantum Chemistry of Mobiu vs. Huckel Type Organic Molecules* Chim. Acta Turc. *6*, 1-16 (1978).
O. Sinanoğlu, *Finding All Possible Mechanisms for a Given Type of Overall Reaction - The Case of the (A + B → C + D) Overall Reaction Type* Theo. Chim. Acta *51*, 1-9 (1979).
O. Sinanoğlu and L.S. Lee, *Finding the Possible Mechanisms for a Given Type of Overall Reaction-The Cases of A → B and of A + B → C* Theo. Chim. Acta (Berl.) *48*, 287 (1978).
O. Sinanoğlu and Giles Nathanson, *Metric Geometry of Near-Equilibrium Irreversible Thermodynamics* J. Chem. Phys. *72*, 3127 (1980).
O. Sinanoğlu, *The Solvophobic Theory for the Prediction of Molecular Conformations and Biopolymer Bindings in Solutions with Recent, Direct Experimental Teasts* Intl. J. Qu. Chem. *18*, 381-392 (1980).
O. Sinanoğlu, *Molecular Interactions within Liquids - The Solvophobic Force and Molecular Surface Areas* Chapter in the book *Molecular Interactions, Vol. III* (W.J. Orville-Thomas and H. Ratajczak, Eds.) (J. Wiley, N.Y. 1982) pp. 283-342.
O. Sinanoğlu, *The Theory of Potential Energy Surfaces for Chemical Reaction with Full Electron Correlation* Intl. Congress Qu. Chem. (Report, 1979, Kyoto, Japan).
O. Sinanoğlu, *Chemical Mechanisms, Pathways, Cycles and Their Networks - Systematic and Topological Generation of Autocatalytic and Other General Networks* Z. Physik. Chemie (1985).
O. Sinanoğlu, *Microscopic Surface Tension Down to Molecular Dimensions and Microthermodynamic Surface Areas of Molecules or Clusters* J. Chem. Phys. *75*, 463 (1980).
L.S. Lee and O. Sinanoğlu, *Reaction Mechanisms and Chemical*

Networks-Types of Elementary Steps and Generation of Laminar Mechanisms Z. Physik. Chemie *125*, 129 (1981).
O. Sinanoğlu, *1- and 2- Topology of Reaction Networks*, J. Math. Phys. *22*, 1504-1512 (1981).
O. Sinanoğlu, *What Size Cluster is Like a Surface* Chem. Phys. Lett. *81*, 188 (1981).
O. Sinanoğlu, *A Microsurface Thermodynamics for Individual Molecules, Aggregates or Clusters* Report (1981).
O. Sinanoğlu, *A New Principle for Reaction Mixtures: Mechanism/Pathway-Steps-Species Rules* Chem. Phys. Lett. (to appear 1985).
O. Sinanoğlu, *A Theorem and Rules for Qualitative Deductions in Organic and Inorganic Chemistry Regarding the Relative Stabilities, Distortions, and Reactions of Molecules* Chem. Phys. Letts. *103*, 315 (1984).
A. Fernandez and O. Sinanoğlu, *The Lifting of an Inonu-Wigner Contraction at the Level of Universal Coverings*, J. Math, Phys. *23*, 2234 (1982).
O. Sinanoğlu, *Algebraic and Topological Structure of Quantum Chemistry, Chemical Kinetics, and Pictorial Rules for Qualitative Deductions for Chemical Practice* in *Chemical Applications of Topology...* (R.B. King, Ed.) *Studies in Physical and Theoretical Chemistry*, *28*, pp. 57-74 (Elsevier, Amsterdam 1983).
O. Sinanoğlu, *On the Algebraic Construction of Chemistry from Quantum Mechanics. A Fundamental Valency Vector Field Defined on the Euclidean 3-Space and its Relation to the Hilbert Space* Theot. Chim. Acta (Berl.) *65*, 243 (1984).
O. Sinanoğlu, *A Principle of Linear Covariance for Quantum Mechanics and the Electronic Structure Theory of Molecules and Other Atom Clusters* Theot. Chim. Acta (Berl.) *65*, 233 (1984).
O. Sinanoğlu, *Non-unitary Classification of Molecular Electronic Structures and Other Atom Clusters*, Theot. Chim. Acta (Berl.) *65*, 249 (1984).
O. Sinanoğlu, *Structural Covariance of Graphs and of Molecules* Theot. Chim Acta (Berl.) *65*, 255 (1984).
O. Sinanoğlu, *Deformational Covariance of Graphs and 'Allowed' Reaction Pathways* Theot. Chim. Acta *65*, 267 (1984).
O. Sinanoğlu, *Hamiltonian as a Hessian on the Hilbert Space, Eigencevtors as Critical Points, and Their Relation to*

Topological Invariants in the Variation Method, Theot. Chim. Acta *65*, 271 (1984).

O. Sinanoğlu, *New Method for Qualitative Quantum Chemical Deductions on Organic and Inorganic Molecules Directly from Structural Formulas or* ORTEP *Diagrams* Theot. Chim. Acta (in press, 1985).

O. Sinanoğlu, *A Systematic Quantum Theory of Dinuclear Cluster Compounds of B, Al, Cr, W, Fe, Ir, and Re with 0, 1, 2, 3 Bridging Hydrogen Ligands with a Variety of Terminal Ligands* to be submitted (1985).

A. Fernandez and O. Sinanoğlu, *Directed Graphs of Structurally Stable Potential Energy Surfaces Representing a priori Reaction Pathways* Theo. Chim. Acta *65*, 179 (1984).

A. Fernandez and O. Sinanoğlu, *Symmetry-breaking Instabilities Under Nonclassical Bifurcation Conditions*, Phys. Rev. A. *29*, 2029 (1984).

A. Fernandez and O. Sinanoğlu, *Global Attractors and Global Stability for Closed Chemical Systems*, J. Math. Phys. *25*, 406 (1984).

A. Fernandez and O. Sinanoğlu, *Locally Attractive Normal Modes for Chemical Process*, J. Math. Phys. *25*, 2576 (1984).

A. Fernandez and O. Sinanoğlu, *Spatial-Temporal Dissipative Structures Arising in Open Reactive Systems with a Negative Feedback Loop*, Biosystems, *17*, 3 (1984).

A. Fernandez and O. Sinanoğlu, *Conditions for the Validity of Ginzburg-Landau Equations in Far-From-Equilibrium Kinetics*, Phys. Rev. A, *30*, 1522 (1984).

A. Fernandez and O. Sinanoğlu, *The Structural Stability Restriction Rules Out Certain Frontside S_N2 Pathways*, Theo. Chim. Acta, *66*, 147 (1984).

A. Fernandez and O. Sinanoğlu, *Subordination of the Fast Relaxing Degree of Freedom in the Belousov-Zhabotinsky System*, Phys. Rev. A, *31*, 2736 (1985).

O. Sinanoğlu and A. Fernandez, *Solvophobic Forces and Molecular Surface Area Changes in Drug, Biomolecule Associations as with Actinomycin-deoxyguanosine in a Wide Range of Methanol-Water Mixtures,* Biophysical Chem. *21*, 167-171 (1985).

A. Fernandez and O. Sinanoğlu, *Denaturation of Proteins in Methanol-Water Mixtures*, Biophys. Chem. *2*, 163-166 (1985).

O. Sinanoğlu and A. Fernandez, *The Denaturation Maxima of Proteins and Drug-Biomolecule Complex Formations in a Wide Range of Methanol-Water Mixtures - Solvophobic Theory Predictions as Compared to Experiments*, Biophys. Chem., *21*, 157-162 (1985).

A. Fernàndez and O. Sinanoğlu, *A Reactive System with Diffusive Transport Displaying Two Different Symmetry-Breaking Disspative Structures*, Zeitschrift für Naturforschung, 40A, 611(1985).

O. Sinanoğlu, *Methods for the Determination of Molecular Accessible Surface-Area Changes in Protein Denaturations or Drug-Biomolecule Associations from Data of Experiments in a Range of Mixed-Solvents*, Biophys. J., A334, 47(1985).

O. Sinanoğlu, *The New Pictorial Structural Covariance Method for Qualitative Quantum Chemistry. II: Arenes with or without Polyene Side Chains and Polyene Bridges*, Journal of Mathematical Chemistry, 2, 117-136(1988).

O. Sinanoğlu, *The New Pictorial Structural Covariance Method for Qualitative Quantum Chemistry. III: Fused Polycyclics and Their Ions*, Journal of Mathematical Chemistry, 2, 137-154 (1988).

M. Shen and O. Sinanoğlu, *Ground State Multiplicities of Organic Di- and Multi-Radicals*, in *Topology in Chemistry*; (Rouvray, Ed.); Elsevier: New York, (1988).

O. Sinanoğlu, *Ten Classes of Bicyclo[p.q.0] Pi-Hydrocarbons, and Their Anions and Cations. Electronic Rules Directly From Structural Formulas*, Terahedron Letters, 29(8), 889-892 (1988).

O. Sinanoğlu, Int. J.Quantum Chem. S22, 143 (1988).

O. Sinanoğlu, *Are Oxygen Rings (O_n) and Their Negative Ions (O_n) Unstable?*, International Journal of Quantum Chemistry, 36, 545-552 (1989).

O. Sinanoğlu, *Nonorthogonality and the MO Energy Level Patterns of Molecules Deduced Directly from Structural Formulas by the New VIF Method as Compared with Machine Computations*, Internatinal Journal of Quantum Chemistry, S26, 137-151(1992).

O. Sinanoğlu, *Dyad Algebra and Multiplication of Graphs. I. Directed Graphs*, Journal of Mathematical Chemistry, 14, 185-194(1993).

O. Sinanoğlu, *Dyad Algebra and Multiplication of Graphs.*

II.Undirected Graphs, Journal of Mathematical Chemistry, 14, 195-205 (1993).

O. Sinanoğlu, *Autocatalytic and Other General Networks for Chemical Mechanisms, Pathways, and Cycles: Their Systematic and Topological Generation*, Journal of Mathematical Chemistry, 12, 319-363 (1993).

O. Sinanoğlu, Joe Alia and Matt Hastings, *Valency Interactions in $AH_m^{0\pm}$ (Hydrides of Main Group Elements, Radicals, Cations, Anions) and MO Energy Level Patterns Directly from the Pictorial 'VIF' Method Compared with Computer Calculations*, J. Phys. Chem., 98, 5867-5877 (1994).

O. Sinanoğlu, *A Principal of Linear Covariance for Quantum Mechanics and Its Consequences Taking one Beyond Symmetry*, Zeitschrift für Naturforsch., 52a, 46-48 (1997).

O. Sinanoğlu, *Theory of Transformations of Molecules into Other Molecules via Non-Unitary Classification of Molecular Electronic Hamiltonians and Using The New Principle of Linear Covariance for Quantum Mechanics*, Balkan Physics Letters, (March 1999).

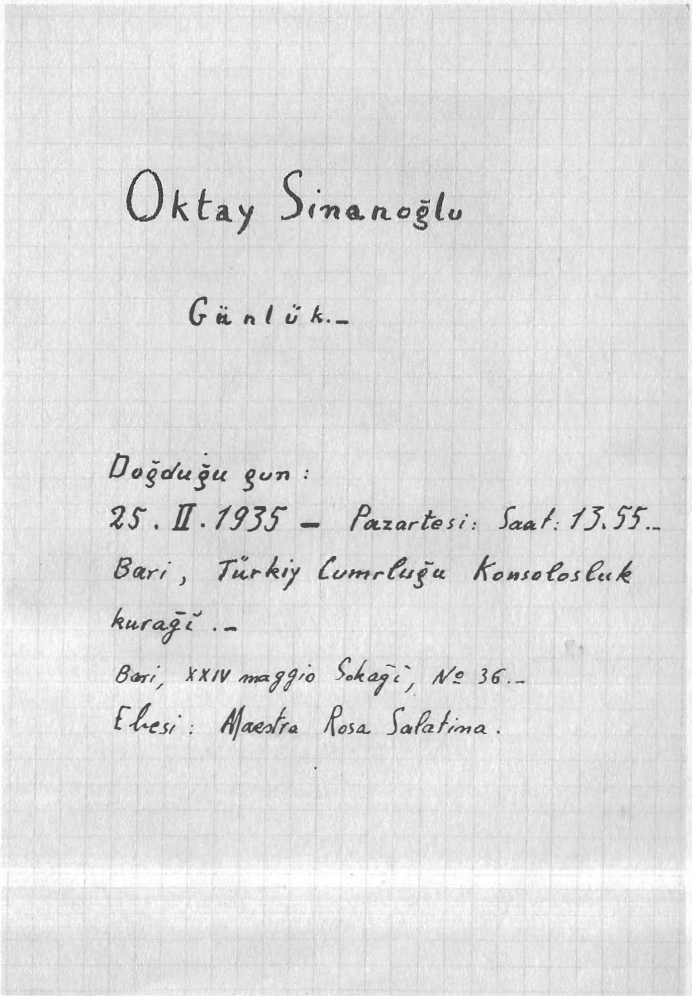
O. Sinanoğlu, *Sonlu Yöney Uzayları Üzerine Kurulan Cebirsel Yapılar, Hermit İşlerleri ve Onları Temsil Eden Çizitlerin Cebirsel, Topolojik Sınıflara Ayrılması, Sınıf Değişmezleri; Yeni Eşdeğişim İlkesi; Nicem Fizik ve Kimyasına Uygulamalar*, Bulletin of Turkish Physics Society, 4, March (1999). Ve: Fırat Üniv. Fen ve Müh. Bilimleri Dergisi 11 (3), 329-344 (1999). [English translation of title: *Algebraic, Topological Classification of Hermitian Operators on Vector Spaces and Graphs Representing Them; Topological Invariants; A New Principle of Linear Covariance; Applications to Quantum Mechanics in Physics and Quantum Chemistry.*

O. Sinanoğlu, *Kimyasal Tepkimelerin Olabilirliğini, Maddelerin Kararlılığını Doğrudan Molekül Yapılarından Veren Yeni Temel Yöntem ve Organik, Anorganik Bileşiklere Uygulamalar*, XIII. Ulusal Kimya Kurultayı, Samsun (Eylül 1999). Ve: Yıldız Teknik Üniv. Fen Dergisi (Aralık2001).

Elif Tekin Tarım ve O. Sinanoğlu, *Topolojik Olarak Sınıflandırılmış Çizitlerin ve Tüm İzsiz n x n Hermit İşlerlerinin Kaç Adet Sınıfı Olduğunu Gösterir Formülün Bulunması*, Fırat Üniv. Fen ve Müh. Bilimleri Dergisi 11 (3), 345-350 (1999).

O Sinanoğlu, *Fiziksel Kimya Terimleri Sözlüğü* (Türk Dil Kurumu, Ankara, 1978).
O. Sinanoğlu ve Timur Halıcıoğlu, *Kimya Tepkimelerinin Denge ve Hız Sâbitlerine Sıvı Ortamın Etkisi*, Türk Kimya Dergisi s. 5-11 (1968). (Kimya ve Sanayi).
O. Sinanoğlu, *Bir Kimyasal Maddeyi Yapmak için Gerekli Mümkün Organik Bireşim Yollarını, Verilen Bir Tepkimenin ise Bütün İşlergelerini Bulmak için Kuram – Üç Adımlı İşlergeler* –, Türk Kimya Dergisi III (3), 157-164 (1975).
O. Sinanoğlu, *Kimyasal Tepkimeler Örüt Kuramı*, Kimya ve Sanayi (1974).
O. Sinanoğlu, *Açıklamalı Fizik, Kimya, Matematik Ana Terimleri Sözlüğü* (Türkçe, Almanca, İngilizce, Fransızca, Japonca (Rusçası da hazırlanıyor)), İstanbul 2000.
1970'den 1999'a kadar O. Sinanoğlu'nun Türkçe ile Eğitim ve Bilim hakkında yazdığı, ve Türkiye'nin bugün başına gelenleri yıllar önceden haber veren 70'den fazla yazıyı içeren, *Prof. Dr. Oktay Sinanoğlu ve Türkçe → Matematik + Bilim + Gönül* başlıklı, Sayın Turgay Tüfekçioğlu'nun hazırladığı kitap (Zeytursan, Gedelek, Bursa, 1999) (4. Baskı).
O. Sinanoğlu, *Bye-Bye Türkçe (ve "Bir New York Rüyası")*, (Otopsi Yayınları, İstanbul 2000).

ALBÜM
VE
BELGELER

Oktay Sinanoğlu

Günlük.-

Doğduğu gun:
25. II. 1935 - Pazartesi: Saat: 13.55.-
Bari, Türkiy Cumrluğu Konsolosluk
kurağı.-
Bari, XXIV maggio Sokağı, No 36.-
Elesi: Maestra Rosa Salatima.

Annesi Rüveyde Sinanoğlu'nun, Oktay Sinanoğlu'nun doğduğu gün, Bari'de tutmaya başladığı günlüğün ilk sayfası.

mart, 1935

Yirmi günlük Oktay'ımın
ilk resmi. 3,50 kilo
doğdu.

Günlükten ilk resim: "Yirmi günlük Oktay'ımın ilk resmi. 3,5 kilo doğdu."

mayıs, 1935

bir şey öğreniyor.
Yavrum üç buçuk aylıkken
konsolos hanenin balkonunda, annesi
ve babasıyla beraber!...

Oktay Sinanoğlu, üç buçuk aylıkken Bari'de konsoloshanenin balkonunda annesi ve babasıyla beraber.

S. XII. 1935

Bariden 7, 8, kilometro
uzakta, bir deniz kıyısı gezintisinde! ... «Mavi prens» anneciğinin kucağında ...

"Bari'den 7-8 km. uzakta, bir deniz kıyısı gezintisinde!.. 'Mavi Prens' anneciğinin kucağında..."

1935 Temmuz

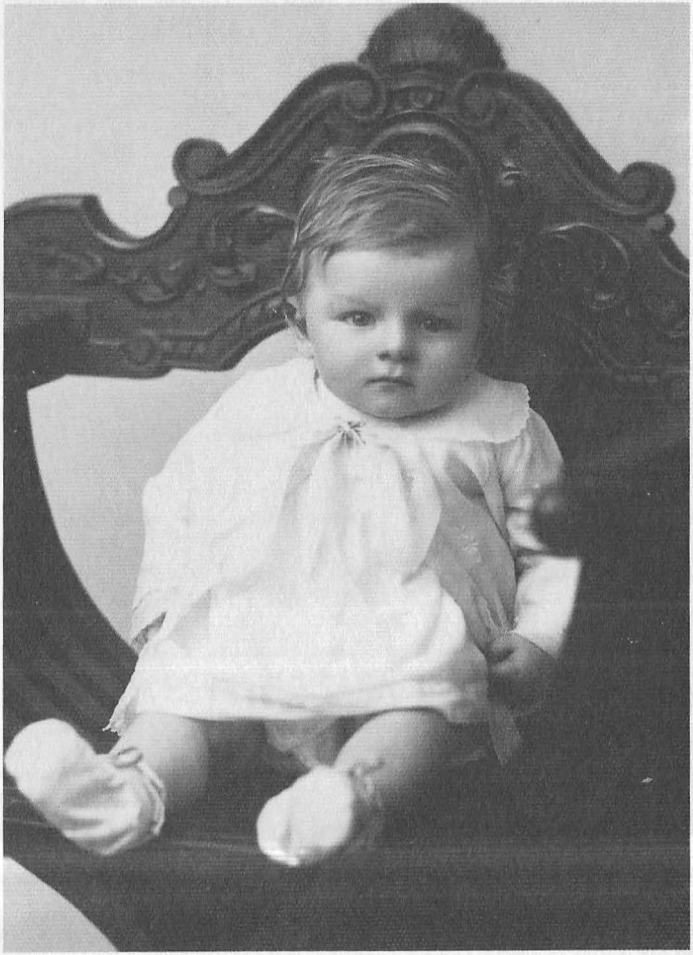
« Küçük asinin
meme emmek
istemediğinin
resmidir ! »

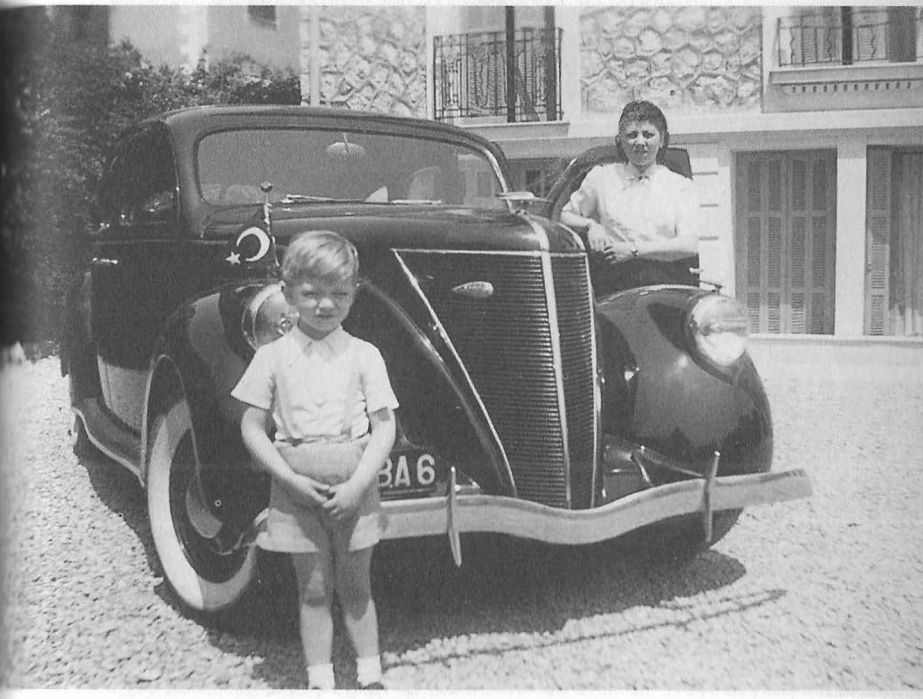
22 - VIII . 1935 . Bari .

Ahşam ! ... küçüğüm uyuyor !...
Mavi adadayız , cadde kalabalık !
Nöbet postaya kadar gitti ...
Bir kaç gün sonra Napoli'ye gideceğiz
ev tutuldu ; eşyalar hazırlanıyor ...
Ağabeylerin « kontina dompelso »
evinde bir dağdalar ... Vuslet -
ablan biraz keyifsiz . onlar dağdan

Annesi, Temmuz 1935'te fotoğrafa not düşmüş: "Küçük asinin meme emmek istemediğinin resmidir!.."

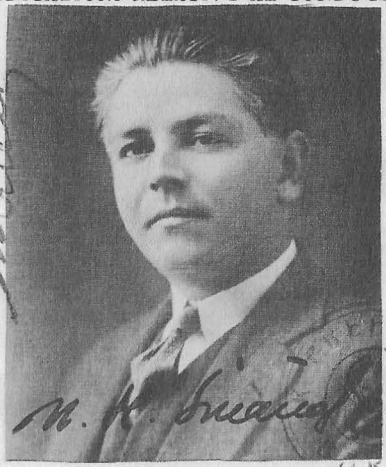

Bari'de altı aylıkken. Yıl 1935.

Annesiyle arabalarının önünde bir Bari hatırası.

INDICAZIONI RELATIVE AL CONDUCENTE

Nome: Nuzhet (1)

Cognome: Sinanoğlu (2)

Luogo di nascita: Kavala (3)

Data di nascita: 23-4-94 (4)

Domicilio: Bari (5)

Oktay Sinanoğlu'nun babası Nüzbet Haşim Sinanoğlu'nun konsolos kimliğinin ilk sayfası. Doğum yeri Kavala, oturduğu yer Bari.

14 Ağustos 1938'de çekilmiş bir aile fotoğrafı. Annesi, babası ve kız kardeşi Esin'le.

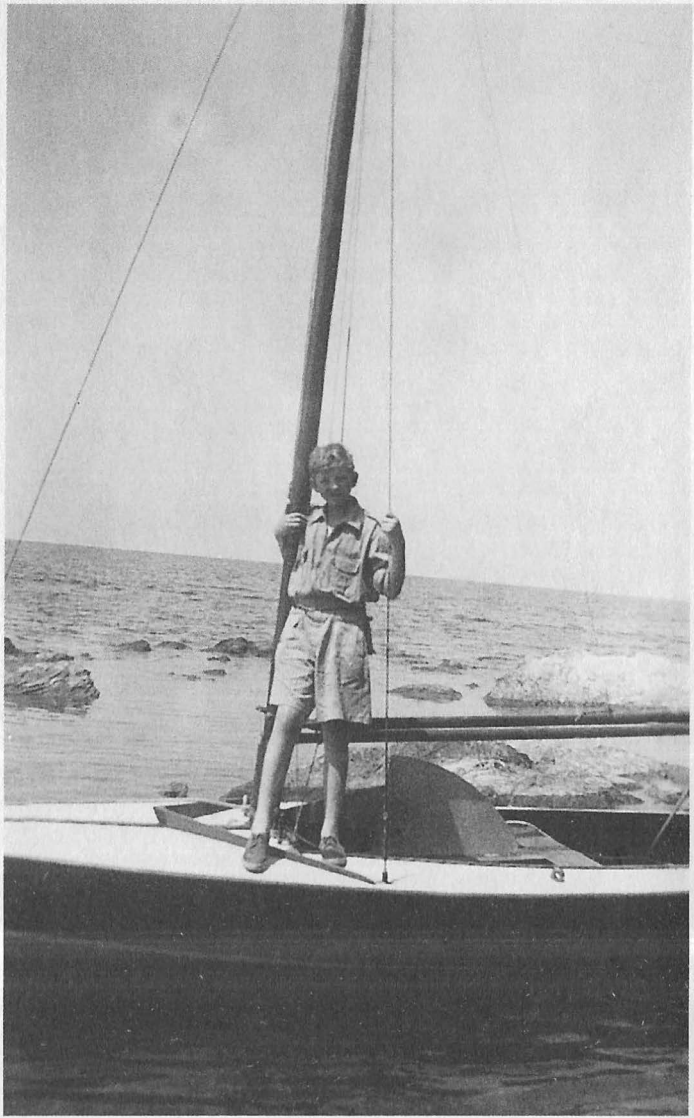
Ankara Yenişehir Lisesi'nde ilkokul yıllarında, ders sırasında...

Annesi Rüveyde Hanım ve Ayşe Hala ile birlikte, 8 yaşındayken. Fotoğraf 20/12/1943'te çekilmiş.

Halalarını ziyarete geldiğinde, İstanbul'da Süreyya Plajı'nda çekilmiş bir fotoğraf.

Yine halalarını ziyarete geldiğinde İstanbul'da Küçükyalı'da bir tanıdıklarının teknesinde. Deniz ve yelken tutkusu o yıllarda başlıyor.

Oktay Sinanoğlu'nun dedesi (annesinin babası) Kurtuluş Savaşı'na katılmış İzzet Karacabey, anneannesi Huriye Hanım ve Esin Afşar.

Esin ve Oktay Sinanoğlu, Ankara'da evlerinin önünde.

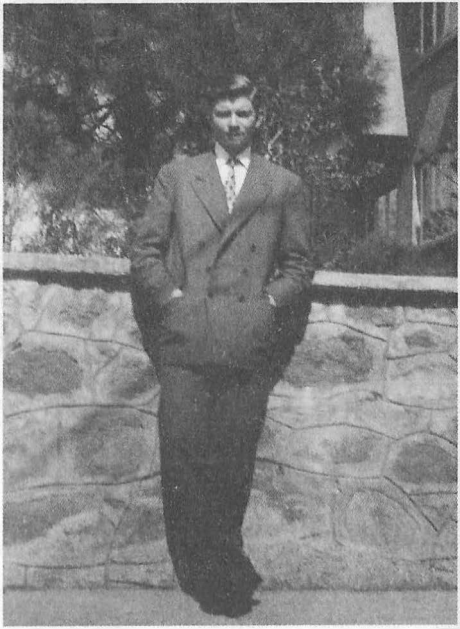

Lisede tiyatroda gözde oyuncular dan. Shakespeare'in "Hırçın Kız" oyununda.

Esin (Afşar), abisi Oktay'ın saz çalışını dinlerken. Oktay Sinanoğlu, ünlü sanatçı Esin Afşar'dan önce saz ile tanışmış.

Ankara'da lisede mezuniyete bir adım kala...

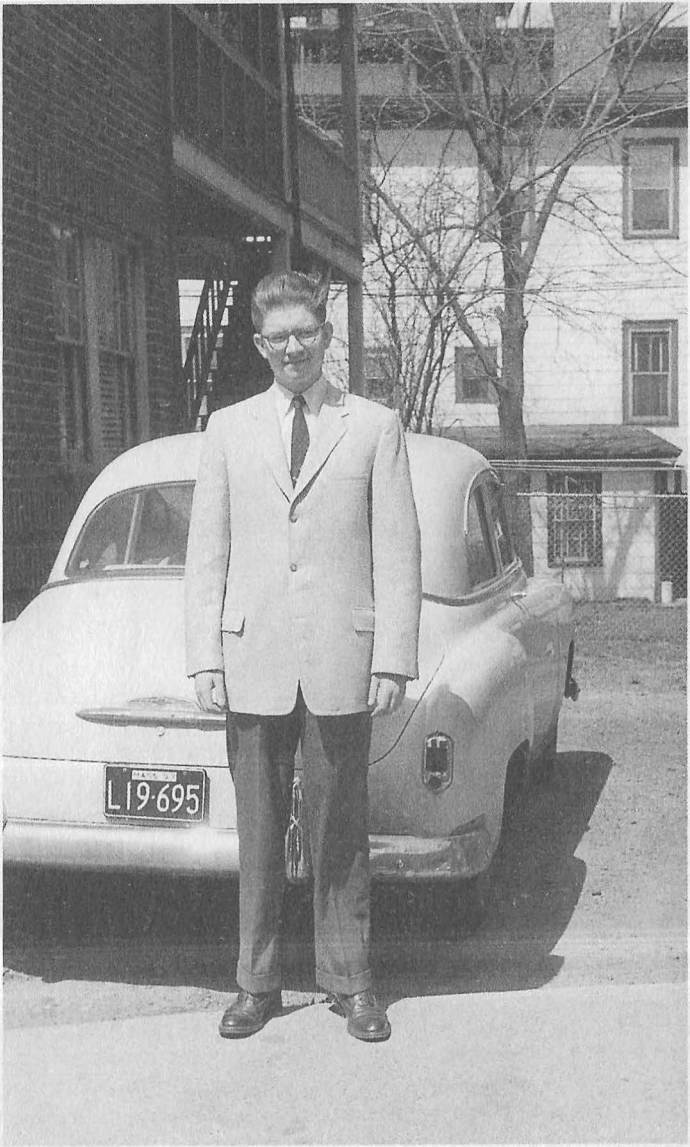

Berkeley Üniversitesi Kimya Mühendisliği Bölümü'nün laboratuvarında çalışırken.

Oktay Sinanoğlu, Mark Twain'in evinin bahçesinde çektirdiği fotoğrafı yollarken arkasına şunları yazmış: "Biricik Anacığımla Kardeşçiğime uzak ellerden sevgilerimle. 24 Şubat 1954."

1958 Şubat'ında çıkılan Ukiah ve Mount Şasta gezisi anısı bir fotoğraf.

Esin Afşar, ABD'de okuyan ağabeyine bir resmini yollamış: "Canım ağabeyime sevgilerimle... 3 Mayıs 1960"

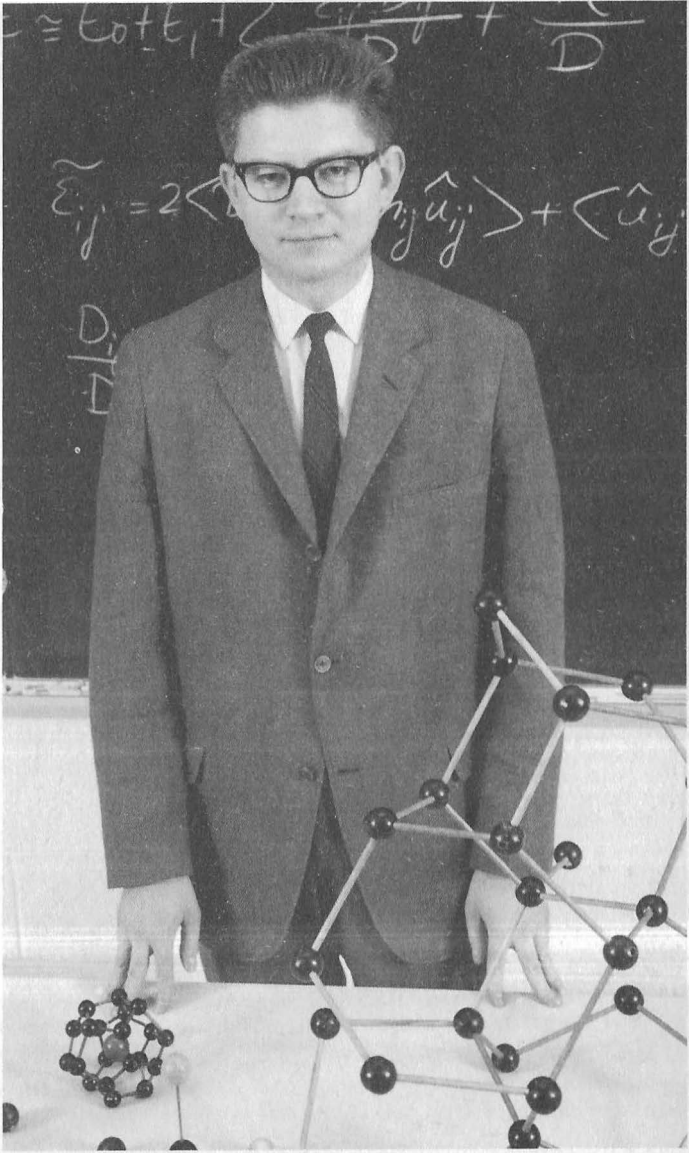
Yine aynı geziden bir talihsizlik anı. Oktay Sinanoğlu, kuş uçmaz kervan geçmez ünlü "Route 66" yollarında lastik değiştiriyor.

Yıl 1963. Oktay Sinanoğlu, Yale Üniversitesi'nin son yüz yıllık tarihindeki en genç profesörü. Amerikan Life Dergisi, onu bu fotoğraflarla tanıtmıştı.

Yine Life dergisinin çektiği bir fotoğraf; Oktay Bey, yaşları kendinden büyük ilk doktora öğrencileriyle...

Yıl 1963. Life dergisinde çıkan fotoğraflardan...

THE NEW YORK TIMES,

Chemist Is a Yale Professor at 28

Special to The New York Times

NEW HAVEN, May 21 — The appointment of the youngest man in the modern history of Yale University to the rank of full professor was announced here today by Kingman Brewster Jr., provost.

Effective July 1, Oktay Sinanoglu, a 28-year-old scientist of Turkish nationality, who once was a short-story writer, will become a professor of chemistry. Dr. Sinanoglu is the youngest professor at Yale in the last 100 years and is believed to be the third-youngest since the school was founded 262 years ago.

He is a specialist in theoretical chemistry. He was 28 years old on Feb. 25. His rapid rise in academic ranks betters by about six weeks the 20th-century Yale record of Robert M. Hutchins, who became a professor of law and acting dean of the Yale Law School in 1927 at the age of 28.

Prof. Oktay Sinanoglu

22 Mayıs 1963 tarihinde, The New York Times gazetesi, 28 yaşında profesör olan Oktay Sinanoğlu'nu tanıtırken bir zamanların kısa hikâye yazarı diye duyuruyor.

Prof. Oktay Sinanoğlu

31 Mayıs 1963 tarihli Milliyet gazetesi.

Amerika'daki genç Türk Profesörü hayranlık yarattı

Oktay Sinanoğlu adındaki genç Türk bilgininin, Amerika'nın ünlü Yale Universitesi Öğretim Kuruluna Profesör olarak tâyini, Amerika eğitim çevrelerinde büyük tepki yaratmıştır. 28 yaşındaki Türk Profesörü, Yale Universitesinde son 161 yıl içinde bu mevki ve sıfata erişebilen en genç bilgindir.

Bu konuda TIME dergisi son sayısında, Prof. Sinanoğlu'nun başarısı hakkında şunları yazmaktadır: «18 yaşında iken Oktay Sinanoğlu Türkiye'de yeni yetişmekte olan bir hikâye yazarı idi. Sonradan kendisi Türklerin hikâyeden ziyade ilme muhtaç olduklarını sezerek kimya kolunda çalışmağa karar verdi. 1956-59 yıllarında

Devamı Sa. 7, Sü. 4'de

DIŞ BASINDA TÜRKİYE

Yale'de bir harika Türk

«New York Herald Tribüne» gazetesi «Yale Üniversitesinde yeni bir hârika çocuk» başlığı altında, Oktay Sinanoğlu adında 28 yaşındaki genç bir Türk bilim adamının, Yale Üniversitesinde Kimya Profesörlüğüne getirilmesinden söz açmaktadır.

Yazıda, Sinanoğlu'nun son 161 yıl zarfında, Yale Üniversitesinde ders veren profesörlerin en genci olduğu belirtilmekte ve şöyle denilmektedir:

«Yale Üniversitesi profesörler heyetini, genç bilim adamları teşkil etmeye başlamışlardır. Yale'nin ilk genç hârika çocuğu Robert M. Hutchins idi. 1927 yılında ve 28 yaşında iken, Yale Üniversitesi Hukuk Fakültesi profesörlüğüne getirilen Hutchins'i, 1962 yılında yeni bir hârika çocuk takip etti. Guido Calabresi adındaki bu genç bilim adamı da, 29 yaşında, Yale'nin Hukuk Fakültesi Profesörlüğüne seçilmişti.

Şimdi ise, Yale Üniversitesinin en genç profesörü, Türk uyruklu Dr. Oktay Sinanoğlumdur. Kendisi ile aynı yaşta profesör olmasına rağmen Robert M. Hutchinsin rekorunun ondan 6 hafta daha genç olmakla kıran Dr. Sinanoğlu, 1 haziran-dan itibaren kürsü sahibi bir profesör olarak Yale Üniversitesi Kimya Fakültesinde ders vermeye başlıyacaktır.

Bilhassa teorik kimya alanında çok elektronlu atom ve moleküller üzerinde yaptığı araştırmalarla tanınan Dr. Sinanoğlu, California Üniversitesini bitirdikten sonra 1959 yılında doktorasını başarı ile vermiş ve 1960 yılında Yale Üniversitesine asistan öğretim üyesi olarak girmiştir. Dr. Sinanoğlu, geçen yıl da profesör yardımcılığına yükselmiştir.

Bununla beraber, Dr. Sinanoğlu, Yale Üniversitesinin tarihinde en genç profesör değildir. Zira, 1802 yılında Benjamin Silliman adında bir kimya ve tabii ilimler bilgini, 23 yaşında iken, Yale Üniversitesinde profesör olmuştur. Sinanoğlu, yine kendisi gibi kimyacı olan Silliman'dan sonraki 161 yıllık Yale Üniversitesi tarihinde en genç profesör sıfatını taşımaktadır.»

NEW YORK Herald Tribune

28 Mayıs 1963 tarihli Cumhuriyet gazetesi.

ÖKTAY Sinanoğlu 28 yaşında profesör oldu. Amerika'nın en tanınmış ilim merkezlerinden biri olan Yale Üniversitesinde kürsü sahibi bulunan bu genç Türk'e, yakınları, daha ilkokul sıralarında iken "Âlim Efendi,, diye hitap ederlermiş. (Foto: HA)

28 Mayıs 1963 tarihli Hürriyet gazetesi.

Yirmi Sekiz yaşında bir Türk Amerika'da "Profesör,, oldu

Kimya ilmi üzerinde Önemli çalışmalar Yapan Oktay Sinanoğlu'na Yale Üniversitesinde Kürsü verildi

Ankara, 25 (HA) — Daha pek küçük yaşta, evde kimya deneyleriyle uğraşan ve herkesin, "Âlim efendi" diye çağırdıkları Oktay Sinanoğlu, aradan yıllar geçtikten sonra, bu arzusuna kavuşmuş, 28 yaşında Amerika'da Yale Üniversitesi'nin Kimya Profesörlüğüne tâyin edilmiştir. Üniversitenin modern tarihinde, bu seviyeye, bu yaşta ulaşabilen ilk ilim adamıdır.

10 YIL ZARFINDA

Ankara Maarif Kolejini bitirdikten sonra, Türk Maarif Derneği adına A-

(Devamı Sa. 7, Sü. 1 de)

28 yaşında Amerika'da profesör olan Türk geldi

Henüz 14 yaşında iken fotoğraf kâğıdı yapan Sinanoğlu "Amerika'daki yetişmiş Türklerden istifade etmeli,, diyor

Ankara, 3 (HA) — Bundan 14 sene evvel, henüz 14 yaşındayken evlerinin antresini bir laboratuvar haline getiren, sık sık kazalara sebep olduğu için, annesinden bolca "azar işiten", şimdi 28 yaşında olan Oktay Sinanoğlu, Amerika'da Yale Üniversitesi'nin Kimya Profesörlüğünü yapmaktadır.

Ankara'da Sıhhiye civarında, Hanımeli Sokağındaki evlerinde, "Kimya merakı" yüzünden sabahtan akşama, elinde tüpler, şişeler, asitler olduğu halde, "aklınca deneyler yapan" Sinanoğlu, arada sırada "tabanca patla-

(Devamı 2a. 7. Sü. 5 de)

4 Ağustos 1963 tarihli Hürriyet'te 28 yaşındaki Oktay Sinanoğlu'nun yurda dönüş haberi.

Oktay Sinanoğlu'nun üç yaşında iken İtalya'daki Nice şehrinde kardeşi Esin ile birlikte 8 Ağustos 1938 yılında çektirmiş bir resmi.

HARİKA GENÇ

OKTAY Sinanoğlunun

Annesi R. Sinanoğlu gazetemize anlatıyor

Geçen sene Ortadoğu Üniversitesinde seri konferanslar veren Oktay'ın 29 Haziran 1962 günü kardeşi Esin'e hediye ettiği bir resim.

Oğlum 26 kimya deneyinde tam bir başarıya ulaştı

Yale Üniversitesi Profesörleri bir eser bastırmadan önce yazılarını oğlum Oktay'a muhakkak gösterirler

(YAZISI 5. SAYFADA)

Annesi, gazeteci Rüveyde Sinanoğlu oğlu, Harika Genç Oktay Sinanoğlu'nu anlatıyor.

Oktay Sinanoğlu, Ankara bürosunda arkadaşımız Ali Utku ile sohbet ediyor. Sinanoğlu «Amerika'da ilmî sahada ilerlemiş pek çok Türk var» dedi.

Prof. Sinanoğlu « Teorik fizikte ileriyiz» dedi

28 yaşında Yale Üniversitesinde kürsü sahibi olan genç ilim adamı, ilmî araştırmalara önem verilmesini istiyor

4 Ağustos 1963 Akşam gazetesinden Ali Utku, Ankara bürosunda Oktay Sinanoğlu ile söyleşi yaparken.

Prof. Oktay Sinanoğlu, bir Türk öğrenci ile Diplomat Otelinde, 27 Mayıs toplantısında.

Yale Üniversitesinin en genç Profesörü:

OKTAY SİNANOĞLU

28 yaşındaki genç Türk profesörü, Amerikadaki öğrencilerinin ve meslektaşlarının takdirini kazanmış bulunuyor...

1963 yılı Hayat mecmuasında yayımlanan bir fotoğraf. Oktay Sinanoğlu bir Türk öğrenci ile Diplomat Oteli'nde yapılan toplantıda.

Amerika'dan memleketimize gelmiş olan Dünya'nın en genç profesörü 28 yaşındaki Oktay Sinanoğlu'nun diğer kardeşleri de profesördü. Üç ağabeysi Samim Sinanoğlu, Suat Sinanoğlu ve Aydın Sinanoğlu Ankara Dil ve Tarih — Coğrafya Fakültesinde uzun müddetdenberi profesörlük yapmaktadırlar. Oktay Sinanoğlu'nun annesi Rüveyde Sinanoğlu yaptığı tercümeler ve röportajlarla basın sahasında tanınmaktadır.

28 yaşındaki Profesör Sinanoğlu dün yaptığı basın toplantısında. (Foto: ADALET)

Dünyanın en genç profesörü olan

OKTAY SİNANOGLU, DÜN BASIN TOPLANTISI YAPTI

Orta Doğu Teknik Üniversitesi tarafından 16 Ağustos ile 7 Eylül tarihleri arasında İstanbul'da «Teorik Kimyada Son Gelişmeler» konusunda bir Yaz Okulu açılacaktır. Okulun Müdürlüğünü yapacak olan dünyanın en genç profesörü 28 yaşındaki Oktay Sinanoğlu dün bir basın toplantısı tertip ederek, konu hakkında bilgi vermiştir.

Masrafları NATO tarafından tahsis edilen 20 bin dolarla karşılanacak olan Yaz Okuluna çeşitli memleketlerden tanınmış ilim adamları katılacak ve çalışma alanlarındaki en son keşfeşmeler üzerinde tartışacaklardır.

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Müşavir Profesörü ve Yale Üniversitesi Teorik Kimya Profesörü olan Oktay Sinanoğlu Yaz Okulunun faydalarını anlatmış, Yunanistan'ın bu sahede 5 okula sahip olduğunu belirterek, bu ilmi hareketin, diğer Üniversiteler tarafından da benimsenmesini istemiştir.

Adalet gazetesinde 1964 yılında 8 Temmuz Çarşamba günü yayınlanan haberde bir ay içinde başlayacak bilimsel yaz okulunun müdürlüğünü yapan Oktay Sinanoğlu anlatılıyor.

Dünyanın en genç profesörü kalıtımın sırlarını arıyor

Amerika'da Yale Üniversitesinde 28 yaşında profesör olan Oktay Sinananoğlu ile görüştük

Dünyanın en genç profesörü Oktay Sinanoğlu üzerinde çalıştığı DNA molekülleri hakkında bilgi verirken.

Röportaj: Yılmaz Gümüşbaş

"AKIL yaşta»ki iddiası, dünyanın ve Amerika'nın en büyük Üniversitelerinden Yale'nin Teorik Kimya Profesörü Oktay Sinanoğlu ile bir kare daha ifşa etti. Sinanoğlu 28 yaşında profesör olmak ve konuşunda iki büyük ödül kazanmakla akıl»ebaşta olduğunu» bizim yerli kurallarımızın bile temelinden sarsacak şekilde ortaya koydu. Çünkü...

Yıllar önce, şimdiki Ankara Koleji'nin kısa pantalonlu bir öğrencisi olarak tanıdığımız Oktay Sinanoğlu, bir taraftan sınıfının en başarılı öğrencisi olarak her yıl iftihara geçerken, bir yandan da kendisi için ilerde gideceği yolu düşünmekteydi. Bu devrede Sinanoğlu'nun kafasında iki mesele vardır: Ya, anne ve baba gibi bir yazar olmak veya?.. Sinanoğlu işte burada durmamış ve derinsel karar vermiş. Ya da kimyacı olmak... Sinanoğlu o günleri kendisiyle ilgili bir başka yazıda şöyle anlatıyor:

«Bu iki konu ile aynı derecede ilgilenmekteydim, hiçbirinde başarı kazanamazdım. Birini bırakmak zorunda olduğumu biliyordum. Düşündüm ve bilim alanında daha faydalı olabileceğime karar verdim.»

Ya sınıf dersleri? Bu sırada Oktay Sinanoğlu Ahmet Yarman'dan saz dersleri de almaktadır. Sert hat türküleri. Köroğlundan koçaklamalar, mayalar... Folklora yönelmiş bir genç... Fakat hayır, hayır, Kimyasen durak...

Ver Elini Amerika

Ankara Koleji, her kul'a nasip olmayacak bir başarı ile bitti. Sonra bir burs ve ver elini Amerika... Önce Missouri Üniversitesinde kısa bir öğrencilik devresi, sonra California Üniversitesinden mezuniyet. Yıl, 1956 dir...

Çeşitli görevler, doktora, Mühendisler Şeref Birliği üyeliği, Şişlastik Şeref Birliği üyeliği ve şöl 1960. Oktay Sinanoğlu Amerika'nın en büyük üniversitelerinden

[illegible]

yönden özellikleri üzerine bu sırada DNA formülü - büyüklüğünde edilen bir molekül üzerinde de çalıştığını söyledi. Bilişsiz hasta bulunan bu ikili molekülün arasındaki bağlılık üzerinde duruyormuş. «Bu DNA molekülünün çekirdeğindeki şifre çözülürse biyolojideki kalıtım problemi bir»a daha aydınlanacak» diyor Sinanoğlu.

Meydan Sazı Ve Teorik Kimya

Oktay Sinanoğlu ile konuşurken karşı sedirde duran bir meydan sazı çeki dikkatimizi. Bu ne dedik? «Benim saz» diye cevapladı. Sonra bunun öyküsünü anlattı. Ahmet Yarman'dan ders almış. Yale'de 8-10 kişilik (hepsi Türk) arkadaşıyla bir koro meydana getirmişler. İki kere konser vermişler: «Nerî dayanır nameri kaçar - Meydan gümbür gümbürlerir» diye.

Amerika'da Kurulacak Dernek

14 Temmuz 1964. Ulus gazetesi Amerika'da Yale Üniversitesi'nde profesörlük yapan Oktay Sinanoğlu ile kalıtımın sırlarını konuşuyor.

Bir el, bir parmak!

GAZETELERİN ilk sahifelerinde, bir günde iki fotoğraf gördüm. İkisi de gözlerimi yaşarttı: Biri övünçle, biri utançla.

Hepimizin övünçlü olan resmi siz de görmüşsünüzdür; ince yüzlü, ince yapılı bir genç adam, bir gözlüklü genç, eğilmiş, bir kadının elini öpüyordu.

Bu 28 yaşındaki genç adam, profesör Oktay Sinanoğlu idi. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumunun 1966 ödülünü kazanmıştı. Elini öptüğü kadın da annesi idi: Sayın Rüveyda Sinanoğlu.

Alkışların uğultusu içinde, Cumhurbaşkanından en güzel sözlerle ödülünü alan genç profesör, doğru gitmiş, yanaklarından damla damla, ılık ılık mutluluklar süzülen annesinin elini öpmüştü. Bu jest, onun büyük kafasiyle eşit nasıl büyük bir kalb taşıdığını da gösteriyor. Keşke insan fazîletini değerlendiren bir başka kurum olsa da, o da bir başkası ödül, bir şeref ödülü verseydi, hepimizin iftiharı, yirmi sekiz yaşındaki profesörümüz Oktay Sinanoğlu'na!

Gözlerimi yaşartan ikinci resim yine Üniversitemizle ilgilidir:

Ak saçları seyrekleşmiş büyük bir başın önünde, sünger leşmiş bir parmak, tehdit ile sallanıyor.

Bu baş, İstanbul Üniversitesi Rektörü, Ord. Prof. Doktor Ekrem Şerif Egeli'nin başıdır.

İslâm dinine bakınız: «Bana bir kelime öğreteni n kölesi olurum» diyor, kaatili olurum demiyor!

Romanya'da toplanmış milletlerarası bilginlerin katıldığı bir Tıp Kongresinde konuşurken ağır bir kalb krizi geçirmeye başlayan, ama konferansını bitirinceye kadar ölüm terleri dökerek Azrail'le gizlice pençeleşen Ekrem Şerif, bu sokak saldırısına dayandı ise, uğradığı saldırının küçüklüğünden değil, kendi büyüklüğündendir.

Işık aldıkları meşalelere tükürenlerden bu memlekete ne hayır gelir?... Belki, Fakültelerden doktor olur, çıkarlar. Belki mühendis olur, çıkarlar. Belki hukukçu olur, çıkarlar. Belki iktisatçı olur, çıkarlar. Ama adam olup çıkamazlar.

Üniversite bu... Onun hiçbir mesafesi sokakta konuşulmaz, sokakta tartışılmaz, sokakta halledilmez.

İlmi bile sokağa düşüren kimdir, biliyor musunuz?... Bizim sağlam temeller üstüne oturtamadığımız demokrasimiz. Kaba, hoyrat bir hürriyet anlayışı, memleketi, nasıl durulaşacağı bilinmez bir bulanıklığa düşürdü. İki ters esinti içinde çalkanıp duruyoruz. Bir yandan hakkı haksız grevler, ileri atılan adımları çelmelerken, öte yandan, Üniversiteyi bile kendisine çeken sokak, Türkiye'nin felâketler yolu olmaya başlamıştır.

1950'de hoykeline koment atıp İsmet Paşa'yı kaldırımlarda sürükleyenler, bugünlerin gafil müjdecileriydi.

Kütahya'da, Yunan kumandanını esir aldığı çevrede onu taşa tutanlar, bugünlerin sersem öncülerliydi.

Topkapı'da onu sopalarla karşılayanlar, bugünlerin alçak nâracıları idi.

Dün onu linç etmeye kalkanlar, ertesi gün Kızılay'da başkalarını yakapaça ettiler.

Bugün, Üniversite adayları arasına karışmış profesyonel sokak kışkırtıcıları, memleketin ümidi, memleketin yarını gençlerimizi hocaları üstüne yürütüyorlar...

Gücüm yetse, gazetelerin aynı günlü sayısında çıkan o iki fotoğrafı, yüzbinlerce bastırır, gençlerimizin ışıklı gözlerine, tertemiz gönüllerine sunardım: El öpon dudak oluncuz, sallanan parmak değil, diye!

Yusuf Ziya ORTAÇ

Yusuf Ziya Ortaç'ın, 16 Kasım 1966'da Akbaba mecmuasına yazdığı bir yazıdan...

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ФИЗИКА

О. Синаноглу

МНОГОЭЛЕКТРОННАЯ ТЕОРИЯ АТОМОВ, МОЛЕКУЛ И ИХ ВЗАИМОДЕЙСТВИЙ

Перевод с английского
В. К. ФЕДЯНИНА

Под редакцией
С. В. ТЯБЛИКОВА

ИЗДАТЕЛЬСТВО «МИР»
Москва 1966

Rusya'da Rusça olarak basılan, kendisinin sonradan haberdar olduğu meşhur kitabı. Rusya'ya davet edilmesine yol açan bu kitabı bu ülkede 1966'da basılmıştı.

(Foto ULUS - Ankara)

KIMYA YAZ OKULU — Orta Doğu Teknik Üniversitesi Rektörü Kemal Kurdaş dün bir basın toplantısı yaparak, İstanbul'da açılacak Uluslararası Kimya Yaz Okulu hakkında bilgi vermiştir. Toplantıda Okulun Müdürlüğünü yapacak dünyanın en genç profesörlerinden Oktay Sinanoğlu da hazır bulunmuş ve yapılan çalışmaların amacını açıklamıştır. Basın toplantısına Prof. Erdal İnönü de katılmıştır.

Dünya bilim adamları Türkiye'de toplanıyor

Seminerde teorik kimya konusunda en son gelişmeler ele alınacak

Orta Doğu Teknik Üniversitesi tarafından 16 Ağustos - 7 Eylül tarihleri arasında İstanbul'da Uluslararası bir Kimya Yaz Okulu açılacaktır. Teorik Kimya konusundaki en son gelişmelerin görüşüleceği seminer şeklindeki okula Amerika, İsviçre, Danimarka, Mısır, İsveç, Fransa, Holânda, Belçika, Japonya, İsrail, İngiltere, Al

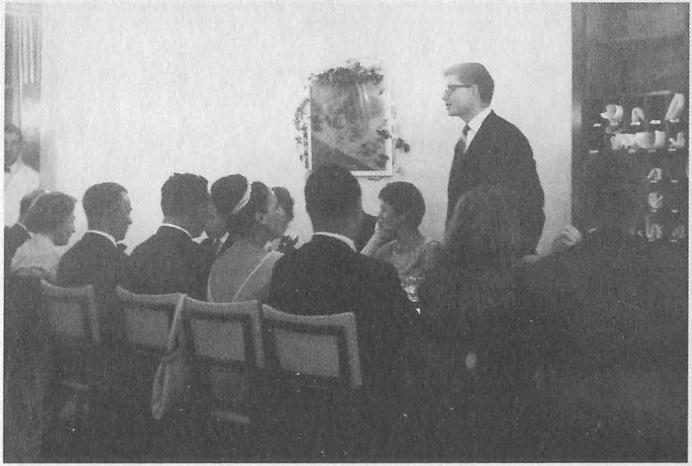
1964 yılı, 8 Temmuz tarihli Ulus gazetesinde Oktay Sinanoğlu'nun müdürlüğünü yapacağı ve onun tarafından düzenlenen ilk uluslararası yaz okulunun haberi. Fotoğrafta Erdal İnönü de var.

İstanbul Yaz Okulu'na katılan bilim adamları bilgi alışverişinde bulundukları bir seminer sırasında. Yıl 1964.

Prof. Sinanoğlu'nun düzenlediği Nicem Kimyası alanındaki uluslararası ilk yaz okuluna katılan bilimciler toplu halde. Sinanoğlu, en solda. Bu okul, İstanbul'da düzenlenmişti.

Robert Kolej'de yapılan ilk uluslararası yaz okulu Türkiye'nin bilimsel anlamda adının duyurulması için büyük fırsat olmuştu. Seminerler bahçede, kapalı salonlarda sürerken geceleri de çeşitli davetler düzenleniyordu.
Okulun müdürü ve düzenleyicisi Sinanoğlu; 29 yaşında, herkesi kendine hayran bırakan bir bilim adamı olarak dikkat çekiyor.

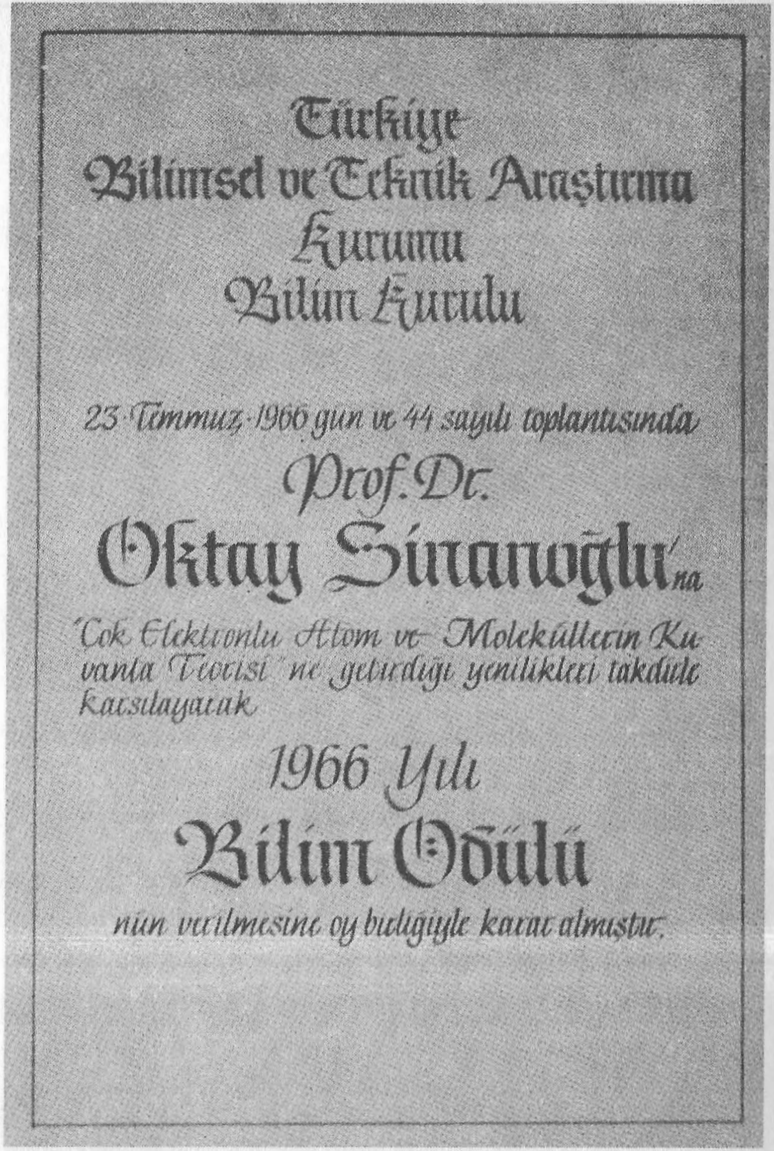
Yaz okulunda Robert Kolej'in bahçesinde.

Yaz okulunda Robert Kolej'in bahçesinde.

Prof. Sinanoğlu, TÜBİTAK Bilim Ödülü'nü Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın elinden alırken. Kendisini izleyense Erdal İnönü.

1966 yılında ilk olarak kendisine verilen TÜBİTAK Ödülü.

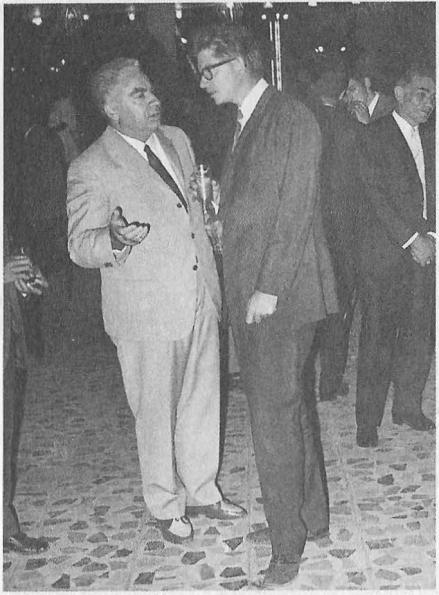
Prof. Oktay Sinanoğlu, TÜBİTAK Bilim Ödülü'nü aldıktan sonra yaptığı konuşma sırasında.

Yine TÜBİTAK Ödül Töreni sırasında kızkardeşi Esin Afşar ve annesi Rüveyde Sinanoğlu ile.

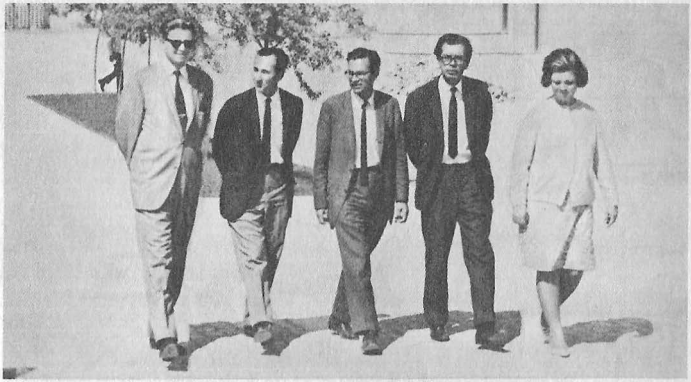
Sinanoğlu, tüm yurtta büyük coşkuyla karşılanıyor. 1966 yılında Mehmet Sürenkök'ün çektiği bu fotoğrafta Oktay Sinanoğlu, mezun olduğu Ankara Koleji'nin öğrencileriyle birlikte.

Urla'da yapılan üçüncü yaz okulunda Ege Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Yusuf Vardar ile.

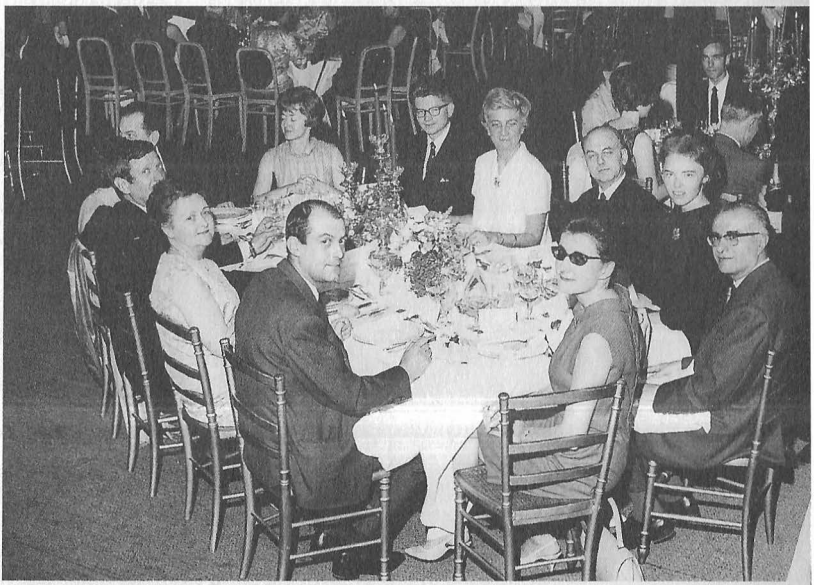

9 Kasım 1966. İzmir Ege Üniversitesi hocalarıyla toplu halde.

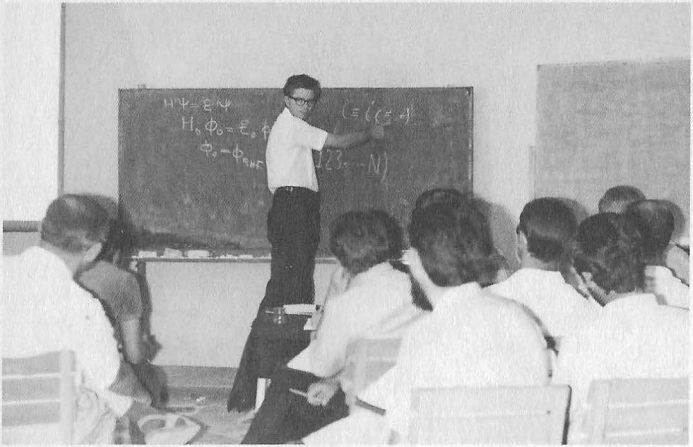

Ortadoğu Teknik Üniversitesinin bahçesinde 5 ilim adamımız: Prof. Sinanoğlu, Prof. Erginsoy, Prof. Gürsoy, Prof. Uzsoy ve Bn. Erma

28 Eylül 1967 tarihli Hayat mecmuasında yayımlanan fotoğraf: ODTÜ'nün bahçesindeki bilim adamları; Prof. Sinanoğlu, Prof. Erginsoy, Prof. Gürsoy, Prof. Uzsoy ve Bn. Erman

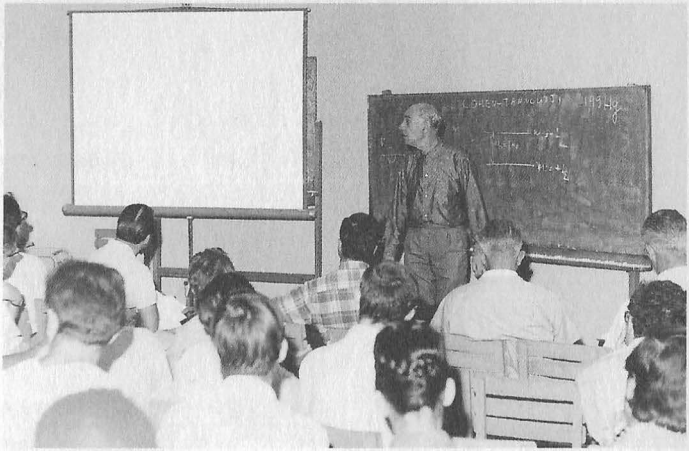
1967 yılında Paris'te moleküler biyolojiyle ilgili sempozyum sonrası bir akşam yemeğinde. Sağ başta ünlü Fransız biyokimyacı Pullman.

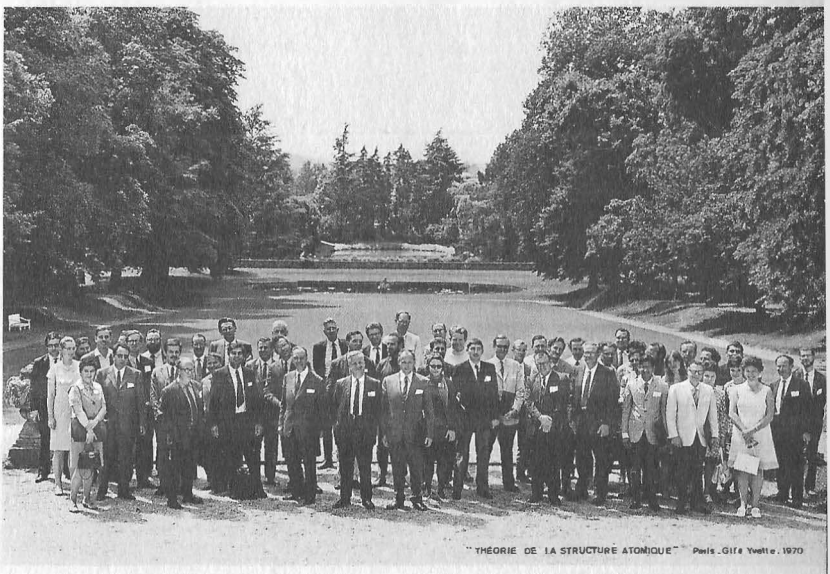
34 yaşındaki Prof. Sinanoğlu, İzmir, Urla'da düzenlediği "Atom Fiziğinde Yeni Yönler" yaz okulunda teorilerini anlatırken. Yıl 1969.

Yine Urla Yaz Okulu'ndan bir kare; Prof. Sinanoğlu, Nobel'li ünlü Atom Fizikçisi Kastler (sağda) ve MR'ın babası olarak bilinen Nobel'li Isador Raby (solda) ile.

Yine Urla Yaz Okulu. Nobel'li ünlü Atom Fizikçisi Kastler, teorisini anlatırken.

Yıl 1970. Paris'te, atom üzerine düzenlenmiş bir seminere katılanlar arasında, ortada üçüncü sırada...

Yale'de odasında otururken Life dergisinin çektiği bir başka kare. Yıl 1970'ler.

İsviçre'de katıldığı kimya alanındaki 9. Burgenstock Konferansı sonrası Fondü Partisi'nde.

A new Science Series from Yale

within and across

General Editors

Oktay Sinanoğlu, *professor of chemistry and molecular biophysics, Yale University*
Edward U. Condon, *professor of physics and Fellow of the Joint Institute for Laboratory Astrophysics, University of Colorado, Boulder*

International Advisory Board

Aage Bohr, *Director, Niels Bohr Institute, Copenhagen, Denmark*

Sydney Brenner, *Medical Research Council, Laboratory of Molecular Biology, Cambridge University, England*

Vernon W. Hughes, *Professor of Physics, Yale University*

William Nierenberg, *Director, Scripps Institution of Oceanography, La Jolla, California*

Lars Onsager, *Professor of Theoretical Chemistry, Yale University*

Charles C. Price, *Professor of Chemistry, University of Pennsylvania*

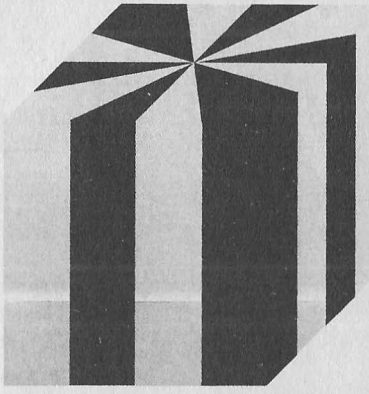
Frederic M. Richards, *Professor of Molecular Biophysics and Biochemistry, Yale University*

Nicolai D. Sokolov, *Institute of Chemical Physics, Academy of the Sciences of the U.S.S.R. Moscow, U.S.S.R.*

Pol Swings, *Professor of Astrophysics, University of Liège, Belgium*

Richard N. Thomas, *Fellow, Joint Institute for Laboratory Astrophysics, Boulder, Colorado*

Yusuf Vardar, *Professor of Botany, Ege University, Izmir, Turkey*

Forthcoming Titles in the Series

New Directions in Atomic Physics Volume I: Theory

Contributors:

P.G. Burke — M. Moshinsky
C. Froese-Fischer — H. Odabasi
D.F. Mayers — B.G. Wybourne
E. Merzbacher

Yale Üniversitesi'nde düzenlediği bilimsel toplantılardan bir örnek... Konu: Atom Fiziğinde Yeni Yönler.

Tebrik Ederiz

PROF. OKTAY SİNANOĞLU

Prof. O. Sinanoğlu Amerika Bilim Akademisi'ne secildi

Boston- Profesör Oktay Sinanoğlu,çeşitli ülkelerin uluslararası çapta tanınmış bir kaç bilim adamı,yazar ve sanatçı ile devlet adamları arasında AMERİKA BİLİM VE SAN'AT AKADEMİSİ'ne seçilmiştir.

Akademi,Prof.Oktay Sinanoğlu'nun akademiye her hangi bir daldan seçilen ilk ve tek Türk olduğunu bildirmiştir.

E.İonesco,A.Soljenitsyn, F.Fellini,A.D.Sakharov,R.L. Mössbauer ve M.Gell-Mann da Sinanoğlu gibi,Amerika Bilim ve San'at Akademisi'ne seçilen uluslararası yazar, san'atçı ve bilimciler bukunmaktadır.

Bilim ve San'at Akademisi 1780 de Boston'da kurulmuş olup Avrupa'daki Fransız Akademisi,Londra Kraliyet Sosyetesi akademilerinin benzeridir. Kuruluşundan bu yana,milletlerarası ve ulucal önderler ve üstün bilimci ve san'atçılar,bu akademiye seçilen üyeler arasında yer almışlardır.

Prof.Dr.Oktay Sinanoğlu,Yale Üniversite'si öğretim üyelerindendir.

Milletlerarası ilmi bir hüvi-

DEVAMI 11. SAYFADA

Amerika'da yayımlanan ilk Türkçe gazete Anavatan'da 24 Mart 1973'te çıkmış bir haber.

ALEXANDER VON HUMBOLDT-STIFTUNG

URKUNDE

Prof. Dr. Oktay Sinanoğlu

erhielt für seine wissenschaftlichen Leistungen
in Forschung und Lehre den

HUMBOLDT-PREIS

im Rahmen der Marshall-Dankesspende
der Bundesrepublik Deutschland

Dieser Preis berechtigt den Preisträger Forschungen
eigener Wahl in der Bundesrepublik Deutschland und
in Berlin (West) durchzuführen

The Alexander von Humboldt Foundation
received the
HUMBOLDT AWARD
(German U.S. Scientific Award)
in recognition of the scientific achievements in
research and teaching
This Award is granted within the frame of a special program
established for the Federal Republic of Germany in connection
and/or of the European Recovery Program initiated by George C. Marshall
The Award entitles the Awardee to carry out research of his own
choice in the Federal Republic of Germany (see back of page)

Fürste Alexander von Humboldt-Stiftung
im Jahre 1973

Prof. Dr. Ing. Horst Kusterer
Bundesminister a. D.

Yıl 1973. Prof. Sinanoğlu'nun aldığı, Almanya'nın Nobel'i sayılan Alexander Von Humboldt Ödülü.

her hafta bir sohbet

hazırlayan: ABDİ İPEKÇİ

bu haftaki konumuz:

BİLİMSEL ARAŞTIRMA

Maddenin fiziksel ve kimyasal yapısı üzerinde yaptığımız araştırmalarla temel kuramlar çıkarırız. Bu kuramlar biyolojiden hava kirlenmesine, kuzey ülkelerinde görülen ışıktan, deniz suyunun özelliklerine kadar herşeyi kapsar.

Türkiye'de bilimsel araştırma yapılmaz denir, yapılır. Bilimsel araştırma üstelik büyük ölçüde yatırım da istemez. Türkiye'den büyük ölçüde beyin ihracı vardır. Eğitim Bakanlığı bu konuyu ele alarak hem araştırma olanağını yaratmalı, hem de dışardaki Türk beyinlerini Türkiye'ye çekmelidir.

İPEKÇİ — Oktay bey, araştırma yapmak herkesi size nasıl doğdu ve nasıl gelişti?

SİNANOĞLU — Araştırma sevgisi, kendimi bildim bileli bende var. 6-7 yaşında iken teknik şeylerle uğraşırdım.

İPEKÇİ — Ne gibi?

SİNANOĞLU — Aletler yaparım, bol bol kitaplar okurdum. Fakat mesleğim ufak tefek âlet yapmaktan ziyade, işin esasını anlama yönündeydi, yani işin temelini bilmek. Kafamda dahası «Bu neden böyle oluyor?» suali vardı.

İPEKÇİ — Bir örnek verebilir misiniz?

SİNANOĞLU — Meselâ şimdi araştırma hayatımın büyük kısmı maddenin fiziksel kimyasal yapısını incelemekte geçiyor. Canlı olsun, cansız olsun. Meselâ tahta bir şeydir de, yer yumuşaktır, su ıslatmaz da, bu neye mahsûl? Efendim, bu şeye taş'dır da, bu kâğıttır. Bütün bu özellikler, ilgilendiğim konularına giriyor. Bunlar deneysel yollardan ölçüm ve gözlemlerle ilgilenirken, bu gözlemlerin sonuçlarını kuramsal olarak açıklamaya çalışırım. Bu kuramlar, maddenin fiziksel ve kimyasal yapısı üzerinde yaptığımız araştırmalarla temel kuramlar çıkarırız. Bu kuramlar biyolojiden hava kirlenmesine kadar, kuzey ışıklarından deniz suyunun özelliklerine kadar bir çok alanlarda uygulanmalarına gidiyor. Onun için, ortaya bir kuram atıyoruz, aradan belki altı sene geçiyor, meselâ Yugoslavya'da birisi bizim ortaya attığımız kuramın tatbikatını bitiriyor. Bizim iş oralarda tanınıyor, bizi oraya çağırıp konferans verdiriyorlar. Çünkü bir kuramdan bir çok meseleyi kökünden halledebilirsiniz.

İPEKÇİ — O noktaya gelmek istiyordum Oktay bey. Bu teorilerin, bu araştırmaların pratik yararı ne oluyor?

SİNANOĞLU — Şimdi üzerinde çalıştığımız bir kuram var. Kimyasal tepkimelerin hızları üzerinde duruyoruz. Bir kimya fabrikasında asitle ne kadar kimyasal madde yapılabileceği bu tepkimelere hızlarına bağlıdır. Yani, bu fabrikanın sürekli gözönünde bulundurulması gereken bir problemi. Bu problemi çözmüş oldum. Ve birçok talipleri kimyonda oldu. Bu bakımdan in cenk burada çalıştım. Bunun yanında biz elementlerin moleküllerin özellikleri üzerinde de durdum.

İPEKÇİ — Oktay bey, demin den beri okuyucuyu düşünüyorum ben. Bilimsel araştırmacı olmayan okuyucu için önemli olan şu; peki bu çalışmaların benim hayatımla ne gibi yararı oluyor? Bu soruya ne cevap verebilirsiniz?

SİNANOĞLU — Bilim ve tekniğin bir çok yerde yararı oluyor. Elbisesinden sentetik maddeye kadar hepsi bu kuramla daha iyi yapıldı. Bu olabilir. Yani teşhisleri daha az olan, onu daha çabuk bir şekilde bulmakta kendilerini kurtarmaya bu kuramların büyük rolü oldu. Efendim, bir yerde hava kirlenmesi problemi çözülmüş zaman, belki bizim kuram kullanıldı. Temel ihtiyacımız budur. Bu kuramların hazan 3, hazen 80 yıl sonra insanlığa ne çok yönlerden faydaları olacağını bilemeyiz. Bu bakımdan bu kuramlar bir çok yönlerden insanlığa faydalı olacaktır.

SİNANOĞLU — Evet, fakat ne oldu bilmiyor musunuz? Aradan on seneden daha az bir zaman geçti, kimya mühendisliği en büyük dayalı bir daha hızlı [illegible] geldi. O zaman bir çok sanayi kuruluşlarımızda, özellikle petrol kimya mühendislerimiz yok [illegible] yapıldı. Halbuki bunu önceden düşünmüş olsaydık, gelişmeler daha hızlı olurdu. Şimdi durum daha değişmiş, teknik, hattâ bilim alanlarında, son 10-15 senedir bu maktarda inşan yetiştirmiş bulunuyoruz. Bunun bir çoğu yüksek yüksek yüksek yüksek dediği, sadece seviyelilik bakımından değil, hem yönler var. Fakat hiç olmazsa büyük bir ortam ortaya çıkmış. Bilim ve teknik toplumlu var. Türkler bir çok bilim dalı yanında kendilerini göstermiş bulunuyorlar. Artık Türkler bu işi yapamaz diyebilir [illegible] dışarda.

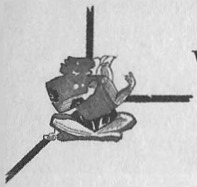
İPEKÇİ — Gerçekten yaygın mı [illegible] bir inşiba?

SİNANOĞLU — Bu sahaya göre değişir. Şimdi genç kendimden bahsetmiş

Milliyet Gazetesi'nde 26 Mart 1973 tarihinde Abdi İpekçi'nin kendisiyle yaptığı röportajdan.

Connecticut'tan Kanada'nın Maine Eyaleti'ne tekneyle gitmeden önce. Sağda şimdi Stanford Üniversitesi'nde profesör olan öğrencisi Jonathan Cave, arkada Ronald Bach ve şimdi ressam olan oğlu Levni ile.

V Coloquio Internacional de Químicos Teóricos de Expresión Latina

CONSTANCIA HONORIFICA

que otorga el Comité Organizador al

Prof. Oktay Sinanoğlu

en reconocimiento a su colaboración científica.

Morelia, Mich., México a 7 de Septiembre de 1974

Presidente de la Academia Internacional de Ciencias Moleculares Cuánticas
Prof. Bernard Pullman

Presidente del V Coloquio
Prof. Raúl Cetina R.

Coordinador General del V Coloquio
Dr. Héctor Munguía M.

1974'te Meksika'da aldığı ödül. Bu ödül, Meksika'da kimya alanında yaptığı bilimsel katkıları nedeniyle verildi.

27 Temmuz 1974

Son yıl içinde bildiğiniz gibi üniversitenizde, Türkiye gerek ve koşullarına uygun olarak çeşitli üstöğretim çizelgelerinin mühendislik ve fen dallarında hem araştırmacı temel bilimci, hem yapıcı, yaratıcı nitelikte uygulamacı bilimci ve mühendislerin yetiştirilmesini sağlayacak yeni "Çift-Anadal" kavram ve çizelgelerinin oluşturulmasında, çeşitli şubelerin öğretim üyesi ve nitelikli öğrenci gereklerinin sağlanması, denizbilim gibi yeni dalların üniversitenizde kurulması, bilim araştırması için gerekli ortamın ve dünya bilimcileri ile uluslararası bilim ilişkilerinin kurulmasını sağlayacak yaz okulları, seminer ve benzerlerinin kurulmasında yoğun çalışmalar yapmış bulunuyorum. Bu çalışmalar çeşitli öğretim üyeleri ve öğrenci toplulukları ile birlikte yapıldı ve bir kitap kalınlığına yaklaşmış bildiriler dizisi ile belirlendi. Bu danışmanlık bildirileri sizin de isteğiniz üzerine öğrenci, öğretim üyelerine dağıtıldı.

Çeşitli uluslararası bilim çalışmalarım arasında, üniversitenizde böyle yoğun çalışmalara ağırlık ve hayli zaman vermiş olmamın nedeni, Boğaziçi'nin herhangi bir yerde kurulup herhangi bir üniversite olmayışındandır. Boğaziçi, ufak bir yabancı "kollej"den bir Türk üniversitesine geçiş döneminde ve ilerdeki üniversitelere örnek olması düşünülerek kurulmuş bir üniversitedir. Bu bir iki yıl içinde kurulacak şubeler, alınacak öğretim üyelerinin nitelikleri, tutulacak yol, en az yirmi otuz yıl, üniversitenin ve dolayısıyla binlerce Türk gencinin kaderini ve onların Türkiye'ye katkılarının niteliğini saptamış olacaktır.

Bu kadar sorumluluğu olan bir dönemde elimden gelen katkıyı canla başla yapmış olduğumdan memnunum.

Ufak bir yabancı kolej iken özel okullar kanunu ve Atatürk ilkelerine göre Lozan'dan beri büyümesi, başka illere yayılması sınırlanmış olan okul, Türk üniversitesi adını ve maddi kaynaklarını almakla sınırsız büyüme ve yayılma olanaklarına sahip olmuştur. Bu durumda da okulun, yabancı bir okul tipinde mi, yoksa "Türk kültürü içinde bizi çağdaş uygarlığa götürecek" (Bkz. Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 10. Maddesi) müspet bilim ve tekniği olduğu kadar, bilim ve teknikle ne yapacağımızı saptayacak ulusal kültürümüz, yani Türk kültürüne, ulusal ve toplumsal değerlerimize ağırlık veren bir kuruluş olarak mı büyüyeceği üzerinde önemle durmak gerekmektedir.

Bu son derece önemli sorunla ilgili olarak, son Şubat 1974 bildirimde, yabancı okul iken bütün dersleri tümüyle ve Türkçesini hiç öğretmeden İngilizce olarak verilen okulunuzda, her şubede hiç olmazsa haftada birer saatçik "Teknik Türkçe" dersi sunulmasını, bu ders aracıyla Türkçe bilim ve teknik kaynaklarının artırılmasına da katkıda bulunulmasını önermiş bulunuyordum. Bu öneri, üniversiteniz öğrenci ve öğretilerince olumlu karşılanmıştır.

Bir yönetici, hatta öğretim üyesi değil de, üniversitenizde danışman olarak bulunmam, öğrenci ve öğretim üyeleri ile çok daha yakından bağlar kurmamı sağlamıştır. Bu ara birçok öğrenci ve öğretim üyelerinin bana sık sık önerilerini, dileklerini rahatlık ve içtenlikle getirebilir olmalarını eminim siz de izlemiş ve bundan memnunluk duymuş olacaksınız. Bu ara, 1973 ve 74'te üniversitenizde yabancı okuldan Türk üniversitesine, ufak bir okuldan şümullü bir üniversiteye geçişte önemli gelişmeler kaydedilmiş olmakla beraber, daha pek çok ana sorunlara dokunulmamış olduğunun da bu dileklerden görüldüğünü belirtmek isterim.

Mayıs ve Haziran 1974'teki en yeni çalışmalarımda, çift-ana dallar konusu, kimya, matematik vb. araştırma ve üstöğretim konuları ilerlemiş, bu ara yeni şubelerin, öğretim üyeleri ve öğrencilerin yazılı dilekleriyle başlangıçta önerdiğim çift-anadal çizelgelerine katılmak istemeleri de Haziran 1974 sonuna değin, çalışmalarımızın verimli, etkili ve ilgi uyandırıcı olduğunu göstermiştir.

20 Haziran 1974'te ayrılırken, matematik, kimya, birkaç mühendislik şubesi, hatta diller gibi çeşitli bölümlerden 1974-75'te benimle ortak araştırma ve yeni çizelge çalışmaları yapmak istekleri birçok saygıdeğer öğretim üyeleri ve ayrıca öğrencilerce bana belirtilmiş, Kasım 1974'de yazılı olarak benimle toplu bir yeni çalışma öneri ve isteğinin bana ve rektörlüğe yazılacağı bildirilmiştir. Bunu, ayrılırken, size yakın bir yöneticinize söylemiş bulundum. Ayrılacağım sıra sizinle geniş bir görüşme olanağı bulamadım. Bir hafta önce üniversiteniz ve Türkiye için son derece önemli olan Türk eğitim dilinin her ülkedeki gibi ulusal dil, yani Türkçe olduğunu, olmadığı takdirde ne büyük eğitim, kültür ve ulusal israf ve sakıncalara yol açacağını yanınızda, Sayın Milli Eğitim Bakanı Mustafa Üstündağ'ın da bulunduğu bir toplantıda belirtmiş ve hemen sonra bu konuda yayınlar da yapmış bulunuyorum.

Mayıs-Haziran çalışmalarım arasında, Boğaziçi Üniversitesi'nde Kimya ve Matematik üzerine bilimsel konuşmalar yaptım. Son yıl içinde yapmış olduğum fiziksel ve matematiksel kimya araştırmalarından yeni bir kuram "Kimyasal Tepkime Örgütleri Kuramı" doğmuş bulunuyordu. Bu kuramı ilginçtir ki, dünyada ilk kez, Boğaziçi Üniversitesi'nde ve Türkçe olarak açıklamış oldum. Ondan birkaç hafta sonra da 24 Haziran 1974'te Kanada'da Uluslararası Kuramsal Kimya Kurultayı'na İngilizceye çevirerek uluslararası bilim ortamına onların isteği üzerine sundum. Bu kuramdaki yeni kavram karşılıklarının hem Türkçe sonra da İngilizcelerini, ilk kez olduğundan benim bulmam gerekiyordu. Türkçenin bilim ve tekniğe ne kadar yatkın olduğunu, kavramları ne kadar açık ve seçik karşılayabildiğini üniversitenizdeki bu çalışmalar da göstermiş oldu.

Ayrıca matematik şubesinde, yeni "Matematiksel Fizik ve Kimya Sorunları" konuşmasını yaptım. Bu şube de konuşma dilini bana bırakmışsa da, dinleyiciler arasında bilimsel değeri olan, ayrıca Türkiye'de Türkçe öğrenecek kadar uzun bir süre kalmamış bilimciler bulunduğundan, onlarla da fikir alışverişini sağlamak için ben konuşmanın İngilizce olmasını tercih ettim. Bu şubelerdeki arkadaşlara ilgileri için teşekkür ederim.

Bu ara fizik bölümü de, beni bir toplantıya çağırarak kendilerine atom yapısı vb. üzerine konuşmalar yapmamı istediler. Bu toplantıda 5-10 Türk öğretim üyesinin, Boğaziçi Üniversitesi'nin resmi bir şube toplantısını ve beni de buna zorunlu kılarak İngilizce yapmaları, dikkat ettim ki, rahatsız edici ve yapay bir hava yaratıyordu. Gerçi aralarında bir tek yabancı öğretim üyesi vardı ama, bu kişi, on yıldır Türkiye'de çalışmaktaydı. Unutulmamalıdır ki, Atatürk döneminde ve hemen sonra, Türk üniversitelerine gelen Arndt gibi, Prager gibi yabancı profesörler, dünya çapında en tanınmış bilginler oldukları halde çok kısa bir sürede Türkçe öğrenmişler ve derslerini Türkçe olarak vermişlerdi.

Bu toplantılarda, o şubedeki bazı arkadaşlar ve şube başkanı, benim yalnız kendi şubeleri için konuşma yapmamı ısrarla istediler, ancak bu konuşmayı dışarıdan başka bilimci ve öğrencilerin çağrılmasını istemediklerini, konuşmayı mutlaka İngilizce olarak yapmaya mecbur olduğumu, yapmadığım takdirde benim yerime başka danışman isteyeceklerini söylediler. Kendimi bir üniversitenin bir bilim şubesi toplantısında değil, bir tedhiş havası içinde hissettim. Hayret içinde nezaketimi muhafaza ederek konuyu değiştirmek, konuşma gününü başka konuşma günlerine baktıktan sonra karşılaştırmak, şubenin sorunlarına yardımcı olmak istedim. Israrla İngilizce sözüne döndüler. "Çizgiyi çekiyoruz, sana burada Türkçe konuşma yaptırmayız" dediler.

BÜ'ne, BÜ'nin Türkiye'ye yararlı bir Türk üniversitesi olması ereğine bağlılığım, üniversite içinde uyumsuz bir hava doğmasın diye bu konuyu okulda açmaktan beni men etti. Fizik şubesi ile bile, bu ağır duruma rağmen sonuna kadar bağlantılarımı uyumlu bir şekilde sürdürdüm. Ancak şimdi eğer bir yanlış anlaşılma olmuşsa aydınlatılmayı umarak, bu konu üzerinde durmayı, her Türk bilimci ve aydının sorumluluğunu duyacağı bir görev sayıyorum.

Arada hemen şunu söyleyeyim ki bu size gizli ve özel yazılmış bir mektup değildir.

Üniversiteniz kanununa baktım; fizik dersleri, seminerler İngilizce olacaktır, üniversite toplantıları İngilizce olarak yönetilecektir diye maddeler göremiyorum. Böyle bir kararın, derin saygı ve sevgi duydu-

ğum siz sayın rektörden de gelmiş olabileceğine inanmam; fakat bunu sizden duymak istiyorum:

1. Herhangi bir yabancı şube başkanı, o şubeyi yönetmeliğe göre, adaylarını da jürisini de kendisi içinden seçen bir şube olarak kendisi kurmuş da olsa, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir üniversitesinden, bir Türk bilimcisinin, Türk öğrenci ve öğretim üyelerine çalışmalarını Türkçe olarak anlatmasını yasaklayabilir mi?

2. Hatta, birkaç Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı, hatta TC'nin bir üniversitesinin bir genel kurulu bile, resmi dili anayasaya göre Türkçe olan Türkiye'de, bir Türk bilimcisinin Türk öğrencileri ve üyelerine konuşma yapmasında ısrar edip, bu kesinlikle Türkçe yapılmayacaktır, diyebilir mi?

Ayrıca böyle seminerlerin yabancı dilde olması üzerinde ısrar edenler, daima uluslararası bilim ortamında konuşmalar yapmaya ve dinlemeye alışmış, sürekli olarak uluslararası yayınlar yapmakta olan uluslararası çapta bilimciler, araştırmacılar mıdır? Üniversitenizde bilim şubelerine öğretim üyesi, profesör alınırken hangi ölçeklere göre, hangi niteliklere göre alınmaktadır? Bu ölçekler dünyanın herhangi bir ülkesindeki bir üniversiteye veya Türkiye'deki başka bir üniversiteye profesör olarak atanacaklara uygulanan ölçekler midir?

BÜ'nde uyguladığınız ölçeklerde bir adayın meslek veya dalındaki niteliği kadar belli bir dalın en iyi olduğu bir dış ülkede değil de bir veya iki belirli başka dış ülkede ve belirli bir yabancı dilde eğitim görmüş olması ne kadar rol oynamaktadır? 1973-1974'te BÜ'nde bu konuda ayrıntılı gözlemler yapmış bulunuyorum. İstediğiniz takdirde bu gözlem ve izlenimleri henüz tamamlamış olduğum Mayıs-Haziran 1974 danışmanlık bildirime koyarım.

Boğaziçi Üniversitesi'ndeki çalışmalarımda öğrencileri yakından tanımak fırsatını buldum. Bu öğrencileri, herhangi bir ülkenin dünyaca tanınmış üniversitelerindeki öğrenciler kadar yetenekli, uyanık, bilime, öğrenmeye susamış, kendi ülke, kültür, dil, ulusal ve toplumsal değerlerine bağlı buldum. Bu öğrenciler, herhangi bir üniversitenin herhangi bir yılındaki öğrenciler değildirler. Yukarıda bahsettiğim gibi, ufak bir yabancı "kolej"den büyük bir Türk üniversitesine geçiş sorumluluğunun en ağır olduğu bir geçiş döneminin öğrencileridir. Bu öğrencilerin sorumluluğu çok iyi hissettikleri, üniversitenin her şubesinin en üstün nitelikte ve "Türk kültürü içinde çağdaşlaşmak" ilkesine bağlı olarak gelişmesini, bilimde, her dalda en üst düzeye gelmesini, hem kendilerinin hem de şimdi yapılacaklarla, gelecek öğrenci kuşaklarının en tatmin edici bir öğrenim görmelerini istedikleri izlenimindeyim.

Öğrenciler çeşitli önerileriyle üniversitenin gelişmesine ve geleceğine katkıda bulunmak isteği içindeydiler. Bir üniversite, yalnız yöneti-

ci ve öğretim üyelerinin değil, üniversitenin temel öğesi olan öğrencilerinin de çekinmeden katkıda bulunabilmeleri ile yükselebilir. Bu katkılardan sizin ve size yakın yöneticilerin de memnunluk duymuş olduğunu biliyorum.

Haziran'ın 20'sinde, Boğaziçi Üniversitesi'nden Kanada'ya Uluslararası Kimya Toplantısı'na gidip ertesi hafta Ankara'ya döndüm. Basından izlemiş olacağınız gibi, Türk eğitiminin en temel sorunlarından olan Türkçe eğitim dili, müspet bilimin uluslararası ve ulusal yanları arası bağıntılar konusunda Milli Eğitim Şurası'nda çalıştım, bu konuda yayınlar da yaptım. O ara sizin ve BÜ'nin bu konudaki tepkilerinizin ne olduğunu tam olarak bilemiyorum. Çünkü okul zaten tatile girmiş bulundu, ben de Ankara'dan tekrar dışarı gittim.

Boğaziçi Üniversitesi'nde ilkokuldan başlayarak öğretim üyesi oluncaya kadar yalnız yabancı okullarda eğitim görmüş olanlar, BÜ öncesi kolejden BÜ'ne geçenler çoğunlukta olsalar bile BÜ'ndeki arkadaşların bu Türk kültürü, milli eğitim, Türk dili ve bütünlüğünü en temelden ilgilendiren ana soruna açık fikirler ve önyargısız olarak yeniden bakma sorumluluğunu hissedeceklerine, bu ana sorundan kişisel endişeler, mevki kaygıları duymadan konuyu açıkça üniversitedeki bir fikir özgürlüğü havası içinde ele almak isteyeceklerine inanıyorum. Türk benliğini ve Türkiye'nin uluslararası ortamdaki yerinin niteliğini derinden ilgilendiren böyle bir sorunun, üniversitenizde kişisel suçlamalar, söylentiler çıkarmalar, kişileri gözden düşürme çabalarıyla fikirlerin tartışılmasını önlemeler, komünizm, faşizm, ırkçılık, solculuk, sağcılık gibi kalıplamalarla örtbas edilmesini isteyeceklerin bulunacağına inanmıyorum. Zaten Türkiye gibi şerefli, köklü bir ülkede, Türk dilinden, Türk insan haklarından bahsetmek, bu gibi polemiklerle hiçbir zaman aydınlar gözünde bir suç, bir ayıp, çekinilecek bir şey durumuna düşürülmeyecektir. Türk toplumu, Türk ulusu, daima uluslararası karşılıklı fikir, bilim-teknik alışverişine, dengeli bağlantılara açık olmuş, içine kapanık kalmamıştır. Fakat Batıda, Doğuda her ileri ülkede olduğu gibi kendi benliğine, değerlerine, diline, tarihine, geçmişteki bilim ve sanat katkılarına da bağlı kalmış, ancak bu suretle uluslararası dengenin sağlanabileceğini, ülkelerarası eşitliğin korunabileceğini bilmiştir.

Üniversitenizin, Türkiye çıkarlarını, Türk toplum ve ulusunun değerlerini üstün tutan, uluslararası ortama dünya kültürleri arasında kendi kültürümüzle de katkıda bulunmamız gerektiğine inanan tüm öğrenci, öğretim üyesi ve yöneticilerine saygı ve sevgilerimi gönderir, sonraki kuşakların öğünerek anacakları bir geçiş dönemi dilerim.

OKTAY SİNANOĞLU

Oktay Sinanoğlu'nun BÜ Rektörü Abdullah Kuran'a mektubu.

Kyoto University
Department of Hydrocarbon Chemistry
KYOTO, JAPAN
Prof. Kenichi Fukui

While in Japan his home-base will be c/o Prof. Kenichi Fukui, Department of Hydrocarbon Chemistry, Kyoto University, Sakyo-ku, Kyoto (Tel. (075)-751-2111, ext. 5684) from where he can be reached.

We would like to call this event to your attention and hope that Professor Oktay Sinanoğlu's visit will also help establish and develop further cultural, scientific, and educational ties between Turkey and Japan.

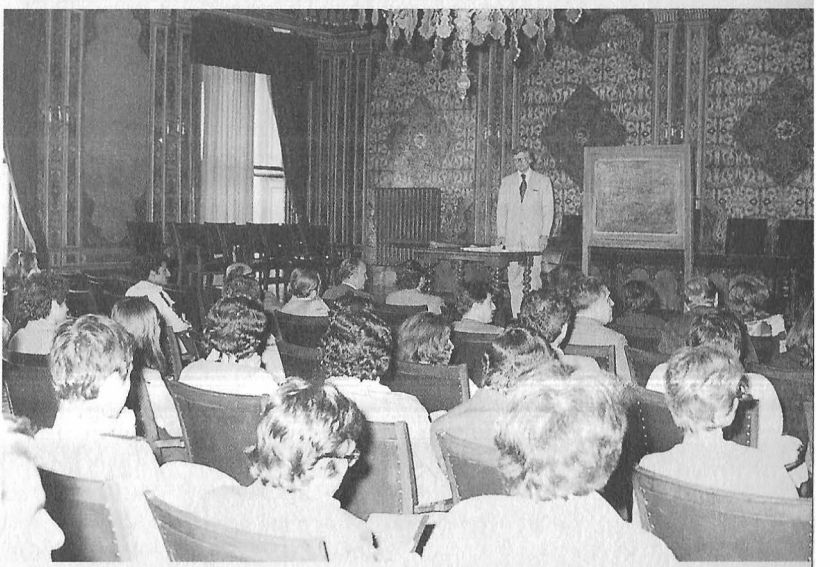
Cordially yours,

Kenichi Fukui
Professor, Kyoto University
Kyoto, Japan

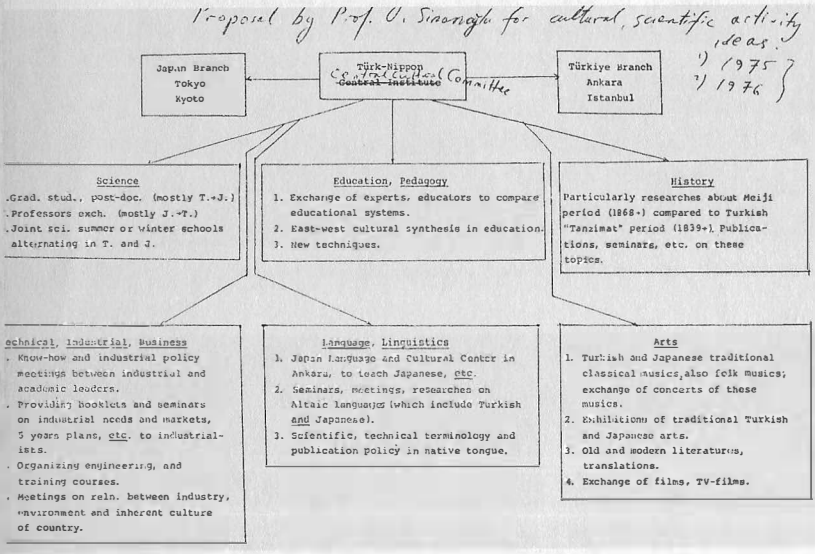
Oktay Sinanoğlu'nun Nobel'e aday gösterip Nobel almasına yol açtığı Japon bilim adamı Kenichi Fukui'nin yazdığı mektup.

Japonya'da Kyoto Üniversitesi'nin bahçesinde Japon bilimcilerle...

30 Mayıs 1974 tarihinde İstanbul Üniversitesi'nde Türk Eğitim Düzeninin Sorunları üzerine konuşma yaparken.

Japonya ile Türkiye arasında kurulması gerekli işbirliği için yaptığı çalışma.
Bu çalışma 1975 ve 1976 yıllarında her iki ülke yetkililerine iletildi. Ayrıntılarda teknik, sanayi ve iş dünyası alanında olduğu kadar dil ve sanat, tarih, eğitim ve bilime kadar çok geniş bir yelpazede neler yapılabileceği dikkat çekiyor.

Sinanoğlu 博士講演会

米国エール大学化学科教授 Oktay Sinanoğlu 博士の講演会を下記により開催します。斬新かつ分りやすい内容ですので多数の御来聴をお待ちします.

日時　6月3日(火曜日)午後3時より4時

場所　京都大学工学部石油化学教室第一講義室
(本部構内裏門西傍)

題目　New Method for Finding All Possible Mechanisms or Pathways for a Given Overall Chemical Reaction

世話人 工学部 福井謙一

京都大学事務局 掲 許可 昭和 年 月 日 有効期限 6月3日

Prof. Oktay Sinanoğlu'nun Japonya'da kimya alanında yaptığı konuşmanın afişi...

Kyoto University
Department of Hydrocarbon Chemistry
KYOTO, JAPAN
Prof. Kenichi Fukui

Kyoto, June 3, 1975

The Turkish Embassy in Tokyo
Yashica Building
27-8, 6-Chome, Jingumae
Shibuya-Ku, Tokyo

To His Excellency Celal Eyiceoğlu
Ambassador of Turkish Republic to Tokyo

Re: Prof. Dr. Oktay Sinanoğlu

Professor Oktay Sinanoğlu, the world-famous distinguished scientist of your country, who holds two professorial chairs at Yale University in U.S.A. as well as frequent consultantship positions to several Turkish Universities and the Turkish Scientific & Technical Research Council in Turkey, has been invited by the Japanese Government under the auspices of the Japan Society for the Promotion of Science under its Visiting Professorship Programme to Japan for several months on a special award given to few celebrated foreign scientists renowned the world over for their excellence in scientific research. During his stay in Japan Professor Oktay Sinanoğlu will go on a lecture tour of the major Japanese Universities in Kyoto, Tokyo, Osaka, Fukuoka, Sapporo, Sendai, and Nagoya having discussions with Japanese scientists on theoretical chemistry and atomic and molecular physics, lecturing about his recent theories and findings in chemistry and physics, as well as discussing educational and scientific and technical research policy matters of various countries.

1975 yılında Japon bilim adamı Fukui'nin Tokyo'daki Türk Elçiliği'ne dünyaca ünlü bilim adamımız Prof. Sinanoğlu'nun Japonya'ya davet edildiğini ve vereceği bilimsel konuşmaları bildiren mektubu.

Türk sazı Japonya'da

Prof. Sinanoğlu Japonya'da Türk kültürünü tanıtıcı dersler veriyor

DIŞ HABERLER SERVİSİ

Profesör Oktay Sinanoğlu Japonya'da çeşitli üniversitelerde Türk kültürünü tanıtmak için dersler vermeye başlamıştır.

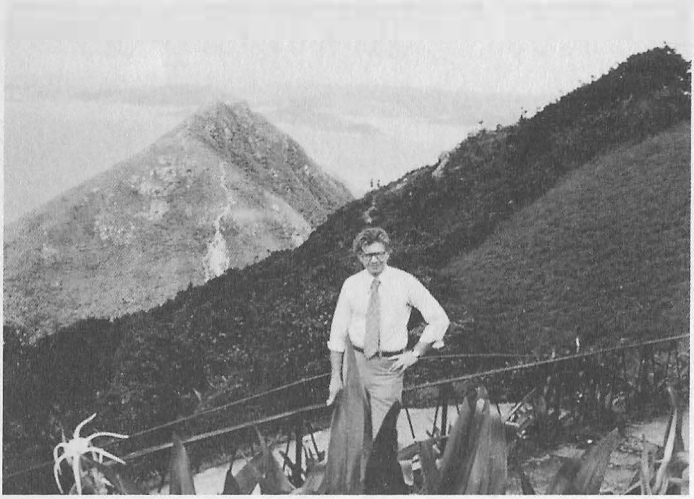
Uzun yıllar Amerika'da nükleer fizik üzerinde çalışmalar yapan ve dünya çapında üne kavuşan Profesör Sinanoğlu, Hokkaido, Kyusu, Tohoku, Kyoto, Tokyo Kumamoto, Osaka, Kant ve Nagoya Üniversitelerinde düzenlenen özel seminerlerde konuşmuştur.

Bu arada Ortadoğu Araştırma Kurumu ve Uluslararası Folklor ve Kültür Merkezinde de bir konuşma yapan Profesör Sinanoğlu sazı tanıtmış ve Türk Halk Müziğinden örnekler dinletmiştir.

Türk ve Japon halkının arasında büyük benzerlikler bulunduğunu belirten Profesör Sinanoğlu, Türkiye'nin de depremlerden aynı kökten geldiğini ifade etmiştir.

TOKYO'DA [illegible] KÜLTÜRLERİNE İLİŞKİN KONUŞMASINDA, PROFESÖR OKTAY SİNANOĞLU, TÜRK SAZI VE TÜRK HALK ŞİİRLERİ HAKKINDA BİLGİ VERDİ. EN ÜSTTEKİ RESİMDE PROFESÖR OKTAY SİNANOĞLU KYOTO'DA TARİHİ BİR JAPON MABEDİ ÖNÜNDE

Oktay Sinanoğlu'nun Türk ve Japon halklarının kültürel benzerliklerini anlattığına dair haber kupürü. Tercüman, 23/10/1975 tarihli.

1975'in Mayıs ayında bilimsel konuşmalar yapmak için gittiği Hong Kong'da.

1976 yılında bilimsel çalışma yapmak için davetli olarak gittiği Hindistan'dan bir anı. Cumhurbaşkanı Fakruttin Bey, fotoğrafı imzalamış.

Meksika - Türkiye

T. C.
DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI
PIAD Reisliği Telsiz Şubesi
Tel. : 17 88 96 D. Tl. 276

AÇIK TELGRAF

NR	İvedilik Derecesi	Tarih Saat Gurubu	Geldiği Yer	Kelime Adedi	Alındığı Tarih
nr. 125	acele	111930	mexico	180	11.12.1975 24.00 hatun

dışişleri

dünyaca tanınmış türk bilim adamımız prof.o.sinanoğlu, meksika'ya meksika'nın özel davetlisi olarak gelmiş bulunmaktadır. kendisi meksika çevrelerince iyi tanınmaktadır. geçen yıl da böyle bir ziyarette meksika cumhurbaşkanı luis echeverria tarafından kabul edilmiş bu husus meksika basınında da aksetmişti.

bu sefer, prof. sinanoğlu bizimle de olan temasları yanında meksika çevrelerinde türkiyeye karşı sempati uyandırmış, türkiyeyi tanıtma faaliyetlerinde bulunmuş bilim, teknik, kültür siyaset ilerigelenleri ile yakın temaslar kurmuş, meksika'nın petrol, atom enerjisi gibi gelişme durumu, teknik seviyesi ve siyaseti hakkında etraflı bilgi edinmiştir. prof. sinanoğlu bu dallarda meksika ile türkiye arasında çok faydalı bağıntılar ve işbirliği kurulabileceği sonucuna varmış, bunun için gerekli zemini de hazırlamıştır.

ay sonuna doğru meksika'dan türkiye'ye gelecek olan prof.oktay sinanoğlu'nun bakanlığımızla temas etmesinde büyük fayda bulunmaktadır. ayrıca kendisinin milli savunma, milli eğitim ve enerji ve tabii kaynaklar bakanlıkları ve ilgili devlet bakanlıkları ile temas imkanlarının hazırlanmasını tensiplerine arzederim. 96

türkmen

Emin Türkmen
A
12.XII.

12.12.75

DİKKAT SİBD-96

DNA'NIN SARMALI
OKTAY SİNANOĞLU

4 Nisan 1979

MERDİVEN
AHMET HAŞİM

Ağır ağır iniyorum sarmal merdivenlerden,
DNA'nın özdeciksel basamakları mı bunlar
Fareleri fare yapan
İnsanları insan?

Ağır ağır iniyorum sarmal merdivenlerden
Karanlıklarda kayboluyor ucu
Dönemeçleri görebilsen de.
Yeri delip girmeye çalışan burgu
Dönüp duruyor.

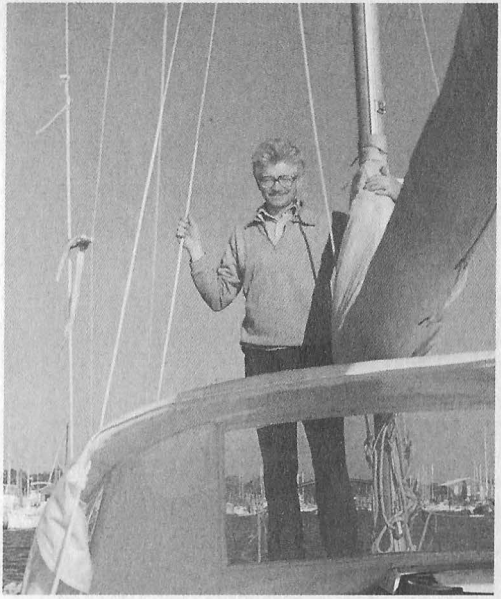
Ağır ağır iniyorum sarmal merdivenlerden.
Başı neredeydi, ya sonu?
Yoksa
Kimya binasının kulesi mi bu.
Simya melekleri kulenin başında.
Çoktan taşlaşmış hortlakların bilimsel burnunda
Gaz kokuları.
Ağır ağır iniyorum sarmal merdivenlerden

Ağır ağır iniyorum sarmal merdivenlerden
Konya'da kalmış bir minarenin içinden
Uğuldayan bilim içgüdüleri
Kuleden indikçe çırpınan
Çalar saatli taş bebekler.

Ağır ağır iniyorum taş merdivenlerden.

Kilim boyalar birbirine dolaşıyor
Üzerlerinde gezindikçe çözgenler
Her şeyi çözen kimyasal çözgenler, ama
Taşlara takılıp kalıyor.
Ağır ağır iniyorum ıslak merdivenlerden
Akışmaz çözgenler ayaklarıma yapışıyor
İnme diyorlar inme
Sonu yoktur bu sarmalın
İnebilsen bile
Ağır ağır iniyorum taş merdivenlerden

Ahmet Haşim'in dizelerine öykünerek DNA'lar üzerine yazdığı şiir.

1979 yılı. Sinanoğlu, o zamanki teknesi Gelincik ile Branford'da.

Yalçın Pekşen'in kendisiyle Cumhuriyet gazetesi adına yaptığı röportajdan hatıra. Tarih; 9 Ocak 1987

Blackboard: 12-year-old can master system

Continued from Page 1

about chemistry in the future."

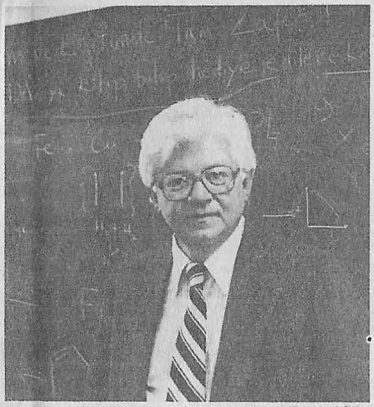
Sinanoglu said that, without his system, chemistry is like "stamp collecting," involving much cataloguing and memorization of properties. Most chemists who try to synthesize new compounds work empirically with test tubes, rather than theoretically.

The theory of atom-electron interaction governs everything from the most modest compound to life, Sinanoglu said. In the 1930s, the famous British physicist A.M. Dirac said all chemistry problems should be solvable through deduction and newly discovered quantum theory. "But it didn't happen," Sinanoglu said.

The mathematical methods needed to unlock the secrets systematically were not known. "You could work out the problems on big computers, but it was like stamp collecting again," he said.

"I thought, let's forget all the jargon and numerical computation. I started with a clean slate and a sketch notebook in 1970. I had a hunch as to how to proceed, and the hunch was good."

Sinanoglu said he discovered the key to his new system in 1973, after formulating 180 mathematical theorems. "It's a new way of explaining and deducing chemistry with pictures only and the periodic tables" that give the basic properties of atoms, he said.

Abram Katz/Register

Oktay Sinanoglu of Yale solves chemical problems on a blackboard.

ture. This picture is another product. If you can get from one picture to another, it means the reaction occurs in nature. Now, pictorial approaches to chemistry. G.N. Lewis in 1916 invented a system, now familiar, which was supplemented by Linus Pauling's since who has studied the subject.

However, a chemist following the rules of either system can draw compounds that cannot exist.

Furthermore, neither system predicted strange classes of organic metallics and other equally unlikely compounds, Sinanoglu said. With the new method, all such "weird compounds fit into the same pictorial game."

A typical problem can be reduced to a polygon of lines and endpoints, representing chemical bonds. Sinanoglu's rules allow any line to be multiplied by a number and then the lines can be "lifted," folded on top of other lines, and erased, leaving only points. The resulting pattern of lines and dots directly represents the energy levels of the electrons in the resulting molecule.

Sinanoglu said he has tried his method successfully on complicated protein molecules and is incorporating his findings in a book.

The "rules" were published recently in journals, but that's "only the tip of the iceberg," Sinanoglu said. "We should be able to look at the periodic table and predict all of chemistry and whether compounds can exist. Up to now, I've been very quiet about it."

Sinanoglu said he enjoyed international notoriety for years based on previous work in chemistry. "I thought I would have to work like a monk on the new theory. I felt

10 Şubat 1988; Haven Register Gazetesi; Prof. Sinanoğlu, karatahtada, kimyada yıllardır çözülmemiş teorisini anlatıyor; 180 matematik teoreminin ardından ortaya çıkardığı sistemi bir çocuğun dahi anlayabileceğini söylüyor.

New Haven Register INCORPORATING THE JOURNAL-COURIER

Yale prof's theory passes students' test

By Abram Katz
Science Editor

GUILFORD — Future historians may go to Room 5 in the town high school to see the place where students first learned complicated quantum chemistry in only 20 minutes.

Oktay Sinanoglu, Yale University professor of chemistry and molecular biophysics and biochemistry, Monday gave the first class on his new system for analyzing molecular structure.

The lesson was presented as a quickly learned game of dots, lines and imaginary rubber bands and boats.

"I've given talks to Nobel Prize winners," Sinanoglu said as students crowded into the room, "but this is scary."

After a brief explanation, about 80 freshmen and juniors hunched quietly over pieces of paper, using pencils to cross out lines and to solve a chemistry problem that would baffle many chemistry professors.

Oktay Sinanoglu explains game to 80 Guilford students.

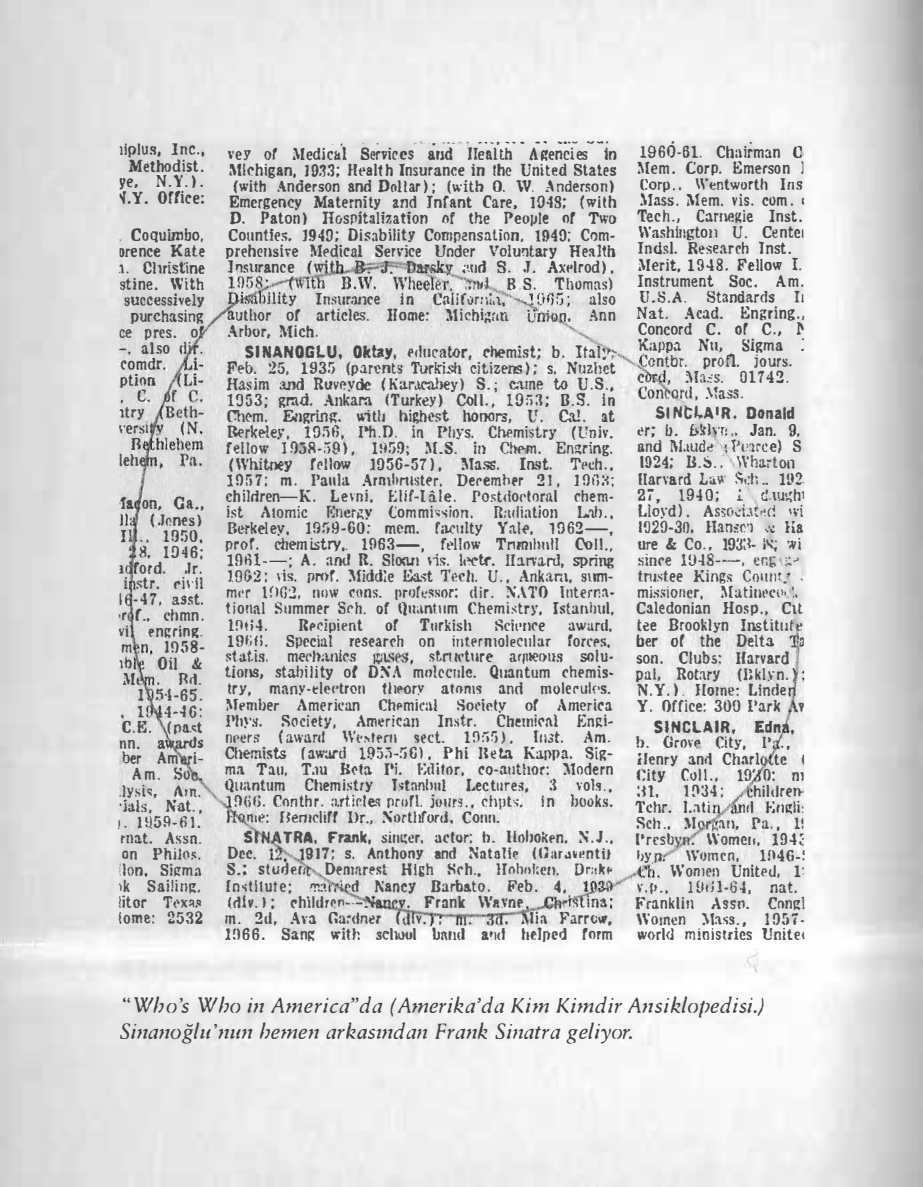
Sinanoglu plans to meet Wednesday with Connecticut education officials and teachers from Woodbridge and Greenwich to discuss the new system, and a possible pilot curriculum for the state's public schools. If it catches on, it could be exported to other states.

Ann Manner, chairwoman of the chemistry, mathematics and physics department of Greater New Haven State Technical College in North Haven, said Monday that she, too, is exploring the new system with state educators.

Sinanoglu announced his new method in February after working about 10 years on the complicated equations that underlie the simple game. "There is a tremendous amount of quantum chemistry and math behind the system," he said. "I started from the very beginning and said, 'Let's look at this completely new.' "

Turn to Game, Page 10

7 Haziran 1988; New Haven Register'dan bir başka haber: Prof. Sinanoğlu, nicem kimyasında çığır açan teorisini çocuklara oyunlarla anlatıyor ve iddia ettiği şeyi ispatlıyor. Böylece eğitime yeni bir bakış açısı getiriyor.

niplus, Inc., Methodist. ye, N.Y.). N.Y. Office:

. Coquimbo, orence Kate a. Christine stine. With successively purchasing ce pres. of -, also dir. comdr. Li- ption (Li- , C. of C. utry (Beth- versity (N. Bethlehem lehem, Pa.

lacon, Ga., lla (Jones) Ill., 1950, 28, 1946; adford. Jr. instr. civil 46-47, asst. rof., chmn. vil engring. men, 1958- able Oil & Mem. Bd. 1954-65. , 1944-46; C.E. (past nn. awards ber Ameri- Am. Soc. lysis, Am. ials, Nat.,). 1959-61. rnat. Assn. on Philos. lon, Sigma k Sailing. litor Texas lome: 2532

vey of Medical Services and Health Agencies in Michigan, 1933; Health Insurance in the United States (with Anderson and Dollar); (with O. W. Anderson) Emergency Maternity and Infant Care, 1948; (with D. Paton) Hospitalization of the People of Two Counties, 1940; Disability Compensation, 1949; Comprehensive Medical Service Under Voluntary Health Insurance (with B. J. Darsky and S. J. Axelrod), 1958; (with B.W. Wheeler and B.S. Thomas) Disability Insurance in California, 1965; also author of articles. Home: Michigan Union, Ann Arbor, Mich.

SINANOGLU, Oktay, educator, chemist; b. Italy, Feb. 25, 1935 (parents Turkish citizens); s. Nuzhet Hasim and Ruveyde (Karacabey) S.; came to U.S., 1953; grad. Ankara (Turkey) Coll., 1953; B.S. in Chem. Engring. with highest honors, U. Cal. at Berkeley, 1956, Ph.D. in Phys. Chemistry (Univ. fellow 1958-59), 1959; M.S. in Chem. Engring. (Whitney fellow 1956-57), Mass. Inst. Tech., 1957; m. Paula Armbruster, December 21, 1963; children—K. Levni, Elif-Iâle. Postdoctoral chemist Atomic Energy Commission, Radiation Lab., Berkeley, 1959-60; mem. faculty Yale, 1962—, prof. chemistry, 1963—, fellow Trumbull Coll., 1961-—; A. and R. Sloan vis. lectr. Harvard, spring 1962; vis. prof. Middle East Tech. U., Ankara, summer 1962, now cons. professor; dir. NATO International Summer Sch. of Quantum Chemistry, Istanbul, 1964. Recipient of Turkish Science award, 1966. Special research on intermolecular forces, statis. mechanics gases, structure aqueous solutions, stability of DNA molecule. Quantum chemistry, many-electron theory atoms and molecules. Member American Chemical Society of America Phys. Society, American Instr. Chemical Engineers (award Western sect. 1955), Inst. Am. Chemists (award 1955-56), Phi Beta Kappa, Sigma Tau, Tau Beta Pi. Editor, co-author: Modern Quantum Chemistry Istanbul Lectures, 3 vols., 1966. Contbr. articles profl. jours., chpts. in books. Home: Bernecliff Dr., Northford, Conn.

SINATRA, Frank, singer, actor; b. Hoboken, N.J., Dec. 12, 1917; s. Anthony and Natalie (Garaventi) S.; student Demarest High Sch., Hoboken, Drake Institute; married Nancy Barbato, Feb. 4, 1939 (div.); children—Nancy, Frank Wayne, Christina; m. 2d, Ava Gardner (div.); m. 3d, Mia Farrow, 1966. Sang with school band and helped form

1960-61. Chairman C Mem. Corp. Emerson Corp., Wentworth Ins Mass. Mem. vis. com. Tech., Carnegie Inst. Washington U. Center Indsl. Research Inst. Merit, 1948. Fellow I. Instrument Soc. Am. U.S.A. Standards I Nat. Acad. Engring., Concord C. of C., Kappa Nu, Sigma Contbr. profl. jours. cord, Mass. 01742. Concord, Mass.

SINCLAIR, Donald er; b. Bklyn., Jan. 9, and Maude (Pearce) S 1924; B.S., Wharton Harvard Law Sch., 192 27, 1940; d. daugh Lloyd). Associated wi 1929-30, Hansen & Ha ure & Co., 1933-8; wi since 1948—, engine trustee Kings County missioner, Matinecock Caledonian Hosp., Cit tee Brooklyn Institute ber of the Delta Ta son. Clubs: Harvard pal, Rotary (Bklyn.); N.Y.). Home: Linden Y. Office: 300 Park Av

SINCLAIR, Edna, b. Grove City, Pa., Henry and Charlotte City Coll., 1930; m 31, 1934; children Tchr. Latin and Engli Sch., Morgan, Pa., 19 Presbyn. Women, 1943 byn. Women, 1946-5 Ch. Women United, 1 v.p., 1961-64, nat. Franklin Assn. Congl Women Mass., 1957- world ministries United

"Who's Who in America"da (Amerika'da Kim Kimdir Ansiklopedisi.) Sinanoğlu'nun hemen arkasından Frank Sinatra geliyor.

SIMUTIS, Anicetas R., born 11 Feb. 1909. Foreign Service Officer. Educ: Univ. of Vytautas the Great, Lithuania, 1931-35; M.A., Columbia Univ., U.S.A., 1937-40. Appts. incl: Clerk, Min. of Foreign Affairs, Lithuania, 1931-35; Sec., Cons. Gen. of Lithuania, N.Y., U.S.A., 1936; Consular Attache, ibid, 1939; Vice-Consul, 1951; Consul, 1966; Consul-Gen., 1967—. Publs: The Economic Reconstruction of Lithuania After 1918, 1942; Pasaulio Lietuvių Zinynas, 1953; Lithuanian World Directoty (in Lithuanian & Engl.), 1958. Address: 41 W 82 St., New York, N.Y. 10024, U.S.A. 2, MCL.

SINANOĞLU, Oktay, born 25 Feb. 1935. Chemist; Educator. Educ: B.S., Univ. of Calif., Berkeley; M.S., MIT; Ph.D., Univ. of Calif. Appts: Post Doc. Chem., Atomic Energy Commn. Radiation Lab.; A & R Sloane Vis. Lectr., Harvard Univ., 1962; Vis. Prof., Orta Doğu Teknik Univ., Ankara, Turkey, 1962; Fac., Yale Univ., U.S.A., 1962; Prof., Chem., 1963; Dir., NATO Int. Summer Schl. Quantum Chem., Istanbul, Turkey, 1964. Fellow, Am. Acad. Arts & Scis., 1970—; Mbrships. incl: Am. Inst. Chem. Engrs.; Inst. Am. Chems.; Am. Chem. Soc.; Am. Phys. Soc. Publs. incl: Contribng. Ed., Modern Quantum Chemistry, 1965; ibid, Sigma Molecular Orbital Theory, 1970; Co-Auth., Three Approaches to Electron Correlation in Atoms, 1970; Over 80 sci. articles in rsch. jrnls. Recip. Turkish Sci. Award, 1966. Address: 122 SCL, Yale Univ., 225 Prospect St., New Haven, Conn., U.S.A. 50, MCL.

SINCLAIR, Hugh MacDonald, born 4 Feb. 1910. Medical Scientist. Educ: Univ. of Oxford, U.K., Univ Coll. Hosp. Appts: Fellow & Tutor, Magdalen Coll., Oxford, 1937—; Lectr.,

A 21920 E

THEORETICA CHIMICA ACTA

edenda curat

Hermann Hartmann

adiuvantibus

C. J. Ballhausen, København
R. D. Brown, Clayton
E. Heilbronner, Basel
J. A. A. Ketelaar, Amsterdam
M. Kotani, Tokyo
J. Koutecký, Praha
J. W. Linnett, Cambridge
E. E. Nikitin, Moskwa
R. G. Pearson, Evanston
B. Pullman, Paris
K. Ruedenberg, Ames
C. Sandorfy, Montreal
M. Simonetta, Milano
O. Sinanoğlu, New Haven

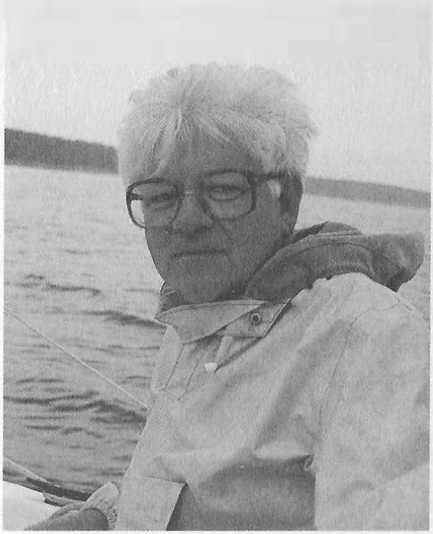

Vol. 19, Fasc. 3, 1970

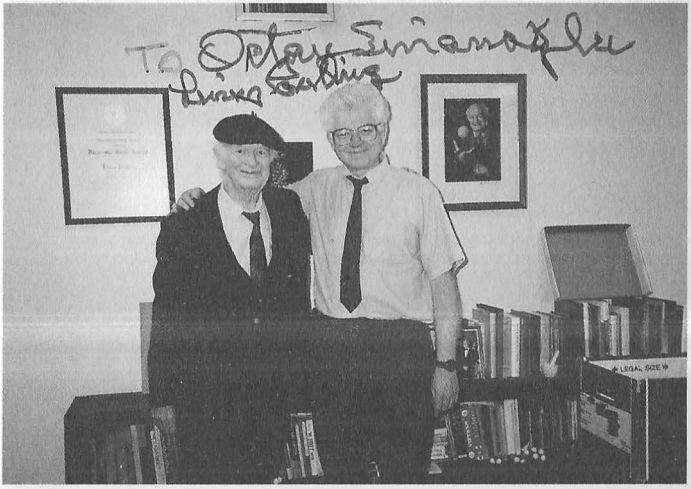
Springer-Verlag · Berlin · Heidelberg · New York

Theoret. chim. Acta (Berl.) 23. XII. 1970

New York'ta basılmış "Theoretica Chimica Acta" kitabının yazarları arasında.

1991 yılında çıktığı maceralı geziden. Martı adlı teknesinde, Cape Code'da.

Nobel'li ünlü bilim adamı Linus Pauling'le. Pauling, Sinanoğlu'nun yeni yılını kutlayan 14 Haziran 1993 tarihli mektubuyla beraber fotoğrafı kendisine yollamış. Mektupta bilimsel çalışmalarından da söz ediyor.

KAROLINSKA INSTITUTET
NOBEL COMMITTEE FOR PHYSIOLOGY OR MEDICINE

STRICTLY CONFIDENTIAL

Dr Oktay Sinanoglu

As members of the Nobel Committee of Karolinska Institutet we have the honour of inviting you to nominate one or more candidates for the

Nobel prize in physiology or medicine for 1977

You will find on the enclosed page excerpts from the Statutes of the Nobel Foundation with comments.

In order to be considered by the Committee your nomination has to be made on the enclosed nomination form. Further nominations may be submitted on photocopies of the nomination form.

In support of your nomination the following documentary information must be included for each candidate:

1. A description of the discovery and the publications showing why the nominee's work qualifies for the award.
2. A bibliography of the most important publications as mentioned in item 1.
3. A short curriculum vitae.

On the nomination form a summary of the description according to item 1 should be given.

To be eligible for consideration for the 1977 Nobel Prize, nominations must be received by the committee before February 1, 1977.

The nomination form with enclosures should be addressed to
The Nobel Committee for Physiology or Medicine,
Karolinska Institutet,
S-104 01 Stockholm 60, Sweden.

Stockholm in September 1976.

NOBEL COMMITTEE FOR PHYSIOLOGY OR MEDICINE

Rolf Luft M. D.
Chairman
Professor of medicine

Bengt Pernow M.D.
Vice Chairman
Prorector of Karolinska Institutet
Professor of clinical physiology

Arne Engström M. D.
Professor of medical physics

Erling Norrby M.D.
Professor of virology

Börje Uvnäs M. D.
Professor of pharmacology

Bengt Gustafsson M. D.
Professor of medical symbiosis research
Secretary of the Nobel Committee

Oktay Sinanoğlu'na her yıl gönderilen Nobel'e aday göstereceği bilim adamlarını belirlemesini isteyen mektup. Yıl: 1977.

ROYAL SWEDISH ACADEMY OF SCIENCES
NOBEL COMMITTEE FOR CHEMISTRY

STRICTLY CONFIDENTIAL

Professor O. Sinanoglu

On behalf of the Royal Swedish Academy of Sciences we, as members of the Nobel Committee for Chemistry, have the honour of inviting you to submit proposals for the award of

The Nobel Prize for Chemistry for 1995.

According to the Rules of the Nobel Foundation the discovery or improvement should be indicated for which the award is proposed and full reasons given for the suggestion. Work done in the past may be selected for the award only on the supposition that its significance has until recently not been fully appreciated.

A summary of the regulations governing awards is appended as well as a form which may be used for the proposal of candidate(s).

Proposals, which should be addressed to The Nobel Committee for Chemistry, Box 50005, S-104 05 Stockholm, Sweden, cannot be considered unless received by the Committee not later than 31 January 1995. The street address (for express mail delivery) is Lilla Frescativägen 4.

Stockholm, September 1994.

SALO GRONOWITZ
CHAIRMAN

BERTIL ANDERSSON

CARL-IVAR BRANDÉN

STURE FORSÉN

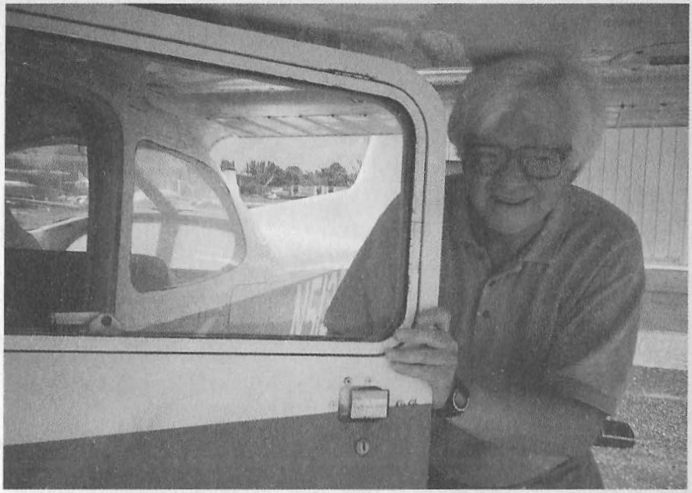
BJÖRN ROOS

PEDER KIERKEGAARD
SECRETARY

1995 yılında Nobel komitesinin Prof. Sinanoğlu'na gönderdiği ve o yıl kimya alanında aday göstermesini istediği mektup.

Yale'de, uçağım bakımını yaparken.

Yale'de sürekli kiraladığı uçağa binmeye hazırlanırken. Yıl 1997.

Kaş'ta Likya Açık Hava Sahnesi'nde 1995 yılı Eylül ayında düzenlenmiş Ulusal Türk Fizik Kurultayı'nın açılışında.

SAYIN KARDEŞİM OKTAY SİNANOĞLU BEY

Sizinle şahsen tanışmıyoruz. Fakat ben sizin eğitimin anadilinde yapılması gerektiği hakkında yazdığınız birkaç makalenizle tanışmış ve bu sebepten sizi kalben sevmiştim.

1996 yılında Ankara'da tedavi gördüğüm zaman sizin "Aydınlık" gazetesinde yayınlanan makalenizi Dil Kurumu Başkanı Prof. Ahmet Bican Ercilasun bana verdi. Makaleyi okudum ve çok beğendim. Sayın Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel hastanede beni ziyaret ederken ben sizin makalenizi ona sunarak eğitimin mutlaka anadilinde yapılmasının zarureti hakkında sizin düşüncelerinize ortak olduğumu bildirdim. Bakü'ye döndükten sonra sizin bu konudaki makalelerinizi Azeri Türkçesiyle Bakü gazetelerinde yayınladım. Sizin eğitimin millileştirilmesi konusundaki fikirlerinizi takdir eden diğer bir makalem ise geçen yıl Türkiye'de *Ortadoğu* gazetesinde yayınlandı.

Siz çok haklı olarak eğitimin yabancı dilde yapılmasının manevi imperyalizm olduğunu belirtiyorsunuz.

Sayın kardeşim. Biz Azeri Türkleri 200 yıl Ruslar'ın baskısı altında yaşadık ve Rus okullarında eğitim gördük. Rus okullarında eğitim gören Azeri Türkleri bu okullarda bir Rus gibi olgunlaşarak kendi tarihine, milli varlığına ve manevi köklerine yabancı kaldı. Biz bu belanın ne kadar korkunç olduğunu kendi gözlerimizle gördük. Bunun için de Rusça eğitim görmüş Azeri gençler şimdi bağımsızlığımızı kabul etmiyor, yine de umutlarını Moskova'ya bağlıyor, Ruslar'la birleşmek arzusuyla yaşıyorlar. Biz yabancı dilde eğitimin bir millet için ne kadar büyük bir felaket olduğunu biliyoruz. Maalesef bunun bir felaket olduğunu şimdi bazı Türk aydınları bilmiyor ve sizin büyük yürek acısı ile yazdıklarınızı anlamak istemiyorlar. Benim Sovyetler döneminde Azerbaycan'da yaptığım mücadele işte anadilimiz uğruna olmuştur. Türkiye'nin büyük fikir adamı Faruk Kadri Timurtaş anadili hakkında şöyle yazıyor: "Dil konusu bir milli savunma konusudur. Dilimizi korumak vatanı ve milleti korumak gibidir. Çünkü dil vatan kadar, tarih kadar, gelenek ve töre kadar doğmadır. Dil de bayrak gibi, aile gibi mukaddesattandır. Belki hepsinin ifadesi, aksi onda olduğu için hepsinden öndedir. Dil olmayınca millet olmaz, milliyet olmaz. Milli kültürün başlıca unsuru dildir."

Aziz kardeşim Oktay Bey. Bu mektubu yazmakta başlıca maksadım sizinle aynı fikirde olduğumu, Azerbaycan'da bir fikir, meslek dostunuzun bulunduğunu size ulaştırmaktır.

Bahtiyar Vahabzade, 10 Mayıs 1999

Azeri yazar Bahtiyar Vahabzade'nin yazdığı mektup.

Elazığ'da düzenlenen ve bütün katılımcıların Türkçe konuşarak anlaştığı ünlü I. Türk Dünyası Matematik Kurultayı'na katılanlar bir arada. Tarih 30 Haziran 1999.

17 Nisan 2000. DPT'nin 40. yıldönümü ve 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın başlatılması şerefine yapılan kutlamanın açılışında. Sağ tarafında DPT Başkanı Akın İzmirlioğlu.

'Türkçe Öğretim' Savaşçısı!...

O, aydınlık yüzüyle kapıda ansızın belirmişti: erken ağarmış saçları, kar beyazı; gözlük camlarında, floresant aydınlığı parıldıyor: gizlice irkilmiştim, adeta korkunç bir cinayete kurban giden **Sabahattin (Ali)** ağabey geri dönmüş, yayınevini ziyaret ediyor; tuhaf, boyu daha mı uzamış, duruşu daha mı sert; bir başkalık var ama, dur bakalım. İlk izlenimim budur! Elini uzatırken, adını söylemişti: o tarihte ilk defa duyduğum birisim: **Prof.Dr. Oktay Sinanoğlu!** Bunlar yirmi küsür yıl önce, **Ankara'da; Bilgi Yayınevi**'nin, o zaman **Tunalıhilmi'**deki yazıhanesinde yaşanıyor: **Profesör Sinanoğlu**, ülkesindek *'Amerikan Rüyası'*nın, *'yanlış'* yaygınlığından; hele *'ana dili'* **Türkçe**'nin itilip kakılarak; herhangi bir sömürgedeki *'yerli dili'* muamelesi görmesinden, son derece rahatsız, dertleşecek *'adam'* anyor: galiba benim **'Hangi Batı' 'Hangi Sol'** ve benzeri kitaplarımı okumuştu.

Sonrası, nasıl mı geldi? Beli ince, yaldızlı bardaklarda, dumanı tüten tavşan kanı çaylar; koridordan, telefon zilleri; *'ve sohbetimizde, kederi, keşlip satılmış'* **Tevhid-i Tedrisat** (Öğretimin Birliği) **Kanunu**'nun! O **Sinanoğlu** ki, **ABD** nam ülkede çok genç yaşında profesör olmuş, *'bir hârika'* çocuktur; ve ne hikmetse, öteki *'hârika çocuklarımızdan'* hiç esirgenmeyen yoğun **media** alâkası, ondan esirgenir: Acaba sözünü hiç sakınmadığından mı? Eğitim ve öğretim politikamızın *'halve gidiş'*i, **Türkçe**'ye *'üvey evlât'* muamelesinin revâ görülmesi, besbelli bağrını hün eylemiş; bu bahiste, bir başkayüreği yanık da, bendeniz olmuyor muyum; yanlış aklımda kalmadıysa, **Kuğulu Park**'ta sular karanlıcaya kadar dertleşip, yüreğimizin şişini indirmiştik. Vedâlaşma, **'Türkçe Eğitim ve Öğretim'** konusunda, ateşe devam karanlıya oluyor.

Şimdi masamın üzerinde, hayli hacimli bir kitap, **M. Turgay Tüfekçioğlu** hazırlamış; sadece başlığı bile, **Sinanoğlu**'nun *'ateşe devam ettiğinin'* kanıtı: **'Prof.Dr. Oktay Sinanoğlu ve Türkçe'**; hemen altında, o çok anlamlı ikinci başlık: **'Matematik + Bilim + Gönül'! M.Turgay Tüfekçioğlu,** *'sunuş'*yazısında diyor ki: **"...binlerce yıldır Türk Milleti olarak dilimizi, dinimizi, geleneklerimizi ve ortak tarih bilincimizi koruduk ve yaşattık. Bu öz ve kök değerlerimizi, bundan sonra da koruyup yaşatarak, sonsuza kadar var olacağız. Ana dilimiz konusunda bu kitapta dile getirilen uyarıların önemini anlayarak gereğinin yapılacağından, Türkçe'ye sahip çıkılacağından eminim. Bu sahip çıkma -kitabın okunmasından sonra daha iyi anlaşılacağı gibi-, Türkiye'de eğitim dilinin Türkçe olmasıdır..."**

Türkiye nereye gelmiş farkında mısınız? Anayasal, en tabii bir hakkımız için, savaşmak zorundayız. Vah bize!

Kimdir bu adam?..

Daha, **10 Kasım 1971**'de, **Gâzi**'yi anma toplantısında, şunları söylemişti: **"...Atatürk Yeni Türkiye'nin her dalda Batı Uygarlığı düzeyine çıkacak gençlerinin, önemli bir araç olarak, yabancı dilleri de iyi öğrenmeleri gerektiği üzerinde duruyordu. Bu yolda, yabancı dil öğretmenin, başlıbaşına yolları vardı; her ülkede kullanılan, en ileri yöntemler kullanılmalıydı. Ancak her ülkede olduğu gibi, yabancı dil olarak, o ülkenin kendi kültürü, hardı içinde öğretilmeli, Türklüğün teknik ilerlemesine yardımcı olmalıydı. Yabancı dil öğretimi, yabancı öğretim haline gelmemeli; Türk dilinin yerine geçerek, onu yıkma, eritme, zayıflatma vesilesi olmamalı; Batı Uygarlığı'ndan faydalanma azmimiz, yabancılar tarafından istilmar edilmemeli; yabancı dil öğrenmek, ancak gençliğin Türk şuuru ve benliği içinde teknikte ilerlemesine yardımcı olmalıydı..." (a.g.e. S: 25)**

Daha o yıllarda, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun, *'delinmesi'*ni eleştirmiş; *'ecnebi dille öğretim veeğitim'*e düpedüz karşı çıkmıştı; 9. Eğitim Şurası münasebetiyle demiştir ki:

"...yabancı dil, yalnız ve yalnız, bir araçtır: anadilinl çok iyi ve tümüyle bilen bir insanın, yabancı dili, ek olarak öğrenmesi gerekir. Bunun için, Anayasa'ya göre, 'resmi dili' Türkçe olan Türkiye Cumhuriyeti'nin, bütün okullarında, eğitim dili Türkçe olmalıdır. Yabancı dil ise, ek olarak, iyi öğretilmelidir. Bunun için çağdaş laboratuvar yöntemleri kullanılmalı, yazın dil kurslan açılmalı; yabancı dil okulları, çevirmen okulları açılmalı; yabancı ülkeleri yakından tanıyacak ve ülkeler üzerine bilgi verecek şeklide, çeşitli dillerde uzmanlar yetiştirilmelidir. Atatürk'ün de önemle üzerinde durduğu, Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim dilinin Türkçe olduğu konusunda, hiçbir taviz verilmemelidir..." (Milliyet, 16 Haziran 1974)

İyi de, kim bu adam? Kim bu çetin Türkçe öğretim savaşçısı? Onu niye hepimiz, yeterince tanımıyoruz? Çoğu yurtdışında (özellikle **ABD**'de) geçmiş hayatını ve kariyerinin, -içimizden pek çoğunun, ondan samimiyetle nefret edeceği kadar çok- başarıyla dolu olmasından mı?

'Devşirilemeyen Türk'...

"... **1953** *yılında,* **Ankara***'da* **TED***'in* **Yenişehir Lisesi***'ni* 'birincilikle' *bitirdi; o zaman lisenin eğitim dili, tamamen* **Türkçe** *idi;* 'takviyeli' *Yabancı dil dersleri vardı; sonradan* 'kolej' *oldu.* **TED** *tarafından* **Amerika**'ya, burslu kimya mühendisliği için yollandı. **1956***'da,* **Kaliforniya Üniversitesi Berkeley Kimya Mühendisliği***'ni* 'birincilikle' *bitirdi.* **1957***'de* **ABD***'de* **MIT***'den* 'birincilikle' *yüksek kimya mühendisi oldu,* **'Alfred Sloan Ödülü***'nü aldı.* **1959***'da* **Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley***'de,* 'KuramsalKimya'*dan doktorasınıyaptı:ikiödülkazandı.* **1959-60***'ta,* **ABD Atom Enerjisi Merkezi***'nde, araştırmalarda bulundu.* **1961***'dehem* **Harvard** *hem* **Yale Üniversitesi***'nde, kendisinin* **'Kuantum Kimyası ve Fiziği** *üzerindeki teorisi' hakkında, üst düzeyde dersler verdi.* **1962***'de,* **Batı***'nın 300 yıl içindeki en genç profesörü oldu: 26 yaşında,* **Yale Üniversitesi***'nde!..."*

"...ayrı yıl **ODTÜ Mütevelli Hey'eti,** *yalnız* **Oktay Sinanoğlu***'na mahsus olmak üzere,* 'Danışman Profesör' *unvanını verdi;* **ODTÜ***'de eğitimin* **Türkçe** *olması için uğraştı ama,* 'tabii' *bu olmadı.* **1964***'te* **'Moleküler Biyoloji'** *konusunda, ikinci kürsüsüne* **Yale***'de atandı.* **1973***'te* **Almanya***'nın en yüksek* **Alexander von Humboldt Bilim Ödülü***'nü aldı; ayrı yıl kendisine, özel kanunla ilk ve tek* **'Türkiye Cumhuriyeti Profesörü'** *unvanı verildi.* **1978***'de* **Japonya***'ya* **Türkiye Cumhuriyeti** *Özel Elçisi olarak gönderildi.. Türk/Japon kültür, bilim, eğitim ilişkilerinin temelini attı. Hâlen* **Yıldız Teknik Üniversitesi***'nde hoca;* **ABD Bilim ve Sanat Akademisi***'nin ilk ve tek Türk üyesi, iki kere Nobel adayı"*

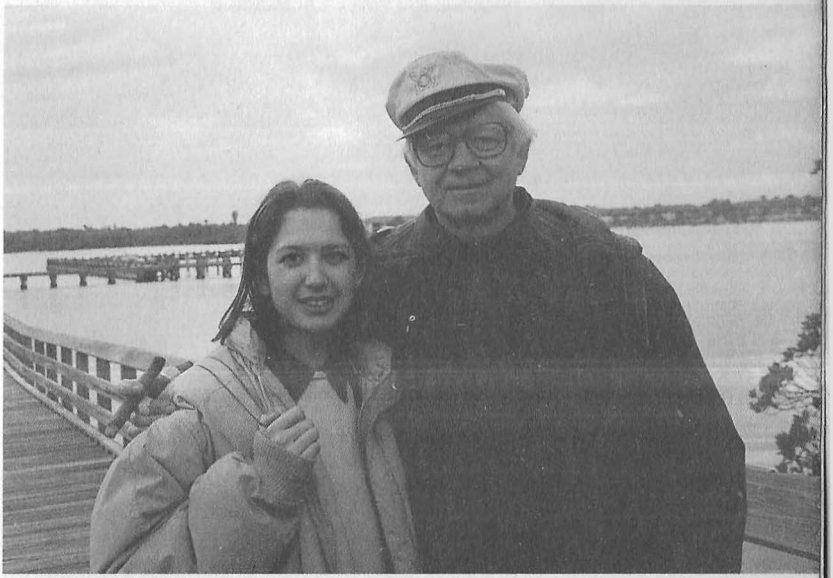
İşte, **"...bizi 17 yaşında apar topar zorla Amerika'ya gönderdiler; çirkin bir gayeyle, 'devşirme' olalım diye gönderdiler: çok şükür olmadık!"** diyen *'adam' bu!*

http://www.prizma.net.tr/AILHAN
http://www.bilgiyayınevi.com.tr./ailhan
Faks/0-212/260 19 88

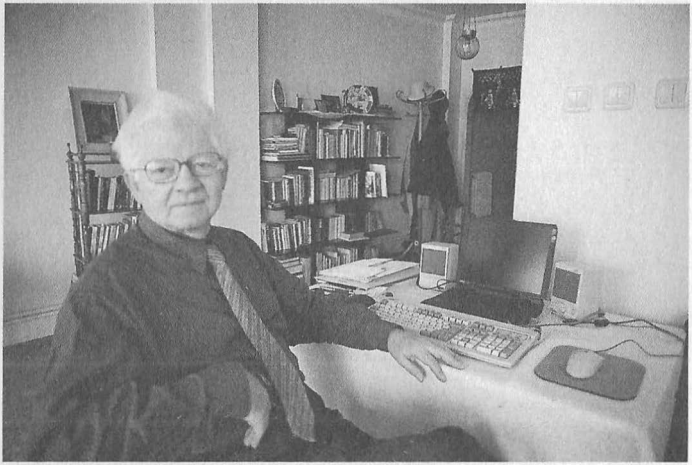
Attilâ İlhan'ın, 24 Mayıs 2000 tarihindeki Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde Prof. Sinanoğlu'nu anlattığı yazısı. Başlık: 'Türkçe Öğretim' Savaşçısı!..

DPT'nin 40. yıldönümünde konuşma yaparken. Sağda başkan Akın İzmirlioğlu.

Eşi Dilek Sinanoğlu ile Miami'de.

Moda'daki evinde. 2001 yılı.

Bu kitap için aylarca konuştuğu Emine Çaykara ile...

1962 yılında, henüz 26 yaşındayken,
ABD'nin Yale Üniversitesi'nde dünyanın en genç profesörü...
İki kere Nobel'e aday gösterilmiş ilk Türk...
Kimyaya matematiği sokmuş, moleküler biyolojinin
kurucularından, fizik, astrofizik, nükleer fizik gibi
bilimin çeşitli dallarında bir "harika çocuk"...
TÜBİTAK, ODTÜ ve Boğaziçi Üniversitesi'nin
kuruluşlarında yer almış, Türkiye'de bilimin gelişmesi için
mücadele vermiş bir kişi...
Ve ülkesinin sorunlarına kafa yormuş,
bu uğurda tüm gücüyle savaşmış bir aydın.

Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Nehir Söyleşi dizisinin üçüncü kitabı, "Birinci Dünya"da kendini kabul ettirip "Üçüncü Dünya"da bilimin gelişmesi için çabalamış, ülkesinde değeri yeterince bilinmemiş Prof. Oktay Sinanoğlu'na ait. Sinanoğlu halen Yıldız Teknik Üniversitesi'nde hocalığını sürdürüyor. ABD Yale Üniversitesi'nde iki kürsüde (fiziki-kimya, moleküler biyokimya / biyofizik) profesör olarak görev yapan Sinanoğlu'nun İtalya'nın Bari kentinde başlayan yaşamından bilimle tanışmasına, edebiyat sevdasından dünyaca ünlü bilimcilerle ilişkisine, yarattığı teoremlere, kuramlara, yeniliklere ve Türkiye'deki macerasına kadar tüm hayatını kendi ağzından öğreneceğiniz bir kitapla başbaşasınız. Türkiye'de bilimin neden gelişmediğini kendi deneyimleriyle açıklayan Sinanoğlu, Demirel'den Erdal İnönü'ye, Doğramacı'dan Kemal Gürüz'e, Linus Pauling'den Dirac'a pek çok kişiyle ilgili anılarını tüm ayrıntılarıyla anlatıyor.
Her satırını bir solukta okuyacağınız,
Türkiye ve hayatla ilgili düşüncelerinizi
gözden geçirme ihtiyacını duyacağınız bir kitap...

ISBN: 975-458-294-7
OTM: 11016601
9 789754 582949
KDV dahil fiyatı: 9.000.000 TL.